Alex Mihai Stoenescu

ISTORIA LOVITURILOR DE STAT ÎN ROMÂNIA

vol. 2

Eșecul democrației române

Cine a pregătit și instigat răscoala din 1888?

De ce s-a implicat Rusia în viața partidelor politice din România?

Cine a organizat răscoala din 1907 și cu ce scop?

Au murit, într-adevăr, 11 000 de țărani în 1907?

Ce rol a avut regina Maria în politica statului român?

De ce a dezertat prințul Carol de pe front și de ce a renunțat la Tron, fugind cu Elena Lupescu în Italia?

Care sunt secretele loviturii de stat din 7-13 iunie 1930, cunoscută cu numele eronat de „Restaurație"?

Pe cine a pus Iuliu Maniu pe Tronul României?

De ce și-a ascuns mereu sau și-a falsificat trecutul Iuliu Maniu?

Cum și de ce a apărut Mișcarea legionară?

Iată cîteva întrebări la care Alex Mihai Stoenescu va răspunde în acest volum, fără patimă, dar cu efortul permanent al obiectivității analitice.

°

rao
international
publishing
company

ISBN 973-576-458-x
9 789735 764586

Fiului meu, VLAD ALEXANDRU

ALEX MIHAI STOENESCU

ISTORIA LOVITURILOR DE STAT ÎN ROMÂNIA

1821-1999

vol. 2

Eșecul democrației române

RAO International Publishing Company
Grupul Editorial RAO
C.P. 2-124 Bucureşti, ROMÂNIA

ALEX MIHAI STOENESCU
Istoria loviturilor de stat în România
1821-1999
vol. 2
Eşecul democraţiei române

© RAO International Publishing Company, 2002

Tiparul executat de
R.A. „Monitorul Oficial"
Bucureşti, România

2002

ISBN 973-576-458-x

Cuprins

Introducere / 5

Capitolul I
DOUĂ GUVERNĂRI DECISIVE:
LASCĂR CATARGIU (1871-1876)
ŞI MAREA GUVERNARE LIBERALĂ (1876-1888) / 11

Capitolul II
RĂSCOALA DIN 1888 / 45

Capitolul III
MAREA RĂSCOALĂ DIN 1907 / 88

Capitolul IV
O FARSĂ SINISTRĂ: „RESTAURAŢIA"
(7-13 IUNIE 1930) / 267

Capitolul V
EVOLUŢIA DREPTEI ROMÂNEŞTI ÎNTRE 1880 ŞI 1930
CINCI DECENII DE NELINIŞTE / 318

Introducere

Am văzut în primul volum că perioada de început a constituirii statului modern român poate fi identificată între 1859 şi 1871, având drept repere limită Unirea şi guvernarea salvatoare a lui Lascăr Catargiu. Extensiile preliminare ale acestei periodizări formale au atins problematica afirmării instituţionale a naţionalităţii prin componenta naţională a mişcării lui Tudor Vladimirescu, precum şi prin meandrele ezitante, dar progresiste, ale revoluţiei din 1848. Nici unul dintre aceste evenimente nu a creat instituţii; ele au fost impuse prin lovitura de stat din 2 mai 1864 şi prin regimul cezarist al lui Alexandru Ioan Cuza.

Deceniul opt debutează cu primele măsuri sistematice de consolidare a modelului democratic prin opera remarcabilă a guvernării Lascăr Catargiu (1871 - 1876), dar aduce la luciditate şi o serie de tendinţe radicale a căror evoluţie nu era pe deplin oprită. Abia „Marea guvernare liberală" (1876 - 1888) pune bazele statului democratic consolidat. Procesul revoluţionar – aşa cum este el definit prin modificările de structură întinse pe perioade lungi de timp – era deja evident, bine conştientizat de toate forţele politice şi ajunsese cu prelungirile sale reformiste şi educaţionale pînă la nivelul ţărănimii. Ceva fundamental se petrecuse în relaţia ţăranului cu statul său: „statul" venea la el şi îl informa asupra unor procese politice care urmau să-i schimbe soarta; „statul" îl anunţa că face parte dintr-o naţiune în care el, ţăranul, constituie baza. Eşecurile proceselor revoluţionare iniţiate de paşoptişti şi bruscate de Alexandru Ioan Cuza şi-au găsit cauzele în persistenţa rezistentă a imaginii de stat-agresor pe care o avea noua administraţie în ochii

țăranului. Abia în momentul în care reformele instituționale – în primul rînd cele educaționale și funciare – au ajuns la nivelul comunităților rurale și „statul" a fost identificat drept o putere care încearcă să-i amelioreze condițiile de viață, țăranul a început să creadă într-o relație cu această putere. Fenomenul nu l-a mai apucat pe Cuza, dar a surprins în plină evoluție și maturizare forțele politice.

Tipul de relație cu puterea oferit țăranului a fost votul, cu tendința sa de sufraj universal. Aici, așa cum vom vedea, relația a fost parazitată de la început de *felul* în care i-a fost pus la dispoziție votul. În această perioadă, pe un interval de numai trei ani, românii au fost supuși la trei plebiscite înscenate de puterea politică și evocate savuros de Caragiale prin personajul Farfuridi din *O scrisoare pierdută*. Nimeni nu poate crede astăzi în veridicitatea acelor plebiscite. În al doilea rînd, problema sufragiului universal a copiat tara genetică a statului român, astfel încît bătălia generoasă a unui Nicolae Bălcescu sau Mihail Kogălniceanu pentru ca țăranul să înțeleagă dependența statului de el, s-a transformat repede într-un nou tip de agresiune, cea politică. Ideea că țăranul trebuie să conștientizeze puterea pe care o are în mînă, prin simpla votare a unui reprezentant politic, că acesta depinde de votul său și că guvernarea aleasă are obligația să-și întoarcă serviciile către cel care a votat stă la baza oricărei democrații sănătoase. În România, încă de la început, votul țăranului a fost smuls. Țăranul a fost nevoit să-l dea, a fost constrîns să-l ofere unui anumit candidat sau pedepsit pentru că nu l-a dat cui trebuia. Întregul sistem politic românesc sprijinit pe agresiunea asupra libertății de a alege a denaturat de la început sistemul democratic din România. El a devenit curînd clientelar. De la pragul dintre secole, destinul statului modern român a depins de capacitatea partidelor de a se adapta proceselor complexe pe care le-a presupus trecerea la sistemul democratic și la economia capitalistă. Fenomenele parazitare prezentate mai sus au fost generate de blocajul conservatorilor într-o concepție tradițională asupra economiei, dar imposibil de pus în practică, anume că România nu poate fi decît o țară agricolă, construită fundamental pe relația armonioasă dintre moșier și țăran. Liberalii, mai ales gruparea tînără condusă de Ionel I.C.Brătianu, priveau situația țăranilor în perspectiva transformării, cel puțin a jumătate

dintre ei, în proletari, pe măsura dezvoltării unei industrii autohtone. Ei au fost mai aproape de proiectul realist și mai convinși de necesitatea descongestionării mediului rural românesc de o masă a țărănimii amenințată de sărăcie.

Ceea ce se instalase în România după lovitura de stat din 1864 era considerat un *sistem democratic bugetar*, care nu se sprijinea pe muncă, pe eficiență și pe producție capitalistă, ci pe un dirijism birocratic montat la putere, ca un aparat gata făcut, pentru a gestiona centralizat deficiențele de construcție ale statului. În realitate, suveranitatea obținută prin lupta întinsă pe mai multe decenii a avut nevoie de împrumuturi masive din străinătate – mai ales din Franța și Germania – cu care s-au finanțat administrația și partidele, acoperindu-se prin artificii bugetare lipsa de eficiență a economiei, fragilitatea bogăției care se putuse acumula prin exportul de grîne și materii prime. Independența, suveranitatea și integritatea teritorială a României erau realități incipiente, risipa enormă de resurse materiale și energii politice împiedicînd, de exemplu, organizarea teritorială a unei armate susținute logistic de o economie prosperă, după modelul german, astfel încît orice tentativă de presiune să primească o ripostă imediată pe cele două căi în care românii au excelat: o diplomație activă și flexibilă, dublată de vitejia și spiritul de sacrificiu al militarilor săi. Nu trebuie uitat nici o clipă că, în configurația de atunci a României (fără Transilvania și Basarabia), o armată bine echipată și instruită, dispusă într-o amplasare teritorială strategică, avea posibilitatea să descurajeze orice agresiune venită prin una din cele trei direcții strategice, simultan cu o asigurare diplomatică pe altă direcție strategică. Era, oricum, un cîștig important față de situația României din trecut, cînd teritoriul său reprezenta doar un coridor de trecere.

Tot ca o consecință a erorilor de construcție, precum și prin efectul dependenței financiare de exterior, mă încumet încă de pe acum să afirm că ceea ce numin curent *corupție politică* – cu aspectul trivial al „tragerii" banilor și foloaselor din orice afacere cu statul – a fost un fenomen inevitabil. El este tipic democrațiilor bugetare și birocratice, iar prevederile constituționale și legile aspre împotriva corupției au suportat fie blestemul ridicolului, fie pe cel al caducității. A lupta contra corupției înseamnă a lupta contra unui astfel de stat. Nu îl schimbi din temelii, nu omori corupția. Mai

devreme sau mai tîrziu, cine porneşte lupta împotriva corupţiei, arestînd oameni şi falimentînd instituţii, sfîrşeşte în abuz paradoxal, se blochează într-un loc de unde nu poate merge mai departe, pentru că ar lovi baze fundamentale ale statului, sau se prăbuşeşte în eşec personal.

Problemele cu care se confruntă ţara noastră în anii 2000 nu sunt o noutate, nici măcar nu sunt determinate de celebrul complex al trecerii inedite de la comunism la capitalism. Ele sunt copii fidele şi la fel de insurmontabile ale fenomenelor prin care România a trecut în multe crize politice, economice şi sociale anterioare perioadei comuniste. Structural, între statul din 1864 şi cel din 2000 nu este nici o diferenţă.

Astăzi, la 130 de ani de la momentul de cumpănă al abdicării domnitorului Carol I şi de la salvarea naţiunii prin guvernul Lascăr Catargiu, avem privilegiul de a putea cerceta cu atenţie actele publice şi secrete ale puterii politice din trecutul nostru şi avem dreptul de a trage concluzii. Aceste concluzii pot avea efecte asupra electoratului şi clasei politice de astăzi, în măsura în care de ambele părţi – cercetător şi cititor – funcţionează clipa de luciditate a desprinderii din fascinaţia pe care continuă să o producă „istoria" despre sistemul democratic implantat artificial în 1864. Numai acel ochi capabil să iasă din peisajul obişnuit al mecanismelor stereotipe oferite de societatea românească va reuşi să înţeleagă faptul că tipul de stat şi modalităţile de implementare a acestuia au fost greşite din start, alese după un model frumos, dar nepotrivit.

Ideea dominantă, pentru care m-am încumetat să analizez crizele României, marcate prin lovituri de stat şi revolte populare, este aceea că o cunoaştere profundă şi necosmetizată a istoriei noastre ar trebui să ne împiedice să repetăm erorile acelor timpuri. Trebuie să înceteze mania găsirii vinovatului în afara ţării, printre duşmani ireductibili. Toate crizele majore care au zguduit statul român îşi au originea în interior. Numărul mare al acestor crize şi repetarea lor ciclică sunt o expresie a erorilor de construcţie ale statului. Necorectarea la timp a acestor erori va conduce la repetarea crizelor după acelaşi patent. Cititorul va putea observa uşor că între atitudinea Armatei în tulburările de la Craiova din 1860 şi cea de la Timişoara din 1989, că între numeroasele mişcări de stradă provocate sub acoperire socială, dar urmărind scopuri

politice, şi mineriade este o similitudine izbitoare, că mişcarea separatistă de la Iaşi din 1866 şi mişcările etnice de la Tîrgu Mureş din 1990 seamănă în comportamentul forţelor angajate, inclusiv în ce priveşte apariţia noilor servicii de informaţii, că descrierea clasei politice româneşti este aceeaşi în 1907, de exemplu, cu cea de astăzi. Şi de fiecare dată, în fiecare deceniu critic, învăţaţii, ziariştii, oamenii simpli au arătat cu degetul către modele de societate şi de stat din Occident. *Pe cît este de clar că aceste modele nu vor fi atinse niciodată, pe atît de necesar este ca România să-şi găsească, în sfîrşit, propria formă de civilizaţie modernă.* Ea trebuie să asigure întregul confort al bunului trai, relaţia naturală şi directă dintre cetăţean şi stat, securitatea internă şi externă, fără a cumpăra toate aceste avantaje cu preţul deteriorării identităţii naţionale şi culturale, a religiei ortodoxe şi a istoriei sale eroice. Pînă cînd nu va fi atins acest model propriu, poporul român va rămîne profund naţionalist, agitat şi uşor de păcălit.

Autorul

***

Capitolul I

DOUĂ GUVERNĂRI DECISIVE Lascăr Catargiu (1871–1876) şi Marea guvernare liberală (1876–1888)

Moto:

De cîte ori geniul ajunge să aibă cuvînt la neamul în care s-a născut, timpurile moarte se sfîrşesc şi încep timpurile vii.

SIMION MEHEDINŢI

Ziua de 11 martie 1871 a fost una din acele date pe care naţiunea le uită, dar care au influenţat destinul ei într-o măsură decisivă. Istoriografia noastră are acest obicei de a hiperboliza anumite date – cum este cea de 24 ianuarie 1859 –, la care s-au luat decizii importante, dar fără efect juridic, nu capitale, şi de a lăsa în uitare – cum este ziua de **11 decembrie 1861**, dată la care s-a produs în fapt Unirea – acele aspecte politice şi juridice, pe care, bineînţeles, istoriografia străină nu le uită. Din acest motiv, continuăm să protestăm şi să ne manifestăm indignarea pentru conţinutul unor enciclopedii, al unor lucrări apărute în străinătate, al unor hărţi şi studii care judecă rece, instituţional şi metodic evoluţia statului român, sub permanenta suspiciune a unei atitudini negative faţă de ţara noastră.

Aşa cum am arătat în primul volum, în dimineaţa zilei de 11 martie 1871, la ora 10.00, domnitorul Carol I a convocat la palat fosta Locotenenţă domnească (Lascăr Catargiu, Nicolae Golescu şi col. Haralambie) de la care preluase puterea în 1866, şi le-a înmînat membrilor actul de abdicare[1]. După o oră de insistenţă din partea celor doi oameni politici, Carol acceptă „cu cea mai mare silă"[2] să mai reflecteze, cu condiţia că românii vor fi în stare să prezinte o listă de guvern şi să treacă Bugetul prin Parlament. Adusă în Parlament de Lascăr Catargiu în jurul orei 13.00, chestiunea declanşează o adevărată hărmălaie care nu încetează decît la ora

[1] Gestul s-a produs ca urmare a paralizarii guvernului în faţa demonstraţiilor şi atitudinii violente a presei cu ocazia victoriei Germaniei în războiul franco-prusac. Colonelul Haralambie era plecat, astfel că actul de abdicare a fost predat celor doi oameni politici, un conservator şi un liberal-radical.

[2] *Memoriile regelui Carol I al României*, Ed. SCRIPTA, Bucureşti, 1993, vol. 2, p. 166.

18.00, fără nici o decizie. Mulțimea insurgentă adunată pe străzi și incitată la violență de prezența unor subunități ale armatei hotărăște să se deplaseze spre palatul domnitorului pentru a-l răsturna. Prefectul Poliției îl informează pe Carol asupra iminentului asalt al mulțimii și, în momentul în care i se cere să asigure paza și siguranța instituției, înaltul funcționar își dă demisia. În aceste condiții dramatice, alături de Carol I nu se mai afla decît Lascăr Catargiu.

Guvernarea salvatoare

Cu toate că Lascăr Catargiu a rămas în memoria istoricilor și a supraviețuitorilor holocaustului comunist cu imaginea unui bătrîn înțelept și echilibrat, în 1871, cînd a jucat marele său rol istoric, era un bărbat în plină maturitate. Avea 48 de ani și conducea gruparea conservatoare, fiind el însuși boier din ramura moldoveană a Catargiilor și urmaș politic al lui Barbu Catargiu. Lascăr Catargiu era, alături de Ion C. Brătianu și Ion Ghica, o autoritate recunoscută și respectată. Echilibrul său proverbial venea dintr-o anumită luciditate tipică omului politic versat, critic, dar și responsabil, dublat de un patriotism robust. Caragiale îl vedea astfel: „Sub înfățișarea aceea blajină, nimini, poate, nu știe cîtă tenacitate și cîtă energie stau ascunse; îndărătul acelor doi ochi blajini, stă dîrză o voință neîncovoiată; sub chipul acela de răzeș plin de bonomie naivă, e totdeauna deșteaptă la pîndă cea mai sigură judecată politică, cea mai adîncă dibăcie de om de stat. Toate acestea, pe un fond moral fără cea mai mică imputare"[3]. Un portret ne-a lăsat și Nicolae Iorga: „Bătrînul greoi și gîrbov, cu față rotundă roșie și părul rar pe care-l tăia circonflexul unor mustăți pașnice de blînd Bismarck român, avea, după spusa cuiva care l-a cunoscut bine, marea însușire decisivă de a asculta liniștit, pe rînd, fără o întrerupere, o tresărire, un gest, și pe unii și pe alții dintre aceia care aveau o pregătire de care el însuși rămăsese cu totul străin, pentru ca, la urmă, cînd, din atîta discuție, nu mai rămăsese nimic și nu se mai putea înțelege nimic, să indice pe «dumnealui care are dreptate», și alegerea era oricînd fără greș"[4]. În istoria României moderne, acest

[3] I.L. Caragiale, *Publicistică și corespondență*, Ed. "Grai și suflet"- Cultura Națională, București, 1999, p. 373.

[4] Nicolae Iorga, *Supt trei regi. Istoria unei lupte pentru un ideal moral și național*, Ed. PRO, București, 1999, p. 33.

om politic apare în prim-plan numai în situaţiile disperate, găsind de fiecare dată acele cuvinte convingătoare şi puţine, aducătoare de soluţii. La momentul de cumpănă al detronării lui Cuza, preia conducerea Locotenenţei, pentru ca imediat să dea României prima sa Constituţie democratică (1866); în clipa declanşării mişcării separatiste de la Iaşi, Lascăr Catargiu se duce în marele oraş moldovean, al cărui prefect fusese sub Vodă Sturdza, şi nu ezită să aplice forţa; mult mai tîrziu, în 1891, pronunţă în faţa reginei Elisabeta celebra frază de refuz a căsătoriei prinţului moştenitor Ferdinand cu Elena Văcărescu: „Aiasta se poate, dar atunci *Dumnealui* rămîne un simplu particuler!", atitudine ce rezolvă o nouă gravă criză dinastică.

Guvernul format de Lascăr Catargiu în acea noapte de mare pericol îl avea pe gen. Christian Tell la Ministerul de Război, pe Gheorghe Costaforu ca ministru de externe, pe Nicolae Kretzulescu la Justiţie, iar la Ministerul de Finanţe pe Petre Mavrogheni. Pentru a înţelege ce ar fi însemnat abdicarea lui Carol I în primăvara anului 1871 să facem apel la o analiză pertinentă: „Punerea în discuţie de către puterile interesate a existenţei Unirei. Primejdia mişcărilor separatiste. Tribulaţiunile nesfîrşite prin întreaga Europă în căutarea unui alt principe care să riște din nou experienţa ce o făcuse domnitorul Carol. Pierderea definitivă a unei posibilităţi de sprijin din partea Germaniei şi certitudinea cîştigării unui nou duşman în dinastia de Hohenzollern, tocmai în momentul în care imperiul german se proclamase la Versailles şi avea să capete o mare influenţă în politica europeană. Lăsarea ţării fără nici un sprijin – Franţa învinsă fiind prea ocupată cu refacerea ei proprie, Anglia fiind prea departe şi Italia încă prea slabă – în viitorul conflict ruso-turc ce se desemna ca inevitabil încă de pe acum. Pierderea oricărei continuităţi şi stabilităţi înăuntrul ţării, unde adolescenţa noastră constituţională şi înflăcărarea temperamentului latin aveau mai mult ca oricînd nevoie de un punct fix în jurul căruia să se strîngă înăuntru şi de un punct de reazem pe care să se sprijine în afară. Iată ce ar fi însemnat abdicarea domnitorului Carol în martie 1871"[5]. Va trebui să adăugăm la acest tablou exploziv cel puţin două detalii: pe toată perioada războiului franco-prusac, ministerul de externe francez a manevrat pentru detronarea lui Carol şi readucerea lui Cuza sau alegerea pe Tronul României a colonelului Nicolae Bibescu, declarat peste noapte prinţ francez (!), dar rămas în

[5] Mihail Polihroniade şi Alexandru-Christian Tell, *Domnia lui Carol I*, vol. I (1866 - 1877), Ed. Vremea, 1937, p. 280

istorie drept complice la asasinarea primului-ministru Barbu Catargiu; în al doilea rînd, aşa cum arăta Nicolae Iorga „există în 1870 o înţelegere între Austria şi Turcia pentru ca la cea mai mică mişcare a noastră, mai ales într-un anume sens, cu permisiunea Austriei, Principatele să fie ocupate de turci"[6]. Toate aceste elemente de pericol, precum şi situaţia grea financiară a ţării, fac din guvernul Lascăr Catargiu o echipă de supravieţuire, în condiţiile în care însuşi domnitorul continua să fie pregătit pentru abdicare. El aştepta doar soluţionarea scandalului afacerii Strousberg pentru a pleca.

Pe fondul unor dezbateri parlamentare aprinse, în care declaraţiile de credinţă la adresa Constituţiei, venite din partea guvernului, sunt combătute violent de gruparea liberal-radicală, se produce o modificare a atitudinii domnitorului. În următoarele săptămîni, Carol se convinge că dimensiunea revoltei antidinastice a românilor se reduce la cîteva grupuri turbulente din Bucureşti, Ploieşti şi Craiova, agitate de liberalii radicali, şi că populaţia nu se asociază acestei mişcări, fiind mai de grabă loială Tronului şi preocupată de situaţia economică. De fapt, în dedesubturile acestei constatări se afla realitatea că societatea românească nu era pregătită pentru reformele liberale şi reacţiona la ele fie printr-o mare prudenţă, fie prin confuzia de tip Conu Leonida.

Ambiţionat de situaţia grea personală în care se afla, dar şi de faptul că eşecul său se producea simultan cu marea victorie germană în Europa, Carol decide să guverneze metodic: „El şi-a dat seama, în primul loc că, fără *ordine severă în interior*, nici o realizare serioasă economică nu este posibilă. Pentru introducerea acestei ordini severe în interior îi trebuia un guvern cu mînă de fier şi cu mare autoritate în ţară. Guvernul Lascăr Catargiu răspundea în totul acestei aşteptări"[7]. Este momentul în care domnitorul Carol I admite sistemul politic întemeiat pe partide, în care guvernul organizează alegerile şi le cîştigă, asigurîndu-şi o majoritate parlamentară confortabilă. România revenea practic la sistemul gîndit de Marile Puteri în 1858, care, pentru a asigura stabilitatea ţării, concepuse un mecanism electoral menit să permită conservatorilor să formeze guvernul şi să domine Parlamentul. „Regele a acceptat, de fapt, modificarea Constituţiei prea liberale de la 1866 – copiată după Constituţia belgiană de la 1831 – sub guvernul Lascăr

---

[6] Nicolae Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, Ed. Carol Goebl, Bucureşti, 1916, p. 87.
[7] Prof. Gh. Taşcă, *Domnia Regelui Carol I. Organizarea economică* în *5 conferinţe ţinute la Universitatea Liberă în anul 1940*, Imprimeriile „Independenţa", Bucureşti, 1941, p. 64.

Catargiu (1871 - 1876), inversînd datele democraţiei parlamentare. În timp ce, în ţările occidentale, Anglia, Franţa, Belgia, şeful statului face alegeri şi numeşte prim-ministru pe reprezentantul partidului care a reuşit să obţină majoritatea electorală, la noi procedura era inversată. Şeful statului îl numea pe primul ministru, care convoca administraţia şi organiza alegeri, obţinînd automat un rezultat favorabil partidului din care făcea parte primul ministru numit de rege"[8]. De acum încolo, pînă în 1937 şi apoi pînă în 1996, stabilitatea politică va fi asigurată prin sistemul desemnării unui partid care să organizeze alegerile şi să facă tot posibilul, inclusiv abuzuri, pentru a le cîştiga. Astfel au fost posibile trei guvernări de durată şi succesive, de 5, de 12 şi de 8 ani, cele mai lungi din istoria României libere moderne. În secolul al XX-lea, acest sistem a fost cunoscut sub denumirea de *rotativa partidelor politice*, subiect de batjocură din partea istoriografiei comuniste, dar soluţie unică de supravieţuire a sistemului democratic în România.

Ar fi de lămurit un detaliu al instalării guvernului conservator Lascăr Catargiu. Pus în minoritate în Parlament şi contestat vehement, guvernul Lascăr Catargiu dizolvă ambele Camere la 16 martie 1871, fapt interpretat în epocă de către liberalii radicali ca o lovitură de stat. Acuzaţia avea doar un caracter propagandistic, deoarece Constituţia din 1866 prevedea la Art. 35: *Puterea executivă este încredinţată Regelui, care o exercită în mod regulat prin Constituţiune*, iar la Art. 95, alin. 6 prevedea că *El* (domnitorul) *are dreptul de a dizolva ambele Adunări de odată sau numai una din ele*[9].

În Mesajul Tronului din 23 mai 1871, Carol I făcea un bilanţ al primului deceniu de statalitate modernă a României şi prefigura programul său politic: „Am trecut cu toţii prin grele încercări, dar lupta ne-a întărit, experienţa ne-a luminat, şi, cunoscînd mai bine oamenii şi lucrurile, vom merge cu paşi mai siguri pe adevărata cale a progresului. Naţiunea întreagă, obosită de luptele sterile în care se frămîntă de mai mulţi ani şi care îi puteau ameninţa chiar existenţa sa politică, s-a ridicat ca un singur om şi, răspunzînd apelului ce i-a făcut guvernul meu, a pronunţat verdictul său. Prezenţa domniilor voastre aici, domnilor senatori şi domnilor deputaţi, probează îndestul că ţara este decisă a nu-şi căuta fericirea aiurea, decît în *ordine şi stabilitate*; căci

[8] Dan A. Lăzărescu, *Confesiuni. Dialoguri realizate de Radu Ţoanca*, Ed. Hestia, 1997, p. 60.

[9] Constituţia din 1866 a fost revizuită expres de trei ori, în 1879, 1884 şi 1917. Alte modificări indirecte aduse primei Constituţii s-au produs în 1918, apoi în 1919, de încă două ori.

nu fără impunitate se calcă legea adevărului şi nu fără teribile consecinţe se violează principiile cele mai fundamentale pe care este aşezată societatea. De aceea, să consolidăm prezentul, pentru ca să asigurăm viitorul. Probele constante de încredere în guvernul meu, ce mi se dau din toate părţile, liniştea ce domneşte pretutindeni, afectuoasa primire ce mi s-a făcut în călătoria ce am întreprins cu Doamna în o parte a României, m-au convins pe deplin că *ţara este eminamente conservatoare*, că lecţiunile trecutului au dat roadele lor şi că

Petre Mavrogheni (1819 - 1887)

orice întreprinderi de dezordine nu pot întîmpina în viitor decît dezaprobare generală, mai înainte chiar de a fi pilduite prin înfrînarea legilor"[10]. Substratul acestei atitudini publice era decizia de a guverna după principiile conservatoare, care fundamentaseră sistemul parlamentar la nivelul Adunărilor Ad-hoc[11]. Acest fapt presupunea încălcarea unor prevederi fanteziste ale Constituţiei din 1866, oricum inaplicabile, şi instituirea unei regim de Dreapta,

[10] Dimitrie A. Sturdza, *Domnia regelui Carol I. Fapte - Cuvîntări - Documente*, Tomul I (1866 - 1876), Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1906, p. 615.

[11] Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 33.

bazat pe ordine şi pe restrîngerea unor libertăţi pentru care societatea românească nu era pregătită. Ideea că această atitudine de forţă ar fi fost îndreptată împotriva democraţiei şi ar fi constituit un abuz, un act dictatorial, o îndepărtare de la idealurile naţiunii – teză dragă istoriografiei române oficiale – este infirmată cu cel puţin două argumente: timp de 5 ani, guvernul conservator nu s-a confruntat cu mişcări sociale majore, revolte sau incidente sîngeroase, iar contextul real, atitudinea oamenilor politici şi a locuitorilor ţării faţă de noua orientare a politicii interne a domnitorului poate fi ilustrată de afirmaţiile lui Carol I din scrisoarea către tatăl său datată 7/19 iunie 1871: „La deschiderea Camerei am fost mai călduros salutat ca niciodată; entuziasmul atinse punctul culminant la *acea* parte din discursul meu unde anunţ că sunt decis a-mi continua misiunea; au trecut cîteva minute pînă să pot urma. Cînd părăsii sala, mi se făcură din nou ovaţiuni, care continuară la întoarcerea mea la palat pe străzile pline de lume"[12].

La alegerile generale din mai 1871, liberalii suferiseră o înfrîngere severă, obţinînd doar 10 locuri în Parlament, Ion C. Brătianu retrăgîndu-se la scurt timp după aceasta la moşia sa, Florica, iar C.A. Rosetti pregătindu-se să emigreze. Putem vedea în retragerea la Florica a lui Ion C. Brătianu scena tigrului însîngerat care îşi linge rănile. Asta nu însemna că era mai puţin periculos. Dimpotrivă. Ca naţionalist tenace, Brătianu va face doar un pas înapoi pentru a porni din nou la luptă. Atacul lui se va dovedi nimicitor.

Concomitent cu reculul liberal-radical, domnitorul va acţiona prin ministrul Costa-Foru pentru atragerea grupării junimiste de la Iaşi în politica ţării, conştient că liderii acesteia – Titu Maiorescu, Petre P. Carp, Theodor Rosetti – reprezintă valori intelectuale şi morale de care ţara avea nevoie atunci. Ei vor intra pe rînd în guvernarea conservatoare, mai întîi Titu Maiorescu (7 aprilie 1874), apoi Theodor Rosetti (7 ianuarie 1875). Guvernarea Lascăr Catargiu nu va întîrzia să treacă la măsuri pentru redresarea economică şi financiară a ţării. Ministrul de finanţe Petre Mavrogheni – considerat în literatura de specialitate drept cel mai bun ministru de finanţe al României din toate timpurile –, după ce constată că rezervele statului sunt nule şi că datoria publică este imensă, declanşează un program inteligent de reforme fiscale, a cărui parti-

[12] *Memoriile regelui Carol I al României, de un martor ocular*, vol. 2, Ed. SCRIPTA, Bucureşti, 1993, p. 185.

cularitate şochează prin temeritatea sa: *împrumutul lansat pe piaţă a fost realizat în întregime în ţară*, fără a apela la noi credite externe. Relaxînd presiunea crizei financiare a ţării, Mavrogheni are acum un nou spaţiu de manevră în procesul de atragere a resurselor şi aplică fulgerător monopolul tutunului, al timbrului şi al licenţei băuturilor alcoolice, concomitent cu ridicarea impozitului funciar. În doi ani România era redresată financiar şi oferea condiţii sănătoase pentru relansarea economică. De cealaltă parte, Carol forţează programul de construcţii feroviare, inaugurînd mai multe linii, dezvoltînd reţeaua podurilor metalice şi a drumurilor interurbane, precum şi amenajarea docurilor fluviale. Rapiditatea cu care au fost aplicate aceste măsuri îşi are explicaţia în doi factori esenţiali: *moralitatea* exemplară a guvernului Lascăr Catargiu, mai ales prin faptul că a blocat corupţia şi afacerile oneroase pe seama statului, şi metoda angajării unor mari firme străine, precum şi a *capitalului occidental*, în realizarea proiectelor de infrastructură şi de organizare industrială a ţării. Atît timp cît domnitorul german şi guvernanţii de modă germană au deţinut puterea, corupţia în afacerile cu marile companii a fost extrem de scăzută. Ea a continuat să-şi dezvolte însă propriile legi la nivelul funcţionarului.

Pe de altă parte, guvernarea conservatoare autoritară a adus societatea românească în situaţia de a gestiona cîteva din aspectele sociologiei politice şi în primul rînd raportul dintre putere şi autoritate. Guvernarea conservatoare a reuşit să facă un prim pas important pentru trecerea relaţiei stat-societate de la stadiul de *putere* – în care vectorul principal este constrîngerea –, la stadiul de *autoritate politică*, adică la „capacitatea de a obţine ascultarea în absenţa constrîngerii", al cărei principal vector devine respectul faţă de legi şi, mai ales, convingerea că acestea sunt legi bune[13]. Naţiunea română începea să înţeleagă mecanismele guvernării moderne, să-şi producă primele judecăţi de valoare asupra felului cum este condusă şi să reacţioneze ca actor al fenomenului. Din acest punct de vedere, „liniştea" naţiunii sub guvernarea conservatoare 1871 – 1876 era o expresie a nevoii de autoritate, de stabilitate, de legitimitate politică, nevoie pe care o vom mai întîlni, parazitar sau progresist, în comportamentul de mai tîrziu al naţiunii. Poporul român, cu responsabilitatea sa de nucleu întemeietor şi conducător, trece în această perioadă de la contemplare şi curiozitate faţă de noutatea vio-

[13] Virgil Măgureanu, *Studii de sociologie politică*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1997, p. 82.

lentă a mişcării liberal-radicale, la discernămînt politic, cu toate neîmplinirile sale, ilustrat de înţelegerea tot mai largă a raportului dintre acţiunea politică şi efectele ei asupra vieţii sale cotidiene.

O singură voce va rămîne să strige în pustiu: Mihai Eminescu.

Al patrulea factor care a venit în sprijinul guvernării de Dreapta a fost extern. La sfîrşitul lunii mai 1871, Comuna din Paris sfîrşea într-un devastator incendiu, în măcel şi asasinate bestiale, arătînd lumii pentru prima dată adevărata faţă a comunismului. Oroarea pe care a trezit-o această tristă experienţă a populaţiei Parisului, precum şi expunerea publică a implicării directe a francmasoneriei în lupte, prin batalioane de asalt organizate de loje, a pus pe liberalii radicali români într-o situaţie defensivă. Nu era doar prăbuşirea unui ideal, ci şi dezgustul acestor români pentru felul cum fuseseră speculate sentimentele lor patriotice şi internaţionaliste în scopuri străine României. Mişcarea de forţă de pe străzile Bucureştilor încercase să copieze dinamica Gărzii Naţionale franceze, dar distanţa de la aceasta la ceea ce se dovedea a fi Garda Naţională în România era imensă. La Paris, tentativa lui Thiers de a recupera de la Garda Naţională cele 200 de tunuri cu care aceasta întărise cartierele Montmartre şi Belleville s-a sfîrşit cu capturarea generalului Lecomte şi a generalului Clément Thomas. La ora 17,00 a zilei de 18 martie 1871, cei doi generali sunt executaţi *dans une orgie de sang*. Comuna din Paris proclamată la 28 martie se dovedeşte foarte repede o încercare de instalare a regimului comunist în Franţa, fapt care provoacă reacţia lui Thiers. Între 21 şi 28 mai se desfăşoară la Paris „săptămîna sîngeroasă", în care cinci corpuri de armată însumînd 130 000 de oameni atacă baricadele comuniştilor, producînd peste 20 000 de morţi, 38 000 de arestaţi şi 10 000 de deportaţi. În spatele trupelor, grupuri specializate de lichidatori executau pe orice suspect care purta o armă, vreun obiect de îmbrăcăminte de culoare roşie sau avea părul grizonat, amănunt în care generalul marchiz de Gallifet vedea un revoluţionar de la 1848. La finalul măcelului, Adolphe Thiers avea să declare: „Republica va fi *conservatoare* sau nu va fi deloc."

Constatăm astfel încă o dată ecoul evenimentelor franceze în situaţia din România şi putem înţelege mai bine declaraţia lui Carol I referitoare la caracterul conservator al ţării pe care hotărîse să o conducă. Totodată, Franţa prezenta imaginea unui stat înfrînt şi umilit, dar şi a unei ţări care reproşa acum implicarea românilor în

Comuna din Paris. La 25 mai/6 iunie 1871, „guvernul francez (Jules Favres) a comunicat însărcinatului de afaceri al României la Paris că, din nefericire, s-au găsit printre insurgenţi şi români, care şi-au uitat într-atîta îndatoririle lor de recunoştinţă către Franţa amicală şi ospitalieră, încît s-au unit cu comuniştii"[14]. Carol a fost nevoit să prezinte scuze. „Vremea conspiraţiilor trecuse – conchide italienistul Alexandru Marcu. Epoca eroismului carbonar se dovedea perimată chiar şi în Italia, unde reacţiunea contra exceselor garibaldiene ajunsese într-acestea (24 septembrie 1867) pînă la arestarea şi deportarea în insula Caprera a popularului condotier, care năzuia să cucerească Roma cu un ceas mai devreme. În felul acesta ne vom explica totodată reacţiunea împotriva *roşilor*, a lui C.A. Rosetti mai ales, cît şi grija noilor guverne din Principate de a şterge definitiv orice amintire a conspiraţiilor din anii precedenţi, prin desfiinţarea depozitelor clandestine de arme ce mai rămăseseră la Bacău"[15]. Protagoniştii acestei revoluţii europene mor pe rînd: Mazzini în 1872, împăratul Napoleon al III-lea în 1873, regele Victor Emanuel în 1878, Garibaldi în 1882, Karl Marx în 1883. Moştenirea lor este şi astăzi foarte controversată.

Al cincilea factor care a favorizat stabilizarea economică şi politică a ţării în perioada guvernării Lascăr Catargiu, precum şi dezvoltarea generală a statului a fost, în mod surprinzător, activitatea liderilor liberali din Opoziţie. După episodul trist şi nedrept al îndepărtării sale de la guvern în 1868, Ion C. Brătianu a oscilat un timp între abandonarea vieţii politice şi încercările de a constitui un partid liberal puternic. Traseul carierei lui Ion C. Brătianu din această perioadă ne ajută să observăm că renunţarea publică la o serie de teze revoluţionare şi la unele metode subterane de acţiune politică – aşa cum a fost declaraţia fratelui său, Dumitru, prin care recunoştea că poporul trebuie să apeleze la revoluţie *numai* în cazuri disperate – a avut efecte imediate în apropierea sau reapropierea de Opoziţia liberală a unor lideri centrişti, altfel foarte rezervaţi. Este interesant de subliniat că, pe fondul celei mai bune guvernări conservatoare şi în condiţiile în care singura formă de capital solid cu care se capitaliza economia românească era cel străin, se ridică din sorginte liberal-radicală o reacţie extrem de populară: *ideea economiei naţionale*. Atunci, ca şi mai tîrziu, ideea

[14] *Memoriile regelui Carol I al României*, Ed. SCRIPTA, Bucureşti, 1993, vol. 2, p. 181.

[15] Alexandru Marcu, *Conspiratori şi conspiraţii în epoca renaşterii politice a României (1848 – 1877)*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1930, p. 348.

ocupării economiei românești de către străini a pus în discuție, mai degrabă involuntar, singura soluție de dezvoltare pe care o avea tipul de stat dat României prin reformele lui Cuza. Un stat construit cu instituții importate din Franța – a cărui axă principală este birocrația așezată între instituții și cetățeni pentru a forța adaptarea cetățeanului la instituție și nu autorizarea de către cetățean a instituției pentru a-l sluji –, nu avea și nu are altă soluție decît ca, odată cu importul de instituții străine, să importe și capitalul străin. Dacă România modernă ar fi urmat calea nealterată a proiectului inițial francez, ar fi devenit în timp o colonie economică a unor mari puteri europene (Franța, Germania sau Anglia), orientată politic după evoluția ponderii acestor puteri pe continent, dezvoltată, dar lipsită de independență, suveranitate și, mai mult ca sigur, de integritate teritorială. Nu este exclus ca o dezvoltare mai accelerată a Transilvaniei să fi provocat o decizie definitivă a Marilor Puteri de rupere din context românesc a provinciei, criteriul de bază fiind cel economic. Algoritmul era acesta: Muntenia – bază de materii prime agricole, Moldova – bază de producție zootehnică și de exploatare a lemnului, Transilvania – stat dezvoltat industrial după model occidental. Cele trei state românești ar fi avut fiecare o Mare Putere corespodentă: Franța pentru Muntenia; Rusia pentru Moldova; Germania pentru Transilvania. De aceea, anii 1872 – 1873, despre care aproape că nu se scrie nimic în manualele de istorie, devin extrem de importanți pentru analiza integrată a statului român. Aceștia sunt anii în care liderii liberal-radicali intră ei înșiși în sistemul economic capitalist, mai întîi ca mici întreprinzători, și, parcă descoperind din interior secretul dezvoltării capitaliste, declanșază o campanie de promovare a capitalului românesc. Este de subliniat că, la interval de numai cîteva luni, între 1872 și 1873, se înființează la Sibiu cea mai redutabilă instituție financiară a românilor din Transilvania, celebra Bancă „Albina", iar la București apare Creditul Funciar, inițiativă a lui Ion Ghica, dar realizare de mare importanță a liberalilor[16]. Ceea ce reușise Brătianu a fost o trezire a conștiinței naționale din partea multor lideri centriști și conservatori, care și-au pus serios problema apartenenței instituției Creditului Funciar. Guvernul Catargiu nu dorea să se complice, „intenționînd să acorde consorțiului Hertz

[16] Detalii asupra elaborării statutelor vezi la Victor Slăvescu, *Corespondența lui Ion Ghica cu Dimitrie Sturdza (1860 - 1880)*, Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, Seria III, Tomul XXV, Mem. 28, Ed. Monitorul Oficial, București, 1943, p. 81/1327.

concesiunea unei bănci cu misiunea nu numai de a emite monedă, dar să efectueze şi împrumuturile de stat şi ipotecile private"[17]. Să fim bine înţeleşi: Consorţiul Hertz era foarte solid şi eficace în epocă! Guvernul Catargiu nu era parazitat de idei preconcepute etatiste sau etnice, ci dorea o lansare sănătoasă a instituţiei creditului funciar în România, fără bîjbîieli şi jumătăţi de măsură. Conservatorii implicaţi în această soluţie au decis aşadar calea cea mai directă şi sigură. Dar, cînd întemeietorii creditului funciar s-au întîlnit la 23 martie 1873 în saloanele hotelului *Dacia* pentru a defini statutul noii instituţii, Ion C. Brătianu şi majoritatea pe care reuşise s-o formeze din liberali, centrişti şi conservatori naţionalişti *au constituit-o cu capital românesc*. Ceea ce nu s-a înţeles atunci, decît de foarte puţini iniţiaţi liberali, a fost că Ion C. Brătianu vedea în Creditul Funciar un instrument indispensabil al apariţiei burgheziei române: „Mai tîrziu însă, cînd Creditul Funciar va fi întrebuinţat împreună cu toate celelalte instituţii financiare de liberali, ca un mijloc de creare a unei noi clase sociale şi de sprijin al partidului, îşi vor da seama ceilalţi de ceea ce le scăpase din mîini"[18]. Viitoarea guvernare liberală de 12 ani, dar mai ales cucerirea Independenţei prin participarea la războiul ruso-turc, se vor sprijini temeinic pe controlul mecanismelor financiare ale statului de către Ion C. Brătianu. Pe de altă parte, nici o clipă din orice guvernare liberală a acestei epoci nu a fost oprită finanţarea discretă şi sprijinirea economică a românilor din Transilvania.

A fost extrem de greu ca, în condiţiile declanşării războiului ruso-turc din 1877, vreo putere financiară sau economică străină să influenţeze deciziile statului român prin împrumuturile pe care le-a oferit. Acesta este secretul cuceririi Independenţei României, act considerat de unii un mare risc, un gest de curaj, un mare noroc, sau un gest nebunesc. Faptul că Ion C. Brătianu nu şi-a scris memoriile şi nu a lăsat un jurnal, precum şi viaţa sa misterioasă, plină de pasiune politică, de acţiune subversivă, de succes erotic şi mai ales de gîndire inteligentă, ne face să-l judecăm numai după realizările sale publice. Ele sunt covîrşitoare pentru evaluarea efortului de transformare a statului român într-o structură viabilă şi demnă. La sfîrşitul războiului, după un efort financiar imens, statul român sub conducerea lui Brătianu a reuşit să răscumpere acţiunile nefericitei afaceri Strousberg şi să smulgă li-

[17] Apostol Stan, *Ion C. Brătianu şi liberalismul român*, Ed. Globus, Bucureşti, 1993, p. 279.
[18] Mihail Polihroniade şi Alexandru Christian Tell, *op. cit.*, p. 297.

teralmente recunoaşterea Independenţei ţării de la singura Mare Putere care conta atunci – Germania.

Guvernarea conservatoare dintre 1871 şi 1876 a încercat să redreseze nu numai finanţele statului, dar şi instituţiile fundamentale ale Vechii Românii, tulburate de experimentele Cuza şi revoluţionar-francmasonice. Biserica, Armata şi Şcoala au beneficiat de o atenţie deosebită.

Biserica suferise un şoc cumplit sub regimul reformelor franceze, fiind atacate vechile sale baze canonice. Obligată să intre în conflict cu Patriarhia de la Constantinopol, Biserica Ortodoxă Română a fost declarată schismatică şi apoi izolată de surorile sale. Ruptă de legătura sa milenară cu Bizanţul, Biserica Ortodoxă Română era expusă ofensivei Bisericii Ruse. A fost nevoie de măsuri rapide din partea guvernului şi a domnitorului Carol I pentru reconstituirea corpului sinodal şi stabilizarea procedurilor de numire a înalţilor ierarhi. Pe timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, în tentativa de a laiciza rapid statul, proprietăţile mănăstirilor au fost trecute în administaţia statului. La fel tipografiile şi atelierele de manufactură ecleziastică. Numeroase mănăstiri şi schituri fuseseră transformate în închisori şi ospicii. Toate aşezămintele bisericeşti rămase în picioare erau obligate să plătească o taxă la stat. Fenomenul a fost justificat de realitatea că majoritatea acestor lăcaşuri şi anexe era populată cu preoţi străini. Nu a existat interesul ca aceste valori să fie transferate întocmai preoţilor români, astfel încât Biserica Naţională să revină la regimul său de sine stătător dinainte; ceea ce se urmărea era dependenţa bisericii de administraţia oficială, deoarece aşa funcţionau statele occidentale. Eroarea este clară ca lumina zilei: în Occident era vorba de Biserica Romano-Catolică şi de cea Luterană, legate de stat prin secole de administraţie comună, iar în unele locuri, cum a fost Spania, chiar statul fiind o creaţie a Bisericii. Abuzul împotriva Bisericii Naţionale mersese pînă la numirea unor episcopi împotriva voinţei mitropoitului şi pînă la arestări şi închideri în puşcării a unor înalţi ierarhi români.

La 1872, sub Carol I şi guvernul conservator, a fost promulgată „Legea organică pentru alegerea mitropoliţilor şi episcopilor eparhiali, cum şi a constituirii Sfîntului Sinod al bisericii autocefale ortodoxe române". În fruntea Sinodului era ales mitropolitul Ungrovlahiei. Tot din 1872 se înfiinţează la Bucureşti „Seminarul

Nifon", iar din 1874 ia ființă revista *Biserica Ortodoxă Română*. În 1881 se înființează Facultatea de Teologie. La 25 aprilie 1885, sub primatul mitropolitului Calinic Miclescu, Patriarhia de Constantinopol a eliberat *Tomosul de autocefalie*. În general, perioada de sfîrșit al secolului al XIX-lea, cuprinsă în prima jumătate a domniei lui Carol I, împarte istoricii și analiștii ecleziastici în două tabere:

1. Cei care aleg calea istoriografiei oficiale văd în reformele laicizante ale lui Cuza niște acte la fel de benefice ca și legile de împroprietărire sau de introducere a noii administrații moderne, uitînd agresiunea la adresa Bisericii și acuzînd domnia lui Carol I, ca fiind a unui catolic.
2. Cei care acuză agresiunile lui Cuza și laudă reformele substanțiale ale lui Carol. Adevărul este că sub domnia lui Carol I s-au pus bazele instituționale sănătoase ale Bisericii Ortodoxe Române, chiar dacă fenomenul politizării, inițiat sub Cuza, a continuat mult timp, afectînd „autoritatea morală a vlădicilor de altădată", pe care nu va reuși să o restabilească, pentru scurt timp, decît strînsa legătură a preoților simpli cu Legiunea Arhanghelului Mihail.

Armata, în opinia lui Titu Maiorescu, ieșise cel mai rău din experimentul Cuza, mai ales din faptul participării la detronare: „Și cum să se nască și de unde să crească acest cuget (dinastic, n.a.), cînd una din cele mai manifeste reprezentări ale lui, armata, fusese izbită tocmai în simțămintele de fidelitate și de disciplină prin cele petrecute la 11 februarie 1866"[19]. Totuși, Titu Maiorescu a fost prea aproape de eveniment pentru a vedea ansamblul problematicii militare, în care, dincolo de situația precară a Armatei, corupția regimului Cuza adusese instituția militară în pragul dezintegrării. La această realitate se adăuga, așa cum am mai arătat, folosirea repetată a Amatei în rezolvarea tulburărilor interne și implicarea ei constantă în politică, după principiul revoluționar al *pronunciamentului*. Carol I a fost nevoit să facă față foarte repede după suirea sa pe Tron unui alt conflict: fiind vorba de constituirea unei armate moderne, noi, principiile de bază de la care se pornea puteau fi franceze sau prusace. Ca ofițer german, el vedea construcția Armatei României pe principiile prusace, întărite de recentul suc-

[19] Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, Ed. Humanitas, București, 1994, p. 17.

ces militar al Prusiei împotriva Austriei şi, mai ales, împotriva Franţei. La Bucureşti se afla încă o importantă misiune militară franceză, care se implicase deja în instrucţia trupelor şi în formarea ofiţerilor români. Practic, domnitorul Carol I încerca să-i îndepărteze pe instructorii francezi, considerîndu-i ineficienţi şi de paradă. Afinitatea româno-franceză se opunea, atît la nivelul politic liberal, cît şi în rîndul ofiţerilor români. La început, domnitorul a fost prudent: „Atît necesitatea politică de a nu provoca susceptibilităţile cercurilor conducătoare de la Paris, cît şi prezenţa la Bucureşti, în virtutea unei legi din vremea lui Alexandru Ioan Cuza, a misiunii militare franceze nu permiteau venirea alteia din Prusia"[20]. Carol avea însă o misiune primită direct de la Bismarck. Pentru a depăşi impasul, domnitorul a reuşit să aducă în ţară, sub diferite acoperiri domestice, o seamă de instructori militari germani: „Astfel, locotenent-colonelul Falkenhein, care trecea drept profesor de echitaţie, servea în realitate ca inspector al cavaleriei; baronul von Rundstett, locotenent de husari în garda imperială, ataşat militar şi viceconsul al Prusiei în România, îl însoţea pe principele Carol I în inspectarea trupelor; locotenentul von Sanden, ataşat la consulatul general al Prusiei în România, avea misiunea să coordoneze instruirea soldaţilor în folosirea puştilor Dreyse, model 1867. Rolul cel mai important îl juca însă locotenent-colonelul von Krenski, cu acces permanent la inspectarea garnizoanelor, consultant al prinţului în toate chestiunile ce priveau armata"[21]. De asemenea, în domeniul înzestrării, mai ales la armamentul de infanterie şi la cel de artilerie, produsul tehnic german a dotat Armata României cu rezultate foarte bune. Dar acel domeniu fundamental unde Carol a reuşit să introducă spiritul german a fost *sistemul de organizare*, care nu a fost implantat, ci adaptat specificului românesc. Fenomenul a fost favorizat de persistenţa unor vagi influenţe ruse în armată, care la origini erau tot germane. Cheia modernizării puterii militare de mai tîrziu s-a aflat aici: „Elementul organizatoric, sistemul diferenţiat de recrutare şi instrucţie a trupelor, de mobilizare în caz de război, au fost considerate unanim – şi după războiul de independenţă din anii 1877 - 1878 – factorul determi-

[20] Maria Georgescu, *Politica militară a guvernării liberale din anii 1867 – 1868* în *File din istoria militară a poporului român*, vol. 3, Editura Militară, Bucureşti, 1975, p. 129.
[21] *Ibidem*, p. 130.

nant al succeselor dobîndite de România pe tărîmul politicii sale de apărare. Acestea au contribuit, prin adaptarea lor la specificul realităţilor interne, de la cele sociale şi politice la cele geografice şi demografice, la o largă cuprindere a forţei valide a ţării în diversele formaţiuni militare şi semimilitare, la asigurarea unei pregătiri complete a trupelor. Cadrul iniţial trasat în vremea domnitorului Alexandru Ioan Cuza a fost continuat şi desăvîrşit prin legea de organizare a puterii armate din anul 1868, care introducea pentru întîia oară principiul alcătuirii puterii militare româneşti pe cinci elemente constitutive: armata permanentă şi rezerva ei, trupele teritoriale de dorobanţi şi grăniceri, miliţiile, garda orăşenească şi gloatele. Dintre ele, miliţiile erau menite a «constitui pe viitor baza sistemului nostru de armare». Aceste măsuri aveau să fie consolidate de legislaţia perioadei următoare; este vorba mai cu seamă de legile de completare şi îmbunătăţire a prevederilor iniţiale, elaborate în anii 1872 şi 1874"[22]. La succesele militare ale României va contribui şi o realitate pe care tocmai epoca lui Carol I (conform dictonului *Regele şi dorobanţul*) o pune definitiv în valoare: calităţile excepţionale de luptător ale românului. Bine înarmat şi condus, soldatul român a demonstrat în toate războaiele secolului XX că este unul dintre cei mai rezistenţi şi curajoşi luptători.

Şcoala a fost principala instituţie prin care s-a produs o rapidă emancipare educaţională şi culturală în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea. Şcoala a fost şi unul din puţinele domenii în care Stînga şi Dreapta politică românească s-au înţeles, pe fondul unei realităţi statistice evidente, care arată că majoritatea copleşitoare a marilor personalităţi culturale aveau vederi conservatoare. Faptul nu este de mirare, pentru că unul din cele două principii fundamentale ale curentului de Dreapta era *tradiţia*, şi tocmai la tradiţie făceau apel, în întregul efort de emancipare a poporului român, şi liberalii şi conservatorii. Trebuie însă arătat că, în permanenţă, fenomenul cultural l-a însoţit pe cel politic, fie prin interdependenţa generată de situaţia constructivă în care se afla statul român, fie de simplul fapt că sub guvernarea Lascăr Catargiu, miniştrii ai Cultelor şi Instrucţiunii Publice au fost Titu Maiorescu

[22] Lt-col. Constantin Căzănişteanu, *Observatorii străini despre dezvoltarea armatei române* în *File din istoria militară a poporului român*, vol. 3, Ed. Militară, Bucureşti, 1975, p. 142.

şi Petre P. Carp. Nucleul *Junimii* rămîne centrul de referinţă al dezvoltării culturale moderne a românilor, prin aplicarea celor două principii conservatoare şi în cultură: *tradiţie* şi *realism* (spirit critic). Este perioada în care Vasile Alecsandri deschide problematica poeziei populare şi apoi publică „Opere complete" (1875): „Acest volum ne-a garantat contra şcoalelor de iluzionişti, care se frămîntau să aşeze în locul stăpînirii greceşti de pînă atunci – odinioară slavone – tirania dialecticală latino-italiană. A fost o revoluţiune mîntuitoare. A rupt zăgazele claselor. Ne-a învăţat să gîndim. Ne-a desrobit!"[23]. Este perioada în care se constată că diferitele variante ale *doinei* reflectă stările psihice prin care trecuse naţiunea română, sub diferitele evenimente petrecute pe teritoriul devenit din 1862 România. Astfel, *doina* urcă din nivelul său literar la cel socio-istoric. Este perioada primului conflict dintre abordarea lucidă şi abordarea sentimentală a culturii naţionale, de la nivelul intelectual superior şi pînă la clasa primară. Între 22 octombrie 1874 şi 14 martie 1875, Alexandru Odobescu îşi ţine superbele sale *Lecţiuni de archeologie*, iar ultima dintre ele – „A cincisprezecea lecţiune" – va rămîne celebră pentru aducerea naţionalismului cu picioarele pe pămînt: „Cultul naţionalităţei noastre, întru care intră negreşit şi oarecare mîndrie că suntem din viţa lui Traian, nu mă va orbi niciodată în punctul de a lăuda şi gîştele din bătătură, sub cuvîntul că sunt urmaşe ale gîştelor din Capitoliu"[24]. Încă o dată va trebui să ne îndepărtăm rapid de imaginea proiectată de regimul comunist asupra conservatorilor, ca aşa-zişi exponenţi ai unor interese străine, şi să observăm că un Petre P. Carp, de exemplu, avea următoarea opinie despre limba română: „N-am nici o îndoială despre rezultatul luptei (dintre români şi asupritorii lor). Încercarea de a răpi unui neam limba lui, încercarea de a-i surpa credinţa, este o încercare apriori neputincioasă. Cine zice limbă, nu zice numai posibilitatea de a stabili raporturi între om şi om; cine zice limbă, arată cum se reflectă în inima şi sufletul nostru tot universul care ne înconjoară. Cine zice limbă, zice modul nostru de a iubi, modul nostru de a urî, modul nostru de a ne bucura de prezent şi de a pregăti viitorul prin forma ce dăm idealelor noastre. Iar cei ce cred

[23] Barbu Delavrancea, *Patria şi patriotismul*, Ed. Socec, Bucureşti, 1924, p. 77 (Ediţia Octav Minar).

[24] Alexandru Odobescu, *Istoria archeologiei*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1961, p. 395.

că românii vor adopta o altă formă de a iubi, de a urî, de a-şi apăra prezentul şi de a-şi pregăti viitorul, aceia amarnic se înşală"[25]. Este totodată şi epoca iniţierii fenomenului de istorizare legendară a trecutului poporului român, aspect care a avut un caracter didactic absolut benefic, dar care a devenit repede rezistent în faţa nevoii de abordare ştiinţifică, fapt care ne-a împiedicat să învăţăm din greşeli şi ne-a surprins cu totul nepregătiţi politic la nivel de popor în faţa a două războaie mondiale. În perspectivă istorică, naşterea publică a lui Spiru Haret, a lui A.D. Xenopol, a lui Nicolae Iorga şi a lui Vasile Pârvan, precum şi programele diferitelor edituri ale Şcoalelor au reprezentat o necesară contrapondere la istoria anecdotică sub care s-ar fi putut prăbuşi trecutul nostru real, fără însă a reuşi să zguduie mitologia care ţine şi astăzi loc de informaţie istorică.

Guvernarea conservatoare dintre 1871 şi 1876 a avut şi meritul de a introduce rigoarea şi demnitatea în comportamentul democratic, miniştri dîndu-şi demisia pentru nerealizări, primul ministru Lascăr Catargiu înţelegînd să fie solidar cu fiecare membru al guvernului său. Proiectele de legi introduse în Parlament erau serios studiate şi solid argumentate, beneficiind şi de avize juridice. În sfîrşit, *sub regimul Lascăr Catargiu s-a înregistrat prima situaţie în care Parlamentul şi-a putut desfăşura un mandat complet de 4 ani*, fără să fie suspendat, umilit de domnitor sau de guvern, dizolvat prin lovitură de stat.

Marea guvernare liberală

Cauza nefericită a dezbinării oricărui partid autentic de Dreapta este că, fiind condus şi constituit pe principiul elitelor, suferă de pe urma conflictului ireductibil dintre individualitate şi masă. Dreapta tradiţională românească a adunat în jurul său cele mai luminate personalităţi ale naţiunii, lăsînd timp de decenii întregi, pînă la Mihail Sadoveanu, o imensă gaură valorică în locul Stîngii. Fără această axiomă, istoria naţiunii moderne române nu poate fi înţeleasă. Coloana vertebrală a spiritualităţii româneşti – Mihai Eminescu, I.L. Caragiale, Titu Maiorescu, Barbu Delavrancea, Nicolae Iorga,

[25] Simion Mehedinţi, *Către noua generaţie. Biserica – Şcoala – Armata – Tineretul*, Ed. Socec, Bucureşti, 1923, p. 25.

Vasile Pârvan, Constantin Rădulescu-Motru, Mihai Manoilescu, Mircea Eliade, Lucian Blaga, Emil Cioran, Petre Ţuţea – a fost de Dreapta, în timp ce pentru aceeaşi perioadă curentul cultural şi politic de Stînga a fost populat cu mediocrităţi de tipul Dobrogeanu-Gherea (Katz Mihail Nikitici), Ştefan Zeletin (Ştefan Motâş) sau N.D. Cocea, un dement a cărui operă principală se intitulează „Pentr-un petec de negreaţă".

Conservatorii se considerau reprezentanţii aristocraţiei române, vizînd nu o dată şi destul de discret constituirea după modelul britanic. În întreg comportamentul politic al grupării conservatoare din România vom întîlni principiile moralităţii moderne şi ale guvernării democratice de tip britanic, aşa cum le elaboraseră la 1781 Jeremy Bentham în opera sa *Principles of Morals and Legislation* şi Thomas Paine la 1776 în *Common Sense*. Democraţia britanică pornea de la afirmarea totală a libertăţii individului, sancţionată cu interesul comunităţii, ambele aflate într-un raport mereu în schimbare, pe măsura evoluţiei societăţii spre o creştere a libertăţilor individuale şi o diminuare a restricţiilor comunitare. Prin evoluţie a societăţii, democraţia britanică înţelegea asimilarea organică de către populaţie a unui nivel cît mai ridicat de civilizaţie. Modelul oferit se numeşte şi astăzi *conservatorism britanic*, întemeiat fundamental pe tradiţie şi realism (pragmatism). După principiul lui Thomas Paine, conform căruia societatea nu trebuie confundată cu regimul – au origini diferite: societatea este născută din dorinţele noastre, în timp ce guvernarea este o expresie a slăbiciunilor noastre –, aristocraţii români vedeau în participarea la guvernare un rău necesar, motiv pentru care ideile luptei pentru un scaun ministerial sau agăţarea de un fotoliu parlamentar le erau străine. Aşezaţi sub lupa analizei timpului, conservatorii români par ireproşabili, dar mai de grabă ineficienţi, mai ales că în acea epocă de construcţie era nevoie de forţă politică. Implicarea în conducerea ţării era tratată de ei ca o măsură de siguranţă socială necesară, din cauza incapacităţii virtuţii morale de a conduce lumea, oamenii fiind înclinaţi natural spre viciu. Lascăr Catargiu şi Petre P. Carp vedeau în prezenţa lor la guvernare exclusiv o misiune patriotică, cu scopul final de a face naţiunea română guvernabilă şi pe cetăţeanul român – liber. Din cauza acestei concepţii cu substrat filozofic, conservatorii nu puteau înţelege agitaţia revoluţionară a liberalilor radicali, menită să dea românilor cît mai

repede un stat democratic şi prosper, şi, în consecinţă, îi combăteau cu violenţă. Insuccesele de debut ale liberalilor s-au datorat în bună parte faptului că societatea românească arhaică se mişca mult mai lent, conservîndu-şi în permanenţă obiceiurile, fapt care a dat autoritate pentru mult timp conservatorilor şi chiar i-a determinat pe aceştia să se constituie în partid.

Pe de altă parte, atunci cînd se pune în discuţie tentativa de a organiza o elită, eşecul este asigurat. Conceptul de elită se sprijină fundamental pe valoarea ridicată şi unanim acceptată a unei personalităţi. O personalitate autentică de elită este întotdeauna şi obligatoriu o individualitate puternică, dacă nu un unicat în domeniul său de valoare, situată aşadar la polul opus oricărei asocieri. Elita este un strat subţire de reprezentare în care neamul vede suma tuturor calităţilor sale, ideea de succes şi geniul. Orice formă de a organiza aşa ceva presupune, vorbind barbar, a pune un şef şi a stabili ierarhii, fapt care desfiinţează imediat orice principiu al elitei. Ridicaţi fundamental deasupra celorlalţi oameni, pe principiul personalităţii, oamenii de elită iradiază, se izolează, fac o umbră adîncă, deschid şcoală, conduc generaţii. Uneori – ca în cazul lui Eminescu, la români – o astfel de elită ajunge să simbolizeze neamul, să-l reprezinte sintetic şi ideatic pentru totdeauna. Este de aceea absurd să-l compari, de exemplu, pe Lucian Blaga cu Mihai Eminescu sau pe Iorga cu Pârvan. Ei sunt *ei* şi nu pot fi multiplicaţi. Coborînd această realitate la nivelul politicului, vom constata că principiul elitei politice – sau al aristocraţiei – se dovedea principalul adversar al partidei conservatoare. Gruparea se identifica prin personalităţi, era extrem de greu de condus şi de mobilizat. Supuşi dezbinării inerente intelectualităţii de bună condiţie, conservatorii ajung între 1875 şi 1876 să nu mai poată conduce. În acea epocă dominată de sensibilitatea accentuată a societăţii, acest fapt a fost foarte repede perceput la nivelul cetăţeanului şi, asemeni oricărei mişcări politice de Dreapta autentice, a fost rapid identificat ca o consecinţă a „ruperii de popor". Conform principiului aceluiaşi Thomas Paine „cu cît un lucru este mai simplu, cu atît este mai greu de dezorganizat", guvernarea conservatoare a devenit prea complicată şi, în consecinţă, uşor de înlăturat. În tradiţia curată a spiritului critic, liderii conservatori au ştiut să admită public nerealizările guvernării lor. La deschiderea lucrărilor Camerei

din 30 martie 1881, Petre P. Carp avea să declare: „Toţi conservatorii serioşi trebuiau să consimtă la faptul împlinit; trebuiau să admită revoluţiunea socială, democratizarea societăţei noastre, ca un ce irevocabil, şi lupta nu mai poate avea loc decît în privirea (privinţa, n.a.) mijloacelor ce trebuie să întrebuinţăm ca să micşorăm pe cît se poate relele, rezultate ce sporesc din modul defectuos cum această democratizare a fost făptuită. *A fost o nenorocire la noi că democratizarea s-a făcut de sus în jos, iar nu de jos în sus.*[...] Ei bine, nu se poate tăgădui că rezultatele la care am ajuns noi nu sunt rezultate ale muncii generale a societăţii noastre, ci numai rezultatele succesului cîtorva oameni"[26]. Pornind de la ideea că „un guvern cade de regulă prin propriile sale greşeli, dar nu prin greşelile adversarilor", Titu Maiorescu găsea cauzele prăbuşirii guvernării conservatoare în erorile făcute în cazul construcţiei liniei ferate Roman-Vîrciorova, care aminteau de afacerea Strousberg, precum şi în atitudinea de încăpăţînată neutralitate a guvernului Lascăr Catargiu faţă de inevitabilul război ruso-turc.

Într-adevăr, la cumpăna dintre anii 1875 şi 1876 conflictul militar dintre Rusia şi Imperiul otoman devenise deja un eveniment aşteptat. România a fost pusă de la început, prin mesaje clare venite de la Berlin şi Viena, în situaţia de a se înţelege cu Rusia în vederea unei contribuţii antiotomane a cărei dimensiune urma să fie stabilită prin negocieri. Ruptă financiar de Franţa şi legată politic de Germania, România trebuia să joace o singură carte. Numai că această unică variantă oferită de Marile Puteri – Germania, Austria şi Rusia – conţinea şi obligaţia de a renunţa la Basarabia. Lascăr Catargiu ezita şi lansa mesaje insistente pentru recunoaşterea statutului de neutralitate a României, pe ideea că o victorie a Rusiei va aduce şi ocazia independenţei, obţinută la masa verde. Chiar Eminescu a sancţionat această eroare: „Independenţa căpătată de guvernul conservator pe cale pacinică prin înţelegere diplomatică cu puterile apusene ar fi însemnat moartea ţării"[27]. Poziţia fără ieşire a guvernării conservatoare a fost identificată precis şi de Titu Maiorescu: „Armata condusă de domnitorul Carol

[26] P.P. Carp, *Discursuri*, vol. 1 (1868 – 1888), Ed. Socec, Bucureşti, 1907, pp. 260-261.

[27] Mihai Eminescu, *Opera politică*, vol. 1, PUBLISTAR, Bucureşti, 1999, p. 519 (Articolul „Preţul independenţei noastre", *Timpul*, 31 iulie 1879).

ar fi fost tot aşa de biruitoare sub ministerul Catargiu, ca şi sub ministerul Brătianu. Dar dacă şi cu un guvern conservator se putea lua Plevna, numai cu un guvern liberal se putea pierde Basarabia fără o adîncă zdruncinare înăuntrul ţării"[28]. Iritat de rezistenţa la presiune a primului-ministru Lascăr Catargiu, Bismarck contactează pe liderii liberali şi începe o campanie insidioasă de promovare a numelor lui Ion C. Brătianu şi C.A. Rosetti în jocul politicii externe germane în Balcani. Condiţia prealabilă era rezolvarea în favoarea acţionarilor germani a problemei contractului Strousberg. Secvenţele preluării puterii legislative şi executive de către liberali sunt cel mai bine ilustrate de memoriile regelui Carol I:

„**30 martie/11 aprilie**. Din cauza rezultatului nefavorabil al alegerilor, L. Catargiu înaintează demisia întregului Cabinet. Principele o primeşte cu mare regret. [...]

1/13 aprilie. Principele primeşte pe Ion Brătianu care, împreună cu C.A. Rosetti, reprezintă sufletul coaliţiei. [...]

7/19 aprilie. Presa atacă cu violenţă noul minister (guvernul I. Em. Florescu, n.a.), numindu-l Cabinetul generalilor, şi susţinînd că principele a voit prin aceasta să intimideze opoziţia, care însă va lupta cu mai multă înverşunare. [...]

26 aprilie/8 mai. Generalul Florescu informează Senatul că el şi-a dat demisia şi că principele a primit-o. Senatul ascultă în tăcere această declaraţie. [...] Generalul Florescu contrasemnează, numai cu resignaţiune, decretul prin care se numeşte (Manolache Costache) Epureanu preşedintele Consiliului de Miniştri. [...]

1/13 mai. Lăcustele apar în ţară, superstiţia populară deduce din aceasta un pronostic rău, pentru un război apropiat. [...]

3/15 mai. Se citeşte decretul pentru dizolvarea Camerei, şi Senatul este prorogat. Se decretează imediat noi alegeri. [...]

3/15 iunie. Începutul alegerilor pentru Cameră în toată România. C.A. Rosetti le conduce în sensul Partidului Liberal. Partidul Conservator, care d-abia s-a retras de la guvern, are puţină perspectivă de a cîştiga măcar o duzină de mandate. [...]

27 iunie/9 iulie. C.A. Rosetti a fost ales preşedinte al Camerei; o probă pentru culoarea radicală a majorităţii din Cameră. Epureanu simte că pierde influenţa şi că nu va mai putea păstra mult timp postul său de preşedinte de Consiliu. [...]

[28] Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 57.

23 iulie/4 august. Primul ministru Epureanu prezintă demisia întregului cabinet, demisie ce se impune prin cele ce se petrec în Cameră (...) Brătianu primește însărcinarea de a forma noul minister (Guvern)"[29].

Venirea lui Ion C. Brătianu la putere în calitate de prim-ministru s-a produs, probabil, la momentul cel mai potrivit. O prezență timpurie ar fi declanșat o întreagă furie împotriva României, ca în 1867 - 1868, iar un mandat tîrziu, ar fi fost mult prea tîrziu pentru România. Astăzi este greu de închipuit obținerea independenței fără Brătianu și Kogălniceanu, dacă ne gîndim fie numai și că, în fața brutalității și vicleniei rusești, chiar Carol I începuse să oscileze. A fost nevoie de intervenția energică a liderului liberal pentru ca domnitorul să ia decizia finală: „Mai ales cînd trebui să decidă pe Domn și pe comandanți să intre în acțiune, lupta fu crîncenă. Generalul Fotino mi-a povestit cum la Poiana, a văzut pe tata pe fereastra casei țărănești în care locuia Vodă și unde discutau. Erau amîndoi în picioare lîngă masă. La un moment dat, tata, care se plimba prin odaie, s-a oprit în fața lui Carol și, în focul discuției, a dat cu pumnul în masă. «Nu-l auzeam, dar era atît de înflăcărat, încît îi ieșeau scîntei din ochi». Cînd a ieșit, a spus generalului Cernat: «În fine l-am convins, trecem Dunărea»"[30]. Asupra telegramei marelui duce Nicolae din 19/31 iulie 1877, prin care se cerea urgent intervenția Armatei României, au existat în timp o serie de controverse, generate de traducerile aproximative prin care se încerca îngroșarea disperării ruse și calitatea de salvatoare a armatei noastre. Carol era rugat să treacă Dunărea, „după cum dorești (adică sub comandament românesc – n.n.). Între Jiu și Corabia demonstrațiunea aceasta este neapărat necesară pentru înlesnirea mișcărilor mele"[31]. Textul original este foarte abil redactat: *passage du Danube que Tu désires faire*, ceea ce poate fi interpretat ca o satisfacere a cererilor insistente ale domnitorului român pentru intrarea trupelor române în luptă, cum remarca Maiorescu, dar care insistență era mai de grabă a lui Brătianu. Fascinați de

[29] *Memoriile regelui Carol I al României, de un martor ocular*, vol. 3 (1876–1877), Ed. Machiavelli, București, 1994, pp. 22 – 53.

[30] Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I. C. Brătianu* (1821 – 1891), Ed. Universul, București, 1933, p. 207.

[31] Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 302. Paranteza aparține autorilor și este un exemplu de interpretare forțată a textului original.

importanţa acestei telegrame, mulţi istorici nu au căutat mai departe în succesiunea schimbului de mesaje dintre Carol şi Nicolae, astfel că telegrama din 19 august nu este foarte cunoscută, deşi este mult mai clară:

***Urgentă**. Dela 9 ore de dimineaţă, azi, 19 august, turcii atacă Sgalewiţa şi Pelişat. E neapărat necesar ca armata Ta română să treacă Dunărea imediat şi să înainteze asupra Plevnei spre a ataca pe turci. Fă cunoscut lui Zotov, direcţiunea şi ora începutului marşului Tău. Trupele Tale care au trecut Dunărea, trebuie să înainteze imediat.*

NICOLAE[32]

Trupele române au trecut Dunărea la 20 august, nu la 20 iulie, problema conducerii fiind rezolvată aşadar o lună mai tîrziu. Astfel se poate conchide că sensul expresiei *după cum doreşti* nu era încă o acceptare a punerii trupelor aliate sub comanda domnitorului român, ci o formă de acceptare a implicării în lupte în zona de trecere a Dunării pe care o alesese Marele Cartier român. De altfel, Nicolae Iorga atrage atenţia că şi punctuaţia primei telegrame este greşită, fraza corectă fiind „Te rog să faci fuziune, demonstraţie şi, dacă e posibil, trecerea Dunării, *pe care doreşti să o faci între Jiu şi Corabia*"[33]. Din aceste motive, cele două telegrame trebuie citate întotdeauna împreună.

Ştim astăzi că declararea independenţei la 9 mai 1877 şi participarea glorioasă în război nu au adus imediat adevărata independenţă de stat a României. În ziua de 19/31 ianuarie 1878, Imperiul otoman ceruse armistiţiu şi la Adrianopol s-a încheiat prima înţelegere. Documentul, trimis spre Sankt Petersburg, este interceptat la Bucureşti de servicul de informaţii al Armatei României şi conţinutul său îl pune în alertă pe primul ministru Ion C. Brătianu. Punctul 3 al acestui armistiţiu menţiona că „independenţa României şi a Serbiei va fi recunoscută; o despăgubire teritorială îndestulătoare va fi asigurată celei dintîi şi o modificare de frontieră celei de-a doua", condiţii care prevesteau luarea Basarabiei şi, implicit, încălcarea de către Rusia a Convenţiei semnate cu

[32] C. C. Giurescu, *Ion C. Brătianu. Acte şi cuvîntări*, vol. 3 (1 mai 1877 – 30 aprilie 1878), Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1930, p. 125.

[33] Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 237.

România la 4 aprilie 1877. Guvernul român era pus în fața unei situații extrem de periculoase, în condițiile în care nu putea nici să denunțe public conținutul documentelor interceptate. Soluția găsită este unul din acele exemple de inteligență politică din partea unui adevărat bărbat de stat, care nu doar se află la putere, ci știe și să o folosească. Ion C. Brătianu și-a propus rezolvarea a trei probleme: 1. Aducerea chestiunii Basarabiei din planul secret în planul public. 2. Atenționarea Marilor Puteri asupra pericolului semnării unor acte de pace numai între Rusia și Imperiul otoman. 3. Obținerea sprijinului politic intern.

Pentru atingerea acestor scopuri, Ion C. Brătianu a înscenat un atac împotriva sa în Parlamentul României, punîndu-i pe Dimitrie Ghica și pe Vasile Alexandrescu să-l interpeleze în Senat, respectiv în Cameră. Pentru a da un gir și mai mare acestui atac și sub pretextul că sensibilitățile Rusiei nu trebuie atinse, primul ministru a cerut ședințe secrete, pe măsură ce agenții săi trasmiteau cui trebuie tot ce se discuta acolo. Astfel s-a aflat repede că Ion. C. Brătianu a luat vehement apărarea... Rusiei, care nu se putea coborî atît de jos încît să nu-și respecte angajamentele scrise, care nu-și putea dezonora țarul, care nu putea să atace tocmai țara care i-a sărit în ajutor în momentul cel mai greu (vezi telegramele), care nu putea să calce nepăsătoare peste trupurile dorobanților români căzuți în luptă, lăudați de întreaga Europă, nici vorbă ca Rusia să ne ia Basarabia etc. Practic, Rusia era stigmatizată pentru trădarea aliatului, și nu numai Rusia afla acest lucru, ci și întreaga opinie publică internațională. Bineînțeles, rezoluțiile Parlamentului român au stîrnit furie la Sankt Petersburg. A urmat Tratatul de la San Stefano, care a confirmat temerile românilor. Brătianu și Kogălniceanu au hotărît să dea lupta pînă la capăt. Rezistența lor îndîrjită a declanșat represiunea rusească și, fapte mai puțin descrise în istoriografia românească, trupele rusești au primit ordin să ocupe România. Bucureștii au fost asediați. În fața acestei primejdii, Brătianu îl convinge pe Carol I să iasă din capitală și să se pună în fruntea oștilor românești din Oltenia. Ne aflam atunci în pragul unui conflict militar cu Rusia dintr-o poziție avantajoasă, pentru prima și singura dată în istorie, cînd trupele rusești istovite și decimate de luptele din sudul Dunării, riscau să fie măcelărite în Muntenia. Afirmația ar putea părea exagerată, dar dacă vom analiza această eventualitate din perspectivă militară – fiind vorba evident de un

conflict militar, nu diplomatic – atunci vom observa că trupele ruse din România depindeau *în totalitate* de aprovizionările şi rechiziţiile pe de teritoriul nostru – să nu uităm că ne aflam încă în epoca de glorie a cavaleriei! –, că lovitura armatei concentrate în Oltenia venea din flanc şi că trupele ruse se aflau între ape – Dunăre, Prut, Olt –, în timp ce orice afluire dinspre nord spre sud de trupe proaspete fusese oprită. Nu în ultimă instanţă, o ocupaţie a teritoriului românesc, mai ales în Muntenia, ar fi reprezentat atunci o expunere a militarilor ruşi la agresiunea urbană bine organizată a unor grupuri şi mulţimi de cetăţeni care se ocupau de aproape trei decenii cu revoltele, insurecţiile, loviturile de stat. Decenii după aceste evenimente, documente de politică externă ale Rusiei aveau să certifice pericolul în care se afla atunci armata ţaristă: „Doar ştim azi prin declaraţiile lui Nelidov că Todleben se temea şi de noua armată otomană strînsă sub zidurile Constantinopolei de Esad-Paşa şi de tunurile flotei engleze, care-i puteau împiedica retragerea, şi de tăierea acestei retrageri de către România şi Austria, că ministrul de război proclama în consilii prezidate de ţar absoluta neputinţă militară a Rusiei şi imploră pe diplomaţi să sfîrşească, să sfîrşească cu orice preţ"[34]. Încă un argument: pe timpul scurtei ocupaţii ruseşti a Capitalei, se înregistrează frecvente asasinate de ofiţeri ruşi făcute de ţigani, folosirea prostituatelor (inclusiv aduse din Bulgaria) pentru infectarea militarilor străini, întrebuinţarea cărnii de cîine pentru bucătăriile trupelor, furtul cailor de tracţiune, a pieselor metalice de la căruţe, a muniţiei de infanterie. Conform tradiţiei, toate aceste operaţiuni de gherilă urbană au fost organizate de agenţi liberali, oameni de acţiune ai lui Brătianu.

Intervenţia Marilor Puteri şi anunţarea întrunirii Congresului de la Berlin au dezamorsat pericolul. Totuşi, comportamentul politic necinstit al Rusiei, dar mai ales devastările, incendierile, furturile, violurile şi umilinţele aduse românilor de către armatele ţariste au produs o distrugere decisivă a imaginii vecinului de la Răsărit în ochii românilor. Constantin Bacalbaşa avea să noteze: „Din ceasul acesta, prietenia românilor pentru Rusia este sfîrşită. În ţară naşte, deodată, simţirea antirusă. Ruşii sunt de acum priviţi cu răceală sau cu duşmănie. Conflicte zilnice se întîmplă în toată ţara cu militarii ruşi. Ingratitudinea rusească, cît şi călcarea fără pudoare a angaja-

[34] *Ibidem*, p. 296.

mentelor luate formal prin convenţiunea de la 4 aprilie revoltă toate sufletele româneşti. Cauza Rusiei în România este pierdută pentru totdeauna"[35].

Anul 1878 este pragul de la care în mentalul colectiv românesc se instalează fenomenul rusofob, pe un puternic fond naţionalist. A doua trădare, cea din primul război mondial, şi apoi infiltraţia comunistă în presa şi politica românească de pînă la al doilea război mondial vor duce la apariţia sentimentului solid de ură împotriva Rusiei, ură care a purtat trupele române pînă dincolo de Nistru, care n-a slăbit nici sub regimul comunist, producînd o incredibilă gonire a trupelor sovietice din ţară în 1958, şi care funcţionează şi astăzi la aceleaşi dimensiuni aparent interminabile.

Pe plan intern, Brătianu obţinea un alt fel de victorie, reuşind să unească toate forţele politice în jurul guvernului, dar şi să întărească poziţia României în faţa străinilor. Argumentul său a fost imbatabil: „Trebuie să nu ne speriem, trebuie să avem curaj totdeauna, să discutăm şi să apărăm dreptul nostru înaintea colosului, dar pentru aceasta trebuie să fim uniţi cel puţin pînă vom trece acest mare hop naţional, şi numai cînd guvernul nu vă va mai inspira încredere, este o datorie a dv. să-l schimbaţi îndată, ca să vină unul cu care să puteţi lucra, în faţa streinilor, ca un singur om. (*Aplauze*). Pentru că, cînd ne vor vedea streinii că ne hărţuim între noi, atunci ei, care au destul curagiu, or să aibă un curagiu şi mai mare, căci îl vor spori slăbiciunile şi neînţelegerile noastre".[36] Întăriţi astfel, Ion C. Brătianu şi Mihail Kogălniceanu au plecat la Berlin, unde au susţinut cauza României fără menajamente. Partea cea mai spectaculoasă a activităţiilor în cadrul Congresului a fost demascarea lipsei de onoare a Rusiei: „S-au dus şi au înaintat încă de la început un memoriu în care arătau îndatoririle Rusiei şi felul cum au fost călcate în picioare de dînsa. Cruzi faţă de ţarul sentimental şi mîndru, cînd au fost chemaţi, la 1-iu iulie, ei au prezintat, apoi, actele care purtau semnătura lui Gorceacov şi a împăratului Alexandru".[37] Rusia era denunţată internaţional ca sperjur, fapt incredibil şi de un curaj nemăsurat, de către doi oameni politici

[35] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată (1878 – 1884)*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1993, p. 14.

[36] C .C. Giurescu, *op. cit.*, p. 274.

[37] Nicoale Iorga, *op. cit.*, p. 302.

români, dintr-o țară căreia nu i se recunoscuse încă oficial independența. Dar acest gest al lui Brătianu și Kogălniceanu nu era decît continuarea firească, din perspectivă diplomatică, a fenomenului de afirmare a naționalității române, după un război în care folosise armata, serviciile secrete, susținerea populară și efortul economico-financiar proprii. Trei zile mai tîrziu are loc primul atentat la viața lui Brătianu: „Rusia era înverșunată împotriva tatei și *a fost inițiatoarea acelor atentate contra lui.* Cea dintîi încercare a fost așa-zisul accident de trăsură din 4 iulie 1878. Mama, chemată telegrafic de la Florica, ne scria cu data de 6 iulie din casa d-rului Davila: «Brătianu este mai bine, a fost așa de rău încît a scăpat ca printr-o minune. Alaltăieri seara pe la orele 10 se întorcea singur într-o birje de la Vodă. Caii au fugit, etc, a rămas ca un mort jos, rece și fără puls, ca vreo 3/4 de oră. Cînd au venit sergenții, l-au luat și l-au dus într-o casă din mahala (a coanei Marița). Ea a avut ideea să trimită la Davila, l-a sculat din somn, s-a îmbrăcat îndată și a venit. Dr. Davila nu știa de cine e vorba și mare i-a fost mirarea văzînd pe tata». Vizitiul muscal, neatins în cădere, plecase cu trăsura în oraș, fără să ție seama de personagiul important luat de la Palatul Cotroceni și rămas în șanț fără simțire! Vorbă să fie. Mama urmează: «L-a frecat, i-a aruncat apă, oțet, odicolon, de l-au deșteptat, l-au dus la dînsul acasă. Au venit toți medicii din București întregi, fiindcă se credea că a fost asasinat de ruși. Cunoștință nu a cîștigat decît ieri la 4 ore»".[38]Va fi primul din cele trei asasinate organizate de Rusia împotriva primului-ministru al României, Ion C. Brătianu, și din cele două împotriva primului-ministru Ionel I.C. Brătianu cîteva decenii mai tîrziu. Sfidarea patriotului român era dublată și de informația (veridică), ajunsă repede în cabinetele Marilor Puteri, conform căreia Brătianu se pregătea să declare România regat și pe Carol I, rege. Acest eveniment s-a petrecut la 10 mai 1881, aparent ca o victorie personală a marelui bărbat de stat român, dar în realitate ca o importantă reușită a națiunii române.

Sfîrșitul anului 1880 și primele luni ale anului 1881 s-au consumat într-o mare tensiune politică. Această perioadă poate fi inclusă în lista momentelor importante ale desăvîrșirii națiunii

[38] Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 216. Vezi textul integral al scrisorii din 6 iulie 1878 în Ion Nistor, *Din corespondența familiei Ion C. Brătianu (1859 – 1883)*, vol.1, Ed. Independența, București, 1933, p. 161.

române moderne, cu toate că manualele de istorie o tratează pasager sau nu îi acordă nici o atenţie. În fapt, la 2 decembrie 1880 s-a produs al doilea atentat la viaţa lui Ion C. Brătianu, inspirat de agentura rusească organizată în jurul grupării Grigore Sturdza şi a ziarului său *Democraţia naţională*, atentat în urma căruia, pierzînd mult sînge, s-a crezut că primul ministru este scos complet din jocul politic. Deşi vizibil slăbit din cauza multiplelor răni de cuţit primite la faţă şi cap, Brătianu a contracarat viguros tentativa conservatorilor de a răsturna guvernul. Este de subliniat că reacţia populară la acest atentat nu a lăsat din nou nici un dubiu asupra originii sale: „În semn de satisfacţie pentru salvarea vieţii lui, comercianţii capitalei au închis magazinele în ziua de 3 decembrie, abordînd tricolorul"[39]. Trei luni mai tîrziu, la 1/13 martie 1881, ţarul Alexandru II este asasinat de studenţii Rîsakov şi Grineviţki, membri ai unui grup de terorişti marxişti conduşi de o anume Sofia Perovskaia. În Rusia se declanşază o cumplită teroare împotriva grupărilor socialiste şi anarhiste, amplificată de publicarea în presă a detaliilor asasinatului: ţarul călătorea într-o trăsură blindată, iar bomba aruncată de Rîsakov a ucis şi rănit cîţiva cerchezi din garda personală. Deşi cupeul îşi putea continua drumul, ţarul Alexandru al II-lea a coborît şi a început, în ciuda recomandării agenţilor de siguranţă de a nu se expune, să-şi îngrijească militarii cu care luptase în războiul ruso-turc. Aplecat asupra răniţilor, ţarul este ucis de a doua bombă, a lui Grineviţki. Gestul ţarului, de a se sacrifica din camaraderie pentru ostaşii săi, a produs o reacţie violentă din partea trupelor şi va marca deceniile următoare ale Rusiei cu mult sînge. Evenimentul este important şi pentru noi, deoarece succesorul ţarului asasinat, Alexandru al III-lea, porneşte acum o vastă campanie de represalii, probabil nu întîmplător, la adresa evreilor: „Milioane de evrei vor emigra din Rusia pe parcursul următoarelor trei decenii"[40]. Totodată este iniţiată şi o dură legislaţie de rusificare forţată. Se produce astfel un nou val de emigrare evreiască pe teritoriul României, de data asta însă conţinînd şi elementele unei pronunţate culori politice de Stînga. Din păcate, atent la combaterea adversarilor politici, care îi cereau măsuri severe împotriva penetraţiei socialiste şi, mai ales, a elementului avansat al acesteia

[39] Apostol Stan, *Ion C. Brătianu şi liberalismul român*, Ed. Globus, Bucureşti, 1993, p. 362.
[40] Rodney Castleden, *The concise Encyclopedia of World History*, Ed. Parragon, Londra, 1994, p. 474.

– presa, Ion C. Brătianu a minimalizat public fenomenul: „Relativ la combaterea ideilor socialiste, demonstra că nu era momentul ca societatea să se alarmeze – cum propunea T. Maiorescu –, căci naţiunea română nu era în stadiul de a fi convulsionată de acele idei, deoarece nu dispunea de un proletariat desmoştenit ca în societatea occidentală. În România – susţinea el –, toţi locuitorii posedau cel puţin un mic lot care se cerea a fi apărat. Şi, în plus, existau suficiente posibilităţi de absorbţie economică, de înzestrare cu condiţii materiale, îndeosebi cu pământ, a tuturor acelora care-şi pierdeau mijloacele de subzistenţă"[41].

Atitudinea publică a lui Ion C. Brătianu ascundea un secret. Agitaţiile socialiste la care făcea trimitere Titu Maiorescu se consumaseră la Iaşi, cu ocazia unui banchet organizat de socialiştii (nihiliştii) imigraţi din Rusia pentru a comemora 10 ani de la Comuna din Paris. Constantin Titel Petrescu precizează: „E posibil ca în secretul conştiinţei lor, refugiaţii ruşi şi basarabeni – ca şi socialiştii autohtoni, neofiţi – să fi intenţionat sărbătorirea, concomitent, şi a asasinării ţarului Alexandru al II-lea (13 februarie 1881), ucis cu bombe de revoluţionarii teroriştI"[42]. Primul-ministru a acţionat atunci într-un mod care va deveni curînd caracteristic: public, a minimalizat cazul; în practică, a trecut energic la represiune: „D-rul Russel, Paul Axelrod, Andrei Dumitrescu şi alţi cîţiva refugiaţi ruşi fură arestaţi, tinerii profesori Ion Nădejde, Gheorghe Nădejde şi Teodor Speranţia (cunoscutul scriitor, anecdotist, de mai tîrziu) fură suspendaţi din învăţământ şi trimişi în judecata Consiliului profesoral, iar studenţii Const. Mille, Alex Bădărău şi C. Mihail fură eliminaţi din Universitate. (Ion Nădejde a fost eliminat definitiv din învăţământ; Gh. Nădejde şi Teodor Speranţia, fură numai suspendaţi temporar). D-rul Russel şi Andrei Dumitrescu, după o lună de detenţie, sunt expulzaţi din ţară, ca periculoşi ordinei de stat"[43]. Secretul lui Ion C. Brătianu consta în faptul că mentorul, sprijinitorul şi liderul francmasoneriei „roşii", era fratele său de luptă C.A. Rosetti. Acesta favoriza mai de mult mişcarea socialistă, în contextul fazei sale teoretice şi naţionaliste. Gazeta *Besarabiea*, apărută la Iaşi în 1879, conţinea articole în care

[41] Apostol Stan, *op. cit.*, p. 366.

[42] Const.-Titel Petrescu, *Socialismul în România (1835 – 6 septembrie 1940)*, Biblioteca Socialistă, Bucureşti f.a., p. 65.

[43] *Ibidem*.

socialiştii din România se dovedeau ataşaţi problematicii româneşti: „În ziua de astăzi, existenţa poporului nostru este ameninţată de două mari primejdii, printre altele mai mici. Una din aceste primejdii este aceea de a ne vedea într-un viitor apropiat înlocuiţi prin străini şi mai ales prin evrei [...]. A doua primejdie, mai ameninţătoare, este aceea de a fi subjugaţi de Rusia"[44]. Cu un astfel de program, sigur că *aceşti* socialişti nu păreau un pericol. Nu trebuie uitat însă că socialismul acestei perioade şi al acestei zone de Europă era marcat de Mihail Bakunin (1814–1876) şi de Piotr Kropotkin (1842–1921), a căror filozofie se menţinea încă în faza umanistă: „Pentru a-şi atinge obiectivele sociale radicale, revoluţia trebuie să fie violent distructivă. De obicei, Bakunin şi Kropotkin prefera să vorbească mai curînd despre distrugerea instituţiilor şi obiectelor decît despre distrugerea oamenilor"[45].

Unde greşea Ion C. Brătianu în atitudinea sa faţă de socialism era credinţa că, fiind el însuşi un vechi revoluţionar, revoluţia burgheză este acelaşi lucru cu revoluţia comunistă. El nu învăţase încă destul din experienţa Comunei din Paris. Aşa se face că în viitoarele decenii activitatea socialistă a fost monitorizată atent, dar menajată, fără a se putea opri din acţiune principala armă a acestui flagel: propaganda. Confuzia între metodele revoluţiilor din 1848, ale luptelor pentru putere din următorii ani revoluţionari, şi programul marxist a făcut ca idealismul celor doi anarhişti ruşi să pară inofensiv. În realitate, opera lor era la fel de nocivă: „Bakunin şi Kropotkin propun diverse forme de acţiune revoluţionară, de la activitatea indivizilor şi a grupurilor mici pînă la cea a maselor populare. În prima categorie, Bakunin este atras – împătimit ar fi un cuvînt mai potrivit – mai ales de folosirea societăţilor secrete, deşi multe dintre cele ce au proliferat sub influenţa sa nu pot fi luate în serios. Contribuţia sa mai importantă a reprezentat-o ideea că masele trebuie ridicate la o conştiinţă revoluţionară deplină atît prin acţiuni, cît şi prin cuvinte, idee din care s-a născut conceptul de «propagandă prin faptă», vestitul cult al terorismului simbolic şi inspiraţional care a înflorit în unele secţiuni ale mişcării anarhiste, începînd de la sfîrşitul anilor 1870"[46]. Trecerea de la

[44] *Ibidem*, p. 57.

[45] George Crowder, *Anarhismul*, Ed. Antet, Bucureşti, 1997, p. 193.

[46] *Ibidem*, p. 191.

teorie la practică în rîndurile țărănimii române va da mult de furcă autorităților în viitorii ani. Totodată, infiltrarea facilă a spionajului rusesc în grupurile socialiste române va deturna programul național al acestora spre transformarea lor într-o agentură inamică. Doar cîțiva ani mai tîrziu, activitatea de propagandă a grupurilor socialiste, asimilate generalizator și, în consecință, incorect elementului evreiesc antiromânesc, vor redeschide problema tăriei statului român și, implacabil, vechea „problemă evreiască".

În acest context, transformarea României în regat a reprezentat o decizie salutară. Chiar dacă România nu arăta ca un stat occidental, instituțiile statului său începuseră să funcționeze, iar românul s-a adaptat treptat la ele. Confruntat cu defecțiunile de construcție ale statului, cetățeanul s-a obișnuit să ocolească inteligent legea și să supraviețuiască. Atît timp cît am avut grîne și apoi petrol, iar aceste două resurse s-au cerut pe piața europeană, România a prosperat și democrația sa incompletă nu a bătut la ochi. Treptat, pe măsura creșterii nivelului de trai, odată cu impunerea în domeniul public a marilor personalități intelectuale și a accesului tot mai direct la civilizația occidentală, românii au identificat în socialism și în evrei un nou inamic periculos. Așezată ferm pe spiritul tradițional conservator al poporului român, pe forța credinței creștine și pe sentimentul unității naționale, atitudinea anticomunistă a devenit încă de la începutul secolului al XX-lea o manieră constantă de a privi spre tot ceea ce vine de la Răsărit. Întreaga tragedie prin care trecea și urma să mai treacă poporul român se va regăsi expusă de marele dascăl Vasile Pârvan: „Socialismul biruitor în Răsărit – cel puțin ca experiență trecătoare politică – începe prin a distruge tot ce nu e primitivitate și bestialitate de masă amorfă. Pentru că e fără putere fizică, pentru că e puțin numeroasă, pentru că e supărătoare în cererile ei de sacrificiu, nerentabil, pentru inutila urmărire a idealului, inteligența creatore contemporană e în totalitatea ei zdrobită: de masivitatea impertinentă a bogătașului care asudă grăsime și de brutalitatea greoae a proletariatului care nu se gîndește decît la mai multă pîine"[47]. Încă nepregătit pentru modernitate, poporul român se va găsi foarte devreme strivit între două sisteme politice uriașe, care se vor ciocni distrugător în următoarele decenii.

[47] Vasile Pârvan, *Idei și forme istorice*, Ed. Cartea Românească, București, 1920, p. 15.

Din punctul de vedere al vieţi politice româneşti, este necesar să subliniem că întreaga perioadă a celor trei decenii finale din secolul al XIX-lea sunt dominate de popularitatea ideilor liberale şi de transpunere în practică a doctrinei liberale. Nereuşind să impună României un sistem politic asemănător conservatorismului britanic – aşa cum va reuşi Ungaria – Partidul Conservator va pierde rapid substanţa sa doctrinară, transformîndu-se gradual în simplă alternativă politică a liberalilor. Oricum, chiar şi prin fracţionările sale repetate, Partidul Naţional Liberal s-a dovedit mai viu şi, în consecinţă, mai prezent: „Perioada 1876 – 1899 a reprezentat în viaţa Partidului Naţional Liberal una de întrepătrundere a două mari generaţii. Cea a revoluţiei de la 1848 şi a Unirii de la 1859 a atins deplina maturitate în momentele Independenţei şi al Regatului, pentru ca după 1881 să se manifeste cu autoritatea şi prestigiul senectuţii, ca un veritabil *Senat de partid*. În schimb, generaţia tinerilor: N. Fleva, M. Pherekyde, E. Carada, V. Lascăr, P.S. Aurelian, I.I.C. Brătianu şi-a făcut treptat simţită aspiraţia la o reconsiderare a programului politic, a manierei de a se acţiona în arena publică"[48].

Acum nu se mai punea problema alegerii unui alt tip de stat pentru naţiunea română, ci a felului cum poate fi condus acel stat deja instalat. Dacă pentru alegerea tipului de stat conservatorii erau cei mai indicaţi, pentru funcţionarea statului birocratic şi bugetar impus în 1864, numai liberalii îl puteau conduce eficient.

Apropiindu-se tot mai firesc de conţinutul de Dreapta al liberalismului autentic, PNL va adopta formula etatismului-liberal, în care partea de etatism viza centralizarea puterii administrative, iar partea de liberalism era destinată economiei. De fapt, pentru un stat birocratic şi bugetar, care nu-şi rezolvase încă problema naţională, nici nu existau alte soluţii. Translaţia către Dreapta a PNL va fi favorizată şi întărită în primele decenii ale secolului al XX-lea de apariţia unui nou inamic la Stînga: bolşevismul.

Pe acel fond intern, al unui regim politic destinat dezvoltării capitaliste, a apărut fenomenul *brătianismului*, care a fost o variantă românească a guvernării autoritare în interiorul sistemului democratic. Dominaţia statului de către Ion C. Brătianu a cunoscut trei etape: „În prima etapă (1881-1883), preocupările echipei guvernamentale au vizat, cu prioritate, orientarea externă a statului

[48] Gheorghe Cliveti, *Independenţa naţională şi modernizarea instituţiilor româneşti* în *Istoria Partidului Naţional Liberal*, Ed. All, Bucureşti, 2000, p. 61

român şi consolidarea instituţiilor moderne pe plan intern, pe fundalul tensionării dezbaterilor publice asupra revizuirii Constituţiei. O a doua etapă (1884-1885) s-a aflat sub semnul înfruntării tendinţelor de coagulare a unei *mari opoziţii*, devenind tot mai clară opţiunea lui I.C. Brătianu pentru o *guvernare autoritară* (amintind întrucîtva de cea a lui M. Kogălniceanu de la 1863–1865), menită impulsionării funcţionalităţii structurilor instituţionale şi socio-economice. A treia etapă, a *guvernării autoritare* (1885–1888), ce şi-a atras renumele de *vizirat*, a probat calităţile excepţionale de lider politic ale lui I. C. Brătianu, dar şi erodarea imaginii şi audienţei electorale ale liberalilor guvernamentali"[49]. Pe cît de necesară şi obiectivă a fost conducerea autoritară a treburilor statului în această perioadă, pe atît de vulnerabilă a devenit spre sfîrşitul anului 1887. Deja, „vizirul" Brătianu era văzut ca un dictator subtil şi inteligent, dar patriot, generos şi calculat. În fapt, erodarea puterii *lui Ion C. Brătianu şi-a găsit expresia în izolarea autorităţii sale în* interiorul partidului şi la nivelul ministerelor de forţă – Interne şi Armată. Aşa cum vom vedea, conflictul dintre cetăţeni şi trupele acestor instituţii nu va întîrzia să reapară. Îngrijorat şi, totodată, scîrbit, Ion C. Brătianu se va retrage de la guvernare în 1888.

Meritul ce-i revine „Marii guvernări liberale" dintre 1876 şi 1888 este acela de a fi înzestrat naţiunea română cu cîteva atribute fundamentale – suveranitate, independenţă, Banca Naţională, regalitate, Armată călită în luptă, diplomaţie activă – cu care România a reuşit apoi să obţină Marea Unire şi iluzia unei deplasări demne şi fluente prin Istorie. Căci, în ultimă instanţă, rezultatul celei mai lungi guvernări a statului birocratic şi bugetar român iniţiat de Alexandru Ioan Cuza a fost reintroducerea românilor în Istorie.

***

[49] *Ibidem*, p. 84.

Capitolul II

RĂSCOALA DIN 1888

Că aceste doauă ţări sînt ca nişte cămări
pline cu de toate Împărăţiei spre folos.
Şi de va lua muscalii aceaste ţări, peste
puţină vreame să va pomeni şi Împărăţia
cu ei la Rumelia.

DIONISIE ECLESIARHUL

O pagină greu de găsit în istoriografia română contemporană este momentul de sfîrşit al „Marii Guvernări liberale", mai precis a celor doi ani finali, 1887 şi 1888. Exasperaţi de întinderea guvernării liberale, dar şi în continuare alarmaţi de virusul *dezbinării care bîntuia partidul lor, conservatorii hotărăsc să* se alieze cu reprezentanţii unor grupuscule desprinse din Partidul Naţional Liberal pentru a produce căderea guvernului Ion C. Brătianu. S-a dovedit repede că mult mai dinamici şi violenţi erau fracţioniştii, decît aristocraţii sau junimiştii. Oricum, această asociere, care va primi numele de *Opoziţia Unită*, s-a constituit pe fondul accelerării procesului de distrugere a oricărei credibilităţi a votului democratic, campaniile electorale atingînd cote paroxistice, motiv pentru care obţinerea unei victorii împotriva guvernului pe cale legală părea imposibilă.

Opoziţia Unită

În memoriile sale, Constantin Argetoianu comentează savuros: „Această *Opoziţie Unită* din 1887, care a servit apoi de model şi celorlalte mişcări îndreptate împotriva guvernelor regelui Carol I, a fost o formaţiune tipic românească: într-însa totul era negativ şi nimic pozitiv – să răstoarne, bine, dar ce să puie în loc?"[50]. Ion C. Brătianu a găsit prilejul, la închiderea sesiunii Parlamentului din decembrie 1887, să îl dizolve şi să organizeze alegeri, cu scopul precis de a îndepărta din forul legislativ pe deputaţii desprinşi din PNL şi care îi dădeau cea mai mare bătaie de cap. Campania a cunoscut

[50] Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol.1, partea 1, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 154.

obişnuitele violenţe şi ilegalităţi, pentru a căror exemplificare voi alege doar un caz.

Alexandru Lahovari (1841–1897)

Deputatul Nicolae Filipescu, om politic conservator, doctor în drept la Paris, viitor primar al Capitalei (1893–1895) şi ministru de război (1910-1912), dar un tip coleric, candida în acel an la Brăila. Într-un discurs ţinut la 12 martie 1888 sub cupola Parlamentului el avea să demaşte o serie de abuzuri care vor constitui motivaţia publică a unor manifestări de stradă din următoarele zile, Filipescu reuşind să intre în posesia unor documente revelatoare. Provocat de Nicolae Blarenberg, el intervine: „Am aici, domnilor, o înşirare de vreo 19 primari meniţi a fi revocaţi, cu cîte o mică însemnare pe lîngă fiecare nume: aceştia sunt funcţionari bănuiţi, care în urmă ar fi suspendaţi. Să citez cîteva exemple: Primarul comunei Romanul, cu însemnarea făcută cu mîna ajutorului subprefectului: *care a ales delegat pe dl. C. Apostol, ruda dlui Fleva.* Primarul comunei Suteşti, *care a dat 10 voturi opoziţiei.* Primarul comunei Filipeşti, *care a ales pe dnii Blarenberg şi Fleva delegaţi.* Mai adaug, domnilor, că toţi aceşti primari au şi fost suspendaţi. Dnul ministru de

interne cerea deunăzi dlui Fleva fapte precise. Ei bine, iată fapte precise: La alegerea delegaților pentru colegiul III de Brăila, în comuna Viziru, primarul n-a lăsat să se introducă în urnă decît acele bilete ale administrației, care erau scrise de mîna notarului și ajutorului de primar și care purtau numele candidaților administrațiunei. Aceste buletine, scrise chiar de mîna lor, le am aici"[51]. Producerea de probe ale fraudei electorale continuă cu ordine și telegrame ale funcționarilor publici, implicați în activități ilegale. Iată un raport al ajutorului subprefectului plasei Vădeni către prefectul său: „În urma însărcinărei ce mi-ați dat de a vă descoperi pe toți acei funcționari trădători, făcînd scrupuloase cercetări atît direct, cît și indirect, am constatat că funcționarii din această plasă, notați pe contrapagină, nu numai că au lucrat contra administrațiunei, dar au fost și uneltele opoziționei în alegerea deputatului Filipescu și astfel merită, dle prefect, pedeapsă, căci dacă d-voastră ați lăsa nepedepsiți pe acești trădători, nu numai că s-ar încuraja trădările, dar la timp opoziționea va avea din administrațiunea noastră comunală o armă puternică a lucra contra guvernului, căci toți acești funcționari au fost și sunt, după cum am zis, uneltele opoziționei"[52]. Cu aceeași ocazie, doi alegători, P.N. Silistrăreanu și Ghiță N. Silistrăreanu, au înaintat o petiție procurorului general: „Astăzi am fost ridicați și arestați de către prefectul județului și procurorul însoțiți de 30 gardiști, bătuți și percheziționați fără intervenirea dlui judecător de instrucție, smulgîndu-ni-se iscă-liturile pentru niște declarațiuni ce nu le-am făcut"[53]. Alți doi alegători, I. Petrescu și Tănase Boiangiu, au fost siliți, sub amenințarea arestării nevestelor și copiilor, să semneze o declarație prin care să recunoască faptul că au primit bani de la opoziție. Similitudinea acestor fapte reale cu scenele din *O scrisoare pierdută* și din *Telegrame* ale lui Ion Luca Caragiale ne poate duce cu gîndul că marele scriitor român a fost mai degrabă un fidel cronicar, decît un dramaturg. Dincolo de teatru se desfășura o realitate care devenise deja sîngeroasă. Atît din rîndurile liberalilor, cît și din rîndurile conservatorilor se înregistrează între anii 1885 și 1888 cel mai mare număr de crime politice, murind înjunghiați,

[51] Nicolae Filipescu, *Discursuri politice*, vol.1 (1888–1901), Ed. Minerva, București, 1912, p. 7.
[52] *Ibidem*, p. 9.
[53] *Ibidem*, p.10.

împuşcaţi sau în bătaie, la fiecare alegeri, numeroşi agenţi electorali, funcţionari şi chiar alegători.

În ziua de 13 martie 1888, liderii *Opoziţiei Unite* organizează o întrunire publică la sala *Orfeu* din Bucureşti, care sfîrşeşte într-o manifestaţie de stradă la care se scanda: „Trăiască regele! Jos Brătianu! Jos tîlharii!". În lipsa unei reacţii a forţelor proguvernamentale, manifestaţia se împrăştie. A doua zi, manifestaţia se reia şi mai violent. Pretextul a fost un banchet oferit în aceeaşi zi de partizanii săi primului-ministru Ion C. Brătianu. Cu nimic impresionat de amploarea contramanifestaţiei, guvernul ia măsuri de ordine şi, aşa cum s-a întîmplat de nenumărate ori, ordonă armatei să intervină în forţă. Pe 15 martie este răspîndit în Bucureşti un manifest semnat de 53 de deputaţi, al cărui limbaj ni se pare nouă ridicol astăzi, dar în 1888 alimenta ura, violenţa şi arta dramaturgică a lui Caragiale: „Pe cînd poporul era măcelărit pe uliţe, în sala teatrului, la adăpostul unui cordon de baionete, îmbuibaţii regimului, beţi de sînge şi trufie, sărbătoreau gloria şefului lor"[54]. În şedinţa Camerei din 16 martie 1888, Petre P. Carp avea să relateze: „Atunci, deodată (mulţimea, n.a.) a fost atacată şi din frunte şi de la spate (*aplauze din partea minorităţii*), atacată, domnilor, fără somaţiune legală (*aplauze din partea minorităţii*). Au fost răniri făcute cu sabia şi s-a întîmplat faptul pe care îl denunţ aici că un procuror, anume D. Paraschivescu, a zis unui ofiţer: De ce dai în lumea desarmată? Şi ofiţerul i-a răspuns: N-am să iau ordine dela dumneata. (*aplauze din partea minorităţii*)"[55]. Obligată să se înghesuie pe străzi laterale, mulţimea fusese atacată de un escadron de jandarmi şi, ca urmare a şarjei, se împărţise în două grupuri, din care unul a ajuns să spargă geamurile Palatului regal. În sfîrşit, în faţa unui nou atac al cavaleriei, mulţimea se împrăştiase. A doua zi dimineaţă, pe 15 martie, agitatori ai opoziţiei adună mulţimea şi o conduc spre clădirea Parlamentului. „Cînd se apropie de Cameră, armata era în curte înşirată de la clopotniţă încoace, şi la acest moment al cuvîntării mele – şi-a continuat Carp discursul – aş întreba pe d-nul Preşedinte: din al cui ordin a venit armata?"[56]. Era vorba de încălcarea Art. 56 din Constituţie, în care se preciza: „Nici o putere armată nu se

[54] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată*, vol. 3, Ed. Albatros, Bucureşti, 2000, p. 121. (Ediţie îngrijită, cu excelente note şi comentarii, de Tiberiu Avramescu.)

[55] P. P. Carp, *Discursuri*, vol. 1 (1868-1888), Ed. Socec, Bucureşti, 1907, p. 464.

[56] *Ibidem*, p. 466.

poate pune la uşile sau în jurul uneia sau alteia din Adunări fără învoirea ei". În curtea Parlamentului şi în faţa Bisericii Mitropolitane se iscă o busculadă în urma căreia uşierul clădirii este ucis cu un foc de armă. Conform versiunii lui Bacalbaşa, focul viza asasinarea lui Nicolae Fleva: „Pentru executarea hotărîrii fusese postat într-unul din turnurile Mitropoliei sergentul major de gardişti, anume Silaghi. Dar Silaghi trase mai jos în clipa cînd văzu pe Fleva şi greşi lovitura la o distanţă foarte scurtă. Emoţiunea îi tremurase braţul"[57]. Nicolae Filipescu şi Nicolae Fleva sunt arestaţi, asupra lor găsindu-se revolvere. Alţi deputaţi, între care Take Ionescu şi Alexandru Juvara, ascund pistoalele lor la soţiile sau prietenele care asistau în tribuna rezervată doamnelor. Cu toate că în epocă a rămas convingerea că Filipescu era autorul crimei, cercetarea Procuraturii şi autopsia au demonstrat că focul fusese tras cu o puşcă militară. Rămîn aşadar în picioare două ipoteze: cea a lui Bacalbaşa şi cea a unei puşti descărcate accidental în busculadă. În jurul morţii uşierului, pe nume Nicolae Popovici, dezbaterile din şedinţa ţinută la 16 martie au avut următorul conţinut:

„**D-nul Preşedinte**: Constat, d-le Carp, că suntem cu totul de acord şi avem norocirea de a nu deplînge nici un nenorocit omorît de armă de soldat. (*Aplauze din majoritate; contestări şi protestări din minoritate*).

D-nul P.P. Carp: D-le preşedinte, aţi văzut cu ce iubire de adevăr şi de echitate vorbii şi că nu atingem decît neaplicarea constatată de către noi toţi atît a Constituţiunii, cît şi a regulamentelor militare (*întreruperi*).

Voci: Eşti rău informat.

D-nul Vizanti: După ce s-a tras cu revolverul...(*zgomot, contestări*).

D-nul N. Nicorescu: Toate acestea au fost cu intenţiune făcute eri de către d-nul general Leca: a fost un cuvînt de ordine.

O voce: Aceasta este o infamie (*zgomot*).

D-nul V. Epurescu: D-le Vernescu, eu am mari bănuieli asupra dumitale şi am s-o dovedesc. În public ţi-o spui aceasta. Din casa dumitale a pornit omorîtorul în contra mea (*rîsete*).

D-nul G. Vernescu: Eşti prea mare om ca să încep cu dumneata (*ilaritate în rîndurile minorităţii*).

[57] Constantin Bacalbaşa, *op. cit.*, p. 123.

D-nul V. Epurescu: Începi cu cei mici, ca să ajungi la cei mari. Cu toate acestea sunt mai mare decît dumneata şi am poate ceva mai mult decît dumneata. (*Ilaritate, zgomot în minoritate*)"[58].

În această atmosferă, scîrbit şi ajuns la 67 de ani cu sănătatea ruinată, Ion C. Brătinau s-a retras. Tabloul acestei epoci este cunoscut mai ales prin publicitatea făcută memoriilor lui Argetoianu: „Lunga guvernare a lui Ion Brătianu şi sectarismul liberalilor, al *roşilor*, cum se zicea atunci, înteţise urile de partid pînă la paroxism şi antagonismul politic otrăvise toate raporturile dintre oameni, pînă şi relaţiunile de familie. În multe case fraţii şi cumnaţii nu-şi mai vorbeau între ei, şi violenţele verbale, de stradă, prin cluburi, prin cafenele, prin saloane, acopereau nu numai un adînc dispreţ reciproc, dar şi regretul de a nu-şi putea înfige unii altora pumnalul în piept, de frica ocnei. Ţara era împărţită în două (ţara – adică cei o sută de mii de inşi care făceau politică!), în guvernamentali şi opozanţi, în liberali şi conservatori sau *roşii* şi *albi*, cum li se zicea încă"[59]. Cu toate acestea – multe dintre fenomenele evocate nu pot fi minimalizate –, cercetarea atentă a momentului de criză 1887 – 1888, demonstrează că retragerea marelui bărbat de stat liberal a fost o eroare. Era probabil greu ca la sfîrşitul unei guvernări epuizante, şi pentru el şi pentru cele două partide politice, Brătianu să mai poată apăra eficient statul pe care îl construise prin luptă revoluţionară din 1848 şi pînă în 1871, pe care îl eliberase în 1877–1878 şi pe care îl condusese autoritar din 1876 pînă în primăvara anului 1888. Cu toate acestea, mîna de fier a lui Ion C. Brătianu ar fi fost în continuare necesară, primul ministru fiind bine informat că în apropierea României se ţes comploturi periculoase. Fiul său mai mare, Ionel I.C. Brătianu, părintele României Mari de mai tîrziu, scria de la Paris în acea epocă: „Ar trebui o mînă de fier, care să înstruneze ţeapăn pe toţi aventurierii şi criminalii, ascunşi sub numele de opoziţie politică"[60]. La capătul imensului efort de emancipare dintre 1848 şi 1888, România se ridicase în picioare, dar încă se clătina. Rusia nu a scăpat ocazia pentru a ataca din nou.

[58] P. P. Carp, *op. cit.*, p. 468.

[59] Constantin Argetoianu, *op. cit.*, p. 119.

[60] *Din corespondenţa familiei Ion C. Brătianu (1887–1888)*, vol. 3, Ed. Independenţa, Bucureşti, 1934, p. 311 (Scrisoarea din 16/28 martie 1888).

Intervenţia balcanică

La aproape un deceniu de la Congresul de la Berlin, România şi Bulgaria erau considerate state din sfera de influenţă a Germaniei, conduse de suverani aflaţi sub înrîurirea puternică a lui Otto von Bismarck. Un incident petrecut la frontiera cu Franţa, unde ofiţerul de contraspionaj francez Schnaebele este arestat de agenţi germani, declanşază frenezia politică a unui nou conflict militar. Exact în această perioadă, Bismarck cere tot mai insistent mărirea efectivelor armatei germane, fapt care alertează Parisul şi Moscova. Perspectiva declanşării unui nou război franco-german face ca Rusia să încerce recuperarea statelor balcanice pierdute ca urmare a deciziilor Congresului de la Berlin şi îşi intensifică acţiunile de prospectare topografică şi de propagandă pe teritoriul României şi Bulgariei. Primul ministru Ion C. Brătianu era informat de către serviciul de informaţii al Armatei României că în ţară s-a răspîndit un număr impresionant de agenţi ruşi, sub acoperirea unor meseriaşi sau negustori, dar, de cele mai multe ori, vînzători ambulanţi, iconari şi jugănari (castrau animale), care străbat satele şi fac propagandă atît despre Marea Rusie, cît şi despre planul unei unificări federale a Balcanilor. Brătianu era legat cumva de mişcarea revoluţionarilor bulgari, pe care îi ajuta discret de un deceniu, iar Eugen Carada era chiar implicat în pregătirea şi înarmarea lor, motive pentru care guvernele liberale nu au reacţionat prea dur la activităţile secrete ale agenţilor ruşi, iar mai tîrziu nici nu a mai fost posibil să le controleze. Pe fondul agitaţiei europene, Rusia organizează o revoltă a bulgarilor în februarie 1887, combinată cu o insurecţie militară la Silistra şi Rusciuk. Din corespondenţa Piei Brătianu cu fratele său Ionel, aflat la Paris, aflăm cum au fost înregistrate evenimentele de către ilustrul lor tată: „Bulgarii, vecinii noştri, se ţinură liniştiţi. Tulburările se limitaseră, dar din nenorocire se limitaseră numai pînă la fruntarie şi intrigile, calomniile ruşilor, urmau calea lor înăuntru. Acel popor fără probitate sau mai bine necinstit, acel popor avid, intrigant etc., cumpără zilnic pe bulgarii cei mizerabili şi astfel ţara-i la peire. O revoluţiune la Silistra! Iată ceea ce ne preocupă la acest moment"[61]. Două zile mai tîrziu, soţia lui Ion C. Brătianu le scria fiilor săi, tot la Paris, punîndu-i la curent cu mersul evenimentelor din ţara vecină: „Dnul Moruzi a venit cu o depeşe,

[61] *Ibidem*, p. 40. (Scrisoarea din 18 februarie/2 martie 1887).

care ne-a tulburat. Se zice că au intrat o mulțime de muscali, mai cu seamă ofițeri prin Moldova, ca să meargă în Bulgaria să ia posesie după izbîndele revoluției ce au făcut acolo zilele acestea. Cred că se vor întoarce cum au venit, fiindcă au mîncat trînteală. Bulgarii au fost admirabili; au avut o purtare de eroi. Noi credeam că capii făceau tot și poporul nu exista, dar, din potrivă, poporul a fost tot așa de brav. Ce vor rușii și unde vor să ajungă după atîtea umilințe ce au îndurat? Nu mai știm. Pricina o caută, vom vedea"[62]. Se punea problema mobilizării armatei noastre și ruperii legăturilor logistice și de comunicații rusești făcute prin teritoriul nostru spre Bulgaria. Activitatea informativă de depistare a agenților țariști a fost intensificată. Astfel, s-a descoperit că agenții ruși se opreau în comunele învecinate Bucureștilor, unde fusese împămîntenită o însemnată populație bulgărească (celebrii zarzavagii, iaurgii, căruțași cu lemne de foc), din rîndul cărora erau recrutați instigatorii pentru activitățile diversioniste de pe teritoriul Bulgariei. Liniștea aparentă a lui Ion C. Brătianu, care îi făcea pe adversarii săi să minimalizeze pericolul de la frontierele noastre, ascundea de fapt derularea unui program metodic și în parte secret de înzestrare a Armatei României, convenit cu regele Carol I, acțiune care adusese România în situația de a putea mobiliza rapid o armată de 300 000 de oameni bine înarmați și echipați. În gîndirea strategică a lui Ion C. Brătianu, Bulgaria trebuia să devină un teritoriu amic pe care Munții Balcani, Dunărea și numeroasa populație românească de la sudul ei să constituie o barieră protectoare pentru orice agresiune din sud. Din aceleași considerente strategice a fost inițiată și construcția sistemului de fortărețe din jurul Bucureștilor, cea mai cunoscută dintre ele fiind Fortul Jilava. Era debutul programului de transformare a țării noastre în putere militară regională. Starea de tensiune, amplificată și de expirarea termenilor Antantei celor trei Împărați, este doar aparent dezamorsată însă în iunie, cînd Rusia și Germania semnează un așa-zis Tratat de contra-asigurare[63]. Prin această înțelegere, Germania, cu scopul de a bloca o alianță franco-rusă, recunoștea dreptul Rusiei de a interveni în Bulgaria pentru a o menține în sfera sa de influență. Austria și România nu doreau acest lucru. Totuși, problema „bulevardului rusesc" prin România rămînea o temă serioasă a guvernului

[62] *Ibidem*, p. 46. (Scrisoarea din 20 februarie/4 martie 1887).

[63] Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. 4, Institutul European, Iași 1998, p. 192.

nostru. Fenomenul era mult mai complex decît perspectiva transformării țării într-un traseu de tranzit pentru interesele rusești în Balcani. Pot fi identificate trei scenarii interdependente:

Mișcarea narodnicistă. În deceniul opt al secolului al XIX-lea, în Rusia s-a dezvoltat o puternică mișcare printre intelectualitatea tînără preocupată de situația categoriilor de populație defavorizată, muncitorime și țărănime, mișcare menită de inițiatorii săi să schimbe prejudecățile care păstrau obiceiurile iobăgiei, deși legal aceasta fusese desființată. Era, de fapt, un program educațional, pe care guvernul țarist l-a aprobat la început, fiind condus de tineri proveniți din nobilime. Curînd, mișcarea s-a fragmentat ideologic, cea mai cunoscută dintre aripi fiind aceea care se fundamenta pe negație și care a rămas celebră prin denumirea de *nihilism*, dată de Ivan Sergheevici Turgheniev în romanul „Părinți și copii". Nihilismul, în ciuda faimei sale rele, a rămas doar un concept filozofic. Apariția lui P.A. Kropotkin produce însă o modificare substanțială, prin trecerea de la ideologie la practică: „Încetul cu încetul, s-a ajuns la concluzia că nu există decît o singură cale. Trebuiau să meargă în popor și să trăiască aceeași viață ca și el. De aceea, tinerii porneau la sate ca medici, felceri, învățători, secretari de plasă. Pentru a se afla în contact și mai direct cu poporul, mulți s-au dus să lucreze ca salahori, fierari, muncitori la pădure. Fetele dădeau examene de învățătoare, felcerițe, moașe, pornind cu sutele la țară, unde se consacrau cu abnegație servirii celei mai sărace pături a poporului"[64]. Mersul prin sate, campania principală făcîndu-se în primăvara și vara anului 1874, a permis și desfășurarea unei propagande care depășea substanțial rolul pur educativ, transformîndu-se într-o formă de îndoctrinare socială a țăranilor și de îndemn la revoltă față de administrația oficală. Ca urmare a valului de arestări, narodnicismul intră în faza sa cea mai periculoasă, a propagandei din om în om, în permanentă mișcare, agenții renunțînd să mai lucreze în sate și deplasîndu-se din loc în loc pentru a putea răspîndi mesajul pe suprafețe mult mai mari: „Din cînd în cînd, cîte unul dintre noi pleca pentru o săptămînă sau două și în satele de unde erau originari prietenii noștri și acolo duceau o propagandă aproape deschisă printre țărani. Firește, toți cei ce desfășurau propagandă printre muncitori se deghizau în țărani. Prăpastia ce desparte în Rusia pe *boier* de țăran este atît de adîncă,

[64] P. A. Kropotkin, *Amintirile unui răzvrătit*, Ed. Politică, București, 1969, p. 218.

ei vin atît de rar în contact, încît apariţia la ţară a unui om îmbrăcat *ca un domn* ar fi stîrnit atenţia generală"[65]. Poliţia secretă ţaristă nu a întîrziat să intercepteze aceste activităţi şi să constate consecinţele lor nocive, dar şi să observe eficienţa unor astfel de metode. Mulţi dintre aceşti agitatori socialişti au fost arestaţi şi un număr important dintre ei, dacă nu toţi!, a fost obligat să colaboreze cu Poliţia secretă . În lupta care se dădea între lojile francmasonice „roşii" şi masoneria rusă, aflată sub controlul Poliţiei secrete, cea din urmă cîştigase prima rundă. Grupurile radicale au încălcat angajamentele cu poliţia secretă şi au trecut la terorism. Centrul ideologic, din care se va naşte mişcarea teroristă bolşevică, se afla în Elveţia: „Secţiile geneveze ale Internaţionalei se întruneau într-un uriaş templu masonic numit *Temple Unique* (...). Unul din principalii conducători de la templul masonic era Nikolai Utin, un om cult, abil şi activ. Utin era marxist"[66]. Procedeul mersului şi muncii prin sate va fi importat şi în România şi Bulgaria, fie din rîndurile socialiştilor emigraţi, fie din rîndurile agenţilor ruşi deghizaţi în socialişti.

Federaţia socialistă (panslavistă) balcanică. Cel mai greu de documentat şi de demonstrat este măsura în care programul panslavist al Rusiei ţariste s-a suprapus intenţionat pe scenariu de sorginte marxistă de răspîndire a metodei de răsturnare a democraţiei prin terorismul bolşevic, în afara graniţelor marelui imperiu. Cert este că s-a suprapus. Instrumentele au fost fie socialiştii autentici emigraţi din Rusia, fie agenţi provocatori ai Poliţiei secrete travestiţi în socialişti. Dilema persistă din cauza imaginii evident antagonice pe care o oferă raportul între statul absolutist rus şi mişcarea socialistă. Dar analiza proiectelor mai vechi de federalizare balcanică în sens panslavist, care conţineau şi problema aparte a slavizării românilor şi grecilor, arată că ele nu diferă cu nimic în 1821, sub ţarism, şi în 1931, sub stalinism. Ele îşi au originea în viziunile expansioniste ale lui Petru cel Mare, pe care orice regim din Rusia nu a încetat şi nu va înceta să încerce să le transforme în realitate. România a fost întotdeauna marele obstacol al efortului Rusiei de a-şi extinde controlul pe uscat pînă

---

[65] *Ibidem*, p. 235.

[66] *Ibidem*, p. 203. Informaţia vine să confirme din partea unei autorităţi comuniste incontestabile legătura între marxism şi francmasoneria roşie. De altfel, Kropotkin însuşi a exprimat clar ceea ce Manifestul Partidului Comunist ceruse: „Este imposibilă împăcarea între viitoarea orînduire, socialistă, care în ochii muncitorilor începe să se contureze de pe acum, şi cea actuală, burgheză. *Prima trebuie să o nimicească pe cea de a doua*".

la Marea Mediterană, prin Bulgaria şi Grecia, ocolind dificultăţile geopolitice generate de apartenenţa Strîmtorilor la inamici. *Pentru Rusia, traseul România – Bulgaria – Grecia – Marea Mediterană este o misiune istorică, fără limită în timp.* La 7 noiembrie 1937, cu ocazia împlinirii a două decenii de regim bolşevic, Stalin a dat următoarea declaraţie: „Ţarii ruşi au făcut multe lucruri rele. Ei au jefuit şi au înrobit poporul. Ei au purtat războaie şi au cucerit teritorii în interesele moşierilor. Dar ei au făcut şi un lucru bun: au înjghebat un mare stat – pînă la Kamciatka. Noi am primit drept moştenire acest stat. Şi primii noi, bolşevicii, am apărat şi întărit acest stat [...]"[67].

Primii socialişti organizaţi din România proveneau din Rusia şi erau contrabandişti. În timpul zilei lucrau pe la diferiţi meseriaşi sau reparau clădiri, în cel mai pur spirit francmasonic speculativ. Aşa au apărut la Iaşi un oarecare doctor N. Russel (Nicolai Constantinovici Sudzilovski), Paul Axelrode, Nicolai Ciubarov, Piotr Alexandrov, un anume Arkadatski, un Kaceanovski, un Jebuinov, un Benedict Lovicki şi mai tîrziu Mihail Nikitici Katz (C. Dobrogeanu-Gherea). Sub ocrotirea unor revoluţionari români nostalgici şi beneficiind de fonduri aduse din Rusia, ei au început prin a scoate ziare şi a se ocupa cu propaganda. Pentru acţiuni teroriste nu erau pregătiţi şi, oricum, n-ar fi riscat aşa ceva într-o ţară condusă de Ion C. Brătianu. Abia în 1881 au putut lansa revista *Contemporanul*, copiată după publicaţia rusească cu acelaşi nume condusă de Cernîşevski. Implicaţi în constituirea pe teritoriul României a primelor organizaţii socialiste destinate proletariatului, cercurile marxiste au sprijinit mereu propagandistic şi logistic ideea unirii statelor balcanice. Liderul comunist bulgar Liuben Karavelov chiar milita în ziarul *Svoboda* (Libertate) pentru un astfel de proiect: „Toate naţiunile balcanice ar trebui să se unească pentru înfrăţirea şi alcătuirea unei *Confederaţii libere*: bulgari şi sîrbi, români şi greci, daţi-vă mîna unul altuia"[68]. Rolul preponderent revenea Bulgariei şi Serbiei. Cert este că acest proiect venea în contradicţie cu principiul naţionalităţilor, pe baza căruia se formaseră statele balcanice moderne. El a fost pus în discuţie în mai multe rînduri, problema principală fiind răspunsul la întrebarea: *cine controlează noul stat româno-bulgar*? Aşa cum vom vedea, chiar conducerea României, în înţelegere cu Germania, negocia o aseme-

[67] Gheorghe Buzatu, *Români în arhivele Kremlinului*, Ed. Univers enciclopedic, Bucureşti, 1996, p. 26.

[68] Const.-Titel Petrescu, *op. cit.*, p.70.

nea soluție. Scopul distructiv al proiectului de trecere a confederației româno-bulgare sub control rusesc a fost confirmat mai tîrziu, cînd România a devenit o putere regională, atît economic, cît și militar și religios, iar Rusia a declanșat o lungă și insistentă campanie internațională care acuza statul nostru că este imperialist, pentru că în el s-ar afla mai multe „națiuni". Tot atunci s-au lansat informațiile false că Ștefan cel Mare sau Mihai Eminescu erau ruși, că românii din Basarabia sunt „moldoveni", că Serbia Mare conține și Banatul românesc, că Dobrogea este teritoriu bulgar etc. Iată ce aberații conținea o broșură de propagandă antiromânească: „Norodul moldovenesc are o moștenire bogată în literatură, în folclorul narodnic. El a avut în trecut scriitori vestiți ca Creangă, Eminescu, Neculce, Alecsandri și alții, *eroi narodnici*, ca Ștefan cel Mare, care a luptat pentru interesele norodului său"[69]. Partidul Comunist din România va avea lideri bulgari, ucrainieni sau unguri, iar manifestele politice ale acestei agenturi sovietice vor milita mereu pentru dezmembrarea țării și formarea altei entități statale în regiune, confederative. În momentul în care URSS a ocupat România, toate aceste teme ale dezmembrării țării noastre, inclusiv Transilvania, au primit două funcții noi: subiect de șantaj și subiect al proiecției de imagine conform căreia integritatea teritorială a României este rezultatul garanțiilor sovietice.

Spionajul pe teritoriul României. Activitatea Rusiei în România a fost de la început foarte complexă. Ea a urmărit controlul informativ al vieții politice și economice românești, diversiunea și sabotajul menite să împiedice dezvoltarea economică a țării, infiltrarea în centrele de influență – cum au fost lojile francmasonice sau cercul apropiat al regilor noștri –, asigurarea tranzitului informativ și de comunicații cu sudul continentului, influențarea politicii statului prin agenți de influență, asasinarea adversarilor ireductibili. În faza incipientă din secolul al XIX-lea, agentura s-a axat pe identificarea și pe racolarea agenților din rîndul numeroasei populații de origine slavă stabilită în țara noastră, fie ca meseriași și mici negustori la oraș, fie printre țăranii veniți din sudul Dunării. Un corp aparte de agenți s-a format din rîndurile studenților, îndemnați sau racolați pentru a studia în Rusia, unde șefi ai rezidenței (ofițeri de contrainformații destinați racolării străinilor) le înscenau infracțiuni, pentru ca apoi să le ofere contracte de colaborare, bani și misiuni. În general, spionajul rusesc a vizat elemente ale minorităților, speculînd

[69] Gheorghe I. Brătianu, *Cuvinte către români*, București, 1942, p. 167.

efectele secundare ale procesului de rezolvare a problemei naţionale de către români, care îi frustrau pe unii minoritari. Centre ale propagandei bolşevice au devenit din primele decenii ale secolului al XX-lea redacţiile ziarelor *Adevărul* şi *Dimineaţa*, finanţate pînă în 1940 (cînd conducerea publicaţiilor a emigrat în URSS), cu fonduri din Rusia[70]. Este de semnalat că în timpul răscoalei, ziarele marxiste *Muncitoriul* şi *Desrobirea* au fost răspîndite prin sate în mod gratuit, deşi cineva trebuie să fi plătit preţul editării şi distribuţiei. După 1918, mare parte din aceste fonduri au provenit chiar din Tezaurul României, refugiat acolo în timpul războiului.

Spre finalul Marii guvernări liberale, spionajul rusesc, condus de data asta din Consulatul Rusiei la Bucureşti şi de la adresele rezidenţilor agenturii de spionaj din Iaşi, a intrat în contact cu elemente nemulţumite şi iresponsabile ale *Opoziţiei Unite*, mai ales dizidenţi liberali. În timpul agitaţiilor din zilele de 13, 14 şi 15 martie, membri ai legaţiei Rusiei la Bucureşti au fost identificaţi în mulţime, participînd activ la manifestaţii, iar unii dintre ei au fost reţinuţi întîmplător sau răniţi. Constantin Bacalbaşa, martor ocular, ne-a lăsat o mărturie: „De altfel, ruşii nici nu se sfiau ca să se demaşte; la toate manifestaţiile de stradă din cele din urmă zile, agenţii legaţiei ruse erau peste tot. În ziua de 15 martie, toată legaţia rusă, afară de ministru, erea pe Dealul Mitropoliei. Secretarul de legaţie Lermontoff a stat atît de aproape de luptători, încît a primit în obraz o bură de cartuş"[71]. Ceea ce oferea Rusia, ea însăşi exasperată de amplitudinea realizărilor guvernării brătieniste, era sprijinul pentru răsturnarea guvernului. Răscoala din 1888 a fost rezultatul acestei colaborări.

Planul desfăşurării răscoalei

Trebuie precizat de la început că răscoala din 1888 nu a fost o revoltă ţărănească tipică, generată de condiţiile proaste de muncă, de sărăcie sau de legislaţia înrobitoare, ci o revoltă ţărănească provocată de la Bucureşti în baza unui plan minuţios elaborat. Scopul acestei mişcări era răsturnarea guvernării liberale. Prin jocul întîmplării, Ion C. Brătianu a demisionat înainte să fie declanşată

[70] Evident, referirile la ziarul *Adevărul* din acea perioadă nu au nici o legătură cu cotidianul *Adevărul* de astăzi.

[71] Constantin Bacalbaşa, *op. cit.*, p. 124.

răscoala pregătită pentru răsturnarea lui, iar guvernul conservator care a preluat puterea a fost şi acela nevoit să înăbuşe răscoala stîrnită tot de oamenii săi. Ca urmare, concluziile cercetării făcute de poliţie şi procurori fie au fost oprite, fie au fost denaturate în procesele care au urmat şi care, bineînţeles, au dat sentinţe numai împotriva ţăranilor. Această răscoală ar fi rămas cu totul obscură sau numai un subiect de propagandă pentru comunişti, mai tîrziu, dacă presa şi analiştii liberali nu ar fi demontat schema ei. Un astfel de cercetător a fost Alexandru A. Beldiman, doctor în drept la Berlin (cu medalie de aur), diplomat de carieră şi emisar special al României la Berlin, Sofia, Belgrad şi Viena, unde a îndeplinit misiuni confidenţiale din partea primului-ministru Ion C. Brătianu. În 1889 el publică un studiu foarte bine documentat, sprijinit pe acte emise de administraţie, pe anunţurile Monitorului Oficial şi pe articolele din presa zilei, de regulă ziarele *România liberă*, *Epoca*, *Independentul*, *Lupta*.

Prima constatare a studiului este existenţa planului de acţiune şi identificarea scopului său imediat: răsculareа satelor din jurul Bucureştilor, afluirea răsculaţilor şi concentrarea în localităţi din marginea Capitalei, pătrunderea în oraş pe la principalele bariere. În continuare, sunt identificate focarele de răscoală. Aici, caracterul organizat, deloc spontan al mişcării devine transparent cînd se constată că focarele de răscoală au fost aprinse aproape simultan în localităţile bogate din jurul capitalei – Urziceni, Fierbinţi, Afumaţi, Jilava, Domneşti Sîrbi, Periş –, toate închizînd Bucureştii într-un cerc complet.

Dincolo de observaţia exactă legată de încercuirea Capitalei, Beldiman vine şi cu două amănunte semnificative: 1. În toate aceste comune mari, nivelul de trai al ţăranilor era mult mai ridicat ca în restul ţării, realitate care nu explica revolta. 2. Toate localităţile răsculate în zonele adiacente acestor comune mari erau locuite integral sau parţial de bulgari.

În al treilea rînd, documentele oficiale, mai ales rapoartele unităţilor militare trimise în zonă, dar şi adresele Procuraturii, menţionează identificarea şi capturarea unor instigatori veniţi din oraş, precum şi existenţa unui *mesaj unic al instigării*, identic în toate localităţile răsculate. Acest mesaj unic avea un conţinut central: *Cuza Vodă împreună cu ruşii au hotărît „să dea ţăranilor locurile cu dijma din zece una, ierbăritul numai 1 leu şi porumbul*

cum o fi"[72], şi unul secundar: *De la guvern ar fi venit la fiecare primărie un document care atestă această iniţiativă, dar primarii liberali îl ţin ascuns de mai multe zile.*

Alexandru Ioan Cuza era mort de 15 ani! Deşi în prima zi de răscoală astfel suna mesajul, conştienţi că în comunele apropiate de Bucureşti populaţia ar putea fi mai bine informată, instigatorii au transmis rapid prin sate o corectură, care oricum nu schimba datele diversiunii: nu era vorba de Cuza Vodă, ci de fiul lui Cuza! Precizarea era oricum inutilă, pentru că diversiunea miza esenţial şi de la început pe imaginea mitologică a fostului domn al Unirii şi al împroprietăririi, astfel că, dacă tatăl sau fiul dădeau din nou pământ, era foarte puţin important. Totuşi, introducerea numelui fiului lui Alexandru Ioan Cuza în ecuaţia diversiunii, nu era întîmplătoare. Alexandru A. Cuza, unul din fiii fostului domnitor, făcut cu Maria Obrenovici, fusese ales, chiar în alegerile de la începutul anului 1888, deputat la colegiul al III-lea din Mehedinţi, pe locul unde fusese ales în 1870 şi tatăl său aflat în exil. A.A. Cuza a refuzat demn: „Nu-mi este permis să fac parte dintr-o adunare care va fi desigur prezidată din nou de acel nelegiuit care a trădat pe Domnitorul încredinţat pazei lui"[73]. Era vorba de generalul Lecca. Un al treilea amănunt interesant al diversiunii a fost convingerea ţăranilor că armata nu va trage, fiind înţeleasă cu *Opoziţia Unită* şi cu ruşii. Datorită identificării precise a mecanismelor diversiunii, Procuratura a împărţit în mod corect pe infractori în trei categorii: *urzitori*, *instigatori* şi *răsculaţi*, corespunzător provenienţei lor – oameni politici din *Opoziţia Unită*, agenţi electorali ai acestora şi ţărani. Descrierea lor vine din reconstituirea faptelor.

Răscoala s-a declanşat mai întîi la **Urziceni** în ziua de 21 martie/2 aprilie 1888. Un grup restrîns de notabilităţi ale opoziţiei politice din Urziceni, între care I. Olteanu, comerciantul C. Eftimie şi farmacistul Rioşanu (*urzitorii*), a răspîndit în localitate zvonul că Primăria ţine ascunsă adresa guvernului prin care Cuza şi ruşii dau pământ în România. Imediat, un grup de instigatori din rîndurile agitatorilor politici porneşte să incite populaţia la revoltă şi să-i

[72] Alexandru A. Beldiman, *O crimă de stat. Răscoala sătenilor din primăvara anului 1888*, Bucureşti, 1889, p. 24.

[73] Lucia Borş, *Doamna Elena Cuza*, Ed. Naţionala-Ciornei, Bucureşti, 1940, p. 302. (Dimitrie Cuza se va sinucide în toamna anului 1888, iar Alexandru A. Cuza va muri de plămîni la Madrid în 1890).

îndemne pe țărani să ia cu asalt Primăria. Subprefectul, primarul și cîțiva notari sunt bătuți, legați și închiși. Apariția unui escadron de cavalerie împrăștie mulțimea și restabilește vremelnic ordinea, cu prețul mai multor răniți. Numai că instigatorii își continuă drumul și se deplasează în satele apropiate, anunțînd aceleași teme ale diversiunii și împărțindu-se pe direcții radiale: de la Urziceni, la est spre Gîrbovi, la sud spre Manasia, la nord spre Jilavele și Sălciile, la vest spre Dridu. În seara aceleiași zile, răscoala izbucnește astfel din nou, inclusiv în Urziceni.

Din satul Dridu, răscoala se aprinde în comuna **Fierbinți**, unde lucrurile iau amploare „încît bande numeroase compuse din sutimi (sute, n.a.) de țărani comiseseră excesele cele mai grave în contra autorităților și a proprietății"[74]. Modul de propagare organizat este și aici vizibil: de la Fierbinți, la nord spre Netezești Nuci și Meri Petchi, la vest spre Micșunești, Lipia Bojdani și Gruiu. Propagarea răscoalei spre sud din focarul Fierbinți va avea o dezvoltare interesantă, traseul alertării satelor luînd un aspect mai degrabă independent de scopul final – acela al asedierii Bucureștilor – dar deplasîndu-se precis pe linia Mataraua, Tămădău, Gurbănești, Obilești, Tăriceni spre un alt focar puternic de răscoală, comuna **Ulmu**. Din Ulmu, răscoala se răspîndește din nou radial, la Valea Rusului, Mihai Viteazul, Ciocănești-sîrbi, Rasa și Manuc, sate locuite în majoritate de bulgari. Mai este de observat că pe linia de joncțiune între Fierbinți și Ulmu, răscoala țintea evident atingerea orașului Călărași și că toate satele incitate la revoltă erau intersecții de drumuri județene. Un aspect particular al acestei răscoale l-a constituit atacarea unor mănăstiri, cum au fost Căldărușani și Pasărea, fapt nemaiîntîlnit la revoltele românilor și inexplicabil, mai ales că în timpul atacului au fost maltratați preoții acestor lăcașuri. Pe aceste trasee pornite din Fierbinți, mai multe proprietăți și conace sunt devastate, fără a se fura nimic, răsculații „zicînd că voiau să caute pe proprietarii și arendașii *roșii*, care s-ar fi ascuns acolo"[75]. În Fierbinți se consemnează și un alt act ciudat, care nu prea avea legătură cu eventualele revendicări agricole, și anume luarea cu asalt a cazarmei în vederea înarmării și tăierea firelor de telegraf. Intervenția în forță a armatei înăbușă focarele multiple de răscoală, trupele fiind favorizate în reușita lor de două

[74] Alexandru A. Beldiman, *op. cit.*, p. 19.
[75] *Ibidem.*

situații surprinzătoare: mare parte din răsculați, după ce a devastat, s-a retras în cîrciumi sau în pivnițele conacelor „într-o stare de beție generală"; imediat ce trupele trăgeau focul în aer de avertisment, țăranii se culcau la pământ, explicînd apoi, pe măsură ce erau arestați, că lor li se spusese că armata are ordin să nu tragă. Ca amănunt secundar, cei arestați s-au mai apărat și cu argumentul că au fost forțați să se răscoale: „Același fel de răsculare s-a observat în mai multe locuri: o minoritate puțin însemnată atîțînd la revoltă pe mulțimea sătenilor, care nu aveau de gînd să se răzvrătească, și silindu-i chiar prin terorizare a lua parte la mișcare"[76].

Un alt focar important de răscoală a fost comuna **Afumați**, unde elementul de instigare a venit din aceeași zonă a minorității slave. Era vorba de bulgari, pe care populația românească, printr-o cofuzie destul de complicat de explicat, îi numea *sîrbi*, de unde numeroasele localități cu nume Dudești-sîrbi, Giulești-sîrbi, Ciocănești-sîrbi etc, dublînd sate românești cu aceeași denumire. De la Afumați, răscoala a cunoscut același tip de dezvoltare în raze: spre nord la Creața și Căciulați, spre est la Piteasca, spre sud la Moara Domnească, Pasărea și Brănești, atingînd în final comuna **Dudești**, alt focar al mișcării. Aici, ca și în satul Cioplea, aflat mai aproape de București, răsculații au reușit să se înarmeze, au atacat avînd în frunte un steag alb (simbol al conservatorilor!) și au ucis un soldat. Ca urmare a represiunii militare, au fost arestați mai mulți răsculați, între care a fost capturat și un instigator, pe nume Ilie Pavlicheanu, care mai fusese reținut cu o săptămînă în urmă pe străzile Bucureștilor cu ocazia manifestației violente de la sala Orfeu. Nucleul de la Afumați cunoaște într-adevăr o direcționare spre București, ceva mai violentă, pe fondul antrenării contra unor sume de bani și a țiganilor: „Printre aceste localități s-a distins Ștefănești, unde primarul Iliescu a fost ucis și unde o ceată de țigani s-au purtat ca niște sălbatici. În genere, s-a observat cu ocazia răscoalelor că țiganii erau cei mai porniți spre dezordine, devastări și cruzimi. S-au văzut bande de țigani mergînd din sat în sat, atîțînd mai întîi pe congenerii lor la răzvrătire și apoi căutînd să răscoale pe locuitorii români. Pe alocurea au fost chiar conflicte între țigani și sătenii care refuzau a se răscula"[77].

[76] *Ibidem*, p. 25.
[77] *Ibidem*, p. 36.

Dacă la est am văzut care au fost principalele focare de răscoală, în sud acțiunea a luat și ea o turnură ciudată, presupunînd în continuare că scopul era încercuirea Capitalei. Mișcarea s-a declanșat în **Jilava** (locuită în majoritate de bulgari), dar, în loc să se miște spre oraș, a luat-o spre Dunăre, agitînd pe rînd satele Berceni (locuit în parte de bulgari), Sintești, Vidra, Dobrenii-străini (locuit în parte de bulgari), Obedeni (locuit în parte de bulgari) Cîmpurel, Colibași, Gostinari (sat de bulgari) și Prundu.

Spre vestul Capitalei, focarul de răscoală a fost satul **Domnești-sîrbi**, unde instigatori veniți din București au prezentat localnicilor o „proclamație revoluționară", care, în fond, conținea aceeași diversiune cu banii rușilor și reformele lui Cuza. Acțiunea s-a propagat în nord și nord-vest prin Zurbaua, Popești, Bîcu, Brăiloiu, Poiana Lungă. La Popești, o personalitate a satului pe nume Gheorghe Chiru a fost asasinată. Și aici autoritățile au arestat doi instigatori, pe Păun Burtescu și Constantin Tudor, acesta din urmă fiind colaborator al unui ziar conservator din Capitală. La Găești au fost reținuți samsarul Antonică, avocatul Marinescu și alte două persoane „care au fost prinși împărțind bani țăranilor din plasa Cobia (județul Dîmbovița) și îndemnîndu-i la răscoală"[78].

La nord, răscoala a pornit din **Periș**, răspîndindu-se atît la nord, cît și la sud pe calea de comunicație cunoscută București-Ploiești. Asupra celor petrecute la Tîncăbești, ziarul *Epoca* relata la 5/17 aprilie 1888: „O ceată de vreo sută de țărani, conduși de cîteva căpetenii, toți din comunele Isvoranii și Cioflicenii, au venit la Tîncăbești și au mers din casă în casă, silind pe toți locuitorii să meargă la revoluție, precum ziceau. După ce au adunat toți oamenii, bătînd de moarte pe cei ce nu voiau să-i însoțească, au năvălit cu toții în cîrciuma lui Ioniță Petrescu, fost notar, pe care, scoțîndu-l cu forța afară i-au zis: «Unde este hîrtia prin care ți-au venit banii de la București, ca să ni-i împarți nouă, și de ce n-ai desființat măsurile cele noi, înlocuindu-le cu ocaua veche?» În zadar nenorocitul spunea că n-a primit nimic; țăranii continuau a-l maltrata. De aici toți pornesc spre casa notarului Ion Netezeanu, pe care, după ce l-au bătut, l-au dus la primărie, unde au spart dulapurile și au luat toate învoielile agricole pe care le-au rupt. Apoi, după ce au mers la primarul M. Constantinescu, pe care l-au bătut pînă la sînge și căruia i-au dărîmat pînă la pămînt casa, s-au

[78] *Ibidem*, p. 46.

reîntors la cîrciuma lui Ioniță Petrescu, căruia i-au luat 1 360 de lei, spărgîndu-i tot ce avea în prăvălie și pe urmă aruncîndu-l într-un șanț. Notarul Ioan Netezeanu a fost adus, de doi săteni, aproape mort la spitalul Mavrogheni. Casa dlui P. Constantinescu, care ține de la stat o moșie în arendă, a fost de asemenea devastată și dărîmată. Trupele au intervenit și au restabilit ordinea. Capii însă, dimpreună cu o mare parte din răzvrătiți, nefiind arestați, au plecat din Tîncăbești pentru a merge prin celelalte comune ca să răscoale pe săteni. După cum arată un martor, care a asistat la toate cele petrecute la Tîncăbești, intențiunea țăranilor era să se strîngă cît mai mulți pentru a veni la București"[79].

La un moment dat, în toată această tulburare care a durat mai bine de două săptămîni, a apărut un caz care a urcat pînă la nivelul cel mai înalt al statului. Trei locuitori ai satului Ciocănești, pe nume Tudor Culea, Neculae Petcu și Dumitru Ghiță, trecuseră Dunărea, refugiidu-se în Bulgaria de frica represiunii militare. Ei au fost arestați de poliția statului vecin și interogați. Primul-ministru al Bulgariei, Stefan Stambulov, îl cheamă pe consulul român la Sofia – nimeni altul decît Alexandru A. Beldiman – și îl informează că cei trei cetățeni români sunt reținuți în satul Vetren. Cu această ocazie, premierul bulgar îi pune la dispoziție și actele instrucției. În declarația lui Tudor Culea se aflau și următoarele pasaje: „Luni, unul dintre sătenii noștri a primit o scrisoare de la fiul lui Cuza, pe care a citit-o la toți sătenii. După cîte îmi aduc aminte, cuprinsul scrisorii era, că fiul lui Cuza mersese la țarul Rusiei și că acest din urmă i-a spus să scrie la toate satele să omoare ciocoii și să-și ceară drepturile, precum erau în vremea domniei lui Cuza; că Rusia va veni cu fiul lui Cuza și că pe dînsul îl va face regele nostru, iar pe actualul Carol îl va goni, pentru că dînsul ține cu ciocoii și urăște pe țarul Rusiei. Scrisoarea fiului lui Cuza a adus-o în satul nostru un om îmbrăcat în haine rupte căzăcești, care a spus că este trimes de împăratul Rusiei și de fiul lui Cuza să aducă scrisoarea și să spună populațiunei că țarul Rusiei a dat bani fiului lui Cuza, care a cumpărat la Călărași două magazii pline de grîu spre a-l împărți locuitorilor, dar că ciocoii și boierii l-au ascuns și nu l-au dat"[80]. Ancheta suplimentară a completat probele cu o descriere a individului în haine căzăcești, care

[79] *Ibidem*, p. 49.

[80] *Ibidem*, p. 60.

vorbea rusește, și cu detaliul că se cunoștea în sat cu un anume Ghiță Marchitanu, partizan al Opoziției Unite. Toate legațiile străine de la București au cerut explicații guvernului asupra acestui caz, care dădea indicii destul de clare că reprezintă o nouă tentativă de implicare a Rusiei în politica statelor balcanice, după eșecul recent din Bulgaria. Singurul consul care nu a cerut explicații a fost cel al Rusiei, Hitrovo. Radu Rosetti, cunoscut analist al problematicii rurale, avea să scrie cîțiva ani mai tîrziu: „Răscoala în realitate era pusă la cale de elemente extreme cele mai nescrupuloase și mai însetate de putere, ale opoziției unite pentru răsturnarea guvernului lui Brătianu, și care nu se dăduse înapoi de-a recurge la ajutor străin. [...] Trebuie observat că județul în care răscoalele din 1888 fură mai violente fu Ialomița, adică unul din cele mai puțin populate, acela în care aveau ființă învoielile cele mai prielnice țărănimii, care îndeobște era și este mai bogată, mai sănătoasă decît aiurea"[81]. Este evident că, în Bărăgan, acolo unde suprafețele de teren arabil, precum și distanțele dintre sate erau foarte mari, ridicarea simultană a unor țărani înstăriți și fără mijloace de comunicare nu se putea produce decît prin instigare calificată: planificare, organizare, logistică, agenți în mișcare, mesaje unitare, materiale de propagandă, mijloace de a evita autoritățile.

Reprimarea răscoalei s-a făcut prin intervenția Armatei. Încă de pe acum, presa socialistă a început să exagereze cifrele: zeci de mii de participanți, mii de arestați, mii de răniți, mii de morți. O știre dintr-un ziar socialist anunța că țăranii au fost pedepsiți cu 1 000 (o mie) de lovituri fiecare! Nimic despre naționalitatea sau originea etnică a arestaților, răniților și morților. Ziarul *Românul* a trimis un reporter la fața locului, pentru a se documenta asupra desfășurării răscoalei. Acesta era cunoscutul publicist de mai tîrziu Grigore V. Maniu, de la care ne vor rămâne cele mai interesante observații despre procesul memorandiștilor. Grigore V. Maniu a recunoscut în articolele sale caracterul politic al debutului răscoalei din Ialomița, dar a căutat să arate cu mărturii culese din satele răsculate că fondul acestei revolte este social. El face primul în presă diferențierea între satele bogate, unde răscoala a fost provocată de instigatori calificați, și satele sărace, unde a fost suficient doar zvonul pentru a ridica țăranii nemulțumiți. În privința represiunii, el scria la 18 aprilie: „S-o spunem spre cinstea armatei din Ialomița, cîtă este

[81] Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, Ed. Eminescu, București, 1987, p. 390.

acolo, că ea s-a purtat omeneşte cu bieţii ei fraţi. Nici o plîngere n-am auzit împotriva ei, peste tot afară de Bărcăneşti, unde căpitanul Părăpeanu, neurmînd exemplul camarazilor săi, a încercat în mic să imiteze pe colegii săi din Ilfov. La Bărcăneşti, sub comanda acestui căpitan, s-au dat în aer focuri, şi însuşi căpitanul cu sabia sa a tăiat mîna unui muncitor şi degetul la altul"[82].

Cauzele răscoalei

Cronologia evenimentelor importante din primăvara anului 1888, ne furnizează următoarea imagine: Ion C. Brătianu îi anunţă regelui demisia sa la 19 martie; anunţarea demisiei nu este crezută; demisia devine publică şi intră în vigoare la 20 martie; la 21 martie izbucneşte răscoala la Urziceni, la 22 martie se formează guvernul conservator Theodor Rosetti, prim-ministru care deţine şi portofoliul Internelor; începînd cu 23 martie guvernul trece la reprimarea răscoalei, dar trupele primesc ordinul de a fi extrem de rezervate în folosirea armelor, motiv pentru care răscoala are timp să se întindă pe durata a două săptămîni. Legătura directă între evenimentele politice şi răscoala ţăranilor nu poate fi rupă de tăcerea care s-a lăsat în istoriografie asupra acestei mişcări. *Ne aflăm în situaţia unică în care o forţă politică a unei ţări, în loc să fie atacată de o răscoală, produce ea însăşi o revoltă ţărănească pentru a ajunge la putere.* O răsturnare a guvernului liberal ca urmare a acestei răscoale ar fi avut caracterul unei *lovituri de stat,* ea fiind pregătită ca atare de gruparea radicală din *Opoziţia Unită* cu sprijin străin, dacă Ion C. Brătianu nu ar fi demisionat cu o zi înainte. Analiza diferitelor activităţi ale actorilor politici ai acestei răscoale este plină de amănunte semnificative pentru fenomenul prin care trecea statul român atunci, pentru comportamentul naţiunii şi pentru noua sa luptă cu un adversar extern mare şi puternic.

Perioada ultimilor ani de guvernare brătienistă, aşa-numită „a viziratului", a fost violent combătură de adversarii politici, de presa opoziţiei şi de rezidenţii Marilor Puteri ostile: Austria şi Rusia. Ion C. Brătianu a fost poreclit *Vizirul* pentru că ar fi condus România ca un guvernator otoman discreţionar, încălcînd multe prevederi ale Constituţiei democratice. Cum cercetarea epocii va aduce întotdeauna surprize, trebuie subliniat că absenţa unor însemnări per-

[82] *Veac vechi, veac nou. Mărturii*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1985, p. 90.

sonale, a unui jurnal sau a unei Istorii scrise de Ion C. Brătianu lasă loc din plin detractorilor săi, dar nu va putea şterge din oricare concluzie reuşitele acestui mare bărbat de stat: „Sentimentul civic sporise şi sistemul constituţional nu mai era demult o formă fără un conţinut adecvat. Chiar dacă România de pînă la primul război mondial nu era o societate democratică, în sensul mai strict al termenului, era însă una liberală. Cu toate îngrădirile impuse participării la viaţa politică, instituţiile sale erau liberale, sistemul de guvernare funcţiona după reguli moderne şi circulaţia ideilor politice şi a tuturor valorilor spirituale era liberă"[83]. Perioada „vizirală" a lui Brătianu era, de fapt, expresia publică a singurei soluţii de conducere a statului birocratic şi bugetar iniţiat de Alexandru Ioan Cuza. Atît liderul liberal, care a înţeles că România trebuie organizată pe instituţii democratice la suprafaţă şi condusă cu mînă de fier în practică, cît şi regele Carol, care era adeptul stabilităţii politice prin ilegalităţi electorale, au lucrat împreună pentru a aduce societatea românească la înţelegerea sistemului democratic şi la aplicarea lui, pentru a apropia societatea de statul care îi fusese dat. Era aşadar normal ca, sub acoperirea nevoii de apărare a libertăţii împotriva „dictaturii", să prolifereze demagogia şi demagogii, fenomen mai degrabă ridicol decît nociv. Problema demagogilor era că, luptînd pentru apărarea Constituţiei democratice, nu observau că ea este inaplicabilă societăţii române, iar răsturnarea unui guvern nu aducea automat şi respectarea ei. Ajunşi la guvernare, conservatorii şi demagogii se găseau în faţa unor situaţii fără ieşire:

1. Conservatorii, în baza ideologiei, doctrinei şi staturii lor sociale, încercau respectarea strictă a Constituţiei, fapt ce ducea imediat la blocarea funcţionării statului şi, implacabil, la căderea guvernului; nereuşind să se adapteze realităţii raportului între societate şi statul birocratic, vechiul Partid Conservator dispare treptat din jocul politic, ca retrograd.
2. Clamînd respectarea „sfintei Constituţiuni", demagogii au fost identificaţi drept politicieni care, imediat ce ajungeau la guvernare, încălcau Constituţia cu aceleaşi metode, acceptînd compromisul de dragul rămînerii la putere.
3. Cum statul birocratic şi bugetar este fundamental o structură de funcţii, funcţia în ierarhia administraţiei era cea vizată de dema-

[83] Ioan Scurtu. Ion Bulei, *Democraţia la Români (1866–1938)*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 19.

gogi, pentru că exploatarea funcției îi aducea îmbogățirea. Plaga s-a extins și la sate, unde s-a instalat o mică burghezie rurală de funcții bugetare, sursă de profit și de permanente nemulțumiri. Ea a constituit și baza clientelei politice.

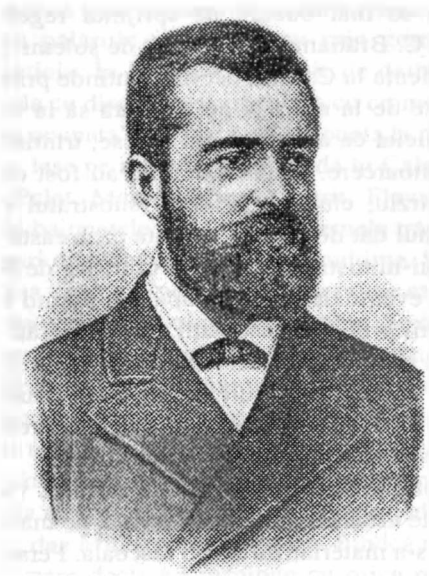

Nicolae Fleva (1840–1913)

Se dezvoltase astfel în România fenomenul politic de *cerc vicios*, aspect comentat de numeroase lucrări de analiză asupra epocii și folosit apoi curent ca sintagmă, fără conținutul său originar, de către public. Demagogii nu trebuie confundați cu liberalii autentici din PNL, care au făcut istorie și în 1877 și în 1918. Chiar adversarul cel mai periculos al lui Brătianu – Ion Luca Caragiale – nu îi ierta pe demagogi: „Cine l-a albit pe Brătianu în doi-trei ani? Cine l-a zdrobit și i-a precipitat moartea? Răutatea adversarilor sau ticăloșiile partizanilor? La aceste întrebări a răspuns el singur, și n-a fost niciodată așa de violent și de crud cu adversarii cum a fost cu colectiviștii lui. Tocmai pentru aceea colectiviștii sunt datori memoriei marelui lor răposat o reparațiune, pe care au promis-o de atîtea ori, dar a cărei realizare o amînă necontenit"[84].

[84] I.L. Caragiale, *Politice*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2000, p. 92.

Urzitorii răscoalei din 1888 au fost identificați ulterior în rîndurile *Opoziției Unite*, formînd un grup heterogen de adepți ai acțiunii violente. Nici unul dintre ei nu a crezut că Ion C. Brătianu va pleca liniștit de la putere și că va demisiona în momentul cînd a constatat că nu se mai bucură de sprijinul regelui. Momentul demisiei lui Ion C. Brătianu a fost pe cît de solemn pe atît de brutal. Intrat în audiență la Carol I, acesta îi întinde primului-ministru doar două degete de la mînă și nu îl invită să ia loc. Brătianu îl anunță atunci oficial că a demisionat și iese, trîntind ușa. Nu mai exista cale de întoarcere. Amănuntele nu au fost cunoscute decît mulți ani mai tîrziu, cînd s-a aflat că substratul real al acestei demisii era ordinul dat de rege în Armată ca aceasta să nu execute ordinele primului-ministru, care era și ministru de Război, pentru reprimarea unei eventuale revolte populare. Avînd în vedere acea parte a diversiunii prin care răsculații erau asigurați că Armata nu va trage, precum și atitudinea rezervată, chiar lentă și ezitantă a trupelor, care s-au ocupat mai mult cu arestările, putem trage concluzia că regele Carol I era la curent cu manevrele pregătite de *Opoziția Unită* pentru căderea guvernului liberal.

De aceea, complotiștii au imaginat o mișcare violentă care să combine agitațiile urbane cu ceva mai serios, pe măsura adversarului, acțiune care s-a materializat într-o răscoală. Persoanele identificate pînă acum, cu o necesară aproximație, erau Nicolae Fleva, Alexandru C. Catargiu, Alexandru Em. Lahovary, C.G. Costaforu, Pache Protopopescu și Nicolae Filipescu. Se pare că nici Nicolae Blaremberg nu era străin de evenimente. Este foarte probabil ca nucleul acestui grup să fi fost *Liga de rezistență* înființată de Fleva încă din 1887. Dintre membrii ei se desprindea, într-adevăr, ca mult mai pitorească, figura lui Nicolae Fleva, avocat care își făcuse renumele prin pledoaria strălucită în apărarea lui Brătianu la procesul intentat ca urmare a „Republicii de la Ploiești". Fleva evoluează în Partidul Național Liberal și este numit primar al Bucureștilor în 1884. Din 1886 intră într-o disidență agitată, care i-a adus și faima de „orator popular", „salvatorul poporului", „tribunul națiunii", ca urmare a atacurilor furibunde la adresa fostului său șef de partid. Brătianu îl considera un „mușteriu de funcții". A fost arestat după incidentul de la Parlament din 15 martie 1888. Constantin Argetoianu îl caracterizează printr-o scenă: „Amintirea mea politică cea mai vie e legată de eliberarea lui Fleva de la Văcărești, unde

fusese închis cîtăva vreme în urma unei învălmăşeli provocate într-o şedinţă agitată a Camerei şi care se terminase prin cîteva focuri de revolver. [...] Poliţia barase Calea Victoriei cu armată, aşa încît cortegiul, de la bulevard, fusese nevoit să o ia pe strada Academiei. În frunte înainta la pas o trăsură, în care Fleva şi Filipescu, în picioare, agitau pălăriile şi întreţineau prin gesturile lor «focul sacru al Revoluţiei». În jurul lor, o droaie de derbedei, istovită de lungul drum, urla cu disperare şi ameninţa cu ciomegele. [...] Toată strada era acum ocupată de armată, cu baionetă la puşcă, hotărîtă să tragă, dar să nu lase pe nimeni să pătrundă în Calea Victoriei şi să se apropie de Palat. Manifestaţia s-a oprit; Fleva, căruia nu i-au plăcut niciodată baionetele, s-a urcat pe pernele trăsurii şi-l vedeam cum făcea gesturi disperate, înapoi, spre mulţime. Spunea ceva, dar zgomotul era aşa de mare încît nimeni nu putea să priceapă ce, iar învălmăşeala oamenilor, împinşi de la spate de cei care înaintau încontinuu dinspre Ministerul de Interne, creştea din clipă în clipă"[85]. Manifestaţia s-a terminat într-o bufoniadă. Deşi a condus întreaga agresiune verbală la adresa lui Ion C. Brătianu, Nicolae Fleva („omorît torturi secret beciurile poliţiei locale") îi trimetea mesaje umile fostului prim-ministru: „Fleva trimite tot felul de emisari la tata ca să-l ierte. Dar acestea sunt comedii; vrea să sperie pe boieri ca să-i dea Ministerul Dinăuntru, fiindcă nu-l putea obţine într-altfel. Tata pare decis a-l respinge cu orice preţ, un astfel de infam nu trebuie să-şi mai găsească loc decît la boieri, nu în partidul liberal"[86]. Bineînţeles, după moartea lui Ion C. Brătianu, va reveni la liberali şi va fi ministru.

Alexandru C. Catargiu era un ofiţer în rezervă care trăia din agitaţia politică, din care a reuşit pînă la urmă să-şi facă o carieră. Alexandru Em. Lahovary era mai cunoscut după ce participase la încoronarea ţarului Alexandru al III-lea şi mai apoi recomandase prefectului Capitalei încadrarea în Poliţie a spionului rus Leonte Constantinescu. C.G. Costaforu era un ziarist cu vederi de stînga, publicat mai ales de *Adevărul* şi *Dimineaţa*. Emmanuel Pache-Protopopescu era şi el un fost dizident din Partidul Conservator, mem-

[85] Constantin Argetoianu, *op. cit.*, pp. 156-157.

[86] *Din corespondenţa familiei Ion C. Brătianu (1887–1888)*, vol. 3, p. 344 (Scrisoarea Piei Brătianu din 2/14 aprilie 1888). Este de notat cazul Nicolae Fleva ca sursă de inspiraţie pentru personajul Costăchel Gudurău din *Telegrame*: „Costăchel Gudurău liberat azi-dimineaţă lipsă probe intenţie asasinat. Împăcat cu directoru. Pupat toţi piaţa endependenţi".

bru fondator al PNL, apoi disident liberal revenit în Partidul Conservator. În ciuda faimei datorate activităţii sale de primar, a fost un politician obscur. Nicolae Filipescu avea anvergură culturală şi politică, dar caracterul său impulsiv i-a redus mult din valoare.

Problema tuturor acestor complotişti este că nici unul dintre ei nu poate fi, logic, autorul planului minuţios şi metodic pus în aplicare în timpul răscoalei din 1888. Datele arată că organizarea răsturnării lui Ion C. Brătianu a presupus o diversiune bine gîndită şi eficientă, o pregătire logistică importantă şi o antrenare de forţe în teren pe care numai o structură cu mare experienţă revoluţionară sau o structură militară le putea pune în funcţiune. În România de atunci, forţă revoluţionară avea doar PNL – şi ipoteza trebuie scoasă din calcul –, iar scenarii pe baza unor planuri militare putea pune în aplicare doar Rusia.

Pentru a înţelege exact implicarea Rusiei, va trebui să revenim la situaţia internaţională. Cea mai bună sinteză se găseşte în memoriile lui Titu Maiorescu: „Unirea revoluţionară a Rumeliei cu Bulgaria (6 septembrie 1885), războiul între Serbia şi Bulgaria (2-16 noiembrie 1885), terminat prin pacea de la Bucureşti din 19 februarie 1886, înstrăinarea Bulgariei de Rusia, detronarea principelui Aleksander Battenberg la 9 august 1886, agitările ministrului Rusiei din Bucureşti, Hitrovo, în urma cărora mulţi agenţi ai poliţiei ruseşti, ascunşi sub înfăţişarea de iconari, jugănari etc., trec în Bulgaria şi caută să se încuibeze şi în România; atentatul, ajutat de ei, în contra prefectului Mantov din Rusciuk (19 martie 1887); intenţia regenţei Stambulov – Karavelov – Mutkurov de a ajunge la unirea personală a Bulgariei cu România sub regele Carol; urcarea principelui Ferdinand de Coburg pe tronul Bulgariei (25 iunie 1887) şi aţîţările ruseşti în contra lui; toate aceste evenimente reclamă cea mai încordată atenţie a guvernului român"[87]. Aşa cum am arătat, Germania lui Bismarck se mişca în acel moment în Vest pentru blocarea oricărei reveniri a Franţei în jocul european.

Pentru ca Rusia să aibă un coridor liber spre Bulgaria şi să poată exploata eficient infiltrările ei în politica românească, avea nevoie de o altă soluţie la guvernare decît pe liberali şi pe Ion C. Brătianu. După ultima tentativă de asasinat, petrecută în seara de 4 septembrie 1886, iniţiatorii ruşi ori au ajuns la concluzia că patriotul de la Florica este protejat de o forţă mai presus de oameni, ori

[87] Titu Maiorescu, *op. cit.*, p.147.

au înțeles că uciderea lui le-ar crea mult mai multe probleme. Glonțul tras din spate de un anume Stoica Alexandrescu l-a rănit pe Brătianu în braț. Foarte repede, Brătianu a avut informații că instigatorii atentatului au fost Alexandru Catargi și ministrul Rusiei la București, Hitrovo. Într-o convorbire cu Ion Antonescu din 28 decembrie 1940, Sabina Cantacuzino va confirma această informație[88]. Și de această dată Bucureștii au ieșit imediat în stradă, afluind spre locuința victimei, pentru ca în seara următoare să se organizeze o manifestație cu torțe. Primul ministru a fost nevoit să iasă din casă și să potolească mulțimea, oprind astfel ca legația Rusiei la București să fie incendiată pentru a patra oară într-un deceniu! Fie și numai această ultimă informație este suficientă pentru a se constitui în argument forte. Alexandru A. Beldiman, în calitatea sa de diplomat de carieră și de expert în problemele Balcanilor, ne-a lăsat o descriere competentă a metodologiei rusești de implicare în politica zonei: „Numele țarului și al Sfintei Rusii trebuia firește să aibă un răsunet mare printre bulgari, care prin limbă și prin tradiție sunt mai apropiați de influența rusească decît sătenii noștri români. Apoi, să nu se uite că acțiunea panslavistă a stat continuu în contact direct cu această parte slavă a populațiunei noastre și că din ea a recrutat și recrutează mereu pe numeroșii emisari, întrebuințați pentru a agita masele populare din țările balcanice. Aceste mase, în starea de cultură în care se află, nu se mișcă prin mijloace de propagandă politică propriu-zisă, prin ziare, scrieri, întruniri, alegeri etc. Nu, pentru a înrîuri asupra acestor mase trebuie niște agitatori luați chiar din sînul poporului, care să vorbească graiul lui, să exploateze nevoile lui, să știe a se adresa și la închipuirea lui superstițioasă, în care țarul și Sfînta Rusie trebuie să stea neclintit ca o întrupare a Dumnezeirei pe pămînt. Aici stă măestria propagandei panslaviste care își urmărește neîncetat scopurile, propagandă tare prin tradițiuni seculare, tare prin imensele mijloace de acțiune de care dispune. Cine nu își dă seama de această vastă și permanentă uneltire, nesocotește un factor de căpetenie în mersul evenimentelor orientale și nu va pricepe nici poziția atît de periculoasă, dar în același timp foarte însemnată, ce România ocupă în mijlocul acestor evenimente, nici politica care ne este prescrisă de interesele noastre vitale, de datoria imperioasă

[88] Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Brătianu*, vol. 2, Ed. Albatros, București, 1996, p. 298.

ce avem de a apăra neîncetat, în contra sforţărilor uriaşe ale panslavismului, existenţa şi viitorul statului nostru"[89]. Această declaraţie – care ar trebui poate să fie inscripţionată pe o placă la intrarea în Ministerul Afacerilor Externe ale României – denunţă încă din 1889 întregul plan de transformare a ţării noastre în satelit politic, lucru înfăptuit abia în 1944, după ce i s-au opus cu un curaj nebun Ion C. Brătianu, Ionel I.C. Brătianu, Gheorghe Tătărescu şi Ion Antonescu.

Cazul iconarilor din 1888 este important şi pentru înţelegerea altor fenomene legate de transformarea propagandistică a principiilor naţionaliste în acuză la adresa politicilor naţionale ale lui Ionel I.C. Brătianu, care s-a confruntat cu problema *comitagiilor* bulgari – bande neregulate de bulgari-macedoneni –, ce îndeplineau la începutul secolului al XX-lea aceleaşi misiuni pentru Rusia. Mişcarea iconarilor a fost identificată de timpuriu ca acţiune de propagandă panslavistă. În raportul special al lui Alexandru A. Beldiman se dădeau informaţii amănunţite. Iconarii erau agenţi de propagandă care mergeau din casă în casă şi ofereau litografii pe carton, tip tablou, format mare: 43 pe 57 cm şi format mic: 31 pe 42 cm., în culori cu „tendinţa de a cultiva, pînă la un punct oarecare, simţul primitiv al frumosului care este în popor, precum şi pornirea firească a omului de a-şi împodobi locuinţa". Erau fabricate la Moscova. Oferite la preţuri modeste (40 şi 20 de bani), mult sub valoarea lor, aceste reproduceri invadaseră casele românilor cu imagini slave şi, mai ales, ţariste: „Împăratul, împărăteasa Rusiei şi familia imperială, sub toate înfăţişările: eată subiectul principal al tablourilor. Ţarul şi ţarina în momentul încoronării; ţarul şi ţarina la masă; ţarul şi ţarina în troică, trasă de trei cai albi; ţarul şi ţarina cu principele moştenitor; ţarul şi ţarina cu toţi copiii lor; ţarul şi ţarina cu întreaga familie imperială! Nu mai vorbesc de portretul fiecăruia în parte, în diferite variaţiuni. Apoi toţi împăraţii Rusiei din familia Romanov. Scene din viaţa lui Petru cel Mare şi a altor eroi naţionali. Scene din legende populare slave, din viaţa sfinţilor slavi. Icoane bisericeşti slave în mare număr etc."[90] Prezentarea acestor tablouri ţăranilor români era însoţită de un ritual menit să dea valoare sporită semnificaţiei lor şi să producă sentimentul de respect

[89] Alexandru A. Beldiman, *op. cit.*, p. 64.
[90] *Ibidem*, p. 157.

divinatoriu față de țarul Rusiei. Țăranii români le puneau pe perete, alături de icoane și se închinau la ele.

O altă categorie de agenți ruși, identificată de organele românești de informații, erau socialiștii. De fapt, era vorba de agenți ai poliției secrete țariste care circulau prin sate sub acoperirea de narodnici, folosind obiceiurile din Rusia ale acestora, adaptate însă la situația satelor noastre. Acoperirea era aproape perfectă, pentru că ei se ocupau cu explicarea drepturilor cetățenești, speculînd deficiențele statului-agresor român, îndemnîndu-i pe țărani la rezistență împotriva autorităților abuzive sau învățîndu-i cum să scrie o petiție, un protest, o scrisoare. Faptul că această activitate se desfășura gratis, în timp ce țăranii plăteau tot felul de taxe, a avut efect asupra credibilității agitatorilor. Totodată, ei descriau viața țăranilor ruși în culori trandafirii, mințindu-i pe români că în Rusia obligațiile agricole sunt mult mai mici, că fiecare sătean are pămînt, că primesc grîu și porumb de la stat. Pe acest fond a reușit diversiunea cu așa-zisul document al lui Cuza. Cu toate că generic, *poporanismul* se trage din narodnicism (*narod* în rusă înseamnă popor), curentul lansat de Constantin Stere în 1893 a fost mult mai complex, vizînd raportul între mica burghezie rurală și industrială și marea proprietate, pe care o considera inadecvată României, fiind astfel destul de departe de ceea ce urmăreau agenții ruși prin satele românești. Totuși, atît activitatea agenților, cît și propaganda poporanistă au constituit o parte a imaginarului popular din care s-a declanșat și Marea Răscoală din 1907.

Asupra implicării *Opoziției Unite* în răscoala din 1888, o distincție este necesară. Grupul radical care a acționat în înțelegere cu consulatul Rusiei la București nu a avut o aprobare din partea liderilor politici conservatori sau liberali moderați (Mihail Kogălniceanu), motiv pentru care și aceștia au fost surprinși de evenimente. Noul prim-ministru Theodor Rosetti, „om cult din familie boierească și cumnat de fost domn", nu a fost implicat și, în consecință, a căutat să înăbușe răscoala cît mai repede. La 6/18 aprilie 1888, ministrul de Justiție Alexandru Marghiloman trimitea Circulara nr. 3462, care conținea și următoarele ordine: „Să fiți cu deosebire fără cruțare pentru pretinșii socialiști, apărători de comandă ai drepturilor țăranilor, care îi îndeamnă la revendicațiuni și, pe urmă, dosesc îndată ce se turbură lucrurile. Nu uitați că una din formele agitațiunei este și petiționarea către guvern. Acești agenți se fac că întocmesc plîngeri, adună pe țărani, le șoptesc

răscoala, şi apoi se fac nevăzuţi cu petiţii cu tot, astfel că guvernul central nici cunoştinţă nu are de tînguiri care pot fi legitime"[91]. Pentru a evita un scandal diplomatic, guvernul român, care arestase un număr însemnat de agenţi ruşi, s-a ferit să facă publicitate cazului, preferînd să expulzeze discret în Rusia 63 de agitatori.

În sfîrşit, răscoala n-ar fi fost posibilă dacă nu se declanşa pe un fond real de nemulţumire. Cel puţin în cazul răscoalei din 1888, spre a o deosebi de cea din 1907, evoluţia proprietăţii private şi a stării sociale a ţăranilor surprinde o majoritate cu stare şi o minoritate sărăcită sau pur şi simplu săracă cu duhul. Singura lucrare mai cunoscută care s-a ocupat de subiectul nostru în perioada comunistă, nu a putut ocoli această realitate: „Fenomenul, specific perioadei de dinainte a răscoalei din 1888, marchează tendinţa înavuţirii crescînde a unor categorii sociale de la sate, în special a ţăranilor cu pămînt mai mult şi a negustorilor, care, neputînd trata cu moşierii cumpărarea de pămînt, căci aceştia îl vindeau la preţuri ridicate, s-au îndreptat spre ţăranii cu situaţie mai precară. Dată fiind constrîngerea economică la care erau supuşi prin lipsa mijloacelor materiale şi băneşti, aceştia îşi vindeau loturile primite prin reforma agrară la preţuri mici sau le ipotecau"[92]. Observaţia autorului este de fapt un reflex în limbă de lemn al procesului de selecţie „naturală" care se desfăşura în sate după reformele agrare, proces care-i împărţea pe ţărani în săraci, mijlocaşi şi înstăriţi. Pe fondul stabilităţii politice şi al creşterii economice, statul adopta o poziţie care ar putea fi ilustrată printr-un silogism ultraliberal: democraţia înseamnă legi – noi v-am dat legi – acum descurcaţi-vă! Abia în 1907 se va dovedi că societatea nu era pregătită pentru retragerea statului din economie. În 1888 decalajele de stare dintre ţăranii dintr-un sat nu erau aşa da mari, pericolul de criză fiind îndepărtat de reforma făcută după Războiul de Independenţă, şi totuşi ţăranii săraci au atacat proprietatea consătenilor avuţi. Rolul principal la instigarea conflictului dintre ţărani l-a avut propaganda socialistă. Ea era aceea care punea problema egalizării, a urii împotriva celui avut, a singurei soluţii care-i dădea celui fără speranţă încă o şansă: revoluţia marxistă. Rezultatul propagandei nocive împotriva proprietăţii s-a văzut mai întîi în răscoala din 1888 şi apoi în Marea Răscoală din 1907: principalele preocupări

[91] *Ibidem*, p. 128.

[92] Constantin Corbu, *Răscoala ţăranilor de la 1888*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 52.

ale răsculaților au fost distrugerea proprietății și jaful. Procesul de sărăcire a unei minorități a satelor a fost mereu prezentat ca o consecință a conflictelor de clasă, ca și cum guvernanții, regele, moșierii porniseră un război dement împotriva propriilor lor țăranilor nevoiași. Niciodată nu se spune că într-un sat există întotdeauna oameni loviți de o nenorocire, moșteniri fărîmițate și neproductive, indivizi incapabili, leneși și bețivi. Ei vor cere mereu de la stat să li se mai dea pămînt, pentru că practic nu au alt mijloc de a-l redobîndi. De aceea, abordarea subiectului în perioada dictaturii comuniste are un patent inconfundabil: „Clasa muncitoare și conducătorii ei revoluționari au văzut în țărănime o importantă forță revoluționară capabilă, alături și sub conducerea proletariatului, să dea lovituri puternice, decisive orînduirii burgheze"[93].

Concluzii

Evenimentele agitate ale celor trei ani importanți din istoria României (1886, 1887 și 1888) sunt legate de activitatea secretă în slujba tentativei României și Bulgariei de a se desprinde decisiv din sfera de influență a Rusiei. În acest program, cele două state, înfrățite și prin prietenia dintre Carol I și Alexandru de Battenberg, au fost puternic sprijinite de Germania, Austria și Anglia. Franța a fost de partea Rusiei, simptom al pierderii influenței sale tradiționale în țara noastră. Avem obligația de a înscrie în Istoria României anul 1886 în care a fost pregătită în detaliu unirea României cu Bulgaria sub sceptrul lui Carol I, în forma unei monarhii dualiste de tip austro-ungar. Românii urmau să ocupe principalele ministere de forță. Întreaga presă bulgară, mari personalități culturale și politice din țara vecină, numeroși cetățeni de la sudul Dunării au pledat entuziast pentru această unire, care ar fi rupt ireparabil coloana vertebrală a influenței rusești în Balcani. Existența unui astfel de stat tampon, un stat mare, care ar fi controlat tot malul estic al Mării Negre, formațiunile statale iugoslave și conservarea Greciei în sfera de influență occidentală, ar fi împiedicat probabil declanșarea primului război mondial. Pentru a nu exista dubii asupra acestei perspective, să încercăm o reconstituire a cronologiei unor eveni-

[93] *Ibidem*, p. 102.

mente legate între ele prin aceeaşi problematică geopolitică din Balcani:

1. Mişcarea de independenţă a prinţului Alexandru de Battenberg şi orientarea sa politică spre Occident, în special spre Anglia, duce la slăbirea controlului rusesc în Bulgaria. Între 1885 şi 1887, o serie de înalţi funcţionari şi militari ruşi este îndepărtată sau gonită din poziţiile de control politic şi administrativ pe cere le deţineau, ca extensie abuzivă a protocoalelor Congresului de la Berlin.
2. În iunie 1886, Alexandru de Battenberg îi propune lui Carol I unirea Bulgariei cu România într-o federaţie cu guverne separate, dar cu comandă militară unică în caz de război.
3. La 9 august 1886, din ordinul Rusiei, ofiţerii instructori ruşi reuşesc să pună în mişcare regimentul de infanterie de la Kiustendil şi împreună cu elevii şcolii de cadeţi din Sofia încercuiesc palatul prinţului de Battenberg. La fel ca la Bucureşti, în 11 februarie 1866, trei ofiţeri pătrund în dormitorul prinţului şi îl silesc să abdice sub ameninţarea armelor. Este dus împreună cu o mică suită la Reni, în Basarabia.
4. O săptămînă mai tîrziu, preşedintele Parlamentului bulgar, Stefan Stambulov declanşază o contralovitură de stat, înlătură guvernul filorus şi îl cheamă pe Alexandru de Battenberg înapoi.
5. Eliberat sub presiunea Angliei, prinţul soseşte în 17 august la Bucureşti, unde, mai mult ostentativ decît oficial, este întîmpinat de primul ministru, de membrii ai guvernului şi i se face o manifestare de mare simpatie.
6. La 4 septembrie 1886 are loc atentatul asupra lui Ion C. Brătianu. Familia primului-ministru şi prietenii politici apropiaţi consideră atentatul – credem noi, pe bună dreptate – ca fiind de inspiraţie rusească; cert este că toate atentatele asupra lui Brătianu s-au întîmplat la scurt timp după ce acesta a produs Rusiei mari prejudicii internaţionale.
7. A doua zi, la 5 septembrie, Brătianu reuşeşte să împiedice devastarea legaţiei Rusiei din Bucureşti; mulţimea furioasă atacă şi devastează redacţiile ziarelor considerate agenturi ruseşti; la redacţia ziarului *Epoca*, redactorul Constantin Bacalbaşa este agresat şi acuzat cu următoarele cuvinte: „Eşti un spion rus! Eşti o canalie vîndută străinului! Într-o ţară liberă, unde puteţi vorbi

şi scrie tot ce vă trece prin cap, unde libertatea deplină domneşte, recurgeţi la asasinate, la cuţit! sunteţi mizerabili vînduţi străinului!"[94].

8. În noiembrie 1886, Rusia rupe relaţiile diplomatice cu Bulgaria; ele nu vor fi reluate decît după 10 ani, în 1896!
9. Între octombrie 1886 şi mai 1886, regentul Bulgariei, Ştefan Stambulov poartă tratative metodice cu guvernul român la Ruse, Giurgiu şi Bucureşti, pentru unirea confederativă a Bulgariei cu România sub sceptrul lui Carol I, de data asta cu guvern unic.
10. În martie 1887, omul de legătură între guvernele României şi Bulgariei, Mantov, prefectul de Rusciuk, este ţinta unui atentat a doi bulgari filoruşi, dovediţi de serviciul secret român ca fiind în legătură cu legaţia Rusiei la Bucureşti.
11. Zamfir C. Arbore, cunoscutul luptător basarabean, reuşeşte să penetreze informativ legaţia Rusiei la Bucureşti şi, prin intermediul unor agenţi basarabeni şi ruşi, intră în posesia corespondenţei secrete a ministrului Rusiei în România, Mihail Al. Hitrovo, cu Moscova; într-un serial de articole din ziarul *Telegraful*, Arbore demască activitatea de spionaj a Rusiei pe teritoriul României, cu nume, adrese, sume încasate[95]; în baza acestor revelaţii, Marile Puteri cer explicaţii pe cale diplomatică Rusiei, care dezminte, dar influenţa sa în Balcani este în pragul prăbuşirii catastrofale.
12. La 10/22 iunie 1887, Rusia notifică României ameninţarea cu ruperea legăturilor diplomatice; Carol I cunoştea deja instrucţiunile primite de la Moscova de Hitrovo pentru procedura de rupere a relaţiilor diplomatice din corespondenţa secretă capturată; este interesant că Rusia înţelegea să-şi păstreze legăturile în România prin intermediul Franţei, singura aliată împotriva scoaterii sale din Balcani.
13. După consultarea Germaniei şi Austriei, care fuseseră avizate că Rusia va interveni militar în România şi Bulgaria, Carol I îi comunică ţarului Rusiei la 15 iunie 1887 că nu va accepta coroana monarhiei dualiste româno-bulgare fără acordul său; cum acest lucru era imposibil, iar Marile Puteri nu doreau un

[94] Constantin Bacalbaşa, *op. cit*, p. 73 (Nota 41, Tiberiu Avramescu, extras din relatarea ziarului *Telegraful*).
[95] *Ibidem*, p. 269.

nou război european în problema orientală, proiectul unirii cade.

14. La 25 iunie/7 iulie 1887, Ferdinand de Coburg-Saxa este ales prinț al Bulgariei, ca soluție de rezolvare a crizei, găsită însă tot de puterile germanice.
15. În noiembrie 1887, cu prelungire în ianuarie 1888, izbucnește pe neașteptate la București un scandal de corupție la Ministerul de Război, legat de materialele importate și folosite la sistemul de fortificații al României; un oarecare căpitan Dimancea se trezește peste noapte în posesia unor documente compromițătoare pentru o serie de ofițeri corupți din Armată; ele sunt date imediat publicității, declanșînd scandalul; cîțiva politicieni ai Opoziției unite, aflați în contact cu legația rusă, cer guvernului publicarea documentelor Ministerului de Război; conștient de jocul la care este supus, Ion C. Brătianu refuză să dezvăluie secrete de stat de importanță strategică[96].
16. În ziua de 25 aprilie/7 mai 1888 are loc un atentat asupra regelui Carol I. Sergentul din garda comunală Preda Fîntînaru, fost deținut pentru crimă, „a venit pînă la hotelul Metropol, unde a coborît din trăsură. Era îmbrăcat într-un elegant costum țărănesc din Olt. Avea o pușcă Lefaucheux calibrul 20. La percheziție s-au mai găsit un revolver, un stilet și un box american. După ce a coborît din trăsură, s-a postat în fața magazinului Nacu Mincovici – ceaprăzăria militară pe vremuri – și a așteptat; cînd a văzut pe rege în cabinetul său de lucru, a tras 2 focuri în fereastră"[97]. Carol a scăpat nevătămat. Conform versiunii lui Constantin Bacalbașa, Fîntînaru și-a motivat atentatul că regele „este cauza tuturor suferințelor țăranilor". La anchetă, el a declarat: „Neamțu' a pus ca să împuște pe țărani, iar eu am voit să omor pe neamțu".

Analiza evenimentelor atît de importante, despre care manualele noastre de istorie nu spun nimic, ne conduce direct la concluzii întîlnite și în alte situații asemănătoare. Rusia a fost implicată intens în viața politică din România, cel puțin începînd cu Tudor Vladimirescu, încercînd pe de o parte să constituie pe teritoriul nostru o bază de acțiune pentru tot sud-estul european, iar pe de

[96] *Ibidem*, p. 93. (Cazul are mari similitudini cu scandalurile de presă „Puma" și „Mărășești", declanșate în România între 1991 și 1998!).
[97] *Ibidem*, p. 130.

altă parte să atragă statul în sfera ei de influență. Legătura sa cu diferiți colaboratori români s-a construit pe două axe: una folosea nemulțumirile opozanților politici pentru a le crea sentimentul că au un sprijin în Rusia; a doua specula naivitatea și prostia acestora în scopurile de dominație ale Rusiei. De aceea, dincolo de numeroasele dovezi ale colaborării între grupul radical român și agentura rusească – depozite, locuri de întîlnire, sprijin material și financiar –, menite a-l răsturna pe Ion C. Brătianu, dezvoltarea spre Dunăre a răscoalei, demonstrează că Rusia își urmărea propriul scop de destabilizare a României, conjugată cu destabilizarea Bulgariei. Trădători s-au găsit mereu printre români, dar o dată cu venirea la putere a lui Ionel I. C.Brătianu, care le va face rușilor cele mai cumplite necazuri, și o dată cu întărirea instituțiilor statului, posibilitatea de a influența politica României s-a redus la cîțiva spioni – e adevărat, bine plasați –, la presa de stînga, la minoritarii comunizați și la caraghiosul Partid Comunist din România.

Secretul intensificării agresiunilor Rusiei în România se află în decizia regelui și a guvernului liberal condus de Ion C. Brătianu de a bloca accesul vecinului de la Răsărit în Balcani. Pentru aceasta, în cursul anului 1887 au fost definitivate planurile construirii liniei fortificate Focșani-Nămoloasa și ale Fortului Jilava. În ianuarie 1888, au fost declanșate primele lucrări ale liniei fortificate din Moldova de sub munte, construcție strategică cu scop clar ca lumina zilei: *împiedicarea trecerii trupelor rusești spre Bulgaria și Grecia*. Carol I și Ion C. Brătianu sunt autorii acestei inițiative, convenite cu Germania, Austria și Anglia. Ea avea rolul de a anula cîștigul strategic obținut de Rusia prin prevederile Protocolului nr. 12 din 22 iunie/4 iulie 1878 din Congresul de la Berlin, care la articolul 2 aveau următorul conținut: „Fortificațiile ridicate de-a lungul fluviului, de la Porțile de Fier pînă la Gurile Dunării, vor fi dărîmate și *nu se vor mai putea ridica altele*". Dacă prima parte a articolului putea fi interpretată ca o acțiune legitimă de împiedicare a unei eventuale rezistențe pe Dunăre a Turciei, partea a doua – „și nu se vor putea ridica altele" – viza dreptul României sau al Bulgariei, devenite între timp independente, de a construi obstacole în calea unei acțiuni militare rusești în sud, spre Marea Mediterană. România, ca stat independent și suveran, a decis să construiască obstacolul pe teritoriul său inalienabil, sub protecția unor Mari Puteri occidentale.

Iată, aşadar, cele mai puternice motive pentru implicarea Rusiei în instigarea şi declanşarea răscoalelor din România. Acţiunea diplomatică nu a reuşit, atentatele nu au reuşit, sistemul de corespondenţă secretă al legaţiei de la Bucureşti s-a prăbuşit, Bulgaria a rupt violent tutela.

Deşi convinşi că răscoala din 1888 a fost mai degrabă o provocare rusească, oamenii politici români nu au ignorat totuşi fondul problemei, aşa cum s-a acreditat de către propaganda comunistă. Măsurile repetate în cascadă, dar incomplete, au încercat să „cîrpească" fondul problemei ţărăneşti, speculat de această diversiune, şi au amînat nepermis de mult rezolvarea ei definitivă, faptă pe care o vor plăti din greu în 1907. Uşurinţa cu care au fost manipulaţi ţăranii români în faţa unor lozinci absolut stupide, a fost marele semnal de alarmă. Sensibilitatea la promisiuni era consecinţa situaţiei materiale grave în care se aflau şi a incapacităţii statului modern de a rezolva problemele lor imediate.

*

La moartea lui Ion C. Brătianu

Conform mărturiilor vremii, în ziua de vineri, 3 mai 1891, România a fost zguduită de un cutremur de pămînt. A urmat o înrăutăţire rapidă a vremii, cu furtună şi un val de frig. Oricît ar părea de romantică această prezentare, dezlănţuirea elementelor a corespuns cu intrarea lui Ion C. Brătianu în agonie. La ora 11.00 extremităţile corpului său au început să se răcească. La ora 15.05, inima celui care a fost părintele României moderne încetează să mai bată. A murit înconjurat de fiii săi, de prieteni şi duşmani vremelnici. Toţi cei prezenţi au relatat aceeaşi particularitate a morţii: Brătianu a murit surîzînd. Duminică, 4 mai 1891, regele Carol I, asistat de prinţii de sînge Ferdinand şi Wilhelm, sărută mîna singurului bărbat de stat mai puternic decît el, plînge lîngă patul lui de suferinţă şi cere o şuviţă de păr. Pe tot cuprinsul ei neîntregit, România se cufundă în doliu. Se încheia astfel secolul renaşterii naţionale a românilor. Dacă rămînem fideli teoriei lui Mihail Manoilescu asupra saltului care a comprimat evoluţia României, atunci putem accepta că secolul românilor a avut doar

70 de ani, de la Tudor la Brătianu, exact cît vîrsta acestui om remarcabil.

Ion C. Brătianu a fost toată viaţa sa un naţionalist, dar un naţionalist atît de profund, încît şi-a putut permite să fie pe rînd şi de Stînga şi de Dreapta. Închis într-o închisoare franceză pentru complicitate la un atentat la viaţa împăratului Napoleon al III-lea, Brătianu devine exponentul ideilor napoleoniene în România. Rusofob şi aprig duşman al imperiului de la răsărit, el se înţelege cu ruşii pentru obţinerea independenţei ţării lui, prin colaborarea în război. Conştient de slăbiciunile instituţiilor introduse de Cuza printr-o lovitură de stat, Brătianu a dat el însuşi lovituri de stat, a organizat revoluţii şi le-a zdrobit pe cele pregătite de adversari cînd el se afla la putere. Mult timp un republican militant, el a devenit la maturitate cel mai înverşunat apărător al monarhiei. Toate aceste oscilaţii aparente sunt, de fapt, expresia într-un om a evoluţiei ţării noastre de la experimentul revoluţionar paşoptist la naţiunea liberală şi democratică. Ele conţin paradoxal şi o constantă: patriotismul inteligent şi raţional. Cel mai important doctrinar al naţionalismului românesc modern şi autor al celei mai cumplite cărţi despre statul român, Aurel C. Popovici, scria în 1910: „Politica normală, naţională, e singura fecundă pentru un popor. Ea lasă statului ceea ce îi trebuie statului şi dă poporului ceea ce îi trebuie lui, după loc, timp şi împrejurări. Nu după doctrine integrale". Ceea ce pare meandră a fost doar compromisul necesar atingerii unui scop înalt. Scăpat prin miracol din cel de-al patrulea atentat – eşuat la moşia sa, Florica –, omul care a făcut prin politică ceea ce a făcut Avram Iancu prin puterea armelor, a proiectat poporul român în stadiul de naţiune modernă şi i-a redat scopurile sale antice: libertatea şi nemurirea.

A fost unul din puţinii oameni politici fără interese personale. Fiica lui, Sabina Cantacuzino, îl vedea astfel: „Omul acesta însă nu avea alt scop în viaţa lui decît a-şi servi ţara. Îşi fixase o ţintă din cea mai fragedă tinereţe, ţintă înaltă şi ideală la a cărei realizare totală nu a ajuns dînsul, dar i-a pregătit tărîmul şi pentru care nu şi-a cruţat viaţa, nici familia, nici averea. Cînd, exilat, lucra la unirea Principatelor şi abolirea protectoratului rusesc, îşi vindea moşiile şi rupea logodna cu o femeie aleasă din iubire. Cînd hotărî aducerea dinastiei străine, îşi părăsi soţia în momentul naşterii, cu un copil bolnav pe moarte şi mai vîndu o moşie. Acestea toate nu din

indiferență sau cu un scop ambițios, dar cu inima sfîșiată și chinuită de ideea de ceea ce se putea întîmpla acasă în lipsa lui. În timpul războiului neatîrnării, duse singur toată povara luptei și internă și externă. Munca depusă zdruncinase sănătatea lui șubredă, avea amețeli, amorțeli în picioare, doctorii îi prescriseseră o odihnă grabnică, el însă cu tot sufletul încordat spre scopul propus, nu-și ascultă trupul care protesta și merse înainte, fără măcar a spune o vorbă soției lui ca să nu o îngrijoreze. Singurul semn vizibil al acestei tensiuni fu albirea părului în cîteva luni". Legenda, transmisă prin arta lui Ion Pillat, a păstrat simbolic esența acestui fenomen biologic: Brătianu a albit într-o noapte, cea în care a decis intrarea în Războiul de Independență. Pe de altă parte, este cert că acest om atotputernic nu a profitat de influența sa imensă pentru a se îmbogăți. În timp ce liberalismul și capitalismul permiteau apariția unor averi colosale în jurul lui, urmașul moșnenilor din Subcarpații Getici a rămas un modest proprietar de pămînt. Ion C. Brătianu este un model și astăzi, greu de egalat pentru că a trăit într-o epocă în care existența statului român depindea de negocierile și înțelegerile Marilor Puteri, iar el a avut curajul să le înfrunte tocmai pe acestea. Va crea mari probleme Imperiului otoman, apoi celui țarist, pentru a săpa permanent la fundația Imperiului austriac, cu scopul de a-și scoate românii lui de sub dominația străină. C.A. Rosetti îl admira: „Doi ani de zile, 1877 și 1878, întreaga Europă s-a aplecat pînă la ridicol în fața Rusiei și Germaniei și el singur le-a ținut piept. El a spus Rusiei: «Nu veți intra în țara noastră fără luptă, dacă nu veți face o convenție cu noi». Și aceasta, în vremea ce puterile se înjoseau, lăsînd-o în voia ei. A reușit să convingă națiunea și pe Domn să ia parte la război atunci cînd nu erau nici parale, nici arme, nici intendență, nici drumuri, cînd nu găsea peste tot decît josnicie, și în afară și înlăuntru, în loc de demnitate și dragoste de țară". Momentul declanșării ostilităților cu Imperiul otoman a fost descris de fiul său la o adunare electorală ținută la Craiova la 21 ianuarie 1907: „Ne apropiarăm de lagăr și comandantul ne rugă să nu se facă zgomot și deci să luăm clopoțeii de la cai. Ofițerii alergară la tatăl meu și-și arătară toată indignarea adîncă ce simțeau de a fi în fața dușmanului și a nu-i putea răspunde. Atunci, tatăl meu zise: «Ca ministru de război, vă poruncesc ca la cea dintîi lovitură de tun a turcilor să răspundeți cu zece de-ale noastre». Ordinul pricinui bucuria cea mai mare în inimile nobile ale armatei noastre. Și n-au

întîrziat a-l pune în lucrare. Abia intrasem în lagăr şi turcii, auzind clopoţeii noştri, pe care nu-i lepădasem, fireşte, şi înţelegînd că a sosit în lagărul românesc vreo persoană însemnată, trimiseră o salvă de focuri de tun. Dar, de data asta, în loc de a tăcea, tunul românesc răspunse. La fiece lovitură de tun a turcilor, ale noastre răspundeau cu cîte zece, împrăştiind groaza în duşmani". Astfel a cunoscut botezul focului Ionel I.C. Brătianu, pe atunci în vîrstă de 13 ani.

Cel puţin două mişcări extrem de abile ni-l descoperă ca om politic inteligent şi temerar. Cînd recunoaşterea independenţei României a fost condiţionată de Germania cu răscumpărarea acţiunilor afacerii Strousberg şi cu acordarea cetăţeniei valului de evrei imigrat ilegal, Brătianu a dat o lovitură financiară pe piaţa germană, naţionalizînd căile ferate române, şi a acceptat naturalizarea evreilor prin Justiţie, unul cîte unul.

Naţionalismul lui Ion C. Brătianu trebuie analizat în detaliu. Înţelegînd naţionalismul acestui om politic determinant, se poate înţelege şi fenomenul naţionalist român. În primul rînd, a fost epoca. Romulus Seişanu constata în celebra sa operă *Principiul naţionalităţilor*: „Ideea de naţionalitate, ajutată de propagarea principiilor liberale născute din revoluţia franceză, pătrunsese în conştiinţa populaţiunilor europene care voiau să dispună după voinţa lor propria lor soartă". Take Ionescu a definit sentimentul naţionalist astfel: „Căci scopul final, scopul din toate sufletele, scopul din toate inimile a fost totdeauna acelaşi: unitatea naţională, nu numai culturală, dar şi politică, întregirea noastră, a tuturor, în graniţele în care ne-a pus Traian". În condiţiile cvasiindividualizării stărilor sociale, pentru a pune în aplicare principiul naţionalităţilor era nevoie în mod absolut de personalităţi. Statele naţionale sunt în primul rînd creaţia personalităţilor, iar pentru români prima personalitate după Mihai Viteazul, care a avut privilegiul proiectului întreg, precum şi calităţile succesului s-a numit Ion C. Brătianu. Traseul lui, ce poate fi întîlnit la toţi marii eroi europeni şi americani ai acestei epoci, a pornit de la convingeri *naţionaliste* puternice, a generat pasiunea şi, uneori, fanatismul, pentru a sfîrşi în responsabilitate politică deplină. Personalităţile fără ţară sau care îşi renegau ţara au făcut acelaşi lucru, dar pentru *internaţionalism*. La ambele curente, *naţionalism* şi *internaţionalism*, au apărut – pentru ca apoi să triumfe în Europa şi, respectiv, Asia – fenomenele extremiste, tipice oricărui curent central dominator.

În al doilea rînd, a fost educaţia. Naţionalismul lui Ion C. Brătianu era moştenit. El ştia că provine dintr-o familie curată de români, legată definitiv de pămîntul natal şi, în consecinţă, purtătoare a problematicii poporului român. Mai ştia încă din copilărie că părinţii săi se îngroapă într-un loc sfînt al românilor, care este Biserica Domnească din Curtea de Argeş, unde se găseşte concentrată exponenţial întreaga continuitate românească: cărămizi dintr-un castru roman, fragmente dinr-o construcţie paloecreştină fără fundaţie, fabulosul mormînt al lui Vladislav I Vlaicu, al boierului Nan Udobă, al unor boieri şi preoţi, pînă la strămoşii Brătieni – Dincă, Elinca, Stanca şi Constantin. De altfel, spaţiul argeşean în centrul căruia s-a născut Ion C. Brătianu era demult recunoscut drept sacru şi se exprima printr-o mitologie complexă: legenda lui Negru-Vodă (a descălecării) şi legenda Doamnei sale – această adevărată *Lorelei* a românilor –, legenda Meşterului Manole, a Mănăstirii Dintr-un Lemn, a hesihasmului din mănăstirile săpate în piatră, a Sfintei Parascheva, a haiducilor de codru (cu Radu Anghel, Ion C. Brătianu s-a cunoscut), apoi prin locurile istorice Jidava (Schitu Goleşti), Curtea de Argeş, Cîmpulung Muscel, Cetăţuia lui Negru-Vodă (unde se află un alt exemplu de continuitate, de la *Cavalerul trac* la Brîncoveanu), Nămăeşti ş.a. Zona rămîne şi astăzi un centru istoric, şi străvechi şi modern, care ar putea fi extins cronologic între depozitul fosilier *Marlauz* de la Suslăneşti (datat: 30 de milioane de ani)[98], la confluenţa rîurilor Argeş şi Vîlsan (unde a fost localizată bătălia de la Rovine)[99] şi pînă la Mausoleul de la Mateiaşu. Mărturiile provenite din familie atestă că Ion C. Brătianu obişnuia să urce vîrful Chiciora din comuna Mătău, cel mai înalt deal din România (1117 m alt.), de unde în zilele senine se văd Carpaţii la nord şi Dunărea la sud. *Toate aceste simboluri erau prezente în conştiinţa localnicilor din vechime şi nu pot fi interpretate ca aspecte ale „mitologiei" naţionaliste din perioada modernă.* Săpăturile arheologice de la Curtea de Argeş, de la Cîmpulung Muscel sau de la Cetăţuia le-au confirmat pe deplin. Printr-o serie întreagă de gesturi şi simboluri, Ion C. Brătianu se considera parte a acestei mitologii sau continuator al cronologiei istorice.

[98] Prof. Ion I. Şucu, înv. Ion N. Popescu, prof. Petre I. Tomescu, *Monografia comunei Mioarele* (Mătău), Ed. Litera, Bucureşti, 1976, p. 228.

[99] Preot prof. Dr. Niculae Şerbănescu, prof. Dr. Nicolae Stoicescu, *Mircea cel Mare (1386–1418)*, Ed. Institutului biblic şi de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1987, p. 304.

El a insuflat fiilor săi o educaţie adecvată acestei tradiţii, dar insistînd pe problema transilvăneană, care în Argeş are şi componenta particulară a originii transcarpatice a muscelenilor. Oricît ar putea părea de ostentativ, familia Brătianu purta la Florica îmbrăcăminte de lînă făcută de mînă, iar capul familiei se îmbăia în frunze de nuc într-o cadă de lemn.

Ultimul gest politic al lui Ion C. Brătianu a fost făcut cu cîteva minute înainte să moară şi cu puţin timp înainte ca regele Carol I să intre în încăpere. Şi-a îndreptat privirile către prietenii săi politici şi le-a şoptit: „Să fiţi cu ochii pe rege, că prea l-am făcut mare!". Brătianu nu trebuie idealizat. A vrut Puterea, a luptat pentru ea cu toate mijloacele, dar a ştiut şi să o folosească.

Presa din întreaga Europă, precum şi din Statele Unite, a anunţat în chenar negru moartea acestui om. Dar cel mai frumos epitaf a fost imprimat de ziarul partidului său, *Voinţa Naţională*, în ziua de 10 mai, cînd se împlinea un sfert de secol de cînd Brătianu îl adusese pe Carol în România şi zece ani de cînd îl făcuse rege: „Bărbaţi şi femei, tineri şi bătrîni, peste 12 000 de suflete din toate straturile românilor, din toate unghiurile ţării – căci n-a fost judeţ care să nu fie reprezentat printr-o delegaţie de cetăţeni –, tot acest roi colosal îţi da impresia neamului românesc, mişcat de aceeaşi idee, mîhnit de acelaşi doliu, adus de aceeaşi admiraţiune, concentrat în aceeaşi durere, pătruns de aceeaşi convingere că a pierdut pe acela care va rămînea pururea ca cea mai genială incarnaţiune a românilor". Cele peste o mie de coroane de flori depuse pe catafalcul lui, inclusiv cele din Transilvania şi Basarabia, valorau mai mult decît simbolul lor funebru şi de mare respect; era expresia unei solidarităţi din partea unei naţiuni care îşi afirmase identitatea şi independenţa sub conducerea lui. În acea zi a înmormîntării, naţiunea a fost strînsă în jurul său, reprezentanţii oficiali ai comunităţilor evreieşti, bulgare, turce, germane, poloneze însoţindu-l alături de mulţimea de români pe ultimul drum.

Ca întotdeauna, în posteritatea unei astfel de personalităţi rămîn anumite proiecte şi acte în desfăşurare care menţin vie acea personalitate. Au existat consecinţe evidente peste timp ale unor acţiuni ale lui Ion C. Brătianu. Una dintre ele este, fără îndoială, cariera politică a fiului său, Ionel I.C. Brătianu. Ea s-a putut desfăşura în anumite condiţii speciale, create de tatăl său. Una dintre ele a fost construită pe subiectul alegerii moştenitorului Tronului României.

În momentul în care a devenit clar că nu vor mai exista alţi copii ai cuplului domnitor, după pierderea tragică a nefericitei prinţese Maria, la vîrsta de 4 ani, şi după ce a fost la fel de clar că regina Elisabeta este traumatizată definitiv de această tragedie, Ion C. Brătianu a hotărît să se ocupe personal de asigurarea succesiunii la Tron. Cei doi nepoţi ai regelui Carol, tinerii Ferdinand şi Wilhelm, au primit în Germania, ca profesor de română şi latină, pe Vasile Păun, care a îndeplinit pentru Brătianu şi misiunea informativă de a studia caracterul celor doi prinţi, obiceiurile, slăbiciunile. Păun îl informa sistematic asupra comportamentului celor doi prinţi. Conform tradiţiei, pe care o confirmă discret şi Sabina Cantacuzino, Wilhelm era dotat cu un caracter puternic, cu aptitudini militare şi cu o doză suficientă de îndrăzneală în faţa femeilor, calităţi care îl calificau fără dificultate pentru Tron. Ferdinand era timid, retras, introvertit, şovăielnic şi destul de maleabil. Faptul că Ion C. Brătinau nu l-a ales pe Wilhelm – care oricum era fratele mai mare între cei doi! – a trezit numeroase suspiciuni în epocă. Desemnarea forţată a lui Ferdinand a dat naştere zvonului că *Ion pregătea de fapt un rege slab pentru fiul său, Ionel, care trebuia să fie adevăratul stăpîn al ţării*. Ştim astăzi că zvonul a fost confirmat de realitate. De altfel, din acel moment regina Elisabeta a rupt orice relaţie oficială cu Ion C. Brătianu, detestîndu-l pînă la sfîrşitul vieţii.

Ion C. Brătianu a reprezentat pragmatismul politic de mare dinamism. El nu a avut statura unui senior atins de genialitatea clarviziunii, dar a ştiut să rezolve problemele de zi cu zi ale ţării. În plan cultural şi aristocratic, el pare mic în comparaţie cu liderii politici conservatori, care teoretic şi practic reprezentau o altă clasă. Nu a excelat în oratorie, dar ştia cel mai bine să-şi pună ideile în practică.

Întreaga desfăşurare a cursului istoriei noastre moderne demonstrează că introducerea forţată şi prematură a instituţiilor statului burghez au creat un decalaj între acesta şi societate. Decalajul este, din păcate, actual. Astăzi ne este uşor să constatăm erorile de construcţie, dar în faptul acelei ocazii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea era probabil imposibil de oprit la frontierele noastre un proces care bîntuia întregul continent. S-a întîmplat ca momentul să aibă omul său: un mic boier muscelean fanatizat de dragostea pentru poporul său. Iar Brătianu nu a fost singur. L-au urmat pe

această cale a idealului național și naționalist C.A. Rosetti, Nicolae și Ștefan Golescu, Eugeniu Carada. Faptul că ei au grăbit un proces administrativ agresiv la adresa propriului popor nu mai rămîne ca important decît pentru istoriografie. În pragul secolului al XX-lea, era evident că trebuia gestionat acest stat, cu acele erori de construcție, fără a mai căuta o altă cale, generatoare de alte suferințe pentru popor. Din acest efort, în România primelor trei decenii din secolul al XX-lea s-a reușit relativa echilibrare a raportului dintre societate și stat astfel încît să dea aparența unei entități unitare, democratice și prospere. Un singur aspect fundamental pentru întregirea acestui echilibru nu a fost rezolvat nici pînă astăzi: *chestiunea țărănească*.

***

Capitolul III

MAREA RĂSCOALĂ DIN 1907

Violenţele în timpuri normale şi în timpuri de pace sunt însuşiri de slăbiciune.

IONEL I.C. BRĂTIANU

Observaţiile botanistului Robert Brown din anul 1827, făcute asupra unei picături de materie organică, de la care se trage conceptul de *mişcare browniană*, au fost aproape complet ignorate de contemporani. Iată însă că „pe la anul 1880, adică mai mult de 50 de ani mai tîrziu decît Brown, fizicianul francez Gouy a reluat studiul mişcării browniene. El a arătat că trepidaţiile nu joacă nici un rol, deoarece mişcarea e aceeaşi ziua şi noaptea, în oraşe ca şi la ţară, în locurile cele mai liniştite... Şi atunci, Gouy a dat singura explicaţie posibilă: mişcarea browniană e efectul mişcării moleculelor"[100]. Aşa ar putea fi descrisă plastic veşnica şi neştiuta mişcare a ţăranilor români timp de un sfert de secol după lovitura de stat din 2 mai 1864, în adîncul problemelor sale zilnice legate de pămînt. Oricît de mult reuşiseră guvernările faste ale acestei perioade să îmbunătăţească soarta ţăranilor români, momentul confruntării directe şi violente între ţărănime şi capitalism nu putea să întîrzie mai mult. Lansînd încă de acum premisa acestui capitol, va trebui să constatăm că, în ciuda largei publicităţi făcute Marii Răscoale din 1907, ca rezultat al „exploatării nemiloase a ţăranilor de către moşierime", izbucnirea ei era inevitabilă.

Starea naţiunii la 1900

De la 22 martie 1888 şi pînă la 3 octombrie 1895 s-a desfăşurat „Marea guvernare conservatoare", cu alternanţe la putere între Theodor Rosetti, Lascăr Catargiu şi generalii Manu şi Ioan Em. Florescu. Deşi pe ansamblu a fost o administraţie benefică, ea a adus în lumină contradicţiile puternice dintre grupările junimistă şi veche-boierească, pe care regele Carol I, cu scopul de a prelungi guvernarea conservatoare, a încercat să le aplaneze prin moderaţia

[100] Gheorghe Ţiţeica, *Structura materiei. Teoriile vechi*, Revista *Natura*, Anul XXI, 15 ianuarie 1932, nr. 1, p. 7.

celor doi foşti generali deveniţi oameni politici de Dreapta. Se manifesta o tendinţă – naturală – de preluare a curentului conservator de către junimişti, pe fondul îmbătrînirii biologice a vechilor boieri progresişti. Grupul junimist suferise o transformare subtilă prin implicarea în politica militantă şi prin tentativa de a domina structurile teritoriale ale Partidului Conservator. El nu mai păstra aproape nimic din ideologia fostei *Junimea*, care, aşa cum ne arată cel mai important memorialist al său, George Panu, se dovedise sterilă politic: „Acea doctrină era, cum am mai spus, conservatoare îngustă, înăbuşitoare de aspiraţii, fără orizont, fără circulaţie de aer liber, doctrină bazată pe observaţii de fapt scurte, pe deducţii fără privire largă, pe un fel de pesimism încăpăţînat. Asemenea doctrini politice nu pot reuşi, mai ales în publicul cel mare; opiniei publice nu-i trebuieşte raţionamente subtile, nici preziceri descurajatoare, îi trebuie un ideal oarecare, îi trebuie o parte de optimism, îi trebuie formule, care chiar dacă nu se pot demonstra se pot pricepe, pot încălzi sufletele şi doctrina *Junimei* n-avea nici una din aceste însuşiri"[101]. Scrise la furie, din poziţia de adversar politic, aceste rînduri aveau doza lor de adevăr pentru descrierea unui trecut al grupării junimiste – anii 1872 – 1875.

Trei decenii de activitate politică dăduseră grupului junimist o altă dimensiune, cea a implicării în problematica naţiunii, inclusiv în cea ţărănească. Pe timpul guvernării conservatoare s-a elaborat o legislaţie complexă, menită să modernizeze statul şi acoperind domenii esenţiale, cum ar fi cele bancare, industriale, de exploatare a solului – Partidul Conservator este acela care a introdus legislaţia de protecţie socială a minerilor! –, domeniile vamale, comerciale şi ale regimului proprietăţii, arendei, învoielilor agricole. A urmat o alternanţă cu perioade scurte de guvernare între liberali şi conservatori: 1895 – 1899 (liberalii), 1899 – 1901(conservatorii), şi, pe fondul declanşării unei crize financiare acute, o revenire a liberalilor între 1901 şi 1904. În momentul izbucnirii răscoalei, la putere se afla de trei ani guvernul condus de George Gr. Cantacuzino, poreclit *Nababul* datorită averii sale colosale. Perioada corespunde şi cu afirmarea personalităţii politice a lui Tache Ionescu, orator strălucit şi politician abil, poreclit în ţară *Guriţă de aur* şi în străinătate *Le grand Européen*, ca urmare a activităţii sale internaţionale strălucite. Simţind că în Partidul Naţional Liberal – unde dominau un Ionel I.C. Brătianu, un Spiru Haret şi un Vasile

[101] George Panu, *Amintiri de la „Junimea" din Iaşi*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1998, p. 280.

Lascăr –, personalitatea sa puternică va fi nevoită să aştepte la rînd, Take Ionescu a ales terenul mai slab din Partidul Conservator, de unde, odată cu atacul zdrobitor declanşat pentru şefia partidului dat de Petre P. Carp în 1907, a hotărît în sfîrşit să-şi facă un partid propriu. Răscoala l-a surprins în funcţia cheie de ministru de Finanţe şi de lider neoficial al unei majorităţi parlamentare foarte incomode pentru ambele partide istorice.

Tot în această perioadă, omul din umbră al liberalilor, Eugeniu Carada, ducea la îndeplinire testamentul politic al lui Ion C. Brătianu, organizînd cea mai puternică structură politico-financiară şi de informaţii secrete din istoria României, numită generic *Oculta*. Forţa ei stătea tocmai în combinarea armonică şi eficientă a acţiunii politice, cu lovitura financiară şi cu activităţile informative, amintind de specia francmasoneriei oculte, de unde i-a venit şi numele, fără a fi însă o lojă propriu-zisă. Această structură era complet atipică dezvoltării vieţii publice româneşti, fiind constituită cu principii mai degrabă germanice, serioase, discrete, lucrative, intolerante. Unul din cei mai înverşunaţi rusofobi – în 1867, cînd mulţi politicieni români visau, el publica *La propagande russe en Orient* –, Eugen Carada urmărea trei scopuri precise: unirea Transilvaniei, distrugerea influenţei ruseşti în România şi conducerea statului de către Ionel I.C. Brătianu[102]. Acest om extrem de periculos pentru oricine, dotat cu o inteligenţă speculativă ieşită din comun şi cu legături internaţionale influente, deşi a fost ales deputat aproape în toate campaniile electorale din 1869 şi pînă în 1910, a refuzat mandatele, cedînd locul său în Parlament unor colegi de partid. Ignorat de istoriografia noastră – pentru că nu s-a manifestat public şi a rămas mereu foarte discret –, dar trecut de francezi în *Larousse*, Carada avea o putere incontestabilă în Partidul Naţional Liberal. Un singur exemplu mi se pare edificator: cînd, la 12 decembrie 1903, ministrul de interne Vasile Lascăr, unul din principalii fruntaşi ai partidului, a uitat să prezinte confidenţial lui Carada proiectul său de Lege comunală, înaintîndu-l oficial Parlamentului, şeful *Ocultei* a spus: „Nu-i rămîne decît să plece". A doua zi, spre stupefacţia generală, ministrul Vasile Lascăr nu mai funcţiona. Nimeni nu a putut înţelege cum era posibil ca ministrul

[102] Numele corect şi oficial al marelui bărbat de stat este Ion I. C. Brătianu, formula de adresare *Ionel* fiind folosită exclusiv în familie. Am ales totuşi această formulă pentru a evita confuzia cu tatăl său din partea cititorilor încă nefamiliarizaţi, din motivul obiectiv al efectelor cenzurii comuniste, cu personalitatea distinctă a celor doi lideri liberali. Pe de altă parte, este şi o tentativă calculată a apropia figura istorică de conştiinţa publică într-un fel mai cald şi, oricum, mult mai meritat.

care abia a înaintat o lege Parlamentului să-şi blocheze activitatea înainte ca cineva din presă sau din opoziţie să o critice. Nici măcar primul ministru D.A. Sturdza, care a refuzat să-i primească demisia. În faţa acestei atitudini, primul ministru şi preşedinte al PNL se trezeşte cu demisia în lanţ a miniştrilor, a vicepreşedinţilor partidului, a preşedintelui Adunării Deputaţilor, apoi a tuturor parlamentarilor liberali. „În aceste condiţii, la 21 decembrie 1903/3 ianuarie 1904, D. A. Sturdza, înţelegînd că nu mai are nici o şansă, a depus mandatul guvernului, iar regele Carol I a încredinţat formarea noului cabinet Partidului Conservator"[103]. Aşa ceva, ca un gest nepoliticos faţă de Eugeniu Carada din partea unui ministru să determine pierderea guvernării în favoarea Opoziţiei, nu se mai văzuse în România. Dedicat cu un straniu devotament ideii grandioase de transformare a României în Mare Putere prin cucerirea tuturor teritoriilor locuite de români (inclusiv a Voivodinei), prin dominaţia militară, religioasă şi dinastică a întregii Peninsule Balcanice, Carada este acela care a condus din umbră proiectul unirii româno-bulgare: „O delegaţie trimisă de Stambuloff la Bucureşti s-a întîlnit cu Eugeniu Carada şi i-a propus formarea unei uniuni româno-bulgare, în care României i se rezerva dreptul exclusiv să aibă ministerele de Război şi Externe, iar regele Carol I avea să poarte şi coroana Bulgariei. Stambuloff aştepta un singur cuvînt de la Carada, pentru a proclama pe Carol I suveran al Bulgariei. Regele, care se găsea la Sinaia, înclina să admită propunerea"[104]. Tot Carada se află la originea planurilor de transformare a Patriarhiei Române în centru spiritual al regiunii, inclusiv cu preluarea unor atribuţii ale Patriarhiei de la Constantinopol, ceea ce ar fi echivalat cu mutarea Bizanţului în România (*Bizanţ după Bizanţ*), precum şi a planului de înrudire a familiei domnitoare din ţara noastră cu suveranii balcanici, fenomen menit să controleze politic întreaga regiune. Aceste planuri se vor regăsi în politica lui Ionel I.C. Brătianu, mai mult sau mai puţin transparente. Eugeniu Carada a complotat, a organizat acţiuni diversioniste, a finanţat activităţi naţionaliste, a corupt şi a eliminat adversari politici, făcînd gol în jurul lui Ionel I.C. Brătianu. Socialistul Constantin Bacalbaşa, duşman declarat, îl vedea astfel pe Eugeniu Carada: „Acest om a rămas pînă la sfîrşitul zilelor sale revoluţionar sectar din vechea şcoală care a dat

[103] Ioan Scurtu, *Ion I. C. Brătianu*, Ed. Museion, Bucureşti, 1992, p. 11.

[104] Mihail Gr. Romaşcanu, *Eugeniu Carada (1836 – 1910)*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1937, p. 158.

pe carbonari şi pe francmasoni. O fire originală, n-a iubit fastul şi zgomotul în jurul persoanei sale şi, cu toate acestea, către sfîrşitul guvernării liberale de 12 ani, n-a fost om mai atacat şi mai mult acuzat de toate relele ce se petreceau în ţară. Eugeniu Carada a fost un caz unic în politică"[105]. Intrigat de refuzurile repetate de a-l întîlni, regele Carol hotărește să-i facă el o vizită la Banca Naţională, pe care liberalul o conducea cu mînă de fier, şi într-o zi a anului 1890 suveranul soseşte neanunţat în clădire. Carada iese pe o uşă laterală secretă şi nu se întoarce decît seara, cînd primeşte un raport detaliat al vizitei regelui. După ce ani la rînd a jucat rolul lui Moş Crăciun pentru generaţiile de copii ai familiei Brătianu, această senzaţională personalitate contractează o răceală în timpul sărbătorilor creştine de la trecerea în anul 1910 şi moare la 74 de ani în ziua de 12 februarie. În clipa în care cortegiul funerar care îl ducea pe ultimul drum a trecut prin Piaţa Palatului, regele a poruncit oprirea ceremoniei, a scos întreaga gardă a palatului în piaţă şi i-a dat personal onorul.

La 1900, în contrast cu imaginea rece şi rezervată cu care a ieşit din scena vieţii, regele Carol I se implica exagerat de mult în politica ţării, mai ales în activitatea partidelor. Începutul de secol al XX-lea îl găsea pe suveran într-o poziţie politică evident favorabilă conservatorilor, luptînd alături de liderii acestora pentru o unificare a curentului de Dreapta. Carol face şi desface acum guverne prin intermediul unor lungi convorbiri cu oamenii politici favoriţi – Marghiloman, Maiorescu şi Carp –, în aşteptarea apariţiei unor personalităţi politice liberale puternice. Detesta *Oculta*, dar mai mult îi era frică de ea. Pînă la Războiul balcanic, regele va avea mai multe tentative de a abdica, dar situaţia complicată din sînul dinastiei, mai ales „riscul" ca ţara să fie condusă de regina Maria, îl va împiedica să-şi ducă planul la îndeplinire. Cu speranţa unei concentrări a forţelor politice în jurul a două partide puternice – asta presupunînd unificări conservatoare şi, respectiv, liberale – şi în jurul a două personalităţi politice de anvergură – Petre P. Carp şi Ionel I.C. Brătianu –, regele Carol I îi va declara lui Alexandru Marghiloman la 1 ianuarie 1900: „Asupra politicii de viitor, temerea că s-a dus timpul lungilor ministere şi că el va fi redus la guverne de un an"[106].

Tot în această perioadă se produc evenimente importante în mişcarea socialistă din România. Ele au fost legate, în mod sur-

[105] Constantin Bacalbaşa, *op. cit.*, p. 189.

[106] Alexandru Marghiloman, *Note politice (1897 — 1924)*, vol. 1, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1927, p. 19.

prinzător, de evoluţiile din sînul Partidului Naţional Liberal, unde gruparea tinerilor de sub conducerea lui Ionel I.C. Brătianu începuse să se orienteze spre o variantă a doctrinei liberale, cunoscută şi astăzi sub denumirea de *social-liberală*. Preluarea acestei soluţii drept program ar putea părea astăzi o eroare strategică. Nu o dată a fost criticată ca o abatere de la filonul doctrinar autentic. Dar ceea ce se scapă din vedere în analiza aşa-numitei deviaţii de stînga este faptul că doctrina autentică de Dreapta are două componente, adică nu numai *tradiţia*, ci şi *realismul*. Cum înţelegea Ionel I.C. Brătianu social-liberalismul a fost dezvăluit public în ziua cînd a devenit preşedintele PNL: „Programul partidului nostru nu se schimbă cu oamenii, programul partidului se schimbă cu necesităţile societăţii. Pentru că partidul nostru nu este un instrument artificial creat pentru a servi individualităţile, el este un organ izvorît din nevoile mari ale statului şi ale neamului. Şi opera lui, de la aceste nevoi se inspiră"[107]. Exemplul încercărilor eşuate ale diferitelor guverne conservatoare, dominate de diferitele sale fracţiuni, de a pune în aplicare doctrina liberală clasică arăta, la fel ca în cazul experienţelor lui Edison, tot atîtea căi pe care nu trebuia mers. În al doilea rînd, deşi a fost amintită de multă ori ca o acţiune bine gîndită şi dirijată, racolarea în PNL a liderilor intelectuali ai mişcării socialiste, între care Constantin Stere era un vîrf, a dezamorsat perspectiva acesteia de a deveni o forţă în România. Faptele dovedesc o legătură între această manevră politică şi distrugerea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, care s-a produs sub guvernare liberală. Ca urmare a unor interpelări parlamentare insistente din partea conservatorilor şi a unei campanii de presă dirijate pentru a produce impresia declanşării unor răscoale violente în ianuarie 1899, ministrul de Interne Mihail Pherekide trece la reprimarea mişcării socialiste din ţară, atacînd fără menajamente cluburile înfiinţate în sate. Mai mulţi lideri sunt arestaţi – mai cunoscut este cazul Ficşinescu-Banghereanu –, judecaţi şi închişi. Declaraţia lui Pherekide nu lăsa loc de echivoc: „Se poate pînă la un punct tolera doctrinele abstracte, dar cînd ele intră în domeniul faptelor, noi avem dreptul să examinăm dacă aceste fapte nu sunt de natură a tulbura instituţiile şi liniştea noastră"[108].

[107] George Fotino, *Discursurile lui Ion I. C. Brătianu*, vol. 2 (1903–1909), Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1933, p. 671.

[108] Z. Ornea, *Viaţa lui C. Stere*, vol.1, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1989, p. 260. (Pentru celelalte amănunte vezi întreg Capitolul II, subcapitolul 5.)

Atît în momentul luării acestor măsuri, cît şi mai tîrziu în opera unor autori cu vederi de Stînga, această acţiune a fost prezentată ca o înscenare. Ceea ce a şi fost. Critica acestei represiuni la adresa mişcării socialiste ridică însă un mare semn de întrebare atunci cînd analizăm termenii expulzărilor care au urmat. Au fost expulzaţi din România 880 de membri ai PSDMR, din care un mare număr de lideri. Problema este că această expulzare s-a făcut exclusiv pentru *cetăţeni străini*. Aşadar, atunci cînd este criticată acţiunea dură a guvernului liberal, va trebui să se explice şi *cît de normal era ca nişte cetăţeni străini să ducă activitate marxistă pe teritoriul României, să organizeze cluburi socialiste la sate şi să înfiinţeze şi un partid politic*!

O altă personalitate care a dominat epoca a fost Spiru Haret. Savant recunoscut, el este autorul tezei de doctorat susţinută în ianuarie 1878 la Sorbona cu tema *Sur l'invariabilité des grandes axes des orbites planétaires*, operă care a revoluţionat matematica şi astronomia[109]. Cea de-a doua operă fundamentală apărută la Paris a fost *Mécanique sociale* în care savantul român punea bazele ştiinţei politice: „Necunoaşterea legilor care stăpînesc lumea socială e una din cauzele care face adeseori ca însăşi oamenii iluştri de stat să fie conduşi mai mult de noroc şi de neprevăzut decît de ştiinţa lor proprie. Şi aşa se explică cum politica nu este de cele mai multe ori decît un ţesut de expediente, de fineţe diplomatice, de mici intrigi, de mici infamii – care nu sunt totdeauna aşa de mici – în loc să fie ceea ce ar trebui să fie: o ştinţă foarte grea, dar întemeiată pe temelii sigure şi solide"[110]. Ca ministru al Instrucţiunii Publice în guvernele lui D.A. Sturdza (31 martie 1897 – 11 aprilie 1999; 14 februarie 1901 – 22 decembrie 1904; 12 martie 1907 – 29 decembrie 1910) el deschide calea învăţămîntului modern în ţara noastră. De fapt, şi această constatare este minoră; ceea ce a făcut Spiru Haret a fost o evoluţie rapidă de la învăţămînt la *educaţie naţională*, lăsînd urme adînci în sistemul educaţional din România pînă astăzi. Ministru în mijlocul unei naţiuni răvăşite de înapoiere şi analfabetism, el a introdus trei principii:

---

[109] În anul 2000, scriitorul şi publicistul Cristian Tudor Popescu a semnalat prezenţa teoriei lui Haret într-un vers din *Scrisoarea I* de Mihai Eminescu: *Cum planeţii toţi îngheaţă şi s-azvîrl rebeli în spaţ/ Ei, din frînele luminii şi ai soarelui scăpaţi.*

[110] Revista *Natura*, Anul XXI, nr. 10/15 decembrie 1932, p. 16.

1. **Comunicarea**. Spiru Haret a declanşat o corespondenţă directă cu agenţii educaţionali ai neamului – profesori, învăţători, preoţi, primari, notari, avocaţi –, „pentru că el, ca nimeni altul, «a avut ideea şi, mai mult decît atît, a avut îndemnul *inimii*, să răspundă personal oricărui învăţător (şi nu numai învăţătorilor) care i se adresa direct». Şi răspundea cu *domnule învăţător* şi iscălea cu *al dumitale devotat*. E lesne de înţeles ce simţea învăţătorul căruia i se adresa astfel. Îi dădea impresia clară că e un om util societăţii. Aveau acest sentiment şi cei care nu-i scriau, dar ştiau că-i pot scrie, că e cineva în lumea înaltă de acolo de la Bucureşti care se interesa şi de ei, de munca lor"[111]. Efectul acestui fenomen al comunicării a construit un schelet solid instituţionalizării învăţămîntului modern, dîndu-i şi un cap, care va fi pentru următorii 50 de ani Ministerul Educaţiei Naţionale.
2. **Practica**. „Pentru a da învăţătorilor o pregătire mai adecvată, Haret reorganizează şcolile normale. Introduce în cadrul lor lucrările practice, agricole (*învăţătorul să fie sătean el însuşi şi prin urmare să păstreze iubirea pămîntului şi deprinderea de a-l lucra*). [...] Examenul de capacitate este reorganizat, înlăturîndu-se probele pur teoretice, care constatau doar cantitatea brută de cunoştinţe pe care le poseda candidatul. În locul lor s-au introdus probe practice"[112]. Orientarea pentru pragmatism a fost o cale directă spre instituirea unui alt limbaj decît cel al limbii, cunoscut fiind că în perioada de formare a limbii române literare au existat numeroase încercări, experimente şi teorii care ratau pe rînd dezvoltarea armonică a limbii culte din cea populară românească. Am avut şansa ca o personalitate de excepţie, Mihai Eminescu, să ne dea limba română modernă prin vehicolul poeziei, ceea ce face din ea una din cele mai plastice forme de exprimare cunoscute pe pămînt. Practica a adus intelectualul lîngă ţăran şi, prin schimbul reciproc de experienţă, a iniţiat o legătură acolo unde se prefigura o prăpastie. Solidaritatea învăţătorilor cu ţăranii va crea însă mari probleme statului în primii ani ai secolului.
3. **Condiţia educatorului**. Spiru Haret a imaginat un sistem de sprijin financiar şi material din partea statului, astfel încît educato-

[111] Ion Bulei, *Atunci cînd veacul se năştea...*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1990, p. 86.
[112] *Ibidem*, p. 87.

rilor să li se asigure condiţii de viaţă decente, locuinţă, gospodărie, accesul la mijloace de transport, pentru a obţine stabilitatea cadrelor, mai ales la ţară. Iniţiativele sale pentru dezvoltarea Casei Şcoalelor şi a Casei de Credit a Şcoalelor au fost primite cu entuziasm de corpul politic, dar au întîrziat nepermis de mult să fie puse în practică. În 1918, aflat în refugiu la Iaşi, Vintilă Brătianu avea să constate cu durere că medicii, profesorii, judecătorii, militarii repartizaţi la ţară se considerau exilaţi, lipsiţi de noroc, lipsiţi de orice perspectivă. Nici reformele sale îndrăzneţe nu au putut înfrînge această mentalitate, care a fost transferată imediat după Marea Unire şi asupra teritoriului Basarabiei, unde funcţionarii se considerau trimişi în „Afganistanul român".

Fenomenul generat de Spiru Haret a fost important inclusiv pentru condiţiile în care s-a produs Răscoala din 1907. Trebuie spus că marele savant şi membru al PNL era conştient şi propaga mereu cu onestitate ideea că numai un regim liberal putea pune în aplicare reformele sale educaţionale. Pe cît de adevărat era acest lucru, pe atît de bine se potrivea această credinţă cu activitatea politică a colegilor săi de partid. Cu cît creştea influenţa învăţătorului, a preotului, a medicului în rîndul ţăranilor, cu atît aceştia deveneau mai interesanţi ca agenţi electorali. Practic, credibilitatea oferită de aceşti adevăraţi luminatori ai satelor se transfera mesajelor lor electorale. Dacă la haretism adăugăm activitatea insidioasă şi mereu speculativă a socialiştilor printre ţărani vom constata că în zona satelor se constituia, odată cu ridicarea nivelului de instrucţie, şi un mediu extrem de permeabil manipulării. Radu Rosetti, unul dintre analiştii importanţi ai „Chestiunei ţărăneşti", avea să constate: „Şcolile se înmulţise atît la sat, cît şi la oraşe; ele deversau aproape în fiecare an asupra comunelor rurale ca notari, perceptori, ajutori de subprefecţi şi secretari de subprefectură, un număr mare de oameni cu învăţătura rudimentară şi absolut fără creştere. Recrutarea învăţătorilor era foarte grea; se luau, pentru a învăţa copiii, băieţi care mîntuise sau chiar nu mîntuise încă cursurile unei şcoli rurale, calfe de negustori şi chiar slugi boereşti cu o ştiinţă foarte elementară de carte. Seminarele, la rîndul lor, trimiteau în sate cîte un preot care absolvise cursul lor mai prost, cîteodată pe un fost subofiţer sau un fost notar, care intrase în tagma preoţească

pentru că credea că-i va aduce mai bun folos decît altă meserie. Toată această lume era de obicei rău văzută de proprietar şi de arendaş şi tratată cu un dispreţ nemascat. Ea se răzbună, propagînd printre ţărani idei egalitare şi de împotrivire la abuzurile stăpîneşti"[113]. Acest simptom tipic statului bugetar, în care cetăţeanul îşi propune ca scop al vieţii publice active ocuparea unei funcţii, cît de mici, dar plătite de stat şi, de aceea, sigure, va conta în răscoală şi va pune întregul corp politic românesc la grea încercare, mesajele sale nefiind crezute aşa cum erau cele ale agitatorilor locali.

Chestiunea ţărănească

Pînă astăzi, cei iniţiaţi deopotrivă în istoria şi literatura română au văzut în poezia *Noi vrem pămînt!*, publicată în numărul 3 al revistei *Vatra* din 1894, un gest premonitor. George Coşbuc identifica atunci cu precizie principala revendicare a ţărănimii române, cu toate că problema pămîntului şi a proprietăţii sale în această perioadă era mult mai complexă, o reformă agrară, în sensul unei noi împroprietăriri, fiind un subiect depăşit. Altfel spus, a da pămînt ţăranilor la începutul secolului al XX-lea, nu mai era atît de simplu cum făcuse Alexandru Ioan Cuza în 1864, printr-o lovitură de stat, şi nu rezolva problema.

A rămîne însă la terminologia cu care ne-am obişnuit pînă acum în privinţa Marii Răscoale din 1907, este soluţia cea mai comodă. Putem deschide un manual sau o carte de popularizare a istoriei şi vom întîlni acelaşi limbaj: „exploatarea nemiloasă a ţăranilor", „sărăcia fără margini", „botniţe", „hamuri", „înăbuşirea sîngeroasă", „unsprezece mii de morţi", „Armata a tras cu tunurile" şi, bineînţeles, „conştiinţa de clasă a ţărănimii române". Cine se mulţumeşte cu această descriere a tragediei poate să ignore următoarele pagini, fiindcă astfel nu va înţelege niciodată cum a izbucnit această răscoală ca o mişcare antisemită în satul Flămînzi, cum s-a sfîrşit după cîteva zile şi cum a reizbucnit apoi simultan, prin miracol telegrafic, în aproape toată ţara, cum s-a declanşat ea în anul cu cea mai mare producţie agricolă şi cum s-a făcut că în numeroase locuri ţăranii s-au înarmat şi şi-au apărat satele împotriva răsculaţilor, ca să nu mai punem la socoteală apărarea de către

[113] Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat ţăranii*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1987, p. 364.

țărani a moșiilor unor mari moșieri, cum a fost cazul domeniilor „celui mai mare exploatator" Petre P. Carp!

Cercetarea făcută în epocă de C. G. Creangă – citat drept sursă credibilă de toți istoricii răscoalei – ne arată că în 1907, la o suprafață arabilă de 7 826 196 ha, țăranii aveau în stăpînire 4 015 648 ha (ceea ce înseamnă că *țăranii dețineau 51,3% din terenul arabil al țării*!) și că existau 1 563 de proprietăți latifundiare mai mari de 500 ha și 2 608 proprietăți între 100 și 500 ha. Restul se afla în proprietatea statului sau în Domeniile Coroanei (130 000 ha)[114]. Cum se explică faptul că majoritatea terenului arabil al țării se afla la țărani? Deoarece nici unul din guverne, fie liberal, fie conservator, nu avusese curajul să atace frontal problema proprietății funciare, alegînd soluția *revoluției agrare* – adică luarea pămîntului de la moșier și predarea lui gratis la țăran –, s-a găsit un mecanism al pașilor mărunți, prin care cea mai mare parte a terenurilor statului să fie vîndută țăranilor. Așadar, în afară de împroprietăririle făcute sub Cuza și după Războiul de Independență, țăranul a avut posibilitatea să cumpere pămînt de la stat în condiții avantajoase. Petre P. Carp a arătat în Parlament că „pînă în 1892 fuseseră vîndute țăranilor 193 de moșii, că lucrările pentru vînzarea altor 300 de moșii erau în plină desfășurare și că, după calculele lui, în următorii doi ani și jumătate aveau să rămînă nevîndute doar două sute de moșii din cele 975 aparținînd statului"[115]. Pentru a facilita accesul țăranilor la obținerea pămîntului, Parlamentul a aprobat înființarea Casei Rurale, subiect în jurul căruia au avut loc dezbateri aprinse. Pe fond, Casa Rurală trebuia să cumpere moșiile particularilor puse în vînzare și să le vîndă la țărani în rate. Spiru Haret a identificat corect un defect al acestui procedeu: „Statul devenea procurator de moșii pentru țărani, ceea ce ar fi întărit încă credința lor că statul poate, și e dator, să cumpere moșii ori de unde vor fi și oricum ar fi, ca să li se dea lor"[116]. În aceeași temă, conservatorii cereau înființarea unei bănci agricole, care să fie o măsură liberală clasică, astfel încît țăranul să nu se obișnuiască cu ideea că statul îi dă, ci că se poate adresa unei instituții cu care să intre într-un parteneriat de tip capitalist, avantajos pentru ambele părți. La începutul secolului al XX-lea funcționau toate aceste forme de spri-

[114] *Ibidem*, p. 100.

[115] Autor colectiv, *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România pînă la 1918*, Ed. Academiei Române, București, 1983, p. 284.

[116] Spiru Haret, *Chestia țărănească*, Ed. Carol Goebl, București, 1905, p. 15.

jin financiar. Cum se explică totuşi starea proastă a ţăranilor invocată drept cauză a Marii Răscoale din 1907?

Pentru a da totuşi un prim răspuns vom apela exact la Spiru Haret, care scria în 1905: „Ţăranii cer mereu pământ. Ei socotesc că dacă li se va da pământ cît de mult, toate relele lor se vor lecui. *Aceasta nu este adevărat, sau e adevărat numai în parte.* Dovadă este că cei care au fost împroprietăriţi la 1864, la 1879, se plîng ca şi ceilalţi. Pămînturile date la 1864 şi la 1879 s-au fracţionat peste măsură prin moştenire; altele s-au arendat pe nimic la cămătari, pe cîte 10 şi 15 ani; iar cei care au pămîntul întreg, încă se plîng de sărăcie, pentru că nu ştiu să scoată din el tot folosul ce se cuvine"[117]. Adevărul este că în agricultura României se produseseră modificări substanţiale în ultimele patru decenii, schimbări ce intenţionau să ţină pasul cu dezvoltarea generală – politică, economică, socială şi culturală – a ţării, corespunzătoare evoluţiei statului modern prin cele trei etape ale capitalismului: comercial, industrial şi financiar. De la început, din momentul în care s-a pus în aplicare programul legislativ destinat agriculturii, s-a constatat un conflict de interese şi de poziţii dramatic între instrumentele moderne ale capitalismului şi ţăranul român. Situaţia nu se datora atît unei înapoieri sau unui conservatorism tipic ţăranului român, ci faptului că saltul politic făcut de România în numai cîteva decenii a putut schimba statutul intern şi internaţional al ţării, regimul, legislaţia, stările naţiunii, a putut şlefui limba şi reînvia istoria naţională, dar nu a putut transforma ţăranul într-un capitalist. Conform Şcolii sociologice germane, *chiar Agricultura însăşi, ca ramură de bază a economiei, nu va putea fi niciodată pe deplin integrată capitalismului*, idee care a fost exploatată de bolşevism, atît pentru succesul său într-o ţară agrară înapoiată, cît şi în uşurinţa cu care s-a adaptat mai repede decît alte sectoare la regimul comunist. Virgil Madgearu a enunţat premisa succesului capitalismului în România: „Liberarea pământului de toate sarcinile şi mărginirile folosinţei, crearea dreptului de proprietate privată, de o parte, şi liberarea deplină a muncitorului, prin despărţirea lui de mijloacele de producţie, formează cele două forţe de distrugere a vechiului regim agrar şi pîrghiile de rezistenţă ale noului regim capitalist"[118]. În

[117] Spiru Haret, *op. cit.*, p. 7. (Cititorul are la dispoziţie şi realitatea perioadei 1990-2000, în care s-a dat pământ, s-au dat păduri şi livezi, dar problema sărăciei şi a agriculturii, în general, rămîne la fel de gravă.)

[118] V. N. Madgearu, *Agrarianism, capitalism, imperialism. Contribuţiuni la studiul evoluţiei sociale româneşti*, Ed. Institutului de arte grafice „Bucovina", Bucureşti, 1936, p. 9.

Anglia, acest proces începuse cu trei secole în urmă, beneficiase de avantajul concentrării deciziei la nivelul monarhiei şi tocmai în secolul al XIX-lea fusese scos din criză de o nouă fază a expansiunii Imperiului Britanic. România nu a avut niciunul din toate aceste avantaje pentru a fi cumva pregătită să asimileze capitalismul; ea l-a adoptat din import şi s-a chinuit să-l pună în funcţiune cît mai repede, astfel încît să nu fie condamnată la înapoiere perpetuă. N-a reuşit. Mihail Manoilescu ne-a explicat de ce: „Într-o epocă în care dicta marea proprietate rurală cu interesele ei şi în care marii agricultori deveneau din ce în ce mai întreprinzători capitalişti, conduşi exclusiv de ideea beneficiului, era foarte firesc ca atenţiunea statului şi a elitei naţionale să se îndrepte întîi spre perfecţionarea tehnică a transporturilor, după aceea a industriei şi a comerţului şi numai la urmă a agriculturii"[119].

Acum se pune întrebarea: Era posibil şi altfel?

A face mai întîi reformă agrară şi după aceea reforma administraţiei, a statului, a fost intenţia lui Nicolae Bălcescu încă din 1848 şi mai apoi a lui Mihail Kogălniceanu în 1864. Ca vizionari, proiectul lor era clar. Ca punere în practică, el se izbea de o realitate dură care ţinea partea conservatorilor. Dedesubturile ideologice ale asasinării lui Barbu Catargiu în 1862 se pot explica acum mai bine: cel dintîi prim-ministru al României încerca o *reformă agrară* de durată – după modelul anglo-saxon –, care să se desfăşoare odată cu modernizarea precaută, dar implacabil lentă, a statului, în timp ce radicalii forţau o *revoluţie agrară*. Din confruntarea celor două ideologii a rezultat o soluţie intermediară, a jumătăţii de măsură, care s-a dovedit a împrumuta durata mare de la conservatori şi impactul prea dur, făcut în salturi, de la liberalii-radicali. La 1900 fusese creat deja cadrul juridic pentru dezvoltarea armonioasă a agriculturii. Considerînd România o ţară capitalistă, Partidul Naţional Liberal şi Partidul Conservator voiau să-i dea toate legile liberale şi capitaliste, pentru a se alinia statelor dezvoltate, iar socialiştii căutau să profite de acest statut pentru a declanşa lupta de clasă, deoarece aşa decretase Karl Marx că trebuie să se întîmple atunci cînd se instalează capitalismul undeva, toate forţele politice enunţate ignorînd un fapt esenţial: *România nu era încă un stat capitalist*. Inclusiv astăzi, cînd în lume se dezvoltă fenomenul

[119] Mihail Manoilescu, *Rostul şi destinul burgheziei româneşti*, Ed. Cugetarea, Bucureşti, 1942, p. 79.

postindustrial, România nu a atins încă stadiul capitalismului industrial. Recensământul din 1899 arăta că 82% din populație locuia la țară și că țara avea doar 71 de orașe[120]. Așadar, la români, trecerea de la feudalism la capitalism avea și o componentă demografică, ceea ce l-a determinat tot pe Mihail Manoilescu să constate: „Avem aproape de două ori mai mulți țărani decît ne trebuie pentru o agricultură rațională, ca aceea care se practică în Germania sau în Danemarca. Circa șase milioane de țărani prea mult!"[121] Pentru a închide cercul analizei mai trebuie arătat că acest surplus de populație rurală trebuia să treacă de la starea de muncitor agricol la starea de muncitor urban, adică să se proletarizeze, să mărească populația orașelor și, implicit, să ducă la lărgirea lor teritorială și la multiplicarea numărului centrelor urbane. Plecînd de la sat pentru a munci la oraș, țăranul român trebuia să găsească acolo o industrie. Or, ea nu exista. Orașul era ocupat de formele capitalismului comercial, de incipiența capitalismului financiar (dominat încă de cămătă) și de predominanța componentei etnice străine – de regulă, evreiești – care a fost mereu acuzată că nu este urmărită de interese naționale, ci doar de profit.

În aceste condiții, surplusul de populație rurală a contribuit la nerentabilitatea agriculturii, la ineficiența reformelor funciare și a fost expus sărăcirii. Măsurile specifice acelui nivel la care apucase să ajungă agricultura românească au dat naștere unor fenomene unice în Europa, unul dintre ele fiind existența marilor trusturi arendășești. Două-trei familii de arendași controlau o suprafață atît de întinsă din teritoriul național, încît un țăran care dorea, nu să muncească la oraș, ci să muncească pe bani mai mulți în alt sat, descoperea că oriunde s-ar duce dă de același arendaș și de același preț al brațelor sale de muncă. Asta însemna că inclusiv mobilitatea forței de muncă în interiorul agriculturii era paralizată. Practic, într-un asemenea mediu social – punctat de detalii pe care le vom analiza – o răscoală majoră era inevitabilă.

Revenind acum la poezia lui George Coșbuc, vom constata că bancul pe care l-a spus Duiliu Zamfirescu pe seama ei – dacă asta este deviza țărănimii, atunci o răscoală a țesătorilor va avea lozinca *Noi vrem bumbac*! –, eliberează versurile celebre de încărcătura lor

[120] Ion Bulei, *op. cit.*, p. 7. (Se citează lucrarea de sinteză *România 1866-1906*, editată la aniversarea a 40 de ani de domnie a regelui Carol I.)

[121] Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p.131.

politică şi le fixează perfect în locul lor geometric inatacabil: literatura. Încă o dată – pînă la infinit –, „marele economist şi sociolog român", cum l-a considerat întotdeauna mişcarea naţională creştină de Dreapta pe Mihai Eminescu, a fost mai aproape de realitate în poezia *Împărat şi proletar*: „Formele se schimbară, dar răul a rămas".

O serie de factori suplimentari, pragmatici, dar şi parazitari au înrăutăţit situaţia:

1. Problema trusturilor arendăşeşti. Doi autori care şi-au scris opera de pe poziţii marxiste au dominat bibliografia temei noastre în perioada comunistă: Constantin Dobrogeanu-Gherea şi Ştefan Zeletin. Nici unul dintre ei nu a fost un propagandist idiot; amîndoi erau personalităţi inteligente şi convinse de adevărul operei lui Karl Marx, puse aşadar în slujba unui ideal aberant. În opera sa de căpătîi, *Neoiobăgia*, C. D. Gherea afirmă că „răscoalele la noi au ceva comun cu crizele economice din societatea capitalistă, explicate de Karl Marx; ele au aproape aceeaşi periodicitate, izbucnesc cam la distanţa de zece ani şi devin tot mai violente, cu tendinţa, însă, de a scurta această distanţă, pentru a deveni cu vremea mai liniştite, mai cronice"[122]. Considerînd *Capitalul* lui Marx drept o operă etalon a întregii filozofii şi economii moderne, marxiştii au încercat încă din primele decenii ale secolului al XX-lea să raporteze orice fenomen socio-politic sau economic la această dogmă fixă, cu scopul de a realimenta constant ideea adevărurilor sale absolute. În 1910, cînd a publicat Gherea această carte, mai tot ce era intelectualitate a rîs sau a tratat cu detaşare conţinutul său polemic. Era greu de crezut o teză a periodicităţii răscoalelor în România după modelul crizelor industriale din Occident, atît pentru comparaţia total neştiinţifică, cît şi pentru simplul fapt că România cunoscuse doar două răscoale majore, în 1888 şi în 1907, adică la un interval de aproape două decenii. În plus, cel puţin politicienii ştiau cine a provocat „răscoala" din 1888, iar la contraargumentul matematic al periodizării se mai adăuga şi o statistică simplă: *în România se înregistrau răscoale locale aproape în fiecare an*, mai agitate după un an bogat, şi se limitau la cîteva sate sau comune dintr-o zonă unde apăreau conflicte cu efect asupra unei comunităţi de interese. Ele erau de cele mai multe ori înăbuşite prin forţa militară a unor

[122] C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoiobăgia. Studiu economic-sociologic al problemei noastre agrare*, Ed. Universala, Bucureşti 1910 (?) ed. II, p. 175.

subunităţi modeste numeric de jandarmi sau soldaţi, ca aspect material al statului-agresor. În aceste condiţii, în care fenomenul „cronicizării", după cum se vede, a precedat episodul violent, şi nu invers, teoria marxistă a lui Dobrogeanu-Gherea sfîrşeşte în ridicol.

Ştefan Zeletin porneşte şi el de la nişte citate ale lui Marx pentru a ne asigura că „şi iarăşi la noi, ca peste tot, burghezia şi-a părăsit tovarăşul de îndată ce a izbutit a-l pune în mişcare împotriva vechii oligarhii funciare. Astfel s-a stabilit politica tradiţională a burgheziei noastre, de altfel ca a oricărei burghezii: de a lovi în boierime, făcînd concesii ţărănimii în dauna marii proprietăţi; de a aţîţa masele săteşti împotriva marilor proprietari, spre a culege la urmă roadele acestui conflict"[123]. Şi această teorie s-a dovedit complet falsă în cazul României. Ea însăşi a reprezentat mult timp o capcană pentru adepţii marxismului, întrucît li s-a ascuns faptul că Marx însuşi revenise asupra unor teorii ale sale şi în problema ţărănimii îşi schimbase poziţia. Şi cum altfel să fie decît caraghioasă această teorie pentru România, cînd revoluţia paşoptistă de la noi nu a mizat pe ţărănime „împotriva vechii oligarhii funciare", ci pe organizaţii de tip francmasonic compuse din orăşeni, căuzaşi devotaţi, cînd la noi răsturnările de domnitori şi guverne s-au făcut cu o mînă de oameni, de regulă ofiţeri, iar reformele agrare s-au aplicat şi de burghezie şi de moşierime, mînă în mînă, pe fondul temelor problemei naţionale: Unirea şi Războiul de Independenţă! Cum să poţi accepta războiul dintre burghezie (liberali) şi moşierime (conservatori), cînd cele două partide ale lor introduseseră împreună în România, odată cu aducerea lui Carol I pe tron, sistemul democratic şi regimul parlamentar? Ce alt scop a avut „monstruoasa coaliţie"? Cum se explică atunci formula marxistă unitară de la noi – *burghezo-moşierime*, dacă burghezia folosea ţărănimea ca armă de luptă împotriva moşierimii? Dacă burghezia română a dorit vreodată să „culeagă la urmă roadele acestui conflict", atunci această urmă a venit neaşteptat de repede, adică imediat ce liberalii au ajuns stabil la guvernare, lucru care s-a petrecut în 1876. Putem vorbi de burghezie înainte de acest an? Deşi au avut la dispoziţie 12 ani de guvernare, exploatarea rezultatului conflictului nu s-a arătat. Ba, din contra, liberalii şi conservatorii au cooperat pentru a rezolva problema agrară pe plan legislativ, aşa cum am arătat. Nu era exclus ca fenomenul să se producă

[123] Ştefan Zeletin, *Burghezia română*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1997, p. 206.

după teorile lui Marx, dacă România, spre deosebire de majoritatea statelor occidentale, nu avea problema națională la ordinea zilei. Iar problema națională la noi a fost o cauză care a blocat – dacă nu cumva chiar a înăbușit – conflictul burghezie – moșierime. Pentru asta au luptat atît să aducă prinț străin, să obțină suveranitatea, independența și reîntregirea teritorială.

Defectul major al teoriilor marxiste ale cuplului fantezist Gherea-Zeletin este că analiza lor pătrunde în orice cotlon al problemei țărănimii române – de multe ori cu observații pertinente –, dar nu scoate un cuvîntel despre problema arendei și, mai ales, a arendașilor. Aici lucrurile sunt delicate. Instrumentul arendei, ca modalitate modernă de exploatare a terenului, a început să fie folosit pe scară largă în agricultura românească, atunci cînd s-a constatat că deținerea de pămînt nu înseamnă obligatoriu și că trebuie să-l cultivi tu. Ce nu se spune de regulă este că *și țăranii cu suprafețe relativ mici de pămînt dădeau în arendă*, dar arenda angajată de marii proprietari era mult mai vizibilă și cu consecințe mult mai largi. Într-adevăr, exploatarea moșiilor în epoca trecerii din secolul al XIX-lea în secolul al XX-lea devenise mult mai rentabilă prin intermediul arendașilor. Se mai producea un fenomen: o dată cu unirea țării, cu pătrunderea solidă a capitalului occidental în țară și cu dezvoltarea orașelor, boierii români (moșierii) au considerat că este normal să se mute la oraș, unde și-au construit locuințe permanente, parte a exploziei edilitare cunoscute de sfîrșitul secolului al XIX-lea aici. La moșie se duceau în vacanțele parlamentare, în perioada recoltatului sau în vizită. Pentru o exploatare eficientă a proprietăților era nevoie de oameni cu experiență, de specialiști, de buni organizatori și economiști. Aceștia erau, de regulă, străini, iar în Moldova, mai ales, erau evrei. Evreii aveau experiența zonelor agricole avansate din Imperiul austriac sau din Ucraina, erau obișnuiți cu exploatările agricole mari și, în plus, aduceau bani din Galiția – sume mari, de care în România nu dispunea nimeni – sau din bănci. Virgil Madgearu ne dă o listă a primilor investitori și bancheri: Sechiari Derussi, Michail Daniel, Halfon, Ghermani, frații Elias, Hillel Manoh și Iacob Marmorosch. În plus, trusturile evreiești aduceau forță de muncă din Bucovina, ca urmare a activității Biroului de plasare condus de N. Eidinger, spion aflat în slujba generalului Fischer, șeful jandarmeriei austriece cu sediul la

Cernăuți[124]. Fideli principiilor liberale tolerante, boierii români nu și-au pus probleme etnice, mai ales că esența angajării acelor arendași evrei era eficiența. Și trebuie arătat aici că arendașii evrei au reușit să ridice substanțial valoarea proprietăților, să crească de cîteva ori producția și să sporească spectaculos veniturile proprietarilor români. Creșterea economică a României din acei ani se datora și muncii profesioniste a arendașilor. În ciuda poziției lor fundamental critice, Mihai Eminescu, I.L. Caragiale sau Petre P. Carp au scris și pagini de admirație pentru munca lor.

Problema a apărut în clipa în care, scăpați de sub control, deveniți foarte bogați și influenți, cîțiva arendași evrei au început să dea un caracter organizat și etnic asocierii lor într-un trust arendășesc, prin care controlau întregul climat agricol al Moldovei. Marii arendași se numeau Fischer, Guttman, Drukmann, Ztaler, Ghațel și Costiner. Cîteva efecte secundare ale activității lor începuseră să depășească vizibil limitele legii și ale raporturilor contractuale cu marii proprietari români. Luarea în arendă se făcea pe suprafețe tot mai întinse și în interiorul unor familii. Așa cum am arătat, natura familială și de trust a marii arendășii bloca orice alternativă pentru țăranul nemulțumit de rezultatul muncii sale. Cercetarea cauzelor răscoalei a găsit probe că marii arendași evrei reușiseră să controleze și mecanismele băncilor de credit, blocînd sau anulînd posibilitatea unui țăran sau a unui mic întreprinzător să acționeze pe piața muncii agricole din zonă. Pe de altă parte, pentru a asigura eficiența maximă a exploatării, arendașii angajau salariați străini (de țară sau de sat), a căror activitate elimina munca brută a țăranilor. Dimensiunea exagerată a implicării arendașului în toate aspectele producției agricole a făcut ca acesta să funcționeze practic ca proprietar, relația contractuală cu țăranii devenind bilaterală și exclusivă, în condițiile în care marele moșier român era mulțumit de sporirea permanentă a averii sale. Și asta, pentru că realitatea nu trebuie ignorată nici o clipă: din punct de vedere economic și financiar, metoda era un succes pentru proprietar; *în anul 1907 România se afla în plină dezvoltare economică și în eră de supraproducție agricolă*. Este interesant să urmărim intervenția din opoziție a lui Ionel I.C. Brătianu cu ocazia „Discuțiunei bugetului 1906 -1907" pentru a afla că în 1907 numai împrumutul statului pentru dez-

[124] C. Neagu, D. Marinescu, R. Georgescu, *Fapte din umbră*, vol. II, Ed. Politică, București, 1977, p. 123.

voltarea județelor, adică banii pentru administrația publică locală, era de 73 de milioane de lei, adică de două ori bugetul total al României în 1866! Anul bugetar 1906 se va încheia cu un excedent de peste 45 de milioane de lei![125]. Dacă adăugăm la fenomenul ascendent de îmbogățire faptul că supraproducția de cereale a României a devenit marfă pentru export, contribuind la ridicarea generală a bogăției țării, vom constata că procesul nu avea nici un inamic natural. De regulă, atunci cînd se discută despre Marea Răscoală din 1907, se scot în evidență averile imense ale moșierilor, dar nimeni nu explică de unde și cum a apărut această bogăție.

Nu îmbogățirea moșierilor români cu ajutorul arendașilor evrei a fost cauza răscoalei. Opinia unui specialist, Ștefan Popescu-Filutza, timp de zece ani director general al Federației Băncilor Populare, are valoare de expertiză: „La noi, revoltele agrare nu s-au produs în 1904, cînd a fost cea mai mare secetă din ultimele două decenii: țăranii fiind ocupați să stea cu capul plecat pe lîngă hambarele proprietarilor. Ea s-a produs însă în 1907, cînd a fost un an extraordinar de îmbelșugat"[126].

2. Problema învoielilor agricole. Creșterea producției, creșterea valorii moșiilor și modernizarea metodelor de valorificare a producției (silozuri, depozite, transport feroviar și fluvial, telegraf, telefon, bursă etc.) nu a fost însoțită de investiții în agricultură pentru modernizarea exploatării, a infrastructurii satelor, a stării sociale a țăranilor. Deoarece arendașii erau identificați drept stăpîni și responsabili, responsabilitatea pentru aceste nerealizări a fost atribuită lor. Statul nu avea puterea să facă mai mult decît a încercat Spiru Haret, iar proprietarul român, în viziunea reducționistă a țăranului, inclusiv din punct de vedere etnic, era și el tot statul, pentru că era pămîntean, deținea puterea politică, dădea legi, mișca Armata și Jandarmeria, dirija Justiția. Din acest dezinteres condamnabil pentru creșterea nivelului de trai al țăranului, o dată cu creșterea valorii pămînturilor pe care muncea, s-a născut ideea că arendașul este dezinteresat pentru că este străin, venetic, evreu. În fapt, fiind mulțumit de veniturile sporite pe care le primea, proprietarul român nu-și punea problema cum sunt obținute. Iar la fața

[125] Prof. Senator Badea Mangâru, *România sub Vodă Cuza, regii Carol I și Ferdinand I*, Ed. Cartea Românească, București 1932, p. 394. (Cifra este reprodusă din declarația solemnă a regelui Carol I.)

[126] Dr. Șt. Popescu-Filutza, *Tragedia țărănismului*, Ed. Voința Prahovei, Ploiești 1935, p. 13.

locului, arendaşul înţelegea să-şi sporească şi el cîştigul, proporţional sau, oricum, pe măsură ce creştea cîştigul moşierului. Cum saltul valoric era rezultatul exclusiv al muncii brute a ţăranului, regimul acestei munci a devenit din ce în ce mai aspru şi tot mai des discreţionar: „Preţurile plătite de proprietari sau arendaşi ţăranilor pentru felurite munci prestate în folosul lor pe tot cursul campaniei agricole erau foarte mici şi în continuă scădere. Se poate aprecia în lumina unor calcule că gradul de exploatare al ţăranilor învoiţi atingea proporţii de-a dreptul exorbitante, de 250 – 300% şi chiar mai mult. Această spoliere crescîndă a forţei de muncă a ţăranilor dijmaşi era cu atît mai grea şi apăsătoare cu cît avea loc în condiţiile unei scăzute productivităţi a muncii"[127]. O privire obiectivă va constata că, în momentul în care punem în discuţie natura etnică şi dezinteresată naţional a arendaşilor evrei, problema responsabilităţii cade invariabil în curtea proprietarilor români, deoarece evreii nu beneficiau de drepturi politice, nu aveau voie să fie proprietari de pămînt, mulţi nu aveau cetăţenie şi, în consecinţă, nu puteau practic să fie autorii investiţiilor în creşterea nivelului de trai al ţăranilor români. Pentru ca un drum de ţară să fie pietruit, arendaşul evreu nu avea acces la decizie.

Legile învoielilor agricole îi obligau pe ţărani să muncească mai întîi pe pămîntul moşierului şi numai după aceea pe pămîntul său. Cum preţul muncii sale scădea dramatic, ţăranul era nevoit sau era obligat de arendaş să se învoiască pentru suprafeţe mai mari, fapt care ori îl împiedica să cultive cu atenţie propriul său pămînt, ori îl aducea în situaţia de a-l vinde. Învoielile agricole se făceau iarna şi pe perioade scurte, astfel că ţăranul era silit să semneze un contract orb, în necunoaşterea cantităţii şi duratei muncii sale, precum şi la totala dispoziţie a evoluţiei climei. Pe de altă parte, statul-agresor, deşi nu se amesteca în contractele dintre părţi, se asigura pe seama ţăranului introducînd impozite noi, inclusiv pentru cazurile de secetă.

3. Atitudinea antisemită. Fără a mai insista pe acest subiect, trebuie totuşi să disociem marii arendaşi evrei de masa populaţiei imigrate, care ocupa rapid în acea perioadă sectoarele micului negoţ, a cîrciumăritului, a serviciilor meşteşugăreşti. Sigur că ţăranul român se lovea de ei, atît în satul lui, cît şi la oraş, unde se ducea pentru a

[127] M. Badea, I. Ilincioiu, *Răscoala ţăranilor din România – 1907*, Ed. Politică, Bucureşti, 1967, p. 18.

achiziţiona o serie de produse corespunzătoare creşterii nivelului său de trai, mutaţiilor semnificative din viaţa sa cotidiană apărute o dată cu modernizarea ţării. Un exemplu simplu, devenit exponenţial, este folosirea chibritului, ca produs nou, modern, absolut necesar în viaţa ţăranului. Se pune însă întrebarea: dacă exploatarea nemiloasă a ţăranilor ar fi fost făcută în aceleaşi condiţii de mari trusturi arendăşeşti româneşti, nu s-ar mai fi răsculat ţăranii? Să ne întoarcem o clipă la poezia *Noi vrem pământ* a lui George Coşbuc şi să observăm cine este incriminat în acest text din 1894: „Ciocoi pribeag, adus de vînt", „În lături, venetici!", „Stăpîni luaţi din drum". În nici un caz nu e vorba de boierii români. Antisemitismul s-a născut în satele din Moldova ca explicaţie pentru duritatea procesului de capitalizare a ţării, în condiţiile în care, să nu uităm!, numărul ţăranilor depăşea de două ori necesarul unei agriculturi eficiente. Unul din doi ţărani muncea degeaba. Curentul antisemit a crescut din zona politicului şi a ajuns la ţăran prin intermediul micii burghezii sătești, purtătoare a mesajului naţionalist cu care se construise statul modern. Apoi, va trebui să acceptăm, o dată pentru totdeauna, în analizele oricărui subiect istoric cu referire la naţionalismul românesc, că imigrarea masivă a evreilor în Moldova a fost o realitate anormală. Conform estimărilor lui Touvenel, în 1834 în Ţara Românească trăiau cinci mii de evrei, iar în Moldova cincizeci de mii. La 15 ianuarie 1882, ziarul *Românul* publica ultima statistică a profesorului Bruniatti (*L'archivio di statistica*) asupra populaţiei evreieşti din Europa, unde România figura deja cu 400 000 de imigranţi, majoritatea intrată ilegal în ţară şi în special în Moldova. Chiar şi un om superior, ca Spiru Haret, nu se putea sustrage temelor zilei şi revoltei în faţa unor situaţii intolerabile: „Şi pînă acolo a mers neprevederea şi nepăsarea statului, încît nu a avut cel puţin grija să ia măsuri ca aceşti arendaşi, care ruinau într-un chip aşa de neauzit poporul de a cărui bunăstare statul era dator să se îngrijească, să nu fie cel puţin străini. Din contră, clasa arendaşilor români este pe cale de a dispărea în faţa invaziei de evrei şi greci, pentru care mila de ţăran este lucru necunoscut, şi care, ca culme a batjocorii, după ce adună milioane în cîţiva ani, le cară în străinătate, pentru a cumpăra cu ele baronii sau pentru a înfiinţa institute culturale cu scop de a desnaţionaliza pe românii din alte părţi"[128]. Era vorba de un caz al unui fost arendaş evreu

[128] Spiru Haret, *op. cit.*, p. 23.

care îşi cumpărase un act de baron în Imperiul austriac şi finanţa activităţi antiromâneşti în Transilvania. Împotriva fetişizării acestei teme, I.L. Caragiale a scris *Arendaşul român*, cu sublinierea pe *român*, pentru a arăta că nu erau mai blînzi decît cei străini, gest pe care îl întîlnim şi în alte opere (de exemplu savuroasa schiţă *Justiţie*: „Am fost zugrav de case *român*, domn judecător. Dac-am văzut că mă omoară concurenţa străinilor, am deschis tombolă cu obiecte la Moşi.").

Unul din stîlpii renaşterii naţionale era preotul. Aici lucrurile au luat o întorsătură nefastă, ca întotdeauna la ciocnirea dintre religii, credinţa creştină fiind un atribut al fiinţei naţionale. Propaganda antisemită a atins cotele periculoase ale atitudinii religioase ostile la sate după 1888, cînd în nordul Moldovei a început să circule zvonul pruncuciderilor rituale făcute de evrei. Oricît ar părea de ciudat, acest curent antisemit subteran, dar cu ecouri în presă, îşi are originea în celebrul caz *Jack Spintecătorul* din Anglia. La scurt timp după repetarea sălbatică a crimelor din cartierul londonez East End, în Whitechapel Road, pe zidurile din imediata apropiere a locului crimei au apărut simboluri semite şi lozinci antisemite. Apoi, la doar cîteva clipe după descoperirea uneia dintre crime, a fost găsită şi o inscripţie, atribuită criminalului, care cerea ca asasinatele să nu primească o înţelegere etnică: „Evreii nu sunt vinovaţi". Mult timp *Jack Spintecătorul* a rămas în literatura de specialitate un caz nerezolvat, dar în realitate autorul crimelor abominabile era cunoscut. Era un evreu polonez pe nume Aaron Kosminski, alienat mintal, care umbla prin sălile de morgă şi cumpăra uterе de femei. Deşi existase un martor ocular al uneia dintre crime, un anume Israel Schwarts, acesta a refuzat să depună mărturie deoarece criminalul era tot evreu. Crimele au încetat în momentul în care liderii comunităţii evreieşti l-au denunţat Poliţiei, a fost arestat şi internat într-un ospiciu, unde a murit de bătrîneţe. Pentru a evita izbucnirea unor agitaţii antisemite, administraţia britanică a ţinut ascunsă soluţionarea cazului, dar zvonul a circulat prin intermediul presei şi, cum mişcarea antisemită era la modă în mai toată Europa, a prins mai bine la populaţie decît varianta oficială. În 1987, ziarul Daily Telegraph a confirmat această versiune cu probe. În regiunea cea mai acută – Ucraina, Ungaria, România, Rusia – cazul a fost asociat unor practici iudaice din Vechiul Testament, care presupuneau uciderea rituală a unui prunc. Apariţia

din cînd în cînd în presa din Moldova a unor presupuse cazuri de ucidere rituală a unor copii a întreţinut o stare de aversiune faţă de evrei, care şi aşa avea rădăcini economice adînci. Preoţii creştini nu au scăpat prilejul de a condamna asemenea practici abominabile, ca replică la una dintre afirmaţiile considerate periculoase atunci, anume că şi românii şi evreii au acelaşi Dumnezeu.

Antisemitismul era un fenomen european. Era, de fapt, una din marile probleme nerezolvate ale revoluţiilor din 1848. Congresul de la Berlin a răscolit şi mai mult conflictele latente născute în jurul drepturilor minorităţii iudaice şi a produs o individualizare a naţionalismului etnic din naţionalismul politic: „Însemnăm aici cîteva din aceste fructe: populii speriaţi de intrigile făcute la Berlin de judanii care se cuibăresc în toate ţările, fără a se contopi cu vreuna din naţiunile printre care locuiesc, începu să se mişte: astfel în Francia, unde cosmopolitismul a luat apa naţionalităţii, se fondează un ziar antisemit, în însăşi rezidenţa acestei ţări; asemenea şi în luminata Germanie se vede o mare mişcare contra stirpei semitice, mişcare ce răsuflă cu furie la Stetin într-un mod violinte, mişcare ce se manifestă la Dresda printr-un congres antisemitic; însuşi populii de la sudul Austriei nu rămaseră indiferenţi la apelul simţimentelor umanitarii făcute populilor de Beaconsfield – Vadington, deoarce comitetul ţăranilor din regiunea menţionată în programul său, făcu a figura între alte cereri şi aceea pentru escluderea judanilor de la toate foncţiunile publice. La Pressburg, manifestaţiile simple deveniră davastaţiuni spăimîntătoare; în Temişania, la Vîrşeţ, devastaţiuni ca şi cele din Pressburg. În Rusia cea puternică se observă iară numeroase devastaţiuni şi brutalităţi efectuate în aceşti din urmă ani (1881 şi 1882), de popolul rus într-una din estensiunile de teritoriu, pe la locuinţele judanilor, fără a se ataca persoanele într-un mod violinte decît foarte rar, şi guvernul rusescu ca să stăvilească atari mişcări, neputînd împiedica devastaţiunile prin mijloacele de care dispuneau autorităţile locale, a fost constrîns a trimite trupe osebite pentru restabilirea ordinii la acele localităţi bănuite"[129]. În România era loc şi pentru cinci sute de mii de evrei. Mai ales în România Mare, minoritatea evreiască nici nu conta numeric. Problema a fost întotdeauna integrarea, asimilarea şi stabilitatea comunităţii evreieşti.

[129] Ioan Brezoianu, *Vechile instituţiuni alle României*, Tip. Ştefan Mihăilescu, Bucureşti, 1882, p. 222.

4. Problema rezerviştilor. Studiul *Neoiobăgia* al lui Dobrogeanu-Gherea este de fapt o operă polemică. Expulzările socialiştilor şi, în general, represiunea autorităţilor româneşti împotriva marxiştilor l-au determinat să scrie o carte în care, pe de o parte să combată acuzaţiile aduse tovarăşilor săi, iar pe de altă parte să arate drept cauză a răscoalei starea de mizerie a ţăranului român. Prin conţinutul său, *Neoiobăgia* este o speculaţie în jurul unui proces pe care numeroase state l-au gestionat cu succes, reuşind astfel să prevină răscoalele, unul din cazurile spectaculoase fiind Anglia, unde *statul i-a expropriat pe ţărani*, iar nu pe moşieri, pentru a putea controla procesul de capitalizare a agriculturii. Iorga numea acest op o „greoaie carte neistorică şi fără înţelegere sufletească a realităţilor româneşti". Ca orice speculaţie inteligentă, *Neoiobăgia* porneşte şi de la fenomene reale şi importante. Un astfel de fenomen era în epocă cel al tinerilor ţărani recrutaţi pentru serviciul militar: „Şi iată-l pe flăcăul din sat luat din mediul său strîmt şi tîmpitor şi adus în cazarmă. Aici, înaintea ochiului lui sufletesc se desfăşoară o întreagă viaţă nouă. Mai întîi, deosebirea enormă care există în genere între viaţa de sat şi cea de oraş, deosebire accentuată încă la noi prin relaţiile sociale, prin faptul că în oraş s-au realizat, în parte cel puţin, instituţiile occidentale capitalisto-burgheze, pe cînd la ţară au rămas cele iobage. În cazarmă flăcăul nostru începe să înveţe carte; el capătă cizme şi manta, pe cînd acasă umbla desculţ şi gol; în fiecare dimineaţă i se dă ceaiul, în fiecare zi o fiertură de carne, ceea ce n-au la ţară nici fruntaşii satului. [...] Şi după trei ani de asemenea învăţătură, iată-l întors în sat. Ce va deveni el acolo? Uneori, dacă anumite împrejurări îi sunt favorabile, intră în rîndurile burgheziei săteşti şi în acest caz rolul lui în revoltele ţărăneşti îl vom vedea mai jos. Aceasta este însă o excepţie. De obicei, el se face plugar ca orice ţăran, adică devine iar neoiobag. Dar acum nu mai este naivul şi neştiutorul deprins cu toate mizeriile satului"[130]. Dincolo de exagerările unor situaţii (fruntaşii satelor nu aveau o fiertură cu carne, sic!), fragmentul surprinde o realitate cu care autorităţile se vor confrunta în timpul răscoalei. Textul însă se referă numai la o anumită categorie de tineri ţărani, foarte săracă şi fără iniţiativă, pe care au mai surprins-o şi alţi autori în aceeaşi ipostază (de exemplu, personajul Manlache Pleşa din romanul *Velerim şi veler Doamne* de Victor Ion Popa) şi

[130] C. Dobrogeanu-Gherea, *op. cit.*, pp. 194-195.

care trecuse prin experienţa educaţională a Armatei. Reuniţi în grupuri compacte şi folosind experienţa de instrucţie asimilată în serviciul militar, ştiutori de carte şi cititori ai presei, cunoscători ai manevrelor unităţilor din care făcuseră parte, aceşti soldaţi rezervişti vor constitui corpul cel mai violent şi, totodată, calificat al Marii Răscoale din 1907.

5. Instigarea calificată. Am văzut că reformele lui Spiru Haret au adus la sate o mică burghezie bugetară, reprezentantă în mic şi la faţa locului a statului. În cazul medicului, al notarului, al învăţătorului sau al preotului salarizat se produsese însă o mutaţie generată, credem noi, de curentul poporanist şi de cel sămănătorist. Cel care se încumeta să trăiască la ţară pentru a lumina poporul, încurajat şi ajutat de reformele haretiste, ajungea repede să simpatizeze cu situaţia ţărănimii, situaţie pe care o înfruntau zilnic şi ei în faţa ochilor. De la *Domnul Trandafir*, la *Un om năcăjit* a lui I.A. Bassarabescu şi pînă la Titu Herdelea din *Ion*, opera literară nu a încetat să descrie compătimirea intelectualităţii săteşti cu ţăranul. Era ilustrarea unui fenomen real, dar şi o replică la statul-agresor, burghezia sătească preluînd, de data asta la un nivel superior de înţelegere, problematica rurală. „Atît propaganda permisă a învăţătorilor împotriva abuzurilor, cît şi acea reprobabilă de a predica ţăranilor dreptul să ia pentru ei moşiile proprietarilor, a alcătuit şi alcătuiesc un puternic factor de aţîţare a ţărănimii împotriva ordinei existente"[131]. Sigur că poporanismul şi sămănătorismul nu au fost curente exclusiv critice şi ar trebui constatat că George Coşbuc nu a scris doar *Noi vrem pămînt*, ci şi bucolicul *Nunta Zamfirei*, unde situaţia de la ţară avea alt aspect decît cel sumbru: *Iar la ospăţ! Un rîu de vin!/ Mai un hotar tot a fost plin/de mese...* Cert este că activitatea creativă, generoasă şi pe alocuri ştiinţifică a micii burghezi săteşti a ridicat curînd problema urgenţei rezolvării problemei ţăranului român nu numai în faţa autorităţilor, ci şi în conştiinţa ţăranilor. Publicaţiile pe tema chestiunii ţărăneşti au început să circule prin sate şi să fie comentate de învăţători, preoţi sau ţărani, între care, bineînţeles, şi rezerviştii.

Cîteva broşuri anume au incitat satele. Prima era chiar *Chestia ţărănească* a lui Spiru Haret, editată în 1905, şi care punea în lumină anomalia instituţională care ducea la tulburarea satelor. Încă

131 Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 367.

de la primele pagini, cititorul putea găsi un semnal de alarmă: „Lățirea trusturilor evreești ale moșiilor, creșterea cea mare a arenzilor de anul acesta, se traduc toate prin sărăcirea pînă la extrem a țăranilor, și este în sentimentul tuturora, chiar în al celor mai optimiști, că această stare de lucruri, dacă va mai dura, nu se va putea rezolva decît printr-o catastrofă"[132]. Sunt două probleme majore ale acestei broșuri publicate cu doi ani înainte de răscoală, aspecte de conținut ce au avut impact asupra țăranilor care au decis să treacă pragul fricii de represiune și să se transforme în răsculați: prima era că Spiru Haret o prezenta sub forma unui produs de *propagandă electorală liberală*, referirile la programul agrar al PNL găsindu-se la tot pasul; a doua era că broșura nu insista pe descrierea stării materiale proaste a țăranului, ci pe *soluțiile de redresare* a acesteia. Astfel, țăranilor li se prezenta din partea celei mai înalte, competente și populare autorități educaționale o înșiruire de subcapitole, scrise cu corp de literă mare și într-un limbaj ușor inteligibil, care se compuneau în imaginea unei soluții viabile de rezolvare a problemelor curente, venită din partea Opoziției. În broșură erau atinse cele mai sensibile subiecte și acestora li se prezentau alternative pentru înlesnirea țăranilor de a deveni proprietari sau arendași, pentru revizuirea regimului tocmelilor agricole în folosul țăranului, pentru intervenția (nedemocratică) a statului în contractele dintre părți. De cealaltă parte, cel mai mare moșier al țării, proprietar al unor suprafețe uriașe de teren arabil, nu era altul decît George Grigore Cantacuzino, adică primul-ministru și ministrul de Interne în exercițiu al țării!

Cea de-a doua broșură, cunoscută cu titlul *Către săteni*, era manifestul electoral al unui program politic pe care îl va prezenta Vasile M. Kogălniceanu la primul Congres de Științe Sociale din România în data de 24 septembrie 1906. Fiul al marelui bărbat de stat Mihail Kogălniceanu și protejat al lui Nicolae Iorga, Vasile Kogălniceanu a îmbrățișat în mod inexplicabil doctrina socialistă, pe care a încercat să o îmbogățească cu o contribuție în domeniul agriculturii. Aceste detalii biografice sunt importante, pentru că autorul s-a considerat obligat să reia „în condiții moderne" inițiativele din 1848 (!) ale gloriosului său tată. Vom analiza în ordine inversă cele două documente, deoarece discursul tipărit

[132] Spiru Haret, *op. cit.*, p. 14.

acoperă partea doctrinară, în timp ce manifestul este produsul propagandistic al acesteia.

Doctrina țărănească a lui Vasile M. Kogălniceanu era o pledoarie pentru repunerea în discuție a *originii proprietății* în România, chestiune rezolvată de aproape o jumătate de secol și extrem de periculoasă la începutul noului veac. Pe fond, Vasile Kogălniceanu afirma că întregul teren arabil al României a fost în vechime al țăranilor și că boierii l-au prăduit prin diferite mijloace, creînd mari moșii pe spinarea sărăcirii perpetue a țăranilor. Conform acestei teorii, la începuturile existenței poporului român, întreg pămîntul se afla în devălmășie și sub stăpînirea satelor. Dincolo de ridicolul ei imediat, teza era și extrem de periculoasă pe tărîm național. Ea presupunea că Gelu sau Glad nu aveau proprietăți ale lor, nu au fost niște seniori locali ai românilor, ci niște țărani ceva mai viteji care s-au ridicat, cu ajutorul calului împrumutat de la comunitate, împotriva invadatorului ungur. Teza nu explică de unde au apărut boierii români, adică „acei boieri români nesățioși". Mai mult, Negru Vodă, Basarab, Dragoș sau Bogdan Vodă trebuie să fi fost niște străini care au venit pe pămînturile românilor și le-au luat cu japca. Mai departe, Vasile Kogălniceanu îi învăța pe țărani că pămînturile „au căzut sub atîrnarea Domnilor. Aceștia, suverani peste tot pămîntul, închinau boerilor diferite drepturi ce posedau ei în sate. De la aceste închinări se trage istoricește împlîntarea clasei boierești, ca clasă aparte, la sate și începerea evoluțiunii care a dus pe țărani la robie"[133]. Bineînțeles, autorul ezită să arate legătura directă între marile împroprietăriri ale lui Ștefan ce Mare, de exemplu, existența răzeșilor și obiceiul acestora de a-și bate copiii pe pămîntul abia primit pentru a nu uita acel moment toată viața, precum și trecerea unora dintre ei în rîndul boierilor. Obiceiul se păstra și în Muntenia. Un astfel de caz era familia Brătianu. Tot Vasile Kogălniceanu credea că orașele României sunt înființate de străini (teză cu care cochetase și mentorul său) iar comportamentul orașului față de sat este consecința acestei origini înstrăinate. În sfîrșit, el reușea să atingă și un alt punct sensibil în mentalitatea țăranului, de data asta unul foarte dureros: „Astăzi situația țăranului este foarte tristă. El nu mai are

[133] Vasile M. Kogălniceanu, *Istoricul chestiunei țărănești*, Ed. Carl Goebl, București, 1907 (ediția a II-a), p. 4.

pământ sau nu-l are are cît i-e de nevoie. De asemenea, nu are pășuni și, din pricina lipsei hotărniciilor, drumuri de ieșire la moșii, învoielile sunt apăsătoare, iar *administrațiunea publică nu-i niciodată de partea lui*"[134].

Manifestul *Către săteni* era în fapt programul politic al unui grup de inițiativă constituit pentru formarea unui partid țărănesc. Întrunirea a avut loc în sala Oppler din București la 5 septembrie 1906 sub denumirea pretențioasă de Congres Țărănesc. Ca act de propagandă, manifestul avea avantajul unei adresări directe, într-un limbaj simplist, cu pasaje subliniate bold, corespunzînd mesajelor electorale: pământ, învoieli bune, islazuri comunale, votul universal, școală[135]. Dincolo de explicarea acestor puncte de program politic, textul conținea și frazele polemice obișnuite: „Dar cum se vor aplica legile cele bune pentru țărani, atunci cînd puterea toată, administrația întreagă, este în mîna acelor oameni politici care au interes ca lucrurile să nu se schimbe?"[136]. Și, mai departe: „O mulțime de interese potrivnice se opun cu îndîrjire la îmbunătățirile de care are trebuință țăranul pentru a putea ajunge și el om în rîndul oamenilor"[137]. Manifestul mai avea un avantaj: se distribuia gratuit la sate.

Dacă în cazul broșurii lui Spiru Haret conținutul se păstra în domeniul realității complexe și al raționalului, broșura lui V.M. Kogăniceanu implanta în mintea țăranilor o idee extrem de periculoasă, aceea că toate pămînturile sunt ale lor și au fost furate cîndva de boieri. În mod simptomatic, mentalitatea aceasta se conturase mai devreme la țăranul rus. Pledoaria agronomului cu studii la Grignon era, de fapt, pentru anularea aplicării Dreptului roman, pentru împărțirea moșiilor proprietarilor la țărani și, astfel, pentru o revoluție agrară. De altfel, la 2 februarie 1907, Vasile M. Kogălniceanu susține la Ateneu o conferință despre învoielile agricole în care afirma: „Nedreptatea, silnicia, jaful și necinstea să dispară de la sate. Să nu mai fie omul rob la om! Să înceteze starea de lucruri care ne face de rușine și ne ține pe loc, fără a putea înainta pe calea largă și plină de soare a propășirii!"[138]. Transformată și aceasta în broșură,

[134] *Ibidem*, p. 14.

[135] Vasile M. Kogălniceanu, *Către săteni*, Ed. Goebl, București, 1906, p. 9.

[136] *Ibidem*, p. 7.

[137] *Ibidem*, p. 11.

[138] Vasile M. Kogălniceanu, *Un cuvînt asupra învoielilor agricole*, Ed. Dimitrie C. Ionescu, București, 1907, p. 32.

cuvîntarea a fost difuzată şi interpretată în sens politic prin cluburile socialiste. Sub acest aspect, activitatea lui Vasile Kogălniceanu s-a constituit într-o instigare calificată la răscoală.

Un alt factor de propagandă a fost presa vremii. Ziarele celor două partide istorice se întreceau în acuze pe tema problemei ţărăneşti şi ne putem imagina efectul lor într-o multiplicare în mii de Poieni ale lui Iocan. Este epoca poporanismului şi a sămănătorismului publicistic în care se implicaseră Iorga, Sadoveanu, Agîrbiceanu, Vlahuţă, Coşbuc, Ilarie Chendi. Nu trebuie să uităm nici activitatea presei socialiste, care excela în plîngerea pe umerii ţăranului şi, mai ales, în îndemnul la schimbarea situaţiei prin mijloace revoluţionare. Apăruse în 1895 ziarul *Lumea nouă* (sigur nu era vorba de Statele Unite ale Americii!), în care un oarecare Ion Nădejde publica articolele *Starea ţăranilor* şi *Chestia agrară*, loc unde mai scriau nevastă-sa, apoi Ştefan Petică, Constantin Mille, Garabet Ibrăileanu (cu pseudonimul semnificativ Cezar Vrajă!), Ştefan Sacîz şi alte mediocrităţi. Acelaşi Ficşenescu, arestat pentru agitaţie socialistă, era autorul articolelor *Ce căutăm la sate* şi *Talpa ţării*, în care făcea apologia narodnicismului. Problema acestei activităţi publicistice marxiste nu era valoarea (scăzută) a articolelor apărute sub diferite semnături anonime, ci faptul că subpresa aceasta constituia materialul de propagandă al cluburilor socialiste din sate. Acolo, activiştii socialişti dădeau articolelor interpretarea lor socială, propagandistică şi, în final, revoluţionar marxistă. Activiştii socialişti nu se rezumau la materialul propagandistic oferit de presa proprie, ci comentau diversionist inclusiv articolele sau broşurile oamenilor politici responsabili. În timpul anchetei de după răscoală s-a descoperit că, de exemplu, broşura lui Spiru Haret fusese prezentată de socialişti în sate drept ceea ce nu era, drept o cerere imperioasă venită din partea PNL de anulare a contractelor de învoieli, de împărţire a pămînturilor şi de intervenţie a statului împotriva arendaşilor. Alteori, prin presă se făceau afirmaţii de o gravitate extremă: „Starea noastră nu e numai înapoiată, ceea ce ar fi destul de rău, ea este anormală, ceea ce e mult mai rău: clasele de sus stau în aer fără atingere cu poporul de jos, care, în ţara noastră, el singur este o clasă pozitivă şi a păstrat mai curat sufletul românesc. Între clasele de sus şi popor este o prăpastie adîncă, care, la noi, desparte aproape *două naţii*"[139]. Teza împărţirii

[139] *Viaţa românească*, Iaşi, I, nr. 1, martie 1906, p. 5 (Articolul redacţional *Către cetitori*).

poporului român în două naţii pe considerente de clasă va alimenta întreaga activitate antinaţională de mai tîrziu a Partidului Comunist din România.

În legătură cu aparenta neconcordanţă dintre Rusia ţaristă şi mişcarea socialistă, istoricul român Cristian Troncotă ne lămureşte cu un argument convingător: „La fel ca şi Ohrana internă, Agenţia pentru Străinătate a folosit «supravegherea» cu detectivi deghizaţi, cît şi «penetraţia», prin spioni versaţi, dintre care unii fuseseră recrutaţi chiar din rîndurile revoluţionarilor veritabili... De exemplu, dintre cei cinci membri ai comitetului din St. Petersburg al Partidului bolşevic, nu mai puţin de patru erau agenţi ai Ohranei"[140].

Şeful din umbră al activităţilor socialiste antiromâneşti a fost Cristian Racovski. Revoluţionar de profesie şi beneficiar al toleranţei politice de la noi, acest Racovski nu a încetat nici o clipă să organizeze structuri antistatale pe teritoriul României, ca urmare a ordinelor primite de la Lenin şi Troţki. Ei plănuiseră declanşarea unei revoluţii pe spaţii largi europene şi, la nivel regional, vedeau o legătură strînsă între provocarea mişcărilor anarhice în Rusia şi cele din statele vecine. În anul 1906, organizaţia subversivă condusă de Racovski a încercat să introducă în ţară prin Dobrogea un transport de 50 000 de puşti cu vasul *Sarya*. Surprins cînd încerca să le descarce în port, delegatul bolşevic Kamo a declarat că transportul era destinat revoluţiei din Ucraina, dar că au fost nevoiţi să acosteze pe ţărmul românesc din cauza unei furtuni[141]. Bineînţeles că transportul a fost capturat şi agenţii însoţitori arestaţi. A fost un eşec important al bolşevicilor, atît prin ratarea posibilităţii de a înarma terorişti sau răsculaţi pe teritoriul României, cît şi prin valoarea mare a capturii. În autobiografia sa, Racovski va afirma că răscoala din 1907 din România s-a produs sub influenţa de netăgăduit (*l'influence indéniable*) a mişcărilor similare din Rusia. Evident, dacă acceptăm teza promiscuităţii ţărănimii române susţinute de Constantin Dobrogeanu-Gherea, conform căreia ţăranul român habar nu avea de ce se întîmplă în cel mai apropiat oraş de satul său, atunci va trebui să acceptăm şi

[140] Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete româneşti, de la Cuza la Ceauşescu*, Ed. Ion Cristoiu, Bucureşti, 1999, pp. 25–26.

[141] Francis Conte, *Christian Rakovski (1873–1941). Essai de biographie politique*, Teză de doctorat, Université de Bordeaux III, 1973, p. 75.

teza că *cineva* i-a informat pe țărani de ceea ce se întîmplă în Rusia. Acel cineva n-a fost, în nici un caz, guvernul României!

6. Situația din Rusia. În ce privește influența vecinului de la est, nu trebuie uitat că în perioada 1905 - 1907, țarul Rusiei era foarte ocupat. La 2 ianuarie 1905 trupele rusești capitulează la Port-Arthur și la 9 ianuarie izbucnește prima mișcare revoluționară: o demonstrație în fața porților Palatului de Iarnă din Petersburg este mitraliată din ordinul țarului. Mișcarea își avea originea în mediul studențesc, pe care începuse să-l preocupe legăturile secrete cu mișcarea sindicală. În duminica de 9 ianuarie, o manifestație condusă de Gheorghi Gapon – preot, lider sindical și agent al Poliției secrete – iese din prevederile autorizației legale și ajunge în dreptul porților Palatului de Iarnă. Cu toate că țarul nu se afla înăuntru, garda palatului deschide focul, omorînd aproximativ 200 de persoane și rănind circa 800. Masacrul, rămas în istorie cu denumirea „Duminica însîngerată", a constituit punctul de plecare al intensificării agitațiilor din Rusia. În urma revoltei marinarilor de pe vasul Potemkin și a acostării lor în portul românesc Constanța, țarul acceptă să înființeze Duma și să dea țării o Constituție. Anul 1905 este cel în care Iosif Visarionovici Stalin planifică activitatea teroristă a bolșevicilor: „Era vorba, de fapt, de atacuri armate vizînd jefuirea unor bănci, poștalioane, vapoare, acțiuni admise atunci de bolșevici ca modalitate de a umple casa de bani a partidului"[142]. La 21 iulie 1906, țarul dizolvă Duma și instituie Legea marțială. Din 1905, foștii marinari potemkiști bîntuie prin România, oploșiți pe lîngă cluburile socialiste. Dar evenimentul care va influența într-un fel situația din România va fi numirea lui Piotr Stolîpin ca ministru de Interne și apoi ca prim-ministru. În calitate de fost guvernator al provinciei Saratov, el se remarcase prin înăbușirea răscoalelor țărănești din 1905 – 1906. Ajuns la conducerea guvernului, Stolîpin propune Dumei votarea unei legi pentru privatizarea bunurilor funciare ale țărănimii. Actul urmărea cultivarea intensivă a solului și creșterea producției. Pe de altă parte, legea prevedea că o familie de țărani care dorește să părăsească sistemul vechi de proprietate al satului (foarte asemănător devălmășiei de la noi) putea să ceară oficial acest lucru. Ca urmare a deciziei, familia primea dreptul de

[142] Roy Medvedev, *Despre Stalin și stalinism*, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 9.

proprietate asupra terenului şi ajungea în faţa a două opţiuni: întemeia o fermă sau vindea terenul, migra la oraş, se stabilea acolo cu ajutorul banilor cîştigaţi din vînzare şi, de cele mai multe ori, devenea proletar. Legea aceasta, dată în noiembrie 1906, a avut un ecou scăzut în rîndurile ţărănimii, fapt ce a întîrziat modernizarea relaţiilor funciare şi a îngreunat mai mult procesul de eliberare a zonei rurale de surplusul de populaţie săracă[143]. Fenomenul, după cum este uşor de constatat, era similar celui din România. Din legea lui Stolîpin, agenţii socialişti nu au cules decît ideea acordării dreptului de proprietate de către stat şi au propagat-o diversionist în Moldova. Din aceeaşi sursă a provenit şi informaţia falsă că în Rusia ţăranii sunt proprietari şi trăiesc mai bine: „Propaganda revoluţionară printre ţărani, în Rusia, este opera unor societăţi organizate care lucrează în chip metodic, cu scrisul şi cu graiul. Numai cine n-a voit să vadă n-a văzut la noi unele manuscrise tipărite în Basarabia, cu caractere chirilice, toate chemînd pe ţărani la luptă pentru a cuceri pămînt. Ele au circulat mai cu seamă în judeţele Iaşi, Fălciu şi Vaslui, dar au ajuns pînă la Bucureşti"[144].

7. Fărîmiţarea proprietăţii. În sfîrşit, procesul cel mai grav şi de neoprit al segmentării accelerate a pămîntului primit prin împroprietărire a creat o pătură de ţărani săraci şi nemulţimiţi. Procesul de pierdere a pămîntului avea cauze obiective şi subiective. Jurisdicţia asupra moştenirii făcea ca, la moartea unui ţăran împroprietărit, terenul agricol să fie împărţit între fraţi sau între fii, să devină în timp din ce în ce mai mic şi mai greu accesibil, în condiţiile în care familia ţăranului român cunoaşte în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea un semnificativ spor demografic. Creşterea numărului de membri ai familiei ţărăneşti (celebrele familii cu 11 copii!) este un fenomen tipic creşterii economice, ceea ce vine să confirme încă o dată că răscoala a izbucnit pe fond de ascensiune economică. Din această perioadă provine înmulţirea numelor Stoian sau Oprea, porecle care se dădeau de naşi sau de preoţi ultimilor copii dintr-o serie lungă, ca decizie pentru încetarea naşterilor în acea familie. Stoian (de la slavonul *stoi* = a opri) şi românescul său Oprea, din care provin toate variantele moderne Stoenescu, Stoica, Stoicescu, Oprescu, Opran,

[143] Richard Pipes, *Scurtă istorie a revoluţiei ruse*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 59.
[144] Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 387.

Oprina etc., erau reflexul unor limitări materiale, condiția femeii nefiind în acel moment o preocupare socială și medicală.

O altă cauză a fărîmițării și pierderii pămîntului era beția. Așa cum au arătat sociologii români, unii oameni politici, precum și regele în memoriile sale, perioada de iarnă era critică pentru țăran. Nu avea de lucru și frecventa foarte des cîrciuma, ajungînd de cele mai multe ori să bea pe datorie sau să-și piardă proprietatea prin amanetare, împrumut, vînzare în mare dezavantaj. Tot iarna trebuia să se confrunte cu problema tocmelii agricole. De cele mai multe ori în Moldova, cîrciumarul și arendașul erau evrei.

Incidentul din comuna Flămînzi (8 – 12 februarie 1907)

Comuna Flămînzi, care a devenit simbol al Marii Răscoale din 1907, era o localitate izolată, la aproximativ 3 km. vest de șoseaua care urca de la Hîrlău la Botoșani. Prima observație geografică este că localitatea se afla mult mai aproape de Hîrlău (aprox. 16 km) decît de capitala județului Botoșani (aprox. 30 km). Flămînzi se înscria într-un patrulater de sate, din care mai făceau parte satele Rădeni și Frumușica, toate amplasate pe brațul stîng al drumului principal către nordul Moldovei și fiind incorporate plasei Hîrlău. În ciuda numelui său, Flămînzi era un sat bogat în care funcționa o sucursală a Băncii Agricole și în care se înregistrară producții record de porumb. Dincolo de localitate, pînă spre calea de comunicație Pașcani-Suceava, se întindeau suprafețe mari cultivate cu cereale și dealuri cu fînețe, alimentate de un bazin hidrografic neobișnuit de bogat pentru această zonă. Numai suprafața agricolă a comunei Flămînzi se întindea la peste 30 000 de pogoane, *ocupînd locul doi ca mărime în țară*[145]. Comuna Flămînzi era privilegiată astfel, în comparație cu ale zone ale Moldovei, cunoscute ca aride și cu producții mult mai reduse. Ea se afla pe moșia prințului Sturdza.

Păstrînd în memorie mecanismele relației proprietar – arendaș – țăran prezentate mai sus, vom constata că incidentul s-a produs în limitele unei tipologii comune, care producea astfel de con-

[145] *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, Ed. Academiei Române, București, 1987, p. 47.

flicte în fiecare an şi mai peste tot. Totuşi, în anul 1907, spre deosebire de ceilalţi ani, s-a produs un fapt anume care a determinat o altă dimensiune a revoltei.

Încă din toamna anului 1906, moşia Flămînzi a fost disputată între doi arendaşi: Mochi Fischer şi Berman Iuster. Pentru a obţine sprijinul sătenilor şi o presiune a acestora asupra proprietarului, cu scopul de a-i acorda lui arenda, Mochi Fischer, fratele său Avraam Fischer, precum şi administratorul moşiei, Gh. Constantinescu, au promis ţăranilor că vor semna contracte (învoieli) cu 25 de lei falcea de pămînt şi cu 15 lei falcea de imaş, ceea ce era un preţ convenabil. Totodată, şi competitorul Berman Iuster a făcut promisiuni ţăranilor pentru un contract avantajos. Pe durata iernii, conflictul dintre Mochi Fischer şi Berman Iuster s-a finalizat prin atribuirea arendei celui dintîi, cu obligaţia unei despăgubiri de un milion de lei. Suma era imensă şi ea ne dă o măsură asupra sumelor care se obţineau din exploatarea acestei moşii, precum şi asupra averii arendaşilor. La începutul lunii februarie 1907, ţăranii au devenit impacientaţi deoarece semnarea contractelor promise întîrzia. Neliniştea ţăranilor era legitimă şi pentru faptul că, în conformitate cu legea învoielilor agricole – aşa cum am văzut –, ei trebuiau să lucreze mai întîi pe pămînturile moşierului şi apoi pe pămînturile lor. În consecinţă, ţăranii trebuiau să ştie exact cît au de muncit la boier, pentru a-şi putea planifica lucrarea propriului pămînt pentru hrană, precum şi locurile, perioadele şi suprafeţele în care îşi puteau duce vitele la păscut. Numai că noul arendaş, în înţelegere cu administratorul Constantinescu, nu se grăbea să semneze învoielile, nu în termenii promisiunilor făcute în toamnă. Interesul său era să-şi recupereze milionul de lei dat lui Bermen Iuster pe seama unor contracte mai dure, adică pe spinarea ţăranilor aflaţi pe imensa suprafaţă arendată. La un moment dat, jocul răbdării dintre cele două părţi a produs o ameninţare din partea administratorului moşiei, Gh. Constantinescu strigînd ţăranilor că nu are de gînd să-şi păstreze promisiunile, că „or să ajungă a se hrăni 7 oameni la o singură capră" şi că îi aşteaptă în ziua de 8 februarie la Primărie pentru a semna noile învoieli. Ţăranii – „liniştiţi şi cuminţi", cum i-a caracterizat mereu Nicolae Iorga –, acceptă această situaţie. Ei au înţeles să protejeze interesele financiare ale arendaşului, adică să păstreze raportul dintre cîştigurile proprietarului şi ale arendaşului,

dar nu mai mult de 5 lei în plus pentru fiecare falce lucrată. Cu această bază de negociere, aproximativ 200 de țărani se prezintă în ziua de 8 februarie la Primărie, dar administratorul nu apare. Văzînd că s-a făcut ora 12.00, țăranii se deplasează la casa secretarului Primăriei, un anume Ciornei, care era cumnatul lui Constantinescu. Aici, administratorul moșiei Flămînzi îi amenință din nou pe țărani și îl lovește pe unul dintre ei, pe nume G. Dochescu. În fața acestei agresiuni, țăranii Dumitrache al lui Roman Grosu, Grigore și Trifan Roman, precum și Gheorghe Zamfirescu îl bat pe administratorul Constantinescu. Speriați de reacția țăranilor, cei doi vinovați telegrafiază la Botoșani, raportînd un caz de răscoală și solicitînd trupe pentru a le proteja viața. Prefectul trimite imediat 20 de jandarmi.

Trebuie subliniat că, în realitate, după acest incident țăranii s-au retras la casele lor și în seara respectivă au întocmit un protest către prefectul județului Botoșani, Jules Văsescu. După o săptămînă, în lipsa oricărui răspuns, țăranii, de data asta sub conducerea învățătorului Maxim, a preotului Săvescu și a primarului comunei, Manole Ionescu, cer printr-o petiție fermă respectarea angajamentelor luate de arendași. Ancheta prefectului, care s-a deplasat la fața locului, nu numai că a constatat situația, dar a și intervenit – altfel decît ni s-a povestit pînă acum – în favoarea țăranilor: „Locuitorii au fost calmi, respectuoși, dar bine decișii a nu mai primi pe moșie pe administratorul Constantinescu, care îi maltratează, și a nu rămîne fără pămînt de hrană. Le-am promis intervenționea mea pe lîngă arendaș și oamenii s-au întors în liniște pe la vetrele lor. Astăzi, fiind în Botoșani, am pus în vedere d-lui Mochi Fischer că locuitorii cer îndeplinirea promisiunilor făcute de el anul trecut, că în interesul ordinei publice și în interesul său propriu trebuie să se împace cu locuitorii, *fiind el responsabil de turburările actuale*, fruct al imprudenței de anul trecut. El mi-a promis că va face contracte agricole și că locuitorii vor fi mulțumiți. Pentru aceasta *i-am dat termen pînă la 1 martie*, data expirării termenului legal, pentru facerea de tocmele agricole"[146].

În continuare, prefectul se deplasează în comuna Frumușica, proprietatea lui Stancu Pecheanu, dar arendată tot lui Mochi Fi-

[146] *Răscoala țăranilor din 1907*, Editura de Stat, vol. I, București, 1948, p. 7 (Raportul No. 1302 din 18 februarie 1907 al prefectului județului Botoșani către ministrul de Interne).

scher, împreună cu Avram Zaharia Şi aici se constată aceleaşi abuzuri ale arendaşilor, problema lor fiind, de fapt, aceeaşi pe toată suprafaţa luată în arendă: recuperarea banilor pierduţi în procesul cu Berman Iuster. Avram Zaharia se lăuda că „toată administraţia şi justiţia sunt cumpărate de el", dar în momentul confruntării cu prefectul Văsescu, afirmaţia a fost infirmată de realitate: şeful judeţului a dat dreptate ţăranilor şi le-a cerut arendaşilor să înceteze agresiunile. Acelaşi lucru s-a întîmplat şi în faţa ţăranilor din Rădeni, de pe moşia doctorului Ştefanovici, arendată de Henric Uster şi de un anume Caracaş.

Arendaşii nu s-au ţinut de cuvînt, astfel că prefectul, secretarul general al Ministerului de Interne, sosit special de la Bucureşti, şi comandantul companiei de jandarmi s-au mai deplasat o dată în toate satele din plasa Hîrlău în ziua de 26 februarie, insistînd asupra arendaşilor pentru a semna învoielile, astfel încît ţăranii să se potolească. Peste tot ţăranii au colaborat cu autorităţile şi s-au comportat civilizat. Atenţia deosebită arătată de guvern acestui incident era determinată de suprafeţele foarte mari pe care se manifesta nemulţumirea ţăranilor, corespunzător dimensiunii exagerate ale moşiilor arendate trustului Fischer. Raportul prefectului Văsescu ne dezvăluie întregul tablou: „Aceste sunt cele constatate de noi şi am observat că pretutindene locuitorii, *cu toate că erau în număr foarte mare, n-au profitat de aceasta pentru a ameninţa sau impune voinţa lor*, ci pentru a se plînge şi a cere dreptate şi dreptul ce li se cuvine. *Nu am observat nicăeria influenţa străină şi excitare din partea preuţilor şi învăţătorilor*, după cum zic jidanii, ei sunt singurii vinovaţi, căci prin cupiditatea lor şi barbaria cu care tratează ţăranii, i-a exasperat. Plîngerea lor este justă şi e de dorit ca d-nii arendaşi să o îndeplinească, ei sunt vinovaţi şi numai ei pot remedia la asemenea stare de lucruri. La din contra, *e de prevăzut că la primăvară arendaşii nevoind a da pămînturi la locuitori, aceşti din urmă le vor lua singuri* şi prin acest mijloc vor provoca o stare de lucruri îngrijorătoare pentru viitor. Din nenorocire, *administraţia, din cauza insuficienţei legei, nu va putea preveni asemenea dezordine*"[147].

Textul este fundamental pentru înţelegerea evenimentului petrecut la Flămînzi şi în satele învecinate. Să izolăm cîteva concluzii:

[147] *Ibidem*, p. 8.

- protestul țăranilor a fost exclusiv împotriva arendașilor, nu împotriva guvernului sau a moșierilor;
- peste tot locuitorii au fost destul de rezervați, fără a provoca incidente, decît proteste, petiții, cereri exprimate oral;
- arendașii au cerut intervenția jandarmilor, exagerînd evenimentul la dimensiunile unei răscoale;
- arendașii evrei au lansat zvonul că țăranii sunt instigați de preoți și de învățători, speculînd realitatea că aceștia îi ajutau pe țărani să-și scrie petițiile; nu trebuie să excludem existența unor mesaje antisemite latente din partea reprezentanților celor două categorii de funcționari;
- prefectul, în calitate de reprezentat al guvernului, a luat constant apărarea țăranilor;
- nu s-a înregistrat nici o confruntare între țărani și jandarmi;
- arendașii nu au ținut cont de recomandările prefectului, din două motive: *unul* se dovedea subiectiv – Vâsescu era considerat antisemit; *al doilea* era obiectiv – așa cum arată în final și prefectul, legea nu-i permitea să intervină în conținutul învoielilor dintre arendași și țărani, acestea avînd regimul unor contracte între părți;
- în finalul raportului, prefectul Vâsescu anunță cît se poate de clar că în primăvară țăranii vor intra cu forța pe pămînturile respective; *practic, prefectul județului Botoșani anunță încă din 18 februarie răscoala!*

Analiza incidentelor petrecute în zonă arată că, cel puțin pentru luna februarie 1907, revolta țăranilor a avut un *caracter deschis antisemit.* Deși acest caracter a fost negat și în epocă, inclusiv la nivelul cel mai înalt, și a fost ulterior negat de orice autor socialist, logica nu poate fi obturată: atîta timp cît atitudinea autorităților, în frunte cu prefectul, este de partea țăranilor, atîta timp cît forțele de ordine nu au tras, nu exista nici un motiv care să determine o reacție violentă a țăranilor împotriva autorităților statului; atacul se produce peste tot, în această fază, asupra arendașilor, în particular asupra arendașilor sau negustorilor evrei. La 24 februarie, un anume Avram Boz (numele ar putea fi o prescurtare) semnala că țăranii din Bădeni, *în frunte cu ajutorul de primar*, au ocupat moara sa cu aburi. La Deleni, țăranii le-au cerut „dughengiilor" Itic Aronovici, Leib Itic și Moisa să părăsească satul. Nu au fost

maltratați sau furați, țăranii punîndu-le la dispoziție căruțele cu care să plece.

Oricît ar părea de surprinzător, dar cu asta lucrurile s-au liniștit în comuna Flămînzi.

Cercetarea documentelor din arhivele Ministerului de Interne, de Justiție și al Instrucțiunii Publice arată că ceea ce ni s-a prezentat pînă acum despre incidentul din comuna Flămînzi, ca scînteie a Marii Răscoale, nu se poate susține cu probe. De altfel, oricine deschide o carte despre răscoala din 1907, va constata că primele distrugeri, primele riposte ale forțelor de ordine și primii morți apar în cu totul alte locuri decît la Flămînzi. Protestele țăranilor din plasa Hîrlău au cunoscut acel caracter antisemit, dar limitat, și au avut ca bază de pornire abuzurile arendașilor români și evrei.

Practic nu există nici o legătură cauzală între protestele țăranilor din comuna Flămînzi și Marea Răscoală ce avea să se declanșeje în martie. Confuzia s-a creat din faptul că alte forțe vor prelua incidentul pentru a răspîndi răscoala.

Revolta urbană din Botoșani (4 – 6 martie 1907)

Conflicte de genul celui petrecut la Flămînzi s-au înregistrat și în alte comune, cu motivația deja cunoscută și pe același fond antisemit. Important acum este să subliniem că trustul Fischer nu a cedat insistențelor Prefecturii și s-a încăpățînat să încerce recuperarea banilor pe seama noilor contracte agricole. În plus – foarte important pentru condițiile care au favorizat răscoala – liderii trustului arendășesc au părăsit țara, urmărind evenimentele de la Cernăuți. Astfel, termenul de 1 martie prevăzut de lege a fost depășit. Neliniștea țăranilor s-a transformat de data asta în furie. Consiliați de preoți sau de învățători ei au înțeles un amănunt decisiv al situației: *de data asta, arendașii evrei se aflau în conflict cu legea.* Legea nu mai era de partea lor, iar prin refuzul de a semna învoielile pînă la 1 martie – cum obliga legea – regimul contractelor între părți era încălcat de arendași, nu de țărani. De la acest amănunt juridic, explicat țăranilor de intelectualii satelor, a pornit ideea cererii de pămînt direct la proprietari, cerere care se referea precis la *repartizarea pămîntului pentru muncă*, nu la împărțirea moșiei de către țărani, cum diversionist a prezentat cazul

presa marxistă. Dacă adăugăm faptul că autorităţile, guvernul şi Prefectura nu interveneau pentru că doreau să respecte legile ţării, pe principiul modern şi capitalist al cererii şi ofertei, vom înţelege care este sursa reală a revoltei – ideea că trebuie să-şi împartă singuri pămînturile moşiei pentru muncă.

Pe acest fond, care reprezenta în sine un vid al autorităţii, s-a produs intervenţia în evenimente a unui grup agitatoric format din ţărani rezervişti, care fuseseră deconcentraţi din Regimentul 16 Suceava şi pentru care, în momentul cînd s-a constatat că fac propagandă antisemită şi în favoarea unei răscoale, s-au emis ordine de reconcentrare. Un astfel de ordin este cel cu nr. 917 din 1 martie 1907 care cerea rechemarea la unitate începînd cu 3 martie a sergenţilor: Asaftei Dumitru, Bulgariu Vasile, Călugăriţa Dumitru, Mihalache Toader, Roată Gheorghe, Rotariu Niculae, Simion Mihai şi Ţurcanu Ion[148]. Fie că o făceau din proprie iniţiativă, fie că au fost incitaţi de socialişti sau de agenţi ruşi, cert este că aceşti sergenţi s-au deplasat în comuna Stănceni, aflată, spre est, în imediata apropiere de Botoşani, au îmbătat la cîrciumă o mare parte din locuitorii bărbaţi şi i-au îndemnat să ceară refacerea învoielilor în condiţii mai avantajoase. Nu trebuie să ne scape atenţiei amănuntul că *în acest sat ţăranii semnaseră deja noile tocmeli agricole, ocazie cu care nu se produsese nici un incident*. Bineînţeles, ne putem pune şi întrebarea de unde au avut atîţia bani pentru a da de băut unui număr de aproximativ 200 de oameni. Ţăranii „fiind în stare de beţie, au bătut pe contabilul jidan Bercu Safir şi au ameninţat pe fiul arendaşului care se găsea acolo"[149]. În urma apariţiei unei subunităţi militare în sat, ţăranii se liniştesc şi în jurul orei 19.30 se întorc la casele lor. Întreaga mişcare a durat două ore. Trei zile mai tîrziu, în condiţiile în care rezerviştii refuză să se mai prezinte la unităţi, instigarea la răscoală ajunge şi în alte sate din jurul Botoşanilor, precum şi în nord-vest spre Dorohoi, această dezvoltare teritorială avînd o explicaţie plauzibilă în proveniența sergenţilor din acele localităţi. Precizez că pe harta topografică a judeţului Iaşi, la est de Hîrlău figurează Cota 160 cu denumirea „Movila Sergenţilor", posibil loc de adunare al acestora. Cercetarea ulterioară a arătat că în activitatea de instigare, rezerviştii s-au folosit de argumentul că sunt sprijiniţi de la oraş de studenţi (aşa cum se întîmplase la Sankt Petersburg în ianuarie

[148] *Ibidem*, p. 12.
[149] *Ibidem*, p. 13.

1905), fapt care nu a putut fi demonstrat, dar care a fost semnalat drept zvon mai peste tot în satele răsculate. O serie de studenţi aflaţi în trenuri, pe drumurile de acces sau în localităţile botoşenene au fost reţinuţi. Unii erau cunoscuţi ca vechi agitatori narodnicişti, alţii se aflau întîmplător în acele locuri. Totuşi, într-o telegramă trimisă de la Hîrlău Ministerului Justiţiei, se afirma: „Sosit Bădeni. Găsesc 5 studenţi ieşeni, care, sub masca de a face anchetă economică, sunt imprudenţi agitatori". Pe durata primei săptămîni din martie, broşurile lui Vasile Kogălniceanu sunt semnalate în cîteva sate, răspîndite de grupuri de 4 – 5 studenţi. Ei se deplasează suspect de mult în districtele Botoşani şi Dorohoi, iar pe urma acestora anumiţi indivizi îi îndeamnă pe ţărani să semneze petiţii în alb adresate *Dlui Vasile Cogălniceanu, Bucuresci, Aleea Vasiliu No. 13*.

În ziua de 4 martie însă, Prefectura informează Bucureştii că „o parte din oamenii satelor vecine, cu *lipovenii* din oraşul Botoşani, la care s-au alipit şi *băeţii de prin mahalale*, s-a revoltat şi a spart geamurile şi uşile de pe la prăvăliile evreilor, devastînd pe une locuri"[150]. Din raportul procurorului Levaditti, Procuratura Generală afla că în dimineaţa zilei de 4 martie, la ora 10.00, „un mare număr de *orăşeni* şi săteni au năvălit asupra oraşului cu pietre şi ciomege. Au fost întîmpinaţi de două companii. Locuitorii, cu aruncături de pietre şi aruncare de *cartaturi făcute anume*, au tăbărît asupra soldaţilor, rănind mai mulţi dintrînşii. Maiorul Boureanu, care eşise cu noi înainte locuitorilor spre a-i linişti, a primit numeroase lovituri. *Răsvrătiţii au tras cu focuri de revolvere asupra armatei*. Făcînd somaţiunile legale, au (*am*, n.a.) ordonat să tragă în aer spre a speria pe locuitori, însă, năvălind cu mai mare furie asupra soldaţilor, s-a tras focuri care au omorît patru oameni şi rănit vreo şapte. La bariera Agafton se adună vreo patru sute locuitori, care are să intre în oraş. *Evreii din mahala se apără singuri* şi ne comunică că ar fi omorît un român"[151]. Ca urmare a anchetei declanşate, primul-ministru a fost informat încă din 5 martie asupra celor petrecute în Botoşani, cu destule amănunte semnificative: „Revolta din oraş a fost mare. Un număr de vreo cîteva mii de locuitori de la satele vecine, *conduşi de mahalagii din oraş şi mai ales de lipoveni*, au năvălit în oraş pe toate barierele. Forţele de care se dispunea, 350 oameni – Batalionul 8 Vînători, 14 geandarmi

[150] *Ibidem*, p. 15.
[151] *Ibidem*, p. 22.

rurali, 20 pompieri, au fost impotente de a împiedica devastările. S-a devastat o mare parte din despărţirile poliţieneşti (sectoare ale oraşului, n.a.) a 3-a şi a 4-a, casele dlor Leon Costiner, David Costiner şi Meltzer (şi ale lui Nuham Solomovici, n.a.). Armata fiind înconjurată din toate părţile, a fost obligată a se retrage cu încetul spre centrul oraşului. Pe la 11 ore, în Piaţa Ferdinand, *înarmaţi cu revolvere* şi bîte, au năvălit asupra unei companii de soldaţi conduşi de dl. maior Boureanu. Dl. maior Boureanu a fost strivit de loviturile primite, mai mulţi soldaţi au fost răniţi. Dl. procuror făcînd somaţiunile legale, a ordonat începerea focurilor. S-a tras 5 salve în aer cu cartuşe oarbe, însă revoltaţii năvălind din nou înspre soldaţi, s-a tras focuri pline, au căzut 4 morţi şi 8 răniţi. [...] Din altă parte, în strada Fulger un număr de vreo 800 oameni au început devastările, *locuitorii din acea stradă, în mare parte evrei, s-au apărat cu revolverele.* sunt mulţi oameni răniţi de către evrei. Liniştea nu s-a restabilit decît pe la 7 ore, la sosirea a două batalioane din Regimentul 15 Războieni. Pe noapte a fost linişte". Bilanţul final al evenimentelor din Botoşani a fost de 8 morţi, ca urmare a decesului a încă 4 din cei 8 răniţi. În continuare, prefectul Văsescu explică cel mai bine detaliile acestei insurecţii urbane: „Cu micul număr de soldaţi de care se dispunea s-a luptat timp de două zile şi o noapte în contra revoluţionarilor, aşa încît mi-a fost cu neputinţă să apăr peste tot oraşul devastările şi *să împiedec sărăcirea totală a celor mai mare parte din nenorocitele familii evreeşti sărace şi mizerabile deja şi care au atît de puţină vină în tot ce se întîmplă.* S-au făcut mai multe arestări. S-a remarcat că din revoltaţi *cea mai mică parte erau ţărani, cea mai mare parte fiind mahalagii din oraş şi mai ales lipoveni.* Aceştia din urmă au avut o atitudine foarte ostilă în tot timpul şi instigau pe revoltaţi cu cuvintele: «Înainte, că vin ruşii, au să ocupe ţara, au să gonească pe toţi evreii, au să vă scutească de biruri şi au să vă deie pămînt». Principalii instigatori lipoveni sunt arestaţi şi depuşi la Parchet"[152]. Mai este interesant de semnalat că, la puţin timp după numirea sa ca ministru de Interne, Ionel I.C. Brătianu a primit o telegramă de la proprietarii Arthur Rosetti şi G. Morţun din Botoşani prin care îl anunţau că în zona localităţii Siret fuseseră răspîndite manifeste ruseşti care îi îndemnau pe ţărani la răscoală.

[152] *Ibidem*, p. 26 (Telegrama cu nr. 1758 din 5 martie 1907, Prefectura Botoşani).

Sunt cîteva concluzii importante care se pot trage din relatările de la fața locului:

- în primul rînd, este evident că la Botoșani a avut loc o *revoltă urbană* cu caracter antisemit, nu o răscoală (revoltă țărănească); ea nu poate fi considerată pogrom, pentru că nu a fost organizată cu consimțămîntul autorităților, acestea făcînd tot posibilul pentru a o împiedica;
- principala forță de revoltă a fost constituită din orășeni, lipoveni și mahalagii, care au acționat cu bîte, proiectile de fier anume făcute (cartaturi) și cu arme de foc împotriva forțelor de ordine;
- ținta atacului nu au fost doar arendașii, agresiunea extinzîndu-se la negustorii evrei, ca urmare a preluării inițiativei de către orășeni;
- este însă clar că a avut loc un atac direct la adresa forțelor de ordine, nu o reacție la o eventuală intervenție a acestora; forțele de ordine au urmat procedura legală: ordinul procurorului, salve de avertisment cu gloanțe oarbe, salve de avertisment cu cartușe de luptă, foc în plin, și numai după ce în rîndul militarilor s-au înregistrat răniți;
- ideea că Armata a tras în țărani, făcînd o baie de sînge la Flămînzi sau la Botoșani, este un fals propagandistic comunist;
- acuzația arendașilor, că prefectul Văsescu era antisemit, în ciuda limbajului său colorat, nu se susține, declarația lui în favoarea evreilor săraci și nevinovați ai orașului fiind exemplară;
- unii evrei s-au apărat cu arme de foc, dînd incidentului un aspect de insurecție care depășește capacitatea de reacție a autorităților;
- devine la fel de evident că instigatorii au acționat în baza unui plan de instigație elaborat – centrul diversionist a fost identificat la Cernăuți –, că au fost înarmați și că au folosit aceleași mesaje proruse binecunoscute, cu care ne-am întîlnit și în cazul răscoalei din 1888.

Înainte de a analiza evenimentele din nordul Moldovei, trebuie arătat că incidentele violente antisemite s-au propagat în tîrgurile Burdujeni, Bucecea și Siret, toate locuite majoritar de evrei. Și în aceste locuri, forțele de ordine au fost atacate de orășeni, de tîrgoveți și de un număr mult mai mic de țărani. Conform informațiilor trimise de la fața locului ministerelor de Interne și de Justiție, țăranii din comunele Leorda, Vlădeni, Corni, Poiana-Lungă,

Curteşti, Stânceni, toate din preajma Botoşanilor, s-au înţeles cu arendaşii în urma unor negocieri organizate de Prefectură şi s-au întors liniştiţi în satele lor. Învoielile agricole au fost semnate în faţa autorităţilor de către 6 delegaţi din partea ţăranilor şi de arendaşii evrei. Constatăm, aşadar, că izbucnirea răscoalei violente în Moldova a avut un caracter urban (incluzînd în acest termen şi tîrgurile), ţăranii reprezentînd doar masa de manevră a unor orăşeni.

În momentul în care, de la cel mai înalt nivel politic al ţării – regele Carol I – este semnalat drept centru al instigării oraşul Cernăuţi, avem obligaţia să tratăm cu toată seriozitatea natura revoltelor din nordul Moldovei, despre care ni s-a spus pînă acum că au reprezentat începutul Marii Răscoale. Cu toate că localitatea Burdujeni nu mai există pe hartă, devenind între timp un cartier al Sucevei, dar ştiind că ea se afla pe aceeaşi linie cu Bucecea şi Siret, suntem în situaţia de a observa că aşa-zisa răscoală s-a întins nu în sud, spre Iaşi sau spre Bucureşti, unde era Guvernul, ci spre nord, pe şoseaua Botoşani – Cernăuţi, cu mare precizie. În tîrgurile Mihăileni şi Darabani, aflate în imediata vecinătate a frontierei, dovezile asupra instigării la răscoală au fost cele mai clare, avînd la origine manifeste, broşuri şi apeluri, unul dintre ele fiind semnat „în original" de Vasile M. Kogălniceanu. Fără a fi antisemite (atitudine care nu se potrivea mişcării socialiste), ele au speculat din plin subiectul social antistatal. Ca un făcut, exact în aceeaşi perioadă, pe străzile Bucureştilor, dar şi în alte oraşe, sunt răspîndite manifeste adresate muncitorilor. Unul dintre ele conţinea şi astfel de informaţii: „Tovarăşi. Ţărănimea e în plină revoltă! Tot nordul Moldovei e într-o frămîntare nebună. Ca stîncile din vîrful munţilor se rostogolesc la vale şi înaintară mereu în cîmpie legiunile răsculaţilor ţărani. Satele, tîrgurile şi oraşele devin teatrul de dezlănţuire a furiei populare, prea mult înăbuşită sub povara mizeriei şi a răbdării silite. [...] Fiecare muncitor, fiecare apăsat, toţi cei care tremură de indignare la priveliştea celor ce se întîmplă în Moldova, au datoria să ia parte, să protesteze cu tărie sub cutele drapelului roş al Internaţionalei Socialiste". Manifestul, scris fără îndoială de o mînă exersată, introducea subliminal cîteva sugestii periculoase. În realitate, răscoala nu înainta spre nici o cîmpie, care se găseşte în sud, ci spre graniţa cu Austria şi Rusia; folosirea cuvîntului „legiune" crea impresia că ţăranii sunt organizaţi; apelul

final „să ia parte", fără a se preciza la ce, nu era adresat doar muncitorilor, ci la „toți cei care tremură de indignare", căutînd să atingă o plajă mai largă de populație.

La fel cum „răscoala" din 1888 a fost îndreptată spre Bulgaria, vedem și aici că incidentele sunt provocate spre granița de nord. O informație care nu a fost comentată pînă acum este aceea că de la data de 7 martie 1907 Guvernul României a ordonat „ca frontiera, începînd de la Suceava, pînă la Mihăileni să fie ocupată militărește", pentru a împiedica o infiltrare de agenți travestiți în țărani bucovineni, precum și pentru a ține sub control mișcările armatei statului vecin. De asemenea, punctele de trecere a frontierei și vamale au fost închise. În fața acestor dovezi, nu ne rămîne să constatăm decît că ceea ce s-a numit răscoala țăranilor din județul Botoșani, ca început al Marii Răscoale, a fost percepută la București ca o tipică instigare externă, rusească sau austriacă, făcută cu scop de destabilizare a statului român și care a speculat sentimentele antisemite reale ale populației. În rapoartele diferitelor autorități locale vom întîlni aceleași formulări ca la răscoala din 1888 la adresa instigatorilor, motiv pentru care, făcîndu-se o paralelă cu ambiguitatea rezultatului public al acelui eveniment, multe lucruri nu au fost luate în serios. În acele zile din martie 1907, Prefectura Botoșani a tras atenția primului-ministru asupra unui aspect la fel de periculos al evenimentelor: „E absolut indispensabil ca regimentele să fie aduse din Oltenia și Muntenia, căci mi-e teamă că soldații, fiind moldoveni, toți avînd același sentiment de ură contra evreilor, să nu ne putem servi de ei contra țăranilor"[153]. De la Dorohoi, inspectorul general administrativ Varlam și șeful trupelor, gen. Pavlov, se adresează primului-ministru la data de 6 martie cu propunerea: „În urma unei minuțioase consfătuiri între subsemnații, am compus în plină convingere că o răscoală din acest județ nu se poate potoli multă vreme pînă ce nu i se va permite de către D-voastră a se face uz conform regulamentului serviciului în garnizoană de Glonț"[154]. Primul-ministru și ministrul de interne George C. Cantacuzino, primește informațiile alarmante de la Botoșani și Dorohoi în 8 martie, ia acasă telegramele și pune celebra rezoluție hilară: „Să se reprime mișcarea cu energie, dar cu

[153] *Ibidem*, p. 30.
[154] *Ibidem*, p. 93.

blîndețe", care a fost cunoscută abia în data de 19 martie 1907. Din 13 martie, guvernul fusese schimbat cu cel liberal.

Între timp, încurajați de succesul negocierilor cu arendașii de la Botoșani, dar și instigați că Armata și Guvernul îi apără pe „jidani" împotriva țăranilor români, sătenii din alte localități încep să se miște, fie cerînd semnarea tocmelilor agricole restante, fie anularea celor semnate deja și renegocierea termenilor. Aceasta a fost, de fapt, motivația care a dus la răspîndirea răscoalei din nordul Moldovei către alte județe.

Cauzele răscoalei

Comandanții militari și ai companiilor de jandarmi raportează începînd cu 9 martie intrarea în dispozitiv a trupelor trimise în zonă și potolirea relativă a satelor, cu toate că starea de tensiune nu se risipise. La București însă situația era mult mai agitată. Presa, mai ales cea din Capitală și din Iași, și în special cea socialistă, începe să publice știri exagerate, informații false despre numărul morților și acuze la adresa Armatei – „Sîngele curge, potolirea răscoalelor se face cu armele"...etc. –, în fruntea panicarzilor aflîndu-se ziarul *Adevărul*. Pentru comuna Flămînzi, unde, așa cum am văzut, administratorul Constantinescu l-a lovit pe un țăran și a fost bătut și unde jandarmeria a fost la fața locului încă din 9 februarie, ziarul *Adevărul* publica următoarea știre, semnată Brecher: „Locuitorii satelor Flămînzi, Rădeni, Storești înarmați cu ciomegi, furci s-au răsculat gata pentru devastare. O teroare de nedescris domnește asupra locuitorilor din Frumușița, unde se revarsă tot acest puhoi de revoltați". În această perioadă ziarul era condus de Constantin Mille, activist socialist expulzat în 1881, apoi inițiator al „Clubului muncitorilor" și al „Cercului de studii sociale", alături de L. Ghelerter și Max Vecsler. La 19 iunie 1902 ziarul dă faliment, dar, spre surpriza autorităților, care monitorizau cu atenție activitățile socialiste, la 5 martie 1905, *Adevărul* apare din nou, cu finanțare solidă, avîndu-l însă la conducerea comitetului de redacție pe agentul bolșevic Christian Racovski. Analiza știrilor publicațiilor socialiste din această perioadă scoate la lumină două preocupări principale: *una* – exagerarea evenimentelor și inventarea unor „băi de sînge" făcute de burghezo-moșierime cu ajutorul Armatei; *a doua* –

îngrijorarea pentru locuitorii care se refugiază speriaţi din faţa răscoalei. Această a doua preocupare are misterul ei. La prima vedere, orice cititor cu nivel mediu de înţelegere putea să-şi pună întrebarea ce se petrece într-un sat unde, pe măsură ce ţăranii se răscoală, locuitorii se refugiază din calea lor?! Despre ce *alţi* locuitori e vorba, satele fiind locuite de ţărani? În realitate, presa socialistă, dominată de jurnalişti alogeni, era serios preocupată de un fenomen autentic: o bună parte din populaţia evreiască a tîrgurilor şi oraşelelor Moldovei trăia teroarea unui pogrom şi unii dintre ei chiar s-au refugiat în nord, dincolo de frontieră. Să nu uităm că arendaşii evrei, şi în primul rînd cei din trustul Fischer, fug peste graniţă, lăsînd problema tocmelilor agricole nerezolvată. Pe fondul acceptării revendicărilor ţăranilor sub patronajul Prefecturii, autoritatea legii se prăbuşeşte. Ziarele nu vor face altceva decît să răspîndească în toată ţara informaţia că ţăranii răsculaţi intră pe moşii, evreii fug, iar vechile învoieli legale sunt anulate. A fost cea mai criminală informaţie. La ea s-a adăugat faptul că guvernul de forţă instalat la Bucureşti, cu Ionel Brătianu ministru de Interne şi gen. Alexandru Averescu ministru de Război, a decis şi apoi a anunţat public că va apăra Constituţia şi legile ţării, ceea ce se bătea cap în cap cu ce se întîmpla deja în nordul Moldovei. Un alt factor care a agravat situaţia a fost acela că, din dorinţa de a răsturna guvernul conservator, liberalii apucaseră deja să accepte jocul exagerărilor din presă.

Ionel I.C. Brătianu se afla în acel moment într-o situaţie fără altă ieşire. Pe toată durata campaniei pentru alegerile comunale din ianuarie, el ţinuse mai multe discursuri – cele mai reuşite fuseseră la Brăila şi la Galaţi – în care anunţase că principalul punct al platformei politice este chestiunea ţărănească. Astfel, el a fost nevoit să intervină în Parlament, în discutarea evenimentelor din nordul Moldovei, fără să-şi poată schimba atitudinea arătată în campanie. Altfel, ar fi părut neserios sau demagog. Aşa se face că la 3 martie, Ionel interpelează guvernul conservator, dar nu pe problema fundamentală, ci pe cazul arendaşilor evrei: „ O mînă de oameni, străini de interesele mari ale dezvoltării noastre economice şi sociale, s-au făcut stăpîni, prin arendare, pe întinderi tot mai mari din suprafaţa cultivabilă a ţării. O singură familie asociată posedă, astfel, o întindere superioară multora din districtele ţării. Sute de mii de hectare şi deci sute de mii de ţărani stau sub dominaţiunea monopolistă a

cîtorva indivizi, care n-au nici o grijă de starea în care vor rămînea localităţile ce le stăpînesc, după sfîrşirea contractelor lor, servindu-se de influenţele puternice, pe care le dau relaţiunile plătite de care dispun, pentru a nesocoti cele mai elementare noţiuni de dreptate"[155]. Evreii cu adevărat speriaţi, dar şi cei interesaţi de exploatarea situaţiei în care periculosul fiu al lui Ion C. Brătianu devenea ministru de interne, au declanşat din nou o campanie antiromânească în presa internaţională, făcînd ca la sfîrşitul răscoalei Ionel I.C. Brătianu să pară în ochii lumii un călău.

Revenind la evenimentele din nordul Moldovei, vom observa că schimbarea prefectului Vâsescu, pe motiv că a încălcat Legea învoielilor agricole, cu L. Mavrocordat nu a modificat situaţia explozivă. Înainte să plece, Vâsescu a înaintat Ministerului de Interne două rapoarte în care arăta că violenţele au intrat într-o nouă fază. Ea se caracteriza prin abandonarea de către ţărani a opţiunii pentru refacerea tocmelilor agricole şi prin apariţia cererii generalizate de gonire definitivă a arendaşilor evrei. În satele de unde aceştia fugiseră, ţăranii au ocupat clădirile administraţiei cu scopul de a emite, împreună cu dascălii şi preoţii lor, alte tocmeli agricole sau pur şi simplu de a-şi împărţi singuri pămîntul pentru muncă. În al doilea rînd, Vâsescu, ajuns la disperare după cîte cereri de întăriri ceruse, atrage atenţia că trupele care vor putea fi trimise în zonă trebuie să fie de cavalerie, deoarece instigatorii nu provin din satele răsculate, ci se deplasează în continuu, din sat în sat: „sunt emisari care cutreeră satele şi *promit în numele M.S. Împăratul Rusiei de a împărţi tot pămîntul la ţărani şi îi îndeamnă de a se revolta pentru a veni Rusia să domnească pe această ţară, căci numai ei vor putea distribui pămîntul*"[156]. În al doilea raport, problematica revine: „Faza revoluţiei s-a schimbat, locuitorii, graţie instigatorilor – se crede, ruşi de naţionalitate – ce cutreieră satele, văzînd că au putut să-şi îndeplinească pretenţiunile lor către arendaşi şi proprietari, cer mai mult: *împărţirea pămînturilor între ei*. În această plasă (Ştefăneşti, n.a.) domneşte revoluţiune cu caracter foarte tenace şi periculoasă. E necesitate absolută de cavalerie pentru a putea urmări cu folos bandele care cutreeră satele spre a răzvrăti locuitorii. Infanteria nu poate îndeplini această

[155] George Fotino, *Discursurile lui Ion I.C. Brătianu*, vol. 2, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1933, p. 437.

[156] *Răscoala din 1907*, vol. 1., Editura de stat, Bucureşti, 1948, p. 49. (Raportul nr. 1924 din 10 martie 1907).

sarcină"[157]. Deşi atît în perioada imediat următoare răscoalei, cît şi în perioada comunistă s-a negat existenţa acestor instigatori ruşi sau plătiţi de ruşi, logica şi dovezile epigrafice nu pot admite această negaţie. Este cu totul anormal ca ţăranii, care mai întîi cereau semnarea tocmelilor agricole, apoi refacerea celor deja semnate şi, în final, împărţirea pămînturilor pe care se afla satul sau comuna lor, să le părăsească tocmai atunci pentru a răscula alte sate. Ţăranii au rămas pe pămînturile pentru care s-au răsculat; povestea succesului lor e cea care a circulat, iar asta a fost acţiunea instigatorilor, fie ei sergenţi rezervişti, studenţi socialişti, lipoveni sau agenţi ruşi.

Instalaţi la conducerea Prefecturii Botoşani, Leon Mavrocordat şi directorul A.G. Nicoleanu transmit la Bucureşti vestea cea mai proastă: „Deşi pentru moment nu se mai văd turburări în judeţ, totuşi sunt temeri fondate că ele vor reîncepe odată cu munca cîmpului prin faptul că *s-au dat locuitorilor posibilitatea să întrevadă pe de o parte desfiinţarea angajamentelor de munci agricole încheiate în toamna trecută, iar pe de alta imposibilitatea de a se satisface noile cereri de pămînt pe baza contractelor de munci agricole efectuate în timpul răscoalelor sub imperiul teroarei şi impuse de predecesorile meu*, care angajamente sunt foarte dezavantajoase şi în dauna proprietarilor şi a arendaşilor"[158].

Trei concluzii se pot trage din desfăşurarea evenimentelor pînă la data de 13 martie 1907, cînd vine la putere Partidul Naţional Liberal:

1. Miniştrii Brătianu şi Averescu vor fi obligaţi să planifice acţiuni militare pentru împiedicarea unei intervenţii a Rusiei sau Austriei pe teritoriul României, precum şi pentru contracararea efectului diversiunilor pregătitoare acestei acţiuni printre ţărani; Austria ordonase deja mobilizarea trupelor de la frontieră.
2. Legea tocmelilor agricole este călcată în picioare, autoritatea statului dispare şi nu mai poate fi menţinută, fragil, decît prin slabele forţe de ordine aflate în zonă.
3. Statul bugetar şi birocratic se confruntă cu prima criză majoră, determinată de blocajul nucleului constitutiv al societăţii: saltul

[157] *Ibidem*, p. 54 (Raportul nr. 1933 din 11 martie 1907).
[158] *Ibidem*, p. 68.

la modernitate al instituţiilor, şi în primul rînd la legile democraţiei şi capitalismului, a lăsat nerezolvată problema bazei sale sociale. *Q.e.d.*

Marea Răscoală din 1907 a fost primul moment care a înfăţişat preţul crud şi sîngeros al decalajului dintre societate şi stat. Totodată, acest eveniment dramatic l-a confirmat dramatic de repede pe Ion Luca Caragiale, cînd a spus că ni s-a dat un stat înainte să avem o societate. Nu întîmplător, cu toate că a fost o mare personalitate de Dreapta şi se afla la Berlin, departe de pasiunile politice, Ion Luca Caragiale s-a simţit obligat să scrie *1907. Din primăvară pînă-n toamnă*. În martie 1907, el afirma: „Fireşte dar că recentele răscoale ale maselor ţărăneşti, care au luat proporţiile unei hotărîte revoluţiuni teroriste, aproape ale unui crunt război civil, trebuia să producă în Europa emoţiune şi uimire. Cine însă cunoaşte ca noi de aproape organele acestui stat şi funcţionarea lor, se miră acuma, nu de ceea ce se-ntîmplă, ci – dacă a existat (cum era îndreptăţit să nu mai crează) atîta energie în acele mase –, cum de n-a izbucnit acest enorm scandal public cu mult mai nainte. În adevăr, poate că nici într-un stat, din Europa cel puţin, nu există atîta extravagantă deosebire între realitate şi aparenţă, între fiinţă şi mască"[159]. Soluţia oferită de bunul şi paşnicul Caragiale, critic sever al întregii scene politice, era şi ea o expresie a conştientizării dificultăţii imense în faţa căreia se afla un stat cu legi democratice şi cu societate înapoiată: „Ar trebui o francă *lovitură de stat* pentru realcătuirea acestuia din temelii, pe temeiul îndreptăţirii raţionale şi echitabile a producătorilor şi înfrînării speculatorilor de tot soiul". Era însă prea tîrziu.

Răspîndirea răscoalei

Cercetarea Marii Răscoale din 1907 a fost îngreunată de faptul că principalele documente ale sale au fost reţinute de Carol I într-un fond special secret al Casei Regale şi nu au fost date publicităţii. După lovitura de stat din 30 decembrie 1947, fondul a fost descoperit de Mihail Roller şi publicat în trei volume de documente, în cursul anilor 1948 - 1949. Nu ştim ce anume a cenzurat, ce acte lipsesc şi dacă a intervenit în texte. Fiind publicate de

[159] I.L. Caragiale, *Politice*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2000, p. 133.

Roller, cele două volume au fost şi sunt considerate şi astăzi ca produse de propagandă, ceea ce corespunde indiscutabil intenţiei. Este însă de observat că, în cadrul acţiunii propagandistice, *Roller n-a avut nici un interes să ascundă informaţiile care subliniau clar caracterul antisemit al primei faze a răscoalei şi, de asemenea, nu credem că a oprit ceva din dovezile represiunii.* Problema acestui eveniment din istoria României este că, înainte de al doilea război mondial, nu a existat accesul la documente şi că, după apariţia volumelor lui Roller, istoricii fie au ocolit sau negat partea de violenţe antisemite, fie – mai spre deceniile opt-nouă, pe fondul naţionalismului reînviat – au minimalizat represiunea, pentru a proteja sensibilitatea devenită deja cronică a conflictului sîngeros Armată – populaţie. Autorii unei monografii publicate la Editura Academiei Române în 1987 au fost obligaţi să nege în text caracterul antisemit al răscoalei din Moldova şi, în acelaşi timp, să reducă la maxim capitolul referitor la represiunea armată. Din cauza felului cum a fost mutilat accesul la informaţii pe aceste subiecte, propaganda marxistă a reuşit să impună în imaginea colectivă ideile răscoalei spontane, a vinovăţiei echipei „criminale" Ionel Brătianu – Alexandru Averescu, precum şi cifra fantezistă de 11 000 de *morţi* din rîndurile ţăranilor, cînd aceasta era cifra aproximativă a *arestaţilor*. Cum spunea Gheorghe Brătianu: „Minciuna este o forţă. Cînd ea este afirmată cu hotărîre şi cu perseverenţă, cînd nu întîmpină îndată opunerea adevărului, ea este în stare să ducă la mari şi neaşteptate realizări".

Răspunsurile s-ar putea găsi în cîteva amănunte ale evenimentelor petrecute în zona politicii. De exemplu, istoricii marxişti s-au aflat în faţa unui dubiu major, unii chiar cu bună credinţă, atunci cînd au înţeles că pe lista iniţială a guvernului, întocmită la sediul PNL spre a fi înaintată regelui în 12 martie, Ionel I.C. Brătianu nu figura ca ministru de interne, fiind preferat Vasile Lascăr. Cum acesta era grav bolnav (va muri la 22 martie), postul a fost dat lui Ionel. Apoi, spre deruta cercetătorilor marxişti, odată ajuns ministru de interne, Ionel I.C. Brătianu a numit în funcţiile de prefecţi pentru judeţele din Moldova numai foşti socialişti, intraţi în PNL: I.C. Atanasiu (Covurlui), dr. N. Lupu (Fălciu), C. Stere (Iaşi), G. Diamandy (Tecuci), Spiridon Popescu, înlocuit imediat cu dr. Ion Radovici (Vaslui)[160]. Istoricul literar Zigu Ornea, ultimul ana-

[160] *Apud* Z. Ornea, *Viaţa lui C. Stere*, vol.1, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1989, p. 404.

list serios al evenimentelor din Moldova, arată că „erau mîhniţi (socialiştii, n.a.) că unii foşti dintre ai lor îşi asumaseră responsabilitatea de a potoli răscoala în unele judeţe moldovene"[161]. Să mai adăugăm că fostul socialist Vasile G. Morţun, întemeietor al „Cercului socialist" şi al gazetei *Muncitorul*, era acum ministrul Lucrărilor Publice în guvernul de represiune. Fie că a făcut-o intenţionat pentru a-i compromite, fie că a luat deciziile cu sinceritate, cert este că numirea lor de către Ionel I.C. Brătianu a cam dărîmat mişcarea socialistă românească, reducînd-o la o penibilă agitaţie sindicală, destul de bine controlată de stat.

*

Vom analiza în continuare cîteva aspecte ale dezvoltării răscoalei din nordul Moldovei către restul ţării.

Judeţul Iaşi. Numindu-l prefect pe Constantin Stere, Brătianu nu a putut totuşi conveni cu el asupra măsurilor ce trebuie luate în judeţul cel mai important al Moldovei. Gen. Averescu făcea presiuni asupra sa pentru intervenţia militară în forţă, iar dinspre Rusia venise deja notificarea oficială şi tipic parşivă că, îngrijorate de răscoala ţăranilor din România, trupele ţariste sunt gata să intervină pentru a o potoli. Mai ales în aceste condiţii, poziţia lui Averescu era foarte puternică. Constantin Stere, om politic superior, a insistat pentru potolirea răscoalei fără o intervenţie a Armatei şi pe calea negocierilor, prin cedarea la unele revendicări ale ţăranilor. El s-a trezit însă foarte repede între două focuri: pe de o parte era suspectat şi chiar acuzat că este omul ruşilor, avînd misiunea să blocheze mişcarea trupelor spre zona unei eventuale invazii, iar pe de altă parte trebuia să gestioneze o răscoală în plină desfăşurare. Inteligent în noblețea sa moldoveană, Stere va acţiona metodic. Primul lucru pe care l-a făcut în calitate de prefect a fost înfiinţarea unui serviciu de informaţii la nivelul Prefecturii. Astfel, a putut identifica rapid nucleele instigatoare şi i-a izolat pe agenţii acestora. În ziua de 17 martie, Stere provoacă o întîlnire cu presa locală: „Îi ruga însă insistent pe gazetari ca ziarele lor să insereze numai fapte precise, fără comentarii şi exagerări"[162].

Şi în judeţul Iaşi, la fel ca la Botoşani şi Dorohoi, atacurile s-au produs asupra tîrgurilor populate de evrei. La Podul Iloaiei, „ceata

[161] *Ibidem*, p. 413.
[162] *Ibidem*, p. 408.

celor răsculaţi aseară, mărită cu o parte din *tinerii veniţi pentru recrutare*, precum şi mulţi *ţigani* din împrejurimi, circa 300 oameni, între orele 11 dim. şi 2 p.m., au spart geamurile, distrus uşi şi obloane la toate casele şi magazinele evreeşti din această comună; mărfurile de la peste 50 prăvălii au fost aruncate în stradă, parte furate, parte înglodate în noroi"[163]. Comandantul Companiei de jandarmi Iaşi raporta la 1 martie că „răscoalele au un caracter antisemit, deoarece, devastările ce s-au făcut, sunt în comuna Cotnari şi Podul-Iloaiei şi în cătunele Hodora şi Horodiştea, numai la locuinţele ovreilor, neatingînd averile românilor". Acelaşi căpitan (G. Girjescu) raporta şi arestarea a 4 studenţi (trei din Basarabia şi unul din Regat), presupuşi instigatori. Cazul ciudat de la Botoşani, în care un evreu a tras un foc de revolver, devine foarte interesant cînd vom constata că el se produsese identic la Bivolari, pe Prut, în ziua de 1 martie. Multiplicarea acestor cazuri izolate ne duce cu gîndul la o diversiune de care Rusia se va mai folosi pe teritoriul României în diferite ocazii, cea mai tragică fiind cea de la Iaşi, din 1941, în urma căreia s-a declanşat binecunoscutul pogrom. Este greu de crezut că vreun evreu normal la cap ar fi deschis focul împotriva Armatei care intervenea în apărarea sa.

Credincios programului său, Stere convoacă pe reprezentanţii ţăranilor şi pe cei ai arendaşilor la o consfătuire, unde părţile se înţeleg în sensul semnării unor noi învoieli, favorabile ţăranilor. Ministrul de interne Brătianu îi confirmă oficial decizia. Din păcate, lucrurile nu se opresc aici. Fraţii Fischer, refugiaţi la Cernăuţi, chiar în oraşul din care se organizau diversiunile pe teritoriul Regatului, transmit telegrafic că nu se vor supune acestor decizii şi că nu recunosc semnăturile împuterniciţilor lor, deşi tot ei acceptaseră termenii noilor contracte, fapt ce reînvie răscoala. Stere este nevoit să impună intrarea în vigoare a noilor contracte, cu argumentul decisiv că începea topirea zăpezilor şi dezgheţul, ţăranii fiind hotărîţi să intre pe pămînturi pentru arat de capul lor. Situaţia prefectului de Iaşi se complică şi pentru că, în urma acestei decizii, proprietarii români încep să se plîngă Guvernului şi regelui, refuzînd să se supună. Pe acest fond, ministrul de război Averescu începe să dea ordine de intervenţie militară.

Tot pentru judeţul Iaşi este de subliniat un prim caz în care ţăranii refuză răscoala şi apără, destul de violent, moşiile pe care

[163] *Răscoala din 1907*, vol.1, Editura de stat, Bucureşti, 1948, p. 121.

lucrează. La Ţibana şi la Mironeasa, aproape de graniţa cu judeţul Vaslui, ţăranii bat rău de tot un grup de răsculaţi din judeţul sudic, „omorînd pe unul şi rănind pe altul". Restul grupului este dat pe mîna jandarmilor. În legătură cu acest caz, Stere transmite la Bucureşti o informare venită din localitate, cerînd şi posibilitatea de a interveni în apărarea celor arestaţi: „Ţăranii aduşi astă seară la Ţibana, la geandarmeria rurală, vor fi toţi nemîncaţi şi ordin este dat ca mîine să fie bătuţi cu capul de pereţi pînă s-a zdrobi. Ordonaţi telegrafic încetarea sălbăticiilor"[164]. Brătianu cere tuturor autorităţilor locale să execute ordinele prefectului, care era oricum mai cumpătat. În general, atît Stere, cît şi Brătianu au încercat să oprească maltratările şi răzbunările pe răsculaţi. Fiind decretată starea de asediu, comportamentul trupelor şi al jandarmilor a fost destul de dur, întărit şi de prevederile Art. 18 din Constituţie, care permiteau reîntroducea pedepsei cu moartea pe baza Codului penal militar.

Judeţul Suceava. În acest judeţ răscoala a fost importată din judeţele limitrofe, grupuri mici de agitatori trecînd prin sate şi instigînd la revoltă. La Ruginoasa, unde tradiţia reformelor lui Cuza era cea mai vie, ţăranii, instigaţi de un anume Ion Gaciu, s-au strîns în mijlocul satului pentru a-l îndepărta pe arendaşul evreu. Militarii trimişi la faţa locului au reţinut 15 ţărani, pe care i-au îmbarcat într-un vagon de marfă cu intenţia de a-i duce la Fălticeni. În timp ce garnitura era oprită în gara Paşcani, un grup de lucrători de la căile ferate, „socialişti şi chiar mare parte străini", a protestat cu huiduieli şi înjurături la adresa regelui şi reginei. Escorta a tras o salvă cu cartuşe oarbe în aer, moment în care protestatarii au luat-o la fugă. O subunitate din Bacău a evacuat de călători peronul gării, un ofiţer trăgînd un foc în aer cu pistolul. Din acest incident minor a fost inventată mai tîrziu povestea cu muncitorii care au eliberat ţăranii arestaţi în gara Paşcani şi a fost larg difuzat un desen care imagina falsul eveniment. În comuna Lespezi, ţăranii au încercat să devasteze casa proprietarului moşiei. Opriţi de trupe, au agresat mai mulţi soldaţi. Ofiţerul de la comandă a ordonat focuri de avertisment, apoi „a se trage cu cartuşe de război la picioare, murind un copil, iar răniţi o femeie şi doi bărbaţi"[165].

[164] *Ibidem*, p. 136.
[165] *Ibidem*, p. 174.

Operă de propagandă comunistă. Scena nu a existat în realitate.

Problema focului executat la picioare a constituit subiectul dezbaterii internaţionale cu ocazia Convenţiilor asupra dreptului umanitar şi al ducerii războiului din acel an (1907), şi nu este rezolvată nici astăzi. În numeroase locuri, cum ar fi Irlanda de Nord, Israel, România (mai ales la Timişoara), Coreea de Sud, India, Turcia ş.a. a continuat să se înregistreze decesul unor copii din cauza focului executat spre picioarele manifestanţilor maturi. Cauza pentru care această problemă nu şi-a găsit rezolvarea este că Justiţia din întreaga lume, mai ales după 1949, a considerat că *este în responsabilitatea manifestanţilor să nu permită prezenţa copiilor în rîndurile lor.* În jurisdicţia britanică, de exemplu, prezenţa copiilor în primele rînduri ale unei manifestaţii ilegale la care se ripostează cu foc atrage sancţiunea penală a manifestanţilor, sub acuzaţia că au expus minorii pericolului de moarte (procedeul scutului uman). În Israel, aceeaşi situaţie, este încadrată ca tentativă de omor calificat.

Judeţul Vaslui. Şi aici s-a încercat atacarea oraşului Vaslui, cu scopul precis de a se ajunge la casa arendaşului Lobel. Aproximativ 200 de ţăranii din comunele învecinate, asociaţi cu mahalagii, au devastat prăvăliile evreieşti mărginaşe de pe două străzi ale localităţii. Scena s-a repetat în localităţile Negreşti şi Pungeşti, pe fondul refuzului militarilor proveniţi din zonă de a interveni. În momentul sosirii unui batalion din Bîrlad, condus de

maiorul Colori, acesta a fost „grav rănit la cap şi spate şi atunci (un) număr de soldaţi a descărcat cîteva focuri cu gloanţe. Sunt 12 răniţi". De asemenea, dată fiind gravitatea faptei, s-au operat numeroase arestări. Pentru judeţul Vaslui, asupra căruia s-a făcut o largă publicitate, problema represiunii brutale nu s-a pus în teren, ci după stingerea răscoalei, fiind mulţi condamnaţi şi închişi la ani grei de temniţă. Prefectura a avut un informator, în persoana jandarmului rural travestit în student, Gheorghe Găman, care a furnizat date precise din aproape toate satele în care se înregistrau mişcări revendicative. Raportul său arată că întinderea răscoalei a fost mică. Prefectura a raportat la Bucureşti că două elemente mai serioase puteau fi reţinute: *Unu* – majoritatea ţăranilor a înţeles repede că rezolvarea problemelor lor nu constă în obţinerea de pămînt, ci în uşurarea de către stat a sistemului arenzilor; *Doi* – principala sursă de instigare a fost ziarul *Adevărul*, „care de multe ori dă ştiri senzaţionale: «Refuz de a eşi la munca cîmpului. Ridicarea recoltei cu forţa. Conflicte între proprietari, arendaşi şi ţărani etc.»".

Scena celebrului tablou al lui Octav Băncilă – *1907*, localizată după una din variante în judeţul Vaslui, este o altă farsă, provenită din faptul banal că pictorul era fratele Sofiei Nădejde, soţia agitatorului socialist Ioan Nădejde, destitut din învăţămînt pentru că făcea propagandă marxistă în rîndul elevilor de şcoală primară. Tabloul, plin de erori de compoziţie (de exemplu, ţăranul din prim plan fuge speriat în direcţia de unde vin gloanţele), a constituit mult timp un obiect de propagandă comunistă, cele mai reuşite portrete ale lui Octav Băncilă, reprezentîndu-i pe rege, pe generalii şi mitropoliţii ţării, fiind cenzurate publicului.

Judeţul Fălciu (cu capitala la Huşi). Pe fondul informaţiilor exagerate şi incitatoare ale unor ziare locale, în judeţul Fălciu pătrunde un grup de instigatori din judeţul Vaslui, care provoacă devastarea casei arendaşului Ludwig Beer din comuna Olteneşti, a prăvăliilor evreilor din comuna Corni, pentru a încerca apoi, împreună cu ţăranii din comuna limitrofă Tătărani, atacarea oraşului de reşedinţă. Cei aproximativ 400 de răsculaţi „au persistat în hotărîrea lor de a pătrunde în oraş şi devasta magaziile evreilor. [...] Răsculaţii începînd a lovi trupa, s-a tras cîteva cartuşe de război, în urma cărora a căzut unul mort şi cinci au fost răniţi"[166].

166 *Ibidem*, p. 159.

Erori hilare ale celebrului tablou *1907* de Octav Băncilă. Răsculatul din planul doi cade împuşcat din faţă.

Judeţul Tecuci. Incidentele au fost minore, dar este de semnalat că răspîndirea răscoalei din Moldova în sud s-a făcut pe traseul judeţelor apropiate de Prut, la graniţa cu Rusia. În comuna Călmăţui a fost devastată prăvălia evreului Berlă Chan, iar devastarea casei proprietarului Nicoleanu din Adjud (au spart geamurile şi au golit pivniţa de vinuri) a aparţinut „ungurilor-ceangăi" din comuna Ploscuţeni.

Judeţul Neamţ. În acest judeţ densitatea populaţiei evreieşti era foarte mare, fapt care a contat şi în intensitatea răscoalei. Comuna Blăgeşti a fost atacată de „săteni înarmaţi cu revolvere şi puşti. sunt morţi din partea sătenilor 4, (răniţi, n.a.) 6 prin gloanţele soldaţilor"[167], apoi la Rosnov şi la Zeneşti au fost devastate prăvăliile evreilor. La Buhuşi „au dat foc tîrgului şi devastînd chiar Oficiul poştal", după care ţăranii s-au liniştit şi au întocmit o petiţie către primul-ministru, cerînd satisfacerea cererilor lor de pămînt „ca şi fraţii noştri din judeţele Dorohoi şi Botoşani". Pentru a ne face o imagine asupra mentalităţilor care au mişcat ţăranii răsculaţi – şi precizez că niciodată ţăranii răsculaţi în 1907 nu au reprezentat

[167] *Ibidem*, p. 208.

majoritatea într-un sat –, dar şi pentru a reflecta asupra unei realităţi economico-sociale pe care statul nu a reuşit să o gestioneze, vom reproduce o petiţie adresată ministrului de interne: „Subsemnaţii, locuitorii din comuna Hangu, judeţul Neamţ, venim la D-strâ a ne tîngui următoarele, că în această comună s-au pripăşit a mulţime de evrei, aşa că este o întreagă Palestină. Nici nu le putem a le şti numărul. Am rămas ca nimiciţi pentru dînşii şi ne speculează în toate modurile încît suntem în stare să ne părăsim domiciliul de răul lor. Am ajuns la aşa hausi că stăm cu pălăriile în mînă înaintea lor. [...] De aceea, vă rugăm să binevoiţi a da ordin ca în termen de 15 zile să deşarte satele spurcaţii israeliţi, căci la caz contrar vom fi siliţi ai nimici pentru gheşefturile lor, aşteptînd ordinul D-strâ"[168].

Judeţul Bacău. Agitaţii minore, influenţate de ştirile venite din judeţele limitrofe.

Judeţul Roman. S-au revoltat ţăranii din satele Muncel, Rachiteni, Scheia, Tămăşeni, Bahna, Broşteni, Oşeleni, Mircesti, Branişteni, Trifeşti, Doljeşti şi Hociungi pentru învoielile agricole. Evenimentul sîngeros s-a petrecut în satul Băceşti, unde, într-o ciocnire cu răsculaţii veniţi din alte localităţi, trupele au omorît patru şi au rănit cinci ţărani. După acest incident, *ţăranii din Băceşti s-au organizat în gardă civilă şi şi-au apărat singuri satul*[169]. La Trifeşti un evreu s-a apărat cu pistolul, rănind patru atacatori. Tot în această localitate a fost cercetat cazul unui răsculat ucis, pe nume Ioan Marinciuc, străin de sat, asupra căruia s-a găsit o căciulă pe fundul căreia era cusută „o imitaţie de Edelweiss", semn distinctiv întîlnit şi la alţi răsculaţi. Aceste semne de recunoaştere au fost distribuite instigatorilor care se deplasau din sat în sat şi dintr-un judeţ în altul. Dar cel mai interesant caz din acest judeţ s-a produs la Mircesti, unde ţăranii au devastat casa poetului naţional Vasile Alecsandri, obligînd-o apoi pe văduva acestuia să semneze un nou contract agricol. Cercetarea judecătorească a stabilit că motivaţia iniţială a fost aceea că Vasile Alecsandri fusese evreu. Ziarele au descris un „masacru" în satul Păucesti făcut de maiorul Gorschi, în care au murit mulţi ţărani şi soldaţi. La 12 martie, colonelul Popovici, comandantul subsectorului Roman, raporta la Iaşi: „Ştirile de prin jurnale sunt exagerate şi chiar absurde. Nu numai că nici un soldat nu a fost omorît, dar chiar nu au fost atinşi măcar.

[168] *Ibidem*, p. 213. (De remarcat că Petiţia este semnată de 18 ţărani, restul de 153 fiind analfabeţi, au aplicat amprenta digitală.)

[169] Arhiva Muzeului Militar Bucureşti, Div. III 52, Dosar „a", *Colecţia general Tell*, fila 77, telegrama nr. 13579 din 9 martie 1907.

Maiorul Gorschi n-a omorît şi nu a rănit pe nimeni, pentru faptul că n-a tras nici un foc, fiind întrebuinţat pe lîngă subsemnatul la Palatul Comandamentului Diviziei"[170].

Judeţul Putna (cu capitala la Focşani). Centrul răscoalei a fost în Panciu, unde au fost devastate „casele bogataşilor şi neguţătorilor evrei, iar un evreu, trăgînd un foc, a împuşcat un ţăran – mort". Din Focşani, prefectul Aguletti transmitea cu disperare la Bucureşti: „În chestiunea mişcărilor ţărăneşti (îmi) permit o propunere: ziarele răspîndesc enorm spiritul (de) răscoală, publicînd ştiri din zvon fanteziste, exagerate, în orice caz aţiţătoare. Ţăranii citesc (cu) lăcomie ziarele şi imită"[171].

Judeţul Tutova (cu capitala la Bîrlad). Agitaţii minore, tot cu caracter antisemit. Ele au fost provocate de publicaţiile *Vocea Tutovei* şi *Ţipătul*. La 1 aprilie 1907, prefectul judeţului cerea desfacerea corespondenţei acestor ziare. „Am motive a crede că acest ziar (*Ţipătul*, n.a.) aparţine unei întregi organizări oculte"[172].

Cercetarea documentelor militare, a rapoartelor subunităţilor implicate în potolirea răscoalei din Moldova, conduce la cîteva constatări cu regim tipologic. A existat mai întîi o revoltă spontană în cîteva sate. Vestea s-a răspîndit şi a agitat alte cîteva sate, cu aceeaşi temă de revendicare: învoielile agricole şi gonirea evreilor. În comuna Bereşti, de exemplu, comandantul formaţiunii militare a găsit în *4 martie* un număr de aproximativ 400 de ţărani, care cereau „să li se dea pămînt şi a face ceva pentru a fi scăpaţi de evreii din comună care-i jefuiesc într-un mod tembel"[173]. Cerîndu-li-se să se retragă la casele lor, ţăranii au făcut-o fără cel mai mic incident. În general, după primele 3 – 4 zile de revoltă, în Moldova s-a instalat o perioadă de acalmie de alte 3 – 4 zile, după care a început să acţioneze instigarea calificată. Şi din acest moment, incidentele au avut o dezvoltare tipică: incitări la revoltă din partea unor străini, sub acoperirea aducerii veştilor despre răscoalele din alte localităţi şi a minciunii că au avut succes, zgomot, cîrciumile puse la dispoziţie pentru băutură (aici a existat o complicitate foarte dubioasă a unor cîrciumari evrei), atacarea proprietăţilor, atacarea forţelor de ordine şi, normal, represiunea.

[170] *Ibidem*, telegrama nr. 13757 din 12 martie 1907.

[171] *Răscoala din 1907*, vol. I, Editura de stat, Bucureşti, 1948, p. 266.

[172] *Ibidem*, p. 291.

[173] Arhiva Muzeului Militar Bucureşti, Div. III 52, Dosar „a", *Colecţia general Tell*, fila 75, telegrama nr. 7902 din 8 martie 1907.

Să luăm un caz prezentat mai sus – satul Blăgeşti, judeţul Neamţ – care poate fi exponenţial atunci cînd aflăm în ce condiţii au murit cei cinci ţărani. În ziua de *7 martie*, în timp ce în sat se afla în repaos pe uliţa principală o companie militară, din ambele direcţii au apărut simultan două grupuri de răsculaţi, făcînd un zgomot foarte mare „cu trîmbiţe şi chiote", pentru a angaja şi alţi ţărani în răscoală. Comandantul companiei şi-a poziţionat cele două plutoane, fiecare cu faţa la atacatori şi, la ordinul procurorului aflat acolo, a somat la 200 de metri. Răsculaţii nu au arătat nici o ezitare, elemente active din mijlocul lor strigîndu-le că soldaţii au gloanţe oarbe. Acest lucru era în parte adevărat, comandantul împărţindu-şi muniţia în mod selectiv – o parte cu cartuşe oarbe, alta cu cartuşe de război. Să urmărim în continuare raportul comandantului: „Procurorul face somaţiune la 100 de metri, la care ei răspund cu focuri de revolvere şi svîrlituri de ciomege, înaintînd către trupe. Am tras două salve de focuri oarbe, însă fără nici un efect moral. Am dat atacul cu baioneta (ordinul de punere a baionetei la armă, n.a.), însă oamenii continuau a asvîrli cu ciomege şi a trage focuri de revolvere, pistoale şi puşti, rupînd garduri, asvîrlind cu scînduri şi rănind uşor trei soldaţi la cap. Am ordonat foc la cei şapte oameni din semi-plutonul I, care aveau cartuşe de război. La primul foc tras, cad cinci ţărani morţi. La vederea sîngelui, populaţia înverşunată, care era în număr de 700 de oameni, au luat-o la fugă spre pădure, astfel că în 10 minute nu s-a mai văzut nici un picior de om"[174]. Desfăşurarea acestui incident, chiar în cele mai mici detalii, se regăseşte în aproape toate rapoartele subunităţilor aflate uneori la distanţe imense una de alta, în judeţe diferite. Tipologia lor este dată de principiul troţkist al *hărţuielii* aplicat de bolşevici în lupta lor politică din Rusia, care se sprijinea pe incitarea la revoltă a unui grup protestatar autentic, pus de instigatori să producă cît mai mult zgomot pentru a cultiva curajul şi aderenţa altor nemulţumiţi, pe sfidarea autorităţii, astfel încît să sporească îndrăzneala grupului (la care se asociază de multe ori stimulentul alcoolic) şi pe atacul direct asupra soldaţilor. Această ultimă secvenţă are menirea de a testa hotărîrea acestora de a se supune ordinelor şi, mai ales, de a trage. În cazul unei şovăieli, obiectul atacului este capturarea armelor. Înarmaţi cu acestea, grupul insurgent porneşte mai departe, căutînd să-şi sporească

[174] *Ibidem*, fila 76.

numărul şi să captureze alte arme. Cînd ajungea la periferia oraşului – localitate care se presupune că este mai bine apărată şi oferă avantajul obstacolelor urbane –, grupul răsculat este deja întărit psihic de victorii, numeros şi bine înarmat. Acolo, trebuia să facă joncţiunea cu muncitorii din oraş, care asigurau prinderea trupelor între două focuri. Această tactică aplicată de Trotski în Rusia, a fost identificată cu o anumită întîrziere de conducerea statului român. Pe vremea aceea, foarte puţini din România ştiau cine e Troţki. Contracararea acestei tactici presupunea o serie de manevre, care trebuiau să fie tot de nivel tactic (adică local), *dacă fenomenul este surprins la debutul său*. Astfel, vom înţelege amănuntul irelevant, pentru cititorul neavizat, al felului în care şi-a organizat comandatul nostru de companie trupa în satul Blegeşti: a împărţit gloanţe oarbe la soldaţii din linia întîi şi gloanţe de război în linia a doua a plutoanelor. El a putut astfel să testeze, la rîndul său, determinarea răsculaţilor, astfel încît să afle ce fel de inamic se află în faţa sa. A tras prima salvă cu gloanţe oarbe. Dacă răsculaţii ar fi fugit, era clar că se afla în prezenţa unei revolte spontane şi necalificate, poate chiar îndreptăţite de vreun abuz local, care nu depăşea limitele principiului autorităţii. Urma – aşa cum s-a întîmplat în majoritatea satelor moldoveneşti – o „parlamentare" din partea autorităţilor civile, care promiteau, rezolvau problemele sau ameninţau. Dacă răsculaţii îşi continuau atacul, atunci – dincolo de amănuntele incitării şi diversiunii – comandantul înţelegea că se află în faţa unui conflict deschis şi acţiona în consecinţă. Acest comportament exclude dorinţa de a ucide, de a reprima, ura pe ţărani şi toate celelalte minciuni ale propagandei comuniste care au însoţit pînă astăzi imaginea Armatei în Marea Răscoală din 1907. Succesiunea de manevre şi decizii prin care trece un comandant în astfel de situaţii nu este explicată nici astăzi, motiv pentru care nu se înţelege nici faptul că intervenţia brutală din judeţele sudice a fost echivalentul brutalităţii cu care au acţionat răsculaţi, dar mai ales consecinţa unui factor defavorizant: în sud s-a înţeles tîrziu despre ce fel de revoltă este vorba, dîndu-se timp maturizării întregului mecanism al incitării la răscoală într-o acţiune insurecţională menită să dezorganizeze statul. Cînd Averescu şi Brătianu au primit primele dovezi ale amplorii şi organizării acţiunii antistatale, era deja tardiv. Astfel se explică, în primul rînd, decizia de a folosi artileria.

Pe toată suprafața Moldovei, satele de răzeși nu s-au răsculat, înregistrîndu-se numeroase cazuri de organizare spontană a apărării satului sub conducerea fruntașilor. În marea majoritate, răsculații au provenit din foștii clăcași.

*

Județele din Muntenia și Oltenia au cunoscut un tip de răscoală mult mai complicat decît în Moldova. În sudul țării s-a dezvoltat un ansamblu de factori instigatori, compus din difuzarea broșurilor lui Vasile Kogălniceanu, presa socialistă, manifeste multiplicate la poligraf, agenți provocatori (reținuți ulterior în număr mare și anchetați), agenți străini. Tot în județele din sud s-a conturat imaginea unei acțiuni cu caracter politico-social, tema principală fiind distrugerea proprietății celor bogați, indiferent de originea etnică a proprietarilor. Ca aspect particular, în județele din sud s-au produs distrugeri, neînsoțite de cereri privind refacerea tocmelilor agricole, și numeroase jafuri. Neexistînd trusturile arendășești, iar o bună parte a țărănimii fiind înstărită, răscoala a distrus proprietăți numai pentru că erau ale unor oameni cu stare. În unele localități, cu totul impropriu țăranului român, răsculații purtau drapele roșii, iar capii acestora erau numiți „studenți", pentru a simboliza sprijinul primit de la București de studențimea socialistă. La 16 martie 1907, ministrul de interne Ionel I.C. Brătianu trimitea către toți prefecții o Circulară în care afirma: „Din ce în ce apare mai clar în Muntenia că ne găsim în fața unei *organizațiuni anarhiste*, care a organizat *distrugerea sistematică*. Între altele, prefectul de Dolj telegrafiază: Instigatorii din Dolj descoperiți cu probe scrise. Instrucția urmează cu energie"[175]. Pe de altă parte, devastarea proprietăților moșierilor români a generat și o represiune mai violentă din partea forțelor de ordine. Din aceste considerente, evenimentele din Muntenia și Oltenia se înscriu într-o altă fază a Marii Răscoale din 1907, diferită fundamental, prin motivație, de cea din Moldova.

Județul Vlașca. În satele din acest județ se desfășurase deja, încă din luna februarie, o campanie de instigare la răscoală prin interpretarea politică a broșurilor lui Vasile Kogălniceanu și prin manifeste. Prefectul Ion T. Ghica informa la 14 martie: „Instigatorii veniți din Teleorman, din comunele învecinate cu Vlașca au intrat în comuna Grosu și (au) răsculat pe săteni. Au distrus și dat foc caselor

175 *Ibidem*, p. 819.

proprietăţei şi pătulelor cu producte, distrugînd totul. [...] O dată cu instigatorii teleormăneni intraţi în judeţ prin Grosu, au intrat alţii pe la Bujoru şi, venind la Petroşani împreună cu locuitorii de aici, au distrus şi dat foc proprietăţilor Ştirbey, iar de aici la Găujani şi Arsache, proprietatea Al. Em. Lahovary"[176]. Amară situaţie pentru politicianul conservator implicat în declanşarea răscoalei din 1888! În sfîrşit, din iniţiativă proprie se răscoală şi ţărani din satele Cacaleţi, Putineiu şi Vieru. În ziua de 13 martie 1907, în comuna Stăneşti, aflată la aprox. 10 km. de Giugiu se petrece un fapt grav: răsculaţii îi omoară pe căpitanul Mareş, rănesc pe locotenentul Niţulescu şi patru soldaţi dintr-o companie de infanterie care nu folosise armamentul din dotare, încercînd să aplaneze conflictul pe cale paşnică. Mai mult, soldaţii ajung să refuze executarea ordinelor, atitudine care permite răsculaţilor să-i atace brutal pe ofiţeri şi pe subofiţeri, măcelărindu-i oribil pe unii dintre ei. Cazul stîrneşte furia comandanţilor militari şi împotriva satelor răsculate se declanşează o represiune extrem de dură. Prin telegrama nr. 280 din 15 martie 1907, prefectul judeţului anunţă folosirea masivă a artileriei şi rezultatul acesteia: „Focul artileriei a avut efect asupra 150 case din Vieru şi vreo 200 case din Stăneşti. Din Vieru şi Hodivoaia sunt numai 6 morţi şi 6 răniţi. Morţi 5 bărbaţi şi o femeie, rănite 6 femei. Au murit 15 vite mari şi 22 mici. Trupele de sub comanda colonelului Lambru au operat arestări la Tîrnava de Jos, însă cei din Tîrnava de Sus, opunîndu-se cavaleriei, s-a întrebuinţat artilerie. Oamenii au fugit în casele lor"[177]. Acţiunea a avut un caracter evident de represalii. Rezultatul intervenţiei militare în forţă a fost multiplu. În primul rînd, i-a îngrozit pe ţărani, care în seara aceleaşi zile s-au prezentat la comandantul militar, *denunţîndu-i pe cei 7 autori ai crimei*. Au fost judecaţi şi condamnaţi ulterior. Locuitorii comunei Putineiu au cerut clemenţă generalului Crăiniceanu, rugîndu-l să nu bombardeze casele şi denunţîndu-l pe instigatorul răscoalei, Mihai Porumbiţă. În al doilea rînd, folosirea artileriei într-un asemenea caz, precum şi realitatea că ţăranii s-au speriat şi n-au mai protestat, au dat comandanţilor din alte judeţe inspiraţia să procedeze la fel, chiar dacă incidentele nu erau la fel de grave. În total, în judeţul Vlaşca au fost 39 de morţi şi 50 de răniţi din rîndul răsculaţilor. Prefectura a luat măsuri pentru ajutorarea cu bani a familiilor aces-

[176] *Ibidem*, p. 360.
[177] *Ibidem*, p. 362.

tora. Soldaţii care au refuzat să execute ordinele au fost arestaţi, judecaţi şi condamnaţi la anii grei de muncă silnică.

Tot în Vlaşca a fost locul unde dovezile de instigare calificată au fost cele mai multe şi mai clare. Prin sate a circulat un grup de instigatori de origine bulgară, avînd asupra lor semnele distinctive de recunoaştere *Edelweiss* şi documente false care ar fi atestat că „au iscălitura a 7 Împăraţi şi poruncă de la regină, ca să dea foc la toţi proprietarii şi arendaşii. Că dînşii au fost şi prin Bulgaria, de unde sunt veniţi în ţară de vreo lună de zile şi că au dat foc şi pe acolo". Cîţiva din membri acestui grup, care vorbeau între ei ruseşte şi îşi spuneau „studenţi" de la Bucureşti, au fost prinşi şi anchetaţi, informaţiile fiind confirmate. Radu Rosetti întăreşte şi el veridicitatea informaţiei: „Oamenii călări, în uniforme de fantezie şi cu pieptul acoperit de decoraţii de tinichea sau de hîrtie, mergeau în capul bandelor, îndreptîndu-se spre Bucureşti, devastînd, prădînd, dînd foc şi omorînd"[178]. Prefectul Ghica a întrebuinţat un informator secret, în persoana căpitanului în rezervă Athanasiu, care a circulat prin toate satele răsculate sub acoperirea de lucrător silvic şi a strîns informaţii. El a confirmat existenţa şi efectele activităţii instigatorilor calificaţi străini – mulţi sub masca tipică a unor comercianţi ambulanţi, găzari, sărari şi jugănari –, dar a atras atenţia şi asupra unui aspect ticălos: proprietarii şi arendaşii, încurajaţi de reacţia violentă a trupelor şi de spaima în care trăiau acum ţăranii, au început să se răzbune, să-i umilească şi chiar să-i jefuiască. Atanasiu face şi următoarea precizare: „Administraţie, poliţie rurală, jandarmerie; nimic din toate acestea nu există. Toate sunt pe hîrtie şi în paginile bugetelor"[179].

În Vlaşca funcţionau 31 de cluburi socialiste. Răscoalele s-au produs în 24 de sate din cele 31 în care se aflau aceste centre, iar conducătorii grupurilor de răsculaţi au fost chiar şefii acestor cluburi[180].

Judeţul Muscel. Răsculaţii din satele Gorgani şi Călineşti au devastat locuinţele arendaşilor greci Armenopol şi Papastopol, precum şi o mică prăvălie a altui grec, Atanasiu. La ora 2.00 din noaptea de 15 martie, grupul de răzvrătiţi a fost arestat în somn,

[178] Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 398.

[179] *Răscoala din 1907*, vol. 1, Editura de stat, Bucureşti, 1948, p. 404.

[180] *Marea răscoală a ţăranilor din 1907*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1987, p. 130.

fiind în stare avansată de ebrietate. S-au strîns informaţii că instigatorii au fost funcţionari locali.

Judeţul Teleorman. Cele mai grave incidente s-au produs în oraşul Alexandria. Primarul a informat că „instigatorii care au cutreerat oraşul cu multe zile înainte, pînă ce a luat foc dezordinele semnalate, sunt Traian Enescu, Anton Vacareanu, Ştefan St. Mandreanu şi Alexii. Oraşul e plin de jale. Dezordinele şi azi continuă, cetăţenii negustori se apără"[181]. Instigatorii, numiţi în documente „drojdia satelor", au reuşit să-i convingă pe rezerviştii concentraţi în oraş să refuze prezentarea la comisariate şi să devasteze prăvăliile străinilor. Au fost distruse mai multe magazine evreieşti, greceşti şi sinagoga din oraş, apoi raza de acţiune a răsculaţilor s-a extins în tot judeţul. La Turnu Măgurele au fost întîmpinaţi de trupe şi respinşi cu preţul a trei morţi. *La Ulmeni, ţăranii s-au înarmat şi au apărat satul de răsculaţii care incendiaseră proprietăţile din Morleni, Furculeşti, Căldăreasa, Pîrlita*. În acest judeţ se înregistrează primele cazuri de distrugere a unor şcoli, altele fiind apărate de învăţători şi părinţi. Pe fondul intervenţiei în forţă a trupelor, primarii şi proprietarii au întocmit lungi liste cu participanţii la răscoală, profitînd de ocazie pentru a se răzbuna, inclusiv pe nevinovaţi. Prefectul, gen. Iarca, s-a văzut nevoit să-i scrie primului-ministru Ionel I.C. Brătianu: „Patimile şi urile personale au început să se manifesteze cu tărie, ori D-voastră (şi eu) nu putem fi organul de satisfacere a acestor uri şi patimi personale". La 19 martie, Brătianu răspundea: „Guvernul, nici nu vrea, nici nu poate să considere starea de asediu ca o situaţiune normală sau de lungă durată, şi proprietarii trebuie să profite de prezenţa trupelor pentru a stabili între ei şi ţărani condiţiuni de viaţă pacinică şi amicală".

Din oraşul Zimnicea a fost bine documentat cazul instigatorului bulgar Parlivie, care fusese identificat în Bucureşti la 9 martie 1907 de martori oculari, ocazie cu care a primit instrucţiuni de la „societatea care presupun că a existat şi că a organizat devastările"[182] – cum era avizată Prefectura de către informatorul Dimitrie C. Marco. Parvilie – care era proprietarul unei firme locale –, a făcut propagandă pentru răscoală şi a instigat ţăranii din satele apropiate, prezentîndu-le şi o petiţie în care cerea să i se dea toate moşiile din jurul Zimnicei, dar şi vot universal pentru toţi

[181] *Răscoala din 1907*, vol.1, Editura de stat, Bucureşti, 1948, p. 422.

[182] *Răscoala ţăranilor din 1907*, vol. 3, Editura de stat, Bucureşti, 1949, p. 28.

muncitorii şi ţăranii. Dimitrie C. Marco consemnează: „Din această petiţiune a lui Parlivie reese clar că el era bine instruit asupra lucrurilor ce cerea, instruire ce nu o putea face din capul lui, ci-i venea de la capii mai mari ai mişcărilor"[183].

Judeţul Buzău. Prefectul Anton Bardescu informa la 12 martie: „Astăzi, o ceată de rezervişti şi concediaţi, împreună cu băieţi de prăvălie şi mahalagii constituiţi în două grupuri de cîte 250 oameni, au produs dezordine în oraşul Buzău, spărgînd geamurile de la cîteva magazine israelite. De asemenea, un grup de vreo 150 ţărani din comuna Scurteşti s-au prezentat la mine acasă, cerînd stabilirea învoielilor, avînd o atitudine ameninţătoare". S-au operat 20 de arestări. În satul Baba Ana, ţăranii s-au răsculat după ce au citit în ziare despre succesele răsculaţilor din Moldova. A doua zi, Buzăul este atacat din nou, dar unităţile forţelor de ordine ripostează, lăsînd în urmă nouă morţi şi 5 răniţi. În comuna Odăile, răsculaţii au refuzat să se retragă din faţa trupelor sosite pentru a opri devastarea conacului moşiei lui Haralambie Ralescu. După somaţiile legale, Armata a deschis foc de artilerie, rănind 2 răsculaţi şi permiţînd arestarea a 25 dintre ei.

Judeţul Prahova. În acest judeţ important s-a încercat o mişcare combinată: răscoală la ţărani şi greve la muncitori. Au fost prinşi numeroşi instigatori veniţi, de regulă, din Bucureşti, identificaţi ca socialişti sau ruşi. Au fost lipite manifeste, iar la Fabrica Klein a fost organizată o grevă. Instigatorii, un rus din Tulcea şi 77 de foşti marinari de pe vasul Potemkin, au fost arestaţi, mişcarea eşuînd datorită intervenţiei energice a Armatei. Primarul comunei Fulga împreună cu dirigintele şcolii au supus unei analize grafologice manifestele lipite în această localitate, rezultatul fiind acela că nu fuseseră scris de nici un cetăţean din comună. Cercetarea Parchetului a descoperit că erau trase la poligraf într-o tipografie în care se tipăreau ziarele socialiste. Presa germană, exponentă a intereselor economice din zona petrolieră, va insista în această perioadă pe informaţiile despre mişcările socialiste din Prahova. Ea va sublinia implicarea rusească, pentru a ilustra dedesubturile politice ale răscoalei.

Judeţul Ilfov. S-a semnalat o stare de tensiune, dar nu mai mult. Armata a ocupat principalele căi de acces în capitală şi au fost puse

183 *Ibidem*.

sub pază zonele de captare a apei potabile din apropiere. Tentativele unor grupuri de țigani de a jefui au fost oprite din timp.

Județul Brăila. Deja, în a doua jumătate a lunii martie, autoritățile au început să acționeze mult mai organizat și să comunice mai bine cu teritoriul. La Galați a fost capturat un transport de manifeste în care „tovarășii țărani" erau asigurați că „dușmanii lor nu sunt acei evrei împilați, batjocoriți și nevoiași ca și dînșii, ci dușmanii sunt proprietarii, arendașii, autoritățile acestei țări, de la ispravnici și pînă la miniștri". Manifestele erau editate de cercul socialist „România Muncitoare" în tipografia „Moldova", după ce tiporafiile din Brăila refuzaseră să le imprime. Singurul incident serios s-a produs în satul Surdila Greci, unde un grup de răsculați venit din județul Rîmnicul Sărat a atacat Primăria, l-a bătut pe primar, apoi a devastat casa arendașului. Țăranii din județul Brăila s-au limitat la cereri, petiții și proteste.

Județul Argeș. La Serboeni au fost prinși trei studenți (sau instigatori deghizați în studenți) care făceau propagandă socialistă și împărțeau manifeste. Au fost arestați. Un grup de țărani, incitați de agitatorii respectivi, a devastat casa arendașului Protopopa. Refuzînd să se retragă în urma somațiilor, trupele au deschis foc omorînd doi oameni și rănind cinci. În comuna Launele de Sus, la instigarea unor indivizi veniți din județul Olt, un grup de răsculați s-a îndreptat spre casa arendașului pentru a o devasta. Prefectul județului Argeș, Trifonescu, transmitea la 17 martie, telegrama cu nr. 2493: „Cînd armata trimeasă din Danicei a sosit în Launele de Sus, răzvrătiții se apropiaseră de sat în număr de vreo 200, țipînd în mod îngrozitor și avînd în fruntea lor pe un om care suna din goarnă și pe unul cu un steag roșu și trăgînd focuri de pușcă spre armată"[184]. Detașamentul de infanterie implicat a deschis focul, omorînd 3 răsculați, rănind 5 și arestînd apoi 31.

Județul Dîmbovița. În prima zi a lunii martie, șeful Oficiului telefonic din Titu a comuncat prefecturii că „au venit doi indivizi călări dinspre Corbii mari, îmbrăcați în costume mitocănești, spunînd că sunt studenți și au trecut prin Corbu, Odobești, Sălcuța, împărțind manifeste prin toate părțile în numele M.S. Regina, spunînd că regele este mort, că armata nu va trage în ei și ca să devasteze totul"[185]. În 3 martie era semnalată răspîndirea ca mani-

[184] *Rascoala țaranilor din 1907*, vol.1, Editura de stat, București, 1948, p. 544.
[185] *Ibidem*, p. 556.

fest a poeziei lui George Coşbuc *Noi vrem pământ*. În comuna Răzvad au fost semnalaţi instigatori veniţi din judeţul Teleorman, care au atacat trupele cantonate în localitate. Ca urmare a ripostei, au murit 11 răsculaţi şi au fost internaţi în Spitalul judeţean 5. La Blăjeşti, un cătun al comunei Văcăreşti, ţăranii localnici s-au înarmat şi şi-au apărat singuri avutul. Curînd s-a constatat că ţinta principală a atacului era oraşul Alexandria, care fiind apărat cu artileria, nu a putut fi devastat. În schimb, răsculaţii au intrat în satul Scurtu, care era apărat de ţărani moşneni, omorînd pe unii dintre ei şi incendiindu-le casele. De aici, răsculaţii, al căror număr era estimat la peste 2 000 (!), au atacat localitatea Glavacioc. Cu această ocazie s-a constatat că era vorba de o grupare bine organizată, care trimitea cercetaşi călări înainte şi se deplasa cu un număr de căruţe aduse din judeţul Olt. După intervenţia trupelor militare, primarul din Găeşti avea să transmită: „Numărul morţilor şi răniţilor răzvrătiţilor trece de 200–300, considerînd numărul focurilor date de cei 300 soldaţi şi aspectul cîmpului de luptă cercetat a doua zi, care părea o nemărginită măcelărie"[186]. Informaţia nu s-a confirmat în dimensiunile ei exagerate. Un grup de aproximativ 300 de răsculaţi risipiţi la Glavacioc a atacat satul Preajba, „lăsînd pe cîmpul de jale 6 morţi, iar răniţii i-au luat cu dînşii".

Judeţul Olt. Un grup mare de răsculaţi proveniţi din Teleorman transformă în ruine şi cenuşă proprietatea arendaşului Paulopulo din Şerbăneşti, apoi trece prin Crîmpoia, unde îl omoară pe proprietarul Rîmniceanu şi îi aruncă cadavrul în rîul Vedea. Sosit în Crîmpoia pentru a încerca să potolească spiritele, prefectul judeţului, Manu, este grav rănit la cap şi pe întregul corp. La cei 2000 (!) de teleormăneni se asociază şi aproximativ 1000 (!) de ţărani din Olt, astfel că un număr impresionant de răsculaţi atacă pe rînd satele în drum spre Drăgăneşti Olt, avînd grijă să distrugă sîrmele de telegraf pentru a împiedica posibilităţile de intervenţie ale Armatei. Deşi la Crîmpoia, trupele deschid focul şi omoară 5 răsculaţi, telegramele Prefecturii cer cu insistenţă trimiterea de trupe din alte judeţe, cele din Olt şovăind în faţa mulţimii. În ziua de 13 martie, zi în care la Bucureşti se producea schimbarea guvernului, cetăţenii oraşului Slatina primesc arme şi se organizează o gardă civică menită să apere localitatea. La Comani, răsculaţii sunt

186 *Ibidem*, p. 564.

surprinşi de trupe în timp ce devastau proprietatea grecului Velisarie Leontopol şi somaţi să se retragă. „Atacînd trupa cu pietre şi ciomege, trupa a făcut uz de arme, omorînd 10 şi rănind 15 dintre cei revoltaţi, după care s-a împrăştiat"[187]. În cătunul Vîlcele sunt omoriţi 4. În judeţ se înmulţesc cazurile de proprietari asasinaţi, fapt care determină o reacţie mai energică din partea trupelor. Începînd din 17 martie, Armata intervine în forţă şi bombardează satele Paroşi şi Cucuieţi, făcînd 17 morţi şi 3 răniţi, apoi în Crîmpoia şi Şerbăneşti, unde sunt distruse 21 de case, lăsînd în urmă un mort şi un rănit. Distrugerile din judeţ, fiind foarte mari şi asasinatele mai numeroase, la care se adăuga atitudinea şovăielnică a unor comandanţi, au făcut din Olt judeţul cu cele mai grave consecinţe ale evenimentelor din martie 1907. Aici se semnalează numeroase scene de represalii. Ţăranii din Crîmpoia îi denunţă pe capii locali ai răscoalei şi pe autorii agresiunii asupra prefectului Manu. Transportaţi spre Drăgăneşti, trei dintre ei, identificaţi ca asasini ai proprietarului Rîmniceanu, sunt executaţi în gară. Sub pretextul că mai muţi săteni au încercat să elibereze un convoi de prizonieri din Radomireşti, trupele execută 10 dintre arestaţi. Comunele Crăciunei şi Mihăileşti sunt bombardate, rezultatul fiind comunicat la 19 martie din Slatina: „La comuna Radomireşti s-au tras 2 focuri de tun, rezultatul a fost 1 mort, 7 case incendiate; la Mihăileştii de Sus s-au tras 4 focuri de tun, rezultatul a fost 5 morţi, 5 case incendiate şi 3 distruse; la Mihăileştii de Jos s-au tras 9 focuri de tun, rezultatul a fost 1 mort, 7 case incendiate şi 5 distruse"[188]. La 20 martie, trupele au intervenit în comunele Beciu şi Dudu, unde s-au tras 10 focuri de tun şi au rezultat 8 morţi, 17 case incendiate şi 6 distruse. În general, pentru judeţul Olt s-a folosit în exces artileria, pe considerentul că efectele acesteia vor descuraja răspîndirea răscoalei. Cum Armata a intervenit aici tîrziu, acţiunea a luat mai degrabă aspectul de represalii.

Judeţul Rîmnicu-Sărat. Incidentul cel mai important s-a petrecut în apropierea oraşului de reşedinţă, unde un grup de rezervişti chemat la concentrare a refuzat să se mai prezinte şi, întorcîndu-se din drum, a început să îndemne ţăranii la răscoală, aşa cum făcuseră fraţii lor din Moldova. Au fost arestaţi în stare avansată de beţie.

[187] *Ibidem*, p. 580.
[188] *Ibidem*, p. 591.

Județele **Ialomița**, **Constanța** și **Tulcea** au cunoscut agitații minore. În ciuda diverselor legende despre Marea Răscoală din 1907, Bărăganul nu a cunoscut efectele instigării la revoltă și nu a jucat nici un rol în acest tragic eveniment.

*

În Oltenia, situația a fost mai dramatică decît oriunde. În primul rînd, provincia avea o tradiție de luptă îndelungată, țăranii olteni fiind organizați în structuri de autoapărare a satelor încă de pe vremea lui Tudor Vladimirescu, și o memorie vie a participării, în urmă cu numai 30 de ani, la Războiul de Independență. Oltenia a fost și o culme a paradoxului acestei răscoale, deoarece era și cea mai bogată regiune din punct de vedere agricol, dar și beneficiara celor mai importante investiții tehnologice ca urmare a cîștigurilor mari obținute din exportul de cereale pe Dunăre. Oltenia era un important bazin electoral, din care foarte mulți proprietari își asigurau mandatele de senatori și deputați. Așa se face că asasinarea primilor proprietari în zona nucleului inițial al răscoalei, pe linia principalului traseu comercial Craiova – Segarcea – Bechet, a generat și o reacție mai dură din partea autorităților.

Județul Dolj. Cel mai violent s-au răsculat țăranii din Horezu-Poenari, Gîngiova și Valea Stanciului, omorînd pe proprietarii și arendașii acestor moșii. La Gîngiova s-au înregistrat scene de cruzime (arderea cadavrelor sau tăierea în bucăți). În Moțăței, răsculații au omorît pe arendaș și membri ai familiei lui. La intervenția trupelor, s-a încins o luptă de aproape o oră și jumătate, din care, deși soldații au lăsat 9 morți în urmă, au fost nevoiți să se retragă. Revenind cu efective sporite, intervenția militară a produs un total de 25 de morți, la care s-au adăugat încă 5 executați sub pretextul tentativei de fugă de sub escortă. Dacă informația conform căreia un căpitan a fost omorît în această ciocnire era reală, atunci violența ripostei trebuie legată de acest fapt. Ziarul *Universul* a anunțat „un groasnic măcel" de 40 pînă la 50 de morți în Moțăței și mai mulți militari răniți. La Băilești, atacul a fost produs de populația bulgărească din împrejurimi, care, nereușind să pătrundă, s-a baricadat și a supus comuna unui asediu. Trupele au folosit artileria, omorînd 42 de răsculați, rănind peste 100 și operînd numeroase arestări. În timpul transportării arestaților, 4 sau 5 dintre ei au fost executați în satul Urzicuța. În zona comunei Pielești s-au înregistrat 12 morți și

14 răniți, iar la Mîrșani 7 morți și 10 răniți. Armata a avut un ofițer și 5 soldați răniți. Prefectul Doljului, Ion Mitescu, comunica ministrilor de Interne și de Război prin telegrama nr. 4172 din 17 martie: „Mai mulți capi răzvrătitori, parte voind să fugă de sub escortă și unii prinși devastînd, au fost împușcați de soldați și anume la comunele Rojiștea – 30 morți, Foișoru – 1 împușcat, Almajiu – 6 împușcați, Coțofeni din Dos – 10 morți, Galicea Mare – 1 mort și 15 – 20 răniți, Salcia – 12 morți și (nr.) răniți necunoscut, Grindeni – 8 morți, Locusteni – 8 morți, Căciulești – 1 mort"[189]. A doua zi, prefectul comunica prin telegrama nr. 4236: „Focarele serioase de răzvrătire, de unde bandele operau și în satele vecine, au legitimat represiunea mai aspră. Astfel, s-au tras obuze în comuna Pleșița, unde rezultatul a fost 28 de morți (și) mai mulți răniți, 12 case distruse și peste 20 în flăcări. În Terpezița, distrusă o parte din sat și 30 de morți; în Bodăești și Mierea Birnici (sunt) 6 morți și 3 răniți. [...] La Sălcuța, Varvorul și Radovan sunt 16 împușcați". Trebuie arătat că generalul Gigurtu, comandantul Diviziei a II-a, care opera în zonă, era proprietarul conacului din Locusteni, incendiat de răsculați. Deși nu deținem amănunte asupra intervenției trupelor în acest loc, putem presupune că reacția generalului a fost mult prea motivată – s-au înregistrat 8 morți.

Spre sfîrșitul lunii, au început să fie identificați asasinii unora din proprietari. Cei 4 autori ai crimelor din Horezu-Poenari au fost executați pe drum. În apropierea localității Carcea, au fost executați 5 răsculați dintr-un convoi de 27, sub pretextul tentativei de fugă de sub escortă. La Corlatele au fost împușcați 3 capi ai răscoalei, iar în comuna Argentoaia alți 7, sub aceeași motivație. La intervenția energică a ministrului de interne Ionel I.C. Brătianu, prefectul județului Dolj răspundea prin telegrama nr. 4420 din 3 aprilie 1907: „Ca răspuns notei telegrafice Nr. 905, am onoare a vă răspunde că: Am dat în unire cu generalul Gigurtu cele mai severe ordine să înceteze orice represalii, să se înfrîneze orice răzbunări. [...] escortele să fie îndestule de numeroase pentru ca arestații să nu mai încerce să fugă și să nu fie împușcați. Dnul general Gigurtu a recomandat ca forța armată să secundeze autoritățile civile și să nu mai proceadă singură la anchetare și arestare"[190]. În fața valului de represalii necontrolate, generalul

[189] *Ibidem*, p. 672.
[190] *Ibidem*, p. 677.

Gigurtu ordonă retragerea muniției de război de la trupe, dar confruntat cu noi focare de răscoală a fost nevoit să revoce ordinul. Se cunoaște cazul căpitanului Şomănescu din Regimentul 26 Rovine Craiova, trimis în judecată pentru că în ziua de 16 martie 1907 a reținut un grup de răsculați din satul Valuța de Sus, pe care i-a legat la ochi și de mîini, după care i-a executat, supraviețuind doar răsculatul Ilie Gligorescu, rănit și internat în spitalul județean Negoești. Un alt ofițer, sublocotenentul Petru Zamfir din Regimentul 18 Gorj, a fost anchetat și găsit nevinovat. Constatîndu-se că denunțul a fost fals și a urmărit interese personale, primarul și învățătorul din comuna Salcia au fost sancționați. Se mai cunoaște cazul locotenentului Cernătescu, comandantul companiei de jandarmi Dolj, acuzat că a împușcat un soldat din Regimentul 9, care a refuzat să execute ordinele. Cîteva cazuri similare cu acesta s-au înregistrat și în alte județe.

Județul Gorj. În acest județ situația a debutat cu o nesiguranță cvasitotală asupra loialității trupelor, din cauza rezerviștilor, motiv pentru care au fost cerute unități din alte județe. Mai multe tentative de răscoală au fost oprite chiar de țărani. În comuna Pegeni, „sătenii înarmați au luptat și respins peste limitele județului pe devastatorii care veneau din Dolj". Agitații fără consecințe grave s-au petrecut în comunele Hurezanii de Sus, Băcești, Novaci, Cernădia, Bălești, Bobu, Scorța, Bibești, Valea lui Cîine, Aninoasa, Turceni și Tismana pe fondul revendicărilor legate de tocmelile agricole.

Județul Romanați. Aici a fost înregistrată o întreagă problemă conflictuală între preoți, mulți dintre aceștia, pe fondul unei slabe administrații episcopale, încercînd să folosească prilejul răscoalei pentru a se răzbuna pe colegi de-ai lor sau pe proprietarii care îi protejau. Tema principală a instigării a fost aceea că „cine nu se răscoală, nu ia pămînt". Prefectul Şuculescu raportează: „Mișcarea a început în ziua de 12 corent în comunele Popanzălești și Golfinu prin distrugerea și devastarea proprietarilor și arendașilor din comună. Continuă în ziua de 13 cu mai mare furie, începînd și incendierea acaretelor și productelor din magazii. Armata trimisă împreună cu procurorul reprimă mișcarea prin focuri, omorînd și rănind mai mulți răzvrătiți". În comuna Dobrunu, căpitanul Bilciurescu din jandarmerie prinde 20 de răsculați, executînd 2 sub pretext că au încercat să fugă de sub escortă. La Basgarai au

fost 6 morți în timpul luptelor, iar la Baldovinești-Cîmpeni s-au înregistrat 11 morți.

Județul Vîlcea. Este de reținut declarația țăranului Naie Cărămidă, delegatul sfatului sătesc Portărești: „Cînd am ajuns în Gropșani, am văzut o ceată de vreo 500 – 600 oameni și băieți înarmați cu ciomege și bîte, care veneau de la deal și treceau la vale spre satul Mardale, făcînd gură mare. Eu am rămas mai în urmă și din acei ameni au venit la mine vreo 3 – 4 inși și au început a mă îmbrînci ca să merg și eu cu ei, după cîrmacii lor, care ziceau că sunt studenți și care se găsesc înaintea mulțimei cu steaguri roșii. M-am uitat și eu (și) am văzut în capul oamenilor mai mulți inși cu batiste roșii în ciomege ridicate în sus, făcînd gură mare de nu înțelegeam ce zic"[191]. Răsculații din Laloșul, incitați de un grup venit din județele Gorj și Romanați, au incendiat conacul Ştirbey. Atacuri asupra conacelor, fără a se înregistra revendicări, se produc în mai multe sate. În satul Pojogi, un răsculat care a încercat să lovească un sergent a fost împușcat. Pe moșia mănăstirii Horezu au fost agitații generate de atribuirea unor părți din pămînturi țăranilor din alte localități.

Județul Mehedinți. Răsculații din satele Gemeni, Vrața, Botoșești, Bălăcița, Izvoarele, Tîmna, Corcova, Podu Grosului și Dobra au distrus conacele și magaziile cu cereale. Nu s-au înregistrat revendicări, ci numai distrugeri sistematice. Unitățile Regimentelor 5 Roșiori și 17 infanterie cu o baterie de artilerie a restabilit ordinea, cu prețul unui număr neprecizat de morți și răniți. Totuși se înregistrează 25 de morți în satul Butlești și 4 morți în satul Pătule, 5 morți în Salcea, 7 în Pristol și 5 case distruse, în Jiana Veche 5 împușcați și 4 case distruse, la Cioroboreni, după ce conacul a fost ars și devastat, au fost împușcați 9 răsculați și distruse 12 case, apoi alți 6 între Isvorelul și Gvardenița. Această localitate a fost identificată ca focar al instigațiilor; a fost incendiată de Armată. În comuna Oprișani au fost 29 de morți, iar în Ciarîngu – 12. În gara Tîmna au fost executați 5 capi ai răscoalei. Între 21 și 22 martie, bandele de răsculați, în mare majoritate veniți din alte județe, s-au refugiat în păduri, unde a început vînarea lor de către forțele de ordine împreună cu sătenii din vecinătate. Generalul Lambrino a raportat 18 morți ca urmare a acestei acțiuni și încă 2 răsculați pe care i-au

[191] *Ibidem*, p. 722.

omorît în bătaie sătenii din comuna Socu. Alţi 2 capi de revoltă, refuzînd să se predea, au fost împuşcaţi la Cărbuneşti. Cifra finală a morţilor din judeţul Mehedinţi a fost dată de inspectorul serviciului sanitar dr. M.N.N. Săveanu: 94 de morţi şi 62 de răniţi. Şi în acest judeţ s-au înregistrat răzbunări din partea unor primari sau funcţionari, care au întocmit liste cu răsculaţi pe care şi-au pus toţi duşmanii. Justiţia a anchetat caz cu caz şi a eliberat majoritatea celor reţinuţi. De asemenea, s-au înregistrat abuzuri din partea militarilor incartiruiţi prin sate, mai ales din partea ofiţerilor, în sensul unor cereri de hrană exagerate. Şi în acest judeţ s-a constatat răscoala în scop de jaf.

Riposta forţelor de ordine

La aproape un secol de la acest eveniment dramatic, tema intervenţiei Armatei împotriva ţăranilor rămîne încă un subiect de exploatare politică. De regulă, ţăranii sunt priviţi ca victime nevinovate, iar partidele, miniştrii şi Armata ca nişte vinovaţi de crimă. Ca şi în alte situaţii de proiecţie îndelungată a unei imagini false prin intermediul propagandei constante, opinia asupra comportamentului autorităţilor în timpul Marii Răscoale de 1907 nu va putea fi răsturnată integral. Cetăţeanul român contemporan nu a fost familiarizat cu multe aspecte juridice ale Dreptului constituţional şi nici cu detaliile teoretice ale drepturilor pe care le primesc autorităţile statului în caz de război civil, de exemplu. Sistemul democratic, în afară de o Constituţie adecvată, conţine şi un corp de legi menite a gestiona funcţionarea statului în momentele de suspendare sau de restrîngere a unor libertăţi democratice. Cetăţeanul nu a fost educat juridic şi nu are cum să înţeleagă faptul că o Constituţie democratică este destinată reglementării funcţionării statului şi societăţii pe timp de pace socială şi militară. În vreme de război sau de tulburări civile, statul democratic cade sub incidenţa diferitelor variante (mai blînde, mai mult sau mai puţin mascate) ale aşa-numitei Legi Marţiale, pe care dictaturile o aplică transparent şi fără complicaţii. Astăzi, juriştii şi specialiştii care s-au aplecat asupra acestui subiect nu pot ocoli o realitate bine probată documentar: „Sursele de epocă atestă, neîndoielnic, implicarea socialiştilor de stînga – adepţi ai cuceririi puterii în stat pe cale revoluţionară – în transformarea unui proces social legitim

într-un grav atentat politic la adresa existenței statului român. Situația era cu atît mai periculoasă cu cît marile puteri vecine (Austro-Ungaria și Rusia) își concentraseră trupele la frontieră și căutau un pretext politico-diplomatic pentru o intervenție militară"[192].

De la 18 martie 1907, Parlamentul a dat Legea pentru declararea stării de asediu prin Decret Regal:

Articol unic – *În împrejurările grave prin care trecem, pînă la restabilirea ordinei și liniștei, starea de asediu va putea fi declarată prin decret regal, în cuprinsul legei din 10 decembrie 1864.*

Conform uzanțelor internaționale, starea de asediu decretată de șeful statului a produs suspendarea sau restrîngerea unor libertăți constituționale. La Art.4, Legea stării de asediu din 1864 trecea integral sau parțial întreaga autoritate civilă în mîinile autorității militare și legitima judecarea delictelor și crimelor săvîrșite pe timpul stării de asediu de către tribunalele militare. Pe acest temei, în care instituțiile de forță conduc reprimarea răscoalei și tot ele judecă, va fi greu de găsit în epocă o altă opinie autorizată. Situația juridică în sine a produs marile ei semne de întrebare. De fapt, în momentul în care Justiția a constatat instigarea calificată a răscoalei – adică făcută în mod organizat și condusă de forțe cu caracter organizat –, ea s-a găsit în fața obligației de a pedepsi cîteva sute de agenți provocatori străini sau trădători de țară și a 11 000 de țărani români arestați. Din această situație critică, toate cele trei puteri ale statului democratic au ieșit prin acordarea unei doze mari de clemență țăranilor răsculați și inculpați și prin exagerarea rolului instigatorilor în timpul răscoalei. Astfel se face că, din punct de vedere oficial, *Marea Răscoală din 1907 a fost clasificată, pînă la instalarea regimului comunist în România, drept un atentat la securitatea națională a țării inițiat de o putere străină*. Pentru a judeca însă comportamentul forțelor de ordine în timpul acestui eveniment violent, va trebui să limităm analiza la prevederile legilor timpului. Marea Răscoală din 1907 nu poate fi judecată după legile din anul 2001.

Această analiză este importantă deoarece se definește în ultimă instanță ca ilustrare concretă a deficiențelor de import instituțional

[192] Anghel Andreescu, Octavian Burcin, Neculai Munteanu, Adrian Bălan, *Starea de asediu in România modernă*, Ed. All, București, 2000, p. 29.

pe care le-am mai expus în acest studiu. Conform analizei făcute în 1936 de gen. C. Manolache, principalele deficienţe *morale* ale intervenţiei forţelor de ordine au provenit din faptul că Legea stării de asediu din 1864 fusese introdusă după modelul străin: „Art. 1, 3, 4, 5, 6, 7 şi 9 (din 9) sunt traducerea fidelă a textelor franceze de la 1849, iar art. 2 şi 8 sunt inspirate din Constituţia franceză de la 1852 şi adaptate la forma noastră politică"[193]. Produs al conflictului deschis între revoluţie şi contrarevoluţie, corpul constituţional francez legiferat apela la principala forţă de represiune pe care putea conta – Armata. Napoleon al III-lea îi acorda întreaga sa încredere şi aceasta îl sprijinea, pentru că – popular vorbind – îi dădea de lucru: războaie, glorie militară internaţională, statut imperial. În plus, Armata Franţei avea foarte puţine şanse să intervină împotriva unor instigatori străini ai unei alte Mari Puteri, care să fi condus pe teritoriul său nişte acţiuni de aşa mare amploare cum au fost cele din timpul Marii Răscoale din România. Înclinaţi să copieze modelul francez, Alexandru Ioan Cuza şi Mihail Kogălniceanu au emis nişte reglementări inadecvate ţării. Prin efectul loviturii de stat date de ei la 2 mai 1864, legile represiunii – cum sunt de regulă numite – nu au avut beneficiul analizei şi deciziei unui Parlament, ci au exprimat voinţa a doi oameni, părerea lor despre cum ar trebui reglementată starea de asediu, concluzia la care au ajuns, ca nespecialişti, în urma consultării unor avocaţi. Datorită acestor defecte, Carol I, Parlamentul din 1907 şi guvernul au găsit de cuviinţă să completeze Legea stării de asediu cu anumite instrucţiuni, pe care le vom analiza în continuare.

Imediat după instalarea noului guvern, ministrul de Război, generalul Alexandru Averescu, a emis *Ordinul Circular* nr. 6 din 13 martie 1907 care reglementa comportamentul trupelor pe timpul răscoalei. La Art. 5 se prevedea: „Îndată ce se semnalează o adunare de ţărani, comandantul merge cu o parte, sau chiar cu toată trupa sa, şi somează pe locuitori să se împăştie. Coloanele mobile vor consista din o secţie de artilerie, escortată de cavalerie. Ele vor fi întrebuinţate în contra bandelor de ţărani care umblă din localitate în localitate, în scopul de a devasta şi jefui". Această prevedere descoperă o împărţire a forţelor în unităţi fixe, destinate asigurării liniştii şi, eventual, intervenţiei în localităţi, şi în unităţi mobile îndreptate împotriva răsculaţilor care se deplasau pentru a

193 *Ibidem*, p. 46.

provoca răscoala în alte localităţi. Procedurile de deschidere a focului au fost reglementate la Art. 7: „Comandantul va începe somaţiile la distanţe de cel puţin una sută paşi; ele vor fi energice şi la scurte intervale, trecute. După a treia somaţie se va comanda la ochi şi foc. Dacă după prima salvă ţăranii nu se retrag, va urma o a doua şi tot asemenea o a treia. Oamenii vor ochi la picioare, pentru a evita ca gloanţele trecînd peste răsculaţi, să lovească în nevinovaţi". La Art. 8 se preciza: „În contra bandelor se va trage la distanţă mare, dacă nu se supun la somaţiunea de a se opri sau dacă opun rezistenţă la avizare. În caz că sunt prea răzvrătite, se va trage chiar fără somaţiune". Aceste ordine corespundeau legilor militare şi poliţieneşti internaţionale. Ele erau un rezumat al *Instrucţiunilor asupra întrebuinţării armatei în caz de turburări. – Somaţiuni. – Stare de asediu*, emise cu caracter de lege tot la 18 martie 1907. Documentul este lămuritor atît pentru condiţiile legale în care a acţionat, cît şi pentru toate situaţiile în care Armata a deschis focul. La Art. 3, alin. 5, pct. a) se preciza: „Autorităţile civile nu pot face cereri de trupe decît pentru reprimarea desordinilor reale şi actuale, iar nu cînd este vorba de măsuri de precauţiune sau pentru a face un serviciu de ordine". Din acest text putem înţelege de ce Ministerul de Război nu a satisfăcut cererile repetate şi insistente, pe alocuri disperate, ale unor autorităţi locale de trimitere a trupelor pentru prevenirea unor tulburări. Prefecţii însă se aflau într-o situaţie paradoxală. Pe de o parte îşi înfiinţau servicii de informaţii, care le dădeau date precise despre pregătirea unei devastări, a unei crime, a unei ridicări în masă a ţăranilor sau despre prezenţa unor agitatori veniţi din alte judeţe, iar pe de altă parte nu aveau cu cine a le preveni. De fapt, aceste forţe trebuiau să fie ale Jandarmeriei săteşti şi, oricum, ale Ministerului de Interne. Dar la acea dată serviciul de ordine şi pază rurală era abia la început şi prost organizat. Această situaţie a generat un alt paradox. Practic, de cîte ori o unitate militară intervenea, acţiunea ei se desfăşura *după* ce infracţiunile la Legea stării de asediu se petrecuseră, ceea ce a pus trupele în permanenţă în situaţia de a putea deschide focul. În contextul arătat se înscrie cererea gen. Năsturel, comandantul Corpului 1 Armată, către generalul Gigurtu să ordone „tuturor detaşamentelor, ca, mergînd în localităţile răsculate şi ajungînd poate după consumarea crimei de

către răsculaţi, aceasta să nu împiedice trupa de a ucide pe făptuitori, să nu împiedice de a incendia casele lor"[194].

La acelaşi articol şi aliniat, dar la pct. (c) posibilităţile de intervenţie erau reglementate astfel: „Acţiunea armatei trebuie să fie întotdeauna energică şi hotărîtă. Mijloacele de pus în acţiune vor trebui să fie corespunzătoare, în fiecare caz în parte, cu gravitatea situaţiunei. *Hotărîrea lor este lăsată la tactul şi judecata comandantului trupei*, care trebuie necontenit să fie călăuzit, că *el este chemat numai să potolească turburarea, nu să pedepsească*, şi că tot atît de răspunzător de orice măsură, care nu ar face decît să încurajeze sau să îndîrjească mişcarea, cît şi de mijloacele excesive, acolo unde s-ar putea menţine sau restabili ordinea şi fără ele". Textul ilustra una din problemele cu care forţele militare se confruntă şi astăzi: a lăsa la aprecierea comandantului decizia dacă să intervină sau nu, în funcţie de gravitatea situaţiei, a făcut practic imposibilă reconstituirea exactă a faptelor. De regulă, aceste prevederi au generat obiceiul ca militarii să se orienteze în deciziile lor după tendinţa politică a momentului, după estimarea rezultatului acelui conflict. În cazul analizat de noi, era clar că răscoala va fi înfrîntă şi, în consecinţă, tendinţa comandanţilor a fost să acţioneze în forţă. Numeroasele decoraţii şi ridicări în grad de după răscoală au confirmat această premisă. La Art. 12, alin. 9, se menţionau elementele de instructaj făcut trupei: „Se va face mai cu seamă teorie asupra datoriilor ce are soldatul în asemenea împrejurări, explicînd oamenilor că *în faţa revoltaţilor ei se găsesc ca întocmai în război* şi că, dacă ar ezita cîtuşi de puţin a executa ordinele sau comenzile ce se vor da, s-ar face vinovaţi de neascultare în faţa răzvrătiţilor armaţi, crimă prevăzută şi pedepsită foarte aspru de codul de justiţie militară". Aici avem o altă temă sensibilă a condiţiei militarului. Este cazul tipic al stării de asediu, folosită împotriva tulburărilor interne, în care militarul este obligat să-l considere pe propriul său cetăţean ca inamic, la fel ca inamicul străin întîlnit în război pe front. În caz de neexecutare a ordinului, aşa cum se prevedea în aceeaşi lege, la Art. 21, fapta militarului atrăgea după sine dezarmarea, arestarea, iar în caz de nesupunere, împuşcarea. Situaţia devenea cît se poate de clară în Art. 13, unde se explica: „Misiunea trupelor în acţiunea de pacificare a răscoalelor trebuie să fie privită de aceştia întocmai ca şi *o operaţiune de război*". Iar la Art. 15, alin. 1, se cerea trupelor să

[194] *Marea răscoală a ţăranilor din 1907*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1987, p. 176.

dea operațiunilor „caracterul ofensiv cerut de asemenea împrejurări". La Art. 17 erau prezentate în detaliu procedurile de somație, care practic îl protejau pe comandant de orice confuzie: „Somațiunea 1-a! (a 2-a, a 3-a). În numele legii supuneți-vă, altfel tragem focuri! Oamenii pașnici să plece!". Practic, în cazul executării acestor somații, nu mai exista nici o posibilitate legală de a-l judeca pe un comandant pentru orice mort sau rănit nevinovat care a fost surprins de gloanțe stînd în preajma răsculaților sau căscînd gura. Somația are rolul, în întreaga jurisdicție internațională, de a permite izolarea cît mai corectă a grupului de răsculați, pentru identificarea precisă a acestuia și executarea grupată sau restrînsă a focului, dîndu-i posibilitatea comandantului să-și selecteze atitudinea (foc cu foc, foc direcționat, foc de revolver, de armă automată etc.). Cel mai controversat articol, mai ales prin consecințele sale, a fost cel care reglementa folosirea artileriei. La Art. 19, alin. 2 și 3 se preciza: „Întrebuințarea tunurilor în potolirea răscoalelor se va face, afară de *cazurile de vădită primejdie*, numai în urma *ordinelor speciale ale Ministerului de Război*. Trupele de artilerie vor putea fi folosite în același fel ca și cavaleria. De asemenea, *numai în urma unui ordin special al Ministerului de Război*, comandanții vor putea distruge locuințele în care răzvrătitorii se baricadează sau se adăpostesc, rezistînd". Generalii Năsturel și Gigurtu au avut astfel de ordine de la Averescu, iar în celelalte situații probabil că au fost cazuri de abuz, acoperit însă de justificarea existenței cazurilor de „vădită primejdie". În sfîrșit, pentru a nu mai avea nici un dubiu asupra completei acoperiri legale a intervenției Armatei în răscoala din 1907, Art. 23, alin. 2 menționa: „De la declararea stării de asediu, puterile autorităților civile pentru menținerea ordinei și poliției, trec în mîinile autorităților militare, în total sau în parte".

Pentru a se împiedica aprecierea discreționară a situației din partea ofițerilor, s-a acceptat între cei doi miniștri de forță ca aprecierea situației, a gradului de răzvrătire și a locului unde trebuie intervenit reveneau exclusiv autorităților civile, de regulă prefectului sau procurorului. De altfel, pe timpul răscoalei toți prefecții s-au deplasat pe cît posibil la fața locului, unii suportînd și agresiuni fizice, dar aducînd informații prețioase și calificate asupra evenimentelor. Conform statisticilor finale, cu două sau trei excepții, cazurile de deschidere a focului au fost controlate sau ordonate direct de procurori. Ministrul de Interne Ionel I.C. Bră-

tianu transmitea tuturor prefecților *Ordinul Circular* nr. 13 223 din 14 martie 1907, în care se punea la dispoziție șefilor județelor un tabel cifrat cu desfășurarea forțelor: „Din acest tablou veți vedea că guvernul a stabilit o rețea de putere armată în mod uniform pentru toată țara, însă proporțional cu suprafața județelor și întinderea răzvrătirilor. Succesul restabilirii liniștei depinde însă nu numai de la eventuala intervenire a acestei forțe armate, ci și de la tactul și deplina înțelegere care va trebui să domnească între autoritățile civile și militare". Tot în 14 martie, generalul Averescu trimite telegrama nr. 1692, în care se găseau și următoarele ordine: „Ofițerilor le este oprit a parlamenta. Ei vor face numai somații legale cînd nu este un agent civil prezent. [...] Comandanții de subzonă, cerînd concursul prefecților, vor face să se aducă la cunoștință populației, chiar și în locurile răzvrătite, că trupa are ordin să tragă cu armele cît și cu tunurile". Așa cum am mai arătat, ministrul de interne și-a informat prefecții, iar ministrul de război – comandanții, că răscoala are un caracter organizat și nu spontan: „Ne găsim înaintea unei *organizații sistematice anarhiste* care cere un plan general militar, pe care trebuie să-l ușurăm cît mai grabnic". În aceste condiții, după 16 martie, cînd dovezile clare ale instigărilor calificate au început să curgă la ministerele de forță, iar Ministerul de Justiție a început judecarea lor, aducînd și probe, Ionel I.C. Brătianu a ordonat prefecților: „Vă atrag încă o dată atențiunea asupra absolutei necesități de a se reprima chiar din primul moment în modul cel mai energic orice bandă care ar comite acte de violență sau incendiu". Ordinul se referea, evident, în special la grupurile de instigatori și răsculați în mișcare.

La scurt timp după emiterea ordinelor, au apărut unele incompatibilități la nivelul prefecturilor, determinate de faptul că pentru fiecare județ răsculat a fost numit și un comandant militar al județului. În unele locuri, cum a fost în județul Covurlui, comandanții militari au ținut locul prefecților în lipsa acestora și ordinele celor doi nu au concordat. Apoi, unii prefecți s-au plîns de cazurile în care ofițerii din teren și-au depășit atribuțiile, intervenind cu o violență pe care șefii județelor nu o considerau necesară. Ionel I.C. Brătianu i-a semnalat generalului Alexandru Averescu aceste situații, și acesta a răspuns prin Adresa nr. 1767 din 18 martie 1907: „Chiar dacă s-ar întîmpla că, pe alocurea, mijloacele întrebuințate să fie prea energice, nu cred, domnule

ministru, că este momentul a le cerceta". Era evident că Averescu credea în efectul exemplar al intervenţiei în forţă. Mentalitatea este confirmată din Craiova de generalul Gigurtu, care la 18 martie comunica prin telegrama cu nr. 885: „Energia trupelor de ieri şi exemplul de la Băileşti a oprit a se mai întinde răscoala". Realitatea din teren a confirmat poziţia militarilor. Pe acest fond s-au produs şi excesele şi înfracţiunile denunţate de unii oameni politici şi de unele personalităţi culturale. Ion Antonescu, cel care a provocat cele mai multe victime în Moldova, a fost decorat. În astfel de situaţii de criză majoră, un guvern responsabil şi un prim-ministru inteligent trebuie să gestioneze cu tact şi în spiritul legii conflictele de interese între civili şi militari. Aşa cum este cunoscut, una din problemele cele mai dificile ale democraţiei este controlul civil al forţelor armate, avînd în vedere că o Armată nu poate şi nici nu trebuie să fie o structură democratică. Nevoia permanentă a militarilor de a asigura eficienţa acţiunii lor, bazată pe violenţă, se loveşte în multe cazuri de neînţelegerea acestei realităţi. Pentru a ilustra o astfel de dihotomie, vom analiza unul din cazurile de măsură controversată luată în momentul răscoalei. Pentru potolirea violenţelor din comuna Şerbăneşti-Olt, comandanţii au repartizat în zonă pe căpitanul Teodorescu, din Regimentul 2 Călăraşi, pentru motivul strict militar că era familiarizat cu zona, îi cunoştea pe localnici, iar aceştia îl puteau uşor recunoaşte. Din punct de vedere militar, ordinul de trimitere a lui acolo este inatacabil. Numai că Teodorescu era ginerele arendaşului Pelopolas, ale cărui proprietăţi au fost devastate. Conform unei plîngeri a preotului Ion Anghelescu, căpitanul Teodorescu l-a arestat împreună cu alţi 11 răsculaţi şi i-a supus torturii pentru că „voeşte, după stăruinţa socrului său, să răzbune pe nedrept, ameninţîndu-ne că ne împuşcă"[195]. Nu cunoaşteam rezultatul anchetei, dar putem observa că acest caz are cel puţin două soluţii: *Unu* – ofiţerul, cunoscînd bine satul, a reţinut pe cine trebuie, identificînd corect răsculaţii, între care, la fel ca în multe alte locuri, s-au aflat mulţi preoţi xenofobi; *Doi* – profitînd de misiunea sa legală, a căutat într-adevăr să se răzbune.

La începutul anului 1912, Nicolae Filipescu va redeschide dosarul complicat al evenimentelor din 1907, iar ziarul *Adevărul*

[195] *Răscoala din 1907*, vol. 2, Editura de stat, Bucureşti, 1948, p. 169.

va pretinde că se află în posesia unor noi dovezi ale unor execuţii sumare în judeţul Olt. Al. Marghiloman va consemna recunoaşterea faptelor de către fostul prefect Anghel şi mărturia unui ofiţer: „La dejun, căpitan M. Negruzzi, care în 1907 a fost de pază în Olt, spune că execuţiile au fost aşa şi că Anghel, prefect, admira tirul artileriei care prindea din fugă populaţia"[196]. Dincolo de aspectul mai degrabă literar al consemnării, informaţia nu oferă principalele indicii ale cazului, neputîndu-se constitui în probă. Ştim însă că în cele trei judeţe critice, arendaşii, proprietarii şi unii funcţionari au profitat de prezenţa Armatei pentru a ordona represalii şi că au existat, ca întotdeauna, militari dispuşi să le aplice dincolo de litera legii. Mai ştim cu siguranţă că una din acţiunile militarilor era ilegală, execuţiile sumare pe cîmp sau prin gări a unor capi ai răscoalei fiind oprite tîrziu de miniştrii Internelor şi Războiului. Pe de altă parte, nu cunoaştem cîţi dintre aceşti răsculaţi executaţi erau instigatori străini, prinşi în număr mare, şi în ce măsură violenta reacţie internaţională a Rusiei după lichidarea răscoalei nu a fost un reflex al eşecului oamenilor săi.

La 29 martie/11 aprilie 1907, regele Carol I, cap al Oştirii, a dat următorul Ordin de zi către armată:

Ostaşi,

Evenimente grave s-au dezlănţuit asupra noastră, zguduind instituţiile statului pînă în temeliile sale şi punînd în primejdie munca a jumătate de veac.

În aceste grele împrejurări, armata a fost chemată să restabilească liniştea turburată. Fără şovăire, ea şi-a îndeplinit datoria şi, în toate unghiurile ţării, ostaşii au răspuns grabnic la apel. În cinci zile oştirea a ajuns la numărul de 140 000 de oameni.

Mobilizarea repede şi dizlocarea trupelor cu ordine şi fără întîrziere sunt o puternică chezăşie că armata va fi întotdeauna în stare a face faţă oricărei primejdii ce ar ameninţa statul.

Ţara datoreşte oştirii şi atitudinii ei hotărîte, că o mare nenorocire a fost înlăturată şi ordinea în scurtă vreme restabilită.

Aţi avut o datorie dureroasă de îndeplinit; dar unde este omor, foc şi jaf, trebuiesc ocrotite cu orice preţ averea cetăţenilor şi buna rînduială.

196 Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 103.

Vă mulţumesc cu inima caldă şi privesc cu dragoste şi nemărginită încredere spre scumpa Mea armată, care s-a arătat la înălţimea chemării sale, ori şi cînd o primejdie a ameninţat fiinţa scumpei Noastre ţări.

CAROL[197]

Un decret ulterior i-a amnistiat pe militarii care, în timpul răscoalei, au refuzat să execute ordinele, să tragă sau au fost surprinşi „trăgînd în vînt" şi primiseră pentru aceste fapte pedepse grele.

Activitatea Ministerului de Justiţie

Procuraturile Generale ale Curţilor de Apel au acţionat încă din timpul răscoalei pentru cercetarea evenimentelor violente, precum şi pentru interogarea arestaţilor. Activitatea procurorilor a urmărit identificarea instigatorilor şi a mijloacelor instigării, a făptuitorilor şi complicilor.

Justiţia a stabilit vinovăţia lui Vasile M. Kogălniceanu, arestat de altfel la Giurgiu şi ţinut în domiciliu forţat. La dosarul 22/907 s-au reţinut faptele prevăzute şi pedepsite de Art. 181 Cod Penal, referitoare la conţinutul broşurii *Înproprietăririle ţărăneşti*, unde, la pagina 12 „sunt fraze care tind la răscularea ţăranilor, spre a ucide, incendia şi comite tulburări, în scop de a căpăta mai lesne moşiile proprietarilor"[198]. S-a constatat că activităţile propagandistice directe ale lui Vasile Kogălniceanu s-au declanşat cu intensitate încă din 1906, mai ales cu ocazia sărbătoririi a 40 de ani de domnie ai lui Carol I, şi ar fi avut drept scop final înfiinţarea unui partid ţărănesc. Astfel, broşurile ar fi părăsit caracterul literar sau ştiinţific protejat de Art. 24 din Constituţie şi au intrat în categoria propagandei politice antistatale. Instrucţia judecătorească a fost însă anevoioasă şi pigmetată cu tentative de încălcare a legilor ţării. Problema de fond a fost aceea că judecătorii intenţionau să nu-l judece în *cauză ordinară*, ci în *cauză excepţională*, dată fiind gravitatea infracţiunii instigate de el. Starea de asediu încetase, iar broşurile sale puteau fi interpretate ca „fapte de propagandă

[197] Prof. Senator Badea Mangîru, *op. cit.*, p. 396.

[198] *Răscoala din 1907*, vol. 2, Editura de stat, Bucureşti, 1948, p. 22.

politică constituțională, care nici cînd nu pot fi calificate de provocare la răscoale". În manifestul *Către săteni*, exista și precizarea: „Noi nu vrem să facem răscoală, nici turburare printre oameni; de asemenea nu voim să facem pe țărani a crede că vor putea căpăta dintr-o zi pe alta ceea ce cer"[199], care i-a derutat pe judecători. Vasile Kogălniceanu și-a găsit un susținător neașteptat chiar în completul de judecată, în persoana judecătorului-supleant la Tribunalul Vlașca, Toma Dragu, care a încercat să blocheze procesul pe motive procedurale, clamînd totodată și poziția sa de opozant al ingerințelor politice. Un singur lucru nu și-a putut închipui în primă fază Ministerul de Justiție: că Toma Dragu, pus să-l judece pe Vasile Kogălniceanu, era membru secret al... Partidului Țărănesc inițiat de inculpat. În momentul în care a simțit că ancheta asupra organizației ilegale se apropie de el, Toma Dragu – de altfel, un foarte bun criminalist – a demisionat din magistratură și a devenit avocatul lui Vasile Kogălniceanu. Amnistia faptelor l-a scos din închisoarea Văcărești, iar Dragu s-a refugiat în Franța. De acolo a scris o broșură foarte dubioasă despre procesul la care participase și nu s-a mai sfiit să-și demaște acțiunile: „Și ce ușor le-ar fi fost – dacă ar fi crezut un moment în vinovăția noastră – să ne excepteze pe noi, instigatorii principali, din actul amnistiei, alăturea de învățători, preoți și funcționari"[200]. Problema care îl durea cel mai mult era eșuarea proiectului de partid țărănesc, a cărui constituire în secret rămîne și astăzi un mister, atît timp cît actele sale publice țineau de drepturile constituționale! Faptul că PNL a preluat problema învoielilor agricole și a legiferat o îmbunătățire a situației țăranilor a produs nu numai un val de ură din partea marxiștilor, dar i-a lăsat și fără obiectul instigării. Toma Dragu a revenit în țară, s-a înscris în partidul socialist. Reluîndu-și activitățile antistatale, a primit o condamnare de 15 zile pentru instigare la nesupunere a ostașilor în timpul Războiului balcanic. În perioada 1919-1920 a fost liderul Partidului Socialist și om de legătură al acestui partid cu Elena Lupescu.

Nu am insistat întîmplător pe acest caz, deoarece el s-a aflat la originea proiectului de modificare a Constituției din 1866, care se va finaliza abia în 1923, printr-o nouă Constituție. Fiind scrisă de

---

199 Vasile M. Kogălniceanu, *Către săteni*, Ed. Goebl, București, 1906, p. 12.

200 Toma Dragu, *Partidul Liberal și Chestia țărănească. Destăinuirile unui fost magistrat în Afacerea Kogălniceanu*, Ed. Dimitrie C. Ionescu, București, 1908, p. 20.

ziariştii revoluţionari C.A. Rosetti şi Eugeniu Carada, Constituţia din 1866 conţinea libertăţi de expresie care permiteau inclusiv activităţile anarhice şi antinaţionale, duse mai ales prin presă, de oricine primea bani să o facă.

În aceeaşi cauză au mai fost cercetaţi Nicolae Iorga şi Spiru Haret. Dacă în cazul lui Spiru Haret, lucrurile s-au lămurit repede, fiind vorba de interpretarea tendenţioasă de către instigatori a unor afirmaţii din textele sale, în cazul lui Nicolae Iorga lucrurile se pare că au fost mai complicate. Înştiinţat că împotriva lui Vasile Kogălniceanu s-a emis mandat de arestare, Iorga consemna în una din operele sale autobiografice: „Am căpătat informaţia sigură că aceeaşi soartă mă ameninţă şi pe mine, dacă la ţăranii închişi s-ar găsi un singur rînd de mîna mea"[201]. Pe timpul răscoalei, studenţii săi i-au păzit domiciliul, iar marele savant şi-a luat un concediu de o lună pentru a nu fi implicat. Iorga era convins că urmărirea penală era urmare a articolului *Dumnezeu să-i ierte* din publicaţia sa *Neamul Românesc* şi probabil că pînă la sfîrşitul vieţii nu a înţeles şi nu a cunoscut realitatea cercetărilor Procuraturii generale în ce îl priveşte. În marea sa naivitate, Iorga scrisese: „Dumnezeu să-i ierte pe cei patru ţerani împuşcaţi în oraşul românesc Botoşani de oastea românească în ziua de 5 martie 1907", fără să ştie că *ţeranii* erau cam lipoveni şi că au murit strigînd „Înainte, că vin ruşii!". Chiar dacă istoricul s-o fi lămurit mai tîrziu, oricum textul avea un caracter evident antisemit şi politic. Tulburător este că, douăzeci şi cinci de ani mai tîrziu, întrerupînd un discurs parlamentar al lui Armand Călinescu, Nicolae Iorga va lua vehement apărarea Armatei împotriva „ţăranilor înnebuniţi" care s-au răsculat la Rădăuţi şi împotriva cărora ar fi trebuit să se deschidă focul: „Da, la aceste lucruri şi, cînd nu le poţi împiedica, cu inima frîntă tragi!"[202]

Ceea ce nu a cunoscut în mod sigur Nicolae Iorga în 1907 a fost informaţia secretă că, de fapt, nu era urmărit pentru articolul din *Neamul Românesc*, ci pentru a se stabili dacă are vreo legătură cu activitatea organizaţiei oculte *Neamul Românesc* pe care o descoperise Secţia a II-a de informaţii. Încă din anul 1906, cu ocazia manifestărilor legate de aniversarea a 40 de ani de domnie ai lui Carol I a fost semnalată activitatea unei organizaţii care promo-

[201] Nicolae Iorga, *O viaţă de om aşa cum a fost*, Ed. Minerva, 1972, p. 415.

[202] Armand Călinescu, *Discursuri parlamentare (1926 – 1933)*, vol. 1, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1938, p. 101 (retipărite de Ed. Quadrimpex srl – 1993).

va idei naţionaliste xenofobe, antidinastice şi antiparlamentare. Ofiţerii de contrainformaţii şi-au pus serios întrebarea dacă există vreo legătură între propaganda dusă împotriva regelui Carol I şi a expoziţiei omagiale organizate la Bucureşti şi gazeta lui Iorga, al cărei prim număr apărea chiar în ziua de 10 mai 1906. Investigaţia a descoperit că membri acestei organizaţii, identificate cînd cu numele rusesc *Rumunski Norod* (codificat cu iniţialele R.N.), cînd cu cel de *Neamul Românesc* (N.R.), erau învăţători, primari, avocaţi şi preoţi şi acţiona cu predilecţie în judeţele din sudul ţării, mai ales în Oltenia. În timpul răscoalei, în temeiul Legii stării de asediu, corespondenţa lor a fost deschisă. Astfel s-a descoperit că pregătirile pentru declanşarea unei răscoale datau din 1906. La 2 august 1906, avocatul Alexandru Dumitrescu îi scria avocatului Năvârlie: „Niciodată nu-mi va eşi din inima mea generoasă ideia ce voim să o ridicăm şi cu stindardul în masă să gustăm din roadele muncii noastre"[203]. În iulie 1906, avocatul Gheorghe Petrescu îi scria lui Alexandru Dumitrescu: „Îmi vorbeşti de nişte snopi gigantici, ceiace denotă că ai muncit la cataramă", fiind vorba de activitatea de narodnic printre ţărani a celui din urmă. Tot în iulie, Năvârlie îi scrie aceluiaşi Dumitrescu: „Va să zică n-ai uitat hotărîrea noastră de la Craiova, pentru luptă? Să fim tari!". Într-o scrisoare din 29 decembrie 1906 a lui Marinescu pentru Năvârlie, lucrurile sunt ceva mai clare:"Manifestele le voi trimite cu omul meu de încredere, care le va distribui şi va face propagandă în acelaşi timp"[204]. O altă scrisoare, cu caracter anonim, dar cu scop evident incitator a fost descoperită în martie 1907 tot în judeţul Dolj. Iată cîteva pasaje: „Sculaţi în sus, dechideţi ochii bine, căci a venit timpul iarăşi de deşteptare, a venit timpul să sugem sîngele ciocoesc! Puneţi mîna pe cuţite, pe arme, pe topoare, coase, şi tăeţi în dreapta şi în stînga, puneţi foc veneticilor şi toţi ciocoilor, căci numai aşa vom scăpa ţara de aceşti cîini [...]. Tăiaţi şi nu vă gîndiţi că omorîţi, nu vă gîndiţi la păcat, căci pe acei pe care îi lăsaţi încă în viaţă, nu numai că sunteţi robii lor, ba ceva mai mult, îşi bat joc de fiicele şi nevestele voastre! Acum e timpul să scăpăm şi de aceea omorîţi, fraţilor, căci va fi vai de copiii voştri în viitor!" Textul conţinea şi instrucţiuni: „Dacă vine armata, potoliţi-vă.

[203] *Răscoala din 1907*, vol. 2, Editura de stat, Bucureşti, 1948, p. 199 (Raportul nr. 7 800 din 14 mai 1907 al prim-procurorului de lîngă Tribunalul Dolj, înregistrat cu nr. 14 505/16 mai 1907 la Ministerul Justiţiei).
[204] *Ibidem*.

Pleacă armata, începeţi", precum şi o încheiere sugestivă: „Te rugăm, fă tot posibilul ca să o citească toţi cei din sat, care ştiu carte. Semnătura noastră este aceasta: *Buni apărători ai Neamului Românesc*"[205]. Patentul marxist este inconfundabil. În Manifestul Partidului Comunist, Marx îi acuza pe burghezi că „au la dispoziţie femeile şi fiicele proletarilor lor"[206], temă dragă burghezului Karl Marx, care a făcut un copil nelegitim cu servitoarea lui Engels (o oarecare Helen Demut), care cheltuia sume mari pe prostituate, în timp ce două din fiicele sale s-au sinucis, alţi trei copii au murit din cauza subnutriţiei, iar o altă fiică, Eleonor, şi-a organizat sinuciderea împreună cu soţul ei; ea a murit, ginerele lui Marx s-a răzgîndit în ultimul moment[207].

Procuratura din Paşcani descoperă la percheziţia domiciliului unui anume Alexandru Dimitriu o scrisoare datată 26 martie 1906, „din cuprinsul căreia rezultă că se proectase o mişcare generală în ţară din partea muncitorilor pentru dezrobirea lor (a ţăranilor, n.a.)". Şi pentru că ne-am referit la Paşcani, să menţionăm că acuzaţiile de tortură la adresa muncitorilor ceferişti „care s-au solidarizat cu ţăranii" au fost cercetate temeinic de Procuratură şi de dr. D. Stenescu, medicul spitalului din oraş, descoperindu-se urme de vînătăi pe fese la doi muncitori şi un caz de bronşită. Îndemnurile la cruzime adresate ţăranilor vizau înlăturarea respectului pentru autoritate – una din tehnicile loviturii de stat –, iar autoritatea era atacată astfel încît să-i producă dezorganizarea. Publicaţiile coordonate de Christian Rakovski îndemnau pe faţă soldaţii să nu-şi asculte superiorii şi să se revolte: „Denunţaţi peste tot inamicul adevărat şi, dacă este necesar şi este posibil, treceţi de partea răsculaţilor"[208]. Racovski a fost trimis în judecată în două procese, la care afirmă că ar fi vrut să se prezinte pentru a le transforma în „tribună politică", dar nu a avut curajul să vină din străinătate deoarece fusese informat că nu ajunge la Tribunal, urmînd a fi suprimat imediat ce păşeşte pe pămîntul României[209]. Cunoscîndu-l pe Ionel I.C. Brătianu, nu trebuie să excludem total această ipoteză.

---

[205] *Ibidem*, p. 196.

[206] Karl Marx, Friedrich Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1998, p. 29.

[207] Richard Wurmbrand, *Marx şi satan*, Ed. Stephanus, Bucureşti, 1994, p. 38.

[208] *România Muncitoare*, Anul III, 11 martie 1907, p. 2.

[209] Francis Conte, *op. cit.*, p. 89.

Ea poate rămîne în picioare şi dacă adăugăm informaţia că acelaşi Christian Rakovski a fost implicat în atentatul asupra lui Ionel I.C. Brătianu din 1909.

Este posibil ca unele probe materiale ale organizării acestei răscoale să fi dispărut între timp sau să se găsească încă prin arhive, dar în momentul instrucţiei din 1907, Ministerul Justiţiei nu a avut dubii asupra caracterului organizat al instigării şi a avut şi probe. La 16 aprilie, Tribunalul Ilfov se afla în posesia unor legitimaţii şi documente secrete ale organizaţiei R.N. şi îi cerea ministrului de interne să lărgească cercetarea: „Avem onoare a vă ruga să binevoiţi a dispoza să se facă cercetări în ţară prin prefecturile respective, dacă în vreun judeţ s-au mai găsit apeluri şi cărţi de membru ale societăţii secrete R.N., precum şi dacă vreun preot sau învăţător a luat parte directă şi activă la mişcările ţărăneşti sau ca instigator, întrucît apelurile numitei societăţi secrete se adresează mai mult preoţilor şi învăţătorilor, comunicîndu-ne rezultatul, fiind necesar instrucţiunei"[210].

Un alt caz, care vine să confirme ciudata soluţie aleasă de iniţiatori pentru înfiinţarea unui Partid Ţărănesc în România, a fost acela al lui Ion Mihalache (viitorul lider PNŢ). Acesta s-a implicat, încă de la o vîrsta de 20 – 24 de ani, în activitatea subversivă de constituire a unor structuri săteşti ale unui viitor Partid Ţărănesc, adoptînd ca mesaj politic blamarea în bloc a clasei politice româneşti, folosind totodată „expresii dure cu accente de clasă"[211]. Întrat în legătură cu Vasile Kogălniceanu şi cu alţi agitatori narodnici, Ion Mihalache „credea în acele momente că organizaţia ţărănească pe cale de reconstituire trebuia retranşată în spatele lui Nicoale Iorga, marele «idealist» şi misionar animat de cele mai bune intenţii pentru naţiune"[212]. Din corespondenţa sa cu Iorga au fost reţinute mai multe afirmaţii suspecte, printre care una i-a atras arestarea: „... nu vom mai lăsa să se scape cel dintîi prilej, fără a ne strînge şi în linie de luptă"[213]. Cum lucrul ăsta chiar s-a întîmplat în 1907, Ion Mihalache a trebuit să facă faţă cercetării

210 *Răscoala din 1907*, vol. I, Ed. de stat, Bucureşti, 1948, p. 864.

211 Apostol Stan, *Ion Mihalache. Destinul unei vieţi*, Ed. Saeculum I.O., Bucureşti, 1999, p. 23.

212 *Ibidem*, p. 24.

213 *Ibidem*, p. 25.

penale declanşate la Cîmpulung Muscel. A fost eliberat, din lipsă de probe concludente, şi amendat de Ministerul Instrucţiunii Publice pentru „activitate subversivă". Toate aceste cazuri cercetate penal rămîn în continuare stranii prin lipsa de logică a acţiunii activiştilor ţărănişti: ce rost avea desfăşurarea unei activităţi subversive, cu organizare secretă, cu parole, semne de recunoaştere, manifeste şi corespondenţă conspirativă, cînd Constituţia ţării asigura accesul liber la dreptul de asociere, de propagandă şi de activitate politică, libertatea cuvîntului şi a presei? Un biograf de ţinută, istoricul Apostol Stan, ne semnalează că activităţile menite să ducă la crearea Partidului Ţărănesc nu erau de inspiraţie socialistă. Dacă acceptăm această opinie – în ciuda legăturilor evidente cu mişcarea socialistă, a relaţiei cu presa de stînga, a folosirii inexplicabile a expresiei *Neamul Românesc* în limba rusă –, atunci, considerînd mişcarea socialistă doar un vector la îndemînă pentru promovarea ideologiei ţărăniste, înseamnă că ne aflăm într-adevăr în prezenţa unei organizaţii naţionaliste timpurii, perfect adaptată ideilor lui Nicolae Iorga şi precursoare a doctrinei anarhiste de mai tîrziu, care va acţiona violent împotriva partidelor, a Constituţiei şi instituţiilor statului. Prin natura constitutivă, ca *partid de clasă*, am fi tentaţi să înclinăm mai mult spre influenţa decisivă a socialismului – confirmată apoi în regim parlamentar de Partidul Ţărănesc condus de Ion Mihalache –, pe care mulţi nu l-au privit ca ideologie şi practică antinaţionale şi criminale. Dar despărţirea bruscă a lui Nicolae Iorga de revista *Sămănătorul*, în mai 1906, pentru a se lansa în politică prin publicaţia *Neamul Românesc*, se suprapune prea bine pe momentul trecerii mişcării ţărăniste în faza ei militantă, ca să nu confirme teza caracterului naţionalist, uşor antidinastic, dar periculos antistatal, pe care l-au instrumentat instanţele după stingerea răscoalei. Poate că tocmai caracterul naţionalist a fost acela care i-a scăpat de pedeapsă, în timp ce socialiştii au fost expulzaţi sau condamnaţi pe capete. În sfîrşit, va trebui să luăm în calcul şi exagerările ministerelor noului guvern, care vor căuta să pună în balanţă legitimitatea represiunii şi gravitatea faptelor reprimate. În ce-l priveşte pe Nicolae Iorga, traseul său prin mai multe partide politice, în paralel cu scrierea impresionantei sale opere, este cel mai bine explicat de o afirmaţie a lui Iosif Puşcariu: „Uriaşul, cu gestul lui larg, îmbrăţişa zările şi arunca sămînţa mai

departe, desigur, uneori chiar prea departe. Ogorul nostru i s-a părut prea îngust. Lui îi trebuia *Neamul românesc*, întreg neamul, nu numai o mînă de cititori"[214].

Justiția i-a judecat pe răsculați, dînd sentințe la aproximativ un sfert din cei arestați. Trei sferturi din cei reținuți în timpul răscoalei au fost eliberați și puși sub observația autorităților locale. Majoritatea covîrșitoare a sentințelor, inclusiv pentru vinovații de crime, a fost de muncă silnică pe viață sau pe diferite termene. Așa cum arătam, au fost expulzați din țară 880 de socialiști implicați în instigarea răscoalei, ei neputînd fi condamnați pentru că erau cetățeni străini.

În final, să privim cîteva date statistice. Din totalul țărănimii române, au participat la răscoală aproximativ 1,5 – 1,8%. Cu excepția județelor din Oltenia, în nici un alt județ nu s-au răsculat în medie mai mult de 500 de oameni. Cifra de 11 000 de morți este o fantezie a presei socialiste. Ea corespunde însă numărului celor arestați. Cel mai mare „masacru" din Moldova, de exemplu, s-a produs la Galați, unde Ion Antonescu, viitorul mareșal, a omorît 14 oameni și a rănit alți 9[215]. Marea majoritate a județelor nu a înregistrat cifre mai mari de 10 morți. Ripostele mai dure ale Armatei s-au produs în Mehedinți, Dolj și Olt. Cifrele care se pot reconstitui în baza documentelor cunoscute nu trec de 1 000 de morți pentru toată țara, deși au fost vehiculate și cifre de 4 000 sau de 2 500 de morți, niciuna cu suport documentar autentic. Mai gravă a fost atitudinea violentă și discreționară împotriva țăranilor după ce răscoala s-a sfîrșit. Dar pentru a îndepărta și ultimul dubiu asupra diversiunii cu 11 000 de țărani omorîți, vom apela la dosarul secret ascuns de Carol I. În mapa personală a primului-ministru D. A. Sturdza au fost găsite tabelele cu evidența represiunii pe zile. Ele acopereau în detaliu perioada de vîrf a acțiunii militare, 28 martie – 5 aprilie 1907:

„Moldova 28 matie 1907 – 6 morți, 8 răniți, nici un arestat;
Moldova 29 martie 1907 – 6 morți, mai mulți răniți, 31 de arestați;
Moldova 31 martie 1907 – nici un mort, nici un rănit, 107 arestați;
Moldova 1 aprilie 1907 – nici un mort, nici un rănit, 70 arestați;

[214] Z. Ornea, *Sămănătorismul*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1998, p. 71.

[215] Ion Bulei, *Atunci cînd veacul se naștea*, Ed. Eminescu 1990, p. 108. (Detalii asupra incidentului vezi în Alex Mihai Stoenescu, *Armata, mareșalul și evreii*, Ed. RAO, București, 1998, pp. 40-44.)

Moldova 3 aprilie 1907 – nici un mort, nici un rănit, 48 de arestaţi;
Moldova 4 aprilie 1907 – nici un mort, nici un rănit, 123 de arestaţi.

Total: 12 morţi, 8 sau mai mulţi răniţi, 517 arestaţi.

Valahia 28 martie 1907 – 24 morţi, 21 răniţi, 700 arestaţi;
Valahia 29 martie 1907 – 16 martie, 25 răniţi, 40 arestaţi;
Valahia 29 martie 1907 – 24 morţi, 22 răniţi, 79 arestaţi;
Valahia 30 martie 1907 – 79 morţi, 13 răniţi, 69 arestaţi;
Valahia 31 martie 1907 – 140 morţi, 12 răniţi, 38 arestaţi;
Valahia 31 martie 1907 – 17 morţi, 2 răniţi, 47 arestaţi;
Valahia 1 aprilie 1907 – 28 morţi, nici un rănit, nici un arestat;
Valahia 2 aprilie 1907 – 40 morţi, 9 răniţi, 84 arestaţi;
Valahia 3 aprilie 1907 – 18 morţi, nici un rănit, 7 arestaţi.

Total: 386 morţi, cel puţin 104 răniţi, 1 064 arestaţi.

Oltenia şi Muntenia 4 aprilie 1907 – 23 morţi, nici un rănit, 2 arestaţi;
Oltenia şi Muntenia 4 aprilie 1907 – nici un mort, nici un rănit, 145 arestaţi;
Muntenia şi Oltenia 5 aprilie 1907 – nici un mort, nici un rănit, 23 arestaţi

Total: 23 morţi, nici un rănit, 170 arestaţi"[216].

Aşadar, la nivelul înalt al primului-ministru al ţării, informaţiile oficiale arătau că între 28 martie şi 5 aprilie se înregistraseră **421 de morţi, aproximativ 112 răniţi şi 1 751 de arestaţi**. În telegrama nr. 271 din 6 aprilie 1907 trimisă Ministerului de Război de gen. Zosima, lui Alexandru Averescu i se raporta că fuseseră arestaţi 1 251 de răsculaţi, din care numai 433 fuseseră reţinuţi pentru anchetă, „iar restul au fost puşi în libertate după prima cercetare"[217]. Să dublăm oricare din cifre, să le triplăm, să le înzecim, să le înmulţim şi cu 20 – în condiţiile în care cineva mai crede că informaţia secretă la nivelul primului-ministru se poate prezenta cu asemenea diferenţe matematice – şi tot nu rezultă 11 000 de morţi!

Armata a acţionat în baza legilor ţării. Nu există nici un caz cunoscut în care trupele să fi deschis focul împotriva unor oameni nevinovaţi; peste tot Armata a reacţionat la violenţe evidente şi la încălcări ale legilor, sancţionabile în oricare stat. Ceea ce se poate discuta este situaţia, de la caz la caz, în care riposta a depăşit

---

[216] *Răscoala ţăranilor din 1907*, vol. 3, Ed. de stat, Bucureşti, 1949, pp. 32 - 38.
[217] *Ibidem*, p. 22.

nivelul de periculozitate al acțiunii răsculaților. Deocamdată știm că cele mai dure represalii s-au produs în locuri unde avuseseră loc crime cu bestialitate (ciopîrțirea victimei, arderea de viu, torturarea, uciderea rituală cu plugul etc.) sau unde au fost bătuți sau omorîți militari.

Să investigăm și cîteva atrocități făcute de răsculați, pentru a măsura exact dimensiunea represiunii:

1. „Țăranii din Valea Stanciului, după ce au mutilat îngrozitor pe proprietarul Virgil Tîrnoveanu, au scos cadavrul în șosea și, punîndu-i pămînt în gură, strigau: «Na pămînt, satură-te de pămînt!» L-au tăiat apoi în bucăți și l-au aruncat pe cîmp".
2. „Cîțiva țărani din Băilești s-au dus azi la cimitir și *au încercat să desgroape un copil mort de un an al proprietarului Dașu Gabroveanu, spre a-l mutila;* autoritățile au împiedicat pe profanatori".
3. „În Grecești (Dolj), înainte de a omorî pe logofătul moșiii, i-au tăiat organele genitale și le-au băgat în gură. La Vărvor, au dat foc bisericii, strigînd: «Să arză, căci noi am făcut-o!» Același lucru și cu școala".
4. „La Ghindeni (Dolj), au scos pomii din curtea conacului și de pe șosea, strigînd: «Dacă n-avem noi pomi, să n-aibă nimeni»".
5. „La Verbința (Dolj), țăranii au omorît pe logofătul Constantin Bumbaru și au pus pe foc bucăți din corpul lui".

Aceste exemple de comportament aberant au fost extrase din raportul final înaintat primului-ministru – ascuns și el pînă în 1949 –, în care se găsesc și cîteva scurte concluzii:

„1. Indivizi travestiți, neștiind măcar românește, au cutreerat satele.
2. Unii fruntași ai satelor au fost puși cu de-a sila în capul mișcărilor.
3. Unii țărani au apărat cu viața avutul proprietarilor lor.
4. Țăranul român nu e capabil de cruzimile nemaiauzite ce s-au săvîrșit în unele locuri"[218].

Șocați de violențele înregistrate în unele localități și influențați de informația reală că acolo trăiau mulți străini (mai ales bulgari),

[218] *Ibidem*, p. 65.

autoritățile au ajuns la această concluzie comodă, că nu românii sunt autorii atrocităților. Dar cine poate ști?

Documetele represiunii atestă că, de cele mai multe ori, ceea ce am înțeles noi prin folosirea artileriei împotriva țăranilor s-a redus la 1- 4 lovituri de tun, direcționate asupra clădirilor. Au fost însă luate drept metodă generalizată cele trei cazuri de represalii în care artileria a făcut prăpăd. Totuși, într-un loc cunoscut ca exemplu de folosirea artileriei „împotriva țăranilor" – satele Beciu și Dudu din Olt – cercetarea penală a arătat că au fost trase 10 lovituri de tun, în urma cărora au murit 8 răsculați. Pentru cei cu instrucție militară, raportul dintre putere de foc și efect este pur și simplu de neînțeles. În condițiile în care fiecare lovitură de tun arunca fragmente de șrapnel pe un diametru de 30 de metri, a rezulta doar 8 morți din rîndul inamicului ridică mari semne de întrebare. Ele însă coboară atunci cînd aflăm că în urma celor 10 lovituri de tun au fost incendiate 17 case și distruse 6. Este clar că artileria primise ordin să distrugă clădiri, iar morți au rezultat, secundar, din această misiune. Armata nu a vînat oameni cu artileria. Aflarea întregului adevăr – cît de importantă a fost instigarea și cît de ilegale au fost unele intervenții militare – va fi extrem de complicată și în viitor, pentru că sursele principale de informare – Guvernul și presa – au fost partizane și total opuse.

Concluzii

Cronologic, Marea Răscoală din 1907 trebuie tratată în cel puțin trei etape: revolta urbană din Botoșani, răscoala din Moldova și răscoala din Muntenia și Oltenia:

1. Deși sunt cuprinse în același fenomen, evenimentele din satul Flămînzi nu au fost declanșatorul Marii Răscoale; nu am întîlnit nici o probă care să ateste o răspîndire a răscoalei din patrulaterul moșiei în cauză către alte zone; răscoala a început să fie comentată public și să fie intens propagată de presă după incidentele din orașul Botoșani, atacat de mahalagii și lipoveni, din care patru au fost împușcați de forțele de ordine.
2. Răscoala din Moldova a avut o motivație combinată, antisemită și socială, prin faptul că cererile de reglementare a tocmelilor agricole au fost legate de activitatea periculoasă a trusturilor

arendășești; ea a fost peste tot instigată calificat și întreținută de interese ale Rusiei.

Caracterul principal al răscoalei din Moldova, dacă reducem conceptul de răscoală la actul de violență, a fost antisemit și urban.

3. Răscoala din Muntenia și Oltenia a fost pregătită încă din 1906, prin activitatea unor organizații oculte, prin certe instigări socialiste și prin activitatea propagandistică dubioasă a lui Vasile Kogălniceanu, sub acoperirea debilă a încercării de a forma un partid țărănesc. În sudul țării a acționat o organizație secretă care a participat activ la declanșarea violențelor; în această zonă, răsculații au urmărit distrugerea sistematică a proprietății, atît a moșierilor, cît și a țăranilor înstăriți, iar scopul final al răsculaților a fost jaful. Judecătorul Eftimie Antonescu raporta la 16 iulie 1907 rezultatul cercetărilor și instrucției ministrului de Justiție: „Precum am învederat și prin ordonanțele noastre definitive, în special prin ordonanța privitoare la agenții provocatori: V. Kogălniceanu și Al. Velescu, convingerea ce ne-am format din cercetarea făcută asupra naturei mișcării, este că această mișcare – revoltele întîmplate în Vlașca –, au avut caracterele unui atac direct, dar organizat, contra marei proprietăți din acel județ, indiferent, aparținînd aceasta particularilor sau Statului; iar, ca consecință, a avut turburarea liniștei și ordinei publice, însoțite de dezastrul aproape complet al instalațiilor de pe o bună parte a acestei mari proprietăți. Atacul acesta direct își găsește originea atît – și mai ales – în opera organizatorilor lui, cît și în starea rea de fapt a țăranului din multe din comunele revoltate. Organizatorii periculoși au utilizat nu numai mijloace viclene, speculînd naivitatea, simplitatea, lipsa de cultură și sentimentele religioase ale țăranului, ci au utilizat și speculat reaua stare economică a țăranului din multe comune din Vlașca – ceea ce a produs tăria mișcării –, au brodat pe această stare diverse reforme – utopice, chiar –, pentru ca prin aparența lor sclipitoare să-i decidă a se mișca"[219].

Caracterul principal al răscoalei din Muntenia și Oltenia, așa cum s-a dovedit a fi provocată, a fost politic, urmărind-se destabilizarea statului printr-un atac violent la adresa proprietății.

---

[219] *Răscoala din 1907*, vol. 2, Editura de stat, București, 1948, p. 118.

*

Din punct de vedere strict analitic, Marea Răscoală din 1907 a avut cauze şi motivaţii.

Cauzele au fost profunde, generate de ciocnirea inevitabilă dintre statul bugetar, intrat în faza sa capitalistă, şi societate, încă reprezentată de o majoritate ţărănească tradiţională şi critică. Evoluţia greşită a încercărilor de rezolvare a „chestiunii ţărăneşti" a dus la intrarea în criză a relaţiei dintre ţăran şi pămînt, între ţăran, arendaş şi proprietar.

Motivele izbucnirii acestei răscoale sunt încă parţial cunoscute astăzi, dar sunt legate direct de agresiunile Rusiei la adresa României. Faptul că în 1906, la 40 de ani de la urcarea lui Carol I pe tron, România se afla în plină evoluţie economică, în stare de supraproducţie agricolă şi cu excedente financiare solide, a încurcat planurile Rusiei în Balcani. O Românie dezvoltată economic şi întărită militar reprezenta un obstacol major în calea planurilor de dominaţie regională ale imperiului de la răsărit. În 1924, cînd România se va afla din nou în stadiul de constituire ca putere regională prooccidentală, Rusia va lovi încă o dată prin insurecţia de la Tatar Bunar. După Marea Răscoală din 1907, dezastrul economic din agricultură, încă principala ramură aducătoare de venit, şi după ce recoltele a doi ani la rînd au fost compromise, România a fost dată cu zece ani înapoi. Ea a fost nevoită să apeleze din nou la împrumuturi pe pieţele financiare externe şi să depindă din nou de interesele acestora în zonă.

Nu întîmplător, sinteza exactă a relaţiei între *cauze* şi *motive* – în condiţiile în care cauza precede şi determină iar motivul reprezintă un pretext – a fost enunţată de Ionel I.C. Brătianu la scurt timp după stingerea răscoalei. Cu ocazia întrunirii PNL de la Brăila din 6 mai 1907, liderul liberal declara: „Cu hotărîre neînduplecată vom face ca, prin măsuri cît mai grabnice, ţărănimea să iasă din situaţia în care se găseşte şi care a permis unor răufăcători să îndeplinească ceea ce deplîngem cu toţii"[220]. O săptămînă mai tîrziu, revenea asupra temei la Craiova: „Pentru repararea cauzelor trebuie să aducem ţărănimea la o astfel de stare încît răufăcătorii şi mizerabilii să nu o mai poată scoate din minţi"[221]. Acesta este şi adevărul profund al Marii Răscoale: instigarea rusească a găsit un

[220] George Fotino, *Discursurile lui Ion I.C. Brătianu*, vol. 2, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1933, p. 441.

[221] *Ibidem*, p. 447.

teren favorabil în nerezolvarea politică și administrativă a „chestiunii țărănești". O mînă de agenți străini sau de trădători plătiți a reușit extrem de ușor să manipuleze populația rurală, păcălind-o cu zvonuri care ni se par nouă stupide astăzi, dar care au avut un efect total atunci, și prezentîndu-se în sate ca înlocuitori ai autorității statului, purtînd insigne de tinichea sau de hîrtie, fluturînd ziare și broșuri iresponsabile, steaguri roșii și portrete ale țarului, în chip de „împărat al lumii".

Tot în contextul consecințelor nefaste ale răscoalei este, de regulă, folosită declarația făcută de Carol I lui Alexandru Marghiloman: „România întreagă trebuie refăcută, că totul s-a prăbușit". Textul se dovedește inexact citat, el avînd o semnificație mult mai profundă: „Toată România trebuie refăcută, căci totul s-a înecat. *S-a mers rău și prea iute cu instrucția publică și s-a dat poporului o cultură care nu e încă la îndemîna lui.* Trebuie schimbată constituția administrativă a țării: Înființarea de provincii cu guvernatori serioși și de greutate în fruntea lor; Prefecții n-ar fi decît subprefecți. Ar trebui o înțelegere între partide pentru revizuirea Constituției: dar nu mi s-a vorbit decît de presă, care a otrăvit această țară. Foarte mulțumit de armată"[222]. Totodată, este greu să nu legi aceste realități de campania antiromânească declașată din nou în presa europeană cu ocazia răscoalei, atît timp cît a legat-o fără ocolișuri chiar regele: „Cu multă indignare vorbi El despre depeșile fabricate la Cernăuți, cu privire la masacrele antisemite, la prigonirile în contra evreilor, care alarmaseră întreaga lume. Mai cu seamă *Neue Freie Presse* și *Berliner Tageblatt* s-au distins prin răspîndirea acestor depeși. Pe *Neue Freie Presse* nu o înțelege, deoarece directorul acestui ziar este creștin; ziarul *Zeit*, al cărui director este un evreu, a fost în această privință mult mai obiectiv, deși acest ziar a publicat toate știrile posibile... Se spunea că din Burdujeni multe mii de evrei au fugit peste granită, pe cînd în acea localitate se află numai cîteva sute de evrei. Se mai spunea că spre Iași se îndreaptă 30 000 de țărani și că armata a pornit în contra lor, că peste Dunăre au trecut cîteva mii de familii evreești, ale căror averi au fost cu totul nimicite, pe cînd adevărul pe care se întemeia această știre era atacul în contra cîtorva greci. *Din cauza răspîndirii acestor zvonuiri prin presa străină, a căror valoare o cunoștea oricine în România, s-a produs o vie nemulțumire în con-*

222 Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 61.

tra evreilor, care erau acuzaţi că sunt complici la aceste acţiuni, şi a fost un moment foarte periculos, cînd această nemulţumire era să se traducă prin fapte printr-un atac în contra evreilor"[223]. Mai multe cazuri din Moldova, în care arendaşii şi-au incendiat singuri proprietăţile pentru a da vina pe ţărani, au beneficiat de o largă publicitate internaţională, dar invers.

Secretul ascunderii dosarelor Marii Răscoale din 1907 trebuie căutat în dorinţa regelui Carol I de a minimaliza caracterul antisemit al răscoalei din Moldova, care îi crea mari probleme internaţionale, şi nu tentativei de a ascunde violenţa represaliilor. Aceasta este o falsă problemă, pentru că în 1907 dreptul de intervenţie al Armatei în tulburări interne era deja legiferat şi pe plan internaţional, cea mai dură instituţie a represaliilor fiind cea americană[224].

Dacă pînă în acel moment, naţionalismul românesc fusese menţinut în limitele normalităţii şi, pe alocuri, în spaţiul gol al demagogiei, ideea că statul român a omorît 11 000 de ţărani români (cum li se băgase oamenilor în cap încă de atunci), pentru a-i apăra pe „jidani", a proliferat în forme clare de naţionalism organizat. Indignarea în faţa unei asemenea prezumţii criminale a adus naţionalismului şi a doua componentă de bază a sa, după antisemitism, şi anume *ideea că politicienii români sunt vînduţi evreilor*, „iudeo-masoneriei" şi intereselor financiar-bancare controlate de aceasta. Pe fondul slăbiciunilor evidente ale Dreptei clasice româneşti, provocate de luptele interne din Partidul Conservator, naţionalismul creştin de Dreapta va începe acum să-şi caute formele sale politice şi militante. Ideea a fost preluată mai întîi de Nicolae Iorga singur, apoi împreună cu A.C. Cuza şi mai tîrziu de Octavian Goga. Mişcarea legionară nu a apărut din senin sau înfiinţată de Germania nazistă. Această temă aparţine propagandei comuniste, nu adevărului istoric. Ea şi-a avut cauzele profunde în istoria ţării şi în toate acele aspecte anormale ale aplicării principiului naţionalităţilor în România arătate în acest studiu încă de la prima pagină.

---

[223] *Voinţa Naţionala* din 19 mai/1 iunie 1907, p. 1 (Traducerea interviului regelui Carol I pentru ziarul *Wiener Tagerblatt*).

[224] Vezi Dr. Ionel Cloşcă, prof. univ. dr. Ioan Suceavă, *Dreptul internaţional umanitar al conflictelor armate. Documente*, Ed. ŞANSA SRL, Bucureşti, 1993, p. 390.

Ce ştim despre Marea Răscoală?

Regele, oamenii politici din ambele partide politice, istoricii care s-au încumetat să analizeze acest eveniment tragic nu au ocolit cauzele, arătînd destul de clar că starea ţărănimii a reprezentat principala realitate favorizantă pentru izbucnirea sa. Au urmat unele măsuri de îmbunătăţire a rapoturilor contractuale între stat şi ţărani, precum şi între ţărani şi proprietari, aplicate de guvernul liberal. Cauzele Marii Răscoale fiind profunde, putem estima că, dacă n-ar fi fost provocată de Rusia în 1907, ea s-ar fi declanşat probabil de la sine în 1909 sau 1910, cînd oricum se atingea faza critică a blocajului economic, financiar şi administrativ ce lega nefiresc şi prea îngust raporturile dintre stat şi ţăranul său. Psihologia diferiţilor actori ai evenimentului, la scurt timp după consumarea lui, a determinat imaginea cu care a rămas în memoria colectivă şi în istorie (ceea ce ar putea fi cam acelaşi lucru) acest moment atît de dramatic. Problema imaginii noastre despre Marea Răscoală este influenţată de evoluţia chinuită a informaţiei despre ea. În timpul răscoalei, imaginea a fost compusă catastrofic, sîngeros, spectaculos şi în parte diversionist de către presă. Au urmat apoi comunicatele, deciziile, probele date publicităţii de către Guvern, sentinţele Justiţiei, actele de clemenţă ale regelui şi ascunderea dosarelor represiunii, care au întors concluziile spre pericolul ce a planat asupra siguranţei şi securităţii naţionale. Un efort important a fost depus pentru distrugerea imaginii de agresivitate şi violenţă militară atribuită Armatei de presă. În general, dependenţa statului de Armata sa, conform modelului iniţial francez, faptul că ostaşii, ofiţerii şi generalii au purtat războaie, au murit eroic, au împlinit acte de bravură, precum şi realitatea existenţei marilor state inamice la graniţe au făcut ca, în ciuda repetatelor intervenţii sîngeroase ale Armatei împotriva cetăţenilor revoltaţi, imaginea sa să nu poată fi alterată semnificativ. Din Marea Răscoală de la 1907, ţăranii şi mişcarea socialistă au ieşit într-o serioasă defensivă, primii fiind timoraţi acut de reacţia statului-agresor, iar marxiştii expulzaţi, dezorganizaţi sau puşi sub o strictă supraveghere. Ca subiect de operă analitică, Marea Răscoală a cunoscut o primă reacţie imediată, prin lucrările lui Radu Rosetti, în 1907, şi C. Dobrogeanu-Gherea, în 1910, apoi a dispărut ca obiect al interesului istoriografic. Pe scena politică, subiectul a intrat în zona obscură a conivenţei dintre liberali şi conservatori, supravieţuind doar în tematica edificatoare

de partid naţionalist a lui Nicolae Iorga. Marele savant se afla în căutarea unui debuşeu politic unde să fie loc destul pentru marea sa personalitate, iar spaţiul liber atunci era determinat de absenţa unui partid al ţărănimii. Intelectualitatea culturală a mers rareori la esenţa germenilor conflictuali, fie pentru a evita „chestiunea evreiască", fie pentru că – aşa cum spusese cîndva J. W. von Goethe – nu avea „organ" să-l înţeleagă pe ţăran. Cele mai reuşite opere sunt *Viaţa la ţară* şi *Tănase Scatiul* (1907), ale lui Duiliu Zamfirescu, scrise înainte de răscoală, motiv pentru care rămîn un reflex al relaţiei arendaş-proprietar, şi *Răscoala* lui Liviu Rebreanu, trăitor în Transilvania la data revoltei, operă apărută în 1932. În poezie ne-a rămas în memoria vie *1907* al lui Alexandru Vlahuţă, care este totuşi expresia versificată a bogatei sale activităţi polemice jurnalistice. Strofa cheie este: – *Măria-ta, e un străin afară,/Cam trenţăros, dar pare-un om de seamă,/Şi...* Adevărul *parc-a zis că-l cheamă../De unde-o fi... că nu-i de-aici din ţară*, în care gazetarii de Dreapta au văzut ironic o referire la ziarul *Adevărul* („străin", „nu-i de-aici din ţară"), pe care autorităţile îl supuneau unui control sever.

Mai importantă este poziţia lui Ion Luca Caragiale. Marele patriot se afla la Berlin şi principalele sale informaţii i-au venit prin intermediul presei germane. Am văzut ce conţinea aceasta şi ne putem închipui impactul ştirilor falsificate asupra sufletului său sensibil. Caragiale a fost un gigant cinic cu inimă fierbinte, a cărui întreagă osatură intelectuală a fost supusă ordinului de a păstra statura înaltă şi de a ascunde cît mai bine incandescenţa sufletească sub masca spiritului critic. Ştirea despre declanşarea Marii Răscoale l-a lovit cumplit. Fiul său mai mic avea să fie martor al zbuciumului: „În omul acela, care persiflase veşnic avînturile patriotice, o groaznică suferinţă a început să clocotească. A stat zile întregi nemişcat, cu capul sprijinit în mîini. Cînd îi vorbeai, se trezea ca din vis şi răspundea întrebărilor cu glas obosit"[225]. Profund tulburat, Caragiale scrie *1907. Din primăvară pînă-n toamnă*, violent manifest îndreptat împotriva clasei politice româneşti. Dezinformat de presă şi de prieteni care îşi culegeau informaţiile din preajma lui Dobrogeanu-Gherea, Caragiale nu se poate sustrage derutei. Cu ocazia sărbătorilor

[225] Şerban Cioculescu, *Viaţa lui I.L. Caragiale. Caragialiana*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1977, p. 385.

regale din 1906, el scrisese o poezie dură la adresa lui Carol I, mai puţin cunoscuta *Mare farsor, mari gogomani*, în care nu-şi alegea cuvintele:

„Acuma-mbătrînit în slavă,
Sub casca lui de caraghioz
Şi cam zaharisit la glavă,
Vrea chiar triumful grandioz.

Nobil metal nu e oţelul,
Dar scump destul, destul de greu...
Ca rol *fu mare mititelul!*
Hai, gogomani, la jubileu!"[226]

În celebrul articol publicat de jurnalul vienez *Die Zeit*, părerea lui Caragiale despre Carol I apare cu totul altfel: „Anul trecut, şi-a serbat acest tînăr Regat patruzeci de ani de domnie pacinică şi glorioasă a înţeleptului său suveran; ca o încoronare a operei de progres săvîrşit în acest timp, el a făcut o frumoasă expoziţie jubiliară, care a repurtat atîta succes faţă de reprezentanţii Europei civilizate. A fost un adevărat triumf al muncii şi al păcii, şi Regele a avut de ce să fie mîndru şi fericit"[227]. Schimbarea de atitudine nu poate fi înţeleasă decît dacă observăm că articolele *1907. Din primăvară pînă-n toamnă* au fost scrise pentru Germania în care se autoexilase. Cu toată grija pentru sensibilităţile locale, Caragiale nu putea ocoli temele grele ale răscoalei. El explica cititorilor germani în martie 1907: „Să notăm în treacăt că marea majoritate a arendaşilor mari este compusă din străini – în Moldova, evrei; în Muntenia, greci, bulgari, albaneji şi puţini români ardeleni supuşi unguri –, în genere, afară de rare excepţiuni onorabile, oameni de joasă extracţiune, aspri la cîştig, fără sentimente omenoase şi lipsiţi de orice elementară educaţiune. Cruzimea interesului, comună lumii, se mai înăspreşte aci prin lipsa de solidaritate naţională, prin nesocotirea tradiţiilor şi opiniei publice, prin îndrăzneala ce o dau pe de o parte coruptibilitatea administraţiei publice, pe de alta protecţia ori a pavilionului străin, ori a cine ştie cărei puternice Alianţe universale, şi printr-un manifest dispreţ brutal faţă cu ţaranul incult, umilit şi înde-

[226] *Antologia poeziei româneşti*, vol. 2, Editura de stat pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1957, p. 359.
[227] I.L. Caragiale, *Politice*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2000, p. 132.

lungrăbdător"[228]. În al doilea articol, apărut în septembrie 1907, este evident că marele scriitor se cam lămurise asupra resorturilor secrete ale răscoalei, fiindcă scria: „Nici un om cuminte nu poate da dreptate deplină țăranilor răsculați. Pretențiile lor, cînd, foarte rar, pe ici pe colo, și le formulau, erau exorbitante și imposibile de satisfăcut; iar furia de element orb cu care, fără a ști în genere ce vor, s-au pornit să prăpăstuiască orice statornicire de drepturi, și faptele la care s-au dedat, în pornirea lor vulcanică, sunt în adevăr vrednice de toată osînda"[229]. Ar mai fi de precizat că formula „din primăvară pînă-n toamnă" acoperă perioada în care și-a scris autorul articolele și nu reprezintă durata răscoalei.

Așa cum am arătat mai sus, Caragiale găsea soluția într-o lovitură de stat de Dreapta, dar forța politică în stare să o dea nu exista atunci. Ea va apărea două decenii mai tîrziu.

Asocierea socialismului incipient în România cu elemente ale micii intelectualități evreiești – fenomen ilustrat cel mai bine de presa marxistă a vremii –, într-o vreme în care rabinii și marii intelectuali evrei pledau pentru o prezență folositoare, activă și patriotică a elementului evreiesc pe teritoriul României, a împins voit problematica dezbaterii publice asupra subiectului Marea Răscoală din 1907 către condițiile de mizerie ale țăranilor, evitînd din toate puterile motivația antisemită. Acest segment patibular minor al evreimii stabilite pe teritoriul țării noastre va căuta să scoată din circulație sursa antisemită a răscoalei și să amplifice la maxim caracterul de clasă al răscoalei. Ei n-au avut nici un succes în timpul regimului democratic. Abia ocupația sovietică a țării le preia temele diversioniste și le difuzează larg, făcîndu-ne și astăzi să credem că Marea Răscoală din 1907 a avut caracter de clasă.

Țăranul român va rămîne însă mutilat sufletește după acest tragic eveniment. Istoria locului său în societatea modernă se va supraîncărca cu aspecte legendare și cu un puternic sentiment restant al nedreptății. Cu toate astea, el, țăranul timorat și închis în propria-i suferință, răbdător și xenofob, va lupta cu arma în mînă în Al Doilea Război Balcanic, în Primul Război Mondial, va îmbrățișa Marea Unire cu imensă bucurie, va lupta și în Cel de-al Doilea Război Mondial pînă la Stalingrad și apoi pînă la Viena, bătătorind cu bocancii lui jumătate din Asia și din Europa, pentru a eșua strivit

[228] *Ibidem*, p. 135.

[229] *Ibidem*, p. 140.

de Istorie în crunta minciună comunistă, navetist la oraş în trenuri sordide, proletarizat în blocuri insalubre, dezbrăcat pe pământ, pus să-şi dărîme fîntînile şi bisericile, îmbătrînit în sate golite de destin.

În luna august a anului 1907, o santinelă aflată în post, pe nume Atanasie I. Şerbănescu din Goeşti, judeţul Gorj, avea să-şi noteze un cîntec inventat de răsculaţii pe care îi păzea. Cîntecul – una din acele senzaţionale şi inexplicabile creaţii populare româneşti – conţinea o cronologie surprinzător de precisă şi profundă a dramei „chestiunii ţărăneşti":

Foaie verde de vizdei
În anu' cincizeci şi trei
Cînd s-a-ncoronat Ştirbei
Puneai plugul unde vrei,
Şi arai pe cît puteai;
Cînd s-a-ncoronat şi Ghica,
Bătrînii răsuceau chica.
Domnul Cuza, om cu cap,
Pe noi ne-a delimitat;
Din păduri ne-a adunat
Şi-n linii ne-a aşezat.
Ne-a dat atunci ce ne-a dat,
Cît Dumnezeu l-a-nvăţat,
De casă, şapte pogoane,
Ascultă-l şi vezi-l, Doamne,
Uşurîndu-i morminţălu',
Odinindu-i sufleţălu'.

*

Foaie verde bob năut,
De-atunci a trecut timp mult,
Noi foarte ne-am înmulţit,
Pămîntul a devenit
La fraţi, surori, împărţit,
Iar acum s-a şi pierdut
Rostul nostru pe pămînt,
Şi ne-am pomenit muncind,
Nu de-acum, foarte de mult,
La ciocoi în jug trăgînd.
Pentr-o vacă de-o aveam
Toată vara clăcuiam;
Cînd era la socoteală
Mai datoram înc-o vară!

***

Capitolul IV

O FARSĂ SINISTRĂ: „RESTAURAȚIA" (7 - 13 iunie 1930)

Moto:
Fii binecuvîntată Nefericire,
dacă soseşti singură

PROVERB ORIENTAL

Începînd din 1821 România a cunoscut mai multe forme de şoc politic, dintre care unele au fost şi rămîn în istorie cît se poate de ciudate. Mai întîi am produs o mişcare revoluţionară condusă de marii boieri (în locul burgheziei), care a reuşit să antreneze o parte însemnată a ţărănimii şi să ne dea un prim erou al timpurilor moderne – Tudor Vladimirescu. A venit apoi revoluţia din 1848, care a încercat să introducă republica în această parte a Europei, direct din feudalism. Din fericire, filonul naţional s-a mutat din Oltenia lui Tudor în Ardealul lui Avram Iancu. A urmat o tentativă de lovitură de stat la Iaşi, transformată în Unire. Primul domnitor al statului modern român, urcat pe tron pentru a aduce democraţia în România, dă o lovitură de stat împotriva ei şi instaurează, după numai cinci ani de domnie, un regim autoritar, marcat de reforme instituţionale artificiale. În 1865 se încearcă o lovitură de stat împotriva guvernului prin tentativa de a amplifica o revoltă urbană. Reuşeşte însă o lovitură de palat, care îl îndepărtează pe Cuza într-o noapte, fără nici o reacţie din partea populaţiei. Unirea se rupe la Iaşi, printr-o mişcare separatistă, dar este refăcută printr-o intervenţie energică a Armatei a doua zi. După numai patru ani din domnia prinţului străin adus pe tron, are loc o tentativă de lovitură de stat îndreptată împotriva domnitorului şi care eşuează la Ploieşti. La mai puţin de un an distanţă, în 1871, se produce a doua tentativă de îndepărtare a lui Carol I, apoi lucrurile se liniştesc şi România cunoaşte primele guverne responsabile. Preţul stabilităţii a fost „rotativa guvernamentală", un regim politic cvasidemocratic, în care primul ministru este numit pentru a organiza alegerile şi pentru a le cîştiga. În 1888, o tentativă de lovitură de stat a fost organizată de o grupare politică, împreună cu o putere străină, printr-o revoltă ţărănească. Apoi, puterea străină a reuşit ea să provoace o răscoală majoră în România.

Din toate formele de şoc politic cunoscute, mai lipseau puciul, lovitura de stat comunistă şi insurecţia civilă. Pînă la sfîrşitul secolului al XX-lea le vom avea pe toate. O dinastie zbuciumată de lupte interne şi lovită de incredibile probleme de legitimitate, se va prăbuşi lent pînă în stadiul de simplă reprezentanţă şi va fi înlocuită prin lovitură de palat cu dictatura comunistă. Dar nimeni nu şi-ar fi putut închipui că mai există o formă de lovitură de stat: cea dată expres pentru a distruge Constituţia democratică.

Era Brătianu

Ionel I.C. Brătianu era un bărbat frumos şi inteligent. De groaza avocaţilor care îi făcuseră zile fripte, tatăl său îi ceruse să nu urmeze cariera cea mai populară printre politicienii zilei şi l-a îndrumat spre inginerie. Spiritul metodic şi precizia matematicii l-au ajutat să-şi formeze un fel propriu de a fi, care dădea senzaţia unei lungi detaşări de problemele politice. În realitate – aşa cum se poate constata din acţiunile lui –, era un tip foarte calculat. Educat

Ionel I.C. Brătianu (1864–1927)

în spirit naţionalist de tatăl său, fin observator al lumii cosmopolite concentrate în Oraşul luminilor şi atent condus prin viaţă de umbra sa periculoasă, Eugeniu Carada, Ionel I.C. Brătianu a fost unul din cei puţini oameni politici români – Ion Cîmpineanu-bătrînul, Iuliu Maniu, Ion C. Brătianu, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Titulescu, Ion Antonescu – preocupaţi de proiecţia istorică a personalităţii lor. În zona de elită a liderilor politici există un prag la care personajul îşi măsoară fiecare pas şi devine preocupat de numele său postum. Din cei enumeraţi mai sus, doar doi – Cîmpineanu şi Brătianu „Vizirul"–, precum şi Ionel au subordonat proiecţia istorică a persoanei lor, perspectivei istorice a statului. Cîmpineanu, neapucînd să conducă, s-a pierdut în cvasianonimat. Kogălniceanu, Titulescu, Maniu şi Antonescu au subordonat imaginea statului dorinţei lor de a-şi perpetua imaginea cît mai mare în viitor. Altfel spus, marii Brătieni aveau sentimentul eternităţii patriei, ca una din propriile lor trăiri şi, drept consecinţă, lucrau în acest sentiment. Pentru motivul arătat, în mod surprinzător, modelul secret al lui Ionel I.C. Brătianu a fost Cetatea Vaticanului. Foarte puţini oameni din anturajul său au ştiut asta. I.G. Duca era unul dintre ei: „Ceea ce îi plăcea în politica Vaticanului nu erau atît combinaţiunile savante şi pline de tradiţionalism ale diplomaţiei papale, cît faptul că Roma lucra văzînd *sub specie aeternitatis*"[230]. Public, Ionel Brătianu spunea acelaşi lucru, dar sub o formă care trezea suspiciunea politicianismului; era şi greu de înţeles. Atacat în Parlament pentru faptul că îşi calculează prea îndelung deciziile politice, liderul liberal a răspuns: „Partidul pe care îl conduc nu este o improvizaţie. El are un lung trecut şi un mare viitor. Grăbiţi-vă dumneavoastră – formaţii recente şi nesigure, fiindcă ziua de mîine vă apare îndoielnică –, eu n-am de ce mă grăbi. Eu înaintez cu paşi liniştiţi, pe un drum bine tras, spre un ţel bine definit". Aşadar, modelul politic a fost Vaticanul, iar moto-ul său personal provenea din Bizanţ: „Nu îmi pasă de pietrele ce mi se aruncă. Îmi pasă de piatra ce se va aşeza peste mormîntul meu." Străinii, mult mai atenţi şi versaţi, nu au avut vreun dubiu asupra familiei Brătianu. În 1902, cînd Ionel avea interimatul Ministerului de Externe, iar fratele său, Vintilă Brătianu, acumula experienţa financiar-bancară necesară preluării misiunii lui Eugeniu Carada, ministrul Austriei în România transmitea la Viena: „Amîndoi fraţii Brătianu (Ionel şi Vintilă), ca toţi oamenii politici români, sunt nişte naţionalişti declaraţi, care au ca ţel unirea tuturor românilor"[231]. Dacă Ionel era calculat, atunci trebuie

[230] I.G. Duca, *Portete şi amintiri*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1932, p. 25.

[231] Ioan Scurtu, *Ion I.C. Brătianu. Activitatea politică*, Ed. Muzeion, Bucureşti, 1992, p. 9.

spus că Vintilă Brătianu era un patriot înflăcărat şi extrem de dinamic, mărturiile vremii consemnînd că un cuvînt urît despre România atrăgea imediat o antipatie violentă, iar persoana care îl rostise era duşmănită pînă la moarte. I.G. Duca l-a cunoscut bine şi pe Vintilă: „În genere, n-a fost idee de progres, în ultimele decenii, care să nu fi găsit un răsunet puternic în sufletul său de democrat sincer şi fără de ostentaţiune. În chestiunile naţionale, iubirea de ţară şi de neam mergeau la el pînă la fanatism; şi istoria întregirei neamului nu se va putea scrie fără ca numele său să fie pomenit cu evlavie"[232]. Ion I. Nistor l-a văzut astfel: „N-a fost bărbat politic mai fanatic în apărarea şi salvgardarea marilor interese naţionale ca Vintilă Brătianu, precum n-a fost nici un alt bărbat politic mai înduşmănit şi mai combătut cu atîta înverşunare ca dînsul"[233]. Vintilă a fost acuzat, din cauza comportamentului său pasional, de „sectarism". Honoriu Bănescu, unul din amicii săi politici, ne dezvăluie principiul de la care pornea în orice decizie: „În orice chestiune la ordinea zilei, pentru Vintilă Brătianu se punea o singură întrebare: «Ţara şi neamul românesc pot cîştiga din soluţia care se propune?». Dacă la această întrebare, răspunsul nu putea fi decît favorabil, el era cel mai aprig susţinător al ei. Dar dacă răspunsul părea defavorabil, atunci nu se putea găsi opozant mai hotărît şi mai înverşunat ca el. Pe acest teren şi numai pe acesta, se putea zice că era sectar"[234]. În momentul intervenţiei României în Al Doilea Război Balcanic, Ionel I.C. Brătianu şi-a prezentat demisia din funcţia de preşedinte al Partidului Naţional Liberal, a îmbrăcat uniforma de ofiţer şi a plecat pe frontul din Bulgaria. Vintilă l-a urmat imediat, cu grad de căpitan în regimentul 6 Artilerie. În momentul declanşării Primului Război Mondial, funcţiile cheie ale guvernului au fost ocupate de Ionel I.C. Brătianu, prim-ministru, şi de Vintilă Brătianu, ministru de Război. Ca ministru de Finanţe, Vintilă se va implica într-o serie de speculaţii bancare şi de afaceri menite să aducă partidului sume importante, nefiind scutit de acuzaţii pentru acte de corupţie bine dirijate din umbră, dar întotdeauna cu substrat naţionalist. Patriarhul Miron Cristea, care avea vechi legături cu liberalii, nu va ezita să le prezinte şi defectele: „Liberalii guvernează după războiul mondial

232 I.G. Duca, *op. cit.*, p. 66.

233 *Viaţa şi opera lui Vintilă I. C. Brătianu*, Imprimeriile „Independenţa", Bucureşti, 1936, p. 361. (Aşezământul cultural Ion. C. Brătianu, XXXII).

234 *Ibidem*, p. 334.

vreo 10 ani. Cînd voiau. Sectari din samă afară, susţineau numai «pe ai noştri». Acaparaseră multe averi ale statului. Perimetrii petroliferi la «Steaua», Gazul metan etc., etc. Adevărat, era un partid puternic, cu mulţi bărbaţi de valoare, pricepuţi, dar pornirea de a nimici tot ce nu-i liberal i-a făcut odioşi". Odată cu trecerea statului în forma sa capitalist-financiară, liberalii vor acapara şi exploata întreg perimetrul bancar. În momentul în care o bancă din România – Marmorosch Blank – se va asocia tandemului opoziţionist Maniu – Carol al II-lea şi marii finanţe internaţionale, marele monopol financiar liberal se va prăbuşi.

Este important să privim cu multă atenţie activitatea politică a acestor oameni, împreună cu cea a aliaţilor şi adversarilor lor politici, pentru că altfel vom rămâne mai departe prizonieri ai legendei că marile realizări ale ţării, şi în primul rînd Marea Unire din 1918, au fost întîmplătoare, rezultat al unei conjuncturi favorabile sau al deciziei unor Mari Puteri binevoitoare. Nu, tot ceea ce s-a împlinit prin realitatea statală a României Mari este opera unor conducători remarcabili, a unor patrioţi desăvîrşiţi, dublaţi de o abilitate ieşită din comun de a combina pe scena politică şi economică. Opera lor nu a fost rezultatul unor discursuri potrivite, ci al inteligenţei, tenacităţii, sacrificiului de sine în folosul ţării. Duşmanii României au înţeles mult mai bine şi mai repede importanţa acestor bărbaţi de stat. Nu întîmplător au încercat în repetate rînduri să-i asasineze. Ei ştiau că aceştia sunt adevăraţii constructori ai statului român, la fel cum s-a dovedit că, odată cu dispariţia lor, edificiul s-a prăbuşit aproape imediat. Aceasta este una din marile drame ale României moderne: *a fost clădită doar de o mînă de oameni*. „Partea pe care ambii fraţi au avut-o la îndeplinirea acestor mari fapte istorice este bine distinctă una de alta. Dacă Ionel Brătianu, cu larga sa experienţă şi înţelepciune, urmărea de aproape viaţa politică internă şi relaţiile cu străinătatea, fratele său Vintilă se interesa de aproape de marile şi de grelele probleme economice şi financiare, deopotrivă de importante ca şi cele de politică internă şi externă. Ca unul dintre cei mai profunzi cunoscători ai problemelor de la noi, dînsul ajunsese la convingerea că un stat naţional nu se poate bucura îndeajuns de deplina sa neatîrnare, cîtă vreme viaţa economică nu se poate răzima îndeajuns pe capitalul

național. Pornind de la această convingere, Vintilă Brătianu a dezvoltat o muncă titanică pentru naționalizarea capitalului, pentru încurajarea industriei naționale și pentru ridicarea și înviorarea comerțului. Independența economică este un corolar firesc și necesar pentru independența politică, care în lipsa unei baze economice sigure, lesne ar putea să fie amenințată"[235].Vintilă Brătianu a fost director general al Regiei Monopolului Statului, secretar general al Ministerului Finanțelor, primar al Capitalei, ministru de Război, ministru de Finanțe, director la Banca Națională, prim-ministru și președinte al PNL. Pseudonimul său era *Dela Cungra*, a cărui anagramare dă *Gen Dracula*. Toți cei trei frați Brătieni – Ionel, Vintilă și Dinu –, au lucrat efectiv ca ingineri la construcția podului de la Cernavoda, sub conducerea lui Anghel Saligny.

Ionel I.C. Brătianu a fost atras încă din adolescență de femei. Conform unei versiuni legendare care circulă în memoria conacului de la Goleşti, vecin cu cel de la Florica, femeia care l-a format a fost Elena Văcărescu. Dacă informația are un miez de adevăr, atunci nu trebuie să reprezinte o surpriză felul plăcut, distins și, totodată, fermecător cu care a cucerit numeroase femei din lumea bună. Elena Văcărescu a fost o femeie urîtă, dar o ființă remarcabilă, mai tîrziu diplomat de carieră și membră a Academiei Române. Zvonul legăturii sale cu Ionel I.C. Brătianu ar putea proveni însă din convingerea multor politicieni și istorici ai vremii că Brătienii foloseau femeile pe care le subjugau sentimental pentru acțiuni politice. Prezența ei în viața principelui moștenitor Ferdinand, care s-a îndrăgostit nebunește de ea și pe care a cerut-o în căsătorie, a fost pusă pe seama unui astfel de „plasament" pregătit de Ion C. Brătianu și de Eugeniu Carada. Împotriva acestei versiuni se ridică un argument logic foarte serios: spre sfîrșitul secolului al XIX-lea și în secolul al XX-lea, Brătienii au avut interesul să mențină dinastia străină, fapt ce a dus și la ruperea brutală a logodnei secrete dintre Ferdinand și Elena. Conform unei mărturii avizate, „plasarea" Elenei Văcărescu în anturajul lui Ferdinand a fost opera spionajului rusesc, prin intermediul secretarului reginei Elisabeta, un anume Scheffer[236].

---

[235] *Ibidem*, p. 362. (Opinia îi aparține lui Ion I. Nistor, cunoscut istoric bucovinean și ministru al României Mari în repetate rînduri.)

[236] Elisa Brătianu, Ion I. C. Brătianu, *Memorii involuntare*, Ed. OSCAR PRINT, București, 1999, p. 60.

Una din numeroasele legături ale lui Ionel, cea cu Maria Moruzi – văduva fiului lui Cuza, Alexandru – a generat complicații, prin nașterea lui Gheorghe I. Brătianu: „I.I.C. Brătianu s-a căsătorit cu principesa Moruzi, dar după oficierea cununiei religioase a intentat, chiar a doua zi, acțiunea de divorț. În acest fel l-a recunoscut pe Gheorghe Brătianu (născut la 21 ianuarie/ 3 februarie 1898) ca fiul său legitim. Relațiile dintre tată și fiu au fost sporadice, deoarece mama nu îngăduia contactele între cei doi. Abia după 1918, Gh. Brătianu îl va frecventa pe I. I. C. Brătianu, cerîndu-i sfatul și sprijinul. După mai multe aventuri galante, Ion I.C. Brătianu s-a căsătorit în 1906 cu Eliza Ştirbey, pe care a determinat-o să divorțeze de Alexandru Marghiloman, cunoscutul fruntaș al Partidului Conservator"[237]. În ciuda unor divergențe politice, Gheorghe I. Brătianu a fost un urmaș demn al tatălui său și poate că, într-o altă conjunctură decît dictatura, ar fi fost nu numai un mare istoric, dar și un devotat prim-ministru.

Dar femeia care l-a iubit probabil cel mai mult pe Ionel I.C. Brătianu și alături de care a condus România a fost Regina Maria. Aleasă spre a fi viitoarea regină a României la vîrsta de 17 ani, Maria Alexandra Victoria era o englezoaică de rasă și provenea dintr-un mediu anglo-saxon foarte diferit și de atmosfera publică balcanică, și de cea franco-germană de la palat, în deosebi de austeritatea Casei regale prusace. Căsătorită cu prințul moștenitor Ferdinand în decembrie 1891, Maria a fost nevoită să ducă o permanentă luptă cu regele Carol, care o izola total la Peleș și îi interzicea orice contact cu personalități politice sau culturale românești. „În tot timpul tinereții mele, cuvîntul de *ministru* era sinonim cu *capul răutăților*", avea să scrie mai tîrziu regina. În numai cîțiva ani de zile însă, după ce i-a născut pe Carol (1893), Elisabeta (1894) și Marioara (1899), principesa Maria se va înfățișa lumii ca una din cele mai splendide femei din Europa. Inteligentă și plină de vitalitate, Maria întruchipa totodată și idealul romantic al oricărui bărbat, fiind sănătoasă, nobilă în atitudini și foarte femeie. În anii de izolare a suferit cumplit din cauza convingerii că a fost atrasă într-o „capcană", că i s-a atribuit doar „misiunea" de a naște un moștenitor pentru Tronul lui Carol I, că își va distruge tinerețea și frumusețea într-un castel rece, spi-

[237] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 5. (Pentru detalii vezi Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei Brătianu*, vol. 2, Ed. Albatros, București, 1996, pp. 236-247.)

onată de servitoare şi guvernante. Bună călăreaţă, binecuvîntată de la natură cu gust şi cu o frumuseţe ieşită din comun, Maria a fost repede adoptată de Armată, care în foarte scurt timp, mai ales după ce a fost numită comandant (proprietar) al Regimentului de cavalerie 4 Roşiori, a ajuns să o divinizeze. Respectul şi supunerea pe care o arătau de timpuriu ofiţerii acestei femei va conta enorm mai tîrziu: „Poate că nu s-ar cădea să spun tocmai eu aceasta, dar simt că-mi fac datoria faţă de neclintita lealitate ce mi-au arătat-o totdeauna. Ei alcătuiau o închegare de puteri pe care mă puteam bizui; erau credincioşi, plini de închinare şi de devotament. Mă admirau pentru îndrăzneala mea fără seamăn cînd eram călare, pentru neoboseala şi curajul meu, şi totodată simţeau în mine acea deplină şi neînfricoşată credincioşie, care deosebeşte firea mea. Eram fericiţi cînd eram laolaltă, la ei găseam o închinare şi o slăvire spontană pe care n-o aflam aiurea"[238]. Legătura sufletească dintre Maria şi Armată a fost extrem de puternică şi nu s-a spijinit doar pe relaţia oficială dintre suveran şi militari, ci pe fapte de război. În timpul Războiului balcanic, principesa Maria a lucrat în serviciul sanitar, îngrijind bolnavii din lagărele de holeră, riscîndu-şi viaţa fără nici o rezervă, pentru ca apoi, deşi acum era regină, să îngrijească la fel de riscant bolnavii de tifos din Moldova, în timpul primului război mondial. Arthur Gould Lee a descris plastic aceste gesturi ale reginei Maria: „Oamenii erau entuziasmaţi de exuberanţa ei şi îi admirau spiritul, în special curajul incredibil dovedit în timpul războaielor balcanice din 1913, cînd nu numai că a trecut nepăsătoare prin tranşeele din prima linie, sub bătaia focului, dar a manifestat un dispreţ neînfricat, ieşit din comun, faţă de bolile contagioase din spitale. Fără să-i pese de riscuri, ea stătea la capătul soldaţilor tineri care mureau de holeră, vărsînd lacrimi pentru fiecare din ei, ţinîndu-l de mînă ore întregi pe tînărul muribund, spunîndu-i cu toată sinceritatea că ea îi înlocuia mama, şi apoi, cînd vedea că i se apropie sfîrşitul, luîndu-l în braţe şi sprijinindu-i capul pe umărul ei pînă cînd îşi dădea sufletul"[239]. În octombrie 1917, pe frontul din Moldova, regina s-a încadrat,

238 Maria, Regina României, *Povestea vieţii mele*, vol. 2, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1991, p. 122.

239 Arthur Gould Lee, *Elena, Regina-mamă a României*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 2000, p. 86.

Regina Maria în uniformă militară

purtînd uniformă de ofiţer, în sectorul de front Cireşoaia în faţa cotei 443, pe linia întîi, în prima tranşee, la 200 metri de inamic.

A fost vocea cea mai hotărîtă pentru rezistenţă şi ofensivă pe frontul din Moldova şi, dacă studiem cu atenţie memoriile ei, personalitatea care a decis în cele din urmă intrarea României în război de partea Antantei[240]. În perioadele cînd locuia la Cotroceni, ofiţerii regimentului său scoteau unitatea la instrucţie în fiecare zi şi în fiecare zi, timp de ani de zile, la o oră precisă, Maria urmărea de la fereastră defilarea în onoarea ei. Este interesant de remarcat că figura reginei Maria nu a fost nici o clipă alterată de regimul comunist, iar în armată a continuat să fie cultivată *în spiritul vechi al cultului eroilor*, alături de mareşalii Prezan şi Averescu, în ciuda cenzurii şi terorii regimului Ceauşescu. În programa şcolară a liceelor militare de la Cîmpulung Moldovenesc şi Alba-Iulia se predau informaţii asupra ataşamentului reginei noastre faţă de armată; în cadrul lecţiilor cu circuit închis ale activului Ministerului Apărării Naţionale şi Ministerului de Interne istorici ca Mihai E. Ionescu, Ioan Talpeş sau Răzvan Theodorescu ţineau conferinţe cu

[240] Maria, Regina României, *Povestea vieţii mele*, vol. 3, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1991, pp. 64-67.

Regina Maria (1875–1938)

tema: Viaţa şi opera reginei Maria „întregitoare a neamului românesc". Înainte de a fi condusă de la Palatul Cotroceni pe ultimul ei drum, regina a fost salutată de militari cu baionetele înfipte în pământ şi patul armei în sus, gest unic pe care Armata nu l-a oferit niciodată nici unui alt om. În biografia acestei femei proeminente se află şi un gest care întregeşte personalitatea sa unică: la 26 martie 1926, de Bunavestire, regina Maria a trecut la ortodoxism. Într-o ceremonie desfăşurată la palat, ea s-a spovedit, a fost dezlegată de patriarhul Miron Cristea şi a fost primită în sînul Bisericii Ortodoxe Române. În clipa morţii, survenită la 18 iulie 1938, patriarhul Miron Cristea va rosti o scurtă rugăciune şi va închide cu un gest blînd acei ochi superbi. Apoi va rosti cuvintele memorabile: „În tot cazul, se va putea spune că a fost o femeie care şi-a trăit viaţa intens".

Personalitatea puternică a reginei Maria se afla într-un contrast pronunţat cu cea extrem de slabă a prinţului şi apoi regelui Ferdinand. Şters ca bărbat, de o timiditate bolnăvicioasă şi introvertit pînă la straneitate, dar nu lipsit de gentilețe şi căldură, Ferdinand a fost un bun soţ al reginei. Despre raportul Maria-Ferdinand, Martha Bibescu va consemna: „Această fiinţă strălucitoare, desigur cea mai frumoasă principesă şi poate cea mai frumoasă femeie din Europa pe

timpul acela, era făcută parcă anume ca să eclipseze. Îmi dau seama, cu trecerea anilor, că şi ea a ajutat la împlinirea soartei, prin contrastul dintre orbitoarea-i vecinătate şi umbra pe care acest om o căuta pentru jertfa sa. A fi soţul reginei e un rol greu de jucat, chiar cînd eşti rege. L-a deţinut timp de treizeci şi şase de ani, şi a fost recunoscător pînă la sfîrşit aceleia care-i lăsa lui toată umbra, pentru că ea era lumina"[241]. Desfigurat şi slăbit fiziceşte pentru tot restul vieţii în urma unei virulente îmbolnăviri de friguri tifoide, Ferdinand va suferi şi respingerea plină de cruzime a vulgului: „Mulţimea nu-l iubeşte, nu-l admiră. De cîte ori apare în public, displace sau prilejuieşte rîsul"[242]. Fiinţa cea mai apropiată, Maria însăşi, ni l-a descris astfel: „Era blînd, bun, cam sentimental, cu o fire iubitoare, dar n-avea încredere în însuşirile lui; era un om ce se lăsa uşor stăpînit şi totdeauna era gata să creadă pe alţii mai presus de el, dar, cu toate acestea, era mîndru şi putea fi jignit uşor"[243]. Expresia românească *să punem punctul pe i* vine de la ezitantul Ferdinand, pentru că „într-adevăr, niciodată nu ştiuse să puie punctele pe *i*, probă grafologică de sfială, de rezervă"[244]. Hagiografi de circumstanţă i-au transformat defectele în calităţi, lăsînd posterităţii imaginea unei victime: „Cu gingăşia omului deprins să mînuiască florile, purtîndu-le lin ca să nu le scuture colbul de aur, tot aşa trecuse printre semenii săi, veşnic îngrijorat să nu supere şi să nu mîhnească pe nimeni. Iar semenii, care nu erau flori, l-au înţepat numai cu spinii. Pînă la sfîrşit"[245]. Imaginea de înaltă regalitate, de importanţă istorică şi titlul de *Întregitorul* au fost produse ale propagandei oficiale, pe care şi Ionel I.C. Brătianu şi alţi oameni politici români au întreţinut-o – cu înţelepciune! – pentru a nu scădea din dimensiunea istorică a Marii Uniri din 1918 şi, îndeosebi, a încoronării solemne de la Alba-Iulia din 1922.

Oricum, am avut o mare regină!

Revenind la anul 1897, vom consemna revolta totală a principesei Maria împotriva vieţii austere din palatul lui Carol I şi a

[241] Principesa Martha Bibescu, *Două portrete. Ferdinand al României. Anatole France*, Ed. Cultura Naţională, Bucureşti, 1930, p. 31.

[242] *Ibidem*, p. 34.

[243] Maria, Regina României, *Povestea vieţii mele*, vol. I, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1991, p. 325.

[244] Principesa Martha Bibescu, *op. cit.*, p. 58.

[245] Cezar Petrescu, *Cei trei regi*, Ed. R.A.I., Bucureşti f.a., p. 124.

persecuţiilor la care era supusă pentru orice fleac. Speriat că firea exuberantă a principesei va întîlni exuberanţa latină a românilor, Carol I s-a purtat, chiar după spusele Mariei, ca un Mare Inchizitor. De aici, între Carol I şi Maria s-a deschis un război psihologic devastator. Înfuriată la culme, ea îl cheamă pe primul ministru Dimitrie A. Sturdza: „Aţi fost mîndri să importaţi o prinţesă de neam mare, v-a plăcut să aveţi o prinţesă moştenitoare frumoasă, v-aţi bucurat că eram sănătoasă şi că nenumăratele mele rude stau pe cele mai de seamă tronuri ale Europei. (Bunica sa era regina Victoria a Marii Britanii, un unchi al ei era împăratul Germaniei, iar alt unchi era ţarul Rusiei, n. a.). Dar prea puţin v-a păsat de fiinţa mea sufletească, de idealurile, de nădejdile mele, de marea şi neştirbita încredere ce aveam în voi toţi, de fata sfioasă venită din depărtări, aducîndu-vă darul tinereţii şi al bunăvoinţei ei. [...] Vă spun dinainte că în acest ceas sunt gata să smulg totul din temelii, nu-mi pasă de zgomotul ce se va face, de vîlva ce se va isca; vei putea lămuri dezertarea mea cum vrei vrea, nu-mi mai pasă de nimic, totul s-a sfîrşit între noi. Nu mai am decît o singură dorinţă covîrşitoare: aceea de a fi liberă, liberă, liberă!, de a putea să-mi întind braţele spre cer şi de a scoate un strigăt de triumfală dezrobire"[246]. Probabil că primul ministru şi regele s-au speriat de această provocare, pentru că la scurt timp i-au permis să viziteze cîteva din domeniile regale. Înconjurată mereu la palat de femei şi de bătrîni, principesa Maria întîlneşte la Gherghiţa, nu întîmplător, pe Ionel I.C. Brătianu. Amintirile ei sunt pline de căldură: „Şi astfel intră în viaţa mea Ion Brătianu, singurul om sub patruzeci de ani, pe care datorită situaţiei lui aveam voie să-l întîlnesc. Deşi împovărat de gloria tatălui său, era el însuşi o personalitate, şi ceea ce pentru mine avea pe atunci mai multă însemnătate, Ion Brătianu al doilea era un tovarăş cît se poate de plăcut; trebuie chiar să adaug aici că avea slăbiciune pentru femei. [...] Brătianu, simţind că în mine era viitorul, nu făcu niciodată greşeala de a mă privi ca o fiinţă fără însemnătate; mă făcu să înţeleg de la început că pentru el, cel puţin, eu existam şi nu numai într-un sens al cuvîntului. Dacă aş spune că pe atunci îmi plăcea, aş spune mai mult decît adevărul, dar era un om ce nu putea fi trecut cu vederea. [...] Soţului meu îi plăcea Brătianu, însă nu fără o uşoară nuanţă de teamă; nu ştia încă bine cu

[246] Maria, Regina României, *op. cit.*, vol. 2, pp. 185-187.

ce fel de om avea de-a face. Era în Brătianu ceva ce deştepta o senzaţie de nelinişte; mîna cu care te atingea era parcă îmbrăcată într-o mănuşă de catifea, sub care nu prea ghicei ce se ascundea"[247]. Au urmat mănăstirile Agapia şi Văratec, bisericile din nordul Moldovei, coborîrea cu pluta pe Bistriţa, dealurile Muscelului, locuri în care Maria, însoţită de Ionel, şi-a cunoscut în sfîrşit ţara şi a început să o îndrăgească. Pentru a proteja o iubire curată şi de o romantică frumuseţe, principesa a simulat o corespondenţă intimă cu un prinţ rus, iar Brătianu a dus pînă în pragul căsătoriei relaţia cu prietena Mariei, multimilionara Pauline Astor. Inteligenţi şi foarte uniţi, Maria şi Ionel Brătianu au reuşit să înşele mulţi ani suspiciunile adversarilor şi aprecierile istoricilor. Oricum, a-i face pe toţi cei apropiaţi să creadă că naţionalistul Ionel I.C. Brătianu se putea căsători cu o multimilionară americană şi că se va stabili în SUA a fost cel mai haios renghi jucat de doi oameni atît de serioşi! În faţa responsabilităţii publice pe care o aveau şi pentru a evita un scandal, Brătianu şi Maria au decis să treacă relaţia lor într-o prietenie matură, niciodată stinsă, trăind şi ei drama personală a oamenilor care au o datorie faţă de un neam: „Ne-a fost ursit să ne sfătuim adesea împreună mai tîrziu, cînd ne-a venit vremea, lucru care a fost mult criticat şi comentat în mii de feluri. Iubirea ce o simţeam amîndoi pentru România ne-a făcut să ne folosim de putinţa noastră de a munci şi de a ne dovedi prin fapte patriotismul. Aceasta a fost legătura temeinică a prieteniei noastre"[248].

Regina Maria va avea întotdeauna simpatii liberale. Îi considera mai dedicaţi muncii, mai bine organizaţi şi dinamici. Mulţi ani însă, cu excepţia lui Take Ionescu, din rîndurile Dreptei clasice, regina nu a avut posibilitatea să cunoască decît conservatori bătrîni. Oricum, după Războiul balcanic, Partidul Conservator a început să moară încet.

De ce am insistat pe aceste informaţii destul de intime şi care, de regulă, nu fac obiectul unor studii de istorie? Pentru că evenimentele agitate din interiorul Casei Regale a României, precum şi resorturile secrete ale relaţiilor Brătianu-Maria, Brătianu-Ferdinand, Maria-Ferdinand au avut consecinţe directe asupra destinului statului român în anii care vor urma. Alianţa sufletească şi politică între Ionel I.C. Brătianu şi regina Maria a impus regelui

[247] *Ibidem*, p. 194.
[248] *Ibidem*, p. 195.

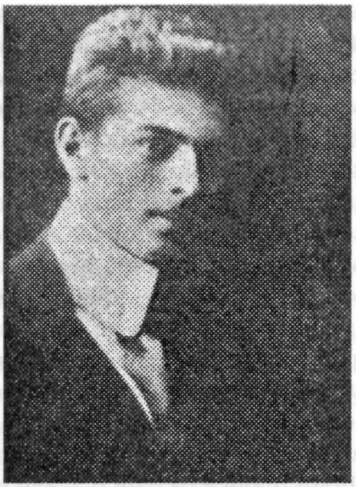

Carol al II-lea în tinerețe

Ferdinand intrarea în război alături de Antantă, prin încălcarea tratatelor semnate cu Tripla Alianță. Tulburările din interiorul familiei regale au avut influențe asupra prințului Carol, care, moștenind răzvrătirile mamei, a refuzat tutela celui mai puternic cuplu al României Mari. Înainte de a-l judeca pe viitorul rege Carol al II-lea, va trebui să observăm că oriunde încerca să se afirme – în Armată, în jocul politic, în lumea culturală – se izbea de autoritatea reginei Maria sau a lui Ionel I.C. Brătianu. Lovit de o periculoasă afecțiune genitală și fiu al unui tată slab, prințul moștenitor se va transforma foarte repede într-un „caz", cu implicații asupra evoluției statului român pe scena europeană.

Prima criză dinastică

Începînd cu anul 1918, Casa Regală română intră într-o criză dinastică din care nu a ieșit nici astăzi. Șirul lung de ilegalități, tentativele de lovitură de stat repetate, precum și loviturile de stat legate direct de problema legitimității regilor, după Ferdinand, au făcut ca dinastia de Hohenzollern să se transforme într-o dinastie românească debilă juridic și dominată de complicații succesorale

pe care şi astăzi, cu greu, se chinuie istoricii să le clarifice. Ele toate îşi au originea în caracterul lui Carol al II-lea.

Conform mărturiilor celor mai apropiate rude, caracterul prinţului moştenitor Carol a suferit în copilărie o influenţă nefastă din partea unor educatori prost aleşi de rege. Încă din primii ani de viaţă a fost învăţat de Carol I că între el şi toţi ceilalţi, inclusiv mama lui, există o diferenţă de rang şi de responsabilităţi care îl obligă la un comportament distant, autoritar şi independent. Pornind de la ideea că guvernanta trebuie să fie urîtă pentru a nu-i produce copilului preocupări erotice, Carol I i-a adus pe o anumită dnă Winter. Regina Maria o descrie astfel: „Era vulgară, de o vulgaritate pe care nu o putea cîntări deplin decît cineva din aceeaşi naţionalitate cu ea. Glasul ei era vulgar şi grosolan, vorba-i mitocănească şi neşlefuită". Părea că principala misiune a acestei femei era însă aceea de a-l îndepărta pe prinţul moştenitor de mama sa. Curînd, aceasta a observat că micului Carol i se interzisese să mai invoce numele mamei sale în rugăciuni şi că nu recunoştea decît autoritatea bunicului său, regele. În perioada adolescenţei, lui Carol i s-a adus un preceptor elveţian ciudat, homosexual şi urmărit de „idei socialiste înaintate". Acest individ, pe nume Mohrlen, a avut o influenţă decisivă, exact în perioada critică, asupra tînărului prinţ, umplîndu-i mintea „cu îndoieli tulburătoare, mai ales în privinţa menirii lui de prinţ şi de oştean şi, de asemenea, îi zdruncina ideile asupra religiei"[249]. Prinţul Nicolae, fratele mai mic, insistă în memoriile sale pe ambele aspecte periculoase ale relaţiei dintre preceptor şi prinţul moştenitor: „Eram îngrijoraţi că Mohrlen l-ar putea iniţia în practicarea homosexualităţii; acesta a recunoscut, de altfel, că era tare tulburat cînd îl vedea pe Carol îngenunchiat pentru rugăciunea zilnică"[250]. Dar lucrul cel mai periculos a fost educaţia republicană pe care a primit-o de la acel individ dubios între vîrstele de 14 şi 17 ani, cînd adolescentul trăieşte cele mai intense arderi şi este şi cel mai vulnerabil, şi care, tot după spusele fratelui său, i-au marcat tot restul vieţii. Nepotul său, prinţul Paul al României, va sublinia momentul: „Preceptorul şi-a părăsit postul regal în 1911, cînd elevul lui împlinise şaptesprezece ani; prin

[249] Maria, Regina României, *Povestea vieţii mele*, vol. 2, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1991, p. 371.

[250] Prinţul Nicolae de Hohenzollern, *În umbra Coroanei României*, Ed. Moldova, Iaşi, 1991, p. 40.

urmare, poate fi considerat singurul educator care-a exercitat o influenţă asupra lui"[251]. În fapt, ar fi vorba de o percepţie rezervată a calităţii de prinţ, a raportului dintre viaţa privată şi cea oficială, faţă de stat, de instituţii şi oamenii politici, de monarhie, la care se adăuga credinţa că socialismul va învinge mai devreme sau mai tîrziu. Din această influenţă periculoasă, prinţul şi mai apoi regele Carol al II-lea va prelua ca atitudine un egocentrism pronunţat, care îl va conduce vizibil toată perioada românească a vieţii lui, punînd înaintea oricărei obligaţii oficiale relaţiile sale intime, interesele băneşti, dorinţa de a trăi o viaţă de petreceri şi lux. În urma scandalului declanşat de mama sa şi a intervenţiei medicilor români, Mohrlen a fost îndepărtat, dar numai în momentul în care şi regele Carol I a constatat că elveţianul era pur şi simplu un psihopat, cu manifestări evidente de dezechilibru mintal şi care lăsase urme în personalitatea copilului Carol, îndeosebi prin ura faţă de instituţiile statului. Proba a fost făcută de regele Carol I. Cu ocazia avansării micului prinţ la gradul de sergent, regele i-a cerut să îmbrace uniforma militară şi să intre în serviciul de gardă al palatului, pentru îndeplinirea misiunii de santinelă. „Cu ţipete, plînsete şi bătăi din picioare, sub pretextul că convigerile sale erau antimilitariste şi antimonarhiste, a refuzat să îmbrace uniforma"[252]. Mohrlen a fost somat să părăsească ţara în 24 de ore. În încercarea de a salva ceva din distrugerile psihice produse de acel individ, prinţul Carol a fost trimis la Potsdam şi incorporat într-o unitate militară de elită. Familiarizarea cu sistemul de autoritate prusac, precum şi impactul puternic pe care l-a avut în următorii ani asupra sa apariţia curentului socialist italian cunoscut sub denumirea de *fascism*, au fost exact ce-i trebuia lui Carol pentru a-i întregi un caracter periculos pentru debilul regim democratic din România.

Ca bărbat şi prinţ moştenitor, Carol nu a ezitat să se implice în relaţii sentimentale cu diferite femei din protipendada românească, dar şi din lumea prostituatelor. Se pare că prima legătură mai serioasă a fost cu Ella Filiti, pe care, spre deosebire de alte aventuri, după versiunea prinţului Nicolae, ar fi iubit-o sincer. Această dragoste destul de puternică excludea complicaţia matrimonială, în

---

251 Paul al României, *Carol al II-lea, Rege al României*, Ed. Holding Reporter, Bucureşti, 1991, p. 11.

252 Elisa Brătianu, Ion I.C. Brătianu, *op. cit.*, p. 102.

primul rînd pentru că femeia nu împingea lucrurile spre acest deznodămînt. Îndepărtarea ei brutală chiar în timpul războiului, pe motiv că îi afectează preocupările de comadă în cadrul Regimentului de cavalerie „Regina Elisabeta", l-a convins că viaţa sa personală va fi mereu controlată de Casa Regală. Imaginea rămasă despre Carol pentru perioada războiului în memoriile unor generali care au lucrat cu el sau l-au avut în subordine atestă indolenţă şi incompetenţă. Într-o mărturie intermediată de Alexandru Marghiloman, mareşalul Averescu va consemna un fapt, probabil real, legat de atitudinea lui Carol: „... prinţul n-are nici o calitate pentru domnie... La 29 octombrie 1916 primisem ordin să mă retrag din Valea Prahovei; toţi erau abătuţi şi trişti; trebuia să se dea bătălia de la Bucureşti; sondele erau incendiate. În această atmosferă groaznică a trebuit, la nouă ore, să ordon şefilor de corp să se retragă de la masa cu prinţul, ca să execute ordinele, dar prinţul a stat la masă pînă la două dimineaţă. Patrulele inamice erau la 20 de km. Era dezgustător"[253]. Problema unor astfel de mărturii din primul război mondial este că prinţul Carol nu reprezenta un caz izolat. Mulţi generali şi ofiţeri erau total nemulţumiţi pentru faptul că trebuie să lupte alături de inamicul veşnic – Rusia, că trebuie să se supună părerilor discutabile ale generalului francez Berthelot şi priveau lupta împotriva Germaniei ca o eroare. Practic, noi am intrat în război cu ofiţerii nu foarte convinşi de victorie, mai ales după retragerea trupelor din Transilvania şi aducerea lor pe dezastruosul front din sud. Incompetenţa de la nivelul conducerii Armatei, dezorganizarea şi sabotajele, spionajul multiplu şi totala lipsă de pregătire psihologică pentru o astfel de campanie, nu au putut fi anulate de dorinţa sinceră de a-i elibera pe românii din Transilvania. Petrecerile la care participa prinţul pe front, partidele îndelungate de cărţi, aducerea de metrese în bivuacuri nu erau apanajul exclusiv al lui Carol. Generalul Dumitru Iliescu, subşeful Marelui Cartier General, îşi purta amanta pe front, iar aceasta dădea baluri. Alţi ofiţeri superiori îşi părăseau trupa pentru a onora invitaţii făcute la diferite adrese de o întreagă faună refugiată din capitală. Mai mulţi ofiţeri ai misiunii militare franceze au fost surprinşi angajîndu-se în afaceri

[253] Neagu Cosma, *Culisele Palatului Regal. Un aventurier pe Tron – Carol al II-lea (1930-1940)*, Ed. Globus, Bucureşti, 1990, p. 15. (Volumul conţine cea mai bună cronică a "cazului Carol" apărută pînă acum în România, pentru că autorul, fost şef al Arhivelor Securităţii, a avut acces la informaţii provenind din zona activităţilor de urmărire informativă a prinţului moştenitor.)

cu valori românești sau negociind cu reprezentanți ai inamicului în numele României fără nici o autorizație. După lovitura de stat din Rusia care i-a adus pe bolșevici la putere, diferiți comandanți ai trupelor rusești de pe frontul din România și-au vîndut armamentul germanilor, armament cu care aceștia au bombardat orașe românești. Nu-i vorbă că și mulți români au profitat de pe urma războiului pentru a trece de partea inamicului. Întregul univers corupt al statului bugetar și birocratic se prăbușea atunci din nemăsurata sa inconștiență: „Lucrul nu era, pe de altă parte ușurat prin atmosfera de intrigă și de corupțiune pe care o întrețineau ambele grupe de potrivnici în București, unde viața așa-zis mondenă își urma cursul, iar cea de noapte luase o dezvoltare imensă. Pe lîngă lumea interlopă și pleava obișnuită a capitalelor, pe lîngă oameni de afaceri mai mult sau mai puțin cinstiți, București, și mai ales hotelurile, cafenelele și localurile de petrecere diurnă și nocturnă au fost copleșite de o adevărată invazie de corespondenți de ziare, comisionari, actrițe și altă omenire de acest soi, unii în serviciul uneia sau altei grupuri de puteri, alții aventurieri în căutarea cîștigului bănesc"[254]. Privirea lucidă și plină de amar a generalului Rosetti nu a ocolit și alte aspecte: „Nu voi reaminti aici povestirea tuturor acelor manevre, a tuturor afacerilor, a întregii corupțiuni de tot soiul, exagerată poate în unele publicațiuni, dar dovedită documentar și cunoscută bine acelora care au avut un rost oarecare atunci, cum nu voi înfățișa nici urile născute atunci, nici micimile vieții, nici spionajul și trădarea, care din nefericire nu au lipsit. Nu s-a putut descoperi atunci, și eu nu știu nici azi, dacă focul și explozia de la Pirotehnia Armatei (16/29 mai 1916) și explozia de la Pulberăria Dudești, în preziua războiului (27 iunie/9 august 1916), cînd multe vieți au fost pierdute și au fost însemnate pagube materiale, s-au datorat unor accidente, unor acțiuni de sabotaj sau chiar unei trădări"[255]. Mulți ofițeri superiori au dezertat atunci la inamic, în frunte cu colonelul Victor Verzea, ardelean, deși fusese numit Director general al Poștelor și Telegrafelor. Cam pe acest fond prințul moștenitor găsește de cuviință să fie mult mai preocupat de noua sa aventură, Ioana Valentina (Zizi) Lambrino. Războiul îi încurca idila, iar insistențele generalului Averescu de a înfățișa un comportament măcar decent îl aduceau la exasperare. De altfel, în

254 General Radu R. Rosetti, *Marturisiri (1914 -1919)*, Ed. Modelism, București, 1997, p. 62.
255 *Ibidem*, p. 63.

lumina multitudinii de amănunte degradante publicate ulterior de ofiţerii adevăraţi ai acelui război, statul nu mai avea atunci decît patru oameni: Regina Maria, generalul Averescu, Ionel I.C. Brătianu şi Alexandru Marghiloman. Regina Maria, acest adevărat „ministru al încrederii naţionale", cum a fost numită în clipele cele mai grele ale ţării, s-a dovedit „pe atît de hotărîtă şi de înzestrată cu energie, pe cît Regele nu avea aceste însuşiri. Ea a fost mereu o pildă de dîrzenie şi a creat o atmosferă de acţiune"[256]. Pentru mult timp, chiar şi după lovitura de stat din 1930 care l-a pus pe tron, regina Maria a fost convinsă că îl va putea controla pe Carol. Ea îşi întemeia credinţa pe faptul cert că fiul său îşi admira mama, considerînd-o o femeie cu totul superioară, capabilă şi de autoritate şi de sentimente nobile. A sperat pînă în ultima clipă – atunci cînd fiul s-a întors împotriva mamei – că aventurile vor fi trecătoare şi că, în faţa responsabilităţii de prinţ moştenitor, Carol va reveni la luciditate. Brătianu şi Marghiloman îl observau de aproape, pentru a-l evalua ca viitor rege, şi amîndoi, deşi adversari ireductibili, l-au considerat complet inapt pentru domnie. Pentru orice domnie. Averescu i-a fost comandant în Armată şi ştia că va fi incapabil să acopere funcţia de „cap al Oştirei". Înainte de orice, prin comportamentul său iresponsabil dinastic, Carol şi-a făcut numai duşmani între cei de care depindea buna sa funcţionare ca rege. Aventurile lui ajungînd şi la public, a devenit curînd şi foarte impopular.

După toate probabilităţile, în iunie 1918, Carol şi-ar fi anunţat părinţii în timpul unui bal asupra intenţiei de a se căsători cu Zizi Lambrino: „A urmat o lungă tăcere. Regina a continuat să-şi fumeze ţigareta, regele Ferdinand şi-a mîngîiat gînditor barba, principesa Elisabeta, zîmbitoare, şi-a muşcat buza, principesa Mignon a făcut o clipă ochii mari, iar principele Nicolae şi-a luat un aer nepăsător"[257]. Este clar că nu au luat în serios anunţul. Dar cîteva seri mai tîrziu, Carol o cere în căsătorie pe Zizi şi îi oferă inelul de logodnă. La 21 iunie, cei doi corespondează pentru a perfecta formele legale ale căsătoriei. Ei consultă doi avocaţi, care îi asigură că o căsătorie între ei este perfect legală şi îi sfătuiesc să o celebreze în străinătate, într-o ţară de rit ortodox, pentru a evita desconspirarea prematură a actului. Ţara aleasă a fost Rusia, iar oraşul era Odessa. Cum acesta se afla sub ocupaţie germană, Carol

256 *Ibidem*, p. 99.

257 Paul al României, *op. cit.*, p. 27.

trebuia să facă trei lucruri riscante: să-şi părăsească unitatea în care era ofiţer, să treacă clandestin graniţa ţării şi să oficieze un act pe teritoriul inamicului. Pentru punerea în aplicare a planului a fost găsit un complice în persoana ofiţerului Henri Serdici de Golobardo (sic!). În preajma lui se aflau cîţiva ofiţeri-aghiotanţi, între care şi colonelul Nicolae M. Condiescu. Acesta era un ofiţer de contrainformaţii militare care îşi va lega întreaga sa carieră militară de Carol. În memoriile sale (încă nepublicate) el reproduce detaliile date de colonelul Gică Atanasescu, subalternul său numit în serviciul prinţului: „Prinţul rămăsese numai cu maiorul Niculescu «bolşevicul», aghiotant nou, fără autoritate încă. Gică însă, văzînd că prinţul slăbeşte, din cauza muncei încordate ce-o depunea, ziua, la batalionul vînătorilor de munte, iar noaptea adesea venea chemat de dragoste la Iaşi, a prevenit pe regina, cu două luni înainte. Regina, după o lungă conversaţie, a ajuns la concluzia că în cel mai rău caz se va da fetei o sumă mare şi atîta tot. Nimeni nu întrevedea posibilitatea gestului prinţului. Cu o zi înaintea fugei, a venit însoţit de Niculescu la Iaşi. A trimis pe Mihăilescu, funcţionar la palat şi omul lui de încredere, să ridice din depozitul ce avea la Banca Naţională 100.000 lei şi i-a spus: «Să nu spui la nimeni despre aceasta, nici chiar colonelului Atanasescu». Apoi, în ziua fugei, a spus lui Niculescu că se duce 2-3 zile la Roman, el fiind liber şi putînd să stea acele zile la Iaşi. Seara a plecat cu automobilul, dînd lui Mihăilescu 3 scrisori, pe care acesta trebuia să le trimeată imediat regelui la Bicaz. Pe de altă parte, banca avizase pe ministrul Mitilineu de banii ce ridicase prinţul"[258]. Nicolae M. Condiescu (numele real era Condeescu, dar pentru că mai exista un general cu exact acelaşi nume, l-a schimbat în Condiescu), a fost şef al Serviciului de Informaţii din Marele Stat Major în timpul campaniei din Bulgaria (1913), adjutant al lui Carol (1919) pe care apoi îl va însoţi în călătoria în jurul lumii şi în urma căreia va scrie un valoros volum de călătorii intitulat „Peste mări şi ţări". Între 1928 şi 1930 a fost şeful Casei Regale, numit ministru de Război cu două luni înainte de lovitura de stat dată de Iuliu Maniu în 7 –13 iunie 1930. Ca ofiţer de contrainformaţii şi apropiat al prinţului Carol, Condiescu ne furnizează informaţii de prima mînă. El arată că *germanii au fost informaţi tot timpul şi de intenţia prinţului şi de*

258 Gen. N. M. Condiescu, *Note zilnice (18 oct. 1880 - 15 ian.1939)*, Biblioteca Naţională, Serviciul Colecţii Speciale, Secţia Manuscrise, exemplar dactilo, Anul 1918, Caietele 4 – 5, p. 42.

mişcărie sale. Carol şi-a petrecut noaptea de 26 spre 27 august acasă la Zizi, apoi au plecat împreună cu Serdici şi un şofer spre graniţă. Carol s-a deghizat într-o uniformă de ofiţer rus. De la staţia Pîrlita, fugarii au călătorit cu automobilul regal pînă la postul de frontieră Bender, apoi au trecut frontiera cu un alt automobil. Aici, Carol a fost imediat recunoscut de un ofiţer german. Acesta i-a condus la Cartierul general al trupelor germane, unde au fost întîmpinaţi cu curtoazie de generalul Zeidler. Comandantul regiunii „nu numai că le-a dat voie să-şi continuie drumul pînă la Odessa, dar le-a şi reţinut camere la hotelul Bristol"[259]. Totodată, comandamentul german a anunţat nu familia regală, la Iaşi, ci guvernul Marghiloman la Bucureşti, *sublinind astfel calitatea de ofiţer român care a trecut la inamic*, şi nu pe cea de prinţ. În ziua de 1/13 septembrie 1918 Carol şi Ioana Valentina (Zizi) Lambrino au fost căsătoriţi de către preotul Şaravski în biserica Pokrovskaia din Odessa, în prezenţa unor martori avizaţi şi a reprezentantului consulatului român. A doua zi după căsătorie, Carol a telegrafiat tatălui său: *Telegramă. Iaşi. Regelui Ferdinand. Eu am luat în căsătorie pe Zizi Lambrino. Răspundeţi dacă eu pot să mă întorc cu ea sau trebuie să continui drumul către Franţa. Carol*[260]. Este de subliniat că, în conformitate cu raportul consului român la Odessa, Grecianu, Carol se legitimase cu un cec de 200.000 lei emis de Creditul Lyonez, ceea ce dovedea că avea mijloacele financiare pentru a se deplasa în Franţa. Tot consulul Grecianu raporta, fără dubiu, completa legalitate a căsătoriei: „În ce priveşte forma actului de căsătorie în chestiune, el este alcătuit în conformitatea legii şi jurisprudenţei stabilite aici. Actele de publicitate şi celelalte menţionate în scrisoarea Excelenţei Voastre nu sunt deci prevăzute în legea rusească, care exclude căsătoria civilă"[261]. După lungi discuţii contradictorii ţinute într-un tren care s-a deplasat timp de trei zile în lungul frontierei, fără nici o ţintă, Carol a fost convins de mama sa să se întoarcă în România. Între timp, rege Ferdinand convocase mai multe consultări cu oamenii importanţi ai ţării: „Averescu împărtăşi în totul punctul de vedere al lui Marghiloman şi ceru ştergerea principelui Carol din rîndurile Familiei Regale şi proclamarea

[259] Paul al României, *op. cit.*, p. 31.

[260] Neagu Cosma, *op. cit.*, p. 21.

[261] Paul al României, *op. cit.*, p. 262 (Anexa 2).

principelui Nicolae ca Moştenitor al Tronului. Brătianu, dimpotrivă, s-a opus cu hotărîre acestei soluţiuni"[262]. Fără îndoială că Ionel I.C. Brătianu ţinea partea reginei Maria, cea care spera într-o revenire la luciditate a fiului său. Cert este că, în acel moment, Brătianu a reuşit să întoarcă o decizie defavorabilă lui Carol, pe care toţi ceilalţi deja o pronunţaseră. Dar pe Ferdinand îl aştepta o surpriză foarte neplăcută: în timp ce consiliul politic a fost convins de Ionel I.C. Brătianu să nu-l şteargă pe Carol din rîndurile Familiei Regale, consiliul militar convocat ulterior l-a informat că acţiunea prinţului se numeşte *dezertare* şi este pedepsită de Codul Justiţiei Militare. Pentru a nu complica lucrurile, regele a hotărît, prin autoritatea ierarhică a lui Averescu, o pedeapsă de 75 de zile de arest la mănăstirea Horaiţa din Bicaz. „Generalii convocaţi au împărtăşit punctul de vedere al regelui ca principele Carol să fie pedepsit disciplinar, iar măsura să fie adusă la cunoştinţă «din înalt ordin», pînă la comandanţii de brigadă inclusiv"[263]. Ordinul a fost citit în faţa trupelor. Pe fondul unor tentative repetate de a-i plasa prinţului alte femei – acţiune pe care nu a respins-o –, dar şi al unor insistente presiuni de a anula căsătoria, Carol cedează. La 21 ianuarie 1919, Secţia a II-a a Tribunalului de Ilfov anulează căsătoria. Din punct de vedere juridic, actul acesta rămîne controversat, aşa cum vom vedea în continuare, şi pentru faptul că „verdictul tribunalului de Ilfov, pronunţat în decembrie 1918 (stil vechi, n.a.), n-a fost înregistrat oficial la Bucureşti decît pe 23 aprilie 1919 şi n-a apărut în Monitorul Oficial decît pe 16 mai"[264]. Aceste date se vor dovedi extrem de importante. În cursul lunii mai 1919, pentru a nu fi din nou mobilizat în Armată şi trimis pe frontul din Ungaria, Carol simulează un accident de echitaţie. Încercînd o altă soluţionare a gravei crize imorale pe care Carol o provoca Tronului şi ţării, regele încearcă să-l trimită într-o misiune comercială în Japonia. Carol se automutilează, împuşcîndu-se în coapsă. Tot în cursul lunii mai, Zizi Lambrino îl anunţă că a rămas însărcinată. Într-o scrisoare de răspuns, Carol nu lasă dubii asupra paternităţii: „N-aş putea admite niciodată ca acest copil să fie nelegitim şi, orice s-ar întîmpla, am să-l recunosc totdeauna"[265]. Pentru a potoli spiritele,

[262] I.G. Duca, *Memorii*, vol. 4, Ed. Machiavelli, Bucureşti, 1994, p. 117.

[263] Neagu Cosma, *op. cit.*, p. 24.

[264] Paul al României, *op. cit.*, p. 60.

[265] *Ibidem*, p. 50.

în luna iunie regina Maria acceptă să-i lase pe cei doi soţi să se retragă la moşia Mănăstirea, pe Dunăre. De aici, în foarte scurt timp, Carol îşi anunţă părinţii că este decis să plece în străinătate, unde să refacă actul căsătoriei, şi că este hotărît să renunţe la succesiune. Regina Maria îl ameninţă cu blocarea internaţională a oricărei posibilităţi de oficializare a actului, apoi, convinsă că fiul său este irecuperabil, îi cere să-şi amîne deciziile pentru a da posibilitatea întocmirii formalităţilor de radiere a succesiunii. Simţind că este din nou amînat, Carol cere concursul lui Alexandru Marghiloman şi al lui Take Ionescu pentru a întocmi un act de renunţare la dreptul de moştenire a Tronului. Varianta lui Marghiloman rămîne cea mai bună:

„Sire,

Pe temeiul unui drept firesc implicitamente recunoscut şi prin art. 83, par. 2 din Constituţie, declar că renunţ la calitatea mea de Principe Moştenitor al Coroanei României, atît pentru mine personal cît şi pentru descendenţii mei, şi la toate avantagiile ce-mi sunt recunoascute de Constituţie în această însuşire de Moştenitor al Tronului.

Rămîn slujitor credincios al Ţării şi, punînd spada mea în serviciul ei, Rog pe Majestatea Voastră să-mi desemneze un loc în luptă printre ostaşii care se găsesc azi pe front.

CAROL, Principe al României.
Bucureşti, 1 Aug. 1919."[266]

Pentru a fi sigur că scrisoarea de renunţare va fi făcută public, Carol trimite un exemplar liderului socialist Toma Dragu – cunoştinţa noastră mai veche –, care se grăbeşte să o multiplice şi să o difuzeze pe străzi. Textul este publicat şi la Paris în ziarul *Excelsior*. Cu aceeaşi ocazie, Carol redactează şi un testament în favoarea soţiei sale, care conţinea şi aceste pasaje: „Plecînd pe front pentru a relua comanda regimentului meu nu ştiu ce se poate întîmpla. Vreau ca toată lumea să afle că pruncul pe care-l porţi în pîntece este al meu şi că, în ciuda anulării căsătoriei noastre, mă consider mai departe soţul tău"[267]. Reţinut sub pază la Bistriţa, în Transilvania, Carol primeşte o scrisoare de la mama sa, care nu-şi

[266] Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. 4, Ed. Eminescu, 1927, p. 356.
[267] Paul al României, *op. cit.*, p. 52.

va cruța fiul de această dată: „Ți-ai renegat țara, surorile și fratele, tradițiile și datoria într-o vreme cînd, mai mult decît oricînd în istorie, România avea nevoie de conducători [...] Cînd ți-a venit mai bine, ai lăsat totul baltă, nesinchisindu-te de răul pe care-l făceai și, sub înrîurirea altora, ai uneltit cu socialiștii, în speranța că astfel îi slăbești tatălui tău poziția"[268]. La 8 ianuarie 1920 s-a născut Carol Mircea Lambrino, fiul lui Carol și al Ioanei Valentina. Pe actul de naștere numele tatălui a fost lăsat gol. Ca urmare a insistențelor părinților săi și, mai ales, după ce guvernul a dat o dezmințire asupra autenticității actului de renunțare la calitatea de prinț moștenitor, Carol pleacă la 21 februarie 1920 într-o călătorie în jurul lumii. Se va întoarce la sfîrșitul lunii septembrie și va accepta căsătoria cu o prințesă de sînge, luînd pe pricipesa Elena a Greciei (27 februarie 1921). Opt luni mai tîrziu, la 25 octombrie 1921, se va naște Mihai, nefericitul ultim rege al românilor.

Toată această poveste dinastică, nu ne-ar fi interesat decît pentru anecdotă, dacă nu ar fi avut consecințe directe asupra evoluției statului român după Marea Unire. Să analizăm deocamdată cele trei probleme care se ridică din desfășurarea evenimentelor: 1. Problema situației militare a prințului Carol. 2. Problema filiației lui Carol Mircea Lambrino. 3. Problema dinastică.

Infracțiunile la legile militare ale prințului Carol. Este clar că prințul și-a părăsit unitatea militară în care era ofițer în ziua de 27 august 1918 și că a încercat să treacă clandestin frontiera de stat, deghizat în ofițer rus. Fiind recunoscut de ofițerul german la Bender, Carol își declină identitatea: „N-am să vă ascund că sunt principele-moștenitor al României; eu călătoresc *incognito* și fac apel la înțelegerea dumneavoastră. Mă duc în Rusia ca să fiu martor la căsătoria prietenului meu Serdici și, datorită războiului și recentei încheieri a ostilităților, sunt nevoit să călătoresc în străinătate, într-un anonimat deplin. Vă rog să păstrați secretul!"[269]. Dintr-un început, declarația sa pune cîteva probleme. La 24 aprilie/7 mai 1918 se semnase la București pacea separată cu Puterile Centrale. În temeiul aceleiași înțelegeri Armata română a fost demobilizată. Carol a mizat pe aceste acte pentru a se considera liber de răspunderea militară pe care i-o dădea situația de război și, în consecință, a afirmat că ostilitățile sunt încheiate. Din

[268] *Ibidem*, pp. 54-55.

[269] *Ibidem*, p. 31.

nefericire pentru el, dar din fericire pentru țară, Tratatul de la București nu va fi ratificat, nu va fi recunoscut de nici o putere învingătoare, toate actele guvernului Marghiloman vor fi anulate și România va declara solemn că starea de beligeranță nu a încetat niciodată. Tratatele semnate la sfîrșitul războiului de România și România Mare însăși, ca stat unitar, independent și indivizibil se vor sprijini pe acest principiu: continuitatea stării de beligeranță a României cu Puterile Centrale! Iată însă că la 28 octombrie 1918, la o lună de la fuga lui Carol, guvernul român a înmînat reprezentanților Antantei aflați la Iași o notă în care se anunța că „Majestatea Sa Regele a decretat mobilizarea armatei române și a cerut, în interval de 24 ore, capitularea trupelor germane din Valahia"[270]. Evident, mobilizarea urma unei demobilizări. Ce a fost pus în discuție, din cauza confidențialității prezervate în jurul acestui caz, este dacă ofițerul Carol fusese demobilizat cu acte oficiale, eventual prin demobilizarea regimentului său. Acest lucru nu pare credibil, atît timp cît el a fost arestat la întoarcere și i s-a dat o pedeapsă militară. În consecință, trebuie să judecăm acțiunile lui Carol în calitate de ofițer.

Conform Codului Justiției Militare aflat în vigoare prin legea din 14 mai 1881, părăsirea unității militare din care făcea parte se încadra la infracțiunea de *dezertare*. Aceasta era prevăzută în art. 229 și arăta că „Este declarat de dezertor în străinătate, trei zile după constatarea lipsei, tot militarul care trece fără autorizație hotarul țării sau oricare afară din țară și părăsește corpul din care face parte"[271]. Într-o prevedere expresă, la art. 231, se arăta că „Orice ofițer, culpabil de dezertare în străinătate, se pedepsește cu destituire și cu închisoare de la 1 la 2 ani, *dacă dezertarea s-a întîmplat în timp de pace* și cu detențiune dacă dezertarea s-a întîmplat în timp de război sau pe un teritoriu asediat sau investit"[272]. Ofițerul dezertor era, după caz, degradat sau destituit din armată. Mai mult decît atît, Carol făcuse și o altă infracțiune gravă: *trecerea frauduloasă a frontierei*, faptă care, indiferent de calitatea lui – militar sau civil – exista și în Codul Penal: „Să treacă în mod clandestin sau neclandestin, dar fără aprobarea autorității militare, frontiera mergînd într-o țară străină".

---

[270] Mircea Mușat. Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 551.

[271] *Codice de Justiție Militară*, Ed. Carol Goebl, București, 1906.

[272] *Ibidem*.

În legătură cu tentativa lui de a înscena un accident de călărie, precum şi pentru împuşcarea în picior pentru a nu pleca în Japonia. Codul Justiţiei Militare, la secţiunea *Acte de laşitate* prevedea: „Militarul care cu voinţă se automutilează pe sine sau pe altul cu învoirea lui, în scopul de a deveni impropriu, se pedepseşte în timp de războiu cu moartea (în acel moment chiar ne aflam în război, n.a.), iar în timp de pace cu închisoarea dela 3 la 12 ani, în acest din urmă caz, ofiţerilor aplicîndu-li-se destituirea".

Toate aceste legi şi sancţiuni nu au fost aplicate prinţului Carol, deşi exista întregul temei. Orice sentinţă pe acest temei l-ar fi exclus de la drepturile civile şi militare. Pentru a evita acest lucru, Averescu i-a dat o sancţiune disciplinară, care era prevăzută în regulamentul militar, cu caracter de ordine interioară. Totodată, amănunt extrem de important, a fost invocată o scrisoare prealabilă a lui Carol către regele Ferdinand, prin care l-a anunţat despre călătoria sa la Odessa, astfel încît să nu poată fi încadrat la infracţiunea de dezertare. Arma se va dovedi cu două tăişuri.

Moral însă, Carol s-a dovedit dezertor, transfug şi laş.

Valabilitatea căsătoriei de la Odessa. Aici, lucrurile sunt ceva mai clare. Carol s-a căsătorit la Odessa după legile ţării respective, prin cununie religioasă, cu martori şi cu public în asistenţă. Pentru a anula căsătoria, Tribunalul s-a chinuit să găsească în Codul Civil măcar o prevedere care să permită o sentinţă defavorabilă soţilor: pentru că se făcuse fără autorizarea Augustului Părinte, fără înregistrarea căsătoriei la ofiţerul stării civile, prin înşelăciune şi fără publicarea „strigărilor" în presă. Argumentaţia era extrem de subţire. În primul rînd, acuzaţia că nu a avut autorizaţia tatălui său cădea, pentru că altfel se dovedea că anunţarea deplasării era o minciună, iar Carol era considerat dezertor. Înregistrarea la ofiţerul stării civile din România nu era obligatorie deoarece, în acelaşi Cod Civil invocat, la art. 152 se prevedea: „Căsătoria săvîrşită în *ţară străină*, între români sau între români şi străini, *va fi puternică şi în ţară*, dacă se va fi celebrat după formele uzitate în *acea* ţară"[273]. În Rusia era valabilă căsătoria religioasă, cu martori şi înscriere în registru, lucru pe care soţii l-au respectat. În plus, Zizi Lambrino îşi înregistrase actul de căsătorie de la Odessa în localitatea sa de reşedinţă din România:

[273] C. Hamangiu, *Codex Romaniae*, Ed. Cultura naţională, Bucureşti, 1926, p. 60.

„Numărul de ordine al căsătoriei: 444

Luna august, ziua 31.

Carol, fiu al lui Ferdinand, prinț moștenitor al României, colonel al regimentului al VIII-lea de vînători al Armatei regale Române, necăsătorit, ortodox...

Vîrsta logodnicului 23 de ani.

Jeanne, fiica lui Constantin Lambrino, nobil, necăsătorită, ortodoxă.

Vîrsta logodnicei 22 de ani.

(Urma numele martorilor – prințesa Kropotkin, Serdici plus trei ofițeri ruși n.a).

Semnat: Meletius Charavski (Şaravski, numele preotului n.a.)"[274].

Acuzația de înșelăciune se referea la faptul anecdotic și ridicol că Zizi Lambrino s-a trecut în registrul de căsătorii cu patru ani mai tînără. Avea, în realitate, 26 de ani. În sfîrșit, mai rămînea acuzația că nu au anunțat căsătoria în presă din timp. Într-adevăr, la art. 174 din Codul Civil se prevedea cazul de nulitate „dacă căsătoria n-a fost precedată de cele 2 publicațiuni prescrise de lege"[275]. Pe acest temei căsătoria a fost anulată. Sentința a lăsat loc de interpretare:

„Avînd în vedere că această clandestinitate în care a fost învăluită celebrarea căsătoriei Alteței Sale Regale, Prințul Carol, cu domnișoara Jeana Lambrino, a avut ca scop eludarea legilor referitoare la publicitate și în scopul de a evita obstacolele care ar fi fost desigur ridicate în fața realizării acestei căsătorii din partea Majestății Sale Regelui; din partea autorității militare superioare, în baza Legii asupra căsătoriei militarilor din 12 martie 1900 – Prințul Carol fiind, deasemenea, militar; ca și prin partea guvernului țării care s-ar fi opus unei căsătorii contrare spiritului Constituției noastre, care, stabilind principiul dinastiei străine, a exclus prin aceasta chiar și ideea unei legături cu o familie română..."[276]

---

[274] Gabriel Perreux, *Amorurile principelui Carol de Hohenzollern*, Ed. Omnes, București, 1991, p. 9.

[275] C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 62.

[276] Gabriel Perreux, *op. cit.*, p. 15.

Aşa cum am arătat, legea căsătoriilor din Rusia nu îi obliga pe soţi să facă anunţuri în ziare. În ce priveşte obligaţia ca ofiţerul să-şi anunţe comandantul asupra intenţiei de a se căsători – adică, pe Averescu – tot legile militare arătau că anunţarea superiorului comandantului său direct – superiorul lui Averescu era regele Ferdinand – îl scuteşte de pedeapsă. Rezultă, aşadar, că mariajul făcut de Carol şi Zizi în Rusia a fost anulat în România, în realitate, pentru că mireasa s-a declarat cu patru ani mai tînără!

Problemele însă nu s-au terminat, pentru că un tribunal din România nu putea anula o căsătorie înfăptuită în Rusia, neavînd jurisdicţia asupra altei ţări. Conform uzanţelor internaţionale, o căsătorie într-o ţară străină, făcută după legile locale – *lex loci* –, se supune jurisdicţiei locale – *locus regit actum*. Aşadar, căsătoria lui Carol cu Zizi Lambrino nu putea fi desfăcută decît de mitropolitul Rusiei, în urma întrunirii unui Consistoriu Duhovnicesc. Pe baza acestor fapte evidente, Carol Mircea Lambrino a intentat proces în aprilie 1955 la Lisabona, în 1957 la Paris şi în 1997 la Bucureşti. Le-a cîştigat pe toate. Un articol anume al Codului Civil din România nu lasă nici un dubiu asupra filiaţiei lui Carol Mircea Lambrino: „Căsătoria care s-a declarat nulă totuşi produce efectele sale civile, atît în privirea soţilor, cît şi în privirea copiilor, dacă ea s-a contractat cu bună credinţă"[277]. Sub presiunile Casei Regale, judecătorii au mai făcut o eroare. Considerînd că un proces de divorţ ar recunoaşte implicit valabilitatea căsătoriei, au ales formula anulării. Dar şi aceasta avea nuanţele sale delicate. Tribunalul ar fi trebuit să judece rapid cauza, pe temeiul nulităţii absolute. Pe cînd aşa, în faptul imediat al anulării printr-un proces cu părţi, căsătoria a fost recunoscută, pentru că altfel nu era ce să fie anulat. Prinţul Carol avea la dispoziţie şi o prevedere a Art. 286 din Codul Civil care îi permitea să conteste legitimitatea copilului născut după 300 de zile de la introducerea acţiunii de divorţ. Cum divorţul nu a fost acceptat drept modalitate de despărţire, şi această prevedere legală cade. Recunoscut în repetate rînduri de tatăl său ca prim născut, inclusiv în baza unei căsătorii valabile, recunoscute de trei instanţe din ţări diferite, *Carol Mircea are acces direct şi legitim la orice revenire a Constituţiei monarhiste din 1923 în România, înaintea lui Mihai de România.*

Problema dinastică. Aşa cum am văzut, la 1 august 1919, Carol a înaintat tatălui său o cerere de renunţare la drepturile dinastice, în

277 C. Hamangiu, *op. cit.*, p. 63. (Articolul 183 Cod Civil.)

baza articolului 83, aliniatul 2 din Constituţia din 1866. Într-adevăr, la aliniatul 2 exista următoarea formulare: „Dacă nici unul din fraţii *sau coborîtorii* lor nu s-ar mai găsi în viaţă *sau ar declara mai dinainte că nu primesc Tronul*, atunci regele va putea numi succesorul său dintr-o dinastie suverană din Europa, cu primirea Reprezentaţiunei naţionale, dată în forma prescrisă la art. 84". Cum regele Ferdinand nu a luat în considerare actul de renunţare al prinţului, iar Parlamentul, sub forma unei Reprezentaţiuni naţionale, nu a votat o astfel de decizie, declaraţia de renunţare a rămas literă moartă, fără nici o valoare oficială.

Jocul de-a justiţia, de-a armata şi de-a căsătoria, încălcarea legilor ţării şi a legilor nescrise ale moralităţii lasă întotdeauna urme. Pînă la moartea sa din 1953, orice tribunal independent şi corect din Rusia, Portugalia sau Franţa îl putea condamna pe Carol pentru bigamie.

În sfîrşit, un ultim argument, şocant chiar pentru actorii acestor evenimente: *nici Constituţia, nici vreo altă lege nu interziceau expres căsătoria unui prinţ moştenitor cu o românca.* Abia în 1926 se va da această lege. Ameţiţi de soluţia găsită în cazul logodnei secrete dintre Ferdinand şi Elena Văcărescu şi de reacţia liderilor politici, opinia publică a rămas convinsă că membrii familiei regale nu se pot căsători cu români. Dar era fals – *nihil obstat.*

A doua criză dinastică

În decembrie 1925, Carol produce a doua mare criză dinastică, printr-o nouă renunţare la tron. De data asta, argumentele sale au fost ceva mai complexe şi nu s-au limitat la noua sa aventură, Elena Lupescu. Carol a invocat considerente politice, care vizau guvernarea „dictatorială" a lui Ionel I.C. Brătianu, şi argumente de onoare, care loveau în relaţia intimă dintre regina Maria şi prinţul Barbu Ştirbey. De fapt, renunţarea definitivă la dreptul de moştenire a Tronului avea alte origini. Prinţul Carol intrase în afaceri din postura de inspector general al Aviaţiei. Profitînd de poziţia sa şi de accesul direct la informaţia strategică, prinţul Carol a intervenit în negocierile cu firmele contactate pentru cumpărarea de avioane necesare dotării armatei. Cazul merită a fi cercetat în amănunt, pentru a înţelege exact resorturile ultimei sale renunţări la Tron.

Afacerea Armstrong-Fokker. După o lungă perioadă de ostracizare, generalului-maior de aviație inginer Gheorghe Negrescu, unul din pionierii aviației în România, i s-a permis să-și publice memoriile în anul 1977. Cartea, deși editată într-un tiraj modest, este cea mai vie cronică a istoriei aviației militare de la începuturi și pînă la al doilea război mondial. El a fost martor al afacerii lui Carol. La 1 ianuarie 1924, în cadrul Ministerului de Război a fost creat Inspectoratul General al Aeronauticii, al cărui șef a fost numit prințul Carol. Atribuțiile Inspectoratului erau de comandă și instrucție, iar inspectorul general nu se ocupa de problemele administrative. Acestea reveneau Direcției Superioare Aeronautice, conduse de colonelul Gheorghe Rujinschi. Din înalta funcție pe care o deținea, Carol obține pentru dotarea aviației militare un credit de aproximativ 500 de milioane de lei, care trebuia să fie destinat achiziționării unui lot de 150 de avioane de recunoaștere și 60 de avioane de vînătoare. Generalul Negrescu (la acea dată maior-inginer) a fost numit în comisia de achiziționare, în calitatea sa de comandant al Arsenalului aeronautic. După studierea ofertelor s-a constatat că erau în discuție două tipuri de avioane: 1. aflate deja în serviciu la alte armate; 2. avioane noi, neintroduse în flotila vreunui stat. De la început a părut suspect interesul lui Carol pentru propunerea firmei britanice Siskin-Armstrong, care însă oferea un avion total necunoscut, aflat în fază de prototip, fără să treacă probele de rezistență statică și, oricum, fără posibilitatea cunoașterii performanțelor de zbor. La începutul lunii aprilie 1924, comisia s-a prezentat la Carol cu opțiunea sa asupra programului de achiziții, dar a condiționat contractul cu Siskin-Armstrong de efectuarea tuturor testelor. Enervat pentru faptul că ofițerii insistau să asigure viața piloților în carlinga unui avion complet necunoscut, Carol și-a arătat nemulțumirea și a început să facă presiuni asupra comandanților. Colonelul Rujinschi l-a luat deoparte pe maiorul Negrescu și i-a spus: „Negrescule, să știi că ne-am ars și o să avem neplăceri; prințul Carol nu a rămas deloc mulțumit de propunerile noastre"[278]. După trei săptămîni, fără să mai fie consultați, a fost lansată o comandă de 60 de avioane de vînătoare tip Siskin-Armstrong, cu motoare Siddeley, de 370 CP, în Anglia. Speriat de consecințele unei astfel de decizii iresponsabile, colonelul Rujinschi îl numește în fruntea comisiei de recepție pe maiorul inginer

278 Gen. mr. ing. Gheorghe Negrescu, *Din amintirile unui vechi aviator*, Ed. Militară, București, 1977, p. 185.

Gh. Negrescu, pentru a fi sigur că nu se vor produce abateri de la cerințele comenzii statului român. Drept represalii, Carol îl destituie pe Rujinschi din funcția de director al Direcției Superioare a Aeronauticii și numește în locul lui un general de artilerie. Hotărît să nu pună în pericol viața piloților români, să nu compromită acțiunile de luptă ale Aviației pe timp de război și să nu risipească banii țării, maiorul Negrescu se deplasează la fabricile constructoare din Anglia pentru a supune avioanele la testele cerute de reglementările internaționale. Cînd, la 13 august 1924, prințul Carol sosește el însuși la fabrica din Coventry pentru a se interesa de mersul contractului, directorul englez se plînge acestuia de scrupulozitatea ofițerului român, iar Carol stîrnește un adevărat scandal, umilindu-l pe Negrescu de față cu străinii. Lucrurile s-au complicat și mai mult, prin apariția la fața locului a prințului Paul al Greciei, înțeles cu Carol. În fața unei grave încălcări a regulilor administrative, atașatul militar al României în Anglia, nimeni altul decît colonelul Ion Antonescu, este nevoit să intervină dur și să oprească amestecul ilegal al celor doi prinți. De atunci, Carol îi va purta pică lui Antonescu. Iată însă că la scurt timp după acest incident, în ziua de 1 octombrie 1924, încep probele statice ale avionului. Prototipul se dovedește inferior la toate caracteristicile, (între altele, în loc de plafonul de 8 000 m., atingea doar 6675 m, în loc de viteza maximă de 265 km/h, atingea doar 243 km/h etc.), iar la încercarea de presiune, una din aripi a cedat, rupîndu-se de fuselaj. În sfîrșit, la începutul lunii decembrie 1924, cînd a fost supus testelor motorul avionului s-a constatat „crăparea lagărelor și înlocuirea lor frecventă după zborurile și probele de banc de 3 ore. Cazul era grav"[279]. Parcă pentru a nu mai exista nici un dubiu asupra acestei afaceri frauduloase, la 18 februarie 1925, în timpul unui zbor de încercare al avionului Siskin-Armstrong „maiorul Sănătescu se prăbușise *prin ruperea în aer a avionului* și se zdrobise de pămînt"[280]. Cercetarea accidentului a demonstrat că avionul s-a dezintegrat pur și simplu în aer, pe timpul unor solicitări normale luptei aeriene. Cu toată această dramă, Carol a refuzat să rezilieze contractul și a obligat Ministerul de Finanțe să plătească 100 de milioane de lei, valoarea afacerii. Firma n-a fost în stare să onoreze comanda și a transformat-o în furnizare de echipamente. Întors în țară în luna mai 1925,

[279] *Ibidem*, p. 193. (În anii care au urmat, firmele Siddeley, Armstrong și Fokker vor deveni foarte performante. Nu punem aici în discuție bunul renume al acestor firme.)
[280] *Ibidem*, p. 198.

maiorului Negrescu i s-a refuzat avansarea în grad de care beneficia legal şi a fost destituit din funcţia de comandant al Arsenalului aeronautic. În locul lui a fost numit un ofiţer de cavalerie. Pentru că România avea totuşi nevoie de avioane de vînătoare, a fost contractat rapid un nou lot de 50 de aeronave, la firma olandeză Fokker. Curînd s-a constatat că reprezentantul străin al acestei afaceri era acelaşi care angajase pentru statul român afacerea Siskin-Armstrong. În prezenţa unui act scandalos de corupţie, Justiţia îşi declanşază acţiunea şi membrii reţelei de afaceri, între care şi mulţi ofiţeri, sunt arestaţi.

În spatele acestor afaceri oneroase şi periculoase pentru securitatea României se afla o firmă particulară ai căror patroni mascaţi erau prinţul Carol al României şi prinţul Paul al Greciei. Implicările lui Carol în achiziţionarea de aeronave pentru Aviaţia militară va avea aspecte dintre cele mai grave, deoarece va produce o înzestrare pestriţă, cu prea multe tipuri de aparate, de diferite fabricaţii, care necesitau un imens efort de întreţinere şi provocau alte comenzi, pentru piese de schimb. Carol era interesat în fărîmiţarea comenzilor la cît mai multe firme străine, astfel încît să poată lua comisioane de mai multe ori în schimbul semnării, rezilierii sau resemnării contractelor. Elena Lupescu era implicată în tranzacţii şi asigura transferul banilor în străinătate. În faţa acestei situaţii, Ionel I.C. Brătianu a intervenit în forţă.

Conflictul cu liberalii. La acea dată ministru de finanţe era Vintilă Brătianu. Acesta i-a semnalat fratelui său, prim-ministru al ţării, că afacerile prinţului Carol se extind şi că acoperirea lor implică relaţiile interne şi internaţionale dubioase ale Elenei Lupescu. Istoriografia noastră are un caz nerezolvat, care, dacă ar fi lămurit, ar explica foarte multe lucruri: calitatea Elenei Lupescu de agentă a URSS. Fără îndoială că era extrem de uşor în acea perioadă să-i fie plasată lui Carol o agentă, atît timp cît acesta nu alegea prea mult, se combina rapid cu orice femeie care îi dădea repede de înţeles că este predispusă la o legătură sexuală şi nu-şi punea problema consecinţelor de tot soiul. Serviciile de informaţii româneşti reuşiseră să depisteze destule femei cu relaţii în mediul diplomatic, plasate de servicii occidentale în anturajul prinţului. Nu ştim prea multe despre acest gen de acţiune combinată de NKVD sau GPU, pentru că probele au fost cu atenţie şterse. Putem aduce doar probe indirecte. Astfel, ştim că Elena Lupescu întreţinea legături informative cu activişti din rîndurile socialiştilor români, de regulă evrei, şi

Elena Lupescu

că prinţul Carol folosea acest canal pentru a produce campanii de presă împotriva Brătienilor şi a prinţului Barbu Ştirbey.

În anul 1925, în mediul familiei regale se instalase îngrijorarea pentru starea de sănătate a regelui Ferdinand, şi Carol îşi pregătea terenul pentru domnie. În perspectiva unei stăpîniri fără probleme şi, probabil, pentru continuarea afacerilor, Brătienii trebuiau îndepărtaţi. Singura forţă politică ce putea conduce atunci o activitate ilegală şi teroristă era gruparea socialistă. Cum Ionel I.C. Brătianu nu era un copil, ci o fiară politică, manevrele prinţului au fost uşor descoperite şi anihilate. Dintr-o scrisoare a lui Virgil Madgearu către Mihail Manoilescu, controlată de serviciile române de informaţii, s-a aflat că Ionel I.C. Brătianu comunicase sub titlu confidenţial unor ziarişti francezi că „principele Carol era în legătură cu ruşii, prin intermediul doamnei Lupescu, *agentă sovietică*"[281]. Aceşti ziarişti, probabil ofiţeri de *renseignement*, nu au publicat niciodată informaţia, ea avînd altă destinaţie. Nu trebuie să ne mire faptul că exact în acea perioadă, în jurul lui Carol au apărut nişte indivizi suspecţi, care s-au constituit într-un fel de grup politic carlist: „Acest grup de opoziţie a atras o mulţime de *socialişti*, pre-

[281] Paul al României, *op. cit.*, p. 126.

cum şi cîţiva *extremişti*, ceea ce i-a îndreptăţit pe adversari să-i spună «*Carol bolşevicul*», din cauza relaţiilor sale politice"[282]. Elena Lupescu a fost pusă sub urmărire informativă de un tînăr ofiţer care nu-i prea iubea pe ruşi: Eugen Cristescu. Mai ştim că în deceniul patru, după lovitura de stat care l-a pus pe Tron pe Carol, Elena Lupescu şi-a constituit un serviciu propriu de informaţii. Atît Mihai Moruzov, cît şi Eugen Cristescu au observat-o fără încetare şi probabil va fi foarte greu de aflat ce anume urmăreau: parazitarea de către acest serviciu privat a activităţii informative a structurilor oficiale sau activităţile sale de spionaj în favoarea URSS. A existat şi un dosar Elena Lupescu, despre care se spune că a fost distrus de Eugen Cristescu. Oricum, din însemnările zilnice ale lui Carol al II-lea, mutilate de Elena Lupescu în Portugalia după război, au rămas cîteva notiţe interesante. Vineri, 3 septembrie 1937, Carol consemna: „Duduia, la cină, după ce (care, n.a.) pleacă la un *rendez-vous* de informaţii. O duc cu maşina, însoţită de Mihăiţă"[283]. Fără îndoială, este greu de controlat la ce fel de întîlnire de informaţii se ducea Elena Lupescu. Subiectul este însă destul de ciudat, pentru că patru zile mai tîrziu, Elena Lupescu îl suna pe Carol pentru a se plînge că este supravegheată de unul din serviciile de informaţii româneşti, deşi Carol dăduse ordin ca această activitate să înceteze: „Ca de obicei, telefonul cu D[uduia]; simt că nu e mulţumită. După lungi discuţii, obţin că s-a enervat pe chestia pazei şi supravegherii, care, în loc de a se slăbi, s-a înteţit"[284]. Că nu era vorba de agenţi destinaţi protecţiei amantei regelui, ne lămurim în însemnarea făcută alte patru zile mai tîrziu: „Mare bucurie s-o văd pe D[uduia] mea iubită. Încă cam supărată de *chestiunea spionajului*, care n-a încetat decît în ziua în...(*Fila 47 lipseşte din manuscris*)"[285]. Sigur că iar ne putem întreba ce motiv a avut Elena Lupescu să rupă această filă din manuscris, dacă era vorba de propria ei pază şi siguranţă. În plus, este de menţionat că în 1934, cînd era director al Siguranţei, Eugen Cristescu a fost destituit „pentru că urmăreşte corespondenţa doamnei Lupescu"[286]. Bineînţeles că

---

282 *Ibidem*, p. 91.

283 Regele Carol al II-lea al României, *Însemnări zilnice. 1937 – 1951*, vol. 1, Ed. Scripta, Bucureşti, 1995, p. 111.

284 *Ibidem*, p. 114.

285 *Ibidem*, p. 116.

286 Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov şi Serviciul Secret de Informaţii al Armatei Române*, Ed. Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997, p. 69.

acest caz va trebui lămurit într-o zi cu documente şi probe, pentru a ieşi din zona presupunerilor, dar la fel de important este să ne gîndim dacă comportamentul regelui Carol al II-lea a fost influenţat de o agentă sovietică. Am avea astfel un răspuns şi pentru marile enigme ale deciziilor aberante de politică externă din anii premergători şi pentru prăbuşirea teritorială inexplicabilă din 1940.

Revenind în 1925, va trebui să constatăm că în subterana conflictului Carol – Brătianu se aflau cu totul alte motive decît „dictatura" liberalilor. Ionel I.C. Brătianu ajunsese la o putere în stat asemănătoare celei la care ajunsese şi tatăl său, pentru simplul motiv că un sistem politic improvizat ca al nostru nu putea supravieţui şi nu putea produce progres decît cu o guvernare autoritară disimulată. Carol înţelesese acest lucru şi căuta să-l aplice pentru el, prin înlăturarea liderului. Aşa se face că şi întregul scandal provocat în jurul relaţiei regina Maria – prinţul Barbu Ştirbey, pe care românii o cunoşteau de cel puţin un deceniu şi jumătate – la fel cum se ştia că ultimii doi copii ai reginei nu sunt ai regelui –, nu a fost decît o diversiune. Concret şi imediat, Brătianu i-a cerut Elenei Lupescu să părăsească ţara. Şi această invitaţie de părăsire a ţării este ciudată, pentru că prinţul Carol era legat în acea perioadă de mai multe femei şi întotdeauna se găsiseră soluţii „interne" pentru îndepărtarea amantei. Motivul a fost fie implicarea în afacerile prinţului, fie activitatea de spionaj, dar Carol a transformat incidentul într-o tentativă de îndepărtare a iubitei sale şi de rupere a unei legături sentimentale. Cum scandalul afacerii Armstrong-Fokker izbucnise în presa pariziană, Carol a cedat nervos. Mai întîi l-a insultat pe Ionel Brătianu. Acesta i-a răspuns demn: „Rog pe Alteţa Sa Regală să-şi amintească că sunt liderul celui mai puternic partid din România şi că, iată, se împlinesc mai mult de de douăzeci de ani de cînd servesc Coroana şi Ţara mea, cu tot simţul responsabilităţii, atît faţă de una, cît şi faţă de cealaltă". Carol uitase că în consiliul politic din Moldova, în 1918, doar Brătianu luptase singur pentru salvarea dreptului său la Tron şi întorsese decizia majorităţii liderilor politici. Apoi, într-un acces de furie, Carol l-a scuipat pe Barbu Ştirbey ca un birjar, în apartamentul reginei Maria. Prinţul român a scos sabia să-l taie, dar a fost dezarmat de servitori. Iată aşadar că, la sfîrşitul anului 1925, cuplul Carol-Lupescu era total încolţit.

Renunţarea definitivă la Tron. Pentru descrierea condiţiilor în care Carol a produs ultima sa renunţare la Tron, să dăm cuvîntul unor eminenţi istorici: „Trimis să reprezinte familia regală română

la funeraliile reginei (mamă) Alexandra a Marii Britanii, decedată la 20 noiembrie, pricipele Carol nu s-a mai întors în țară. El s-a deplasat la Paris, unde s-a întîlnit cu Elena Lupescu, după care au plecat împreună la Veneția. De aici Carol a trimis la 12 septembrie 1925 regelui Ferdinand I o scrisoare prin care-l anunța că renunță definitiv și irevocabil la calitatea de moștenitor al tronului; el se angaja să nu vină în țară timp de 10 ani, iar după expirarea acestui termen să nu se întoarcă decît cu autorizația guvernului. După o discuție cu Ion I. C. Brătianu, regele a decis să-l trimită în Italia pe Constantin Hiott, ministrul Casei Regale, pentru a vedea «*dacă principele este conștient de consecințele acțiunii sale*». Hiott avea misiunea de a-l aduce pe Carol în țară sau, dacă acesta refuză, să semneze o nouă scrisoare prin care preciza că renunță și la drepturile ce-i reveneau asupra fiului său Mihai. Principele a refuzat să se întoarcă și a semnat scrisoarea, la 28 decembrie"[287]. Vom constata, așadar, că a fost vorba de două scrisori de renunțare. Prima, cea din 12 septembrie, a avut aspectul unui șantaj, a unei forțări a mîinii regelui, Carol condiționînd revenirea în țară de îndepărtarea adversarilor săi și amenințînd, pentru întărirea cererii sale, cu renunțarea la Tron. Era o mișcare bine calculată, pentru că scrisoarea de renunțare avea destule ambiguități și se prezenta oricum ca un text de natură epistolară și nu cu puterea unui act formal:

„*Sire,*

Vă rog ca prin această declarație să primiți că renunț la toate drepturile mele de Principe Moștenitor al României.

Conform Statutului familiei regale, rog pe Majestatea Voastră de a-și da Înalta Sa Aprobare acestei hotărîri irevocabile.

Totodată, spre a nu produce vreun neajuns în viitor, să dați Înaltul Majestății Voastre Ordin ca să fiu șters dintre membrii Familiei domnitoare a României și să mi se acorde numele sub care îmi voi putea alcătui o nouă stare civilă.

Prin aceasta declar că nu voi avea nici o pretenție asupra drepturilor mele, la care am renunțat de bună voie, și mă angajez, pentru liniștea tuturor, să nu mă mai întorc în țară timp de 10 ani fără a fi chemat de cei în drept și fără autorizația Suveranului.

Carol, Principe al României"

---

287 Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul al XX-lea (1918-1948)*, Ed. Paideia, București, 1999, p. 162.

Cheia textului se afla în ultima frază, acolo unde Carol lăsa deschisă o portiță pentru reîntoarcere, pe care n-ar fi făcut-o „fără a fi chemat de cei în drept". Altfel spus, o cădere a guvernului liberal și o venire la putere a unui alt partid cu majoritate în Parlament putea produce o „chemare" din străinătate a fostului prinț. Carol mai spera și că timpul va vindeca o altă rană adîncă: scandalul afacerii cu avioane. De altfel, o dată cu scrisoarea din 12 decembrie 1925, el a expediat tatălui său și o a doua scrisoare, care atingea problema calității de inspector general al Aviației. Conținutul scrisorii certifică, de fapt, vinovăția lui și motivul real al fugii. Plîngîndu-se că nu a fost ajutat să ducă la bun sfîrșit programul de înzestrare a Armatei, el găsea două cauze: „1. Sumele ce s-au alocat din buget erau date atît de tîrziu încît comanda nu se putea îndeplini decît în anul următor și totdeauna reduse în așa fel încît nici pe jumătate nu se putea executa programul admis. 2. Din cauza noianului de intrigi și de interese personale și politice, atît interne, cît și externe, ce se țeseau împrejurul acestei chestiuni, nu putea fi achiziționată tehnica cea mai perfectă"[288]. Ambele afirmații ale lui Carol erau false. Ministrul de Finanțe, Vintilă Brătianu, despre care a tot afirmat apoi că îi este unul din dușmani, eliberase tranșa de 100 de milioane de lei destinată contractului și banii s-au plătit. Din ei și-au luat Carol și Paul al Greciei primul comision. Întîrzierile la care se referă erau legate de faptul că avionul Siskin-Armstrong nu exista, iar cînd a început să fie construit ca prototip a cedat la testele de anduranță, apoi s-a dezintegrat în zbor, omorînd un pilot român. În ce privește achiziționarea tehnicii „cea mai perfectă", afirmația este de-a dreptul cinică, dincolo de aspectul său agramat[289]. În încheierea raportului pe care îl înainta astfel regelui – deși Inspectoratul se subordona Ministerului de Război –, caracterul justificativ și preventiv al demersului său ieșea cu evidență la iveală: „Din aceste considerațiuni și pentru considerațiuni și mai intime, care n-au locul în raportul de față, și cum în aceste zile se face lumină asupra unor

[288] Cosma Neagu, Dr. Dumitru Marinescu, *Fapte din umbră*, vol. 3, Ed. Politică, București, 1980, p. 39.

[289] Stilul neglijent al lui Carol din această scrisoare nu trebuie să ne surprindă. Analiza însemnărilor sale zilnice, precum și a altor documente care îi aparțin dezvăluie un semidoct, destul de aproximativ și superficial, cu mari carențe în cunoașterea sintaxei limbii române. Legendele despre cultura sa și despre inteligența ieșită din comun au fost produse de aparatul de propagandă pe care l-a înființat la București după ce a revenit în țară prin lovitura de stat din 7–13 iunie 1930.

fapte săvîrşite la Direcţia Aeronauticii şi la care n-am nici o responsabilitate, rog pe Majestatea Voastră să-şi ridice Înalta încredere ce mi-a acordat-o numindu-mă inspector general al Aeronauticii..."[290].

Mai este de menţionat aici că în deplasarea la Milano împreună cu Elena Lupescu, Carol a fost însoţit de colonelul Nicolae Condiescu, care s-a ocupat de acomodarea la Hôtel de la Ville a celor doi fugari şi s-a pus la dispoziţia acestora ca servitor, împreună cu servitorul angajat de perechea română.

Sigur că Ionel Brătianu a înţeles repede despre ce este vorba, aşa că demersul făcut pe lîngă fugar prin intermediul lui Hiot a avut mai mult caracter de clarificare hotărîtă a situaţiei. Constantin Hiot a plecat la Milano cu textul declaraţiei oficiale de renunţare întocmit de la Bucureşti şi unde se prevedea expres: „Renunţ, de asemenea, la drepturile ce mi-ar reveni prin legile ţării asupra fiului meu şi asupra bunurilor mele". Simona Lahovary, una din doamnele de onoare ale reginei, va consemna reacţia lui Carol în faţa acestei cereri: „*On me trouve donc si dechu*?" (Mă cred atît de josnic?)[291]. Lămurit asupra deciziei ferme a guvernului şi a Casei Regale de a nu mai juca dramoleta din 1918, Carol a semnat actul oficial de renunţare. Maria îi va scrie o scrisoare în calitate de mamă şi regină, care ţine loc de orice alt comentariu asupra comportamentului lui Carol: „M-am repezit ca o tigroaică apărîndu-şi puiul, m-am repezit şi-am ţinut piept unei lumi duşmănoase, pentru tine, Carol, pentru tine, fiindcă am crezut în tine... Dacă socoteşti că viaţa îţi datorează totul, iar tu nu-i datorezi nimic vieţii, atunci bine faci, să ştii, deoarece nu eşti demn de-ncrederea pe care Dumnezeu şi-a pus-o în tine, nu eşti demn de-a fi un om între oameni, nu eşti demn de a fi principe, soţ, tată, fiu. În chip de adio, ascultă numai atît, Carol: deşi lumea e mare, inima unei mame e şi mai mare, şi chiar făcută în bucăţi, călcată în picioare, ajunsă o zdreanţă sîngerîndă, încă mai poate bate la ceas de restriste... Te sărut pe frunte pentru ultima oară, Carol. Îţi dau ultima sărutare a unei mame"[292]. Repudiat de mama şi de tatăl său, Carol va duce o viaţă de petreceri în străinătate, locuind mult timp în Italia sub protecţia lui Benito Mussolini, pe care îl admira. Acesta, francmason şi comunist activ, iniţiase curentul politic socialist numit *fascism* şi

290 Cosma Neagu, Dr. Dumitru Marinescu, *op. cit.*, p. 39.

291 Simona Lahovary, *Memoires*, vol. 1, p. 79, Biblioteca Naţională, Serviciul Colecţii Speciale, Secţia Manuscrise, MS. 11230.

292 Paul al României, *op. cit.*, p. 103.

preluase puterile depline ale statului în anul 1925. Carol se arăta atras de fascism, pe care îl considera un model de contracarare a regimului democratic parlamentar.

În aceste condiţii, regele Ferdinand convoacă la Peleş în ziua de 31 decembrie 1925 un Consiliu de Coroană la care invită pe liderii partidelor politice. Aceştia au avut mai întîi întrevederi separate cu suveranul. Cele mai importante dintre ele, pentru istorie şi pentru studiul de faţă, a fost cu reprezentanţii Partidului Naţional Român (Iuliu Maniu) şi ai Partidului Ţărănesc (Ion Mihalache). Cei doi se consultă înaintea audienţelor şi hotărăsc să adopte o poziţie comună. Întrevederea regelui Ferdinand cu Ion Mihalache a avut următoarea desfăşurare:

„(Regele): sunt hotărît să primesc renunţarea şi vă cer sprijinul!

(Mihalache): Fără îndoială, Sire, actul Alteţei Sale priveşte, în primul rînd pe Majestatea Sa în calitate de părinte şi şef al familiei regale. Totuşi, mi-aş permite a observa că renunţarea unui prinţ moştenitor cuprinde incalculabile primejdii în viitor. De aceea ar fi necesar să se mai încerce un demers pe lîngă Alteţa Sa spre a-l îndupleca să revie.

(Regele): Am făcut toate demersurile şi au rămas zadarnice. De altminteri, prinţul este foarte enervat şi în explicaţia pe care am avut-o la plecarea (lui) din ţară a avut o asemenea atitudine, încît abia am putut să mă stăpînesc.

(Mihalache): Istoria ne arată, Sire, că au fost unii regi care au făcut în tinereţe greşeli mai mari şi, totuşi, mai tîrziu au ajuns suverani admirabili. Exemplul, nu tocmai vechi, al regelui Angliei, Eduard al VII-lea, este concludent.

(Regele): Da, ştiu, şi sunt cu atît mai zdrobit cu cît şi eu, personal, am putut face greşeli...

(Mihalache): Rog pe Majestatea Sa să mai încerce înainte de a se lua o hotărîre atît de gravă!

(Regele): Nu, nu, d-le Mihalache, crede-mă, hotărîrea mea este definitivă. Este o creangă putredă în dinastie, pe care trebuie să o tai spre a salva Coroana!

(Mihalache): Faţă de această hotărîre irevocabilă şi cu rezervele cuprinse la început, Sire, Partidul Ţărănesc nu poate fi decît alături de Măria Sa"[293].

[293] Armand Călinescu, *Însemnări politice (1916-1939)*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 54.

De asemenea, importantă a fost şi opinia preşedintelui Partidului Naţional Român: „Participînd la şedinţa Consiliului de Coroană din 31 decembrie 1925, Iuliu Maniu a declarat că dreptul de a hotărî într-o asemenea problemă aparţinea regelui, dar că ar fi necesar încă un demers «solemn şi oficial» pe lîngă principe, pentru a-l determina să revină asupra deciziei sale"[294]. Pentru că am subliniat preventiv importanţa poziţiei celor doi lideri, o scurtă analiză asupra intervenţiei lor este necesară.

Conform stenogramei Consiliului de Coroană prezentate de ziarul *Cuvîntul* sub forma disimulată a unei relatări, Iuliu Maniu a afirmat că „nouă nu ne rămîne decît să luăm act de *declaraţia irevocabilă* a M. Sale şi *a primi renunţarea* la succesiune a moştenitorului". Totodată, Maniu a cerut şi „suspendarea şedinţei Consiliului de Coroană" pentru a se încerca un ultim demers. În finalul intervenţiei sale, Maniu a declarat că „oricare ar fi hotărîrea M.S. în această chestiune, ea ne va găsi alături de Majestatea Sa"[295]. Poziţia lui Maniu a derutat pe toţi participanţii, inclusiv pe rege, pentru faptul că prezenta o evidentă contradicţie: dacă se recunoştea *decizia irevocabilă* a regelui de a accepta renunţarea şi ea *era primită de Partidul Naţional*, ce sens avea cererea de *suspendare* a Consiliului de Coroană pentru o nouă încercare? Nicolae Iorga chiar ne-a lăsat mărturie un amănunt al atitudinii lui Maniu: după terminarea Consiliului, intervine asupra stenogramei şi „la redactare, pe urmă, îndreaptă: să se amîne hotărîrea"[296], în loc de suspendarea şedinţei. În 1934, cînd va scrie un memoriu asupra evenimentului, Iuliu Maniu va prezenta cu totul altfel faptele. În primul rînd, deşi toate mărturiile atestă că regele Ferdinand i-a anunţat încă de la început pe liderii politici că decizia lui este „irevocabilă", „definitivă" şi „nestrămutată", Maniu falsifică realitatea şi afirmă că regele doar „ a rugat pe cei prezenţi să se declare privitor la acestă propunere"[297]. În continuare, liderul PNŢ va susţine că „toţi cei care au luat cuvîntul s-au declarat, cu diferite comentarii, pentru acceptarea şi aprobarea hotărîrii Regelui Ferdinand, în afară de dnii Iorga, Vaida şi eu"[298]. Şi această afirmaţie este falsă. De

294 Ioan Scurtu, *Iuliu Maniu. Activitatea politică*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1995, p. 39.
295 Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 125.
296 *Ibidem*, p. 128.
297 *Ibidem*, p. 127.
298 *Ibidem*.

fapt, toţi liderii politici prezenţi au acceptat dezmoştenirea lui Carol şi urcarea lui Mihai I pe Tron, dar Iuliu Maniu a deformat contribuţia sa la eliminarea din dinastie a lui Carol Caraiman, transformînd cererea sa penibilă de suspendare a Consiliului de Coroană, şi care stîrnise stupoare, într-un vot negativ al Partidului Naţional. Astfel, el încerca să legitimeze desfăşurarea şi apoi justificarea politicii procarliste terminate în catastrofă naţională. În deceniile următoare, ajungerea la Putere a acestei maniere de a face politică, pe care noi astăzi o privim cu zîmbete şi înţelegere, va da lovitura de graţie sistemului parlamentar şi va pecetlui eşecul democraţiei române. I-am fi putut găsi o scuză lui Maniu, imaginîndu-ne uşor că rezervele arătate de el şi de Mihalache proveneau din necunoaşterea detaliilor intime ale renunţării din 1918, ale evoluţiei deciziilor şi corespondenţei din Moldova, precum şi din necunoaşterea sau ignorarea caracterului oneros al afacerii cu avioane, care constituia cauza principală a fugii prinţului. Din păcate, confirmarea în timp a tipului de politică *à la* Maniu va veni în cele mai grele momente ale statului.

Profesorul Iorga încerca să joace o nouă carte politică, în ideea unei ascensiuni în fruntea vieţii politice, pe fondul unei eventuale reveniri a lui Carol la putere. Dominat de ura personală împotriva lui Ionel Brătianu şi înfuriat pe eşecurile sale politice, Iorga va descrie toată această perioadă cu patimă. În realitate, el a fost privit de colegii săi din vîrful clasei politice cu îngăduinţă şi cu ironie. *Ainsi que les grand diseurs ne sont pas les grands faiseurs*, opiniile marelui învăţat în jurul „afacerii Carol" trebuie citite cu multă circumspecţie. El rămîne însă unul din marii portretişti ai epocii. O intervenţie anume din Consiliul de Coroană, cea a lui Alexandru Vaida-Voevod, nu va fi reprodusă de nimeni public, deoarece fusese *vulgaire, terrain pathologique*, Vaida făcînd aluzie la boala prinţului şi la efectele sale nocive asupra judecăţii [299].

După sărbătorile de Anul Nou 1926, în prelungirea deciziilor regale, în baza hotărîrii luate în Consiliu de Coroană şi cu acordul expres al suveranilor, la 3 ianuarie se întruneşte la Sinaia un Consiliu de Stat privat, care ia în discuţie procedurile de protecţie a Coroanei şi a Constituţiei în faţa actului de renunţare remis de prinţul moştenitor. Au participat regele, regina, primul ministru şi trei miniştri. Consiliul a decis să treacă toate actele referitoare la criza dinastică

[299] Simona Lahovary, *op. cit.*, p. 78.

prin Parlament, astfel încît ele să capete putere de lege. Conform art. 83, alin.1 din Constituţia din 1923 „Regele, în vieaţă fiind, poate numi o Regenţă, compusă din trei persoane, care, după moartea Regelui, să exercite puterile regale în timpul minorităţii succesorului Tronului. Această numire se va face cu primirea Reprezentaţiunii naţionale, dată în forma prescrisă la art. 79 din Constituţia de faţă". Consiliu de regenţă a fost propus a fi constituit din Patriarhul Miron Cristea, din preşedintele Curţii de Casaţie, Gheorghe Buzdugan, şi din prinţul Nicolae. Totodată, s-a decis ca votul Parlamentului să confirme cu putere de lege pierderea oricăror drepturi de succesiune de către Carol, calitatea sa de cetăţean român obişnuit, lipsit de orice privilegiu şi egal cu toţi ceilalţi în faţa legii, precum şi desemnarea lui Mihai ca prinţ moştenitor.

Temeiul constituţional şi legal

A doua zi, în 4 ianuarie 1926, în plenul reunit al celor două Camere, a fost ascultat mesajul regelui şi au fost supuse aprobării cele două decizii:

„Domnilor deputaţi!

Alteţa Sa Regală, Prinţul Carol mi-a trimis de la Milano declaraţia următoare, scrisă în întregime şi semnată de mîna Alteţei Sale:

Act de renunţare la drepturile şi prerogativele de membru al Familiei domnitoare şi de Principe Moştenitor al României!

Declar prin prezentul act, că renunţ în mod irevocabil la toate drepturile, titlurile şi prerogativele de care, în virtutea Constituţiei şi a Statutului familiei regale, m-am bucurat pînă acum, în calitatea mea de Prinţ Moştenitor al României şi de membru al familiei regale.

Renunţ, în acelaşi timp, la drepturile ce mi-ar reveni prin legile ţării asupra fiului meu şi asupra averii sale.

Declar, în afară de aceasta, că nu voi avea nici o pretenţie asupra drepturilor la care am renunţat în mod liber şi din proprie iniţiativă, şi mă angajez pentru binele tuturor, să nu mă reîntorc în ţară timp de 10 ani, şi după expirarea acestui termen, să nu revin fără autorizaţia Suveranului.

Milano, 28 decembrie 1925.
Semnat: **Carol**, Prinţ al României"

În continuare, a fost citită declarația solemnă a regelui Ferdinand I al României:

„Domnilor deputați,

Este o profundă durere că trebuie să constat că pentru a treia oară de cînd se găsește la vîrsta de bărbat, Alteța Sa Regală, prințul Carol, nu vrea să îndeplinească marile îndatoriri care îi incumbă în calitatea sa de Prinț Moștenitor și că printr-o decizie irevocabilă el cere să fie eliberat de această misiune.

În fața acestei decizii, și pătruns de grija viitorului țării și a intereselor permanente ale Coroanei, care sunt legate de el într-un mod atît de indestructibil, mă simt obligat să vă supun actul de renunțare la Tron a Alteței Sale Regale, prințul Carol, cerîndu-vă să acceptați renunțarea sa, așa cum am acceptat-o eu însumi, și să constatați că Alteța Sa Regală, prințul Carol, a renunțat în mod definitiv și la titlurile de care se bucură pînă în prezent în virtutea Constituției și a Statutului familiei regale, în calitatea sa de Prinț Moștenitor al României și de membru al Familiei domnitoare.

Semnat: **Ferdinand**"

A urmat cererea oficială de recunoaștere a lui Mihai drept prinț moștenitor:

„Domnilor deputați!

Ca o consecință naturală a acceptării renunțării la succesiune a Alteței Sale Regale Prințul Carol, vă mai cer să recunoașteți că succesiunea la Tron a României revine de drept Alteței Sale Regale Prințul Mihai, descendentul direct și legitim, în ordinea primogeniturii masculine a Dinastiei domnitoare.

Semnat: **Ferdinand**"

Parlamentul României – Senatul și Adunarea deputaților – a votat Legea pentru recunoașterea A.S.R. Principele Mihai ca Principe Moștenitor al României, care a fost apoi promulgată prin Decretul regal Nr. 13/926 și publicată în Monitorul Oficial Nr. 4 din 5 ianuarie 1926. Senatul și Adunarea deputaților, întrunite în Reprezentațiune Națională, conform art. 79 și 83 din Constituție, prezenți fiind 151 de senatori din totalul de 197 și 301 deputați din totalul de 367, au votat cu majoritatea necesară Legea pentru primirea de Reprezentațiunea Națională a Regenței numită de M.S. Regele Ferdinand I, promulgată prin Decretul regal nr. 14/926.

Apoi a fost adoptat prin lege noul Statut al membrilor Familiei Domnitoare. Prin recunoaşterea lui Mihai drept moştenitor direct şi legitim al lui Ferdinand, Legea primea caracter constituţional, iar prin prevederile exprese ale Constituţiei aceste legi nu mai puteau fi abrogate. Carol pierdea definitiv dreptul de succesiune. De la 9 februarie 1926, în baza Adresei nr. 14578/1926 înregistrată la Ministerul Justiţiei, Carol a primit numele de Carol Caraiman, devenind un cetăţean român oarecare, cu domiciliul în străinătate[300]. El va urmări de la distanţă evenimentele din ţară, păstrînd legături cu o seamă de indivizi dubioşi, dar şi cu partizani politici. Comportamentul său demonstrează, în toate, că fuga în Occident a fost doar o manevră necesară ştergerii urmelor urîte lăsate în ţară. El aştepta moartea regelui şi declanşarea unei crize politice care să-i favorizeze revenirea. Mai mult, s-a implicat în producerea acestei crize.

Un nou actor al evenimentelor – PNŢ

Lupta pentru emancipare politică şi pentru unitatea naţională a românilor nu a încetat nici o clipă şi, după anul revoluţionar 1848, a început să ia forme din ce în ce mai bine organizate. Supuşi unui regim de teroare şi supravegheaţi în permanenţă, românii din Transilvania şi din Banat au avut nevoie tot mai mult de sprijinul guvernelor naţionaliste de la Bucureşti. Atunci cînd politica externă a regelui Carol I şi a guvernelor conservatoare împiedica sprijinul oficial, structuri politice sau private preluau sarcina ţinerii în viaţă a legăturilor cu fraţii ardeleni şi bănăţeni, fie prin sprijin financiar, fie prin susţinerea metodologică şi logistică a activităţilor organizatorice. Astăzi suntem încredinţaţi că Marea Unire din 1918 a fost rezultatul unei lungi activităţi politice, organizatorice, culturale şi informative duse de intelectualitatea şi burghezia română din Transilvania şi Banat, susţinută în forme multiple de organizaţii naţionaliste din Regat. Am arătat în acest studiu implicările secrete ale lui Eugeniu Carada în structurarea rezistenţei româneşti din teritoriile ocupate de Austro-Ungaria şi am prezentat o serie de activităţi conduse de Ion C. Brătianu de-a lungul tumultoasei sale vieţi. Ne este clar astăzi că, după dispariţia pămînteană a lui Avram Iancu – cel mai mare conducător al românilor din toate timpurile –,

[300] Cosma Neagu, Dr. Dumitru Marinescu, *op. cit.*, p. 45.

proiectul unității naționale a fost preluat de Partidul Național Liberal, ca parte a doctrinei sale politice, și de familia Brătianu ca misiune personală. Aceste două tipuri de legături cu românii din Transilvania și Banat au cunoscut cele mai diverse forme, parte a unui program gîndit și pus în aplicare pe ambii versanți ai munților încă de pe timpul relației secrete naționaliste dintre Ion C. Brătianu și mitropolitul Andrei al Românilor (Anastasiu „Andrei" Șaguna). Legătura secretă a fost continuată de înțelegerea dintre Ionel I.C. Brătianu și mitropolitul Miron Cristea (Ilie Cristea din Topliţa Română). În ianuarie 1869 s-a constituit la Timișoara Partidul Național al Românilor din Banat și Ungaria, iar în februarie același an s-a constituit la Miercurea Sibiului Partidul Național Român. „În sfîrșit, la 30 aprilie – 2mai/12 – 14 mai 1881 a avut loc la Sibiu conferința cercurilor electorale a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, care a stabilit ca cele două partide să se unească sub numele de Partidul Național al Românilor din Ungaria și Transilvania"[301].

Așa cum am văzut, originile Partidului Țărănesc sunt legate de activitatea subversivă a unui grup de socialiști, conduși de Vasile M. Kogălniceanu. Activitatea sa antistatală, cu consecințe grave în pierderi de vieți omenești și în distrugeri materiale, a determinat reacția hotărîtă a autorităților. Numeroși lideri locali au fost cercetați și apoi puși sub observație. Unele din filialele secrete ale acestei organizații au hotărît să ducă o activitate transparentă, publică, de pe platforma unui partid țărănesc burghez, adică democratic și parlamentar. Inițiativa a aparținut unui grup de intelectuali și țărani înstăriți din Argeș, care la 5/18 decembrie 1918 a înființat Partidul Țărănesc sub conducerea lui Ion Mihalache.

După Marea Adunare de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918 în Transilvania s-a constituit Marele Sfat Național Român, cu atribuții de Parlament al Transilvaniei, și Consiliul Dirigent, cu funcție guvernamentală, sub conducerea lui Iuliu Maniu, care a elaborat proiectele de lege pentru reforma electorală și agrară și a studiat procedurile de integrare în România. Consiliul Dirigent, acest adevărat guvern al Transilvaniei, și-a desfășurat activitatea între 2 decembrie 1918 și 4 aprilie 1920, iar Iuliu Maniu i-a supus toate deciziile de unificare instituțională cu Vechiul Regat.

[301] Ioan Scurtu, *Din viața politică a României (1926-1947). Studiu critic privind istoria Partidului Național-Țărănesc*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 9.

Unirea în fapt a Transilvaniei, Basarabiei şi Bucovinei cu Patria Mamă s-a produs la 30 decembrie 1919, prin votarea cu aclamaţii a legilor de unire în Parlamentul României. A doua zi, Miron Cristea a fost ales mitropolit primat al ţării. Din acest moment putem vorbi de noul stat România Mare. Marile Puteri au recunoscut „în mod definitiv" alipirea Basarabiei la România la 10 martie 1920. Pentru a produce recunoaşterea internaţională oficială şi definitivă a României Mari, Ionel I.C. Brătianu va organiza încoronarea solemnă a regelui Ferdinand I la Alba-Iulia, în 1922.

Regele Ferdinand în 1919

Iuliu Maniu a întîrziat desfiinţarea Consiliului Dirigent încă patru luni – şi a făcut foarte bine – pentru a da timp minorităţilor din Transilvania de a cunoaşte condiţiile unirii şi a-şi formula poziţia. Toate minorităţile, inclusiv cea maghiară, şi-au prezentat adeziunea la unire. Ba, mai mult, principalele familii nobiliare maghiare au solicitat trecerea Ungariei sub Coroana lui Ferdinand I al României. La 22 septembrie 1919, Alexandru Marghiloman nota în jurnalul său: „Familia Tisza, Weckerle, Bethlen şi majoritatea

aristocrației lucrează în vederea unei uniuni personale cu România"[302]. Încă din primele luni care au urmat Marii Uniri, în interiorul Partidului Național Român au existat fracțiuni care s-au strîns în jurul celor trei lideri: Alexandru Vaida-Voevod (ajuns prim-ministru înaintea lui Maniu), Octavian Goga și Iuliu Maniu. Înțelegerile mai vechi pe care conducerea Partidului Național Român le avea cu Partidul Național Liberal implicau fuziunea după realizarea unității naționale, Brătienii considerînd că partidul pe care l-au sprijinit și finanțat mai multe decenii în Transilvania nu își mai are rostul în arhitectura României Mari. Vaida-Voevod și Goga erau adepții acestui proiect; Maniu s-a răzgîndit pe drum. El a pornit o bătălie tenace pentru supraviețuirea partidului transilvănean, care ar fi putut ocupa locul rămas liber prin dispariția lentă și tristă a Partidului Conservator, o altă bătălie pentru a-și asigura supremația în acest partid și apoi o bătălie clasică împotriva adversarului parlamentar. Pe plan intern, de partid, Alexandru Vaida-Voevod i-o luase înainte, fiind deja numit prim-ministru și primul președinte al Camerei Deputaților României Mari. În fața pericolului de a fi marginalizat, Iuliu Maniu va specula dificultățile inerente integrării Transilvaniei și va miza pe sentimentul regionalist al adepților săi pentru a putea rămîne în jocul politic, devenind mult mai activ și căutînd să realizeze o fuziune cu un partid mai slab, pe care să-l poată domina. La alegerile locale din 1926, partidul lui Iuliu Maniu acceptă pentru prima dată alianța electorală cu Partidul Comunist din România, agentură sovietică infiltrată în rîndurile Blocului Muncitoresc-Țărănesc. Fenomenul se va repeta de mai multe ori pînă la 1944, cînd PNȚ și PCR s-au aliat pentru răsturnarea lui Ion Antonescu, dar aceste colaborări, care ni se par nouă astăzi ciudate și care în 1931 au adus pentru prima dată deputați comuniști în Parlament, nu au fost decît un simptom al orientării generale de stînga a partidului. În sfîrșit, după lungi pertractări, „Congresul Partidului Național, desfășurat la 10 octombrie 1926 în sala *Transilvania* din București a aprobat «cu aclamații» fuziunea, principiile generale, programul și statutul Partidului Național Țărănesc"[303]. Noul partid va ocupa solid locul

[302] Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. 4, Ed. Eminescu, București, 1927, p. 385.

[303] Ioan Scurtu, *Din viața politică a României (1926 – 1947). Studiu critic privind istoria Partidului Național-Țărănesc*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 52.

stîngii democratice din România, dar forţa sa va rămîne pînă la sfîrşit mai mult o consecinţă a slăbirii PNL, a slăbirii generale a sistemului de partide şi a conjuncturii internaţionale. Foarte subţire doctrinar, PNŢ va evolua pe scena politică românească prin singurul său program de substanţă – cel agrar, elaborat de Virgil Madgearu după modelul programului cooperatist socialist italian (fascist) – şi prin personalitatea lui Iuliu Maniu. Cîteva trăsături negative ale PNŢ au minat eficienţa partidului, fie prin faptul că foarte mult timp a avut o conducere bicefală sau tricefală, fie datorită metodei de conducere iniţiate de Maniu, prin numirea rudelor sale în funcţiile cheie.

Succesiunea rapidă a evenimentelor din cei mai negri cinci ani ai României moderne (1926 – 1930), l-au făcut pe Maniu să înţeleagă că poate prelua iniţiativa scenei politice româneşti. Moartea regelui Ferdinand şi a lui Ionel C. Brătianu la interval de cîteva luni ale anului 1927 i-au favorizat ascensiunea.

Trei morţi fatale

Într-o perioadă de numai trei ani, din vara anului 1927 şi pînă în iarna anului 1930, coloana vertebrală a României Mari se frînge şi statul român constituţional construit cu atîtea sacrificii de Carol I, de Brătieni şi de regina Maria, se prăbuşeşte slăbit la numai un deceniu de la Marea Unire. Parcă loviţi de blestem, din şira spinării unei Românii pline de promisiuni pentru români şi pentru echilibrul regional, moartea smulge pe rînd de la capul ţării pe regele Ferdinand, pe Ionel I.C. Brătianu şi pe Vintilă Brătianu. Tot în acest interval, un om politic iresponsabil şi un aventurier calcă în picioare şi sîngele vărsat de strămoşi şi bruma de speranţă că societatea românească îşi va găsi, în sfîrşit, statul său natural, dînd lovitura de graţie sistemului democratic al ţării.

Situaţiile limită la care a fost supus regele Ferdinand în anii războiului şi în primii ani postbelici i-au zdruncinat sănătatea. Cancerul său îşi are originea în stressul formidabil pe care a fost nevoit să-l suporte în timpul refugiului din Moldova şi a negocierilor cu ocupantul german, precum şi în viaţa de familie, prin deziluziile şi loviturile provocate de Carol. Chiar dacă medicina modernă a observat că factorii favorizanţi ai atacului canceros sunt de origină chimică, fizică sau virală, starea de tensiune maximă la

care este supus corpul uman pare să fie factorul declanşator. A fost numit Ferdinand cel Loial, pentru că şi-a sacrificat titlul princiar în slujba românilor, fiind pe rînd excomunicat de Biserica romano-catolică şi şters din cartea familiei Hohenzollern, ca urmare a adoptării formale a ortodoxismului şi a intrării în război de partea Antantei: „La Sigmaringen, familia luă doliu, ca şi cum ar fi murit. Fratele său mai mare îl declară trădător numelui şi armelor. Fu izbit de decădere; fu blestemat pe pămînt, după cum era şi în cer. Capul familiei, Wilhelm al II-lea, regele Prusiei şi împăratul Germaniei, îl fulgeră telegrafic: îi retrase ordinul casei sale, ceea ce era tot una cu moartea civilă"[304]. Din punct de vedere naţional, Ferdinand a obţinut cel mai înalt succes, fiind întregitorul naţiunii române, dar din punctul de vedere al Coroanei României sub o dinastie românească, principiul dinastic a dat faliment prin domniile lovite de incertitudinea legitimităţii ale lui Carol al II-lea şi Mihai I.

Cu întreg misterul şi sentimentul finalităţii implacabile ce înconjoară oricare caz de cancer, trebuie totuşi spus că moartea regelui Ferdinand s-a produs în condiţii suspecte. Elisa Brătianu, bine informată mai tot timpul, ne-a lăsat cîteva detalii importante. În primăvara anului 1926, pe fondul loviturii primite de la fiul său, regele ia o paloare bolnăvicioasă şi slăbeşte rapid, fără o explicaţie aparentă. Doctorul său, Romalo, pune starea proastă a bolnavului pe seama supărării. Regina Maria şi Ionel Brătianu, îngrijoraţi de simptomele tot mai pronunţate ale unei afecţiuni ascunse, hotărăsc să-l supună pe rege unui consult separat şi secret, condus de doctorul Mamulea. Acesta „a constatat o malfuncţionare a intestinelor, a presupus chiar o tumoare malignă şi a comunicat reginei că trebuieşte consultat un specialist în rectoscopie, dr. Bensaude din Paris[305]. Cum Ferdinand tocmai avea proiectată o cură balneară în străinătate, regina a considerat că examenul va putea fi asigurat fără probleme. Doctorul Romalo însă a refuzat. Acest medic dubios era mai degrabă interesat de aspecte politice, decît de cele medicale, implicîndu-se în campania carlistă a unor cercuri oculte. „Curînd s-a văzut rezultatul refuzului dr-ului Romalo de a-şi consulta confraţii. Indispoziţiile regelui continuau şi se agravau. Dr. Romalo a hotărît să recurgă la o analiză care s-a făcut la Sinaia de către un obscur necunoscut şi s-a declarat că pacientul suferea de un diabet

[304] Principesa Martha Bibescu, *op. cit.*, p. 62.

[305] Elisa Brătianu, Ion I.C. Brătianu, *op. cit.*, p. 93.

grav. Regele a plecat la Paris. Dr. Romalo avea o singură preocupare, aceea de a obliga pe rege să vadă pe principele Carol. Nu a fost consultat dr. Bensaude, iar dr. Lable, după o foarte superficială examinare, a confirmat diagnosticul de diabet al doctorului Romalo şi a recomandat o cură la Vichy. Fără a se face analizele – sub pretextul unor hemoroizi – doctorul din Vichy a prescris duşuri ascendente. Rezultatul a fost dramatic, aceste duşuri provocînd o gravă hemoragie, urmată de o sincopă, iar regele s-a dus la Sinaia extenuat – starea lui înrăutăţindu-se din zi în zi"[306]. În octombrie 1926, doctorul Romalo îşi abandonează practic pacientul pentru presupuse probleme de familie şi locul său este luat de doctorul Mamulea. Acesta constată indubitabil prezenţa tumorii maligne *in rectum*. Alarmat de ştire, primul ministru Alexandru Averescu îi cheamă pe cei doi doctori în faţa sa şi îi supune unui adevărat interogatoriu, scena avînd o anumită doză de periculozitate pentru ei, prin natura bănuielilor generalului că regele Ferdinand este victima unor acte deliberate, menite să-i grăbească moartea. Averescu s-a comportat fără menajamente: „Iar dv., a adăugat întorcîndu-se către dr. Romalo, cînd aţi minţit? Acum o săptămînă, cînd mi-aţi afirmat

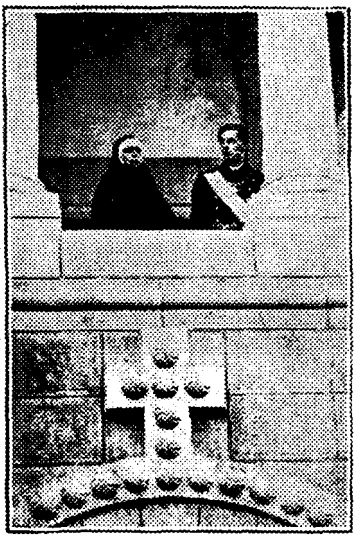

Regina Maria în mare doliu la moartea lui Ionel I.C. Brătianu

306 *Ibidem*, p. 94.

că starea regelui nu era gravă, sau acuma cînd admiteţi că starea sa este disperată? Am minţit atunci, a îndrugat d-rul Romalo"[307]. La acest răspuns, mareşalul Averescu a avut o ultimă replică: „Meritaţi să vă împuşc!"[308]. Chemaţi de urgenţă, doctorii Bensaude şi Hartman nu au reuşit decît să prelungească viaţa regelui cu cîteva luni. „Operat la timp şi fără cura de la Vichy, s-ar fi putut prelungi viaţa cu cîţiva ani"[309].

Regele Ferdinand a murit încet, întins printre florile grădinii de la Peleş, la 18 iulie 1927, decesul său fiind anunţat în 20 iulie, pentru a da timp organizării Regenţei. Altfel spus, regele cel loial şi-a ajutat ţara chiar şi după moarte. I s-au făcut puţine portrete, şi toate *din profil*, pentru că avea urechile clăpăuge. A rămas în istorie ca un rege slab, condus ferm de soţia sa. A iubit romînce, i-au plăcut ţigăncile, şi de multe ori, fie în faţa unor români, fie în faţa unor străini s-a lăsat umilit. Dar în clipele cele mai grele ale ţării, pe el l-au scos în faţă şi el a trebuit să ia deciziile cele mai dificile. În noaptea de decembrie a Consiliului de Coroană, el citea, de fapt, testamentul său politic: „Aş fi necredincios tradiţiunii Casei Mele şi întregului meu trecut, aş fi în contrazicere cu toată simţirea mea de Rege şi de român, dacă în faţa unei asemenea situaţiuni aş putea fi stăpînit de vreo altă preocupare decît aceea a misiunii pe care Dumnezeu mi-a dat-o în dezvoltarea istorică a României şi dacă nu aş păşi fără şovăire la hotărîrea pe care mi-o dictează datoria către coroana făurită de Întemeietorul Regatului şi pe care cu atîta jertfă *mi*-a fost dat s-o întărim şi s-o sporim"[310].

Patru luni mai tîrziu, aparent dintr-o banală (astăzi) laringită, dispărea Ionel I.C. Brătianu în numai cinci zile. S-a afirmat că a fost otrăvit, apoi că a fost lăsat să moară de către doctori, iar în cercul de familie şi printre prietenii cei mai apropiaţi un adversar politic a fost acuzat că, din neprevedere, i-a dat gripa din care s-a dezvoltat cauza morţii. Numele gripatului care intrase în contact cu primul ministru – Nicolae Titulescu. Peste timp s-a invocat că pe vremea aceea se murea dintr-o amigdalită sau dintr-un abces la măsea. Medicina şi, mai ales, farmacia, nu ajunseseră la perfor-

---

307 *Ibidem*, p. 95.

308 Simona Lahovary, *op. cit.*, p. 125.

309 Elisa Brătianu, *op. cit.*, p. 95.

310 Ion Mamina, *op. cit.*, p. 127.

manţele de astăzi. Din relatarea amănunţită a Sabinei Cantacuzino putem reconstitui evoluţia bolii în „timpi moderni", cum obişnuia să spună adesea tatăl său. Întîlnirea cu Titulescu a avut loc pe 19 noiembrie 1927, ocazie cu care ministrul de externe s-a plîns că are gripă. A doua zi, Ionel Brătianu a prezentat primele simptome ale bolii – dureri în gît şi, evident, tuse. Timpul prea scurt între contactul cu Titulescu, precum şi faptul că la întrevederea lor a participat şi Vintilă Brătianu – care n-a avut nimic –, nu indică un mediu pentru incubaţia virală. Oricum, afecţiunea lui Ionel era sigur de natură microbiană. Dacă a avut gripă, aceasta se manifestase înainte – pe fondul unei epidemii – şi n-a participat la tragedie decît prin efectul de slăbire a rezistenţei organismului. De la Iorga ştim că primul ministru avusese o formă de gripă rebelă în iunie, pe timpul campaniei electorale. Aşadar, a doua zi, Ionel Brătianu şi-a continuat programul public, dar seara a căzut la pat cu frisoane, ceea ce indică declanşarea unei stări febrile. De aici încep incredibile gafe profesionale făcute de medicii care îl consultau periodic. Mai întîi, în 22 noiembrie doctorul Elias a tratat cu lejeritate afecţiunea şi i-a prescris „gargară şi o singură spălătură cu apă caldă în gît"[311], apoi, chiar dacă a fost căutat, nu a mai revenit la patul bolnavului. Seara, temperatura a depăşit 40 de grade, primul ministru intrînd în stare delirantă. Au fost chemaţi doctorii Constantin Angelescu, Ion Nanu-Muscel şi Nicolae Meţianu. Pe 23 noiembrie, după ce medicii s-au convins că este vorba de o evoluţie rapidă din amigdalită în abces amigdalian, i s-a făcut o injecţie antistreptococică. Ea a fost tardivă. Gîtul lui Brătianu se umflă vizibil şi omul nu mai putea să respire. I s-au pus drenuri, care însă s-au dovedit mici şi care s-au înfundat cu secreţii foarte repede. Bolnavul a fost pur şi simplu întors cu faţa în jos, pentru a se scurge puroiul din el şi să poată respira. În sfîrşit, se aplică drenuri mai mari şi Brătianu începe din nou să respire normal. Nu poate vorbi, dar le scrie celor din preajma lui, încercînd să glumească. Una din acţiunile ciudate şi care au mărit misterul acelei morţi a fost tentativa de a extrage puroiul din gît, care însă, inexplicabil medical nici astăzi, nu a fost găsit! Doctorul Nasta, adus şi el în grabă, a improvizat o masă de operaţie. „Îi rad barba şi îi fac o mare injecţie în partea stîngă a gîtului, scoţîndu-i o parte din ganglioni, dar fără a găsi colecţiunea de puroi"[312]. Bolnavul nu mai

311 Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 250.

312 *Ibidem*, p. 251

recunoştea pe nimeni, transpira abundent. În acest loc Sabina Cantacuzino, soţie de medic, va consemna: „Intoxicaţia era generală, abdomenul paralizat şi el. Nu urinase din noapte"[313]. Prezenţa acestor simptome ciudate pentru o amigdalită pultacee a trezit în timp şi mai multe suspiciuni. I.G. Duca va încerca să păstreze un ton rezervat: „S-a pretins, faţă de virulenţa cu totul neobişnuită a infecţiei, că Brătianu fusese otrăvit, se bănuia că nişte ruşi aflători la el în serviciu ar fi presărat pe pîinea ce i s-a dat o cultură de streptococi anume pregătiră. Unii afirmau că atentatul era de natură sovietică, alţii mergeau pînă la a învinui opoziţia naţional-ţărănistă. Nu a fost dovedit nimic şi nu vreau să las plutind asupra nimănui vreo bănuială. Virulenţa infecţiei a fost desigur suspectă, dar pe de altă parte nefuncţionarea rinichilor şi anghina lui Ludwig pot fi nişte explicaţii, fără a mai fi nevoie să se recurgă la alte ipoteze, care de altfel se fac prea des şi prea uşor, cînd este vorba de oameni ce ocupă situaţii însemnate"[314]. Ce se mai ştie este că, într-adevăr, în serviciul de la bucătărie al familiei Brătinau se afla o rusoaică, dar nu s-a putut face nici o legătură între această femeie şi moartea lui Ionel I.C. Brătianu. Pe de altă parte, foarte suspect a fost comportamentul neglijent al medicilor, la fel ca în cazul regelui Ferdinand, iar asta într-o ţară cu una din cele mai celebre şcoli medicale. Rămîne oricum inexplicabil cum a fost posibil ca doctorul unui rege să-şi abandoneze bolnavul în stare gravă pentru a-şi vizita o rudă în provincie, iar alt doctor, după ce prescrie gargare, să dispară pur şi simplu cîteva zile, fără nici un semn, deşi presa anunţa deja alarmată starea gravă a primului-ministru!

Cu mîna sa dreaptă în mîna fiului său, Gheorghe Brătianu, la ora 6,45 din ziua de 24 noiembrie 1927, Ionel I.C. Brătianu s-a stins din viaţă. După toate probabilităţile, infecţia produsese o encefalită, transmisă rapid la cap prin legăturile limfatice.

Opera politică a lui Ionel I.C. Brătianu a fost uriaşă pentru români. Nici o clipă uşă de biserică, acest bărbat de stat a învăţat bine lecţia tatălui său şi a mentorului, Eugeniu Carada, conducînd România din umbră, ca o republică mascată. Nu întîmplător, primului-ministru i se spunea *Preşedinte* al Consiliului de Miniştri. Maestru al loviturilor politice, a fost capabil să-şi însceneze un atentat pentru a înfiinţa a doua zi Siguranţa statului, pe care a coor-

313 *Ibidem.*

314 I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol. 3, Bucureşti, 1982, p. 82.

donat-o cu discreţie. Niciodată, nici măcar atunci cînd instigările erau evidente, nu şi-a arătat duşmanii cu degetul. I-a lovit mai tîrziu, cînd toată lumea nu mai putea face o legătură între el şi victimă. La un moment dat fusese poreclit *Ion Vodă cel Cumplit*, pentru faptul că sub aparenta lui lene îl bănuiau de cele mai cumplite răzbunări şi manevre. Porecla pe care ar fi vrut să i-o dea inamicii era aceea de *Ivan cel Groaznic*, cu ale cărui metode îl asociau pe liderul liberal, dar apelul la un personaj rus nu ar fi avut nici o credibilitate, Brătianu fiind cunoscut ca un rusofob convins. Mulţi politicieni români şi străini se temeau de el, ştiindu-l capabil de urmărirea inamicului cu tenacitate şi de compromiterea publică a acestuia prin manevrarea imaginii sale publice. Numeroşi oameni politici îl caracterizau simplu, ca „periculos". Cînd a fost somat de Rusia şi Franţa să intre în război şi a constatat că aceste Mari Puteri au mintit, au refuzat sprijinul promis şi au expus ţara la dezastru, Ionel Brătianu a avut o singură replică: „N-am să le-o iert niciodată!" Mulţi au crezut că a fost o reacţie pasageră de furie, dar în numai cîţiva ani de la Marea Unire, cînd toată lumea îi îmbrăţişa pe aliaţi, cîteva legi fulgerătoare au naţionalizat principalele resurse naturale, prăbuşind averi, distrugînd afaceri ale unor mari concerne internaţionale, împingînd la sinucideri şi provocînd internări în casele de nebuni ale unor indivizi care au crezut că preţul recunoaşterii României Mari era înrobirea ei economică. Regele Ferdinand, mai moale, a avut o reacţie tristă: „Am moştenit o ţară mică, dar independentă. Azi se face România Mare, dar o Românie vasală"[315]. Ionel Brătianu a acţionat. El a introdus în Constituţia din 1923 două articole care consfinţeau proprietatea statului asupra zăcămintelor miniere şi a bogăţiilor de orice natură ale subsolului (Art. 19) şi asupra căilor de comunicaţii, spaţiului atmosferic şi apelor navigabile şi flotabile (Art. 20). Într-un editorial al ziarului *Dreptatea*, PNŢ recunoştea critic că Partidul Naţional Liberal „dusese o luptă hotărîtă contra întreprinderilor capitaliste străine din România, iar prin legile sale recente se declara, în fapt, împotriva oricărei serioase colaborări financiare cu străinătatea"[316].

În clipele cele mai delicate ale negocierilor pentru semnarea tratatelor de pace de la sfîrşitul războiului, cînd se condiţiona din nou recunoaşterea statului de rezolvarea încetăţenirii evreilor, cînd

315 Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, vol. 4, p. 327.

316 *Dreptatea*, anul II, nr. 128 din 18 martie 1928, p. 1.

Brătianu devenise pur şi simplu insuportabil cancelariilor occidentale prin dezvăluirea promisiunilor neonorate, nu a ezitat să dea lovituri spectaculoase care să-i lase adversarii muţi. Oricît ar părea de straniu pentru cetăţeanul român de astăzi, se dovedeşte imposibil ca lupta dusă atunci de un prim-ministru român împotriva unor forţe politice, economice şi militare imense, aureolate de victorie, să nu rămînă şi astăzi un exemplu. Au fost fapte de mare demnitate, de inteligenţă politică şi de sacrificiu care lipsesc din manualele noastre, pentru că ne-au fost interzise din cauza grandoarei lor. La 12 septembrie 1919, Marghiloman consemna că Supremul Consiliu al Păcii *nu recunoaşte calitatea de stat suveran a României* pentru că a încălcat prevederile Congresului de la Berlin din 1878 în privinţa evreilor. Refuzînd să semneze, Ionel Brătianu şi-a dat demisia. Cine a crezut că a fost o cedare şi o fugă de răspundere s-a înşelat. Prin puterea pe care o avea asupra regelui şi reginei, el a impus formarea unui guvern de condus de generalul Arthur Văitoianu şi avînd la ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice pe generalul Alexandru Lupescu. Ambii generali ai Armatei române erau de origină evreiască. Într-un singur loc a greşit Ionel Brătianu: privind problema evreiască prin prisma etnică, nu şi-a putut închipui că şi evreii pot fi buni români. Primul ministru general Văitoianu (Weithoffer) şi ministrul general Lupescu (Wolf), acoperiţi de glorie pe cîmpul de luptă şi loiali poporului pentru care au luptat şi-au prezentat după o lună săbiile regelui şi au avut o singură replică: „Nu semnăm!"[317]

Cazul acesta la nivelul cel mai înalt este una din dovezile sacrificiului personal pentru interesele naţiunii, dar şi al toleranţei faţă de minorităţi. El nu trebuie să ne mire în mijlocul unui popor care, în panteonul său eclesiastic, are un sfînt de origine evreiască – Paisie de la Neamţ[318]. Probabil că va mai trece un timp pînă ce românii se vor convinge că „problema evreiască" a fost mereu instigată din exterior şi vor putea privi şi Mişcarea legionară şi orientarea procomunistă a unei părţi a evreimii cu mai multă luciditate.

Pînă la urmă, Ionel Brătianu l-a ales pe Alexandru Vaida-Voevod care, prin legăturile sale francmasonice, a întors decizia

[317] Scena mi-a fost transmisă din familie prin intermediul gen. Dimitrie Sachelarie (unchiul meu) care i-a fost şef de stat-major lui Văitoianu în timpul războiului. De altfel, ea este confirmată de Alexandru Marghiloman în însemnarea din 28 noiembrie 1919.

[318] Preot Elia Citterio, *Învăţătura spirituală a stareţului Paisie. Radiografia unei obşti* în *Românii în reînnoirea isihastă*, Ed. Trinitas, Iaşi, 1997, p. 147.

Marilor Puteri în favoarea României. Rămîne să constatăm încă o dată că problemele prin care trecem astăzi, au mai figurat cel puţin o dată pe agenda istoriei României moderne şi că oscilaţiile acestei istorii s-au datorat oamenilor politici pe care i-am avut (sau îi avem) şi felului în care ştim să răspundem la aceste probleme. Partidul Naţional Liberal ar fi supravieţuit şi fără Ionel Brătianu cataclismului din anii 1927 – 1930, deoarece Vintilă Brătianu avea toate premisele continuării operei fratelui său. A murit subit şi inexplicabil la 22 decembrie 1930 la moşia sa din Sîmbureşti-Olt[319]. Trei ani mai tîrziu, primul ministru Ion Gh. Duca va cădea sub gloanţe pe peronul gării din Sinaia. Trupul, dus într-o anexă a Castelului Peleş, a fost depus pe o masă simplă. Cînd i-au fost scoase hainele s-a constatat că avea cămaşa cusută şi ciorapii cîrpiţi. *Acei oameni ai României Mari nu trăiau în lux*. Dispariţia lor în numai cîţiva ani va scoate practic cel mai puternic partid din circuitul Puterii.

Tentativa de lovitură de stat din 18 – 22 martie 1928

O privire focalizată pe centrele de putere va observa că între 1927 şi 1930, statul birocratic şi bugetar, substanţial mărit prin revenirea provinciilor istorice la Patria Mamă, se afla într-o acută criză de sistem. Monarhia apelase la Regenţă, echilibrul bipolar de partide – PNL şi Partidul Conservator – se rupsese şi fusese înlocuit cu improvizaţii – PNŢ şi Partidul Poporului –, economia se lovea dur de marea criză din 1929, infiltrarea comunistă prosovietică acţiona deja adînc în mişcarea sindicală, iar mobilizarea naţionalistă pentru întărirea unităţii statului slăbea văzînd cu ochii. Faptul cel mai grav se petrecea în straturile societăţii şi, îndeosebi, la nivelul populaţiei Vechiului Regat. Acolo, imaginea românului din Ardeal se deteriora rapid şi o dată cu ea chiar imaginea Unirii. Aura de luptători pentru unire, de victime memorandiste ale terorii maghiare, de refugiaţi pentru a lupta în Armata română începuse să pălească atunci cînd ardelenii au fost identificaţi cu oamenii lor politici. Dacă exponentul spiritului ardelean era Iuliu Maniu, atunci

[319] Asupra detaliilor morţii vezi *Viaţa şi opera lui Vintilă I.C. Brătianu*, Ed. Independenţa, Bucureşti, 1936, pp. 686 – 691, relatarea Sabinei Cantacuzino şi a ţăranului A. Danciulescu, martor ocular.

dezamăgirea regăţenilor are un înţeles. Acest om politic român, nu mai bun decît mulţi alţii, şi-a ridicat piedestalul murdărind semnificaţia sacră a Marii Adunări de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918 şi introducînd în viaţa politică românească un iezuitism de cea mai proastă factură. Să analizăm faptele.

Prin Decretul regal nr. 1360 din 28 martie 1923 a fost promulgată noua Constituţie a ţării şi a fost abrogată Constituţia anacronică din 1866. Multe din acuzele aduse celor două partide guvernamentale, care au condus pe rînd ţara pînă la primul război mondial, s-au datorat incompatibilităţii Constituţiei din 1866 cu realitatea ţării sau, mai exact spus, imposibilităţii de a fi respectată în litera ei. De aceea, mult timp s-a acţionat mai mult în spiritul ei, ca şi cum ar fi reprezentat un model în jurul căruia încă se mai puteau modela alte forme. Este un motiv adînc al defecţiunilor sistemului democratic de la noi, precum şi al realităţii că statul modern iniţiat de Alexandru Ioan Cuza în jurul personalităţii sale, şi-a continuat existenţa tot prin personalităţi, şi nu prin transferul natural de putere de la naţiune la stat. Nicolae Iorga constata în 1921: „ În orice caz, prin condiţiile în care Statul s-a produs şi a intrat în normele noastre de alcătuire, el îşi pierdea de la început autoritatea. Produs al loviturii de stat, era lucru firesc ca împotriva lui să se ridice nu numai partidele, cu cel liberal în frunte, dar în bună parte şi opinia publică. Astfel s-a ajuns la actul de la 1866, care a avut foarte multe defecte, între care cel dintîi şi hotărîtor a fost că *n-a reprezentat niciodată o realitate acceptată de conştiinţa naţională* şi, prin urmare, am trăit cu o Constituţie formală, dar fără Constituţie adevărată"[320]. Timp de 57 de ani România funcţionase după o Constituţie făcută de doi ziarişti. În sfîrşit, România Mare avea nevoie de o Lege fundamentală nouă şi Constituţia din 1923 sintetiza evoluţia statului român de la formele sale bugetare la sistemul democratic aplicat.

Bun sau rău ca sistem, bogat sau sărac, statul român se pregătea să intre în faza sa de normalitate, atît prin atingerea idealului naţional, cît şi prin maturizarea politică a naţiunii, provenită în bună măsură din războaie, dar şi dintr-o serie fericită de măsuri economice. Iuliu Maniu nu a vrut să recunoască această Constituţie din 1923. Oricîte cercetări şi analize s-au făcut în jurul acestei decizii, nu s-a putut găsi o altă explicaţie mai bună pentru acest gest decît

[320] *Constituţia din 1923 în dezbaterea contemporanilor*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 53.

opinia istoricului Constantin C. Giurescu: „În primăvara lui 1923 s-a votat de către Parlament Constituţia cea nouă, înlocuind pe cea din 1866; raportor Constantin Dissescu, profesor la Facultatea de Drept din Bucureşti. Iuliu Maniu e contra şi n-o votează, deşi e Constituţia statului unitar român, stat la a cărui construire participase. Cînd, în perspectiva istorică, după trecere de peste o jumătate de secol, te întrebi care a fost raţiunea care l-a făcut să fie contra, nu găseşti decît una singură, de ordin personal: necazul sau dezamăgirea că această Constituţie s-a înfăptuit sub guvernul Brătianu şi nu sub al lui. Căci altfel cum să-ţi explici că opozantul din 1923 este una şi aceeaşi persoană cu cel care, în preajma lui 23 august 1944 şi, imediat după, cere şi aprobă revenirea la Constituţia din 1923. De altfel, tot pentru motive de ordin personal, fără valoare politică, ci, dimpotrivă, greşind sub raportul politic şi naţional, Maniu a refuzat să participe şi la încoronarea regelui Ferdinand şi a reginei Maria, la 15 octombrie 1922, la Alba-Iulia. Fără să vrei, cînd consideri activitatea de după unire, activitatea de politică internă a acestui om politic transilvănean, îţi vine în minte caracterizarea celebră a lui Goethe: «Er ist der Mann der stets verneint» (E omul care zice veşnic nu)"[321].

Decizia lui Iuliu Maniu nu ar fi fost atît de importantă dacă ar fi aplicat principiul democratic al dreptului la opinie, dublat de principiul de drept al obligaţiei de a respecta Constituţia cu care nu eşti de acord. Dispariţia prematură a regelui Ferdinand şi a lui Ionel Brătianu, precum şi distanţarea reginei de Regenţă l-au determinat pe liderul PNŢ să caute preluarea puterii, pentru a putea guverna ţara, dar metoda aleasă nu avea nici o legătură cu democraţia. „În vara şi toamna anului 1927 fostul principe a fost vizitat, la Paris, succesiv de Virgil Madgearu, Mihai Popovici, Citta Davila, Viorel V. Tillea şi Victor Cădere, care au transmis dorinţa lui Iuliu Maniu de a sprijini reîntoarcerea lui Carol în ţară, cu condiţia despărţirii de Elena Lupescu. Deoarece acesta dădea răspunsuri echivoce, naţional-ţărăniştii au dezmințit public «zvonul» că ar fi tratat cu el sau că ar «unelti» împotriva «Înaltei Regenţe»"[322]. În realitate, chiar asta se întîmpla. Planul comun stabilit între Iuliu Maniu şi Carol Caraiman era acela al ajungerii PNŢ la guvernare, al declanşării unei campanii favorabile revenirii fostului prinţ şi al

321 Constantin C. Giurescu, *Amintiri*, Ed. All, Bucureşti, 2000, p. 122.

322 Ioan Scurtu, *Din viaţa politică a României (1926 – 1947). Studiu critic privind istoria Partidului Naţional-Ţărănesc*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 90.

acceptării „ chemării spontane" din partea naţiunii. Prima mişcare a liderului PNŢ a fost lansarea unei campanii internaţionale de presă care să împiedice obţinerea de către România a unui împrumut *menit să asigure stabilizarea monetară. Cum partidul nu avea fonduri* pentru a susţine o astfel de campanie, Maniu a apelat la serviciile lordului Rothermere, magnat al presei, dar şi finanţator şi aprig luptător în campania de nerecunoaştere a Tratatului de la Trianon, al alipirii Transilvaniei la România, iredentist cunoscut şi extremist antiromânesc. Rezultatul imediat a atins însă două scenarii: Slăbirea guvernului ţării prin adîncirea crizei monetare şi economice, dar şi lansarea unui program de sensibilizare a opiniei publice internaţionale asupra „nedreptăţii" făcute Ungariei prin „cedarea" Transilvaniei la România. Iuliu Maniu este răspunzător direct pentru primul scenariu şi indirect pentru al doilea. Constatînd că nu poate obţine chemarea la guvernare pe căi legale, PNŢ declanşază o campanie de agitaţii politice, întruniri şi mişcări de stradă în care acuză guvernarea liberală de tiranie şi îndeamnă la nesupunere civică. Cetăţenii României sunt îndemnaţi să refuze de a mai plăti impozitele, iar tinerilor li se cere să nu se mai prezinte la încorporare. Bineînţeles că aceste îndemnuri aveau un caracter penal. La un moment dat, liderii ţărănişti somează Regenţa să le predea puterea, invocînd reprezentarea naţională pe care o deţine. Tratată ca ridicolă şi, oricum, neconstituţională, cererea se sprijinea pe două considerente false. Într-un discurs ţinut la Cluj în 18 martie 1928, Alexandru Averescu avea să identifice precis cele două revendicări ţărăniste: „Partidul naţional-ţărănist se compune din două părţi şi are două motive pe baza cărora îşi justifică aspiraţiunea de a veni la guvern. Partidul naţional şi cel ţărănesc n-au format un tot omogen, s-au alipit numai. Partidul naţional zice: Noi suntem Ardealul, peste noi nu se poate trece.[...] Partidul ţărănesc zice: noi avem massele. Contest acest monopol total. Eu îl cred parţial din punct de vedere al cantităţii şi inferior din punct de vedere al calităţii"[323].

În privinţa controlului asupra populaţiei Transilvaniei, alegerile demonstraseră că şi PNL şi Partidul Poporului reuşiseră să atragă o bună parte a electoratului. Relativ la adeziunea „maselor" la Partidul Ţărănesc al lui Ion Mihalache, topit în interiorul PNŢ, afirmaţia se sprijinea pe înţelegerile cu Partidul Social Democrat şi pe

[323] Alexandru Averescu, *Uzurparea de la 4 iunie 1927*, Ed. Îndreptarea, Bucureşti, 1929, pp. 116-117.

pactul secret încheiat cu Partidul Comunist din România, agentură sovietică interzisă prin lege. Baza înţelegerii secrete dintre PNŢ şi Partidul Comunist din România viza o alianţă între ţărani şi muncitori prin intermediul a două formaţiuni politice şi, nu în ultimul rînd, legalizarea PCR: „De aceea, printre participanţii cei mai activi la adunarea din 18 martie s-au aflat militanţi de seamă ai Partidului Comunist Român, precum Gheorghe M. Vasilescu, Nicolae Popescu-Doreanu, David Avramescu, Imre Aladar. De asemenea, la adunare au fost prezenţi Ilie Moscovici, Constantin Titel Petrescu, Ioan Flueraş şi alţi conducători ai Partidului Social-Democrat"[324]. La adunare a luat cuvîntul şi celebrul Gheorghe Cristescu–Plăpumaru, cel dintîi prim secretar al Partidului Comunist din România. Ca un fapt anecdotic, acum se leagă o colaborare jurnalistică între ziarul ţărănist din Brăila – *Secera*, cu *Ciocanul*, o publicaţie socialistă argeşeană.

Manifestaţia de la 18 martie s-a desfăşurat la Bucureşti cu participarea a peste 40 000 de oameni. La această adunare Ion Mihalache va striga: „Camarazi, n-aţi venit să auziţi discursuri, ci să înfăţişaţi o hotărîre şi o voinţă şi să primiţi o comandă: Puneţi baioneta şi faceţi piramide! Înalta Regenţă să privească şi să înţeleagă că, dacă nu, va veni a doua comandă: «Năvăliţi! Ura!»"[325]. Adunarea a votat o moţiune prin care se cerea cu un ton categoric Regenţei să-i cedeze puterea lui Iuliu Maniu. Guvernul a atras atenţia PNŢ că a depăşit marginile democraţiei şi ale libertăţilor publice. „Nesatisfăcut de acest răspuns, Comitetul Central Executiv al Partidului Naţional Ţărănesc a hotărît retragerea deputaţilor şi senatorilor naţional-ţărănişti din Parlament şi *instituirea lor într-un for politic propriu*, precum şi organizarea unei mari adunări «naţionale» la Alba-Iulia în ziua de 22 aprilie 1928"[326]. Aşa-numitul for politic propriu era, de fapt, o tentativă de constituire a unui „parlament" paralel cu cel al ţării, care, prin natura deciziei de convocare a unei mari „Adunări Naţionale" la Alba-Iulia, se erija şi într-un „Parlament al Transilvaniei". Iorga, pe atunci aliat al ţărăniştilor, va imortaliza momentul: „Luptătorii neapăratei revoluţii, adecă ai prefacerii totale a României în Stat pentru ţerani, oricari ţerani, şi anume nu pentru că sunt români, ci numai pentru că sunt ţerani, se

---

324 Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 97.

325 *Dreptatea*, Anul II, No. 130 din 20 martie 1928, p. 1.

326 *Ibidem*.

aruncară deci în Camere, ca pe vremuri, asupra dușmanului: strigătele, injuriile, urnele răsturnate – și, de partea cealaltă, excluderile –, pentru a încheia cu o retragere eroică din Parlament, anunțînd că, în fața acestuia, în curînd un adevărat Parlament își va începe ședințele, «Adunarea Națională» a lor"[327]. Dacă retragerea din Parlament reprezenta o metodă de protest folosită și în alte ocazii de alte partide, *constituirea unui Parlament separat pe baze regionale și de clasă era un act anticonstituțional extrem de grav*, care atingea însăși esența existenței ființei naționale în sistem democratic. Amenințarea cu „separațiunea", care a fluturat la întrunirile acestui „parlament" țărănist, a fost generată de stabilirea datei de 22 aprilie pentru manifestația de la Alba-Iulia, deoarece în această zi cădea Duminica Tomii, la fel cum se întîmplase la Marea Adunare de la Blaj din 1848, pe Cîmpia Libertății[328]. După mai multe ședințe ale acestui „parlament" improvizat și ilegal, liderii PNȚ hotărăsc transferarea „Adunării Naționale" la Alba-Iulia, în mijlocul bazei electorale. Iuliu Maniu și-a dat seama că forțele „revoluționare" din partid, reprezentate de grupările țărăniste și socialiste, au împins lucrurile prea departe, astfel că a încercat să dea adunării de la Alba- Iulia caracterul unui congres extraordinar al partidului, asigurînd populația că nu se pune în discuție desfacerea unirii Transilvaniei cu România. Fără o aparentă motivație specială, Iuliu Maniu mută congresul pe data de 6 mai 1928 și anunță că acolo se va produce un eveniment senzațional care va forța Regența să-i acorde formarea guvernului. Era vorba de sincronizarea acțiunii politice de forță cu intrarea frauduloasă a lui Carol Caraiman în țară, proclamarea lui ca rege la Alba-Iulia și declanșarea unui „Marș asupra Bucureștiului" pentru urcarea acestuia pe Tron în ziua de 10 mai. Guvernul, alertat de informații venite chiar din rîndul organizatorilor, a luat măsuri de supraveghere, dar și de contracarare a acestei tentative de lovitură de stat, precum și de urmărire informativă și în teren a mișcărilor lui Carol Caraiman. Acesta acționa deja prin intermediul unor agenți – cum era Sabry Bey, fost consul turc la Novorossiisk[329] – pentru stimularea unei mișcări procarliste în Armată, și printr-un anume Ionescu (Mauriciu Leibovici) pentru finanțarea deplasărilor sale. La

[327] Nicolae Iorga, *Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, Ed. PRO, București, 1999, p. 362.

[328] Alexandru Averescu, *Constituționalita*, Biblioteca Națională, Serviciul Colecții Speciale, Secția Manuscrise, MS 3863, cap. III, fila 2.

[329] Cosma Neagu, Dr. Dumitru Marinescu, *op. cit.*, p. 58.

28 aprilie 1928, Carol Caraiman debarcă în Anglia, unde își pregătește deplasarea clandestină cu avionul la Alba-Iulia, precum și acțiunea de propagandă pentru proclamarea sa ca rege în același loc.

Nepotul său ne dă informații interesante asupra pregătirilor pentru lovitura de stat. Între Carol Caraiman și lordul Rothermere a intervenit o înțelegere privind o revizuire a condițiilor în care Transilvania a revenit la România, în schimbul sprijinului pentru ocuparea Tronului României. Imediat, concernul de presă al lordului Rothermere, din care făceau parte ziare importante, ca *Daily Mail*, a declanșat o campanie de presă în vederea revizuirii granițelor Ungariei[330]. În plus, au fost tipărite în Ungaria 20 000 de manifeste, conținînd Proclamația pentru țară a lui Carol Caraiman. La punctul 16, Carol cerea: „Rezolvarea *chestiunilor pendinte* cu foștii inamici printr-o bună înțelegere mutuală care să ni-i facă prieteni și să garanteze astfel o pace spre folosul nostru, al Europii și al civilizației". La 10 ani de la Marea Unire și la 8 ani de la semnarea Tratatului de pace de la Trianon, „chestiunile pendinte" erau rezolvate juridic și ca subiect de drept internațional, și nimeni, în afara extremiștilor unguri, nu mai punea problema revizuirii acestor acte majore. Relațiile dintre cele două state naționale, România și Ungaria, se desfășurau normal prin legături politice, diplomatice și economice fără restricții. Textul a fost, fără îndoială, prețul plătit lordului Rothermere pentru sprijinul acordat. Deși au fost negate vehement aceste înțelegeri, întrevederea ministrului plenipotențiar al Ungariei în Anglia cu un înalt funcționar al Foreign Office, desfășurată la 7 mai 1928, aduce lumină asupra cazului: ministrul ungar a confirmat legătura dintre Carol și lordul Rothermere cu scopul unei intervenții în România, Carol putînd „fi un atu prețios pentru Ungaria"[331]. Cazul nu era izolat. El se înscria în campania dusă de forțele extremiste maghiare pentru sensibilizarea opiniei publice internaționale în favoarea Ungariei, campanie care fusese oficial semnalată de Parlamentul României. În ședința din 25 octombrie 1922, la o interpelare a lui Nicolae Iorga în legătură cu afirmațiile iredentiste ale deputatului maghiar Szilagyi la adresa încoronării suveranilor români la Alba-Iulia în 15 octombrie 1922, dr. Ion Matei va răspunde: „Este profund dureros că acest domn Szilagyi, întrebuințînd o dialectică cu

330 Paul al României, *op. cit.*, p. 142.

331 *Ibidem*, p. 144.

desăvîrşire neparlamentară, califică încoronarea noastră drept o parodie nereuşită de bal mascat, pe care l-am organizat ca să alungăm anumite stafii şi să înmormîntăm Ungaria milenară. El pretinde că actul încoronării avea să se săvîrşească în numele poporului românesc din Ardeal, Banat şi Maramureş, dar că acest popor a refuzat să participe la această încoronare. *Şi explicaţia o găseşte, spre ruşinea noastră, în manifestul Partidului Naţional, lansat cu prilejul încoronării, din care face o serie de de citaţiuni, trăgînd concluzie că poporul românesc din părţile Ardealului este asuprit*, că din această cauză cere restabilirea vechii stări ungureşti şi mai ales păstrarea autonomiei adînc primejduite prin cei 4 ani de suferinţe"[332]. În aceeaşi şedinţă, *reprezentantul Partidului Naţional Maghiar, care participase la ceremoniile încoronării, a dat o palmă morală usturătoare partidului condus de Iuliu Maniu, exprimînd încă o dată şi cald ataşamentul minorităţii maghiare faţă de actul solemn al încoronării suveranilor României Mari*. Ce este mai grav s-a întîmplat în timpul negocierilor Ungariei cu Italia şi Germania pentru Dictatul de la Viena din 1940, cînd baza argumentaţiei sale a fost „nemulţumirea şi nefericirea populaţiei transilvănene", exprimate în repetate rînduri prin „vocea sa cea mai autorizată" – Partidul Naţional Ţărănesc.

Întregul complot intern şi extern a fost depistat şi urmărit de către serviciile de informaţii româneşti. Pe plan intern, au fost trecute în stare de alarmă mai multe unităţi militare ale Armatei de Uscat şi au fost pregătite pentru luptă două escadrile de aviaţie, una în Ardeal şi alta la Chişinău, pentru că se bănuia existenţa unei legături între tentativa de lovitură de stat organizată de PNŢ şi Carol Caraiman şi mişcările de trupe pornite de Rusia la graniţele noastre de Est. La Deva şi apoi la Aiud s-a constituit un comandament militar sub conducerea subsecretarului de stat în Ministerul de Interne, Gheorghe Tătărescu. Rezidenţa spionajului românesc la Paris a primit misiunea să urmărească mişcările lui Carol Caraiman în Anglia, agenţii săi dînd de urma lui într-un castel din comitatul Surrey. Prin intermediul unui fost inspector la Scotland Yard s-a intrat şi în posesia manifestelor tipărite în Anglia şi în Ungaria[333].

[332] Dr. Gheorghe Sbârnă, *Parlamentul şi politica externă a României (1919 – 1940)*, Ed. Sylvi, Bucureşti, 2000, p. 71.

[333] Vezi Cosma Neagu şi Dr. Dumitru Marinescu, *op. cit*, vol. 3, pp. 63-64 cu toate detaliile.

Un avion pregătit pentru zborul lui Carol Caraiman la Alba-Iulia a fost descoperit pe aeroportul Corydon de lîngă Londra. „A doua zi, ca urmare a intervenției făcute la Londra de către guvernul român, lui Carol i s-a pus în vedere să părăsească Anglia în termen de 48 de ore, motivîndu-se că prezența sa a devenit indezirabilă datorită faptului că a abuzat de ospitalitatea ce i s-a acordat"[334]. Lipsit de mijloacele tehnice necesare deplasării și expulzat din Anglia, Carol Caraiman l-a informat pe Iuliu Maniu că nu mai poate sosi.

„Marșul asupra Bucureștiului"

În noaptea de 5 spre 6 mai, Biroul Executiv al PNȚ a analizat situația creată de reacția internă și externă a guvernului, conducerea PNȚ împărțindu-se în două tabere: Iuliu Maniu se pronunța pentru formularea unei moțiuni care să fie înaintate Regenței, în timp ce Mihalache dorea desfășurarea „Marșului asupra Bucureștiului" chiar și în absența lui Carol Caraiman. Poziția lui Maniu era mult mai slabă, pentru că practic „desumfla" o manifestație de 100 000 de oameni într-un act de protest care se mai făcuse și la București fără nici un rezultat, iar pe de altă parte îl punea în inferioritate față de țărăniști, socialiști și comuniști, care organizaseră și voiau să facă marșul. Discuțiile au durat pînă la 4 dimineața cînd, observînd aderența unor lideri ardeleni din tabăra sa la proiectul lui Mihalache, Maniu a amenințat cu părăsirea adunării. El știa foarte bine că fără „acoperirea" acțiunii prin ideea „Restaurației", adică a punerii lui Carol Caraiman pe Tron, toată mișcarea va lua aspectul vizibil al unei lovituri de stat făcute pentru a aduce Partidul Național-Țărănesc la putere.

A doua zi, cei 677 de delegați la Congres au dezbătut în sala *Caragiale* din Alba-Iulia situația partidului și au reafirmat cu insistență adeziunea PNȚ la actul Marii Uniri. Era o încercare disperată a lui Iuliu Maniu de a ține acțiunea în mînă și de a nu compromite partidul. Ieșind în fața unei mulțimi dominate de formațiunile organizate ale țăraniștilor, socialiștilor și comuniștilor, la care se adăugaseră și membrii Partidului Popular Maghiar, în frunte cu Kecskeméthy István și Kós Károly, gruparea manistă a pierdut repede controlul. *La această adunare s-a cerut din mulțime*

334 *Ibidem.*

repunerea la vot a unirii Transilvaniei cu România, dată fiind împlinirea a 10 ani de la Marea Adunare Națională din același loc, iar în mulțime au fost împărțite ziare în care se găseau subtitluri „Luați bine aminte, la Alba-Iulia s-a făcut unirea, tot la Alba-Iulia se poate desface!", „Coteria plutocratică de la București duce război împotriva Provinciilor alipite". Ion Mihalache a avut și aici un discurs violent: „Să tregem cu tunul conștiinței la București. Loviturile de aici vor sparge urechile surzilor. Dar dacă totuși în beciurile băncilor oligarhice din București se va ascunde vreunul, vom face din fiecare cetățean un infanterist, ca cu baioneta să-i scoatem din bîrlog. Aceste steaguri nu se pot întoarce înapoi înfrînte. Jurăm aci să punem viața noastră la dispoziția patriei, a unei patrii însă care încetează a mai fi a ciocoilor"[335]. Enunțul cu „băncile oligarhice" era un atac la sistemul bancar controlat de liberali, în condițiile în care național-țărăniștii erau finanțați cu sume exorbitante de băncile maghiaro-britanice și evreiești. Prins între pericolele pierderii șefiei partidului, al ruperii fragilei unități a acestuia și al unei riposte dure din partea guvernului, Iuliu Maniu va căuta să-și arate solidaritatea cu Ion Mihalache, pe care îl numea „frate dulce și vînjos", și în același timp să calmeze spiritele adunării. Totodată, declarații populiste ale liderilor PNȚ au promis o politică dedicată muncitorilor și țăranilor, imediat ce partidul va prelua puterea în urma acelei acțiuni. Constantin Titel-Petrescu va consemna cu amărăciune: „La faimoasa întrunire de la Alba-Iulia din 6 mai 1928, național-țărăniștii promiseseră minerilor – care defilaseră cu tîrnăcoape –, fericirea completă: spor de salarii, scăderea orelor de muncă și munții împăduriți, dinspre Roșia și Abrud... cînd vor veni la putere. Și ei, ca naivii, au crezut în făgăduințele conducătorilor național-țărăniști! Odată veniți la putere însă, le-au dat gloanțe în creer, pentru a-și găsi fericirea, mai curînd, în lumea de dincolo de mormînt"[336]. Apelul la represiunea ordonată de PNȚ se referea la greva de la Lupeni din 1929, la originea căreia se afla un act de corupție făcut de lideri politici național-țărăniști împreună cu lideri sindicali locali din PSDR. Între altele, „munții" dinspre Roșia și Abrud erau proprietatea lui Iuliu Maniu și a rudelor sale.

---

335 *Dreptatea*, Anul II, nr. 168 din 8 mai 1928, p. 3

336 Const.-Titel Petrescu, *Socialismul în România (1835 – 6 septembrie 1940)*, Biblioteca socialistă, București, f.a., p. 405.

Imagine de la adunarea de la Alba-Iulia din 6 mai 1928.
Drapelele din imagine erau roşii.

În moţiunea întocmită de participanţi, la Articolul 1 se vorbea de Congresul PNŢ, dar la Articolul 2 se afirma că acolo s-a constituit „Adunarea Naţională", lăsînd să planeze confuzia între conceptul de întrunire şi acela de for politic al partidului. În sfîrşit, cu strigăte de luptă şi fluturări de drapele tricolore şi roşii, manifestaţia s-a transformat în ceea ce fusese plănuit: o acţiune de forţă împotriva ordinii de drept din ţară. Speriat că i se va lega numele de marşul ilegal împotriva guvernului, Maniu a încercat cu disperare să convingă manifestanţii să se întoarcă la casele lor. Era însă prea tîrziu. Două coloane, constituite după principiile militare – cu ordinele date în plic sigilat şi cu drapelele sfinţite –, s-au îndreptat spre Vinţul de Jos şi spre Teiuş, unde au ocupat gările cerînd trenuri pentru a se deplasa la Bucureşti. Înţelegînd că îşi

riscă numele şi cariera politică, Iuliu Maniu hotărește să intre secret în legătură cu reprezentanţii guvernului, îşi oferă colaborarea forţelor de ordine de sub conducerea lui Gheorghe Tătărescu. Împreună cu acesta elaborează un plan de sabotare a acţiunii partidului său. Tătărescu trimite un număr de garnituri spre Alba-Iulia, care vor prelua marea parte a mulţimii, împrăştiind-o prin ţară în diferite direcţii. Totodată, forţele de ordine vor interveni în satele Petroasa, Lazuri, Silea şi în alte cîteva localităţi din Sălaj, unde se pusese în mişcare o răscoală instigată din timp de aceleaşi forţe ţărănisto-socialiste de la Alba-Iulia. Pe de altă parte, „cei plecaţi spre Capitală, fără organizarea şi pregătirea necesară, hărţuiţi în permanenţă de jandarmi, au fost nevoiţi, după parcurgerea cîtorva zeci de km., să renunţe la intenţia lor"[337].

„Marşul asupra Bucureştiului" se dorea a fi o copie a *Marşului asupra Romei* organizat de Mussolini în 1922. Pînă şi motivaţiile erau aceleaşi. În urma negocierilor cu guvernul Italiei, fasciştii ceruseră formarea guvernului, dar li se refuzase din cauza platformei lor politice, „un socialism mai socialist, adică mai radical, antidemocratic şi întors spre o nouă democraţie, antiparlamentar şi sprijinitor al acţiunii directe"[338]. Mişcarea fascistă punea şi problema monarhiei, în sensul sprijinirii reînnoirii ţării prin regimul alianţei între muncitori şi ţărani sub un rege favorabil acestui curent. În faţa refuzului guvernului de a ceda la ameninţare şi la aflarea veştilor că acesta a dat ordine „pe terenul siguranţei generale şi al legalităţii", Mussolini hotărește organizarea unui mare congres fascist la Napoli în ziua de 24 octombrie 1922, urmat de un marş pînă la Roma. Marea adunare organizată în acea zi în piaţa *San Ferdinando* s-a transformat într-un protest general împotriva oligarhiei politice care conducea Italia. În faţa unei mulţimi de 40 000 de oameni, în fruntea căreia se aflau „legiunile ţinuturilor revenite la Patria Mamă"[339], Benito Mussolini ţine un discurs în care anunţă: „Sau ne vor da ei conducerea de bună voie sau, dacă nu, o vom lua noi singuri, mergînd la Roma. [...] Camerele nu mai reprezintă acum ţara. Fiecare ministeriat care ar ieşi din sînul lor ar exercita în chip ilegal puterea. Sarcina noastră este să redăm legalitatea instituţiilor reprezentative ale Italiei"[340]. Tot domnia legii

337 Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 106.

338 Gioacchino Volpe, *Istoria mişcării fasciste*, Ed. Novissima, Roma, 1940, p. 13.

339 *Ibidem*, p. 115.

340 *Ibidem*, pp. 115-116.

cerea şi PNŢ prin manifestul său „Către ţară": „Partidul naţional ţărănesc, în slujba instinctului de conservare al poporului român, a hotărît ca prin jertfă să ducă la bun sfîrşit opera de eliberare politică a ţării, prin respectarea suveranităţii naţionale şi domnia legilor, într-un regim de democraţie sinceră inaugurată prin alegeri libere"[341]. Să înlocuim Italia cu România şi vom observa că „Adunarea declara guvernul liberal ca anticonstituţional, iar naţiunea «în stare de legitimă apărare şi *îndreptăţită la folosirea oricăror mijloace* pentru înlăturarea acestui regim». Ea tăgăduia guvernului orice drept de a se rosti în numele ţării, pretindea regenţei să demită cabinetul V. Brătianu şi să instaleze unul PNŢ, prezidat de Iuliu Maniu[342]. Alexandru Averescu nu va ezita să semnaleze patentul mussolinian al marşului naţional-ţărănist: „Atunci s-a recurs la comica ideie a marşului asupra Bucureştiului. Nu lipsea decît un mic detaliu, un Mussolini al II-lea! De la Mussolini la Kerensky distanţa este formidabilă. Lumea s-a pus în mişcare. Cum s-a terminat acest marş se ştie, mai rău decît în coada de peşti. Este de notat naiva idee de a crede că ocupînd o gară se putea, numai din acel fapt, organiza trenuri care să ducă «poporul», adică tunul cel mare, pînă la Sodoma pentru a o face una cu pămîntul! A doua zi în Bucureşti s-a anunţat punerea în mişcare a celor două coloane, care au pornit fără voia conducătorilor, dar care au aceeaşi ţintă cu conducătorii: cucerirea Bucureştilor! Înţelege cineva ceva în acest galimatias?"[343]. Trimiterea directă făcută de Averescu la *Marşul asupra Romei* al lui Mussolini nu pare deloc exagerat nici astăzi: „În această vreme începu marşul coloanelor asupra Romei, pornite de la locurile unde se adunaseră, unele din proprie iniţiativă, din pricina nerăbdării şi dintr-o oarecare indisciplină a comandanţilor şi oştenilor, fără niciun ordin venit de sus"[344]. Analiza faptelor conduce spre concluzia că gruparea de stînga din PNŢ a reuşit să speculeze manevra pur politicianistă a lui Maniu şi să o transforme într-o manifestaţie de tip „revoluţionar", cum se pretindea şi cea din Italia, fie inspirîndu-se direct din marşul fascist, fie fiind instruită de agenţii lui Carol Caraiman, mare admira-

---

341 *Dreptatea*, anul II, nr. 126 din 16 martie 1928.

342 Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. 2, Partea I (1918- 1933), Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 862. (Citatul secund provine din Fondul Ministerului Propagandei şi Informaţiilor.)

343 *Îndreptarea*, nr. 109 din 17 mai 1928.

344 Gioacchino Volpe, *op. cit.*, p. 122.

tor al dictatorului fascist ajuns între timp la putere. Această metodologie, tipică şi agenturii bolşevice în România, va fi folosită şi cu alte prilejuri, prin specularea unor greve sau manifestaţii politice ale altor partide în care îşi plasa propriile mesaje, pe care apoi le-a revendicat împreună cu întreaga manifestaţie.

Manevrele riscante ale lui Iuliu Maniu, ca şi felul în care şi-a sabotat propriul partid, intrînd în colaborare secretă cu guvernul pentru aceasta, au atras atenţia oamenilor politici avizaţi asupra caracterului liderului naţional-ţărănist şi asupra mijloacelor la care se poate preta pentru obţinerea puterii. Din păcate, Iuliu Maniu nu se deosebea cu nimic de majoritatea politicienilor din Regat, reprezentînd, din acest punct de vedere, exemplul cel mai rapid şi complet al integrării Ardealului în România Mare. Cea mai semnificativă, în acest sens, este întîlnirea Patriarhului Miron Cristea, membru al Regenţei, cu Iuliu Maniu: „Îl chem la mine singur. Îl dojenesc. «Cine eşti tu? Ce-ai făcut pentru Românism, în raport cu Averescu, Iorga, Brătianu Ionel etc.? Erai ofiţer austriac, luptai contra aliaţilor României; pe cînd Averescu s-a luptat cu demnitate pentru dezrobirea noastră. Ce economie naţională veţi salva voi, care aţi trăit cu 2 – 3 franci în buzunar?» (Voiam să-i spui că-i un calic, plin de datorii. Dacă nu ştiu niciodată să trăiască în situaţie bănească aranjată, cum vor putea aduce la bunăstare o ţară întreagă). A priceput el. L-am umilit cum trebuie, arătînd că în timpul războiului a depus armele morale ale chestiei româneşti. Vaida era «bolnav» într-un sanatoriu din Elveţia. Goldiş scria articole ungureşti de sociologie teoretică în «Aradi Hirlap», ca să-l iee sub scutul lor în cursul războiului. Dr.Vlad spunea în adunarea judeţului Hunedoara (Deva) «că numai gunoiul a dezertat în România: Moţa, Dr. Lucaciu, Goga etc.», ca să scape de frontul unguresc. «Numai Dr. Valeriu Branişte, omul meu de încredere de la Lugoj, cînd eram episcop la Caransebeş, a rămas demn pe teren. A şi terminat-o la Seghedin, în temniţă, unde aproape orbise. Cehii Massarik, Kramer, erau judecaţi la moarte. Voi aţi depus armele. Deci, fiţi mai modeşti!"[345]. Dacă acest necruţător rechizitoriu ar fi fost rostit de vreun adversar politic sau de vreun regăţean, am fi avut toate motivele să-l bănuim de nedreptate, dar el aparţine unui fruntaş ardelean, unui preot şi unui

[345] I.P.S.S. Antonie Plămădeală, *Contribuţii istorice privind perioada 1918 – 1939. Elie Miron Cristea, documente, însemnări şi corespondenţe*, cap. *Însemnări personale*, Sibiu, 1987, p. 396.

luptător formidabil pentru unitatea națională. Pe de altă parte, dincolo de observațiile colorate ale Patriarhului, noul partid era într-adevăr sărac. Nu s-a găsit decît după un an o explicație pentru fondurile imense cheltuite pentru organizarea adunării de la Alba- Iulia. Ştim din însemnările patriarhului Miron Cristea că partidul şi liderii săi aveau mari datorii: „Partidul Național Țărănist, ahtiat după putere. Maniu datorii de 19 milioane, Bocu 5 milioane mărturisite de el. Boilă cu sechestre, licitații la casă în fiecare săptămînă, partidul sleit de mijloace promite prințului Carol readucerea"[346]. Trebuie să dăm crezare unui specialist în finanțe şi în istoria marilor afaceri, Mugur Isărescu, care a analizat „Scandalul Skoda". Iuliu Maniu se lăudase înainte de numirea sa ca prim-ministru că are în buzunar împrumuturi, contracte, investiții. Într-adevăr, imediat ce s-a constituit guvernul PNŢ, la 10 noiembrie 1928, lui Bruno Selezky, reprezentantul uzinelor Skoda în România şi spion aflat sub urmărirea serviciilor de informații românești, i s-a încredințat întocmirea unui studiu privind modernizarea armanentului românesc, comandă prin care i s-a dat accesul la informațiile strategice ale statului. În luna mai 1929, în condițiile falsificării informațiilor asupra altor oferte şi îndepărtării de către autoritățile guvernamentale național-țărăniste a competitorilor veniți pe piața românească, Bruno Selezky era sigur de cîştigarea contractului. „La scurt timp după aceasta, are loc o şedință a oficialităților române, avînd același scop – al înzestrării Armatei române – ; printre participanți se numărau primul ministru Iuliu Maniu, ministrul apărării naționale, generalul Cihoschi, precum şi o serie de ofițeri superiori de specialitate. Cu acest prilej s-a luat hotărîrea de a comanda la uzinele Skoda o parte a muniției şi armamentului necesar"[347]. Cercetarea judecătorească făcută după izbucnirea scandalului a demonstrat că afacerea era perfectată cu liderii național-țărăniști încă din cursul anului 1928. A fost stabilită şi suma precisă a comisioanelor – 19.219.335 de lei (aprox. 116.000 USD la valoarea din 1928).

Ceea ce a lovit cel mai mult statul român în toată această aventură politică nu a fost agitația din jurul tentativei de lovitură de stat, ci campania dusă de PNŢ în străinătate pentru împiedicarea obținerii împrumutului necesar redresării financiare. Destul de abil

346 *Ibidem*, p. 394.

347 Nicolae Murgu, Paul Ştefănescu, Mugur Isărescu, *Afaceri şi căderi financiare în lumea capitalului*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 164.

încît să nu recunoască direct implicarea în această campanie şi, în acelaşi timp, să insinueze că împrumutul se poate obţine doar sub un guvern condus de el, Iuliu Maniu este numit prim-ministru, aşa cum am arătat, la 10 noiembrie 1928. În manifestul adresat naţiunii, el va face cea mai frumoasă declaraţie, pe care însă n-o va respecta: „Întemeiat pe realităţi istorice şi politice, Partidul Naţional-Ţărănesc a nutrit totdeauna credinţa că *noul stat român trebuie să se aşeze pe temeliile constituţionale şi legale* pe care statele occidentale s-au ridicat la înflorirea şi prestigiul lor de azi"[348]. Astfel de declaraţii derutează şi astăzi prin imaginea de impecabil democratism, sunt citate şi analizate cu admiraţie, dar ele se dovedesc doar expresii ale demagogiei, pe care au asimilat-o rapid şi ardelenii. Pamfil Şeicaru, un apropiat al PNŢ, avea să constate: „În noiembrie 1928, la luarea puterii, guvernul naţional-ţărănist se găsea la o răscruce de drumuri, trebuind să decidă caracterul economiei naţionale, programul economiei naţionale. Programul economic al acestui guvern n-avea nici o precizare, plutind în vagul generalităţilor, exprimînd numai bunele intenţii, acea sinceră dorinţă de a corespunde aşteptărilor unei ţări dominate de o mare încredere"[349]. Curînd, binecunoscutul gazetar se va convinge cu amărăciune de adevăratele scopuri ale partidului: „În momentul cînd partidul a luat puterea, cei care duseseră lupta de opoziţie erau plini de datorii şi căutau să utilizeze situaţia pe care o deţineau ca să-şi normalizeze finanţele. Aşa cum o femeie cochetă se îmbracă ca să seducă şi seduce ca să poată suporta servituţile eleganţei, şi partidele se găsesc în acest cerc vicios, fiind în mod obligator tributare propagandei, spre a convinge, a seduce opinia publică"[350]. Partidul Naţional-Ţărănesc va copia milimetric atitudinea sa din 1928 în 1996, dovedind că nu s-a schimbat şi că reînfiinţarea sa de vechi activişti ai partidului a reînfiinţat doar vechile sale obiceiuri. Nepotismul a fost doar aspectul cel mai puţin nociv.

Complotul

Propaganda populistă care a atins straturile cele mai de jos ale societăţii a avut consecinţe imediate în comportamentul Partidului Naţional-Ţărănesc şi al adepţilor săi. Mari manifestaţii de simpatie

---

[348] *Dreptatea*, Anul II, nr. 342 din 30 noiembrie 1928.

[349] Pamfil Şeicaru, *Istoria partidelor Naţional, Ţărănist şi Naţional-Ţărănist*, Ed. Victor Frunză, Bucureşti, 2000, p. 237.

[350] *Ibidem*, p. 242.

pentru guvernul Maniu au degenerat în dezordini publice, în răscoale locale care au produs morți și răniți în rîndul funcționarilor publici, precum și distrugeri materiale, iar pe planul imaginii au condus la deviații periculoase de tipul lozincii „Domnul Țării Iuliu Maniu". Valul de popularitate stîrnit de promisiunile cele mai largi, pe fondul crizei financiare și economice, a permis Partidului Național-Țărănesc să acționeze încă de la început abuziv, *dizolvînd Parlamentul înainte ca acesta să acorde votul de încredere noului guvern*, adică înainte de a ști dacă guvernul este legitim sau nu, pentru ca apoi să organizeze alegeri, într-un cartel electoral cu socialiștii, dar și cu Partidul Democrat German și cu Partidul Popular Maghiar. Primul era reprezentantul minorității germane din România de orientare burgheză, dar cu atitudine procarlistă, iar cel de-al doilea avea o orientare de stînga, sub influența publicației marxiste *Korunk*, identificîndu-se cu programul PNȚ în cele două puncte esențiale: transilvanismul (cu accente separatiste) și frontul poziției de clasă[351]. Alegerile din 12 decembrie 1928 au adus PNȚ o majoritate covîrșitoare de 77,76% din voturi în Camera Deputaților, în condițiile în care rezultatul alegerilor ilustra o periculoasă orientare spre stînga a electoratului de 81,6% (PNȚ + Partidul Țărănesc al dr. N. Lupu cu 2, 48% + Blocul Muncitoresc Țărănesc – comuniștii, cu 1, 35%, fără mandate). În partea Dreaptă a scenei politice abia se adunau 16,35% (PNL cu 6,55% + Partidul Maghiar din România cu 6,08% + Partidul Poporului împreună cu Partidul Național – 2, 48% + L.A.N.C. cu 1, 14%, fără mandate). În plus, orientarea politică de Dreapta se compunea pestriț și neunitar, liberalii ocupînd o poziție de centru-dreapta democratică împreună cu partidele lui Averescu și Iorga, maghiarii fiind dedicați programului etnic, iar gruparea lui A.C. Cuza lansîndu-se cu o platformă antisemită politică și economică („Guvernul Partidului Național-Țărănesc – care vine să ceară încrederea alegătorilor români în alegerile generale din 12 – 15 decembrie – pe lîngă jidanii numeroși din partid, mai numeroși decît în oricare altul, are tot sprijinul electoral al jidanilor, care îl dau, desigur, pentru că acest guvern corespunde intereselor lor")[352]. Situația politică nu era încă atît de degradată încît românii să voteze pentru Liga Apărării

[351] Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. 2, partea I (1918 – 1933), Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 721.

[352] *Apărarea națională*, Anul VI, nr. 48 din 25 noiembrie 1928.

Naţionale Creştine, condusă de „Preşedintele suprem" A.C. Cuza, doctrina acesteia părînd ca o „scrînteală" a unor indivizi exaltaţi. Erorile politice ale partidelor guvernamentale, distrugerea vieţii parlamentare prin lovitura de stat din 7 – 13 iunie 1930, apariţia nazismului la putere în Germania şi gravele anomalii din politica externă a ţării vor aduce populaţia în situaţia de a crede în soluţiile salvatoare ale extremismului, oricît de „scrîntiţi" păreau liderii lui la început. În aceste alegeri, Partidul Naţional-Ţărănesc a folosit pentru prima oară în România „comisarii de partid", după model comunist, care i-au înlocuit în violenţă pe foştii agenţi electorali.

Importantă a fost dominaţia categorică a Partidului Naţional-Ţărănesc care controla 348 de locuri în Adunarea Deputaţilor din 387 şi putea impune orice lege. Rămînea ca în faţa istoriei să aleagă: stat de drept sau dictatură parlamentară? Alexandru Averescu, preşedintele Partidului Poporului, a avut atunci mai multe intervenţii publice, prin care a atras atenţia asupra pericolului deschiderii unei Cutii a Pandorei în chestiunea constituţională. Într-un manuscris intitulat semnificativ *Constituţionalita*, el avea să scrie: „Din modul cum s-a instalat noul guvern la putere, din modul cum a ştiut el să facă «alegeri libere», care au întrecut în sălbăticie pe cele mai sălbatice şi mai necurate alegeri ale partidelor oligarhice (între acestea avea cinstea să fie enumerat şi al poporului) şi din primii paşi făcuţi în chestiunile economice, am dedus numaidecît pe ce pantă primejdioasă era deja angajată ţara şi am dat explicit alarma"[353].

O dată ajuns la putere şi cu principalul scop atins, Iuliu Maniu a înţeles că mijloacele folosite în campania de răsturnare a guvernului liberal îl vor obliga să plătească un preţ care îl poate duce la compromiterea sa definitivă. Pentru foarte scurt timp el va produce o liberalizare a vieţii publice şi economice, pe fondul angajării împrumutului extern şi a deschiderii pieţii pentru capitalul extern. Totodată, va acţiona împotriva curentelor extreme ale stîngii existente în PNŢ şi la aliaţii cu care cîştigase alegerile. Primii pe care i-a blocat au fost comuniştii. Apoi, social-democraţii au aflat repede că programul politic convenit cu ei nu va fi respectat. Considerîndu-se trădaţi, socialiştii şi comuniştii vor declanşa campania de presă, de greve şi de sabotaje cunos-

353 Alexandru Averescu, *Constituţionalita*, Biblioteca Naţională, Serviciul Colecţii Speciale, Secţia Manuscrise, MS 3863, cap. III, fila 7.

cute de noi din istoriografia perioadei comuniste ca lupte ale proletariatului la Lupeni, Anina, ale petroliştilor şi ceferiştilor şi ale invalizilor, ultima devenită celebră prin grotescul ei: „din ordinul guvernului, două maşini au îndreptat tulumbele cu apă asupra manifestanţilor, apoi a intrat în acţiune armata care a început să lovească fără milă"[354]. Fundamentală pentru această perioadă este lupta lui Maniu în interirorul partidului său, pentru a-l rupe din tendinţa sa stîngistă de partid de clasă şi a-l aduce în zona liberalismului democratic. Dacă pe plan politic şi de conducere, Maniu va reuşi să domine PNŢ, pe plan doctrinar partidul va rămîne tributar Stîngii ţărăniste, social-democrate şi pe alocuri socialiste, nucleul grupării maniste a fostului Partid Naţional nemaiavînd o doctrină, după ce Marea Unire se consumase. Asistăm, aşadar, la impunerea personalităţii lui Iuliu Maniu la conducerea PNŢ, dar cu costuri politice mari: pierderea unor ani importanţi în lupta internă pentru supremaţie (împotriva lui Mihalache şi Vaida-Voevod), nepotismul, ca singură metodă de a-şi menţine controlul asupra partidului, ambiguitatea programului politic şi mai ales a celui economic, care a dus şi la situaţii paradoxale precum cea de la sfîrşitul anului 1929, cînd conducerea PNŢ a trimis o delegaţie de economişti în Uniunea Sovietică pentru schimb de experienţă în domeniul organizării agriculturii sovietice[355]. În sfîrşit, nevoia de a-şi plăti obligaţiile faţă de sprijinitorii externi şi faţă de promisiunile electorale a trasformat PNŢ într-un partid mai corupt decît PNL.

În planul „restauraţiei" carliste, care ne interesează pe noi, Maniu va da curînd primele semne ale nuanţării termenilor înţelegerii cu Carol Caraiman pentru lovitura de stat din mai 1928, căutînd să obţină de la acesta promisiunea că va renunţa la legătura cu Elena Lupescu şi că, o dată pus pe Tron, va domni constituţional. Era o formă de amînare, fără argumentaţie solidă, Maniu fiind pregătit cu un an în urmă să-l aducă la Alba-Iulia şi să răstoarne cu el ordinea de drept a statului. În condiţiile situării la putere şi cu o majoritate parlamentară atît de substanţială a Partidului Naţional-Ţărănesc, aducerea lui în ţară se complica în mod paroxistic, Maniu fiind conştient că era un act ilegal care ar fi

[354] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 147. (Este citat ziarul *Adevărul*, Anul 43, Nr. 14204 din 13 aprilie 1930.)

[355] Pamfil Şeicaru, *op. cit.*, p. 263.

demascat întreaga sa activitate anticonstituțională. Pe fondul binecunoscut al refuzului său de a recunoaște Constituția din 1923, acest fapt ar fi expus România și unei descalificări în plan extern. Manevrele lui Iuliu Maniu din această perioadă dezvăluie un calcul pe cît de precis, pe atît de periculos, dar nu lipsit de o logică adîncă: înțelegînd mecanismele intime ale funcționării statului român, pe fondul slăbirii puterii Partidului Național Liberal, a dispariției omului forte Ionel I.C. Brătianu și a îndepărtării voite de treburile țării a reginei Maria, Iuliu Maniu a manevrat pentru controlarea autoritară a puterii, după același model inițiat de Brătieni. Chiar și conducerea partidului pe criterii de rudenie a fost copiată de la liberali. Liderul politic ardelean s-a confruntat cu realitatea statului ce nu putea supraviețui decît prin controlul strîns al decalajului acestuia cu societatea sa. Totodată, este neîndoios că Maniu a dat impresia că vrea să schimbe această situație într-o democrație parlamentară de tip britanic, visul vechi al Dreptei clasice românești. Parazitați de stilul său ermetic de manifestare publică, vom continua să fim derutați de oscilațiile între credințele sale democratice de Dreapta și orientarea de stînga a partidului pe care îl conducea omul politic ce va simboliza, pînă la urmă, eșecul democrației române. Din păcate, stilul de activitate guvernamentală al lui Maniu se sprijinea fundamental pe factorul *timp*, într-o proiecție care, pornind de la un ultim șoc anticonstituțional – o lovitură de stat care să rupă trecutul de viitor –, să aducă România în stadiul de stabilitate socială și politică. Calculul s-a dovedit complet greșit: Carol Caraiman nu era omul monarhiei constituționale, iar evoluția situației internaționale anula și factorul timp, atît de necesar stabilității țării. Maniu este în realitate vinovat de această gravă eroare politică, cu consecințe pe termen foarte lung, deoarece a știut că fostul prinț se dovedise incontrolabil și nedemn, pe de o parte, în timp ce pe plan extern Europa era martora unor transformări spectaculoase ale politicii continentale, pe de altă parte. În cheia acestor erori de apreciere va trebui să judecăm manevrele sale neconstituționale și anticonstituționale din perioada 1929 – 1930.

Acțiuni neconstituționale. A doua acțiune neconstituțională a fost pusă în aplicare cu ocazia morții regentului Gheorghe Buzdugan, survenită la 7 octombrie 1929. Nu exista un statut al Regenței, care să fi prevăzut situația decesului unuia dintre regenți,

dar legea din 5 ianuarie 1926 consfinţea cel puţin două principii clare: 1. Numirea Regenţei se face prin Reprezentaţiunea Naţională convocată de rege, iar în situaţia concretă de atunci, cînd Regenţa exista, convocată de aceasta. 2. Legea stabilea cele trei *funcţii* din care se compunea Regenţa: Patriarhul României (Miron Cristea), un membru de frunte al Casei Regale (prinţul Nicolae) şi preşedintele Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie (Gheorghe Buzdugan). Moartea unui membru al Regenţei nu putea însemna desfiinţarea acesteia prin descompletarea numărului de membrii stabilit de lege, pentru că legea înfiinţa o *instituţie*, nu un grup de persoane. Conform realităţii istorice şi politice unanim acceptate încă de pe vremea romanilor, precum şi a oricărui dicţionar, o instituţie este o structură de funcţii. Regenţa funcţiona şi lua şi decizii, inclusiv în absenţa unuia dintre membri, cum s-a întîmplat atunci cînd patriarhul Miron Cristea era bolnav sau prinţul Nicolae se afla în străinătate[356]. Era aşadar legal şi simplu ca postul rămas vacant prin moartea lui Gheorghe Buzdugan să fie ocupat de preşedintele Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie aflat în funcţie, Andrei Rădulescu. Pentru a evita această soluţie legală, Maniu a apelat la interpretarea abuzivă a articolului 81 din Constituţie, care precizează: „De la data morţii regelui şi pînă la depunerea jurămîntului a succesorului său la Tron, puterile constituţionale ale regelui sunt exercitate, în numele poporului român, de miniştri, întruniţi în consiliu şi sub a lor responsabilitate". După cum uşor se poate observa, Maniu dorea să preia fraudulos sarcina desemnării noului membru al Regenţei de către guvern. Regele nu era mort, iar puterile sale erau exercitate de Regenţă care, prin aliniatul 2 al articolului 83 din Constituţie, exercita şi „tutela succesorului Tronului în timpul minorităţii lui". Partidele din Opoziţie au sesizat infracţiunea, atrăgînd public atenţia asupra neconstituţionalităţii actului făcut de guvern, însă Iuliu Maniu nu a ţinut cont de aspectele clare de drept, intenţia lui fiind desfiinţarea Regenţei prin anularea legii din 1926.

La 9 octombrie 1929, primul ministru convoacă cele două Adunări şi le supune votului alegerea unui oarecare Constantin Sărăţeanu, rudă de-a lui Vaida-Voevod, în funcţia de regent, desemnînd ilegal această convocare a corpurilor legiuitoare, în care avea majoritatea absolută, drept Reprezentaţiune Naţională. Constantin Sărăţeanu era un obscur funcţionar al Înaltei Curţi de

[356] *Ibidem*, p. 156.

Casaţie şi Justiţie, care tocmai „fusese propus cu cîteva luni în urmă de Grigore Iunian, ministrul Justiţiei, spre pensionare întrucît, datorită vîrstei, devenise incapabil de a mai desfăşura o activitate corespunzătoare"[357]. Scopul acestei alegeri era acela de a permite înlocuirea lui Sărăţeanu cu Carol Caraiman, în cazul aducerii lui în ţară. Formula intrării în Regenţă a fostului prinţ era încă o manevră prin care Maniu încerca să-i condiţioneze acestuia, naiv, domnia constituţională şi dependenţa de deciziile guvernului condus de el. Pentru a-şi „speria" aliatul aflat la Paris, Maniu a elaborat cîteva hotărîri menite să-i semnaleze lui Carol că s-ar opune venirii sale în ţară fără o înţelegere prealabilă între ei. Dar din toată „rezistenţa" lui faţă de fostul prinţ nu mai rămăsese decît problema despărţirii de Elena Lupescu: „După căderea guvernului Averescu şi decedarea regelui Ferdinand, am continuat acţiunea în partid, în opinia publică şi în jurul A.S.R. prinţul Carol. În partid am întărit tot mai mult convingerea că prinţul Carol trebuie să revină. În Parlament am luat cuvîntul în chestiunea aceasta faţă de Ion I. C. Brătianu. Iar la A.S.R. prinţul Carol au mers diferiţi prieteni, între alţii dl. Iunian, pentru a-l încuraja, pe de o parte, iar pe de alta pentru a-l convinge că trebuie să părăsească pe d-na Lupescu"[358]. În legătură cu speranţele iluzorii ale lui Maniu pe această temă, fratele lui Carol Caraiman, prinţul Nicolae, avea să scrie: „Oare cum au putut crede oamenii noştri politici că s-ar întoarce fără amantă acest om, care a dezertat din armată în timpul războiului, s-a automutilat pentru a nu lupta pe front contra comuniştilor unguri, care, deşi avea comanda unui regiment, a fugit mişeleşte cu Lupeasca, metresa lui, fără să dea doi bani pe regalitate, soţie, fiu şi părinţi?"[359]. Nu trebuie îndepărtată prea mult – în perspectiva unor probe ulterioare – nici ipoteza celor două interese majore care concurau din plan extern pentru aducerea lui Carol Caraiman pe Tron: pe de o parte francmasoneria ocultă, al cărei om de legătură era Elena Lupescu, pe de altă parte Vaticanul şi aliaţii săi ungari sau britanici, al căror exponent era Iuliu Maniu. Prea inteligent ca să nu-şi dea seama că, nesatisfăcînd interesul principal, riscă să fie dat la o parte şi găsit

---

357 *Ibidem*, p. 160.

358 *Iuliu Maniu în faţa istoriei*, Ed. Gândirea Românească, Bucureşti, 1993, p. 127.

359 Prinţul Nicolae de Hohenzollern, *În umbra Coroanei României*, Ed. Moldova, Iaşi 1991, p. 61.

un altul – şi acesta era în imediata vecinătate, Vaida-Voevod sau Alexandru Averescu –, Iuliu Maniu a înţeles că va trebui să cedeze fără să poată lungi prea mult rezistenţa sa. De aceea, ca exponent al unei tabere, a încercat să-şi îndepărteze principalul adversar: Elena Lupescu. Aceste jocuri de culise nu vor fi înţelese prea devreme de opinia publică, iar atunci cînd au fost expuse de legionari, datorită tonului, limbajului şi apelului la modelul naţionalist italo-german, din faza avansată a legionarismului, ele vor părea stridente şi îndoielnice, cum ni se par şi astăzi.

Mai multe probleme interesante prin subtilitatea lor au rămas neelucidate complet pînă astăzi:

Relaţia cu capitalul străin. Şi înainte de numirea ca prim-ministru şi imediat după, Iuliu Maniu a dat asigurări că are contacte importante în lumea marilor afaceri internaţionale şi a băncilor, iar campania de denigrare a guvernului liberal şi de înfăţişare a României ca un stat falit, desfăşurată în presa străină la inspiraţia PNŢ, i-a făcut pe membrii Regenţei se creadă acest lucru. Ceea ce s-a întîmplat în primii doi ani de guvernare naţional-ţărănistă, prin cedarea multor active şi proprietăţi, precum şi a unor monopoluri de stat către firme străine, căutînd să anuleze măsurile naţionaliste luate de Ionel I.C. Brătianu, a venit să confirme această ipoteză. Semnarea la 2 februarie 1929 a contractului de împrumut mult aşteptat s-a făcut prin garantarea cu veniturile Regiei Monopolurilor Statului, cu terenurile petrolifere, cu societatea de telefoane şi alte valori româneşti, la care se adăuga acceptarea angajării pe banii statului român a unor consilieri sau experţi străini în instituţiile garante, pe care aceştia, de fapt, le controlau. Unde nu s-au produs încă documente, este relaţia dintre legăturile stabilite de Carol Caraiman în străinătate cu aceleaşi firme şi bănci şi colaborarea Carol – Maniu pentru aducerea celui dintîi pe Tron. Dacă s-ar putea documenta că urcarea lui Carol pe Tron a fost o premisă a revenirii capitalului străin în România, atunci cercul complotului s-ar închide perfect. Deocamdată, punctul de plecare al unei cercetări minuţioase asupra acestui subiect este destul de credibil: aceleaşi mari companii, bănci şi agenţii comerciale se vor regăsi foarte repede în lista de „donatori" pentru fondurile speciale ale lui Carol, precum şi în patrimoniul afacerilor sale personale. Această ipoteză a fost parazitată de preluarea sa de către propaganda legionară şi apoi de către cea comunistă în termeni care i-au alterat

credibilitatea. Legionarii vedeau în afacerile lui Carol cu marea finanţă şi cu marile concerne străine o dovadă a legăturilor sale cu „iudeo-masoneria", în care Elena Lupescu juca un rol decisiv şi, de aceea, imposibil de înlăturat. Transformarea menajului Carol – Lupescu mai de grabă într-un parteneriat de afaceri decît într-o interminabilă idilă, a fost un argument în favoarea tezei legionare. Propaganda comunistă a preluat datele şi mesajele legionarilor – evident, în altă cheie –, punînd accentul pe ideea „înrobirii ţării capitalului străin", minimalizînd rolul Elenei Lupescu şi exagerînd „cîrdăşia" regelui cu partidele politice. Tot în planul politic, propaganda comunistă a accentuat problema crizei instalate în raporturile dintre partidul burghez de stînga, care era PNŢ, şi stînga socialistă şi comunistă, atribuind-o pătrunderii capitalului străin şi creşterii şomajului. Acesta fusese un fenomen real, dar nu atît de extins. Celebrele greve, manifestaţii, sabotaje şi incidente violente cu forţele de ordine, pe care le va invoca propaganda comunistă mai tîrziu, îşi aveau originea în trădarea de către Iuliu Maniu a înţelegerilor electorale cu aceste forţe afine. PNŢ era considerat deja un „deviaţionist". Conflictul deschis al acestuia cu Constituţia democratică îl făcea extrem de vulnerabil în faţa uneia din legile marxismului: *primele care trebuie distruse într-o revoluţie comunistă sunt aripile socialiste*. Nu întîmplător, imediat ce au luat puterea absolută în 1948, comuniştii au declanşat urgia asupra PNŢ, pe care populaţia continua să-l voteze şi în ochii căreia rămînea cu imaginea socialismului său agrar. Totodată, influenţa economică a Dreptei autentice, reprezentată în 1928 de Partidul Naţional Liberal, se va restrînge treptat la nivelul unor averi şi cîştiguri electorale fără efect politic.

Atitudinea prinţului Nicolae. În memoriile sale, prinţul Nicolae afirmă că activităţile sale duse în Armată în perioada 1929 – 1930 au avut drept scop pregătirea unei lovituri de stat împreună cu Alexandru Averescu, pentru instituirea unui regim de forţă. Cazul rămîne nebulos, deşi este confirmată vizitarea mai multor unităţi militare din ţară şi o serie de dialoguri cu comandanţi militari pînă în preajma venirii lui Carol în ţară. Rămîne însă lipsită de credibilitate această versiune, din cel puţin două motive: 1. Generalii şi ofiţerii superiori puneau foarte puţin preţ pe proiectele prinţului, cunoscîndu-l ca un individ instabil. 2. Prinţul Nicolae era ofiţer de marină, or forţele militare de care era nevoie într-o astfel de

acțiune erau cele terestre și aeriene. Mult mai credibilă pare opinia majorității istoricilor, care consideră că prințul Nicolae a intrat la un moment dat în combinația cu Maniu și Carol Caraiman, făcînd celor doi serviciul atragerii unor comandanți militari de partea conspirației. Prețul acestei colaborări era anularea prevederilor din Statutul Casei Regale (Cap. IV, Art. 10 – 13), care împiedicau proiectata sa căsătorie cu o româncă – doamna Săveanu, fostă Tohăneanu și devenită Doletti –, după modelul din 1918 al fratelui său.

Concordatul cu Vaticanul. În anul 1929, Parlamentul controlat de Iuliu Maniu a votat un tratat cu Vaticanul, document cu valoare de înțelegere între state, care a rămas cunoscut cu numele de concordat[360]. El a fost aspru criticat de Biserica Ortodoxă Română și de majoritatea oamenilor politici români, pentru că acorda cultului catolic privilegii care veneau în contradicție cu legile statului național unitar român. Problema unui tratat cu Biserica romano-catolică se discuta de mult, mai ales că în perioada de negocieri și bătălie diplomatică pentru recunoașterea Marii Uniri, diferite forțe interesate au lansat zvonul unei condiționări a recunoașterii de acordarea unei largi independențe Bisericii catolice în România și, bineînțeles, cultului greco-catolic. Includerea acestei probleme într-o lege a cultelor a trenat vreme de zece ani, guvernele liberale opunîndu-se sistematic acordării de privilegii sau condiționîndu-le de recunoașterea oficială și solemnă a Marii Uniri și a statutului minorităților. La 10 mai 1927, la stăruințele regelui Ferdinand și prin mijlocirea unor apropiați ai lui Carol Caraiman, concordatul a fost semnat în secret la Vatican. *Ratificarea lui și, evident, dezvăluirea existenței lui, așteptau preluarea puterii în România de o forță procatolică.* La 11 februarie 1929 se produce însă și un eveniment major în istoria Vaticanului: semnarea Acordurilor de la Lateran, prin care regimul fascist condus de Mussolini recunoștea suveranitatea statului Cetatea Vaticanului. Din acel moment, Sfîntul Scaun putea semna documente de politică externă cu terți și își putea reglementa cu aceștia raporturile diplomatice și confesionale. Și Vaticanul urmărea de foarte mult timp reînființarea sa ca stat, dar numai sub regimul fascist l-a putut obține deoarece „Mussolini poseda, de altfel, datorită puterii sale dictatoriale,

360 Concordatul este un tratat între puterea eclesiastică și cea laică, în particular între Vatican și state suverane, care reglementează statutul și privilegiile religiei catolice în acel stat.

mijloacele de acţiune şi independenţă de a negocia, mult mai accentuate decît primii-miniştri parlamentari ai Italiei, şefi de guverne de opinie. El era deci într-o situaţie privilegiată, liber de a realiza ceea ce nu au putut îndeplini predecesorii săi la putere"[361]. Fără îndoială că apartenenţa majorităţii liderilor PNŢ la cultul greco-catolic a fost una din cauzele pentru care guvernul s-a grăbit să semneze un concordat imediat după cel semnat de Mussolini, dar a contat şi faptul tipologic că guvernul PNŢ avea o majoritate cu care putea ratifica în Parlament orice tratat. Totuşi, adevărata problemă nu era asta. Textul conţinea *prevederi chiar mai largi decît cele originare*, convenite între Italia şi Vatican, unde, de exemplu, Mussolini nu acceptase autonomia învăţămîntului eclesiastic. La Art. 36 se preciza: „Italia consideră ca fundament şi încoronare a instrucţiunii publice, învăţămîntul doctrinei creştine după forma transmisă de tradiţia catolică. Deaceea, ea consimte ca învăţămîntul religios, în prezent predat în şcolile publice elementare, să aibă o desvoltare ulterioară în şcolile secundare, *după un program ce se va stabili prin comun acord, între Sfîntul Scaun şi Stat*"[362]. Rămîne încă fără explicaţie semnarea de către guvernul naţional-ţărănist a Concordatului cu România, unde, la Art. XVI se preciza că „programul de studii se va fixa de către autoritatea bisericească competentă", iar *„studiul limbii şi istoriei naţionale* se va face în măsura în care *nu va împiedica studiile religioase şi va fi compatibil cu caracterul acestor şcoli"*. Aşadar, privilegii pe care Biserica romano-catolică nu le avea nici în Italia, unde religia de stat era catolică! În al doilea rînd, declaraţia oficială de recunoaştere de către Cetatea Vaticanului a României Mari, în integritatea sa teritorială, suverană şi independentă, ca stat naţional unitar, a fost trecută într-o anexă, şi nu în corpul Concordatului. *Această anexă a fost furată din sediul Ministerului Afacerilor Externe ale României şi nu va mai fi găsită niciodată*. Speculînd gravele erori ale guvernului naţional-ţărănist, Biserica romano-catolică va declara în numeroase documente oficiale că episcopatele maghiare din Transilvania se află pe un „teritoriu vremelnic ocupat de România". Cu excepţia acuzelor aduse de comunişti după 1947, nici pînă astăzi nu avem o explicaţie pentru atitudinea lui Iuliu Maniu în acest subiect. Să nu uităm nici amănuntul că refuzul

---

361 George Sofronie, *Tratatul de la Lateran (11 februarie 1929) şi statutul internaţional al Papalităţii*, Tipografia şi litografia românească, Oradea, 1930, p. 47.

362 *Ibidem*, p. 131.

lui Maniu de a participa la ceremoniile încoronării lui Ferdinand ca rege al României Mari au coincis cu ordinul primit de greco-catolici de la papă de a nu păşi în Biserica Reîntregirii, fapt confirmat lui Iorga de episcopul Iuliu Hossu[363].

S-a opus acestei acţiuni cu grave consecinţe în timp Biserica Ortodoxă Română. Poziţia oficială a Bisericii naţionale se sprijinea pe patru constatări dureroase:

În primul rînd, Concordatul cu Vaticanul a dat o lovitură grea *fenomenului natural de trecere a credincioşilor greco-catolici înapoi la credinţa lor ortodoxă originară*. Mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului semnalase public fenomenul încă din 1928: „Astăzi în Ardeal este o mişcare de trecere de la Biserica unită la Biserica ortodoxă. Eu nu vreu să contest acest lucru. Aşa e în realitate"[364].

În al doilea rînd, „prin acest Concordat se garanta Bisericii romano-catolice din România deplina libertate de *a comunica direct cu Vaticanul, fără controlul Statului*"[365].

În al treilea rînd, „Biserica romano-catolică a obţinut prin Concordat *averi imense, pe care nu le-a avut nici în Austro-Ungaria catolică*. Zeci de mii de hectare de pămînt, sute de imobile şi alte proprietăţi intrau în aşa-numitul «patrimoniu sacru» al bisericii romano-catolice, necesar pentru întreţinerea instituţiilor ei, a episcopilor şi a personalului bisericesc"[366].

În al patrulea rînd, chiar Biserica unită (greco-catolică) din Transilvania *îşi pierdea statutul de autonomie oferit de Biserica Ortodoxă Română*, devenind doar „un rit oarecare al Bisericii catolice"[367].

Astăzi, în anul 2001, consecinţele guvernării Iuliu Maniu nu sunt încă şterse, România avînd în continuare problema proprietăţilor şi a structurii învăţămîntului Bisericii romano-catolice pe teritoriul său naţional.

---

363 Nicolae Iorga, *Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru un ideal moral şi naţional*, Ed. PRO, Bucureşti, 1999, p. 323.

364 Preot prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, Galaţi, 1996, p. 449.

365 *Ibidem*, p. 437.

366 *Ibidem*.

367 *Ibidem*, p. 438.

Biserica romano-catolică a presat în permanență asupra dinastiei regale române, condiționînd sau pedepsind pe membrii monarhiei din România pentru apropierea lor de Biserica Ortodoxă Română. Cu toate că ambele Constituții democratice ale României – din 1866 și din 1923 – conțineau obligația regilor români de a îmbrățișa „religiunea ortodoxă a Răsăritului", și Carol I și Ferdinand au murit catolici. La deschiderea testamentului regelui Ferdinand, patriarhul Miron Cristea a constatat că acesta se sfîrșea cu o frază incompletă: *„Als treuer Sohn der Katholischen Kirche, wunsche ich dass..."* (Ca fiu credincios al Bisericii Catolice eu doresc să...). Pentru a opri speculațiile, patriarhul a completat-o cu formula folosită și la moartea lui Carol I: *„... dass nur die Katholische Geistlichkeit die Beerdigung celebrire"* (... ca numai clerul catolic să oficieze înmormîntarea)[368]. În toată perioada cît țara a fost condusă de un guvern PNȚ, ai cărui lideri erau greco-catolici, Vaticanul a fost serios implicat într-o serie de acțiuni ale Casei regale, precum și ale politicii externe românești. Conform unei tradiții conservate la biblioteca mănăstirii Antim din București, Iuliu Maniu ar fi luptat în timpul primului război mondial în bătălia de la Piave, unde s-a împrietenit cu locotenentul confesor Angelo Roncalli. Acesta va deveni arhiepiscop și nunțiu apostolic în Bulgaria din anul 1925. La începutul anului 1930 el va primi misiunea de a se pregăti pentru preluarea nunțiatului din România, unde urma să reia legătura amicală cu Maniu, dar scandalul declanșat în jurul căsătoriei ortodoxe a țarului Boris al III-lea cu prințesa catolică Jeanne de Savoia anulează misiunea și aduce sancțiunea asupra arhiepiscopului inabil[369]. De la 28 octombrie 1958, Angelo G. Roncalli va deveni Papa Ioan XXIII[370].

Căsătoria catolică Elena Lupescu – Carol Caraiman. Un caz încă neelucidat este acela al presupusei căsătorii catolice între Carol Caraiman și Elena Lupescu. Regina Elena, a doua soție a lui Carol și mama regelui Mihai, a fost prima care și-a exprimat bănuiala că cei doi sunt căsătoriți în secret în străinătate. Existau

[368] I.P.S.S. Antonie Plămădeală, *op. cit.*, cap. Elie Miron Cristea, *Însemnări personale*, p. 379.

[369] Jean D'Hôspital, *Trois papes au tournant de l' Histoire. Pius XII – Ioan XXIII – Paul VI*, Ed. Académique Perrin, Paris, 1969, p. 112.

[370] Pentru alte detalii vezi Augustus Franzen, Remigius Baumer, *Istoria papilor*, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice, București, 1996, pp. 431 – 441.

cîteva argumente pentru această ipoteză. Mama Elenei Lupescu, Eliza Falk, se născuse la Viena şi trecuse la catolicism, iar Elena Lupescu însăşi nu se recunoştea ca evreică[371]. Bănuiala reginei Elena i-a fost întărită de o intervenţie a lui Nicolae Titulescu în timpul „crizei divorţului": „Carol a cerut o întrevedere. Dar înainte de întîlnire, ea a fost avertizată de ministrul Afacerilor Externe, Titulescu, un apropiat al lui Maniu, ca nu cumva să semneze vreun document care ar putea împiedica anularea divorţului. Guvernul dorea, a spus el, să-l silească pe rege să confirme sugestia unora că el nu putea accepta anularea divorţului deoarece se căsătorise cu doamna Lupescu în secret, în Belgia"[372]. În materie de secrete pe teritoriul occidental, din aceleaşi motive pentru care a fost ajutat să facă o strălucită carieră la Societatea Naţiunilor, Nicolae Titulescu era un as. Un martor rece şi inteligent al evenimentelor, Elisa Brătianu, soţia lui Ionel I.C. Brătianu, ne-a lăsat amintirea unui dialog interesant cu Alexandru Averescu:

(**Elisa Brătianu**): „Domnule general, am continuat, v-aţi gîndit la imposibilitatea în care se găsea prinţul de a se despărţi de doamna Lupescu? Nu vă gîndeaţi că se căsătorise cu ea?

(**Averescu**): Nu, nu, aş fi ştiut-o.

(**Elisa Brătianu**): Puteaţi foarte bine să nu aflaţi despre o ceremonie catolică celebrată în secret de un preot catolic. Legătura devine prin aceasta indisolubilă.

(**Averescu**): Este imposibil, a răspuns generalul, aş fi avut cunoştinţă de ea. Aş fi putut, poate, ignora o căsătorie celebrată de un căpitan de vas în timpul unei traversări...

(**Elisa Brătianu**): Iată ceva imposibil, am obiectat, o asemenea căsătorie nu se poate face decît în cazul în care unul din cei doi candidaţi este în pericol de moarte... Ipoteza mea relativ la o căsătorie catolică îmi pare posibilă.

(**Averescu**): Imposibil, a insistat el, aş fi aflat. Nici în Franţa, nici în Belgia, nici un preot catolic nu poate celebra o căsătorie fără a avea proba căsătoriei civile.

(**Elisa Brătianu**): Îngăduiţi-mi să vă contrazic şi să vă spun pe ce bazez ipoteza mea. Dacă acest preot a avut autorizaţia Papei, a putut celebra această căsătorie între doi străini tot aşa de bine în

371 Vezi publicaţia *Revista mea*, apărută la Tel Aviv, numărul din 5 decembrie 1990.

372 Arthur Gould Lee, *op. cit.*, p. 124.

Franța ca și în Belgia. Această autorizație ar fi putut fi obținută în schimbul unei scrisori prin care prințul Carol se angaja să intre în sînul Bisericii Catolice și să protejeze această biserică în viitorul său regat. Vă închipuiți, domnule general, ce succes pentru Vatican să poată publica această scrisoare la momentul potrivit?"[373]

În anturajul reginei Maria, așa cum confirmă și doamna de onoare Simona Lahovary, exista credința că statutul matrimonial al lui Carol era de căsătorit catolic în secret cu Elena Lupescu. De altfel, insistența și lipsa oportunității cererilor sale repetate de a se pronunța divorțul de Elena a Greciei în țară, au ridicat primele semne de întrebare. Oricum, în astfel de subiecte, femeile simt și cunosc mai bine realitatea. Intuiția lor ține de multe ori loc de document. Carol a fost căsătorit de patru ori cu trei femei, dintre care de două ori cu Elena Lupescu – o dată în Brazilia și încă o dată în Portugalia. Dacă a existat și o căsătorie secretă în rit catolic, aceasta ar fi a cincea. Din punct de vedere juridic, el a rămas căsătorit legal cu toate trei în bigamie, nici una dintre căsătorii nefiind anulată conform legii. Ce este straniu în toată ipoteza Elizei Brătianu din 1930, constă în precizia cu care a anticipat cu 17 ani temeiul unei căsătorii publice între Carol și amanta sa: „cazul în care unul din cei doi candidați este în pericol de moarte". Această soluție a fost cea adoptată cu adevărat de cei doi în 1947, cînd Elena Lupescu, în înțelegere cu Carol, înscenează o boală incurabilă pe cînd se aflau în Brazilia: „Nimeni nu știa exact de ce suferea doamna Lupescu. Simptomele erau anodine, dar ea se simțea foarte slăbită și se topea. La începutul lui 1947, Magda (Elena Lupescu, n.a.) stătea mai tot timpul în pat; pînă la urmă, doctorii pun diagnosticul de anemie pernicioasă. Carol este prevenit că nu există remediu la această boală"[374]. Ca urmare, la 5 iulie 1947 Carol și Elena Lupescu se căsătoresc. Pînă la apariția unor documente revelatoare, nimeni nu va înțelege de ce au avut nevoie de un astfel de subterfugiu, pentru a se căsători, doi oameni care pierduseră orice speranță domnitoare, orice titlu, orice posibilitate de a mai fi cîndva altceva decît doi cetățeni români cu domiciliul în străinătate! Dar – pentru a o cita din nou pe Elisa Brătianu –, „cine poate cunoaște secretele Vaticanului?"

[373] Elisa Brătianu, Ion I.C. Brătianu, *op. cit.*, p. 91.

[374] Paul al României, *op. cit.*, p. 243.

Desfăşurarea loviturii de stat

Deşi se afla de 5 ani în străinătate, Carol Caraiman era surprinzător de bine informat asupra mişcărilor fiecărui actor important al vieţii politice româneşti. Cunoştea în detaliu ce face zilnic fiecare membru al Regenţei, ce face mama sa regina Maria, ce hotărîri a luat guvernul şi care este atitudinea capilor Armatei. Aceste informaţii îi veneau pe mai multe canale, care îi fuseseră puse la dispoziţie de serviciile de informaţii ale unor state, la cererea unor concerne interesate de venirea lui pe Tron, şi de organizaţii oculte cu care avea legături foarte strînse, de la oameni plătiţi din anturajul guvernamental, precum şi de la rude din familia regală.

Fundamental în înţelegerea mişcării politice care l-a adus pe fostul prinţ Carol pe Tronul României este condiţionarea recunoaşterii României Mari de satisfacerea unor interese economice al Marilor Puteri occidentale, situaţie pe care Ionel I.C. Brătianu a refuzat-o brutal. „Naţionalizarea" valorilor româneşti şi „gonirea" capitalului neromânesc au declanşat ofensiva forţelor care s-au considerat trădate de România, prin tentativa acesteia de a se constitui în putere politică, economică şi militară regională independentă, visul dinastiei Brătianu. Ionel relua în termeni avansaţi şi mult mai duri doctrina tatălui său: *prin noi înşine*, al cărui înţeles real era controlul românesc al economiei româneşti. Fenomenul atingea şi alte state mici. Controlul Marilor Puteri prin Liga Naţiunilor căuta acum o altă formă, pe care la 1 septembrie 1929 o va prezenta Aristide Briand: „Dacă nu prezint acum proiectul Statelor Unite ale Europei, se va cristaliza starea de lucruri actuală. N-aţi observat că în fiecare ţară, încet-încet, s-au statornicit două politici, s-au format două echipe de oameni: cei care sunt trimişi la Geneva şi care semnează tratatele ca să fie criticaţi şi dezavuaţi la întoarcerea lor, şi cei care rămîn în capitale, unde fac politică naţionalistă"[375]. Îi citise Ionel I.C. Brătianu pe francezi, dar şi francezii îl citiseră pe el! A fost clar că unele state mici vor fi pedepsite. În faţa acestui conflict subteran – care pune un mare semn de întrebare asupra morţilor în serie ce au decapitat conducerea statului în numai cîţiva ani –, România a rămas complet izo-

[375] Geneviève Tabouis, *Douăzeci de ani de tensiune diplomatică*, Ed. Politică, Bucureşti, 1965, p. 69.

lată, fiindu-i imposibil şi să se apropie de singura putere majoră internaţională ce o mai putea proteja – Rusia. Transformată deja în Uniunea Sovietică, marea putere comunistă condiţiona orice apropiere de vechiul său joc panslavist, chiar dacă acum era puternic colorat în roşu. Eşecul tentativei Titulescu – Litvinov este una din dovezile acestei realităţi. România Mare, numită sugestiv de Păstorel Teodoreanu „România Maria", a supravieţuit atît timp cît, prin guvernarea slugarnică a PNŢ şi prin domnia intervenţionistă a lui Carol al II-lea, a fost restabilită dependenţa totală a ţării de Marile Puteri întemeietoare. Această dependenţă a fost fatală statului naţional unitar român, care a fost abandonat în momentul cînd chiar Marile Puteri în cauză au început, ele însele şi pe teritoriul lor, să aibă serioase probleme cu Germania. De aici a rezultat un fapt pe cît de dureros, pe atît de evident: *destinul României a fost decis pentru viitorii 50 de ani între Germania şi Uniunea Sovietică, nu de Franţa, nu de Anglia sau de Statele Unite.* Măcinat în interior de efectele nocive ale imaturităţii democratice, de corupţie şi de discordie, sabotat de combinaţia Maniu-Carol, statul român s-a prezentat în faţa actelor decisive ale Istoriei extrem de slab, vulnerabil şi sărac. Toate răspunsurile sale politice – Mica Înţelegere –, economice – Pactul oţel-petrol – sau militare – retragerea din Basarabia – au fost penibile.

Aceste date istorice implacabile şi dureroase ar trebui să ne trezească la realism politic, economic şi militar, căci şi astăzi nu facem altceva decît să repetăm aceeaşi istorie. Scopul acestei cărţi este tocmai de a dezvălui crud erorile trecutului pentru a nu le repeta.

Revenind la momentul 1930, ar fi de observat că rezistenţa lui Iuliu Maniu la procesul de finalizare a complotului organizat împreună cu Carol Caraiman era determinată exclusiv de eliminarea Elenei Lupescu din combinaţie. Probabil că liderul ţărănist intuise unde este cheia mecanismului de acţiune a fostului prinţ şi încerca să o înlocuiască cu propria sa ferecătură. Lucrurile se desfăşurau însă mult deasupra manevrelor sale mărunte. Mai întîi a fost depistată acţiunea complotistă din Armată. Maniu a crezut că mişcare procarlistă din rîndurile ofiţerilor era consecinţa activităţii prinţului Nicolae şi nu s-a îngrijorat prea mult, fiind în sensul

înțelegerii survenite între ei. Așa cum am arătat, influența prințului Nicolae era iluzorie, atît prin neseriozitatea acestuia, ca individ, cît și prin lipsa de autoritate profesională. În Armată va acționa, de fapt, francmasoneria.

În primăvara anului 1926 se declanșase prin presă un conflict între loja *Unirea*, aflată sub obediența Marelui Orient al Franței, și *Marea Lojă Națională* din România în jurul tentativei acesteia din urmă de a scoate Ordinul Masonic Român de sub obediență străină. Fenomenul repeta în lumea discretă procesul politic descris mai sus, sau, poate, mult mai corect spus, reprezenta un simptom adînc al procesului politic care se va desfășura la suprafața publică. „În anul 1925, lojele de obedienţă franceză (Marele Orient al Franței), care îl combăteau fervent pe Ioan Pangal, se grupează formînd Marele Orient al României. În iulie 1926, Ioan Pangal își ia revanșa și organizează la București, cu ocazia instalării Înaltului Consiliu al Ordinului, o importantă reuniune masonică, la care au participat Suveranii Mari Comandori din S.U.A. (jurisdicție de Washington), Italia, Polonia și Cehoslavacia, plus reprezentanți de marcă din Franța și Austria"[376]. În cursul anului 1927 se înregistrează intrarea în francmasonerie a comandorului Păiș, din ordinul prințului Nicolae, pentru a-l informa asupra evenimentelor din sînul lojei[377]. Se va stabili astfel un canal de informații și de influență cu Armata, pe care însă îl va parazita, spre sfîrșitul anului 1928, ordinul ministrului de Război, generalul Cihoski, care va cere întocmirea unor liste cu ofițerii superiori care făceau parte din masonerie. „Anul următor, 1929, «pe cei mai mari în grad și în special pe acei ce făceau parte din Ministerul Armatei – nota generalul Cihoski – i-am sfătuit personal să se retragă»"[378]. Fără îndoială că Cihoski – apropiat al lui Maniu și implicat adînc în „Afacerea Skoda" – primise acest ordin de la primul ministru și incidentul, în sine, era un reflex al intersecției unor forțe ostile între ele, dar angajate independent în susținerea aducerii lui Carol pe Tron. Conform unor informații furnizate de un agent infiltrat (poate chiar comandorul

376 Radu Comănescu, Emilian M. Dobrescu, *Francmasoneria. O nouă viziune asupra istoriei lumii civilizate*, vol.1, Ed. Valahia, București, 1991, p. 140. (După urcarea pe tron a lui Carol al II-lea, Ioan (Jean) Pangal va deveni ministru al Propagandei și Informațiunilor, post înființat chiar de el.)

377 Horia Nestorescu-Bălcești, *Ordinul Masonic Român*, Ed. Șansa SRL, București, 1993, p. 172.

378 *Ibidem*.

Păiș!) în loja *Steaua Polară* din București, serviciile de informații românești au știut că „prin activitatea lui Mihai Negru, secretar de redacție la ziarul *Universul,* sunt recrutați pentru inițiere numeroși ofițeri, cu deosebire din aviație și marină, care apoi «sunt luați în primire și convinși la ideea că prințul Carol trebuie să vină în țară, că sunt datori să lucreze camarazii spre a-i cîștiga acestei idei întrucît starea rea de lucruri actuală nu poate fi înlăturată decît de un rege major și energic care nu poate fi decît prințul Carol [...]. Zilele trecute comandorul Bucholzer, din Școala navală din Constanța, a luat parte la o întrunire a membrilor lojii (*Steaua Polară*) cu care ocazie a ținut un discurs înflăcărat pentru prințul Carol [...] *sunt mulți evrei în această lojă și convingerea* (informatorului care relatează Serviciului de Informații) *este că evreii sunt aceia care au pus la cale totul pentru aducerea prințului Carol*, întrucît sunt siguri de el că-i va proteja în orice împrejurare și că în caz cînd ar izbucni mișcarea violentă de răsturnare a bolșevicilor, evreii, care vor cădea cei dintîi victime ai pogromurilor ce vor avea loc, vor fi tolerați a se refugia în masă în România"[379]. Dăm astăzi – cu ajutorul excelentei cărți a lui Horia Nestorescu-Bâlcești – de capătul celui mai scump fir al „Afacerii Carol", care se dovedește senzațional din prespectivă istorică: **În mai-iunie 1929, „evreii" știau de pregătirea unei izbucniri violente de răsturnare a bolșevicilor – URSS –, că vor urma pogromuri și că va fi nevoie de toleranța României pentru primirea refugiaților!** Această informație uluitoare provenită din mijlocul unei loji francmasonice din România se va dovedi exactă punct cu punct:

- În ianuarie 1933 Hitler ia puterea în Germania;
- La 20 martie este înființat lagărul de la Dachau;
- În decembrie 1933 cade sub gloanțe primul ministru I.G. Duca sub acuzația de pactizare cu „masonii";
- În 1939 începe exodul refugiaților din Polonia în România, pentru care va plăti cu viața primul ministru Armand Călinescu;
- La 22 iunie 1941 Germania atacă URSS;
- Cea mai mare comunitate evreiască din Europa se salvează în România sub regimurile dictatoriale ale lui Carol al II-lea și Ion Antonescu.

---

379 *Ibidem*, p. 174.

Pentru pregătirea venirii în țară a lui Carol Caraiman, o delegație francmasonică condusă de Ioan (Jean) Pangal, Mare Maestru al *Marii Loji Naționale*, și col. Ioan T. Ulic, venerabilul Lojii *Steaua Dunării*, se deplasează la 1 mai 1929 la Paris[380]. Conform personalității legionare dr. Șerban Milcoveanu, Carol a fost „adus în țară de Masonerie, în baza unei convenții secrete de subordonare"[381], dar nu există probe ale existenței acestei convenții, altele decît ceea ce s-a întîmplat concret între 1928 și 1940.

La începutul anului 1930, principalul mesager care ținea legătura între Iuliu Maniu și Carol Caraiman a devenit maiorul Victor Precup. Acest ofițer, căruia îi vom acorda mai multă atenție în capitolele următoare, a îndeplinit cele mai secrete și importante misiuni în cariera sa, făcîndu-și debutul cu o misiune crucială pentru Marea Unire din 1918 și sfîrșind ca general făcut de comuniști în 1948 și numit șef al Secției militare a Partidului Comunist din România. În faza critică a complotului, Precup a făcut naveta între Paris și București, ducînd și aducînd mesajele schimbate de Maniu și Carol Caraiman, care constituiau principalele elemente de negociere ale revenirii: intrarea în țară fără a fi arestat, conform legilor în vigoare; intrarea în Regență în locul lui Sărățeanu, marioneta lui Maniu; renunțarea la Elena Lupescu. Toate cerințele erau tentative ale primului-ministru de a-și asigura controlul asupra viitorului rege: pătrunderea în țară să se facă cu acordul *lui*, atunci cînd hotărește *el*; urcarea pe Tron să se facă din Regență, adică să fie rezultatul deciziei *sale*; să fie îndepărtată persoana care îl conducea în acel moment pe Caraiman, pentru a-l putea conduce *el*. Sigur că astăzi ne surprinde naivitatea lui Iuliu Maniu, dar în epocă Nicolae Iorga „descifrase" destul de repede marile lipsuri politice ale „Sfinxului de la Bădăcin" – un politician mărunt, ajuns în mod dubios președinte al Partidului Național din Transilvania și jucînd un rol major într-o Românie fără busolă. Carol a reușit să-i transmită indirect, printr-un emisar oarecare – nu întîmplător – că Elena Lupescu nu va reveni în țară dacă el va fi rege. „La sfîrșitul lunii mai a anului 1930, a trimis la Iuliu Maniu pe maiorul Precup să-l întrebe ce atitudine va avea în situația cînd el, Carol, se va hotărî într-o zi să vină acasă. Iuliu Maniu a cerut maiorului Precup să comu-

380 *Ibidem*.

381 Dr. Șerban Milcoveanu, *Corneliu Z. Codreanu, altceva decît Horia Sima*, vol. 1, Biblioteca „Înnierea" nr.7, București, 1996, p. 34. (Lucrare cu circuit închis, nu a fost dată publicității.)

nice lui Carol să nu întreprindă nimic, pentru că la 18 iulie va veni la Paris principele Nicolae, cu care să discute şi să încerce clarificarea lucrurilor, iar ceva mai tîrziu va veni însuşi Iuliu Maniu în acelaşi scop"[382]. Amînarea nu-i convenea lui Carol, pentru că ea era expresia dependenţei de actori secundari ai complotului – prinţul Nicolae şi primul ministru Iuliu Maniu –, care mai mult încurcau planul prin intenţiile lor de control. Încă din februarie 1930, Carol primise o informaţie de la vărul său, Franz Joseph de Hohenzollern-Sigmaringen, că Nicolae va face o deplasare cu automobilul în Occident, ocazie cu care „să discutaţi în persoană toate detaliile"[383]. Era clar că cei doi din ţară doreau să diminueze cît mai mult atuurile externe lor pe care le avea Carol la acea dată şi pentru asta aveau nevoie de timp. Maniu, prea mic pentru această bătălie, va ceda în faţa maiorului Precup, rugîndu-l să-i transmită lui Caraiman că, dacă „se va decide să facă un pas hotărîtor, independent, în el «nu va găsi un duşman, ci un binevoitor»"[384]. Era încă o *carte blanche* pusă de Maniu în mîna fostului dezertor. Întors la Paris, maiorul Precup îi va comunica lui Carol mesajul primului-ministru, apoi se va întoarce în ţară şi la 4 iunie îl va anunţa pe Maniu că deja Carol a plecat spre ţară. Era fals, dar mai mult era ultimul test pentru a se convinge dacă, anunţat că vine, guvernul va lua vreo măsură de siguranţă.

Timp de trei zile şi jumătate, Carol s-a informat precis asupra mişcărilor din ţară. Astfel a aflat că generalul Nicolae Condiescu (1880 – 1939) este în continuare de partea lui. Reamintesc că acest general este fostul aghiotant al său pe frontul din Moldova, că apoi îl însoţise în călătoria în jurul lumii, pentru a se asigura ruperea legăturii cu Zizi Lambrino, şi că făcuse pe servitorul în hotelul din Milano unde Carol fugise cu Elena Lupescu în 1925. Ei bine, *tocmai pe acest general l-a numit Maniu ministru de Război la 14 aprilie 1930*, pentru a asigura controlul Armatei la sosirea lui Carol. Generalul Condiescu, parte a complotului, îl va minţi pe regentul Miron Cristea, cînd acesta îl va întreba oficial: „Cu o zi înainte spune: «Armata este liniştită, totul în ordine, nici o grijă». (?) Fals. Trebuia să ştie totul"[385]. În după-amiaza zilei de 6 iunie

---

382 Cosma Neagu, Dr. Dumitru Marinescu, *Fapte din umbră*, vol. 3, Ed. Politică, Bucureşti, 1980, p. 67.

383 Paul al României, *op. cit.*, p. 154.

384 Cosma Neagu, Dr. Dumitru Marinescu, *op. cit.*, p. 67.

385 I.P.S.S. Antonie Plămădeală, *op. cit.*, Cap. Elie Miron Cristea, *Însemnări personale*, p. 401.

1930, patriarhul îi pune aceeaşi întrebare şi lui Iuliu Maniu. Primul ministru îi va răspunde: „Pînă acum în fiecare zi am ştiut unde e, ce face. De 4 zile a plecat din Paris spre Germania. Acolo i-am pierdut urma"[386]. Şi el mintea, pentru că la ora 0 din noaptea de 5 spre 6 iunie 1930, maiorul Nicoară, un alt agent al lui Carol, îl informase pe Maniu în detaliu asupra deplasării ilegale spre România: va pleca în dimineaţa de 7 iunie din Munchen cu un avion particular, va ateriza la Cluj pentru alimentare şi apoi va sosi în jurul orei 18,00 la Bucureşti. Totodată, Nicoară l-a „intoxicat" pe Maniu cu informaţia falsă că partidul lui Alexandru Averescu a pregătit un avion la Viena pentru acelaşi scop şi că există un complot paralel, care poate uşor să-l înlocuiască pe cel pregătit de primul ministru în funcţie al României[387]. De frică să nu primească averescanii meritele loviturii de stat, sau din precauţie, Maniu circulă în acea noapte şi a doua zi, dînd ordine şi pregătind sosirea lui Carol Caraiman. Acesta pleacă, într-adevăr, de la Munchen cu avionul, dar din cauza vremii proaste aterizează la Vad. De acolo pleacă spre Cluj, unde ajunge mai tîrziu decît era planificat. În sfîrşit, deşi avionul a fost surprins de o furtună deasupra Carpaţilor, Carol Caraiman ajunge la Bucureşti, pe aeroportul Băneasa în seara de 6 iunie 1930[388]. După toate probabilităţile, el intenţiona să aterizeze pe platoul din faţa Palatului Cotroceni, pentru a limita la maxim riscurile unei arestări, intrînd în palat şi punîndu-se sub protecţia unor unităţi fidele din Armată. El se va duce oricum mai întîi la cazarma Regimentului de vînători, din care dezertase în 1918, şi apoi la Cotroceni însoţit de fanfară. Deşi Maniu insistase ca personajul intrat în ţară cu paşaport fals să fie cazat într-un apartament de la Guvern, unde putea pertracta cu el în voie şi fără alţi intermediari, primul ministru s-a văzut nevoit să vină la Cotroceni şi să-i prezinte planul său, de altfel, cunoscut. Carol însă invită mai mulţi politicieni, şi în primul rînd din PNŢ, cu care se înţelege mult mai uşor şi mai bine asupra pretenţei sale principale: proclamarea ca rege. Ion Mihalache, secundul lui Iuliu Maniu în PNŢ, va fi unul dintre aceştia. De asemenea, va deveni carlist convins şi Gheorghe Brătianu, care va plăti cu excluderea din PNL pentru gestul acesta.

386 *Ibidem*, p. 402.

387 Neagu Cosma, Dr. Dumitru Marinescu, *op. cit.*, p. 68.

388 Vezi detaliile aventurii aeronautice la Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul al XX-lea (1918 – 1948)*, Ed. Paideia, Bucureşti, 1999, pp. 210 – 211.

A doua zi dimineaţă însă, observînd cum s-a întărit poziţia sa printr-o apatie a Armatei, dar prin sprijinul conducerii acesteia, prin adeziunea legionarilor şi a multor politicieni slugarnici, înţelegînd în sfîrşit amatorismul lui Maniu, Carol Caraiman cere ferm proclamarea sa ca rege. Primul ministru organizează o şedinţă de guvern – trucată pentru a-i da un alibi –, din care, cu şase voturi contra cinci, se pronunţă pentru proclamarea noului rege.

Scena care dezvăluie întregul complot s-a petrecut între Carol şi Maniu, în faţa patriarhului Miron Cristea: „El voia să fie proclamat rege. Maniu se provocase ca şi mine la: «Am jurat credinţă fiului Mihai». Îl voia regent. Atunci Carol i-a reflectat: «Ei bine, dar cînd cu Alba-Iulia, tot aşa ne-a fost înţelesul. Să fiu proclamat rege». Maniu s-a uitat odată la mine. Nu i-a convenit că prinţul Carol a trădat chestia. Era demascat"[389]. Ca individ lipsit de scrupule, Carol Caraiman şi-a trădat aliatul încă din prima zi, dezvăluind originea tentativei de lovitură de stat din 6 mai 1928, de la Alba-Iulia, originea „Marşului asupra Bucureştiului" şi a celorlalte acte ilegale pe care le înfăptuise primul ministru aflat acum în funcţie. În încercarea disperată de a-şi salva numele, Iuliu Maniu organizează o ambuscadă în mijlocul şedinţei de guvern, unde permite pătrunderea unui grup de 30 de parlamentari ai PNŢ, care cer vehement urcarea lui Carol pe Tron. Precizez aici că sistemul de conducere a parlamentarilor PNŢ de către Iuliu Maniu se sprijinea pe metoda *demisiei în alb*, pe care toţi trebuiau să o semneze atunci cînd erau aleşi în Parlament, astfel încît şeful partidului să o completeze şi să îi dea curs atunci cînd dorea să pedepsească un act de indisciplină. Prin această metodă nedemnă, Iuliu Maniu îşi asigura controlul absolut asupra parlamentarilor proprii. Nu se punea aşadar problema ca nişte membrii PNŢ să năvălească de capul lor în clădirea Guvernului şi să impună ceva primului-ministru. Sub zodia acestei comedii, guvernul face să treacă prin Parlamentul controlat majoritar de PNŢ şi apoi înaintează Regenţei un pachet de proiecte de legi care însemna *detronarea regelui legitim Mihai I* şi urcarea pe tron a lui Carol Caraiman, cetăţean care pierduse orice drept dinastic prin legi constituţionale. Patriarhul Miron Cristea refuză să semneze acest act. În conformitate cu art. 88, alin 3 din Constituţie „Regele

[389] I.P.S.S. Antonie Plămădeală, *op. cit.*, Cap. Elie Miron Cristea, *Însemnări personale*, p. 398.

(în cazul nostru, Regența) poate refuza sancțiunea unei legi". În aceste condiții, guvernul este demis, deoarece, prin prevederile art. 92 „Guvernul exercită puterea executivă în numele regelui (Regenței), în modul stabilit de Constituțiune". Iuliu Maniu face însă încă o scamatorie neconstituțională, dîndu-și demisia fără să demită și guvernul, numind în locul său pe George G. Mironescu. Regele Mihai I de România este detronat, deși, în conformitate cu Constituția din 1923, „regele se bucură de cele două privilegii monarhice: principiul irevocabilității și principiul inviolabilității. Este irevocabil în sensul că nu poate fi revocat, puterile sale fiind pe viață și ereditare. Este inviolabil în sensul că miniștrii săi sunt răspunzători"[390]. În sfîrșit, sunt abrogate prevederile art. 6 și 7 din legea privitoare la actele civile ale Familiei domnitoare (Statutul Casei Regale). O lege specială îl desemnează pe Mihai – Mare Voevod de Alba-Iulia, o altă invenție stupidă a grupării Iuliu Maniu și, totodată, încă o bătaie de joc la adresa Marii Uniri, precum și la adresa memoriei lui Ferdinand, încoronat la Alba-Iulia ca rege al României Mari.

Toate aceste încălcări ale prevederilor Constituției au reprezentat de fapt anulări *de facto* ale articolelor respective, prin crearea unui precedent și prin golirea de conținut a unor principii constituționale consacrate. Cea mai gravă anulare a fost aceea a art. 77, în care se preciza expres că puterile constituționale ale regelui trebuie să fie *legitime*, or Carol Caraiman pierduse legitimitatea prin actele de renunțare, devenite oficiale prin legi votate în Reprezentațiunea națională și promulgate de regele *legitim* al țării, Ferdinand I, fiind decăzut din toate drepturile dinastice. Chiar dacă am presupune că adunarea Parlamentului țărănist din 8 iunie 1930, care a votat aceste anulări ale articolelor din Constituție, ar fi produs în fapt o revizuire, actul ar fi fost tot neconstituțional, deoarece la art. 85 se preciza că „Nici o modificare nu se poate face Constituțiunii în timpul Regenței", iar inițiativa trebuia citită în Adunare de două ori, în interval de 15 zile. Concluzia juridică a actului din 8 iunie 1930, indiferent de interpretările care se pot da artificiilor nonjuridice ale ministrului de Justiție Grigore Iunian,

390 Ion Mamina, *Monarhia constituțională în România. Enciclopedie politică (1866 – 1938)*, Ed. Enciclopedică, București, 2000, p. 117.

Guvernul Maniu rezultat din lovitura de stat de la 7/13 iunie 1930

este în final una singură: *regele legitim al ţării a fost detronat şi pe Tron a fost urcat un rege ilegitim.*

Astfel de acte, conduse din interiorul structurii de putere, se numesc *lovituri de stat*. Denumirea de „Restauraţie" este o altă improvizaţie ridicolă, urcarea lui Carol Caraiman pe tron cu numele de Carol al II-lea nerestaurînd nimic, deoarece monarhia şi dinastia ţării îşi urmaseră cursul constituţional fără sincopă. Pentru că astfel de improvizaţii iresponsabile au întotdeauna doza lor mare de absurd, trebuie arătat că lovitura de stat din 7-13 iunie 1930 a produs şi un fapt unic în istoria monarhiilor din întreaga lume: tatăl şi-a detronat fiul, iar regele a devenit moştenitor al Tronului! După o săptămînă, Iuliu Maniu revine la conducerea Guvernului, în 13 iunie. Ne putem imagina că, privind spre Bucureşti din Panteonul geniilor nemuritoare, I.L. Caragiale s-a tăvălit pe jos de rîs.

Lovitura de stat de la 7-13 iunie 1930 a fost îndreptată împotriva Constituţiei democratice din 1923, pe care Iuliu Maniu nu o votase, şi, bineînţeles, împotriva regelui. Ea a creat cele mai grave

precedente pentru țară în viitorii ani și Istoria nu va întîrzia să se răzbune pe actorii acestui sabotaj la adresa sistemului democratic din România. Să recapitulăm faptele:

- guvernul refuză să demisioneze în momentul în care proiectele sale de lege sunt respinse; (la fel va proceda guvernul Petru Groza în 1946);
- regele legitim al țării este detronat cu argumentul că „situațiunea cere o schimbare care să ducă la întărirea statului"; (la fel vor proceda și comuniștii în decembrie 1947 și cu exact același argument);
- primul-ministru își poate da demisia fără să cadă și guvernul; (Carol al II-lea va specula în următorii ani acest act neconstituțional, schimbînd premierii care nu-i conveneau guvernului *său*);
- prin abrogarea legilor constituționale din 4 ianuarie 1926, Carol a fost recunoscut ca rege de la data morții regelui Ferdinand, *anulînd practic domnia legitimă a regelui Mihai I, dar și legitimitatea statului, împreună cu toate actele sale oficiale, între 20 iulie 1927 și 8 iunie 1930.*

Această ultimă constatare atinge faptul cel mai periculos pentru statul român. Într-adevăr, Carol a insistat ca domnia sa să fie recunoscută nu din 8 iunie 1930, ci din clipa morții tatălui său, adică din 1927. Cedarea lui Iuliu Maniu la această cerere a părut inexplicabilă pentru contemporani, care vedeau în manevrele sale de culise expresia unei inteligențe iezuite. În realitate, el pierduse orice control asupra puterii încă din ziua cînd a revenit la guvern, unde a constatat că noul rege îi introdusese deja doi oameni de-ai lui în Executiv.

Anularea legitimității statului român din 1927 pînă în 1930 i-a oferit lui Carol al II-lea o armă redutabilă cu care a putut impune voința sa discreționară în toate actele de guvernare, pentru simplul motiv că tot ce fusese aprobat și semnat de Regență trebuia să fie reconfirmat acum de rege.

Numirile în funcții din aparatul de stat, înaintările în grad din Armată, avansarea generalilor, legile date de Parlament și hotărîrile de guvern, deciziile patrimoniale și cel mai mărunt act care își dobîndise legitimitatea prin sancțiunea Regenței se aflau în mîna lui Carol. Și acesta nu a ezitat să-și plaseze oamenii de încredere,

conspiratori ca şi el, în funcţii, să-i controleze pe politicienii care vizau posturi ale aparatului birocratic, să condiţioneze recunoaşterea dreptului de proprietate de comisioane grase depuse în conturile gestionate de Elena Lupescu. Fără îndoială că şi instituţia monarhică şi-a pierdut sacralitatea, Carol permiţîndu-şi în mai puţin de 10 ani să devină preşedinte de partid politic, să desfiinţeze partidele politice, care oricum erau nişte figurante după lovitura de stat din 1930, să constituie camarila şi să conducă statul prin ea, să trăiască viaţa de familie cu metresa (soţia?) pe care patriarhul ţării o numea „femeie stricată" şi „cocotă ordinară".

În particular, prin aceeaşi manevră neconstituţională de înregistrare a domniei de la moartea tatălui său, Carol anula prin efectul legii şi divorţul de Elena, mama lui Mihai, astfel încît se confirmă situaţia de bigamie, contractînd apoi alte două căsătorii (una civilă şi una religioasă ortodoxă) cu Elena Lupescu.

Tot ceea ce se construise din 1866 pentru credibilitatea instituţiei monarhice în România şi pentru stabilitatea instituţiilor statului democratic s-a prăbuşit atunci. Apăruse un voevod de Alba-Iulia, ca o recunoaştere a existenţei separate a Transilvaniei, Bugetul statului susţinea bănci particulare, iar înzestrarea Armatei s-a făcut după principiul afacerii, fără nici un interes pentru nevoile de apărare ale ţării. În sfîrşit, regimul instituit prin lovitura de stat din 1930 va conduce inevitabil la dictatura regală, la pierderea integrităţii teritoriale şi la instalarea dictaturii militare, ţara trezindu-se în faţa celui de-al doilea război mondial fără rezervă politică şi dezorganizată militar, subordonată total pe plan extern intereselor altor state. Manevrînd şantajul legitimităţii, Carol al II-lea va slăbi pînă la pieire sistemul democratic, regimul parlamentar, monarhia şi politica externă ale ţării. Iuliu Maniu este principalul responsabil politic pentru această catastrofă şi primul vinovat dintr-un şir lung de vinovaţi. Legenda democratismului său şi a lipsei de recunoştinţă arătate lui de Carol al II-lea mai bîntuie şi astăzi lumea politică românească. Faptele însă îl acuză fără apel.

Pe cine a pus rege Iuliu Maniu

Elena Lupescu a fost descrisă şi a rămas în istorie ca o femeie uşoară ce a reuşit să-l subjuge sentimental pe Carol, astfel încît a fost capabil de orice gest pentru ea. Mulţi au legat această situaţie

de priapismul bărbatului şi de capacitatea de acuplare ieşită din comun a femeii. Am fi aşadar în situaţia unui caz patologic, motiv pentru care toate încercările diferiţilor apropiaţi de a-i despărţi ni se par astăzi ridicol-zadarnice. Din punct de vedere sexual, la fel ca în cazul Cuza – Maria Obrenovici, dar mult mai violent, relaţia dintre Carol şi Elena Lupescu se întemeia pe fenomene hormonale şi psihice care se aflau în afara normalului şi, din aceast motiv, imposibil de înţeles. Apetitul sexual anormal este însoţit de fenomene psihice care dau dependenţa de actul sexual şi care combină în mod paradoxal plăcerea cu durerea. Cuplul care reuşeşte să trăiască într-o astfel de fenomenologie – care displace omului obişnuit şi reprezintă subiectul de interes al medicului – ajunge să consume extazul în forme autosugestive, astfel încît dorinţele şi satisfacţiile alternează la nesfîrşit, chiar şi în absenţa contactului fizic. Asupra condiţiei sexuale a lui Carol ne-au rămas cîteva informaţii comune. Regina Maria invoca în anumite momente întîrzierea maturizării fiului său mai mare, iar din cercetările făcute asupra numeroaselor sale escapade de către agenţii Siguranţei rezulta o virilitate excesivă şi o apetenţă perpetuă. Ştim, de asemenea, că legătura cu Elena Lupescu nu a oprit contactele lui Carol cu diferite alte femei, multe luate de pe stradă. Partea cea mai nefericită a acestui comportament maladiv este latura psihică. Femeia care reuşeşte să înţeleagă procesele psihice şi fizice prin care trece bărbatul îl poate domina numai şi prin cunoaşterea şi împărtăşirea problemelor sale sexuale, chiar în absenţa unei predilecţii proprii pentru excesul sexual. Aşadar, Elena Lupescu nu trebuia să fie neapărat o mare curtezană, dar putea fi o excelentă psihanalistă. În cazul dominării de tip psihic, se instalează ceea ce Giordano Bruno numea *vraja circeică*, sentiment al unei puteri mistice exercitate de femeie asupra bărbatului[391]. Dacă dominaţia este însoţită de sacrificiu, ca în cazul extirpării benevole a uterului de către Elena Lupescu pentru a nu da moştenitori, bărbatul devine „sclav" pe viaţă, ideea de devotament depăşind orice altă senzaţie produsă de viaţă.

Transferînd toată această patologie sexuală în domeniul actelor publice, al calităţii de rege pe care o deţinea ilegitim Carol al II-lea, dar mai ales în domeniul Puterii, vom constata că Elena Lupescu îi domina comportamentul şi îi controla deciziile. Există o particularitate a cazuisticii acestei boli a bărbatului în contextul cuplului,

[391] Julius Evola, *Metafizica sexului*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 104.

anume efectele distructive ale furtunii hormonale în care trăiesc zilnic şi care duc la finalităţi premature: indivizii au o speranţă de viaţa redusă. Carol a murit de inimă la 59 de ani. Elena Lupescu a murit la 81 (sau 84) de ani, ceea ce în situaţia unui cuplu patologic sexual ridică un semn de întrebare. În cazul unei vieţi de excese, această longevitate nu are o explicaţie medicală. Iată de ce, la o analiză mai atentă asupra cuplului Carol – Elena Lupescu, vom constata că principala preocupare a celor doi era gestionarea Puterii şi, imediat în subsidiar, strîngerea unei averi. Ei au constituit împreună o „întreprindere", un parteneriat foarte strîns de afaceri[392]. Sunt argumente suficient de substanţiale pentru a solidariza un cuplu. Tocmai aici, dominaţia Elenei Lupescu pare cea mai pronunţată: îi face legăturile cu marea finanţă, îi perfectează comisioanele şi îi selectează furnizorii interni (de ex. Malaxa şi Auschnitt) şi externi, asigură sprijinul unor forţe oculte pentru revenirea lui în ţară şi urcarea pe Tron. Semnalul – e adevărat, insuficient de transparent – asupra acestei realităţi ne-a fost dat recent de regele Mihai: „Legătura regelui cu Magda Lupescu n-a fost doar o chestiune sentimentală. Implicaţiile politice au fost cu mult mai adînci şi mai greu de definit decît ne închipuim. Interesele au fost mult prea mari pentru ca anumiţi oameni să nu aprobe şi să nu încurajeze slăbiciunea regelui. Pe scurt, o afacere tenebroasă"[393]. Ce interese atît de mari îl obligau pe Carol al II-lea să depindă total de Elena Lupescu? Reprezenta cumva acest aventurier garanţia îndeplinirii misiunii României de refugiu pentru evreii din vestul şi centrul Europei în faţa urgiei ce urma să vie? Dacă da, misiunea era de înaltă umanitate. Problema este cu ce preţ.

În stilul epistolar, precum şi în însemnările sale zilnice, Carol ni se înfăţişează ca patetic, pasional atunci cînd e vorba de femeia iubită. Iar acest comportament nu se alterează cu vîrsta. În anii 1917 – 1918 era îndrăgostit de Ella Filiti. Într-o scrisoare trimisă Ellei la 3 ianuarie 1917, cînd bărbatul avea 24 de ani, el îi declara: „Ştiu că viitorul nu poate să rezerve inimii mele decît un singur destin: de a te iubi mereu din ce în ce mai nebuneşte, pînă la ultima

[392] Formula aparţine doamnei Roxana Moisescu, nepoata Elenei Lupescu, care trăieşte în Bucureşti. Distinsa doamnă mi-a semnalat că, la cererea Elenei Lupescu, formulată în 1972, descendenţii acesteia au trecut la catolicism.

[393] Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 112.

răsuflare, pînă la ultima picătură de sînge. Te iubesc, copila mea, cu tot sufletul meu, cu toată inima mea, cu tot gîndul meu, cu toată credința mea"[394]. Genul epistolar patetic la 24 de ani nu reprezintă o ciudățenie, ci o reacție normală vîrstei, la care trebuie să adăugăm și tonul vremii, abia desprins de tipologia caragialiană. Iată însă că la 45 de ani, stilul său afectat nu a suferit nici o modificare, după cum putem constata în rîndurile scrise la 21 mai 1938 pentru Elena Lupescu: „Doamne-Dumnezeule, păzește-o, dă-i sănătate, alină starea ei de nervi ca să pot să fiu și eu liniștit. Iubirea mea pentru dînsa tot așa de vie și de adîncă este, nici nu pot să-mi închipui viața fără ea. Am avut proba zilei trecute, cînd n-a venit din cauza seratei lui Max (Auschnitt), cu toate că am adormit, totuși chiar în somnul meu simțeam că-mi lipsește ceva. Doamne-Doamne, dă-i putere să reziste la vremurile grele ce se arată"[395]. Nu știm ce produsese „starea de nervi" a Elenei Lupescu, dar știm tot din jurnal că „bolnava" a petrecut la serata lui Max Auschnitt pînă la ora opt și jumătate dimineața. Acest tip de comportament infantil al regelui Carol al II-lea poate fi urmărit pînă la moartea sa prematură din 1953. Pe de altă parte, el poate fi doar un aspect al dedublării, anumite amănunte ale corespondenței sale trezind bănuiala falsității sentimentelor împărtășite.

Este de subliniat că în corespondența sa cu Ella Filiti apăreau încă de timpuriu temele logodnei oficiale. În scrisoarea din 3 ianuarie 1917, avem o mostră: „Tu ești logodnica mea și oricum eu te consider cu atît mai mult drept *Păsărica* mea". În scrisoarea din 11 ianuarie 1917, trimisă de la Petrograd, Carol ar vrea să o aibe alături de el pe *Păsărica* lui ca *prințesă*, reamintindu-i că îi este logodnică[396]. Partea care pare mult mai interesantă din această corespondență juvenilă este că Ella Filiti îl trata pe Carol cu destulă rezervă, realistă și, oricum, cu cele două frumoase picioare pe pămînt. Ea nu a marșat la promisiunile matrimoniale ale prințului moștenitor, și din acest motiv nu am avut un caz Filiti înaintea unui caz Lambrino. În schimb, Ella își începea scrisorile către el cu formula *Très, Tris cher ami* sau *mon tris cher ami*, într-o ambiguitate inteligentă a grafiei care sugera jocul de cuvinte „Dragă prietene trișeor". Probabil că Ella îl „citise" și cunoștea falsitatea

394 Biblioteca Națională, Serviciul Colecții Speciale, Secția Manuscrise, *MS 2134*, fila 2.

395 Regele Carol al II-lea al României, *Însemnări zilnice (1937 – 1951)*, vol. 1, Ed. Scripta, București, 1995, p. 142.

396 Biblioteca Națională, Serviciul Colecții Speciale, Secția Manuscrise, *MS 2130*, fila 1.

declarațiilor sale. În același fel, dat fiind că stilul nu s-a schimbat în ani, însemnările sale pentru Elena Lupescu – în mijlocul unui jurnal plin de fariseism – puteau fi expresia disimulării în care trăia. Că acest om a fost un simulant, nu mai încape nici un dubiu. Pus pe tronul și așa șubred al României, el se va înconjura de lingăi, împreună cu care a transformat toate trădările și afacerile sale în acte patriotice. Culmea disimulării este studiul *În zodia Satanei*, scris după război, în care dă lecții popoarelor despre democratismul său și despre cum a luptat pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a României. În final, ca și cînd n-ar fi avut nici o legătură cu problema, dă soluții și pentru evrei: „Națiunile Unite au datoria de a găsi undeva în această lume un petic de pămînt în care se va putea așeza un stat național independent evreiesc. Mari părți ale continentului american și african au locuri destul de productive, cu climă prielnică și cu o populație atît de rară ca să poată da o bună și echilibrată soluție acestei probleme"[397]. Deși *Satana* din cartea sa este Hitler, soluția pentru evrei este a acestuia.

Nu lipsește nici un sentiment pentru Elena Lupescu, cu excepția *geloziei*, deși numeroase dovezi ale faptului că femeia întreținea relații intime cu diferiți membrii ai anturajului se găsesc inclusiv în memoriile regelui Mihai. Comportamentul de soț căsătorit catolic, pe care Carol l-a afișat tuturor apropiaților, vine să întărească bănuielile că această legătură matrimonială a existat în fapt, ceea ce nu a împiedicat escapadele soților. Lipsa oricărui respect pentru instituția căsătoriei își avea originea – au spus-o rudele sale cel mai bine – în influența nefastă primită de Carol în anii critici de la preceptorul homosexual Mohrlen. Simona Lahovary era convinsă de această influență: „*Dans cette inconscience enorme, je continue à voir les mefaits de l'éducation de Moehlen*"[398]. O mărturie interesantă asupra comportamentului lui Carol aduce Pamfil Șeicaru: „Alterarea fizică a fost mai puțin vizibilă. S-ar putea găsi o oarecare corespondență între unele trăsături feminine ca: felul molatec de a da mîna, arta seducției, inconstanța, lipsa de voință, lipsa de memorie afectivă, folosirea cu mult rafinament a minciunii, oroarea de acte eroice, pasiunea pe care o punea sub dogoarea unei dorințe sexuale, căreia, odată satisfăcută, îi urma o totală indiferență. De altfel, n-a dat

[397] Regele Carol II, *În zodia Satanei*, Ed. Universitaria, București, 1994, p. 245.

[398] Simona Lahovary, *op. cit.*, p. 79.

dovezi de energie decît sub dominaţia unei pasiuni sexuale. Dar şi în aceste manifestări se pot identifica trăsături feminine"[399]. Şeicaru este convins că în adolescenţa lui Carol a existat un episod homosexual sau, mai corect spus, o agresiune sexuală care l-a marcat apoi toată viaţa. Cu ocazia unei anchete a poliţiei de moravuri în apartamentul dramaturgului Alexandru Davila, autorul prezumtiv al dramei *Vlaicu-Vodă*, dar şi notoriu homosexual, ca urmare a unei tentative de asasinat din partea unui iubit, printre persoanele găsite în condica de întîlniri a clubului homosexual era şi prinţul Carol. Justiţia şi Poliţia au muşamalizat cazul, distrugînd toate dovezile, impiedicînd totodată şi orice contestare a apartenenţei celebrei piese de teatru la Alexandru Davila. Astăzi el are un teatru în Piteşti. Ar mai fi de semnalat că în perioada războiului Carol avea trei logodnice – Ella Filiti, Zizi Lambrino şi actriţa Mirella Marcovici – cărora le-a propus simultan căsătoria şi – poate mult mai important – fuga la Paris. Zizi Lambrino a fost aceea care i-a folosit slăbiciunile de caracter şi, dorind să devină regină a României, şi-a inventat o origină bizantină, apoi l-a adus în faţa altarului din Odessa. Carol a avut numeroşi copii cu amantele sale – se cunosc cel puţin şapte –, iar comportamentul său faţă de aceştia este încă o dovadă a cazului său freudian: pasiune şi gesturi disperate cît timp logodnica era însărcinată, dezinteres total după ce copilul se năştea. Istoricul Dan A. Lăzărescu, care îl caracterizează pe Carol al II-lea drept un individ sîngeros, îl înscrie într-o categorie mai largă de dezaxaţi ai epocii: „Woodrow Wilson – paranoic, Împăratul Wilhelm al II-lea – paranoic născut cu umărul schilod, Lenin – sifilitic, Mussolini – sifilitic, Hitler – paranoic, Roosevelt – paralitic de la maturitate"[400].

Elena Lupescu, femeia cea mai versată din toate experienţele sale sexuale, a „citit" foarte repede „harta" emoţională a lui Carol şi a acţionat cu mare precizie asupra unui bărbat care, de fapt, era bolnav. Relaţia Carol – Elena Lupescu a avut, oricum, mai degrabă aspectul unui tandem politic, dominat de interese comune, de o puternică alianţă şi, probabil, de o foarte importantă misiune comună, care conţine, pînă la un punct, marea sa doză de generozitate.

399 Pamfil Şeicaru, *Istoria Partidelor Naţional, Ţărănist şi Naţional-Ţărănist*, Ed. Victor Frunză, Bucureşti, 2000, p. 270.

400 Dan A. Lăzărescu, *Confesiuni. Dialoguri cu Radu Ţoancă*, Ed. Hestia, Oradea, 1997, p. 73.

Punctul de unde misiunea îşi pierde noblețea este cel de la care se înlănțuie şirul crimelor politice din România antebelică: I.G. Duca, Corneliu Zelea Codreanu, Armand Călinescu...

Aşadar, un aspect care i-a apropiat a fost desconsiderarea totală a instituției matrimoniale, care pentru Elena Lupescu a avut mai mult un rol succesoral. Nici cu religia nu au stat prea bine, amîndoi cunoscînd fluctuații care în ultimă instanță s-au redus la materialism. Şi mai mult i-au unit concepțiile politice. Nu au fost comuniști, dar amîndoi au avut puternice înclinații politice socialiste. Nu există mărturie a unui om politic din preajma lui Carol care să nu confirme înclinațiile sale socialiste – care l-au apropiat şi de fascism – şi să nu amintească predilecția sa de a se înconjura cu „bolşevici" – indivizi care vedeau în regimul comunist viitorul omenirii. El presupunea dictatură, camarilă, uniforme şi partid unic. La acea dată, lucrurile astea nu erau la fel de clare ca acum. Carol al II-lea le va pune în aplicare pe toate, sfîrşindu-şi domnia ilegitimă ca şef al partidului unic: Partidul Renaşterii Naționale. De altfel, ideea de republică s-a aflat de timpuriu între proiectele sale. În consemnarea din 25 mai 1930, Simona Lahovary reproduce mărturia unei cunoştințe, Lala de Beloy, care „afirmă că prințul Carol i-a spus cîndva că nu vrea să fie rege, ci preşedinte de republică"[401]. În anul 1918, el a declarat anturajului său: „Ştiu bine că în 20 de ani România... va fi republică; de ce să fiu împiedicat atunci să trăiesc cum vreau?"[402]. Dacă această informație ar fi apărut mai tîrziu, în timpul dictaturii regale sau al constituirii partidului unic, am fi fost înclinați să o punem pe seama zvonului. Dar pentru că a fost făcută atît de timpuriu şi întreaga sa atitudine din următoarele decenii a slujit acest concept, afirmația trebuie privită ca un principiu de viață al celui ce a acceptat cu mare uşurință renunțarea, în mai multe rînduri, la calitatea de membru al familiei regale, precum şi legitimarea cu numele de Caraiman.

Încă o dată trebuie spus că toate aceste lucruri erau cunoscute în mediile politice româneşti şi că nu există nici un amendament pentru responsabilitatea de a-l urca pe acest individ pe Tronul României printr-o lovitură de stat.

401 *Ibidem*, p. 389.

402 Cosma Neagu, Dr. Dumitru Marinescu, *op. cit.*, p. 28.

O personalitate controversată: Iuliu Maniu

Şi Iuliu Maniu este beneficiarul unui mit, compus în urma morţii sale tragice şi întreţinut de apropiaţii săi care au supravieţuit dictaturii comuniste. Din păcate, mitul unui Iuliu Maniu luptător pentru democraţie a folosit doar reconstrucţiei unui partid, fără a se constitui în model pentru societatea românească de după 1989. Marele avantaj al mitului Maniu este că atît social-democraţii actuali, cît şi foştii legionari văd în el imaginea unei mari personalităţi democratice, pentru că a fost pe rînd aliatul Stîngii şi al legionarilor. O analiză asupra performanţei politice a lui Iuliu Maniu din pespectiva Dreptei lipseşte. Un curent, puternic politizat, al demitizării cu orice preţ împiedică şi dezvoltarea mai largă a acestui subiect, iar dorinţa expresă tocmai de a nu politiza acest studiu limitează poziţia autorului la analize întemeiate pe documente şi mărturii ale epocii. Oricum, problema demitizării este deja eronat abordată. În primul rînd, nu trebuie confundate miturile fondatoare ale poporului român cu performanţa unui om politic, chiar dacă el se revendică de la acestea. Miturile fondatoare sunt intangibile nu pentru că ar decreta cineva interdicţia de a le atinge, ci pentru că sunt fundamentale, s-au constituit şi au participat la geneza noastră ca popor, au rezistat nealterate timp de aproape două milenii şi sunt deja implantate – cum spuneau Mircea Eliade, Petre Ţuţea, Lucian Blaga sau părintele Stăniloaie – în conştiinţa colectivă a românilor.

Ca popor creştin – în ciuda avatarurilor religiei sale –, românii trăiesc şi astăzi în cultul mitologiei lor esenţiale, raportîndu-se intim la ea. De altfel, politica reprezintă doar un strat trivial al energiei unui popor, pe care trebuie să-l dezvolte pentru a-şi gestiona slăbiciunile sociale. Pornind de la acest principiu, problema demitizării este, de fapt, problema modelului. Legenda are menirea de a crea un erou a cărui existenţă şi activitate să reprezinte un model moral, dar şi o explicaţie pentru evenimentele cuprinse în istoria timpurilor sale, în măsura în care acesta le-a influenţat prin performanţele lui. Uneori construcţia eroică este atît de puternic deformată, încît reflexul său istoric se pierde, motiv pentru care sugestia morală a existenţei sale devine o diversiune, iar istoria un fals. Mitul devine o himeră, nu o dată chiar periculoasă pentru un popor. Alteori, eroul lipseşte şi este creat artificial pentru a popula

cu personalități evenimente controversate sau ascunse cunoașterii publice.

Lucrarea de față nu are intenția de a demitiza eroi politici, ci de a atrage atenția asupra a două aspecte problematice ale legendelor moderne: 1. Nu întotdeauna eroul corespunde modelului. 2. Nu întotdeauna acel erou este cel mai reprezentativ sau unicul pentru vremurile pe care le ilustrează. În ultimă instanță, avem dreptul să ne punem întrebarea dacă eroii noștri moderni cei mai populari – Alexandru Ioan Cuza, Ion Antonescu sau, mai recent, Iuliu Maniu cu statuie în fața Senatului – sunt modele autentice. Toți trei au dat lovituri de stat; Cuza și Antonescu au condus regimuri autoritare, iar Iuliu Maniu a dat peste cap sistemul democratic, punînd un aventurier pe Tron. Trebuie să ne hotărîm ce vrem. Astăzi, societatea românească dă impresia că își caută modelul în democrație, fapt care se bate cap în cap cu miturile politice la care se raportează. Și încă ceva: foarte puțini se întreabă cum se face că activitatea eroilor noștri cei mai populari s-a terminat atît de prost pentru țară? În același timp, pe măsură ce Cuza este hiperbolizat, de Barbu Catargiu nu se cunoaște nimic; în timp ce Bălcescu, Kogălniceanu sau Nicolae Titulescu navighează prin istoriografie fără adversari, Brătienii, Lascăr Catargiu, sau Petre Carp rămîn închiși inexplicabil între pereții înguști ai unui partid. Tineretul habar nu are cine a fost mitropolitul Nicolae Bălan. Nu se înfățișază nici astăzi cine sunt autorii Marii Uniri din 1918, de parcă românii s-ar fi adunat la Alba-Iulia ca urmare a unei transe, așa cum încă nu știm prin ce impuls au ajuns Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Petre Țuțea sau P.P. Panaitescu tocmai în Mișcarea legionară. Și să nu uităm cea mai mare diversiune: opera politică a fondatorilor Mihai Eminescu, Ion Luca Caragiale sau Nicolae Iorga este considerată și astăzi fără valoare, produs al naivității unor intelectuali visători. Nimic mai fals.

Iată unde este agresiunea la miturile fondatoare!

Statura de luptător pentru democrație a lui Iuliu Maniu a început să se construiască după anul 1941, mai precis după decizia greșită a Conducătorului Ion Antonescu de a trece trupele române peste Nistru. Se împlineau mai mulți ani de cînd legăturile occidentale ale liderului țărănist, mediate prin Budapesta, îl aduseseră în situația de a fi cel mai important agent de influență al puterilor

anglo-saxone în România. Astăzi ştim că Iuliu Maniu a fost finanţat ca agent britanic în România pentru a constitui o opoziţie democratică la regimul progerman al lui Antonescu[403]. Protestele sale, sub forma unor memorii înaintate lui Antonescu, erau expresia atitudinii acestor puteri faţă de decizia unilaterală a Conducătorului. De altfel, dacă privim cu atenţie limbajul mareşalului din răspunsurile sale, vom înţelege că el răspundea de fapt Occidentului, sub acoperirea unei replici adresate reprezentantului lor. Reamintesc că Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii nu au reacţionat oficial împotriva României decît după ce a fost trecut Nistrul, din motivul simplu că nu acceptaseră modificările de frontieră produse ca urmare a Pactului Ribbentrop – Molotov, Basarabia fiind recunoscută ca pămînt românesc. Atacarea Uniunii Sovietice pe teritoriul acesteia a schimbat total atitudinea Marii Britanii şi a SUA faţă de noi, cu consecinţa bombardamentului asupra oraşelor noastre şi, mai ales, a desemnării României ca stat agresor şi învins la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial.

În toată această realitate a raportului de politică internaţională din care a căzut România sub ocupaţie sovietică există un paradox fascinant: orientarea anglo-saxonă a lui Iuliu Maniu şi a partidului său reprezenta o premiză pentru intrarea postbelică a României în zona de influenţă cea mai prielnică dezvoltării democratice şi capitaliste. Altfel spus, orientarea lui Iuliu Maniu era cea corectă, iar ţara noastră făcea primul pas către cea mai bună soluţie pentru sistemul său politic. Maniu se înscria astfel – e adevărat, foarte/prea tîrziu – în traseul dezirabil pe care îl prefiguraseră vizionar conservatorii, reprezentînd debil, dar totuşi, rezerva politică de care are nevoie întotdeauna un stat. La fel de paradoxal şi pe plan intern, Maniu îşi împingea partidul său clasic de Stînga spre Dreapta conservatoare, astfel încît el rămîne pentru istorie ultima personalitate politică a Dreptei româneşti pînă la Corneliu Coposu în 1989. Tentativele lui Iuliu Maniu de a se opune instalării sistemului bolşevic în România, după 23 august 1944, şi martirajul său în închisorile comuniste au fixat imaginea sa în legendă. Protejată de imaginea personală de victimă, compusă împreună cu imaginea de victimă a ţării, la care s-a adăugat abuziv legenda unui trecut unionist

403 Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, vol. 2, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1995, pp. 391 – 407.

eroic, figura istorică a lui Iuliu Maniu se îndepărtează rapid de responsabilitatea pe care a avut-o în dezastrul țării și beneficiază astăzi de un elogiu discutabil: „personalitate emblematică a luptei pentru libertate națională", care a urmărit „cu o consecvență exemplară idealurile sale politice democrate" și care sunt o consecință a „conduitei sale în viața publică, fermității hotărîrilor și neacceptării compromisurilor". Părerea contemporanilor avizați, dar mai ales faptele sale dinainte de 1941 nu se potrivesc cu această imagine.

Probabil că anul 1934 este cel care marchează încetarea oricărei influența exercitate de Iuliu Maniu asupra politicii statului român. Este anul în care liderul țărănist simte nevoia unor justificări pentru actul cel mai grav din cariera sa politică: lovitura de stat din 7 – 13 iunie 1930. El a întocmit un text menit a fi dat publicității cu titlul *Memoriul domnului Iuliu Maniu în chestiunea Restaurației* și pe care Carol al II-lea l-a interzis, din motive lesne de înțeles. Memoriul a apărut în străinătate, iar originalul s-a păstrat în „Arhiva Braniște", putînd fi consultat astăzi la Biblioteca Națională a României. Acest document ar fi fost sigur o pagină de istorie românească dacă nu ar conține, în fapt, doar o tentativă a lui Iuliu Maniu de a deforma realitatea frustră a vinovățiilor sale. Încă din debut, textul înfățișează o declarație de loialitate față de Monarhie, deși există suficiente mărturii ale unor oameni politici apropiați – Averescu, Vaida-Voevod, Iorga, Mihalache – asupra cochetării sale cu republica înainte de 1930. Iuliu Maniu mai face acolo o declarație surprinzătoare: prin „abdicarea"(!) prințului moștenitor Carol în 1925 ar fi fost lovite „cele trei condițiuni esențiale ale Instituției monarhice: *stabilitatea*, *continuitatea* și *autoritatea*"[404]. El plasa astfel instituția monarhică deasupra Constituției și în afara realității, deoarece Casa noastră Regală era *stabilă*, aveam rege – minor, dar asta nu are nici o importanță în plan instituțional –, Mihai I era moștenitor în linie directă și legitimă a regelui Carol I, asigurînd astfel *continuitatea*, iar *autoritatea* Monarhiei nu era pusă în discuție decît de partidele și organizațiile marxiste, care reprezentau o minoritate insignifiantă. Am arătat deja mai sus cum a deformat Iuliu Maniu conținutul intervenției sale din Consiliul de Coroană de la Sinaia din 31 decembrie 1925, cu scopul de a justifica mai tîrziu repetatele sale încălcări ale Constituției și ale legilor

404 *Iuliu Maniu în fața istoriei*, Ed. Gândirea Românească, București, 1993, p.123.

țării („Parlamentul separat", „Marșul asupra Bucureștiului", dizolvarea Parlamentului în 1928, lovitura de stat din 1930) sub acoperirea dorinței de a „stabiliza" Monarhia cu aventurierul Carol Caraiman pe Tron. În continuare, Iuliu Maniu dezvăluie toate demersurile sale ilegale pentru detronarea regelui Mihai I și coboară problema loviturii de stat la faptul trivial al prezenței sau absenței Elenei Lupescu în țară. O altă declarație din acest memoriu era un fals grosolan: „După dejun, la ora 3,30, m-am prezentat la Regentul Patriarh Miron, i-am comunicat sosirea A.S.R. Prințul Carol, cerîndu-i învoirea pentru intrarea Lui în țară și intrarea în Regență, învoire pe care a dat-o fără nici o ezitare"[405]. În sfîrșit, memoriul se încheie cu o lungă înșiruire a decepțiilor și frustrărilor sale pentru atitudinea regelui pus pe Tron cu atîtea riscuri constituționale.

Tot în anul 1934, Nicolae Iorga publica o carte stupefiantă despre fostul său aliat politic, Iuliu Maniu, pe care o inaugura cu o declarație de bună credință: „Aceste pagini, în care nu voi îngădui pasiunii sau interesului momentan să iea cuvîntul în dauna adevărului istoric, sprijinit pe incontestabile documente contemporane, mi-au fost impuse, cu toate greutățile ce apasă asupra timpului meu, de o datorie de conștiință"[406]. Născut în 1873, ca nepot de soră al lui Simion Bărnuțiu, Iuliu Maniu s-a aflat mereu, pînă în 1918, la periferia luptei românilor din Transilvania pentru revenirea la patria mamă. Între 1906 și 1910, cu intermitențe, a fost deputat în Parlamentul de la Budapesta. Aici a ținut, sporadic, cîteva cuvîntări care, în sensul luptei românilor pentru unitate națională, nu au contat și nu au rămas în amintire, fiind evocate sub diferite interpretări abia după ce a ajuns lider politic în România Mare. În schimb, Nicolae Iorga identifică mîhnit cîteva declarații cît se poate de nepotrivite pentru un român. De exemplu, marele istoric găsea că declarația lui Iuliu Maniu față de Ungaria: „suntem cu toată curățenia sufletului nostru fii credincioși ai acestei țări", nu era deloc patriotică. Ba, dimpotrivă, Iuliu Maniu se declara în ședința din 28 iulie 1906 a Parlamentului de la Budapesta *patriot maghiar*, ripostînd la invectivele care i se aduceau pentru că este etnic român: „Invectivele acestea – cer scuze pentru expresiunea (*sic*) – se îndreaptă în contra noastră totdeauna cu gîndul rezervat

---

405 *Ibidem*, p. 133.

406 N. Iorga, *Istoria unei legende: Iuliu Maniu*, Ed. Datina românească, Vălenii de Munte 1934, p. 3.

că noi nu suntem *fii aşa de credincioşi şi de buni ai acestei patrii*, după cum s-ar putea pretinde de la noi din punct de vedere etic şi omenesc. Daţi-mi voie să declar că impresia aceasta a d-voastră nu are nici o bază reală. Niciodată nu veţi putea arăta vreun exemplu din istorie în care să dovediţi că noi ne-am fi aliat o singură dată cu *duşmanii ţării*"[407]. Acest răspuns venea la acuzaţia că românii sunt duşmanii „patriei" ungare, ca urmare a participării unor delegaţii transilvănene la festivităţile de la Bucureşti, organizate cu ocazia sărbătoririi a 40 de ani de domnie ai lui Carol I. Şi, pentru a nu exista nici un dubiu, Iuliu Maniu subliniază în aceeaşi cuvîntare: „Baza patriotismului nostru e că trecutul nostru e legat de această ţară *întocmai ca şi viitorul nostru... Susţinerea Ungariei şi în general a Monarhiei austro-ungare este o necesitate politică şi internaţională, atît pentru români, cît şi pentru maghiari*. Conştiinţa acestei necesităţi şi sinceritatea sentimentelor este punctul de mînecare al activităţii noastre politice"[408]. În sfîrşit, Iuliu Maniu îşi va încheia funestul discurs cu următoarele cuvinte: „Trecutul nostru e legat de ţara aceasta întocmai ca şi sentimentele noastre, *aspiraţiunile noastre de viitor vrem să le realizăm aici, în Ungaria*, cercînd baze sigure în ţara aceasta pentru dezvoltarea noastră culturală şi economică"[409]. Este important de precizat că aceste declaraţii au fost cercetate de Iorga în arhiva Parlamentului de la Budapesta, în original în limba maghiară, şi că au fost publicate în ziarul românesc *Unirea* din Blaj. De altfel, în acest ziar, care aparţinea catolicilor şi greco-catolicilor din localitate, chiar sub nasul deputatului budapestan Iuliu Maniu, un profesor pe nume Alesiu Viciu scria următoarele: „La alte popoare, o nulitate ca Eminescu ar fi murit ignorat şi uitat" şi înfiera „cultul ruşinos al lui Eminescu"[410].

Şocul acestor realităţi transilvănene pe care nu le-am cunoscut – şi asupra cărora nu insist, cu dorinţa de a nu-mi pierde obiectivitatea auctorială –, ar fi putut fi atenuat dacă am afla că, în acea perioadă dificilă şi sub regimul de teroare austro-ungar, intelectualii noştri au fost nevoiţi să facă unele compromisuri pentru a salva vieţi, instituţii româneşti şi idei aflate în pericol de a fi oprimate. Altfel spus, este posibil ca Iuliu Maniu să fi avut o „schemă" pen-

[407] *Ibidem*, p. 17.

[408] *Ibidem*. (În text apare cuvîntul *mînecare*, oarecum greu de explicat, dacă nu este cumva o greşeală tipografică în loc de cuvîntul *plecare*.)

[409] *Ibidem*, p. 18.

[410] *Ibidem*, p. 19.

tru a-i păcăli pe asupritori? Realitatea istorică arată că nu. În totală contradicție cu declarațiile abominabile la adresa lui Eminescu din ziarul canonicilor blăjeni, preotul ardelean Ilie Miron Cristea (viitorul Patriarh) își dădea doctoratul la Budapesta, în inima Ungariei, cu o superbă teză: „Opera poetică a lui Mihai Eminescu", pe care o publica în limba maghiară. Tot la Budapesta, Octavian Goga și I. Tăzlăoanu scoteau publicația *Luceafărul*, „spunînd îndrăznet ce simte și vrea un neam întreg". Ion Agîrbiceanu milita pe față pentru națiunea română, iar preotul greco-catolic Augustin Bunea, chiar din Blaj, făcea declarații categorice împotriva proiectului legii care intenționa să interzică folosirea limbii române: „Cereți-ne sîngele, cereți-ne averea și le dăm, dar, cînd ne cereți sufletul, atunci avem și noi cuvînt. Poporul român își are religia sa, limba sa și cultura și literatura sa, are poeți celebri, cunoscuți în Europa întreagă și traduși în limba maghiară. [...] Proiectul limbii este un adevărat atentat contra existenței poporului român și a Bisericilor sale"[411]. Episcopul Vasile Hossu, care poate că risca mai mult decît oricare alt român, protesta public: „Susțin cu toată liniștea – și voi primi cu durere contra-afirmația documentală – că, de o mie de ani de cînd locuiesc pe țărmii acestor patru rîuri românii și maghiarii, alături unii de alții, n-a fost o singură mișcare, niciun moment cînd poporul românesc ca atare să fi dat dovadă de sentimente iredentiste"[412]. În aceste probleme fundamentale, deputatul budapestan Iuliu Maniu, care era de așteptat să reprezinte interesele românilor, avea o voce foarte slabă sau tăcea, nefiind practic implicat în lupta pentru păstrarea identității naționale și culturale, rezumîndu-se la comentariul juridic sau ocolind pur și simplu subiectul. Celebrul episod al preluării poliției Vienei, evocat de Corneliu Coposu, ocazie cu care Maniu a devenit „ministru de război" peste o armată de 160 000 de soldați și ofițeri români, nu explică de loc cum s-a făcut că la Marea Adunare de la Alba-Iulia a ajuns doar un detașament din Regimentul 83 Orăștie, „în proporție de 90% român"[413](!). Oricum, abia în preajma Adunării Naționale de la Alba-Iulia, Iuliu Maniu devine mai activ și în mod deschis de partea unei uniri cu Vechiul Regat.

S-a afirmat că Maniu a avut un rol foarte important în organizarea Transilvaniei după gonirea administrației austro-ungare. Fără

411 *Ibidem*, p. 20.

412 *Ibidem*, p. 23.

413 *Iuliu Maniu in fața istoriei*, Ed. Gândirea Românească, București, 1993, p. 38.

îndoială că, şi în calitate de şef al „guvernului" transilvănean, a contribuit la desemnarea noilor funcţionari, dar nu trebuie să uităm că, încă dinainte ca românii să se adune la Alba-Iulia, generalul Moşoiu a trecut la desfăşurarea trupelor pînă la Tîrgu Mureş, apoi Uioara, ocupînd podurile peste rîul Mureş, asigurînd libera adunare şi exprimare a românilor, pentru a intra în 24 decembrie 1918 în Sibiu. Sub administraţia trupelor generalului Moşoiu, Iuliu Maniu a trecut liniştit la organizarea administrativă incipientă a teritoriului[414]. Să nu uităm că în foarte scurt timp generalul Moşoiu va deveni guvernator al întregii Ungarii, postură în care a trecut la reorganizarea administrativă a statului vecin şi la aprovizioarea cetăţenilor, dovedind calităţi organizatorice remarcabile. Concluzia istoricului Nicolae Iorga, ca urmare a cercetărilor făcute pentru a descoperi contribuţia lui Iuliu Maniu la lupta românilor transilvăneni, este că *activitatea sa politică în slujba românismului este nulă*. Iorga consideră că originea acestei atitudini distanţate faţă de problematica românească se află în tinereţile avocatului bancar „de eleganţă feminină", care şi-a făcut „studii de liceu la o şcoală ungurească, de caracter calvin îngust" în Zălau şi „studii de drept la cea mai înapoiată Facultate din toată Europa, instituţie medievală, sprijinită de *Approbatae Constitutiones* ale lui Verboczy: şcoala de desnaţionalizare din Budapesta"[415]. În 1946, Iuliu Maniu îi va declara lui Dan A. Lăzărescu: „Eu nu mi-am făcut studiile la Blaj, cum se crede, ci la cel mai riguros institut pedagogic din lume, la Institutul Calvinist din Debrecen". Considerat nu mai mult decît un avocat provincial, cu viaţă naţională şi activitate politică mediocre, înscris ca ofiţer în armata austriacă şi luptînd contra aliaţilor României, în timp ce ofiţerii români dezertau pe capete şi se înrolau în Armata României sau în Armata franceză, Iuliu Maniu va apărea cu totul inexplicabil şi destul de suspect la conducerea Consiliului Dirigent din Transilvania. La începutul anului 1919, după moartea protectorului său – şi chiar mai mult decît atît! – Gheorghe Pop de Băseşti, şi după interimatul lui Teodor Mihali, Iuliu Maniu ia locul de preşedinte al Partidului Naţional din Transilvania. Iorga va declara dezarmat: „Nu mi s-a spus niciodată în ce condiţii l-a căpătat d. Maniu". Suspiciunile marelui istoric român, care poate fi oricînd şi el suspectat de subiectivism, persistă şi astăzi, dacă analizăm cu obiectivitate

414 Ion Rusu Abrudeanu, *România şi războiul mondial*, Ed. Socec, Bucureşti, 1921, p. 259.
415 N. Iorga, *op. cit.*, p. 6.

acțiunile lui Iuliu Maniu de cîte ori a fost vorba de minoritatea maghiară, de bisericile românești, de propaganda iredentistă declanșată în Europa pentru a sprijini eforturile sale de aducere în țară a lui Carol Caraiman, toată povestea aceea nebuloasă cu lordul Rothermere, Concordatul cu Vaticanul, a cărui anexă cu recunoașterea României Mari este furată din Ministerul de Externe sub guvernarea sa, scandalul de spionaj din Afacerea Skoda etc.

Este interesant că Iuliu Maniu nu a explicat niciodată aceste ciudățenii din biografia sa, preferînd să dea declarații categorice și patriotice de tipul: „între poporul român și între poporul maghiar nu poate să existe transacțiune: ori noi, ori ei", dar numai după 1920, cînd lucrurile erau clare. Slăbiciunea românilor pentru declarația patriotică l-a scutit de explicații. Doar Miron Cristea, în particular, așa cum am văzut, l-a tras de guler. Fără a îmbrățișa cu totul opiniile lui Nicolae Iorga, alt susținător al urcării lui Carol Caraiman pe Tron și care răspundea prin această biografie minciunilor din memoriului din 1934 al lui Maniu, nu putem să negăm că în privința „personalității emblematice a luptei pentru libertate națională" există serioase dubii.

Marea Adunare de la Alba-Iulia, ca detaliu. Așa cum am arătat pe larg, programul naționalist desfășurat de Partida Națională și apoi de Partidul Național Liberal în Transilvania a implicat o activitate complexă pentru pregătirea Marii Uniri. Din punctul de vedere al liberalilor, în primul rînd din punct de vedere brătienist, Partidul Național din Transilvania fusese înființat, sprijinit politic și finanțat în ideea acțiunii sale ca aripă transilvăneană a mișcării naționale generale a românilor și, în particular, ca aripă ardeleană a PNL. Atît Ion C. Brătianu, cît și Ionel I.C. Brătianu, deși au folosit instituțiile statului – Guvernul, Serviciul Secret și Banca Națională – pentru a conduce activitățile naționaliste din Transilvania, nu au încetat niciodată să privească acest demers din perspectiva unei acțiuni partinice. La intrarea în primul război mondial, Ionel I.C. Brătianu îi privea pe luptătorii naționaliști transilvăneni ca pe agenți ai săi, deși ei erau în fapt agenți ai mișcării naționale. Suprapunerea tipic brătienistă a proiectului național cu proiectul liberal se sprijinea practic pe interpretarea activităților României în Transilvania aflată sub ocupația Imperiului Austro-ungar, drept acte politice ale PNL, pe considerentul că numai acest partid acționa acolo și numai cînd venea el la putere se producea o nouă

activare financiară, logistică şi informaţională. Totodată, Banca Naţională, aflîndu-se sub control liberal, asigura continuitatea implicării în mişcarea naţionalistă din Transilvania, indiferent cine guverna la Bucureşti. Partidul Conservator, fidel orientării sale progermanice şi alianţei cu Austria, fie nu intervenea, fie se făcea că nu vede.

În toată perioada scursă de la înfiinţarea Partidului Naţional din Transilvania şi pînă la izbucnirea primului război mondial, mişcarea naţionalistă din Transilvania a cunoscut însă propriile sale convulsii. *Privită astăzi cu răceală ştiinţifică, ea conţine eroism, laşitate, trădare şi paradox, caracteristice unei mişcări vii, adevărate şi care tocmai de aceea nu poate fi izolată în tiparele unei acţiuni dirijate de cineva.* Cam de la debutul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea, mai ales sub influenţa Bucureştilor, mişcarea naţionalistă din Transilvania a avut un caracter militant antimaghiar, pe alocuri revoluţionar de tip modern european, pornind de la principiul autodeterminării. Lupta cu opresorul maghiar era deschisă, fără echivoc şi declarat unionistă. Lovită de riposta dură a autorităţilor austro-ungare şi dependentă de forţa şi stabilitatea Patriei Mamă – care nu reprezentau un fenomen continuu şi ascendent –, mişcarea naţionalistă din Transilvania a fost supusă slăbiciunilor doctrinare, adică afectată de conflictul dintre căile diferite de acţiune, susţinute de fracţiuni diferite ale organizaţiei.

Primul paradox al acestui fenomen a fost acela că perioada dintre 1869 şi 1903 a fost declarată ca *pasivistă*, deoarece implica nerecunoaşterea Parlamentului de la Budapesta, neparticiparea la alegeri, revendicerea constantă a reînfiinţării unei Diete a Transilvaniei, corespunzător realităţii istorice că prezenţa Transilvaniei în Imperiul Austro-ungar era ilegitimă, că Transilvania avusese o dezvoltare autonomă faţă de Ungaria şi că dualismul fusese o decizie abuzivă în ce privea drepturile românilor. Pe această linie doctrinară, unirea cu România urma să se producă la un moment prielnic ca o *reîntregire naturală*, care nu implica artificii instituţionale, tratative, declaraţii de unire sau mari adunări, Transilvania şi transilvănenii considerîndu-se parte dintotdeauna a României, aflată doar vremelnic sub ocupaţie străină. O intervenţie militară a României în Transilvania avea astfel caracterul unei cam-

panii de *eliberare* a teritoriului ocupat. Dacă, o dată cu trecerea Carpaţilor, populaţia românească din Ardeal se răscula, agenţii naţionalişti se activau şi treceau la sabotarea instituţiilor şi forţelor ocupaţiei austro-ungare iar Partidul Naţional prelua conducerea politică a eliberării, cercul variantei naţionaliste a reîntregirii se închidea perfect. Din moment ce Transilvania era dintotdeauna pământ românesc, iar integrarea în România devenea doar o problemă militară şi geografică, actele de voinţă, declaraţiile sau adunările populare în favoarea Unirii erau inutile, pentru că *ar fi pus în discuţie o opţiune din mai multe.*

Din punct de vedere istoric, etnic şi naţionalist, transilvănenii nu aveau ce să decidă, din moment ce erau români, parte a României istorice, existînd o singură opţiune. Exact aceasta era gîndirea lui Ionel I.C. Brătianu în momentul intrării în război. Bătrînii luptători transilvăneni, memorandiştii şi toţi cei care fuseseră sprijiniţi în activitatea lor de la Bucureşti şi Iaşi gîndeau la fel, chiar dacă unii puneau la îndoială organizarea lor ca aripă ardeleană a PNL. Paradoxul este tocmai acesta: ei au rămas în istorie ca adepţi ai *pasivismului*, pentru că refuzau să recunoască autoritatea ocupaţiei străine, dar reprezentau în realitate doctrina naţionalistă cea mai radicală. Acesta este şi motivul profund al agresiunii brutale a ocupantului asupra Mişcării memorandiste. Budapesta ştia foarte bine care este nucleul periculos al mişcării naţionaliste româneşti. Iar memorandiştii nu vor ezita să atace problema frontal, chiar în sala tribunalului:

(Părintele Lucaciu) Constat însă că la 1881 s-a hotărît facerea programului nostru politic. Toată suflarea românească a fost cu noi, nu sunt la noi curente deosebite, toţi formăm un partid politic, Partidul Naţional. Noi, deci, după ideile constituţionale, reprezentăm întreg poporul românesc [...].

(Theodor Mihali) Aici este procesul întregului popor român, căci toţi suntem uniţi, şi am fost, pentru a arăta care este situaţiunea noastră politică de azi [...] Procurorul ne mai impută că am vorbit despre autonomia Transilvaniei. Dar uită d-sa că, la 1881, programul nostru naţional cerea această autonomie, şi eu, înrolîndu-mă în acest partid, eram legat a o susţine [...].

(Gh. Pop de Băseşti) Cîţi suntem aici pe banca acuzaţiunii, – zice d. Pop, într-o cuvîntare limpede şi entuziastă –, suntem solidari cu toţii de faptele noastre, căci memorandul spune adevărul în privinţa suferinţelor noastre [...].

(Părintele Gherasim Domide) Noi suntem expresia poporului. Eu am luat parte la toate preparativele ducerii memoranduui şi pentru toate iau răspunderea. Dar trebuie să ştiţi că autorul intelectual al memorandului e poporul şi, judecîndu-ne pe noi, pe el îl judecaţi [...].

(Nicolae Roman, adus din temniţa de la Seghedin) se alătură la tot ce au spus ceilalţi soţi"[416].

După 1903, gruparea tînără a mişcării naţionaliste din Transilvania adoptă *activismul*, care presupunea participarea la alegeri şi reprezentarea românilor în Parlamentul de la Budapesta. „La congresul de la Sibiu al partidului, în 1905, s-a decis abandonarea pasivismului. Alţi fruntaşi români pătrunseseră între timp, ca deputaţi, în Parlamentul de la Budapesta: Teodor Mihali, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod"[417]. Această nouă orientare, numită impropriu *activism*, se afla în opoziţie cu doctrina luptei pentru unitate naţională, care presupunea sacrificii, riscuri şi martiraj, dar şi legitimitate istorică. În plus, „activismul", pentru a se putea adapta compromisului instituţional şi prezenţei în parlamentul ungar, devenise regionalist, căutînd o iluzorie independenţă a Transilvaniei şi arătîndu-se pe alocuri ostil reîntregirii. Iuliu Maniu va adopta o poziţie ambiguă, fiind discipol şi protejat al naţionalistului Gh. Pop de Băseşti, dar adept rigid al compromisului cu ocupantul. Alegînd ca atitudine principiile dreptului, el se va posta departe de mişcarea pentru unitatea naţională, preferînd să interpreteze evoluţiile politice exclusiv din unghi juridic, unghi care în marile momente ale istoriei devine fad, inoperant, chiar ridicol. În momentul în care Maniu s-a decis să interpreteze un rol în mişcarea naţionalistă, el a ales *regionalismul*. Opţiunea lui, pe care o vom analiza în detaliu mai jos, s-a impus în anumite condiţii încă neelucidate. Unul dintre evenimentele ceţoase ale Marii Uniri a rămas revendicarea publică de către

416 Grigore V. Maniu, *Procesul Memorandului, corespondenţă speciala a ziarului Dreptul din 25 aprilie – 12 mai 1894* în *Veac vechi, veac nou*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1985, pp. 101 – 142.

417 Gelu Voican Voiculescu, *Tăslăuanu, contemporanul nostru*, studiu introductiv la Octavian C. Tăslăuanu, *Obsesia europeană*, Ed. Scripta, Bucureşti, 1996, p. 24.

Ion Flueraş (socialist, rotar de meserie)

socialişti a deciziei de a organiza Marea Adunare de la Alba-Iulia. Maniu a fost de multe ori persiflat pentru că ar fi decis unirea la un hotel sau la un restaurant. În realitate, acuza este nedreaptă.

La 29 octombrie 1918, socialistul Ioan Flueraş, membru al fracţiunii române din Partidul Social Democrat din Ungaria, a luat iniţiativa contactării fruntaşilor Partidului Naţional Român, ca urmare a declaraţiei făcute de Vaida-Voevod în parlamentul ungar, care la rîndul ei fusese inspirată de *Declaraţia de la Iaşi*, prezentată primului-ministru Alexandru Marghiloman. *Declaraţia de la Iaşi* a *Comitetului naţional al românilor emigraţi din Austro-Ungaria* marca inaugurarea luptei deschise pentru reîntoarcerea Transilvaniei la Patria Mamă, pe cale militară. Pe acest fond de evenimente, socialiştii români din Budapesta forţează întîlnirea cu liderii Partidului Naţional, care va avea loc la hotelul „Cornul Vînătorilor" din capitala Ungariei. Aici, Ioan Flueraş află cu stupefacţie că liderii Partidului Naţional „n-au încă un program bine fixat şi că sunt în aşteptarea desfăşurării evenimentelor"[418]. Socialiştii le-au atras atenţia colegilor lor din Partidul Naţional că la Budapesta va izbucni revoluţia bolşevică – ei fiind cei mai în măsură să cunoască pregătirile revoltei – şi au propus înfiinţarea unui „Consiliu Naţional al Românilor, care să preia conducerea

[418] Const. Titel-Petrescu, *op. cit.*, p. 299.

teritoriilor locuite de români şi să înceapă imediat tratative cu guvernul oficial maghiar şi cu Consiliul Naţional Maghiar, înfiinţat de curînd cu scopul, la rîndul lui, să preia puterea din mîinile guvernului Tisza şi să înceapă tratativele de înţelegere cu naţiunile conlocuitoare"[419]. Astfel, Consiliul Naţional Român s-a înfiinţat la iniţiativa socialiştilor, la Budapesta şi în holul unui hotel. Trei zile mai tîrziu, o dată cu izbucnirea revoluţiei bolşevice, Consiliul Naţional Român s-a întrunit din nou în acelaşi hotel, unde socialiştii au anunţat că au ratificat înţelegerea, iar liderii Partidului Naţional au anunţat că au confirmarea lui Iuliu Maniu. Acesta a sosit la Budapesta după alte trei zile.

Deşi unii istorici afirmă că Iuliu Maniu ar fi înfiinţat Consiliu Naţional Român, acest lucru se dovedeşte fals. În sfîrşit, mai este important că noul Consiliu Naţional Român a cerut autorităţilor maghiare aprobarea de a înfiinţa gărzi naţionale româneşti pentru păstrarea ordinii în Transilvania, precum şi înlocuirea prefecţilor cu români. S-a convenit mutarea sediului la Arad şi organizarea unei conferinţe româno-maghiare în acest oraş. Conferinţa a eşuat, maghiarii opunîndu-se instalării autorităţilor româneşti în Transilvania. Ioan Flueraş ne povesteşte ce s-a întîmplat mai departe: „Această atitudine m-a determinat pe mine să propun, în prima şedinţă a Consiliului Naţional, în numele Partidului Social Democrat Român, *convocarea unei Mari Adunări Naţionale, pentru a consulta întreg poporul român asupra viitorului său.* Propunerea mea a fost primită cu unanimitate şi astfel la 1 decembrie 1918, a avut loc Marea Adunare de la Alba-Iulia, care a votat Unirea şi a ales în locul Consiliului Naţional un Sfat naţional de 150 persoane"[420]. Rezoluţia adoptată la Arad a fost în mare parte tot opera socialiştilor români, Maniu considerînd-o inoportună(!). Mai mult decît atît, legenda iniţiativei constituirii Consiliului Dirigent, atribuită tot lui Maniu, se prăbuşeşte cînd

[419] *Ibidem.*

[420] *Ibidem*, p. 302. (Se demonstrează astfel că afirmaţia conţinută în unele manuale şcolare, cum că liderii Consiliului Naţional ar fi vrut să dea amploare printr-o acţiune de imagine unei decizii luate la Arad în cadru restrîns este o aberaţie, organizarea Marii Adunări de la Alba-Iulia fiind o acţiune politică cursivă şi total coerentă, ca răspuns la refuzul autorităţilor maghiare de a accepta preluarea controlului Transilvaniei de către români, în contextul principiului autodeterminării.)

aflăm că Partidul Social Democrat a fost cel care a cerut formarea unui Executiv, ce a primit ulterior denumirea de Consiliu Dirigent. În sfîrşit, rolul lui Iuliu Maniu începe să figureze în istoria Marii Uniri, după numirea sa surprinzătoare, nemotivată de absolut nici un merit, în fruntea Consiliului Dirigent şi după ce mitropolitul Nicolae Bălan a trecut munţii la Iaşi şi a cerut oficial intrarea trupelor române în Transilvania. Nu trebuie să ocolim realitatea: la 1 decembrie 1918, Armata română intrase deja în Transilvania şi ocupa din ordin poziţiile strategice ale regiunii. Mai mult, *Serviciul de informaţiuni şi propagandă politică* al Marelui Cartier General, de sub conducerea transilvăneanului Octavian Tăzlăuanu, activase întreaga sa reţea din Ardeal şi trecuse la acţiuni de organizare a gărzilor naţionale româneşti, altele decît cele pe care doar le preconiza Consiliul Naţional de la Arad, le aruncase deja în luptă cu grupurile paramilitare şi bolşevice maghiare, asigurînd operaţiunea tactică de curăţire a terenului în faţa trupelor de linie române, activitatea informativă, precum şi eliminarea fizică a unor inamici. Octavian Tăslăuanu, secondat de locotenentul Ion Agîrbiceanu şi sublocotenent aviator Aurel Esca sunt oamenii cheie ai acestei acţiuni[421]. Tot în Transilvania acţiona *Secţia Militară Secretă* a Armatei României, serviciul special compus din 31 de membri interni şi 41 de colaboratori organizaţi în reţele operative, care a avut un rol fascinant în pregătirea Marii Uniri: spionaj şi culegerea de informaţii politice (şef era medicul Carol I. Sotel, de origine evreiască), informaţii cu caracter militar (şef era col. Emilian Savu), propagandă în favoarea Unirii (şef era inginerul de origină maghiară Gheorghe Chelemen), infiltrare şi acţiune în mişcarea muncitorească din Transilvania (şef era preotul militar Iuliu Florian). Existenţa Secţiei Militare Secrete care acţionase în Transilvania a fost dezvăluită de Aurel Gociman în 1934: „Membrii acestei organizaţii au dat dovadă de un curaj şi o disciplină extraordinară, şi de numele lor sunt legate multe acte de eroism românesc, înainte şi după intrarea Armatei române. Amintim cîteva: au demontat 16 tunuri ungureşti din Cetăţuia Clujului cu care secuii vroiau să iasă în întîmpinarea Armatei române; la Dej au demontat 6 tunuri; au cutreierat tranşeele secuieşti făcînd

421 Gelu Voican Voiculescu, *op. cit.*, pp. 22 – 23.

rapoarte şi spionaj; au adus documente secrete din Budapesta; au reuşit să pună mîna pe arhivele profesorului Apathi; au scăpat pe mulţi români condamnaţi la moarte în Ungaria; pentru Conferinţa de pace au furnizat acte de mare preţ pentru interesele româneşti; au prins spioni unguri; au confiscat multe milioane de coroane transmise din Budapesta ungurilor din Ardeal; au înfiinţat gărzi naţionale la sate şi consilii; au construit linii telegrafice secrete, prinzînd ordinele ce s-au dat din Ungaria sfaturilor şi gărzilor ungureşti din Ardeal etc"[422]. Aşadar, atît la Budapesta, cît şi la Arad, membrii Consiliului Naţional nu erau singuri! Se dovedeşte totodată că acţiunile Consiliului Naţional Român de la Arad, dacă nu au fost coordonate, au fost cel puţin inspirate decisiv de Marele Cartier General de la Iaşi, avînd în vedere că agenţii din acel Consiliu ai *Serviciului de informaţiuni şi propagandă politică* au primit atît instrucţiuni asupra declaraţiei citite de Vaida-Voevod în Parlamentul de la Budapesta, cît şi asupra întrunirii de la Alba-Iulia, după cum confirmă sursele implicate direct în evenimente. Faptul că acei eroi din umbră ai Marii Uniri rămîn necunoscuţi nu ştirbeşte cu nimic din meritele liderilor politici ai Unirii – rolul lor era politic –, dar nici nu trebuie să permită atribuirea unei glorii exagerate acestora din urmă. Din păcate, şi în toată acţiunea de eliberare a Transilvaniei, rolul lui Iuliu Maniu rămîne alb, el fiind preocupat să asigure poliţia Vienei(!).

Astăzi ştim că, în urma consfătuirii care a avut loc la Iaşi în 5/18 noiembrie 1918 între mitropolitul Nicolae Bălan, generalul Coandă, generalul Prezan şi Ionel I.C. Brătianu s-a decis grăbirea pătrunderii trupelor Armatei României în Transilvania (la acea dată se aflau la Vatra Dornei) pentru a zdrobi acţiunea detaşamentelor bolşevice. Totodată, a fost decisă forma de reîntregire a Transilvaniei, prin renunţarea la o revoltă generală a românilor şi acceptarea înlocuirii acesteia cu o mare adunare. Tot de la Iaşi mitropolitul Bălan va transmite prin curierii Victor Precup şi pilotul Grigore Gafencu (Vasile Niculescu) un mesaj secret către liderii Consiliului Naţional: „În acea scrisoare, d-rul Bălan făcea atent pe d. Vasile Goldiş, sufletul Consiliului Naţional de la Arad, ca la

[422] Cristian Troncotă, *Istoria serviciilor secrete româneşti*, Ed. „Ion Cristoiu" S.A., Bucureşti, 1999, p. 79.

Marea Adunare Națională din Alba-Iulia, ce se pregătea, *să nu se pună nici un fel de condițiune la unire*, deoarece un asemenea fapt ar îngreuna enorm mersul tratativelor diplomatice ulterioare"[423]. Cei care vor străluci la Alba-Iulia vor fi Vasile Goldiș și Miron Cristea. Cuvîntarea lui Iuliu Maniu va fi atît de anostă, încît nu este citată de nici un istoric. Ca moment emoționant în toată agitația politică din jurul acestui eveniment, rămîne pagina de mare sensibilitate trimisă de regina Maria lui Gheorghe Pop de Băsești:

„Ziua măreață a împlinirii visului nostru a sosit și este o zi de biruință, ziua cînd îmi împreun mîinile și aduc mulțumirile mele Domnului. Binecuvîntat fie ceasul în care trimit această vestire Ardealului. Aștept ziua cea mare, cînd voi veni la voi să văd falnicii voștri munți, izvoarele, cîmpiile și căminurile voastre. Acum atîția sunt copiii mei, că mi-i inima plină de nerăbdare să mi-i strîng la piept".

Delegația Marelui Sfat Național care a înmînat regelui Ferdinand actul Unirii a fost compusă din Miron Cristea, Iuliu Hossu, Al. Vaida-Voevod și Vasile Goldiș.

Este evident acum că Marea Unire nu a fost o decizie unilaterală a românilor transilvăneni, ci o acțiune complexă dusă de români plasați în diferite funcții și evenimente, de la Iași (Moldova), la București (Muntenia), la Arad (Banat) pînă la Alba-Iulia (Transilvania). Se dă astfel un conținut real și deplin afirmației că Marea Unire a fost rezultatul voinței poporului român, condus de liderii săi aflați în toate provinciile țării.

Pe plan politic, activitatea organizatorică a lui Iuliu Maniu se transformă din ce în ce mai clar în bază pentru constituirea unui partid politic regionalist, semnal pentru liberali că formula încadrării în PNL nu este sigură. Deși putem identifica în atitudinea unor personalități ardelene, ca Vaida-Voevod, Octavian Goga, părintele Lucaciu, Vasile Goldiș, tentativa de a respecta înțelegerile secrete cu fostul finanțator și sprijinitor politic din perioada de ocupație a Transilvaniei, linia regionalistă a lui Iuliu Maniu va predomina, pe fondul instabilității politice de la București. Speculînd temerile ardelenilor față de pierderea identității regionale în

[423] Ion Rusu-Abrudeanu, *Miron Cristea*, București, 1929, p. 261.

mijlocul unei mase de „mitici" – temă dragă şi astăzi românilor transilvăneni –, apariţia unui nou partid major, condus de Alexandru Averescu, precum şi slăbiciunile Partidului Naţional Liberal, Iuliu Maniu va respinge oferta de fuziune a lui Ionel I.C. Brătianu. Istoricii sunt unanimi în a afirma că numai dorinţa lui Maniu de a conduce a împiedicat fuziunea. Reconstituirea mişcărilor lui Iuliu Maniu din perioada Consiliului Dirigent arată că, dacă nu a putut negocia unirea, s-a luptat să strîngă în jurul său o forţă politică menită să negocieze procesul de reîntregire, folosind această armă pînă tîrziu, în 1928. El va manevra în continuare pentru găsirea unui partener regăţean care să dea anvergură naţională partidului său, să-i dea caracter regnicolar, şi îl va găsi prin formaţiunea stîngistă Partidul Ţărănesc. Preţul plătit pentru acest nou compromis a fost aşezarea pentru totdeauna a PNŢ la Stînga scenei politice româneşti, fapt confirmat chiar şi de evoluţia sa la guvernare în perioada 1996 – 2000. Pe de altă parte, Maniu va căuta o protecţie externă pentru partidul său şi se va orienta nefericit spre tandemul maghiaro-britanic, pigmentîndu-şi servitutea cu legături îndoielnice din punct de vedere patriotic cu Vaticanul. Un alt factor care a favorizat supravieţuirea unui partid regional, cu conducere familială şi legături budapestane, a fost eşecul proiectelor lui Ionel I.C. Brătianu. Liderul liberal a ieşit mult slăbit politic din aventura războiului, iar varianta sa pentru eliberarea Transilvaniei pe cale militară nu a rămas în istorie ca decisivă, fiind surclasată de opţiunea istoricilor pentru semnificaţia Marii Adunări de la Alba-Iulia.

Modelul moral Iuliu Maniu. Şi în ce priveşte conduita sa exemplară, modestia şi dezinteresul material, cu care a rămas în legendă Iuliu Maniu, sunt cîteva comentarii de făcut. A fost deja probat cu documente incontestabile că, în efortul de răsturnare a guvernului liberal din 1928, Partidul Naţional Ţărănesc a contractat împrumuturi imense pe numele liderilor săi. Principala sursă a fondurilor a fost banca Marmorosch Blank – un fel de Caritas sau Bancorex *avant la lettre* – care a primit ordin de la organizaţiile oculte din Occident, ce sprijineau urcarea lui Carol Caraiman pe Tron, să ofere liderilor PNŢ credite fără limită, dar şi fără acoperire. Aici se află secretul ordinului dat de Carol al II-lea, ca Bugetul ţării să acopere deficitul băncii Blank, şi tot aici originea unei celebre reacţii a

ministrului de Finanţe: „Cu cît ne-aţi cumpărat?" După cucerirea puterii, Partidul Naţional Ţărănesc a militat consecvent pentru pătrunderea capitalului străin în România, punînd însă drept garanţie mai multe monopoluri deţinute de stat. Mai interesant însă este fenomenul – cu care noi astăzi suntem deja familiarizaţi – al prezenţei liderilor PNŢ în consiliile de administraţie ale unor bănci şi societăţi capitaliste pătrunse pe piaţa românească sub guvernarea ţărănistă. Să nominalizăm cîteva personalităţi ale acestei practici:

„Emil Haţieganu – membru al consiliului de administraţie la Banca Agrară din Cluj, la societăţile *Turul*, *Arboria*, *Iris*, *Băile Borsec* şi preşedinte al societăţii *Dermata*;

Mihai Popovici – membru al consiliului de administraţie la Banca de Credit Român, la societăţile *Titan* Nădrag, *Astra*, *Petroşani*, *Crisciatic*, vicepreşedinte al Băncii Ardelene din Cluj şi preşedinte al societăţii *Casa Noastră* din Satu Mare;

Zaharia Boilă – membru în consiliul de administraţie al Băncii Agrare din Cluj;

Ionel Popp – membru în consiliul de administraţie al Băncii Marmorosch-Blank, al Băncii Româneşti şi al societăţii *Discom*, precum şi preşedinte al societăţii *Ady*;

Valentin Poruţiu – vicepreşedinte al societăţii *Industria sîrmei*, preşedinte al Băncii Centrale pentru Industrie şi Comerţ din Cluj, membru în consiliu de administraţie al societăţii *Cuprum*;

Ionel Comşa – director general al Băncii Centrale pentru Industrie şi Comerţ, preşedinte al societăţii *Industria sîrmei* şi al societăţii *Cuprum*, membru în consiliu de administraţie al societăţilor *Britania*, *Petroşani* şi *SRD*"[424].

Calitatea de rude cu Iuliu Maniu a unora dintre cei enumeraţi mai sus nu are importanţă în acest caz, dar prezenţa lor în acele posturi trezeşte semne de întrebare, dacă studiem proveniența capitalului: „Cercetarea mai îndeaproape a originii capitalului societăţilor incluse în tabel demonstrează, totodată, faptul mai puţin ştiut că *în realitate capitalul «naţional» transilvănean se întrepătrundea intim cu capitalul neromânesc* – străin sau aparţinînd burgheziei naţionalităţilor conlocuitoare. Astfel, *Banca*

[424] Al. Gh. Savu, *Sistemul partidelor politice din România (1919 – 1940)*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 71.

Ardeleană din Cluj era controlată de capitaliști maghiari; Banca Timișoarei și societate comercială pe acțiuni – de *Banca anglo-ungară din Budapesta*; *Dermata* făcea parte din concernul Cluj Shoes Ltd., care avea sediul central la Londra și așa mai departe. Se poate deduce însă că relațiile fruntașilor politici ai aripii ardelene cu capitalul străin erau mult mai largi, dacă se are în vedere participarea lor în consiliile de administrație ale unor societăți mari, ca *Britania*, *Agricola-Fonciera*, *Reșița* etc."[425]. Fenomenul nu ar fi fost atît de grav, dacă sub acoperirea acestor firme maghiaro-britanice nu se desfășurau activități antinaționale cu consecințe care se vor dovedi funeste pentru integritatea teritorială a României.

Un alt episod al legendei Iuliu Maniu se prăbușește atunci cînd constatăm că liderul țărănist era unul din cei mai bogați oameni politici din România. În încercarea disperată de a evita implicarea lui Iuliu Maniu în *Afacerea Skoda*, Romulus Boilă va pune la dispoziția anchetei documente care atestau calitatea de multimilionar a șefului partidului, situație care îl scutea de nevoia unor comisioane. Aflăm astfel că Iuliu Maniu „a cumpărat încă din anul 1904 minele de aur de la Baia de Arieș, Bucureșci-Rovine, Băișoara etc., de la Kredit-Gesellschaft für Handel und Industrie și de la Deutsch-Ungarische Gewerschaft, mine care valorează un preț extraordinar"[426]. După constituirea României Mari, pentru a evita comentariile pe tema averii sale, Iuliu Maniu și-a trecut proprietățile miniere în administrarea nepotului său, Romulus Boilă, începînd cu anul 1921. Conform Adresei No. 2270/1933, Ministerul Industriei și Comerțului, Direcțiunea Generală a Minelor din regatul României, valida calitatea de *proprietar* a lui Iuliu Maniu asupra minelor din Bucureșci, Rovina, Dupăpiatră și Stăjina (Boureşti) din județul Hunedoara și a minelor de aur din Baia de Arieș, Băișoara și Săcel, din fostul județ Turda[427]. Romulus Boilă mai arată cu această ocazie: „Nu eu, ci experți din patru țări au stabilit că în minele arendate de mine sunt pirite în valoare de lei 500 000 000 și aur numai într-o singură mină, de lei 7 500 000 000 (șapte mi-

[425] *Ibidem.*

[426] Pompiliu Pop-Mureșan, *Adevărul despre Iuliu Maniu*, București, 1946, p. 52.

[427] *Ibidem*, pp. 52 – 57.

liarde, cinci sute de milioane)"[428]. Este adevărat că Iuliu Maniu se declara *agricultor* – cu accentul pe litera *u*[429] –, ca urmare a dreptului său de proprietate asupra modestei moşii din Bădăcin, că nu avea casă şi maşină în Bucureşti, dar la fel de adevărat este că nici nu avea nevoie, rudele sale apropiate şi amicii din conducerea PNŢ – Romulus Boilă, Ilie Lazăr, Ionel Pop, Ghiţă Pop, Aurel Leucuţia, Ghilezan, Sever Bocu ş.a. – fiind excelent amplasaţi în consiliile de administraţie ale unor bănci sau societăţi cu capital anglo-maghiar.

În legătură cu stilul său de luptă politică, plin de „consecvenţă" şi de „fermă hotărîre" avem din nou cîteva observaţii pasagere, care sigur că nu diminuează rolul lui Maniu în viaţa politică interbelică. Ştim că liderul ţărănist s-a supărat pe regele Carol al II-lea pentru aducerea Elenei Lupescu în ţară şi pentru instalarea ei la Sinaia. Şi-a dat demisia din fruntea guvernului şi a partidului, retrăgîndu-se la Bădăcin, de unde a rămas intransigent pe poziţie. Aceasta este legenda. În realitate, la numai trei luni de la numirea guvernului Iorga şi la numai nouă luni de la retragerea sa spectaculoasă, a cerut o audienţă secretă regelui Carol al II-lea, care i-a fost acordată la sfîrşitul lunii iulie 1931. Rămîne în Sinaia, în aşteptarea unei decizii regale, şi la 8 august este primit din nou, ocazie cu care Iuliu Maniu, în perspectiva formării unui nou guvern ţărănist, se pune „la dispoziţia Coroanei"[430]. Carol al II-lea îi va aduce pe ţărănişti la putere, dar cu Alexandru Vaida-Voevod ca prim-ministru (iunie 1932). Iată însă că în urma unor noi demersuri, la 20 octombrie 1932, „intransigentul" Iuliu Maniu obţine răsturnarea de la putere a colegului său de partid şi formează guvernul, deşi camarila regelui şi Elena Lupescu erau tot acolo şi se ocupau cu aceleaşi afaceri care produseseră protestul liderului ţărănist. Aceste acţiuni nu se deosebeau cu nimic de atitudinea generală a politicienilor români sub domnia discreţională a lui Carol al II-lea şi nu pot constitui, în contextul vremii, o acuză; noi punem în discuţie aici legenda. De altfel, tot legendă se va dovedi şi chibzuinţa sa proverbială, sistemul pertractărilor şi al amînărilor fără sfîrşit, de fapt,

---

[428] *Ibidem*, p. 58. (La valoarea leului din 1934, aprox. 30 de milioane de dolari).

[429] Dan A. Lăzărescu, *Confesiuni. Dialoguri realizate cu Radu Ţoancă*, Ed. Hestia, Oradea, 1997, p. 133.

[430] N. Iorga, *Doi ani de Restauraţie*, Ed. Datina Românească, Vălenii de Munte, 1932, p. 61.

pînă ce evenimentele se înscriau în matca gîndirii şi intereselor sale, fără îndoială pozitive. Iată însă că evenimentele l-au strivit, aşa cum au strivit întreg poporul român. Rămîne să ne întrebăm dacă oamenii politici au o responsabilitate faţă de actele care influenţează destinul ţării sau Istoria vine de undeva, ni se aplică şi noi ne aplecăm resemnaţi sub ea.

Cu toate că tema circulă în mediile istoriografice pe baza unor informaţii şi mărturii credibile, problema vieţii personale a lui Iuliu Maniu (cu aspectul şi comportamentul său efeminat, cu refuzul căsătoriei şi misoginismul cunoscut, cu relaţia platonică faţă de Gh. Pop de Băseşti – singură explicaţie a numirii sale în fruntea Partidului Naţional din Transilvania –, precum şi cu informaţiile larg cunoscute şi comentate de presa europeană a epocii asupra violenţelor sexuale din Institutul Calvinist de la Debreţin), nu constituie subiect al studiului de faţă.

*

Lovitura de stat dată de Iuliu Maniu şi de Carol Caraiman între 7 şi 13 iunie 1930 a pus capăt sistemului democratic în România, a compromis dinastia de Hohenzollern şi zdrobit autoritatea Constituţiei din 1923. Deşi, cronologic, prăbuşirea sistemului democratic este considerată din clipa loviturii de stat dată în 1938, cînd s-a instalat dictatura regală şi a fost suprimat regimul parlamentar, iar partidele au fost desfiinţate, funcţionarea statului a fost alterată fundamental încă din 1930. Iuliu Maniu a apucat să guverneze pînă la 9 octombrie, cînd a aflat că Elena Lupescu era încă din august în ţară şi locuia la castelul Pelişor. Probabil că mai importantă în decizia sa a fost constatarea că noul rege l-a obligat să primească în funcţiile secundare ale guvernului oameni ai camarilei sale, care controlau activitatea miniştrilor. A urmat un guvern improvizat, sub conducerea lui George G. Mironescu, pe mandatul căruia Carol a făcut mai multe tentative de a-l schimba, fie cu Argetoianu, fie cu Titulescu, fie printr-un Executiv de tehnicieni, acesta din urmă fiind un experiment simptomatic pentru criză. Pînă la urmă, Carol l-a însărcinat pe Nicolae Iorga cu „formarea" guvernului, cuvîntul *formare* fiind deja peiorativ: Iorga a primit lista guvernului de la rege, avînd doar dreptul să-şi numească nişte prieteni în funcţii secundare. Prevenit de Carol că în anumite funcţii „n-are dreptul să aleagă", Iorga va deveni actorul unei comedii politice, în care

primul-ministru află a doua zi că i s-a mai numit un secretar de stat, de care „nu se poate atinge", şi că împrumuturile statului se fac fără ştiinţa sa, direct de Ministerul de Finanţe, la indicaţia regelui. De altfel, nici ministrul de Finanţe, Constantin Argetoianu, nu ştia ce se petrece, trezindu-se în faţa unor angajamente internaţionale luate de rege şi de camarila sa în numele statului. A rămas celebră reacţia lui în faţa reprezentanţilor marilor bănci creditoare: „Am fost sub turci, am suferit ocupaţia germană; acuma suntem supuşi bancherilor apuseni; o primim, dar cu cît ne-aţi cumpărat?"[431]. Să urmărim datele numirilor în funcţii sub guvernul Iorga, pentru a înţelege bine destabilizarea totală pe care o producea Carol al II-lea în conducerea ţării: Iorga a fost numit prim-ministru la 18 aprilie 1931; modificările în componenţa guvernului său s-au produs la 20, 21, 23, 27, 29 aprilie, la 6 şi 7 mai, la 17, 22 şi 27 iunie, la 14 iulie şi 23 decembrie, apoi, în 1932, la 7, 9, 12 şi 16 ianuarie. Înaintea unui nou consiliu regal, la 19 februarie 1932, Carol al II-lea înscenează chiar numirea sa – a regelui! –, tot de către el, ca prim-ministru[432]. La 6 iunie acelaşi an, Carol reuşeşte să distrugă unitatea PNŢ, să-şi bată joc încă o dată de Maniu, şi să aducă la guvernare pe Alexandru Vaida-Voevod. Nu peste mult timp va distruge şi unitatea PNL, numindu-l prim-ministru pe Gheorghe Tătărescu. Fiind o construcţie de sus în jos, o construcţie de cap – acest stat modern al românilor –, decapitarea puterii partidelor prin imixtiunile directe ale lui Carol şi ale camarilei sale au concentrat foarte repede decizia într-o zonă extrem de îngustă. Cu o intuiţie care ţine de frecventele sale accente de genialitate, Iorga va înţelege încă din 1932 ce se întîmplă cu România: din 1930, ţara noastră era obligată să treacă la planul modest al „reducerii statului la putinţele societăţii"[433]. *De acum în colo, România va face numai ceea ce se poate şi nimic pentru marile planuri de viitor ale constituirii statului capitalist dezvoltat, democratic şi puternic în plan regional*. Societatea românească a „îngheţat" atunci, la nivelul la care a reuşit să ajungă în raport cu statul său – naţionalist, fără canalizare, fără lumină electrică şi fără drumuri civilizate –, trăind organic în obiceiuri păgîne, în frica de Dumnezeu, în

431 N. Iorga, *Doi ani de restauraţie*, Ed. Datina Românească, Vălenii de Munte 1932, p. 59.
432 *Ibidem*, p. 101.
433 *Ibidem*, p. 107.

loc de dragostea de Dumnezeu, descurcîndu-se de azi pe mîine, cu capul plecat în fața amenințării, defilînd pe stadioane și imaginînd în fața dictatorului Carol al II-lea tablouri alegorice, la fel cum o va face mai tîrziu în fața tuturor dictatorilor care i-au urmat: Ion Antonescu, Ana Pauker, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Nicolae Ceaușescu. Nici măcar numirea lui Jean Pangal, Marele Maestru al Lojii Naționale Române, în funcția de șef al propagandei, cu toate legăturile sale internaționale fabuloase și influența sa incontestabilă, nu va reuși să așeze România lui Carol II într-un loc demn în Europa. Tot ce a putut face Carol al II-lea ne-a rămas nouă drept moștenire și astăzi în istoriografie și în mentalitate: vinovate ar fi degradarea situației internaționale, schimbările profunde în politica europeană, apariția fascismului și nazismului, războiul și împărțirea lumii de către Marile Puteri, nu *noi*. Un singur lucru nu se spune: că statele pentru asta există, pentru asta se constituie în jurul unor valori și în interiorul unui teritoriu, pentru asta își întăresc diplomația și puterea militară, pentru asta dezvoltă economia și schimbul, pentru asta fac spionaj pe teritoriul altor state și pentru asta ucid, atunci cînd patria este în pericol – tocmai ca să-și apere națiunea în fața acelor amenințări.

Perioada 1930 – 1937 este caracterizată prin suspendarea *de facto* a Constituției, prin hotărîri discreționare ale regelui în compunerea guvernelor, prin ilegalități financiare, economice și degradarea rapidă a autorității statului în fața atitudinii tot mai radicale a Mișcării legionare. În numai un deceniu, în viața publică a țării va fi introdus asasinatul politic, într-un adevărat război civil care pe care, românii omorîndu-și liderii într-o atmosferă de pierdere totală a oricărei moralități. Primul ministru al țării I.G.Duca lăsat în gară fără nici o gardă și împușcat în cap ca un cîine; zeci de intelectuali legionari scoși noaptea din case, din spitale, din universitățile în care predau și executați pe cîmp; introducerea legilor rasiale în România, unde se presupunea că evreii trebuie să scape; un alt prim-ministru omorît în mașină pe stradă; alți legionari executați și expuși în piețele orașelor; oameni politici asasinați în celulele închisorii; Nicolae Iorga omorît pentru un protest; oameni de afaceri închiși în secțiile homosexualilor din pușcării pentru că nu au dat cît speră trebuia regelui; politica externă – o inutilă agitație în slujba unei utopii; Cadrilaterul,

Basarabia şi nord-vestul Transilvaniei pierdute, cu tot cortegiul de masacre la care au fost supuşi acolo românii nevinovaţi – acesta este bilanţul domniei celui adus la conducerea ţării prin lovitura de stat din 7 – 13 iunie 1930. Nu a fost nimeni pe scena politică a ţării care să nu fi cunoscut ce fel de om era Carol, ce caracter şi ce intenţii avea. De aceea nu există nici o scuză.

Doi bărbaţi, Gheorghe Tătărescu şi Armand Călinescu, au încercat să mai salveze ceva, la fel de ilegitimi amîndoi ca şi regele lor, luptînd pe două fronturi: şi împotriva mişcării naţionalist extremiste şi împotriva comunismului. Pe amîndoi i-au curăţat cele două forţe, ei neavînd nimic în spate decît o monarhie compromisă. Încercînd să repare şi el grava eroare de a se fi jucat cu destinul ţării, Iuliu Maniu a preluat cu fariseism lozinca democraţiei, sistem politic devenit cu anul 1930, în loc de realitate, din nou un ideal.

Astăzi, la 70 de ani de atunci, democraţia încă a rămas în stadiul de ideal pentru români.

***

Capitolul V

EVOLUŢIA DREPTEI ROMÂNEŞTI ÎNTRE 1880 şi 1930 Cinci decenii de nelinişte

Moto:
Noi, francezii şi românii, aşa cum a spus Eminescu,
vrem statul naţional, nu statul cosmopolit.

CHARLES DE GAULLE

Înfiinţarea oficială a Partidului Conservator (1880), precum şi „Marea guvernare conservatoare" (1888 - 1895) au salvat curentul politic clasic de Dreapta din România de la o izolare completă în interiorul aristocraţiei. Obligaţia de a rezolva problemele economice şi sociale ale ţării, ca şi treburile curente ale administraţiei publice, i-au pus pe conservatori în situaţia de a gestiona guvernarea în spiritul interesului pentru cetăţean. Au strălucit ca prim-miniştri Lascăr Catargiu, Petre P. Carp şi Titu Maiorescu. După dispariţia moldoveanului de mare moralitate Lascăr Catargiu la 30 martie 1899, Dreapta conservatoare îi urmează pe cei doi lideri de autoritate în două nuanţe doctrinare: Petre P. Carp continuă curentul clasic al vechii grupări boiereşti; Titu Maiorescu va îmbrăţişa liberalismul modern de tip vest-european. S-a spus despre conservatori, în general, şi despre liderii Partidului Conservator, în particular, că erau germanofili şi că această orientare i-a ajutat să se înţeleagă mai bine cu regele Carol I de Hohenzollern. Adevărul este că mijlocul de aproximativ 30 de ani al domniei lui Carol I l-a făcut pe acesta extrem de puternic şi influent în viaţa cotidiană a României. El domina guvernele şi supraveghea cu discreţie, dar foarte atent, alegerile. În timp, regele se ridicase la un înalt nivel de demnitate şi se bucura de un respect autentic, care se răsfrîngea şi asupra instituţiei monarhice. Carol I a fost, într-adevăr, un exponent al politicii germane în sud-estul Europei, iar moartea lui a fost grăbită de decizia cuplului principesa Maria – Ionel I.C. Brătianu de a nu respecta tratatul secret cu Puterile Centrale. Dacă, din punct de vedere personal, viaţa lui se sfîrşea în eşec, ca rege, Carol I nu poate fi eliminat din rîndul celor cîţiva care au construit statul mo-

dern român. Sobru, rigid şi nu o dată autoritar, Carol I de Hohenzollern se intimida în faţa unui singur român: Petre P. Carp. Acesta domina toate întîlnirile şi numai ideea de responsabilitate îl împiedica să obţină de la rege orice. În 1912, regele va recunoaşte: „Niciodată nu m-am simţit mai puţin rege decît în timpul guvernării lui Carp". Unul din motivele pentru care Carol I se temea de Petre P. Carp era legătura directă a acestuia cu capetele încoronate din dinastiile germanice, care îi acordau omului politic român o încredere totală.

La începutul anului 1901, cînd primul ministru Petre P. Carp intenţiona să introducă proiecte dure de legi în domeniul financiar, pentru a curma criza care afecta economia, regele Carol I se temea de o reacţie violentă a străzii. Atunci, Carp a convocat şedinţa de guvern la palat şi l-a invitat pe rege să participe. Aici a avut loc o scenă unică, în care primul ministru a bătut din picior în faţa regelui ţării şi l-a întrebat scurt, de faţă cu miniştrii şi consilieri regali: „Aprobi sau nu proiectele de lege!". „Iar regele, calm, dar foarte roş la faţă, îi răspunde: «De ce-mi puneţi această întrebare? Da, domnule Carp, ştiu că la Berlin, cînd aţi prînzit la masa Împăratului, acesta v-a întrebat dacă reformele dumneavoastră au să fie votate de Parlament, iar dumneavoastră aţi răspuns că n-au să fie votate *fiindcă eu sunt un fricos* şi nu vă susţin». Iar Carp, pentru care minciuna era o imposibilitate fiziologică, răspunse la rîndul său: «Este adevărat, Majestate»"[434]. Apropierea junimiştilor de liberali a creat un pol politic foarte activ, care a reuşit să aplice la guvernare reformele liberale necesare dezvoltării capitaliste a ţării, mult mai aplecat spre problemele populaţiei şi în ideea înţelegerii de către aceasta a proceselor prin care trece. De altfel, Titu Maiorescu va declara la pragul noului secol: „Noi, junimiştii, suntem mai mult liberali, deşi nu radicali"[435]. Această orientare a junimiştilor a displăcut grupării Carp, din care mai făceau parte şi alţi oameni politici ai Dreptei dure, intransigente şi pe alocuri cinice, cum erau Nicolae Filipescu sau Alexandru Marghiloman. În 1906, gruparea Carp se conturează cu mai multă precizie prin adoptarea unei poziţii publice categorice, care *se desprindea pentru prima*

434 C. Gane, *P.P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, Vol. 2, Ed. Universul, Bucureşti, 1936, p. 260.

435 *Ibidem*, p. 250.

Petre P. Carp spre sfîrşitul vieţii

oară de sistemul democratic clasic, întemeiat pe decizia majorităţii. Este momentul în care Dreapta românească se completează cu una din funcţiile sale ideologice plasate şi în alte ţări, dar mai ales în Germania şi Anglia, dincolo de sistemul democratic, considerat prea vulnerabil şi inadecvat României. „Pentru Carp, «numărul» însemna «poporul», «strada», «omenirea în ce are mai degradant». A te sprijini pe număr, înseamnă a fi un partid de stînga, a fi democrat şi demagog. Conservatorii, dimpotrivă, erau «elita». Ei trebuiau să guverneze, să domineze prin cinste, prin abnegaţie, prin înţelepciune, printr-un fel de drept, nu dumnezeiesc, dar etic, prin forţă morală"[436]. În virtutea acestor principii, Petre P. Carp ţine la 13 ianuarie 1906 cel mai şocant discurs parlamentar auzit vreodată sub cupola din Dealul Mitropoliei: „Un partid conservator, o repet, nu trebuie să se rezeme pe masse, fiindcă massele nu le poţi avea decît dacă le promiţi ceva. Partidul Liberal poate să aibă massele; el le promite uşor o extensiune mai mare a drepturilor politice, el le anunţă sufragiul universal, le făgăduieşte Casa Rurală şi o

436 *Ibidem*, p. 326.

Caricatură ilustrînd apoteoza lui Petre P. Carp

expropiere totală. Partidul Conservator nu poate face asemenea promisiuni fără a înceta de a fi conservator, şi ca atare el nu poate să atragă massele decît printr-un singur mijloc: plătindu-le. Şi neavînd cu ce le plăti din punga lui, le plăteşte din Bugetul statului"[437]. În ce măsură această poziţie – corectă din punct de vedere teoretic – corespundea realităţilor româneşti se va vedea foarte repede, în timpul Marii Răscoale din 1907. Este adevărat că răscoala a fost favorizată tocmai de liberalizarea vieţii politice, sociale şi economice introduse de tandemul liberal PNL – junimişti, dar la rezolvarea problemelor acute care au constituit cauzele profunde ale acelei crize nu se putea ajunge – chiar în planul realismului politic – decît prin reforme liberale cu nuanţe stîngiste. Atunci, în faptul imediat al răscoalei, Carp a rămas la fel de intransigent, dînd celebra declaraţie: „În aşteptare, nu este decît un singur lucru de făcut, nu este decît represiunea. Vom aviza pe urmă!" Sigur că avea dreptate şi chiar acel lucru s-a întîmplat, dar statul trebuia să meargă înainte, şi statul, în ultimă instanţă, însemnă cetăţenii săi. Se conturează astfel imaginea unei pledoarii

437 *Ibidem.*

pentru politica ideală – morală şi autoritară – din partea grupării Carp, şi nevoia unor politici realiste, care ţinea cont de marile disfuncţionalităţi pe care le prezenta statul modern român. În locul unui drapel cusut în fir de aur şi ţinut într-o raclă de cristal de conservatorii carpişti, liberalii erau nevoiţi să cîrpească drapelul de luptă cu care dădeau bătălia în fiecare zi. Nu era deloc estetic, dar era foarte practic.

Să consemnăm că pentru prima oară în istoria modernă a României un mare om politic ajungea la concluzia că democraţia este inadecvată societăţii româneşti. Ea trebuie să fie idealul spre care să tindem, dar pînă acolo, societatea românească trebuie să treacă mai întîi prin transformarea sa din cultură în civilizaţie. Nefăcut la timp, saltul acesta va fi marcat de excese. Pe patul de moarte, Petre P. Carp a rostit cîteva cuvinte teribile: „Ne trebuie o revoluţie care să purifice totul". Ajungînd după o viaţă îndelungată la aceeaşi concluzie cu Eminescu şi Caragiale, el prefigura astfel cea mai necruţătoare revoluţie: mişcarea tineretului spre fundamentalismul naţionalist şi creştin. Uitîndu-ne cu atenţie în trecutul nostru recent vom constata că reforma morală încercată de legionarism şi de omul Ion Antonescu au fost tentative disperate de a produce un nou început pentru statul român.

Acea perioadă densă, a deceniilor care marcau trecerea de la secolul al XIX-lea la secolul al XX-lea, se caracteriza de fapt în plan politic printr-o apropiere doctrinară vizibilă dintre partidele guvernamentale. În primul rînd, existau doar trei partide, numărînd aici şi gruparea junimistă maioresciană. Puse în faţa obligaţiei de a conduce procesele reformiste inerente liberalismului economic şi administraţiei democratice, ele, aşa cum a spus Constantin Gane foarte bine, „nu se mai deosebeau decît prin ambiţii personale".

Pericolul bolşevic

Apariţia şi evoluţia pe scena politică românească – dar mai ales în subteranul ei – a mişcării socialiste de inspiraţie marxistă, cuplată narodnicismului agrar, populismului şi segmentului revoluţionar-terorist, va pune bomba sub scaunul guvernării din România. Evoluţia previzibilă spre o societate democratică şi un stat capitalist dezvoltat va fi minată şi aruncată în aer de exploatarea populistă şi violentă a libertăţilor democratice oferite de libe-

ralizarea vieţii publice româneşti. Marxismul a reprezentat pentru România, mai mult decît în alte ţări, ciuma care a infectat societatea cu puroiul luptei de clasă. Muncitorii români trebuiau să-i distrugă pe bogaţii români; ţăranii români trebuiau să incendieze pământul ţării. Marxismul a surprins relaţia stat-societate într-o fază imatură, încă urmărită de planul amplu al reformei şi nepregătită să riposteze agresiunii populiste care se sprijinea pe stimularea speranţei într-o utopie aparent umanistă. În plus, primul război mondial a venit prea repede, ca o sincopă în cursul controlat al reformelor româneşti, România s-a mărit în numai doi ani la proporţiile sale fireşti, deşi procesul de trecere de la stadiul de *cultură* la stadiului de *civilizaţie* a statului nostru nu se încheiase nici măcar în Transilvania, iar la graniţă ne-am trezit cu primul stat comunist al cărui proiect principal era expansiunea imperială.

Izbucnirea revoluţiei bolşevice în Rusia, ca parte a acţiunii subversive iniţiate de Germania în primul război mondial prin spionii săi bolşevici, în frunte cu V. I. Lenin, a fost folosită ca armă a uşurării efortului de război dus de Berlin în Estul Europei. Scopul diversiunii bolşevice era destructurarea armatelor inamice, şi Armata României era atunci un inamic. De aceea, trupele germane şi administraţia de ocupaţie au favorizat şi sprijinit propaganda bolşevică în rîndurile soldaţilor români. Alexandru Marghiloman, rămas în teritoriul ocupat pentru a salva instituţiile româneşti, avea să primească în octombrie 1918 ştiri îngrijorătoare: „Tzigara (– Samurcaş, Alexandru, n.a.) trimite o serie de informaţii şi foi revoluţionare. Proclamaţii de acest fel s-au găsit şi la Focşani. Organizarea socialistă proclamă nevoia revoluţiei sociale şi adoptarea procedeelor ruseşti. Tzigara adaogă că ura contra ocupanţilor şi sentimentul neputinţei lor măresc pericolul. Desigur, va fi o mişcare foarte periculoasă cu ocazia retragerii germanilor, îmi spune Mircescu. Sunt izbit de uşurinţa cu care revoluţionarii îşi tipăresc foile şi mă îndoesc că aceasta s-ar putea face fără ajutorul unor cercuri germane. Mircescu confirmă bănuielile mele; pentru el, dacă atacăm pe germani şi-i silim să părăsească ţara sau să ne facă faţă, vor deslănţui o revoluţie pentru a împiedica mobilizarea. E sigur că situaţiunea e gravă în Muntenia"[438]. Peste timp, fenomenul incitării la revoluţie bolşevică în România de către

[438] Alexandru Marghiloman, *Note politice*, vol. 4, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1927, p. 90.

Germania, la fel ca în Rusia, a fost identificat precis, cu documente şi probe, dar în perioada comunistă s-a ascuns această realitate, afirmîndu-se fals că mişcarea iradia de la Petrograd. În acei primi ani, între regimul bolşevic din Rusia şi România se instalase mişcarea naţionalistă ucraineană, pe care trupele noastre o ajuta împotriva bolşevicilor. Aşadar, povestea influenţei revoluţiei bolşevice din Rusia asupra României este mult exagerată, autoarea adevărată a diversiunii pe teritoriul nostru fiind Germania. La 14 martie 1919, delegaţia noastră la Conferinţa de Pace de la Paris trimitea un memoriu lui Georges Clemenceau în care arăta că bandele de bolşevici care acţionează pe teritoriul României sunt conduse de ofiţeri germani. La fel se va întîmpla în alte trei state – Bulgaria, Cehia şi Ungaria –, unde Berlinul avea infiltrări adînci în structurile statului. Unul din instrumentele diversiunii revoluţionar-bolşevice a fost evreimea, pe care Germania a folosit-o atunci cu promisiunea rezolvării problemelor ei politice şi sociale, dar mai ales prin implicarea ei în mica economie. Pe timpul ocupaţiei germane a Bucureştilor, comunitatea evreiască s-a comportat nedemn, colaborînd la jefuirea şi distrugerea proprietăţilor româneşti, angajîndu-se masiv în funcţiile administrative ale regimului de ocupaţie: „La sosirea învingătoarelor armate germane în Bucureşti, 23 noiembrie 1916, o parte a populaţiei Capitalei ieşi întru întîmpinarea lor, strigîndu-le «bine aţi venit» şi aruncîndu-le flori în cale. Se auzea circulînd vorba aceasta uimitoare, rostită în limba germană: *Endlich sind unsere graue Kerle da!* (*În sfîrşit, au venit băieţii noştri cenuşii* – aluzie la culoarea uniformei germane, n.a.). Mackensen fu atît de mirat de această lipsă de patriotism, încît nici nu vru să primească delegaţia ce i se prezentă la Komandatură chiar în ziua sosirii sale. Dar el află în curînd că «acea parte a populaţiei» entuziaste era cea evreiască"[439]. Şi Alexandru Marghiloman va consemna această situaţie: „Şi Carp găseşte că ovreii sunt astăzi atotputernici şi că dau germanilor poveţele cele mai rele"[440]. Această atitudine se va adăuga nefericit la argumentele creşterii mişcării antisemite în România postbelică, cu toate că mulţi evrei de rînd luptau în Armata României. Într-o lungă serie de atitudini antiromâneşti, pe care o vom analiza mai tîrziu, se vor înscrie şi cererile adresate

[439] C. Gane, *op. cit.*, p. 548.

[440] Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, vol. 2, p. 431.

Conferinței de la Paris de a nu recunoaște „anexările" de teritorii făcute de România la sfîrșitul războiului.

Descoperirea unui caz de spionaj, cunoscut cu denumirea *Dosarul Gunther*, va avea un dublu efect: proiectarea unei imagini de trădători asupra germanofililor din jurul lui Alexandru Marghiloman și compromiterea unei părți însemnate a presei românești. În primăvara anului 1917, inginerul C. Osiceanu descoperă în seiful societății *Steaua Română* un dosar aparținînd fostului director general A. Gunther în care erau descrise finanțările secrete făcute de spionajul german în România. Erau raportate sumele destinate unor politicieni români, precum și întregul mecanism de cumpărare a presei pentru a declanșa campania favorabilă intrării României în război de partea Puterilor Centrale. Documentele din dosar îl vizau direct pe Marghiloman – care se va apăra neconvingător de aceste acuze –, dar mai ales prezentau acțiunile de cumpărare a redactorilor și jurnaliștilor ziarelor *Adevărul*, *Universul*, *Epoca*, *Ziua*, *Seara*, *Minerva*, *Dreptatea*, *Libertatea*, *Opinia*, *Agrarul*, *Steagul*, *Bursa* și *L'indépendance roumaine*. Spionajul german chiar se lăuda pentru ușurința cu care reușise să cumpere aproape toată presa română, dezvăluind totodată lipsa de demnitate și de patriotism a ziariștilor și politicienilor cumpărați. Între ei, doi generali, Hiotu și Mustață, vor accepta să li se folosească semnătura contra unor sume de bani[441]. *Dosarul Gunther*, pe care liberalii îl vor exploata intens, va marca simbolic sfîrșitul Partidului Conservator, acuzat de pactizare cu dușmanul și de corupție. Liderii conservatori Nicolae Filipescu, Titu Maiorescu și Petre P. Carp mor pe rînd în 1916, 1917 și 1918, iar Maghiloman va fi complet marginalizat, purtînd în memoria istorică stigmatul colaborării cu învinsul, deși imaginea este cît se poate de nedreaptă. Take Ionescu, cel ce va rosti un mare adevăr de la tribuna Parlamentului: „Cînd mă vor convinge socialiștii că pot împăca aceste două noțiuni: *organizarea socialistă* a omenirii cu *menținerea libertății*, mă înscriu, domnilor, în partidul socialist", va muri la 21 iunie 1922[442].

[441] Ion Rusu Abrudeanu, *România și razboiul mondial*, Ed. Socec, București, 1921, pp. 465 – 487.

[442] Vezi detaliile morții în Constantin Xeni, *Take Ionescu*, Ed. Profil, București, 1999, pp. 423 – 429.

Pe de altă parte, mişcare socialistă şi sindicală din România va defini în această perioadă o diferenţiere pronunţată de bolşevism şi de Rusia sovietică, denunţînd ea însăşi acţiunile teroriste ale agenturii comuniste din ţara noastră: „Alături însă de mişcarea socialistă, ce folosea mijloacele *legale* de luptă, se ivesc atunci – prin imitaţie, din afară –, «nucleele comuniste» cu acţiune *clandestină* şi chiar un «comitet de teroare» menit a netezi drumul revoluţiei sociale şi în România"[443]. «Comitetul de teroare» va constitui nucleu Partidului Comunist din România, care s-a desprins în 1921 din mişcarea socialistă şi a fost apoi interzis, ca agentură bolşevică. Acţiunile teroriste ale bolşevicilor din România au folosit din plin mişcările revendicative ale sindicatelor pentru a radicaliza imaginea acestora şi a împinge opinia publică spre credinţa că asistă la o luptă de clasă, cu victime şi asupritori. Cîteva acte de terorism au zguduit societatea românească, cel mai cunoscut fiind atentatul lui Max Goldstein din 8 decembrie 1920, care a plasat şi detonat o bombă în clădirea Senatului. Bomba, „cu cîteva clipe mai tîrziu numai, căci nu se deschisese încă şedinţa, ar fi produs un măcel în masă" – cum spunea Nicolae Iorga – şi i-a ucis pe ministrul de Justiţie Dimitrie Grecianu şi pe episcopul unit Radu din Oradea Mare, rănindu-i grav pe generalul Coandă, episcopul Ciorogaru, episcopul Nifon, senatorul Gheorghiu. Plasarea bombei în zona înalţilor ierarhi creştini a fost interpretată şi ca o agresiune religioasă, Goldstein fiind un comunist evreu. În faţa valului de terorism bolşevic, guvernarea lui Alexandru Averescu (1 decembrie 1919 – 12 martie 1920; 13 martie 1920 – 16 decembrie 1921) va reacţiona cu duritate, atît legislativ cît şi administrativ, şi va fi văzută ca expresie a unui regim autoritar, imediat în preajma dictaturii militare. Vîrful activităţilor teroriste comuniste va fi atins prin tentativa de declanşare a unei „revoluţii bolşevice" la Tatar-Bunar, care a găsit sprijin din partea unor minoritari locali, ucigînd şi maltratînd totodată români şi minoritari bogaţi, acţiune care va fi reprimată rapid şi dur de Ionel I.C. Brătianu şi de Gheorghe Tătărescu.

Dezvoltarea fără precedent a propagandei bolşevice în România de după Marea Unire a fost favorizată de haosul administrativ din

[443] Const.-Titel Petrescu, *Socialismul în România (1835 – 6 septembrie 1940)*, Biblioteca socialistă, Bucureşti f.a., p. 316.

instituțiile statului și de starea materială precară a românilor abia ieșiți dintr-un război istovitor. Este de subliniat că *România a fost singurul stat din lume care nu și-a achitat datoria față de cetățenii săi pentru operația rechizițiilor din timpul războiului*, suma datoriei publice neonorate fiind de peste 8 sute de milioane-aur, ceea ce reprezenta expresia matematică a nivelului de sărăcire a populației[444].

Aspecte teoretice ale naționalismului românesc

Poziționarea *anticomunistă* va caracteriza, din această perioadă, cu claritate curentul politic de Dreapta. A doua componentă, de extracție veche, era *naționalismul*, care nu trebuie confundat – așa cum am arătat în primul volum – cu antisemitismul. Nicolae Iorga este cel mai însemnat exponent al naționalismului din această perioadă, prin calitatea de purtător al ideilor naționale nobile și generoase, continuînd astfel filonul doctrinar conservator, epuizat o dată cu primul război mondial. El a reușit acest lucru prin autoritatea personalității sale complexe, astfel că tentativele de a se înscrie în tiparul unor partide se dovedesc cu totul secundare. Opera naționalistă a lui Iorga va rămîne preponderent teoretică, cu importante contribuții descriptive. Într-un serial de lecții ținute la Radio, el va defini înțelesul cuvîntului *țară* ca „pămînt liber, în toată întinderea lui și cu tot sacrul drept care se cuprinde în el", arătînd cum românii de pe teritoriile românești aflate sub ocupație străină obișnuiau să identifice țara, drept Vechiul Regat, în care vedeau nucleul organizat, liber și avansat politic al națiunii. București deveneau Capitala tuturor românilor – la fel cum se formase în vechiul Bizanț antonomaza *estin Polis*, din care turcii au creat cuvîntul Istanbul –, marcînd într-un fel migrația nucleului național din Transilvania, la Iașii lui Mihail Kogălniceanu și apoi la București Brătienilor, pentru a reveni în momentul de grație la Alba-Iulia. Iorga vorbea despre vitalitatea poporului român, dînd un subtil *avis au lecteur* evreilor care refuză integrarea, arătînd că „pe cînd oamenii aduși de vînt se spulberă, cei care s-au înfipt prin muncă și jertfă într-un pămînt, aceia sunt de neclintit"[445].

---

444 Șt. Popescu-Filutza, *Tragedia țărănismului. Dezvoltarea – Trădarea – Refacerea*, Ed. Voința Prahovei, Ploiești, 1935, p. 39.

445 N. Iorga, *Hotare și spații naționale. Afirmarea vitalității românești*, Ed. Porto-franco, Galați, 1996, p. 229.

Iorga relua, de fapt, o temă dragă lui Eminescu: emanciparea societății prin *muncă*. Acest aspect doctrinar al naționalismului românesc – venit, în parte, de la civilizația germanică prin care trecuse marele român – va evolua pe propriul său traseu pînă în regimul Ion Antonescu, cînd aplicarea sa va lua forme de impunere. Vitalitatea, atunci cînd nu se poate exprima în politică – spunea Iorga – se desfășoară amplu în *cultură*, reușind să mențină vie ființa națională. Dincolo de pledoaria sa din *Doctrina naționalistă*, prezentată în 1922 la Institutul Social Român – probabil cel mai slab text al lui Iorga, istoriozat, dezlînat și superficial –, marele savant român recunoștea o sinteză originară a națiunii române, care însă trebuia păstrată în formele sale pure, și atrăgea atenția asupra pericolului de a accepta ca fenomenul de sinteză a poporului român să continuie prin adăogiri de populație străină în procente periculoase. Fără îndoială că teoria lui Iorga atingea – foarte de departe, dar bine țintit – această problemă sensibilă a *rasei*, sub aspectul identității poporului român, ca întemeietor al națiunii române, în spațiul său teritorial întregit, ca autor și conservator al limbii române, temei pentru identitatea culturală, precum și ca exponent al creștinismului ortodox. Semnalul lui era dat în dreptul responsabilității imense ce revenea politicului în gestionarea statului național unitar, nelipsit de probleme de construcție și de administrație. Aspectele teoretice ale naționalismului, care au avut în Aurel C. Popovici, Nicolae Iorga și Constantin Rădulescu-Motru pe cei mai străluciți autori, au primit o nouă valență în momentul în care s-au lansat în Europa studiile și practicile științifice legate de rasa umană. Cercetările științifice asupra rasei românilor, făcute publice începînd cu anul 1927 de profesorii Iuliu Moldovan și Fr. Rainer au arătat că 74% din națiunea română are indicele cefalic foarte ridicat, 85–87, de formație brahicefalică și hiperbrahicefalică, ceea ce situa poporul român, după acest criteriu, în *rasa europeană alpină*, rasa cea mai avansată a continentului[446]. Aceste constatări științifice au atras atenția cercetătorilor germani, care au politizat bineînțeles problema, iar pe de altă parte au alimentat mințile înfierbîntate ale naționaliștilor extremiști din România. Tot de la acele constatări care, repet, au un caracter științific verificat,

[446] C. Rădulescu-Motru, *Psihologia poporului român*, Ed. Albatros, București, 1999, pp. 150 – 166 (articolul *Tipul rasial românesc după indicele cefalic*).

s-a pornit şi mentalitatea conform căreia toate agresiunile etnice şi propagandistice externe – imigraţia evreiască masivă, ţinerea României sub control financiar, insinuarea că românii ar fi ţigani, că nu se pot guverna singuri, că sunt patrioţi închipuiţi, în general că sunt inferiori – provin tocmai din conştientizarea de către inamici a „pericolului" pe care l-ar reprezenta afirmarea statului naţional unitar şi a naţiunii române în Europa. S-a întărit astfel „complexul agresiunii externe", sursă permanentă de alimentare a xenofobiei în mijlocul unui popor ospitalier, deşi, dogmatic, lucrurile se băteau cap în cap: ospitalitatea românilor are un caracter ancestral, de origine păgînă premediteraneană – adică ţine de tradiţie –, în timp ce aversiunea faţă de străini în termeni rasiali este exclusiv modernă şi superficială. Primul principiu al naţionalismului – *tradiţia*, era astfel încălcat.

Pe de altă parte, naţionaliştii de circumstanţă – întotdeauna interesaţi politic – se vor erija în apărători ai românismului, ca şi cum fondul tradiţional românesc, ce rezistase milenii şi se păstra intact în tradiţii şi folclor, ar fi fost ameninţat de iudeizare, *fenomen imposibil în mod absolut*. Pe de altă parte, pentru conservarea practică, organizată şi responsabilă a fondului tradiţional românesc se făcea foarte puţin sau se improvizau tot felul de modernizări, la fel de impure ca şi impurităţile pe care le clamau. Cazul cel mai dramatic este *Mioriţa*, care în forma sa cunoscută de baladă este substanţial modernizată de Vasile Alecsandri, acesta îndepărtînd-o tematic şi stilistic de originea sa profundă care se păstrează intactă doar în colindele transilvănene. Cercetări recente ale Şcolii româneşti de etnografie şi folclor, au arătat că balada *Mioriţa*, în forma cunoscută de noi astăzi, nu este mai veche de secolul al XIX-lea şi se postează cu totul marginal faţă de filonul liric popular cel mai vechi. Povestea absurdă a ciobanului român care află că va fi *asasinat* de fraţii săi, ce provin obligatoriu din *alte* provincii româneşti (Transilvania şi Muntenia), că va pieri pentru a i se *fura* oile, şi faţă de care el, moldoveanul, se *resemnează*, însurîndu-se cu *Moartea*, este probabil cea mai mare cacealma trasă vreodată românilor. Nimic mai degradant decît transformarea esenţei mitice a tradiţiei româneşti a oieritului într-o crimă pentru jaf, în faţa căreia victima visează la stele. Originea curată a acestei balade mutilate în conţinut şi formă a fost identificată în

Transilvania, sub consistența rezistentă și profundă a *Colindei păcurarului* (de la *pecus, pecoris* – turmă, în lb. latină), în care este vorba de o confrerie a ciobanilor compusă din *inițiați*, în care membri sunt *frați* în accepțiunea mitică, relevată exemplar de Mircea Eliade, și care ne duce cu gîndul la *capnobanții* umblători pe nori. Din această confrerie arhaică, cel mai tînăr dorește să iasă, într-o variantă, prin încălcarea jurămîntului de castitate. Pentru asta este pedepsit ritual prin excludere, fiind considerat mort pentru frații săi. Mitul este mult mai complex, dar nu voi insista asupra lui. O variantă culeasă în secolul al XV-lea încă mai păstra în forma incantată a colindei formula jertfei prin „tragerea în sulițe", vechi obicei dacic și încă o dovadă a originii sale din *substrat*, colindul povestind pur și simplu ritualul trimiterii celui mai tînăr la zei[447]. Colindul, avînd avantajul că se cîntă la date fixe, numai o singură dată pe an și la intervale precise de un an, își păstrează cel mai bine forma originară tocmai pentru că nu circulă, primind doar variațiuni regionale, care însă nu pot altera conținutul său ritual. Colindul păcurarului trebuia memorat de membrii confreriei (ciobanii) în forma sa precisă pentru a nu fi uitat timp de un an, apoi a devenit prima formă scrisă, din același motiv, astfel că improvizațiile – atît de specifice baladei – erau excluse. Ritualul bazat pe memorie și fără formă scrisă pentru conservarea pură a unei informații sacre se regăsește, de exemplu, și în tehnologia de fabricare a sabiei japoneze, unde procedeele tehnice sunt reproduse prin recitarea versurilor unei incantații foarte vechi. Precizez din nou că în cazul *Colindei păcurarului* este vorba de o incantație păgînă, care nu trebuie confundată cu colindul creștin de astăzi. De altfel, se purta la date diferite.

Odată cu dezvoltarea cercetării sociologice, folclorice și etnografice pe baze științifice în România, naționaliștii români vor identifica în simbolul arian de proveniență sancrită *svastika* – semn mistic al purtării de noroc –, pe care îl întîlneau în mod curent în

[447] Pentru întreaga explicație vezi excelenta lucrare Nicolae Boboc, *Motivul premioritic în lumea colindelor*, Ed. Facla, Timișoara, 1985. Pentru explicarea mitului vezi și analiza asupra „complexului de credințe determinate de împlinirea condiției de puritate a lucrătorilor de la stînă" la Ion Popescu-Sireteanu, *Limbă și cultură populară*, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1983, pp. 42 – 50. De asemenea, marile inadvertențe introduse de Alecsandri în baladă sunt semnalate de Alexandru Paleologu în *Treptele lumii*, Ed. Cartea Românească, București, 1978.

arta ciobanilor din Carpaţi, drept simbol al purităţii originare a poporului român. Preluarea acestui simbol de către naziști de la naţionaliştii români, va constitui una din temele apropierii politice dintre adepţii germani şi români ai doctrinei transferării tradiţiei în domeniul politic şi militar. Practic, fenomenul marca trivializarea şi specularea imundă a unei mitologii fondatoare, fapt încă o dată contrar naţionalismului adevărat. Aşezată pe un fond alb, simbol al purităţii, *svastika* românilor a fost scoasă din contextul său mitic şi ideal şi, deformată stilistic, a fost pusă de naziști pe un fond roşu, simbol al originii lor socialiste. Tot în această perioadă, mitul *tinereţii* este suprapus figurilor emblematice ale lui Mihai Eminescu şi Avram Iancu, primul murind tînăr, al doilea conservîndu-şi inalterabil imaginea de tinereţe.

În mentalitatea tradiţională românească, *geniul* era expresia înţelepciunii acumulate la vîrste foarte înaintate, dintr-o viaţă ascetică şi însoţită de o anumită estetică a vorbirii, gestului, mersului, bărbii. El nu mai reprezenta o surpriză, ci un model cu totul terestru, la care se adăuga credinţa „omului binecuvîntat de Dumnezeu". În momentul în care performanţele intelectuale, arta sau acţiunile ieşite din comun sunt expresia unei vîrste foarte tinere – Eminescu publică *Luceafărul* la 33 de ani, Iancu conduce revoluţia la 24 de ani –, genialitatea nu-şi mai are o explicaţie în experienţa de viaţă, ci în harul transmis prin destin, ca expresie directă, neintermediată de scolastica vieţii, a intervenţiei Forţei Divine. Este important de observat că naţionalismul modern român s-a inspirat din opera politică a lui Eminescu, elogiindu-i clarviziunea, nu din temele sale poetice, şi că, accentuînd doar critica sa antisemită, l-au diminuat în egală măsură. Religiozitatea celor doi eroi s-a adăugat complexului de extracţii doctrinare, astfel că toate valorile simbolizate de Eminescu şi de Iancu s-au constituit în *mesaj* şi totodată *călăuză*, venite din trecutul cel mai adînc şi proiectat în perspectiva cea mai îndepărtată. Este deja evident că natura mistică a experienţei naţionaliste creştine din primul deceniu al României Mari acorda acesteia privilegiul originalităţii. Ea se întemeia pe o tradiţie care trăise în forme culte la toate marile personalităţi făuritoare de stat – Ion C. Brătianu, Barbu Catargiu, Mihail Kogălniceanu, Lascăr Catargiu, Ionel I.C. Brătianu, Petre P. Carp, Take Ionescu, la care putem adăuga, prin capacitatea de

înțelegere a spiritualității românești și prin integrarea plină de devotament în lupta națională, pe regina Maria. De data aceasta însă, în contextul ofensivei bolșevice, al presiunilor exercitate de Marile Puteri și al haosului administrativ rămas după război, simpla revenire la democrația parlamentară nu mai era suficientă. Frustrările acumulate din suma imaginilor de politicianism, corupție, trădare de țară și „pactizare cu evreii", ajunseseră în punctul în care naționalismul părăsea zona partinică și se dezvolta și evolua în zona societății civile. Acesta este și motivul pentru care partidele naționaliste nu vor mai avea nici un credit, în timp ce organizările de tip *mișcare* se vor impune, mai ales prin felul cum acopereau doctrina în fapte. Aici, temele mitice și mistice ale sacrificiului, jertfei, muncii fizice, exemplului personal, a tinereții, adevărului, dreptății și credinței vor avea un efect covîrșitor asupra românului de rînd. Totodată, trebuie spus că acesta era pregătit, prin decenii de frustrări economice, politice și naționale, pentru a primi avid temele naționalismului modern.

Două teme l-au impus pe Octavian Goga în patrimoniul teoreticienilor naționaliști: misiunea istorică a tineretului și combativitatea împotriva presei socialiste. Goga venea în curentul naționalist după ce soldații românii depuseseră jurămînt în tranșee în timpul primului război mondial, nu după un document oficial, ci recitînd versurile lui, iar legenda luptei transilvănenilor pentru unire îl plasase printre luptători, în contul activității sale la publicația *Luceafărul*. Totodată, atitudinea sa era ceva mai agresivă, militînd pentru solidarizarea intelectualității cu mișcările studențești sau polemizînd direct cu jurnaliștii publicațiilor de stînga. În principiu, Goga era adeptul misiunii generației noi: „Ne găsim, cum vedeți, în fața redeșteptării legitime a unui egoism național la un popor, de care veacuri de-a rîndul și-au bătut joc exploatatorii de diverse categorii, și care acum, deodată cu libertatea, își inaugurează o concepție nouă a principiilor de autoconservare. Că sunt mulți încă între noi, călăuziți de logica trecutului, pentru care slugărnicia se exercită dintr-o pornire de gimnastică atavică, e adevărat, dar steaua lor e în declin, fiindcă la vremuri noi, viața cere profeți noi. Oricît, deci, un spirit de inerție ar mai ține înțepeniți în răbdarea lor pe anumiți oameni sclerozați de vitregia vremii, rezervoriul de energii ale neamului, în continua lui elaborare, își lărgește

matca şi sparge formulele învechite. Tinerimea de la Universităţi apare astfel ca prima avantgardă a acestei evoluţii de conştiinţă naţională"[448]. Octavian Goga semnala societăţii postbelice nocivitatea activităţii antiromâneşti a ziarelor *Adevărul*, *Dimineaţa* şi *Lupta*, în care se practica zilnic atacul la valorile naţionale, unde se dădea expresie şantajului politic exercitat de Marile Puteri asupra României şi unde naţionaliştii români erau etichetaţi drept fascişti. Dominate de directori, redactori şi jurnalişti evrei comunişti, cele trei publicaţii se făcuseră purtătoarele de cuvînt ale unei grave erori, pe care Ionel I.C. Brătianu o semnalase încă din timpul Conferinţei de la Paris: redeschiderea artificială a „chestiunii evreieşti". Marile Puteri condiţionau din nou recunoaşterea existenţei statului român de încetăţenirea celor peste 700 000 de evrei imigraţi în ultimele decenii, la care se adăuga în această perioadă un val nou. Bineînţeles, Goga a fost acuzat de antisemitism, deşi articolele sale din revista *Ţara Noastră*, reunite în volumul *Mustul care fierbe*, erau expresia polemicii sale cu activităţile publicistice antiromâneşti evidente, şi nu ale unei atitudini îndreptate împotriva minorităţii evreieşti: „Să nu ni se arunce acuzaţiunea de *antisemitism* pe urma acestor constatări, fiindcă este idioată. Nu am profesat niciodată această stupidă intoleranţă, avem pentru activitatea intelectuală a lui Ronetti-Roman o reală veneraţie, în inima noastră a trezit un ecou de sinceră compătimire stingerea bietului Steuermann de la Iaşi şi nu ne vom permite niciodată să confundăm profilul de fin analist al ziaristului H. Streitmann, cu vreunul din amnestiaţii de la *Adevărul*..."[449]. Ura împotriva lui Octavian Goga, amplificată şi din cauza legilor rasiale date în timpul guvernării sale din 1937 – 1938, îşi avea originea în caracterul premonitor al unora din afirmaţiile lui de după Marea Unire. Goga era „periculos" pentru că atrăgea atenţia că, sub acoperirea acuzaţiei generalizate de antisemitism sau fascism, ziarele marxiste susţineau de fapt tezele bolşevismului, atacînd întreaga mişcare anticomunistă din România. Pe de altă parte, atacurile violente la adresa curentului naţionalist creştin se dădeau cu insistenţă în numele condiţionărilor şi şantajului practicat de Marile Puteri, pentru a

[448] Octavian Goga, *Mustul care fierbe*, Ed. Imprimeriilor Statului, Bucureşti, 1927, p. 55.
[449] *Ibidem*, p. 97.

conserva, dar şi pentru a permeabiliza mai mult teritoriul românesc la proiectul imigraţiei evreieşti. Mult timp nu s-a observat precizia cu care a prevăzut Goga ceea ce avea să se întîmple în România următoarelor două decenii, scriind un articol intitulat *Luaţi aminte!*, în care arăta destul de explicit că provocările antiromâneşti vor conduce la explozia naţionalismului în forme militante, active, preponderent violente. Într-un alt loc, Goga prevestea regimul Antonescu cu 15 ani înainte: „Să fim iertaţi – şi dacă se poate să nu fim stropiţi cu prea multe bale de cerneală –, pentru sinceritatea noastră, dar avem impresia că cu fiecare zi ce trece, în haosul inform care s-a abătut pe cîmpul politic, *relaţiunea logică dintre armată şi viitorul conducător al destinelor Statului* revine pe primul plan la toţi bunii români, dornici să păstreze neştirbit patrimoniul actual"[450]. Erau, de fapt, procese pe care Goga le intuia cu sensibilitatea sa artistică deosebită şi din percepţia lucidă a mişcării ce se pornise deja din rîndurile tineretului. Chiar şi titlul pe care l-a dat volumului său – *Mustul care fierbe* – era elocvent.

Octavian Goga este exponenţial pentru fenomenul de involuţie a naţionalismului românesc de la formele sale teoretice de splendidă claritate, la mişcarea naţionalistă militantă şi în final la degradarea sa prin influenţa politică a Italiei fasciste şi a Germaniei naziste, care au reuşit să-l deturneze de la sensul său constructiv spre starea de instrument politic fundamental distructiv. Mulţi lideri naţionalişti români vor sfîrşi prin a deveni agenţi de influenţă ai Germaniei naziste, din sentimentul că forţa naţionalismului român va spori prin alianţa cu o putere europeană dominantă.

Deşi cronologic a creat înaintea lui Goga, am lăsat la urmă analiza asupra operei lui Aurel C. Popovici, pentru că acesta a atins punctul cel mai sensibil al problematicii naţionale. El admitea că naţionalismul este o *reacţie*, de unde şi acuzaţia curentă că oamenii de Dreapta sunt *reacţionari*. Naţionalismul s-a ridicat împotriva tentativei de a egaliza popoarele într-o lume cosmopolită prin intermediul democraţiei, care este o formă făţarnică de rezolvare a altor probleme decît cele specifice fiecărei naţiuni, obligîndu-le pe cele mai slabe să se conformeze unor standarde îndoielnice în privinţa uniformităţii lor. Aurel C. Popovici punea sub semnul îndoielii

[450] *Ibidem*, p. 456 (articolul *Supremul razim – Armata*).

identitatea democrației cu liberalismul, dînd exemplu diferenței vizibile între politica liberală engleză și revoluția franceză. De altfel, modelul englez transpare din opera fundamentală a lui Aurel C. Popovici – *Naționalism sau democrație* – unde este analizat și paradoxul că statul considerat cel mai democratic este în realitate liberal și naționalist, englezii fiind cei mai consecvenți naționaliști. Popovici considera că „între naționalism și democratism adevărat este o antiteză organică", deoarece vedea în sistemul democratic o creație nenaturală care se sprijină pe demagogie, populism, cosmopolitism, care în unele state reușește să pună armele în mîna unei armate puternice și să impună democrația cu forța. Dar instrumentul cel mai periculos al pseudo-democrației este *civilizarea*, pe care Aurel C. Popovici o privea exclusiv în termenii unei impuneri. Civilizarea, ca produs al unor națiuni „superioare", năvălește peste statele naționale și le obligă să se îndepărteze de ființa lor națională, să se civilizeze, adică să preia modelul „superior", dar pe care nimeni nu îl garantează ca atare: „Apoi și în statele naționale, în care civilizarea se face cu grăbire, fără nici o considerație la credințele, tradițiile și bunele moravuri și obiceiuri ale poporului – politica aceasta de nivelare cu adevărat cosmopolită trebuie să producă exact aceleași roade funeste: o continuă slăbire a statului prin o continuă împestrițare artificială a caracterului național al poporului. Diferența nu e decît de timp"[451]. Întrebarea pe care și-o punea ardeleanul cu studii în științele politice era dacă o civilizație poate fi superioară alteia în termeni reali, numai pentru faptul că deține o altă tehnologie. Fără îndoială, era cazul României. Peste ea venise un curent „civilizator", care aducea căile ferate, dar aducea și obiceiuri străine. Civilizație tehnologică – da; import de *civilizare* după model – nu.

Ceea ce ne împiedică să vedem în Aurel C. Popovici un naționalist antidemocratic și irațional este faptul că astăzi România se confruntă cu aceeași problematică, în exact aceeași termeni, deși au trecut nouă decenii de la scrierea acestei fraze. *Nimeni n-a putut demonstra că saltul tehnologic obligă la părăsirea tradiției, a naționalității, a identității culturale.* Mai mult, există în lume cel puțin un exemplu zdrobitor: Japonia, țara care își conservă cu

[451] Aurel C. Popovici, *Naționalism sau democrație*, Ed. Minerva, București, 1910, p. 124.

tenacitate tradiția, deși realizează cel mai spectaculos salt tehnologic. Un alt exemplu este Olanda. Fiind mai aproape de Eminescu, în timp și gîndire, Popovici va construi o întreagă teorie a diferenței dintre naționalism și democrație, care este și astăzi în discuție, dacă urmărim forța cu care este acuzat naționalismul pe plan internațional, dar și capetele sparte care rămîn în ambele tabere după o confruntare de tipul celei din Iugoslavia. Democrația, ca ideologie, este privită de Aurel C. Popovici în termenii unei utopii, în timp ce *sistemul* democratic – ca aplicație a ideologiei – este o „rapsodie democratică", iar principalul său instrument – demagogia, este o „doctrină a rărunchilor". În fond, el cere ca libertățile fundamentale ale omului, care sunt specifice liberalismului, să nu fie confundate cu sistemul democratic, care le pervertește în demagogie și într-o egalitate fără suport natural. Cum calitatea de cetățean al unei națiuni este esențială în tratarea ideii de egalitate, iar aceasta este produsul liberalismului, democrația este prezentată doar ca o șmecherie cu care a fost umplut golul acestei idei pentru a se atinge scopuri străine. Evident, era o trimitere voalată la francmasoneria ocultă și la evrei. Totodată, Popovici nu punea în antiteză naționalismul și liberalismul, care împreună pot construi un stat național dezvoltat. Pentru cazul particular al României moderne, Aurel C. Popovici este cel mai fidel continuator al lui Mihai Eminescu, subliniind mult mai accentuat decît acesta că impunerea brutală și șantajul exercitate în „chestiunea evreiască" au condus la încetinirea procesului de dezvoltare a națiunii române, în termenii ei naturali. Teza este discutabilă, nu numai pentru faptul că a degenerat în violență, dar ea nu poate rămîne singura explicație de profunzime pentru resortul naționalismului modern din primele decenii ale secolului al XX-lea. Oricum, ne surprinde peste timp tot mai straniu precizia cu care au putut percepe intelectuali români ca Mihai Eminescu, I.L. Caragiale sau Aurel C. Popovici felul în care guvernările românești au reușit să „păcălească" sistemul democratic, mimîndu-l la suprafață, simultan cu o politică națională și, pe alocuri, naționalistă.

Redeșteptarea antisemitismului

Unul din motivele pentru care Istoria României moderne pare de neînțeles pentru tînărul născut după 1989, dar și pentru mulți

români maturi interesați de istoria națională, este absența unor explicații pentru fenomene politice decisive. Ele sunt prezentate ca și cum s-ar fi petrecut de la sine sau au fost impuse din exterior. Absența analizei asupra „chestiunii evreiești", care a influențat decisiv și guvernarea lui Carol al II-lea și pe cea antonesciană, legionarismul, precum și mișcarea intelectuală interbelică, va continua să nu producă explicații pentru violențele politice din primele decenii ale României Mari, pentru instalarea celor trei dictaturi din perioada 1938 – 1989 și pentru umbrele care încă sunt proiectate asupra unor mari personalități românești. Astăzi nu ne mai putem permite să-i confundăm pe naționaliștii români cu naziștii, fasciștii sau antisemiții de pretutindeni, la fel cum nu se mai poate accepta ideea că evreii sunt tot una cu comuniștii, bolșevicii și românofobii.

România a cunoscut două tipuri de abordări legate de situația evreilor de pe teritoriul său.

1. Prima este ceea ce s-a numit „chestiunea evreiască", subiect de natură istorică cu care societatea și statul român s-au confruntat începînd de la revoluția din 1848 și pînă la ultimul mare val de emigrare din 1962.
2. A doua este „problema evreiască", determinată de rezistența românilor la implant și la presiunile externe, fapt care a generat mai multe campanii antiromânești în presa internațională; ea supraviețuiește astăzi prin campania insistentă făcută în străinătate cu scopul de a prezenta poporul român drept antisemit, autor al holocaustului, prin demonizarea figurii lui Ion Antonescu, pentru a masca pretenții financiare și patrimoniale, dar și vinovății comuniste grave.

„Chestiunea evreiască" se referă la evenimentele generate de prezența masivă a unei comunități evreiești imigrate în scurt timp, evenimente care țin de istorie, iar „problema evreiască" se referă, privită în ansamblu, la imaginea care i s-a creat României în timp, ca urmare a rezistenței la acest fenomen. Ne situăm, așadar, între realitatea politică, socială și economică a „chestiunii evreiești" și propaganda internațională ce a creat imaginea de stat și popor antisemit, care este „problema evreiască" a României, activă și astăzi,

deşi în ţară nu mai trăiesc decît aproximativ 14 000 de evrei. Din cauza confuziei care persistă asupra acestui subiect, precum şi din teama pe care o afişează istoricii în abordarea acestei teme delicate, un fenomen important din trecutul nostru destul de recent trăieşte mai mult din ceea ce emit cu intermitenţă extremiştii din ambele tabere. Tratată ca marginală, „chestiunea evreiască" continuă să nu fie cunoscută în interior şi în exterior, deşi ea ar putea explica numeroase evenimente din istoria modernă a României, pe care astăzi le privim doar ca fapte de cronografie. Subiectul este, fără îndoială greu abordabil, pentru că între timp evreii au fost supuşi unui măcel barbar, românii au fost supuşi la 45 de ani de comunism, diferiţi actori ai „chestiunii evreieşti" sunt morţi sau executaţi, în timp ce pentru „problema evreiască" încă se mai găsesc propagandişti. Propaganda la nivel planetar împotriva ororilor din al doilea război mondial, însoţită şi de acuze, atinge şi astăzi imaginea ţării noastre. Şi pentru că am folosit locuţiunea „ţara noastră", voi porni analiza de la constarea că evreii de origine română din Israel afirmă că au două ţări: patria – Eretz Israel, şi „ţara noastră", unde s-au născut şi au trăit mai bine sau mai rău – România.

Să încercăm aşadar să înţelegem ce s-a întîmplat.

Pe măsură ce Europa avansează spre o generalizare a sistemului democratic – cu toate imperfecţiunile sale, dar deocamdată cel mai bun –, pe măsură ce zidurile opace al comunismului se prăbuşesc între state şi în conştiinţa oamenilor, cercetarea istoriei evreilor de pe acest continent se apropie tot mai mult de profunzime. Lansarea marelui proiect european al democratizării către sfîrşitul secolului al XVIII–lea şi prima sa expresie practică – Revoluţia Franceză, au adus în prim plan problema nerezolvată a populaţiei evreieşti de pe continent. Timp de secole, Inchiziţia o rezolvase prin rug. La un moment dat, într-un loc anume, s-a luat decizia de a proteja evreii aflaţi sub regimul ţarist despotic – incontrolabil, prea puternic pentru a fi doborît prin războaie şi predispus la asimilarea forţată sau la nimicirea în masă –, astfel încît populaţia evreiască să-şi poată conserva identitatea religioasă şi etnică pînă la găsirea unei soluţii permanente. Mai întîi a fost deschisă perspectiva emigrării în Statele Unite, apoi s-a vorbit de mai multe colonii din Africa. Astăzi lucrurile sunt mai clare şi pot fi privite fără patimă. Provinciile româneşti, ca şi zone ale Poloniei, Ungariei sau

Ucrainei, au fost alese pentru a sluji inițial drept refugiu unei importante populații evreiești – estimată la peste patru milioane de oameni –, apoi ca zone de tranzit în perspectiva emigrării într-o țară a lor. Sioniștii au fost aceia care cereau ca această țară să fie tărîmul antic al Palestinei, în timp ce Marile Puteri occidentale se gîndeau la Uganda sau Insula Madagascar. Rusia comunistă a oferit un spațiu în Extremul Orient. Să consemnăm, așadar, prima constatare: *toate forțele majore implicate în acest proiect acționau pentru scoaterea evreilor din Europa.* Nu vom specula asupra motivelor, pentru că ele au fost folosite de extremismul antisemit și sunt astăzi și mai greu de explicat. Pe de altă parte, instalarea sistemului democratic în Europa de Vest și în America, ca urmare a unor revoluții violente, a permis ca mari națiuni, precum Franța, Anglia, Germania, Statele Unite să primească emigranți evrei și să le ofere condiții de supraviețuire, inclusiv beneficiul acelui principiu al liberalismului care acorda șanse egale fiecărui individ. Ca în orice comunitate umană atinsă de libertate, evreii, asemeni multor altor popoare, s-au împărțit pe criterii sociale, unii devenind miliardari, mari bancheri, industriași, prelucrători de diamante, comercianți, alții nereușind să depășească nivelul micului comerț, expedientelor zilnice sau cel al situației de vagabond. Nu s-a comentat însă pînă acum că și acele state mari au impus o anumită limită, prin controlul imigraționist, punct critic exprimat în procente care nu afectau echilibrul etnic. Apoi, discret, dar ferm au căutat soluția pe alte teritorii, în state naționale europene unde, o dată cu instalarea sistemului democratic, se creau și condiții pentru libertatea evreilor. Palestina încă era scoasă din orice discuție, deoarece acolo, mai ales după tăierea Canalului Suez, se întîlneau mari interese economice și comerciale legate indisolubil de poporul arab.

Ceea ce a atras atenția și reprezintă una din marile valori ale poporului evreu este solidaritatea desăvîrșită care a permis celor bogați să-i ajute pe cei săraci, oriunde s-ar fi aflat în lume. Atunci cînd solidaritatea firească a venit din zone de unde, prin merite și aptitudini personale, se circulau nu numai valori majore ale evreilor, ci ale întregii lumi – în primul rînd financiar-bancare –, fenomenul a început să fie privit și din perspectiva conflictului de interese. Internaționalizarea „chestiunii evreiești" și apariția orga-

nismelor internaţionale de gestionare a situaţiei evreilor, de tipul Alianţei Israelite Universale, a determinat o reacţie. Ea s-a numit în mod forţat *naţionalism*, pentru că era produsul naţiunilor în mijlocul cărora se găseau evreii, dar naţionalismul era un fenomen mult mai amplu, care numai în zona de conflict de interese naţionale se izbea de problema evreiască. Astfel s-a întîmplat că procesul natural al clădirii unor naţiuni moderne în Centrul şi estul Europei, prin fenomenul politic numit sintetic *naţionalism*, s-a suprapus cu „chestiunea evreiască", devenită prin situaţia de fapt a evreilor şi prin preocuparea arătată de Marile Puteri, o chestiune internaţională. Propaganta antinaţionalistă condusă mai ales de presă a făcut ca în scurt timp naţionalismul să fie redus la antisemitism, ceea ce este un fals grosolan. De aici, naţionalismul a construit la început, ca reacţie, nişte ipoteze: sistemul democratic a fost introdus pentru a permite încetăţenirea evreilor; presiunile Marilor Puteri au ca sursă banii evreilor; naţiunile din Centrul şi Estul Europei sunt supuse unui experiment care le încetineşte dezvoltarea; evreii stăpînesc lumea şi pervertesc orînduirea ei, provocînd războaie şi tragedii; religia evreilor este retrogradă (vezi Friederich Nietzsche în *Antichristul*!) şi se află într-un permanent război ocult cu creştinismul. Bineînţeles, curentul politic naţionalist singur nu putea transforma aceste idei în forţă aplicată. A fost ajutat de centre de putere interesate să-şi asigure o parte a supremaţiei continentale, şi vom numi aici doar Germania, Rusia ţaristă şi Biserica romano-catolică, în interiorul cărora francmasoneria ocultă a avut mari dificultăţi de funcţionare. Nu întîmplător, aceste trei forţe remarcabile se vor constitui în principali actori ai celor două războaie mondiale. Dar în momentul în care se configurează cu evidenţă opoziţia internaţionalism – naţionalism, va trebui să acceptăm şi realitatea că dezvoltarea internaţională a „chestiunii evreieşti" a generat şi ridicarea naţionalismului pe urmele sale, în toate locurile. America, dată mereu drept model, a cunoscut şi ea puseuri grave de antisemitism, mai ales în perioada 1921 – 1929, pe care însă le-a rezolvat cu ajutorul unui avantaj inestimabil: vastitatea teritoriului încă necolonizat. În Europa, evreii nu aveau unde să se mai ducă. Mai mult decît atît, istoria emigrării evreilor în America a cunoscut şi un fenomen particular: conflictul dintre *evreii vechi* şi *evreii noi*, dintre imigranţii valurilor anterioare şi cei

veniți recent, între războaie. Astăzi, fenomene antisemite locale sunt aplanate prin sistemul de libertăți și limite perfecționat de America, dar ele există: de la interdicția impusă de proprietarii unor blocuri de locuințe de a închiria apartamente evreilor, pînă la manifestările publice de aversiune față de influența celor de pe Wall Street.

Revenind la cazul României, vom constata că naționalismul a fost în mod cert o reacție la un fenomen real. Reacția s-a produs în primul rînd la adresa sistemului politic generat de statul birocratic și bugetar, care părea că intenționează să conducă România Mare cu aceleași mijloace cu care condusese România Mică. În al doilea rînd, naționalismul a fost o reacție la bolșevism, care se prezenta drept o conspirație internațională. În ce măsură antisemitismul – așa cum este el interpretat ca fapt istoric – a fost justificat de ceva, de realități autentice sau de situații speculate? – este marea întrebare la care trebuie să răspundă un istoric cu simțul responsabilității cuvintelor sale. Naționaliștii români din perioada pe care o analizăm aici au invocat ca justificare a componentei antisemite a doctrinei lor cîteva fenomene istorice:

1. În momentul în care revoluționarii români ai anilor 1840 – 1848 au apelat la sprijinul francmasoneriei pentru transformarea modernă a Principatelor Române într-un stat național, reunind în jurul poporului român o națiune fundamentată pe libertățile democratice, au primit acest sprijin în schimbul acceptării imigrației evreiești din zona periculoasă a regimului țarist. Expresia acestei înțelegeri – de care au beneficiat și alte state central și est europene – a fost articolul 21 din Proclamația de la Islaz, unde sub acoperirea expresiei „emancipațiunea israeliților" se ascundeau atît acceptarea imigrației, cît și perspectiva încetățenirii. Contribuția francmasoneriei la Unirea Principatelor și la supraviețuirea lor unită a fost imensă și sub nici o formă nu trebuie minimalizată. Așa cum am arătat în primul volum, cînd spunem francmasonerie, pentru această perioadă, trebuie să înțelegem revoluționarii români de frunte care făceau parte din ea. Esențială în debutul mișcării naționaliste moderne din România a fost ideea că prețul plătit pentru ajutorul primit – adică încetățenirea valurilor succesive de evrei – a fost prea mare și s-a produs printr-un pact secret, pe care poporul român nu este obligat să-l respecte.

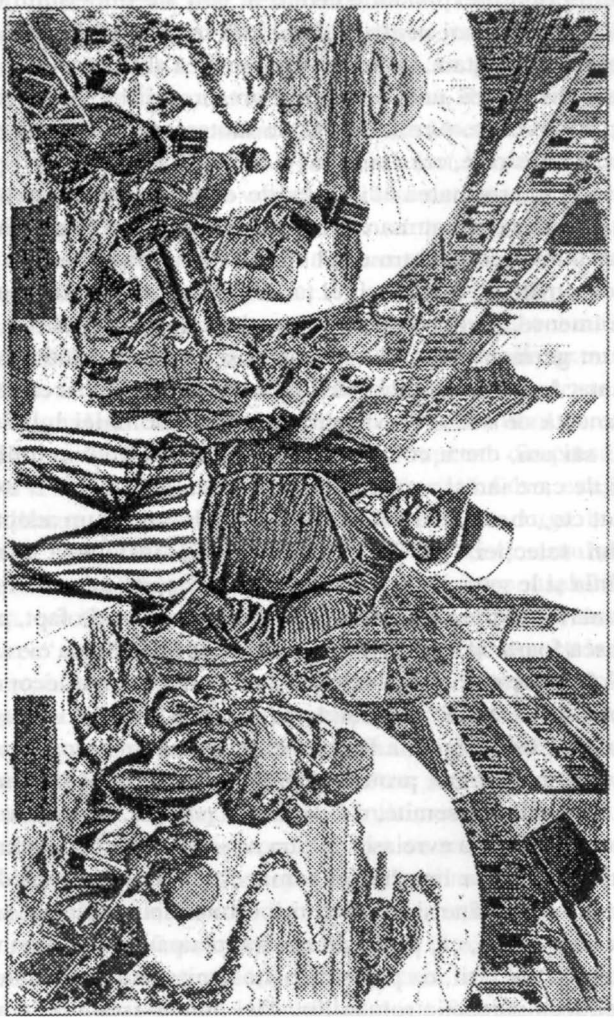

Caricatură antisemită din presa americană – 1892. Evreii vin săraci și pleacă în vest bogați.

2. Domnia lui Alexandru Ioan Cuza, atît de controversată în fapt, a beneficiat de sprijinul constant al puternicei influenţe evreieşti, mai ales la Constantinopol, unde domnitorul român a obţinut la rînd inexplicabile cedări în lanţ ale Imperiului Otoman, dar şi avantaje mari pentru tînărul stat român: Unirea, reformele, neintervenţia militară, protecţia diplomatică antirusească şi antiaustriacă, constituirea unei forţe militare proprii şi înarmarea ei, libertăţi comerciale. Această realitate subterană, chiar dacă nu figura în cărţile de istorie, era cunoscut şi deranja.

3. Abia răsturnarea lui Cuza de către aşa-zisa „monstruoasă coaliţie" a reprezentat marele moment de cotitură în destinul statului român modern, pentru că el chiar este borna de la care oamenii politici români au luat destinul ţării în mîna lor. Riscurile au fost la fel de imense. Să nu uităm că în acel moment românii au adus pe Tron un german profund antimason şi că de la 1866 România a translatat încet către sfera de influenţă germană. Această mutare îndrăzneaţă de şah a creat mari probleme domniei lui Carol I în primii săi ani, dar a condus şi la stabilizarea unui echilibru între puteri de care iarăşi românii au beneficiat. Carol I va fi extrem de precaut cu „chestiunea evreiască", arătîndu-se a fi un adept al principiului selecţiei: pe de o parte proteja instalarea evreilor în România şi le garanta siguranţa, pe de altă parte protesta împotriva continuării imigrării aşa-numiţilor „vagabonzi" – de fapt, populaţie evreiască foarte săracă. Epoca a „adormit" chestiunea evreiască.

4. Se naşte în această perioadă componenta economică a „chestiunii evreieşti". Pătrunderea finanţei evreieşti şi a micului capital pe piaţa virgină a României a generat în cascadă semne de întrebare, îngrijorare, protest şi revoltă, alimentînd şi primele manifestări locale antisemite, dar şi cariere politice. Justificarea cultă a reacţiei la influenţa evreiască în ţara noastră a fost împiedicarea dezvoltării normale a burgheziei româneşti, a manifestării depline a naţionalităţii române şi a constituirii economiei româneşti naţionale. Observăm, astfel, că, pe cît de natural ocupau evreii anumite zone economice ale ţării, ca pe orice piaţă capitalistă, pe atît de natural se producea şi reacţia românilor. Aici nu a existat nimic artificial. De aceea, naţionalismul românesc s-a întors către originea acestei situaţii, care era imigrarea masivă din Moldova, şi care n-are cum să fie un fenomen natural. Atingînd punctul sensibil al fenomenului,

noile generații n-au mai acceptat pactul. Nu cu un preț atît de mare. Aici este locul unde naționalismul românesc nu l-a studiat îndeajuns pe Eminescu și tot aici este punctul în care acuzația de antisemitism la adresa lui Eminescu este nedreaptă. Mihai Eminescu a folosit uneori și expresii tari, a ilustrat fenomenul cu o cazuistică revoltătoare, a acoperit ideile sale cu uriașa sa personalitate, dar Eminescu a arătat foarte clar și soluția: *munca*. Românii trebuie să muncească și să o facă cu tenacitate, să surclaseze impactul evreiesc pe piața capitalistă a României prin efort lucrativ organizat, firesc, cu patriotism. Să lase vorbele, să lase demagogia și imitarea modelor apusene. Acest filon doctrinar eminescian nu a fost urmat decît de conservatori, dar de la înălțimea averii lor solide munca era doar un sfat.

5. Tot în această perioadă s-a produs și fenomenul cel mai grav, care a stat la baza antisemitismului politic: presiunile externe. În primul rînd, acțiunile Alianței Israelite Universale au reprezentat factorul cel mai distructiv pentru rezolvarea „chestiunii evreiești", cu precădere prin campaniile antiromânești repetate din presa internațională. Cînd acuzele întemeiate pe informații false, exagerate, voit umilitoare la adresa României au început să curgă în presa occidentală, nimic n-a mai oprit dezvoltarea sentimentului antisemit pînă la nivelul țăranului. Factori politici iresponsabili nu au ezitat să profite de reforma electorală pentru a întreține „chestiunea", mai ales că țăranii chiar se loveau de aspectele locale ale comerțului dominat de evrei. La nivel guvernamental, politicile românești au fost obligate să se ocupe mai mult de combaterea influenței organizațiilor evreiești asupra Marilor Puteri, decît de raporturile diplomatice normale cu acestea. România a început să se contureze ca o rebelă între statele mici, cu care se negociază greu și care are abilitatea de a promite și a nu se ține de cuvînt. Din acest motiv și presiunile au început să fie mai mari și mai vizibile. Nu exista mediu mai bun pentru o reacție naționalistă la fel de intensă, mai ales că fenomenul se repeta și în alte state din zonă. Unele, deși cedaseră repede presiunii, cum au fost Polonia și Ucraina – state poate mai naționaliste decît România –, au lăsat chestiunea să mocnească. Ea a izbucnit cu milioane de consecințe individuale evreiești în timpul celui de-al doilea război mondial, exact în aceste două locuri.

6. Pentru România a urmat condiționarea transparentă a recunoașterii independenței țării în urma Războiului ruso-turc din 1877 – 1878 de încetățenire a evreilor. Marile Puteri au transmis la București documentul fundamental ieșit din ședințele Congresului de la Berlin prin care România era recunoscută ca stat suveran cu condiția acordării cetățeniei evreilor imigrați în ultimele decenii pe teritoriul său. Și de data aceasta, românii au căutat să întîrzie și să ocolească „sentința": au răscumpărat acțiunile căilor ferate de la Germania, cumpărînd tăcerea ei, și au amendat Constituția din 1866, dar într-o formă care permitea doar încetățenirea individuală a evreilor. În următoarele patru decenii au fost încetățeniți 4 000 de evrei, din aproape o jumătate de milion. Rămîneau în picioare „chestiunea evreiască" nerezolvată, presiunile externe, reacția naționalistă internă și adaptarea politicii externe românești la jocul intereselor între Marile Puteri. Așa am trăit și ne-am „tîrît" cu politica externă pînă la sfîrșitul primului război mondial, în loc să intrăm cu toată forța spirituală, creativă și materială în evoluția valorilor europene spre civilizația modernă și apoi contemporană. Atacați și contraatacînd, noi am fost nevoiți să ne ocupăm mereu cu alte lucruri decît problemele dezvoltării noastre organice. Intelectualitatea naționalistă nu a ratat să observe acest fapt.

7. Cum spune românul, impunerea rezolvării categorice a „chestiunii evreiești" la Conferința de la Paris, prin acordarea drepturilor depline evreilor trăitori pe teritoriul României și aflați deja la primele generații născute aici, a „pus capac" întregii problematici. Nenorocirea a fost că ea s-a redeșteptat atunci cînd căpătase deja un caracter istoric și ieșise din stadiul său de criză, datorită unui mecanism al complicității, găsit în primul rînd de liberali, prin care se accepta prezența populației evreiești, protejarea și siguranța acesteia, într-o formă de *status-quo* la care se asociaseră și comunitățile evreiești din România. Amploarea pe care o luase sionismul a creat impresia, și pentru evrei și pentru guvernanții români, că rezolvarea problemei naționale a evreilor, prin constituirea ca stat într-un teritoriul al lor, este aproape. De aici, starea de provizorat părea o formulă agreată, în perspectiva plecării. Deși pare naiv, au existat oameni politici români importanți care au crezut că într-o zi evreii vor pleca și locul lor, mai ales în domeniul economic, va fi ocupat pe cale naturală de români. Fenomenul acesta a fost mai

întîi forțat prin legile de românizare din timpul dictaturilor carlistă și antonesciană, apoi s-a întîmplat într-adevăr, dar numai după formarea statului Israel din 1948 și numai după ce evreii și românii au plătit cu mult sînge și suferințe credința în această iluzie. Atunci însă, în 1918 – 1920, revolta lui Ionel I.C. Brătianu, demisia lui și toată mișcarea naționalistă ridicată dintr-o dată din rîndurile tineretului a dat un semnal că naivitatea se plătește foarte scump. La această situație periculoasă s-a adăugat insistența influentei comunități evreiești occidentale de a plasa populația evreiască din România sub protecția Marilor Puteri, cu alura de „stat în stat", drepturile cetățenești fiind atributul unei autorități extrateritoriale. Cum această idee nenorocită se cupla cu noul regim internațional al Dunării și cu problema petrolului, impuse de Marile Puteri din interese economice proprii, totul a început să graviteze în jurul opiniei că statul național unitar român este supus unei dominații coloniale și că reprezentanții proximi ai acestei dominații, în administrație, finanțe și comerț, sunt evreii.

8. Imediat după Marea Unire, întreaga problematică a fost luată din urmă. Noii naționaliști – care acum erau naționaliștii unui stat național unitar important în Europa – nu vor ezita să facă bilanțul „chestiunii evreiești", așa cum o selectau ei pentru a-și argumenta reacția:

- a fost impusă românilor acceptarea imigrării unei populații evreiești însemnate numeric și apoi încetățenirea acesteia;
- imigranții evrei sunt neasimilabili, deoarece religia, tradițiile, aspectul, preocupările îi deosebesc fundamental de români; în plus, ortodoxia este mai vulnerabilă decît catolicismul, prin toleranța sa axială;
- capitalul evreiesc și marea finanță au „năvălit" în România, sufocînd dezvoltarea firească a capitalului național;
- Marile Puteri au condiționat recunoașterea independenței și suveranității de rezolvarea unei probleme insolvabile; presiunile exercitate împotriva României au fost o agresiune;
- campaniile de presă antiromânești din Occident au fost o altă agresiune, care a avut în spate tot pe evrei;

- acțiunile multiple împotriva României au demonstrat că, inclusiv în cazul acordării cetățeniei, evreii vor avea întotdeauna un alt stăpîn de care vor asculta, situat în afara granițelor; așa ceva este intolerabil și trebuie combătut;
- în timpul primului război mondial, evreii – sub forma unei generalizări nominale incorecte – s-au pus în slujba inamicului, iar după război în slujba bolșevismului; în acest ultim caz, n-a fost greu să se facă o legătură între propaganda bolșevică, terorismul acestuia și originea etnică a celor mai importanți lideri comuniști;
- în sfîrșit, condițiunările inacceptabile impuse României Mari goleau de conținut caracterul său național, independent și suveran.

Fără îndoială că erau argumente serioase, și nu bagatele care să fi produs doar niște accente de naționalism demagogic din partea unor politicieni fără speranță. Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că în toată această dramă au avut și evreii argumentele lor. Este adevărat că originea „chestiunii evreiești", adică fenomenul imigraționist din Moldova, nu a primit pînă acum nici un contrargument. El s-a produs ca urmare a deciziei unor Mari Puteri. Noi încă nu avem documentele care să ateste existența unei înțelegeri prin care, în schimbul acceptării evreilor, să se fi acceptat Unirea din 1859. Românii o privesc și astăzi ca pe un act de voință al lor, prin alegerea lui Cuza la Iași și realegerea lui la București, ca urmare a acțiunii unor forțe politice românești. În acest caz, acceptarea imigrației evreiești a ținut de slăbiciunile statalității incipiente, de influența covîrșitoare a Franței și de toleranță. Istoricii evrei nici măcar nu contestă caracterul artificial al apariției masei evreiești în Moldova, dar pretind că statul român trebuia să arate înțelegere. Apoi, sigur, fac apel la principiul naționalităților, la democrație și la o serie de alte argumente care nu pot fi neglijate:

1. Trebuie înțeles că religia a reprezentat pentru evrei axa principală a supraviețuirii timp de aproape două milenii; a-i acuza pe evrei că nu-și părăsesc religia, că aceasta este retrogradă, că generațiile secolului al XIX-lea sunt vinovate pentru crucificarea lui Isus Christos, că își păstrează intacte tradițiile în interiorul unor comunități ermetice însemna a nu fi pe deplin tolerant.

2. Evreii aşezaţi în România au încercat să se integreze în societate şi să respecte legile statului; atît timp cît ei continuau să poarte statutul de străini sau de apatrizi, nu aveau cum să accelereze procesul de integrare.

3. Evreii implicaţi în comerţ sau în sistemul bancar au accelerat dezvoltarea economiei româneşti, ei acţionînd pe o piaţă liberă şi concurenţială în care românii nu au prezentat o alternativă viabilă.

4. Evreii pămînteni (născuţi în România) au cerut să lupte şi au luptat în Armata României, atît în al doilea război balcanic, cît şi în primul război mondial, dîndu-şi jertfa de sînge pentru realizarea României Mari.

5. Evreii pămînteni au încercat cu mai multe ocazii, inclusiv prin implicarea în politică a Partidului Evreiesc, să demonstreze că sunt cetăţeni loiali ai ţării şi că nu există o legătură între comunitatea din ţară şi presiunile exercitate de afară, care vizau reglementarea situaţiei evreilor tranzitaţi prin România.

În valurile de argumente şi contraargumente s-au intercalat elementele de accent ale naţionalismului şi acuzaţia generalizatoare de fascism. Acestea au depăşit pragul conflictului teoretic şi s-au transformat în atitudini extremiste. Pasul spre extremism a fost făcut atunci cînd asupra guvernelor, personalităţilor şi poporului român s-au revărsat acuzele nedrepte de fascism, iar naţionaliştii au început să gîndească primele măsuri practice reactive. Este însă clar că, în momentul Conferinţei Păcii de la Paris, înţelegerea survenită în ţară între guvernul liberal şi comunitatea evreiască a fost dată peste cap prin presiunile brutale venite din exterior. Este momentul redeşteptării antisemitismului. Esenţa „chestiunii evreieşti" în România a fost acceptarea constituirii vremelnice a unui „cămin" ospitalier pentru evrei, pînă la momentul emigrării spre teritoriul propriu desemnat de Marile Puteri. Evreii îşi puteau conserva integral identitatea şi cultura în interiorul unei enclave, dar numai în perspectiva unei emigrări masive la momentul oportun. Cum decizia de constituire a statului evreu întîrzia, prezenţa acestei enclave pe teritoriul României a început să fie speculată politic. Aşa se face că, pe măsură ce timpul trecea fără perspectiva soluţiei, evreii luptau cu şi mai mare tenacitate ca să-şi conserve identitatea, iar naţionaliştii presau tot mai tare să şi-o schimbe. Lucrul acesta a ieşit în relief peste tot unde exista o problemă de identitate. Au existat analişti care au văzut cauza degradării relaţiei

dintre evrei şi români în frica grupurilor evreieşti, colaboraţioniste ale ocupantului german, că vor suporta represalii pentru comportamentul lor. Acestea chiar au fost puse în aplicare, nu prin vreo măsură punitivă, ci prin reformele naţionaliste din domeniul economic. Ea este secundară.

Situaţia în care se găsea statul român la sfîrşitul primului război mondial poate fi sintetizată în următorea frază:

Recunoaşterea României Mari, în care Marile Puteri vedeau „o achiziţie de teritorii noi", iar românii împlinirea idealului naţional, a fost condiţionată de trei interese ale marilor învingători: controlul Dunării, controlul petrolului şi rezolvarea „chestiunii evreieşti".

Ionel I.C. Brătianu şi Partidul Naţional Liberal s-au opus acestor condiţionări: au naţionalizat bogăţiile naturale, au relansat proiectul inginerului Jean Stoenescu-Dunăre de construcţie a Canalului Dunăre-Marea Neagră şi s-au opus intervenţiei străine în „chestiunea evreiescă". Probabil că instalarea Regenţei a creat impresia că Brătianu şi PNL vor controla autoritar statul pentru foarte mulţi ani şi din acest motiv Brătienii trebuiau să dispară, iar pe Tron să fie adus un mercenar.

Din toate considerentele prezentate mai sus trebuie să apreciem că aspectele antisemite ale procesului de redeşteptare a naţionalismului românesc de după primul război mondial nu au fost o creaţie influenţată de fascism sau de nazism. Fenomenul avea caracter istoric, nu avea nici o legătură cu ce se întîmpla în Germania şi în Italia, decît că fusese provocat de aceleaşi forţe care interveneau din exterior în relaţia români-evrei, în timp ce pentru Occident aceleaşi forţe acţionau în interior. La nivelul cel mai de sus al marilor forţe angajate în problematica evreiască s-a răspuns cu naşterea unor mari forţe antisemite. Din acest punct de vedere, antisemitismul naţionalismului românesc a fost cu totul marginal. El s-ar fi topit în mecanismul politic al partidelor democratice, în vastitatea problemelor României Mari, în exotism, dacă din Occident nu se ridica cu forţă nemăsurată o Mare Putere antisemită, înarmată pînă în dinţi, care deja juca de un secol rolul său important în România, şi dacă Germania, devenită nazistă, nu va reuşi să transforme mişcarea naţionalistă din ţara noastră într-un agent al ei. Incapabilă să facă faţă presiunilor externe asupra „chestiunii

evreiești", România va ajunge în situația de a-și căuta protecția la o altă forță externă, care îndeplinea cîteva condiții atractive: lupta cu aparent succes împotriva influenței evreiești oculte și prefigura lupta contra bolșevismului internaționalist. În aceste puncte, fenomenele nu mai trebuie judecate la nivel de state, pentru că Germania care lansează mișcarea bolșevică în Europa, nu mai este Germania care pornește război împotriva acestuia. Ironia marilor răsturnări de situație petrecute în scurt timp pe continent face ca regele Carol al II-lea, adus pe Tron pentru a proteja refugiul evreilor, să prăbușească țara atît de catastrofal încît evreii se trezesc concentrați, ca urmare a vechiului scenariu, într-o zonă naționalistă periculoasă, neapărați de nimeni, la discreția genocidului. Aici, rolul de salvator al lui Ion Antonescu trebuie judecat cu mai multă onestitate de către istoricii evrei. Totodată, în această situație disperată se află și originea colaborationismului comunității evreiești din România cu Ion Antonescu și obligația importantei distincții pe care trebuie să o facem între atitudinea comunității evreiești de aici și presiunile evreiești din exterior. Înțelegerile secrete convenite între Ion Antonescu și doctorul Filderman erau de fapt o continuare a proiectului vechi de salvare a refugiaților evrei prin România. Preluarea controlului Mișcării legionare de către Germania nazistă și Rusia bolșevică, precum și concepția separatistă a lui Antonescu – dincoace de Prut, evrei pământeni, dincolo de Prut, evrei comuniști –, vor reprezenta paraziți ai scenariului, cu consecințe tragice de ambele părți [452].

Apariția și evoluția naționalismului militant

Originea curentului politic cunoscut sub numele de Mișcarea legionară se află în mediul universitar, în rîndurile studențimii. El a fost la început o reacție de *negare* a cursului periculos pe care îl lua inițiativa comunistă, devenind repede o mișcare de *afirmare* a spiritualității românești, în căutarea unor repere. Ulterior, după ce a

[452] Subiectul va fi tratat pe larg în volumul 3. Încă o dată, după cartea mea *Armata, mareșalul și evreii*, aceste considerente se constituie într-o pledoarie pentru înțelegerea decisivă a faptului că România a reprezentat un caz special în problematica evreiască din secolul trecut și că a fost dominat de o colaborare strînsă între conducerile țării și ale comunității evreiești, în ciuda exceselor venite de la cele două mari forțe din exterior.

fost atacată, Mişcarea legionară a ripostat, luînd un caracter preponderent antidemocratic *distructiv*.

În anii 1918 – 1920, în mediul universitar s-a produs o puternică rezonanţă a bolşevismului, atît în rîndul studenţilor, cît şi în rîndurile profesorilor, pe fondul haosului administrativ al statului şi a influenţei nefaste venite prin presă de la ocupantul german. Se incita atunci la alungarea monarhiei şi transformarea României în republică, la demobilizarea şi desfiinţarea Armatei, care era folosită ca factor de opresiune împotriva clasei muncitoare şi a revoluţiei bolşevice din Ungaria, la preluarea puterii de către clasa muncitoare şi distrugerea partidelor politice burgheze, la ateism. Centrul cel mai periculos al acestui curent a fost Iaşiul, unde intelectualitatea de stînga, studenţimea de origine evreiască şi mare parte a muncitorimii fusese infectată cu propaganda bolşevică şi încurajată de succesul bolşevismului în Rusia. Aceleaşi publicaţii marxiste, *Adevărul* şi *Dimineaţa*, incitau la grevă generală, la distrugerea maşinilor şi uneltelor din fabrici, dar şi la atacarea instituţiilor statului. Este evident că se încerca importul revoluţiei bolşevice în România, la fel cum se întîmpla şi în Ungaria – unde reuşise pentru un timp –, în Bulgaria şi Polonia. În faţa acestui val de incitări antistatale, dar şi a binecunoscutei greve generale – despre care învăţăm în manualul de istorie că s-a produs în 1920 „din cauze obiective" – autoritatea oficială a statului a reacţionat prin instalarea guvernului de forţă Alexandru Averescu, prin cele cîteva intervenţii ferme ale Armatei – între care şi cea din 13 decembrie 1918 – şi prin guvernarea Partidului Naţional Liberal, devenit după Marea Unire principala forţă naţionalistă de Dreapta a ţării. Dar în acei doi ani critici, în care liberalii încă mai duceau lupta diplomatică pe plan extern pentru recunoaşterea României Mari, înainte ca autoritatea statului să fie pe deplin restabilită, agitaţia bolşevică a pus la grea încercare societatea românească istovită de război.

În continuare, istoriografia română ezită să analizeze fenomenele politice petrecute în imediata vecinătate a ţării. Istoria Ucrainei este practic necunoscută la noi, deşi a influenţat într-o anumită măsură multe evenimente petrecute în ţară, mai ales în Basarabia şi Moldova. Ne-am obişnuit să vorbim despre apariţia unei mase de evrei din Galiţia, fără să înţelegem prin ce proces istoric, politic, economic şi cultural trecuseră aceştia înainte să intre

pe teritoriul nostru. Deşi aspectul de invazie – determinat de număr şi de timpul scurt al imigraţiei – a proiectat în timp o imagine de mişcare ordonată şi artificială, trebuie arătat că evreii se instalaseră stabil în Galiţia încă din secolul al XVI-lea şi nu au arătat timp de două secole vreo intenţie de a „invada" alte teritorii. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe fondul principiului naţionalităţilor, evreii au început să se concentreze în spaţiul ucrainean, în perspectiva constituirii unui „cămin" exact în cea mai friabilă zonă europeană. Teritoriul ucrainean era răvăşit de influenţe poloneze, ruseşti, austro-ungare şi cunoştea primele activităţi naţionaliste ucrainene. Intelectualitatea oscila spre o cultură sau alta, iar poporul ucrainean era privit fie ca polonez, fie ca malorus, împreună cu tradiţiile şi rădăcinile sale culturale. Pe fondul slăbiciunii forţelor naţionaliste şi a conflictelor militare nesfîrşite din acest teritoriu, precum şi în contextul confuziei ce domnea asupra identităţii ucrainene, populaţia evreiască a părut ca foarte unită, compactă şi solidă etnic, cultural şi economic. „Mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, numărul evreilor a crescut foarte mult, în comparaţie cu alte naţionalităţi. Acest lucru se datora preceptelor religioase, care încurajau familiile cu mulţi copii, întrajutorarea eficientă existentă între evrei, precum şi un grad de igienă mai ridicat decît la alte naţionalităţi"[453].

Aşadar, conform singurului autor român care se ocupă lăudabil de istoria marii ţări vecine, ieşirea în relief a populaţiei evreieşti din Ucraina a avut cauze naturale, determinate atît de solidaritatea comunităţii, cît şi de completa dezorganizare naţională a ucrainenilor. Pe altă scară şi cu alte coordonate, mult mai restrînse, fenomenul s-a repetat în Moldova, unde afirmarea comunităţii evreieşti a surprins exact momentul cristalizării formelor moderne ale identităţii naţionale şi culturale moderne la români. Cum se face că evreii au intrat în conflict cu ucrainenii şi, respectiv, românii? O explicaţie s-ar putea găsi în complexul supravieţuirii, care i-a urmărit pe evreii acestor teritorii timp de secole. Ei au devenit extrem de vizibili în momentul liberalizării economice a continentului, ajungînd să domine comerţul unor zone, cum au fost în principal cele galiţiene, bucovinene şi moldoveneşti. Cum regle-

453 Tiberiul Puiu, *Ucraina şi ucrainenii*, Ed. Mustang, Bucureşti, 1999, p. 87.

mentările țariste îi împiedicau să se stabilească la sate, evreii au început să domine tîrgurile și orașele inclusiv numeric: „Astfel, 33% din populația orășenească a Ucrainei era constituită din evrei, iar în orășelele din Ucraina de pe malul drept ajungeau să constituie 70-80% din populație"[454]. O adevărată bombă cu ceas!

În fața creșterii la fel de naturale și, sigur, cu altă forță a naționalismului ucrainean, care transformase Galiția într-un teren de război între polonezi, ruși, austrieci și ucraineni, un milion și jumătate de evrei emigrează în America, în Germania și în statele limitrofe, inclusiv România. Imigrația etnică a fost însoțită și de cea economică, o bună parte a evreilor imigrați în Moldova fiind aducători de capital. Cum capitalul românesc nu exista, iar eforturile partidelor politice de a-l crea se loveau de corupția specifică statelor birocratice și bugetare, evreii au pătruns ușor de pe piața galițiană pe piața românească. Marea sursă de conflict pentru milioanele de evrei din Ucraina – care se află la originea numeroaselor pogromuri și, în final, la tragedia din timpul celui de-al doilea război mondial –, a fost aceea a compromisului. Comunitățile evreiești din Ucraina au fost nevoite să se asocieze politicilor celui mai tare, al invadatorului, al opresorului, pentru a supraviețui. Astfel se face că în ultimele două secole de lupte între polonezi, ruși, austrieci și unguri pentru teritoriul galițian al Ucrainei, evreii au trecut pe rînd de partea celui care ajungea să domine, cu scopul de a se salva. Tentați mult timp să se rusifice, evreii au început să fie folosiți de Rusia țaristă pentru a rusifica populația autohtonă, au fost introduși masiv în administrație, inclusiv în administrația represivă, apoi au optat pentru polonizare, făcînd jocul Poloniei în zonă. Jumătatea secolului al XIX-lea îi găsește de partea austriecilor, fiind identificați ca atare de români. Pe timpul primului război mondial au oscilat între Germania și Rusia, fiind pînă la urmă puternic infuzați de bolșevism. Pentru toate popoarele de identitate națională – și în această zonă este vorba de ucraineni și de români, în primul rînd – evreii păreau astfel nu numai străini, dar și instrumente ale străinilor, ale străinilor inamici. Acesta este izvorul adînc al antisemitismului politic. Dacă acceptăm că poporul român nu s-a schimbat timp de secole, deși peste el au trecut tot felul de pericole,

454 *Ibidem.*

atunci va trebui să admitem că schimbarea atitudinii sale față de evrei, cu care trăiau împreună încă din secolul al VI-lea după Christos, trebuie să fi fost determinată de o modificare importantă petrecută în societatea românească. Eliminînd ipotezele neserioase – antisemitism genetic, incitare anticreștină, ultima migrație a popoarelor –, trebuie să constatăm că antisemitismul a avut o sursă exclusiv economică și a apărut în momentul în care s-a produs marea schimbare a sistemului de producție în România. Antisemitismul a fost amplificat în Est, în momentul în care, la reacția antisemită de tip pogrom, expulzare, mișcări de populație, legi restrictive, abuzuri administrative de pe teritoriul Rusiei, Ucrainei și Poloniei, din Occident au început să acționeze la fel de brutal forțele oculte antinaționale și internaționaliste. S-a născut astfel un caz de război particular, de natură etnică. Nazismul n-ar fi avut niciodată vreo șansă în afara revizionismului său incipient, dacă nu se suprapunea perfect pe această situație particulară a naționalismului din Est.

Va trebui, așadar, să înțelegem mai bine mecanismele aderenței unei părți a populației evreiești la bolșevism și de ce mișcarea naționalistă din Est a pus accentul la un moment dat pe antisemitism, deși problemele sale doctrinare erau de cu totul altă natură. În momentul în care, la sfîrșitul primului război mondial, mișcarea naționalistă ucraineană a renăscut – cu arma în mînă, de data asta –, evreii au fost printre primele ținte. Numai în anul 1919, în Ucraina au murit ca urmare a pogromurilor peste 50 000 de evrei, număr enorm în comparație cu alte zone și cel mai mare înregistrat de la Inchiziția spaniolă încoace. Pentru că în acel moment în Ucraina acționau comitetele bolșevice și forțele politico-militare de stînga, prelungire a revoluției de la Petersburg, evreii au găsit un singur apărător în fața urgiei: bolșevismul.

Condus de etnici evrei, fundamentat pe ideile marxiste fals umaniste și aflat la îndemînă, bolșevismul va fi îmbrățișat de tineretul intelectual evreiesc din zonă și propagat rapid în comunitate. Aici trebuie subliniat că se produse prima fractură importantă în unitatea evreiască și că de la primul război mondial nu mai putem vorbi generalizator despre evrei ca o unitate de acțiune, fiind practic divizați între *mozaism*, *sionism* și *bolșevism*. Unii rămîn atașați tradiției rabinice, alții luptă pentru emigrarea în Palestina,

alţii îşi caută salvarea în comunism. Fenomenul cel mai important pentru noi este comunizarea Ucrainei. Comisarul bolşevic pentru Ucraina era acelaşi Christian Racovski, marele duşman al românilor şi luptător neobosit pentru comunizarea României. Secretul asocierii bolşevismului cu evreii în ochii românilor se află în realitatea produsă în Ucraina din 1918 pînă în 1920, cînd *bazele bolşevismului sunt puse aici prin alianţa dintre ruşi şi evrei* împotriva ucrainenilor şi, peste Nistru, împotriva românilor. „Pînă în iunie (1919, n.a.), bolşevicii au reuşit să ia în stăpînire cea mai mare parte a Ucrainei. Guvernul sovietic ucrainean, format în mare majoritate din ruşi, evrei şi reprezentanţi ai altor naţionalităţi în afara ucrainenilor, a început să aplice asprele măsuri preconizate de Lenin privind rechiziţionarea întregii producţii alimentare. Guvernul Racovski a refuzat să folosească în administraţie limba ucraineană. Teroarea roşie s-a dezlănţuit în Ucraina împotriva duşmanilor puterii sovietice şi împotriva tuturor care puteau să devină duşmani"[455]. Ucraineani, români, germani, lipoveni au început să fie omorîţi, deportaţi, supuşi genocidului prin teroare şi înfometare. Ca parteneri activi ai acestor orori, evreii comunişti vor fi vînaţi, deportaţi, ucişi atunci cînd roata se va întoarce în timpul celui de-al doilea război mondial. Cînd aspectele politice şi economice au fost transferate de nazism în aspecte etnice şi rasiale, evreii au fost luaţi la grămadă, şi mozaici, şi sionişti şi bolşevici. În acest malaxor am fost prinşi şi noi, românii.

Să revenim acum la ceea ce se întîmpla în România în anii 1919 – 1920. În unele oraşe din ţară, dar mai ales în centrele universitare, s-au constituit grupuri şi asociaţii de rezistenţă civilă împotriva comunismului, influenţate de profesori sau personalităţi politice de Dreapta, care nu mai puteau apela la un partid politic prin care să-şi ducă lupta, odată cu dispariţia Partidului Conservator şi compromiterea unor lideri filogermani. Ca aspect particular al acestui fenomen, în diferite zone predilecte ale manifestărilor tineretului român – parcul *Trivale* din Piteşti, *Crîngul* din Buzău, zona *Zăvoi* din Rîmnicu Vîlcea, aleea cu castani din Ploieşti etc. – se constituiau frăţii ale liceenilor sau studenţilor şi se puneau la cale acţiuni demonstrative – lipirea de manifeste anticomuniste, răspîndirea de „fluturaşi", apeluri la tineret de a nu cădea

455 *Ibidem*, p. 112.

în capcana marxismului, apeluri către muncitori de a nu răspunde la provocările bolşevice.

În primăvara anului 1919, în pădurea Dobrina de lîngă Huşi, un grup de 20 de liceeni din cursul superior s-a constituit într-o frăţie anticomunistă, care, spre deosebire de alte iniţiative similare din ţară, depăşea nivelul demonstrativ şi îşi asuma un caracter militant. Tinerii liceeni intenţionau ca, în cazul unei invazii bolşevice, să fure armament şi muniţie, să-l ascundă în pădure şi să acţioneze din Dobrina ca unitate de comando împotriva trupelor sovietice sau a detaşamentelor româneşti bolşevizate. Organizarea militară a acestui grup de tineri şi pregătirea lor pentru o astfel de luptă a fost asigurată de liderul lor, Corneliu Zelea Codreanu, care fusese timp de cinci ani elev al Liceului militar de la Mănăstirea Dealu. Aici, el primise o educaţie militară şi naţionalistă de Dreapta sub influenţa unuia din marii oameni politici români conservatori, Nicolae Filipescu. Caracterul ofensiv şi radical al liderului conservator s-a transmis tînărului moldovean, la fel ca şi cultul pentru istoria naţională, pentru eroii ei – capul lui Mihai Viteazul se află acolo –, precum şi pentru Biserica Ortodoxă Română. Mai tîrziu, el avea să declare: „De altfel, educaţia militară de la Mănăstire mă va urmări toată viaţa. Ordinea, disciplina şi ierarhia turnate la o vîrstă fragedă în sîngele meu, alături de sentimentul demnităţii ostăşeşti, vor forma un fir roşu de-a lungul întregii mele activităţi viitoare. Tot aici am fost învăţat să vorbesc puţin, fapt care mai tîrziu va duce la ura contra vorbăriei şi a spiritului retoric. Aici am învăţat să-mi placă tranşeea şi să disprefuiesc salonul. Noţiunile de ştiinţă militară căpătate acum mă vor face să judec mai tîrziu totul prin prisma acestei ştiinţe"[456]. În momentul în care organiza la Iaşi un grup de rezistenţă, care poate fi tratat astăzi cu un zîmbet înţelegător, Corneliu Zelea Codreanu mai trecuse printr-un episod interesant al vieţii sale. În 1916, la vîrsta de 17 ani a plecat singur de acasă, trecînd munţii în Transilvania, unde şi-a găsit tatăl înrolat în Regimentul 25 Infanterie. Comandantul regimentului a refuzat să-l primească voluntar, din cauza vîrstei, dar Corneliu Z. Codreanu a rămas alături de tatăl său pe front, participînd la lupta de pe muntele Ceres-Domu, deasupra Sovatei, unde părintele îşi va conduce com-

456 Corneliu Zelea Codreanu, *Păşind în viaţă* în *Din luptele tineretului român (1919 – 1939)*, Ed. Fundaţiei Buna Vestire, Bucureşti, 1993, p. 20.

pania chiar şi după ce va fi grav rănit. Deşi pierduse foarte mult sînge, ofiţerul Ion Z. Codreanu a refuzat internarea într-un spital, fiind îngrijit pe linia frontului de fiul său. Despre familia sa, Corneliu Z. Codreanu va spune: „Tatăl meu, profesor de liceu, a fost o viaţă întreagă luptător naţionalist. Bunicul meu a fost pădurar, străbunicul tot pădurar".

Este evident că teza unui Corneliu Zelea Codreanu creaţie a fascismului sau nazismului se dovedeşte complet falsă. Corneliu Zelea Codreanu a fost un produs autentic al naţionalismului românesc de extracţie eminesciană, din sursa originară a acestui curent, şi nu o creaţie a vreunei doctrine politice. Fundamentală în începuturile activităţii sale naţionaliste a fost componenta sa creativă, nu aspectele negaţioniste de mai tîrziu. Mai mult, începuturile activităţii lui Corneliu Zelea Codreanu nu au avut nici o legătură cu antisemitismul. În 1934, cînd Hitler se afla la putere în Germania, Codreanu avea să declare despre perioada lui de debut: „Nu auzisem pe vremea aceea de Adolf Hitler şi de Naţional-Socialismul german". Corneliu Zelea Codreanu nu s-a născut ca lider antisemit, ci ca lider anticomunist. Primele acţiuni care l-au remarcat în viaţa publică a Iaşiului sunt legate de calitatea sa de student la Facultatea de Drept de la Universitate, unde, cu excepţia a trei profesori, din care unul era A.C. Cuza, întregul corp profesoral era influenţat de ideile de stînga. Şi majoritatea studenţilor înclina spre aceeaşi doctrină marxistă, în forme mai mult sau mai puţin categorice. Studenţii naţionalişti, aşa cum avea să-şi amintească mai tîrziu, erau batjocoriţi de studenţii comunişti, marginalizaţi şi consideraţi înapoiaţi, medievali, anacronici. Colegii lor comunişti, între care şi evrei, îşi făcuseră obiceiul să scuipe în urma lor, pe unde treceau.

În oraşul Iaşi, mişcarea sindicală era dominată de agenţi bolşevici, iar intelectualitea universitară de stînga pleda în favoarea grevelor, deşi acestea aveau un pronunţat caracter politic, fiind atacată monarhia, guvernul, Armata în termeni violenţi. Pe străzile oraşului se manifesta cu drapele roşii, cu tablourile lui Marx, Trotski şi Christian Racovski, încă o dată pregătit să preia conducerea comuniştilor din România în numele sovietelor de la Petrograd. Toate aceste acţiuni bolşevice pe teritoriul Moldovei trebuie înţelese ca fiind provocate, conduse şi finanţate de guvernul

Racovski de la Odessa, care, ca o particularitate a revoluției bolșevice, folosea, așa cum am arătat, pe scară largă evrei comuniști. Tema este extrem de sensibilă, deoarece orice analiză în termeni generali produce semne de întrebare și reacții firești. Procesul pe care îl analizăm aici a avut în realitate un caracter limitat, extins doar în zona Moldovei iradiată de Iași, dar dezvoltată curînd în provinciile estice revenite la Patria Mamă. Dacă ne gîndim puțin la observațiile anterioare despre situația din Ucraina, vom observa că poporul român din Basarabia și Nordul Bucovinei suferise opresiunea ocupantului austriac sau rus și cunoscuse complicitatea administrativă a evreilor cu acesta. Cînd a venit Marea Unire, românul și-a regăsit statutul său de stăpîn al propriei țări. Situația autorității se răstoarnă dramatic. Foștii oprimați sunt acum popor dominant, parte a unei țări unite. Mulți evrei devin sau rămîn agenții fostului opresor. Fenomenul compunerii doctrinei incipiente a mișcării naționaliste studențești din Iași pe baze anticomuniste împletite cu antisemitism, adică pe identificarea bolșevicilor cu evreii, s-a sprijinit fundamental pe o realitate. Ea era vizibilă. Nimeni din Iași n-o putea nega. Faptul că studențimea evreiască din universitățile românești a devenit la un moment dat la fel de vizibil stîngistă, cu excesele bolșevice cunoscute, a amplificat imaginea de pericol. El a dat senzația că se răspîndește și că reprezintă, împreună cu presa marxistă, anvangarda tentativei de a comuniza România. Cum exista exemplul recent al Ungariei, apoi au fost bine cunoscute tentativele din Bulgaria și Polonia, o reacție a românilor la agresiunea bolșevică pigmentată cu acțiuni teroriste, nu poate fi tratată decît ca firească, naturală, obligatorie.

În fața acestei ofensive comuniste, la care autoritățile statului reacționau debil, președintele sindicatului metalurgiștilor, un anume Constantin Pancu, a încercat să formeze o Gardă a Conștiinței Naționale, menită să scoată muncitorii ieșeni de sub influența bolșevică. Convocînd o întrunire într-o încăpere din strada Alecsandri nr. 3, Constantin Pancu s-a trezit în față cu un singur participant: Corneliu Zelea Codreanu. Mai tîrziu, s-au mai adunat vreo 20 de persoane. În februarie 1920, s-a declarat o grevă generală, care a ieșit repede din cadrul legal prin violențe de stradă și distrugeri. Pe clădirile Regiei Monopolurilor Statului și ale Atelierelor Nicolina a fost arborat drapelul roșu, iar comitetele

comuniste au declarat Iaşiul „oraş al revoluţiei bolşevice". Mare parte a comunităţii evreieşti din oraş s-a solidarizat acestei mişcări. În timp ce întregul oraş era paralizat de grevă, micul grup al lui Corneliu Zelea Codreanu a încercat să pătrundă în mulţimea de muncitori pentru a le vorbi. Au fost bătuţi, cîţiva răniţi, iar unul dintre tinerii muncitori naţionalişti a fost înjunghiat. În faţa acestei agresiuni, Codreanu încolonează studenţii şi muncitorii naţionalişti şi, cu drapelul tricolor înainte, cîntînd „Deşteaptă-te române", pătrund în curtea Regiei Monopolurilor de Stat. Corneliu Z. Codreanu se urcă pe acoperiş, dă jos steagul roşu şi înfige drapelul tricolor. Va vorbi muncitorilor de acolo. Sunt greu de explicat astăzi anumite evenimente, din cauza precarităţii şi subiectivităţii surselor, dar adevărul este că Armata a intervenit imediat după această acţiune, postînd o gardă militară care a păzit în următoartele zile drapelul tricolor înfipt de Codreanu pe clădire. În continuare, Garda Conştiinţei Naţionale a acţionat ca spărgătoare de grevă, reuşind să repună în funcţiune fabricile Regiei. Peste numai o lună însă, la Atelierele Nicolina se produce o nouă incitare bolşevică şi este din nou arborat steagul roşu. Codreanu va proceda la fel: îşi încolonează tinerii din Gardă şi porneşte spre ateliere. Numai că de această dată Codreanu va fi urmat de o mulţime de cetăţeni ai Iaşiului, care se ataşau pe drum marşului său. Şi în acest loc, Codreanu va da jos steagul bolşevic şi-l va înlocui cu cel tricolor. În faţa acestei manifestaţii de amploare, care a antrenat populaţia oraşului, Averescu ordonă trupelor din oraş să intervină în forţă împotriva muncitorilor bolşevizaţi şi pseudogreva este zdrobită.

Fără îndoială că acţiunile curajoase ale tinerilor naţionalişti au lăsat un ecou în rîndul cetăţenilor. Aspectul cel mai interesant al activităţii Gărzii Conştiinţei Naţionale este că acel Constantin Pancu căuta prin această organizaţie o soluţie pentru muncitorii români, departe de ceea ce el numea „Bestia roşie". A compus împreună cu Corneliu Zelea Codreanu un program simplu, pe o jumătate de pagină, care începea cu următoarea formulă: „Nu admitem nimănui ca să caute şi să ridice pe pămîntul românesc alt steag decît acela al istoriei noastre naţionale. Oricîtă dreptate ar putea avea clasa muncitoare, nu-i admitem ca să se ridice peste şi

împotriva hotarelor țării"[457]. Declarat în sprijinul muncitorilor români și împotriva oligarhiei bancare și politice, programul va inaugura doctrina *Socialismului național-creștin.* La acea dată, Benito Mussolini, vechi membru al Partidului Comunist Italian, director al ziarelor comuniste *Avanti* și *Lupta de clasă*, își constituia propria sa grupare *Fasciile italiene de luptă*, compusă din comuniști și socialiști nemulțumiți de conducerea PCI; la 24 februarie 1920 într-o hală a unei fabrici de bere, Adolf Hitler, șeful cu propaganda al Partidului Muncitorilor Germani, o minusculă formațiune de origină marxistă, ținea un discurs în fața unui auditoriu de două mii de oameni, din care jumătate erau socialiști și comuniști, iar cealaltă jumătate erau revizioniști[458].

Orientarea grupării din care făcea parte Corneliu Zelea Codreanu era vag socialistă, dar anticomunistă, iar doctrina conținea elementele principale ale naționalismului de Dreapta: Patria, Dumnezeu, Biserica și Armata. Acest amalgam de elemente doctrinare și orientări contradictorii nu avea cum să se impună, în primul rînd pentru că tindea să capete un caracter de clasă, iar în al doilea rînd pentru că autoritatea guvernamentală de sub conducerea lui Averescu punea deja ordine în țară. Așadar, soluția unei salvări a muncitorimii române printr-un acord între revendicările socialiste, ideile conservatoare tradiționale românești și nevoia de ordine, se lovea fundamental de contradicții insurmontabile și de realități imediate foarte citadine. Este interesant de semnalat că, în urmă cu cîțiva ani, Partidul Revoluționar Ucrainean (RUP) se spărsese în trei fracțiuni, dintre care una încercase să îmbine naționalismul cu socialismul. Membri ei nu doreau să renunțe la principiile naționaliste, dar credeau că soluția viitorului este socialistă. Este evident astăzi că aceste căutări nu aveau sorți de izbîndă, marxismul fiind fundamental internaționalist și opus total ideologiei de Dreapta. Din același motiv, formula de *naționalism comunist* este o aberație, dacă nu cumva o nouă diversiune.

Subliniem încă o dată că în această perioadă antisemitismul mișcării naționaliste din Iași și din alte centre universitare era doar o particularitate a anticomunismului, studenții evrei și agenții

457 *Ibidem*, p. 25.

458 Paul Marion, *Leur combat*, Ed. Arthème Fayard, Paris, 1940, p. 22.

bolşevici evrei din rîndurile muncitorimii fiind identificaţi atît prin activitatea lor politică antistatală, cît şi prin originea lor etnică, prin faptul că dominau numeric comitetele bolşevice.

Corneliu Zelea Codreanu se va întoarce spre mişcarea studenţească, unde s-a remarcat din nou prin protestul la decizia Senatului Universităţii din Iaşi de a interzice inaugurarea anului universitar cu o slujbă ţinută de mitropolit, declarînd instituţia atee. Şi de această dată, acţiunea lui, sprijinită de profesorul A.C. Cuza, va avea succes: sesiunea se va deschide cu un serviciu religios. La 20 mai 1922, Codreanu va înfiinţa Asociaţia Studenţilor Creştini, în iunie obţine licenţa în Drept la Iaşi, apoi pleacă în Occident pentru a-şi lua doctoratul în studii economice. Este important de semnalat, pentru această etapă, că activităţile publice ale lui Corneliu Zelea Codreanu sunt preponderent anticomuniste, fără accente antisemite, şi orientate cumva spre situaţia muncitorimii, ceea ce l-a apropiat de ideea unui socialism naţional. Sunt de observat căutările naive ale acestei perioade, în care nu putem vedea o linie doctrinară clară şi în nici un caz o ideologie clasică de Dreapta. De altfel, şi vremurile favorizau astfel de experienţe doctrinare. Oricît ar părea de surprinzător, în comparaţie cu ceea ce ne-a spus propaganda comunistă despre Mişcarea legionară, *puseul antisemit al mişcării studenţeşti nu s-a produs la Iaşi, ci la Cluj, într-un moment cînd Corneliu Zelea Codreanu nici nu se afla în ţară.*

În ziua de 10 decembrie 1922, din sala de disecţie a Facultăţii de Medicină de la Cluj au dispărut 5 cadrave puse la dispoziţia studenţilor. Ancheta a constatat că unii studenţi evrei şi angajaţi ai Facultăţii organizaseră împreună un sistem de selecţie a cadavrelor, astfel încît cele aparţinînd unor evrei decedaţi şi identificaţi prin *preputio-prive* să nu ajungă pe masa de disecţie a studenţilor români. În acea zi s-a întîmplat ca 25 de studenţi români să nu aibă pe ce să-şi facă practica. În momentul în care conducerea Facultăţii a constatat realitatea, studentul Ion I. Moţa de 21 de ani a „venit în sala în sala de disecţie şi prin propria hotărîre a scos 25 de studenţi evrei de la disecarea cadavrelor româneşti şi a instalat în locul lor pe cei 25 studenţi români de la cadavrele evreieşti sustrase de coreligionari"[459]. Gestul a produs solidarizarea imediată a studenţilor

[459] Dr. Şerban Milcoveanu, *Corneliu Z. Codreanu altceva decît Horia Sima*, vol.1, Biblioteca „Învierea" nr. 7, 1996, p. 23.

medicinişti din celelalte centre universitare, apoi şi a studenţilor de la alte facultăţi, declanşîndu-se o campanie de proteste, marşuri greve, care, printre alte revendicări, au pus şi problema stabilirii unei cifre de şcolarizări care să corespundă configuraţiei etnice (*numerus clausus*), dar care avea în substrat limitarea accesului studenţilor evrei cu vederi politice de stînga în universităţi. Din păcate, fenomenul preponderenţei studenţimii evreieşti de stînga era destul de însemnat şi el reprezenta şi un focar de iradiere destul de periculos în societatea românească. Mişcarea a fost interpretată ca explicit antisemită, deşi sursele ei reale erau politice. În timp ce studenţii s-au declarat în grevă generală, guvernul a închis toate universităţile din România pe întreg anul 1923 şi a interzis activitatea legală a organizaţiilor studenţeşti. Fără îndoială că guvernul Ionel I.C. Brătianu făcea aici un joc dublu, arătînd că înţelege să ia măsuri energice împotriva nuanţei antisemite a mişcărilor studenţeşti, dar acordîndu-şi şi un răgaz pentru a putea reglementa situaţia intolerabilă din universităţi. Pe de altă parte, anul 1923 este cel al promulgării noii Constituţii, care acorda drepturi cetăţeneşti tuturor evreilor. La 4 martie 1923, se înfiinţează Liga Apărării Naţional Creştine, care îl va avea drept lider pe A.C. Cuza. Apariţia acestei formaţiuni nu poate fi explicată decît prin nevoia lui A.C. Cuza de a avea în spatele său un partid politic propriu, platformă pentru cariera sa parlamentară, la care Corneliu Zelea Codreanu s-a asociat pentru a încerca să dea un cadru organizat şi dezvoltat teritorial mişcării studenţeşti şi în general tinerimii angajate. Dacă A.C. Cuza se dovedea un mare orator parlamentar, deşi unele atitudini ale sale, precum şi obsesia antisemită dusă pînă la scandalos, îl creditează mai mult ca un individ ce nu era în toate minţile, prezenţa lui Codreanu pare mai degrabă o primă tentativă de a intra în politică. Este de bănuit că tînărul avocat avea o doză de respect faţă de profesorul său, care îi devenise şi naş, şi mai trebuie să acceptăm că la 24 de ani încă nu avea o viziune clară asupra drumului pe care putea conduce mişcarea naţionalistă a tineretului. În plus, din societatea civilă, în ciuda tuturor eforturilor de afirmare publică şi a exemplului personal, şansele unui succes care să atingă un număr mare de oameni erau foarte limitate; românii se obişnuiseră cu partidele

politice, liberalii erau marii învingători ai războiului, iar încrederea într-un tînăr abia ieşit de pe băncile facultăţii, extrem de mică. De aceea, antisemitismul lui A.C. Cuza, care avea un plan negaţionist primitiv, părea o bază mai solidă decît afirmarea unor principii generoase ale Dreptei naţionaliste. Rolul lui A.C. Cuza în toată această turbulenţă a fost acela că a reuşit, în mod nefast, să extindă „chestiunea evreiască" de la spaţiul restrîns al universităţilor la întreaga problematică evreiască din ţară. Cum problema zăcea undeva latent şi era catastrofal redeşteptată de presiunile externe, cuzismul s-a aşezat cu precizie exact pe rana ca reîncepea să supureze. Şi cu toate acestea, L.A.N.C., condus de fostul socialist A.C. Cuza, a rămas cu totul marginal în intenţia de vot a cetăţenilor. Cunoscînd abilităţile şi fluctuaţiile lui în timp, putem afirma că profesorul Cuza căuta să facă din tineretul naţionalist o armată politică în beneficiul său. Codreanu va înţelege acest lucru şi va căuta o formulă proprie care să marcheze o diferenţă clară faţă de organizarea partidelor politice, înfiinţînd la 24 iunie 1927 Legiunea Arhanghelului Mihail, pornind de la afirmarea unor principii naţionaliste româneşti.

Rămîne de discutat, pentru această primă perioadă, fenomenul antisemit. Aici avem cele mai mari probleme de mentalitate, dar şi de istoriografie. Aşa cum a arătat istoricul Gheorghe Buzatu, imaginea noastră despre Mişcarea legionară este în continuare puternic deformată de propaganda comunistă[460]. Primează în atitudinea istoricilor comunişti acuzaţia de fascism şi de cîrdăşie cu Hitler. Mişcarea legionară a fost prezentată cu titlu generalizator ca exponent al Dreptei reacţionare. Aşa cum am mai arătat, *în momentul în care explici poziţia de Dreapta a Mişcării legionare pentru că era antisemită, te pui în situaţia de a afirma implicit că evreii erau de Stînga*, legionarii producînd o *reacţie* antisemită de Dreapta la o mişcare politică antinaţională de Stînga a evreilor. Şi această problemă are povestea ei. Formîndu-se în mediul universitar, unde studenţii şi intelectualitatea evreiască vehiculau fără să se ferească ideile marxismului şi cultul Uniunii Sovietice, mişcării studenţeşti naţionaliste i-a fost uşor să identifice lupta sa anticomunistă ca pe o

460 Vezi Gheorghe Buzatu, *Mişcarea legionară: istorie şi istoriografie* în *Radiografia Dreptei româneşti (1927 – 1941)*, Ed. FF Press, Bucureşti, 1996, pp. 165 – 177.

luptă împotriva evreilor şi, prin extensie, pe evrei cu comuniştii. Acţiunile teroriste şi destabilizatoare conduse din Ucraina bolşevică pe teritoriul României, în care erau uşor de găsit evreii, nu veneau decît să întărească această credinţă.

Presa comunistă a reprezentat cel mai grav atentat la liniştea relaţiilor româno-evreieşti. Ziarele *Adevărul*, *Dimineaţa* şi *Opinia* au introdus ura, dispreţul şi bătaia de joc la adresa românilor şi a sensibilităţilor româneşti. Folosind largile libertăţi democratice oferite de vechea Constituţie, aceste publicaţii au incitat în permanenţă conflictul etnic şi social, au destabilizat relaţiile sociale, provocînd muncitorii şi ţăranii la revoltă împotriva conducătorilor politici şi împotriva statului naţional unitar, căutînd să inducă un sentiment de inferioritate poporului român, ca naţiune înapoiată, cînd „lumea" se îndreaptă avîntat spre orizonturile comuniste „luminoase" etc. Corneliu Zelea Codreanu avea să mărturisească în 1936: „Am văzut în coloanele acestor ziare, într-un ceas de grea cumpănă românească, toată ura şi vicleana uneltire a unei naţii vrăjmaşe, aşezată şi tolerată aici din mila şi numai din mila românilor. Lipsă de respect pentru gloria Armatei române şi pentru sutele de mii de morţi în uniforma ei sfinţită; lipsă de respect pentru credinţa creştină a unui popor întreg. Nu era zi să nu arunce pe fiecare pagină venin în inimile noastre. Din lectura acelor ziare care mi-au crispat sufletul, am cunoscut adevăratele sentimente ale acestor venetici pe care şi le-au dezvăluit, fără nici un fel de reţinere, în momente în care ne-au crezut doborîţi la pămînt. *Într-un an de zile am învăţat atîta antisemitism ca să-mi ajungă pe trei vieţi de om.* Căci nu poţi să izbeşti în credinţele sfinte ale unui popor, în ceea ce inima lui iubeşte şi respectă fără ca să nu răneşti în adîncuri şi fără ca din rana făcută să nu picure sînge. Sunt 17 ani de atunci şi rana sîngerează mereu"[461]. Importanţa agenturii bolşevice din redacţiile ziarelor menţionate este covîrşitoare pentru conflictele care au urmat. Evreii bolşevici plasaţi în presa română sunt primii responsabili pentru instalarea urii între români şi evrei. Decenii la rîndul se vor prevala de drepturile statului de drept, arătîndu-se drept promotori ai unor *idei politice*, ai libertăţii de expresie şi de conştiinţă, ani la rîndul vor

[461] Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, vol. I, Ed. Scara, Bucureşti, 1999, p. 33.

spune că acțiunea lor n-are nici o legătură cu rasa, și cînd adversarii lor *politici* au început să-i caute echipați în cămăși verzi, cu diagonala petrecută peste piept și terminată într-un revolver *Mauser*, aceiași „democrați" n-au știut prin ce gaură de șarpe să se mai ascundă, au început să țipe că sunt evrei și că răsplata pentru activitățile lor antinaționale nu este anticomunismul, ci antisemitismul. Dintr-o dată, adepții luptei de clasă, care le spuneau rabinilor că sunt „epave", „antichități", „puturoșii societății", au redevenit peste noapte evrei. Mulți au fugit în Uniunea Sovietică, pentru a se întoarce apoi pe tancurile acesteia ca învingători. Nimeni nu putea să facă un rău mai mare comunității evreiești din România. În realitate – cu privilegiul timpului trecut pe care îl avem la dispoziție –, vom constata că minoritarii evrei din România, evreii de rînd, se țineau în acea perioadă de rabinii lor, de tradițiile și obiceiurile ce nu trebuiau să se piardă, își urmau liderii din Partidul Evreiesc la vot și îi trimiteau în Parlament, se ocupau cu problema „coșului zilnic", la fel ca românii săraci, sau cu afacerile lor capitaliste, foarte depărtate de ceea ce oferea comunismul. Liderii comunităților evreiești colaborau din plin cu liderii politici români pentru împiedicarea sau aplanarea oricărui conflict.

Între liderii politici români și liderii comunității evreiești existau înțelegeri profunde îndreptate spre protejarea statului român și pentru bunăstarea întregii națiuni. Prin relațiile internaționale pe care le aveau, liderii evreilor stabileau contacte, facilitau rezolvarea unor probleme comerciale sau diplomatice, mijloceau investiții și finanțări importante, contribuiau la înzestrarea Armatei. Lucrurile astea, făcute discret împreună cu liderii politici români, nu erau cunoscute; erau însă dezvăluite și condamnate de presa comunistă. În lumea satelor, creșterea nivelului de trai, mai ales după marea împroprietărire de după război, și diminuarea rolului arendașilor evrei, a trecut problema antisemită pe un plan cu totul marginal. Pe de altă parte, elementele fundamentale ale doctrinei de Dreapta – cultul României Mari, al eroilor militari din război, al Armatei, al Bisericii, al culturii naționale, al tradiției folclorice – ajungeau la cetățeanul român pe cale oficială, prin actele guvernelor politice. Să nu uităm că, începînd din 1920, intrăm în perioada interbelică în care

temele identității și unității naționale circulau în toate straturile societății.

Un alt element esențial al curentului naționalist de Dreapta din România – cultul lui Eminescu – se dezvolta amplu în sfera sa literară, în timp ce opera politică era necunoscută la oamenii de jos. Toate aceste realități au făcut ca antisemitismul studenților să poată fi aprobat din cap, dar nu și transformat într-un gest. Cu totul alte procese, dezvoltate mai tîrziu, vor aduce la criză acută „chestiunea evreiască". Este însă important să subliniem că și atitudinea antisemită a avut evoluția ei, de la mișcările studențești cu substrat politic, la antisemitismul direcționat împotriva oligarhiei bancare și financiare evreiești, pentru ca la un moment dat să atingă fibra sensibilă a unui număr mare de români prin prezentarea evreilor ca mari conspiratori internaționali împotriva păcii și independenței popoarelor, ca autori ai comunismului, ai Uniunii Sovietice, ca Satana. Fenomenul se va reproduce aproape identic în Statele Unite ale Americii după al doilea război mondial, în perioada macarthistă, cînd propaganda anticomunistă și antisovietică va folosi formula „conspirației internaționale", iar principalii urmăriți și cercetați pentru activități comuniste vor fi evreii. Întreaga propagandă anticomunistă din Statele Unite se va concentra în interior pe nocivitatea presei, care specula libertățile democratice pentru a inocula ideile comuniste. În toată această nebunie care a cuprins mai întîi Europa, evreul de rînd din România a fost mereu strivit între marile jocuri de interese, între Mari Puteri beligerante, între doctrine și legi restrictive, în interiorul unei națiuni bîntuite de idealul său național. De aceea, la această degringoladă pe care a trăit-o România, trebuie să adăugăm și „ciudățeniile" doctrinare ale Mișcării legionare.

Așa cum am văzut și cum se va dovedi în evoluția curentului numit generic Mișcarea legionară, aceasta a pornit ca o formă de socialism anticomunist, religios și specific românesc. După un parcurs destul de oscilant prin zona politicului partinic, Mișcarea legionară își va înființa propriul Corp Muncitoresc Legionar, care va lua un caracter explicit comunist și revoluționar. Înțelegerea unui anumit succes al Legiunii Arhanghelului Mihail și personal al lui Corneliu Zelea Codreanu trebuie să vină din acțiunile ieșite din comun pe care le desfășurau în perioada pe care o studiem, adică

pînă la 1930. Care au fost aceste lucruri deosebite care au atras atenţia românilor asupra Legiunii?

În primul rînd, **cultul muncii**. Codreanu i-a convins pe legionarii săi că ideea eminesciană a muncii românilor pentru ridicarea ţării lor trebuie pusă în practică. Legionarii au început să deschidă şantiere în diferite sate, construind drumuri, diguri, fabrici de cărămizi, poduri, biserici. Nu cereau nici un ban, desfăşurînd o muncă fizică pe care astăzi o definim „în folosul comunităţii". Sigur că acţiunile acestea aveau impact la ţărani, deşi ne putem închipui imaginea clasică, pe care o întîlnim şi astăzi, a ţăranilor care stau pe margine şi privesc cum muncesc alţii pentru ei şi ne putem întreba ce îi împiedica să-şi facă nişte cărămizi, de exemplu. Atitudinea legionarilor însă rămîne exemplară, lăudabilă, a fost pornită dintr-o intenţie curată şi nu trebuie tratată cu superficilitate. Impactul său a fost amplificat de mentalitatea deja instalată a cetăţeanului de rînd, a ţăranului, că deasupra sa se află un stat agresor, care îi percepe taxe, care dă legi împotriva lui, care îl sărăceşte, care îi trimite jandarmii la poartă dacă protestează, care are o conducere undeva la Bucureşti sufocată de corupţie şi preocupări mondene – un stat care există pentru a-i da, a-l ajuta şi nu o face. La un moment dat munca nici nu a mai rentat. Şi aici, legionarii, care veneau în sat să facă ceea ce ţăranii nu mai erau motivaţi să facă sau aşteptau să le facă statul, deveneau adevăraţi eroi. Scena ţăranilor care stau pe margine şi privesc cum muncesc alţii stă la baza edificiului legionar din anii următori.

În al doilea rînd, a fost **exemplul personal**. Legionarii codreniști încercau să prezinte profilul moral al unui român educat, credincios şi cinstit. Educaţia din familiile lor era sobră, naţionalistă în sens patriotic, plină de civilizaţie şi respect pentru comunitatea familială. Nu erau petrecăreţi şi zurbagii. Vorbeau puţin şi într-un limbaj aparte, pe alocuri mistic. Sigur că ne putem întreba cît de mult mai semănau cu românul, aşa cum îl ştim noi, dar atitudinea lor impunea respect. În ciuda acuzaţiilor propagandei comuniste, legionarii erau săraci. Banii puţini pe care îi aveau sau îi strîngeau se cheltuiau pentru acţiuni obşteşti sau pentru nevoile organizaţiei. Nu se fura între legionarii lui Codreanu. Ca un fapt

exponențial, se poate cita incidentul de la Iași din 1940, care a stat la originea pogromului din 1941.

După instalarea așa numitului stat național-legionar din 14 septembrie 1940, conducerea Iașiului a fost încredințată comandantului legionar Sturza. Acesta a ordonat o verificare a licențelor de funcționare a magazinelor evreiești din oraș. Președintele comunității evreiești i-a semnalat că unul dintre legionarii trimiși în control a pretins mită de la un proprietar evreu. Sturza s-a deplasat la fața locului și a produs o confruntare între evreu și legionar. Actul de corupție a fost dovedit. Evreului i s-au dat banii înapoi, iar legionarul a fost judecat de tribunalul local al Legiunii, fiind găsit vinovat de necinste. O dată cu sentința, i s-a oferit și pistolul. Legionarul corupt și-a tras un glonț în cap. (Conform unei versiuni locale, acest act s-a petrecut în piața publică). Populația românească a Iașiului a rămas impresionată de acest gest și, fără să aibă datele exacte ale cazului, l-a compătimit pe legionar, rezervîndu-și aversiunea față de comunitatea evreiască. În timpul pogromului de la Iași, provocat de autoritatea germană, în complicitate cu legionari locali și cu elemente progermane din SSI, lucrul ăsta a contat.

În al treilea rînd, a fost **ierarhia** precisă și unitară. Corneliu Z. Codreanu nu era un democrat. De altfel, un om de Dreapta autentic poate fi liberal sau conservator într-un regim al conducerii prin elite, care este opusul democrației. Să nu uităm că în acea perioadă democrația începuse să fie prezentată ca o invenție evreiască, care produce demagogie și libertinaj. În interiorul organizației sale, Codreanu a construit o ierarhie pornind de la el în jos, prin selecția pe baza faptelor și profilului moral. S-a pus întrebarea de ce s-a numit singur șef. Răspunsul este interesant prin detaliul său. Corneliu Zelea Codreanu a înființat Legiunea Arhanghelului Mihail cu următoarea chemare: „Astăzi, Vineri 24 iunie 1927 (Sf. Ion Botezătorul), ora zece seara, se înființează LEGIUNEA ARHANGHELULUI MIHAIL, sub conducerea mea. Să vină în aceste rînduri cel ce crede nelimitat. Să rămînă în afară cel ce are îndoieli. Fixez ca șef aș gărzii de la Icoană pe Radu Mironovici". Așadar, o chemare la oră fixă și cu șeful deja numit. Nimeni nu era obligat să vină. La început au venit doar patru. Și cu toate astea,

cînd idealismul lor a început să impresioneze, au venit cu miile. Codreanu va declara în memoriile sale: „Eu am condus mereu" şi „Niciodată n-am avut comitete şi n-am pus la vot propuneri". Legionarii dintîi îl urmau ca pe o personalitate recunoscută. În ierarhia originală a Legiunii nu se ducea o luptă pentru posturi. Era ciudat, era neobişnuit, dar tocmai de aceea într-un mare contrast cu ceea ce se întîmpla în fiecare zi în partide şi în administraţia statului birocratic şi bugetar. Apoi, a pune o gardă pentru a păzi o icoană atrăgea atenţia asupra pericolului ateismului şi al maculării simbolurilor creştine.

În al patrulea rînd, a fost respectul pentru **Biserică**. Cultul pentru ortodoxie a reprezentat o formă de luptă împotriva ateismului promovat de bolşevism, într-un moment cînd Biserica se clătina. Se dezvolta atunci propaganda pentru credinţa ca o afacere personală, arătîndu-se spre biserici ca spre nişte clădiri ale unei instituţii a statului. Propaganda comunistă încerca să dena tureze conţinutul fundamental al Bisericii, care este în realitate comunitatea credincioşilor săi, şi nu un număr de clădiri. Pe de altă parte, legionarii lui Codreanu se conduceau după principiile spaţiului românesc, compus din cer şi pămînt. Ei voiau „să ocupe pămîntul cu biserici şi să populeze cerul cu sfinţi şi eroi", să aducă în conştiinţa românilor de rînd „mitul folcloric şi misterul religios". Aderenţa preoţilor simpli la Legiune va reprezenta un alt element favorizant pentru ascensiunea naţionalismului militant.

În al cincilea rînd, strîns legat de celelalte principii, legionarii au promovat **cultul jertfei**. Considerată ca o formă de fanatism, ideea jertfei legionarilor pentru a trezi conştiinţa românilor a reprezentat o piatră grea de încercare pentru societatea românească. Ea înfăţişa sacrificiul pentru un ideal – mort la românul politizat excesiv – şi un dispreţ al morţii în numele unui principiu. Uşurinţa cu care se jertfeau în dispreţul morţii a şocat, dar pe de altă parte a şi speriat, atunci cînd pedeapsa pentru trădare a luat forme crude. Dacă repetatele trimiteri la puşcărie a liderilor au creat la un moment dat simpatie, uşurinţa cu care îşi eliminau trădătorii proprii sau pe cei numiţi „trădători de neam", dar, mai ales, cruzimea cu care au operat în unele cazuri au născut şi repulsia. Natura mistică a felului în care intrau în rîndul marti-

rilor era destul de alterată, dacă ne gîndim că sfinţii şi martirii se beatificau pentru fapte creştine de mare luminozitate. Ca metodă demonstrativă, jertfa legionară putea să nască un cutremur moral dacă Mişcarea legionară rămînea la formele ei civice şi nu se implica în lupta politică. Astfel, jertfele lor au părut pînă la urmă demonstraţii politice.

Într-adevăr, Legiunea Arhanghelului Mihail a adus pe scena vieţii publice româneşti un scurt episod despre ceea ce ar fi putut fi, cu amendamente, o societate românească mai morală, mai apropiată de spiritualitatea sa veche, mai puternică şi mai rezistentă prin refacerea în sistem a culturii sale naţionale. Ca naţiune întărită pe principii clasice, românii ar fi avut tăria să tolereze fără spaime – paradoxal, dar numai aparent – o comunitate evreiască de cinci sau şapte sute de mii de indivizi într-un stat naţional unitar de 19 milioane. Naţiunea ar fi putut trece prin propria sa înţelegere de la cultura naţională la civilizaţia modernă şi contemporană, la revoluţia tehnologică şi ar fi putut străbate marile crize continentale cu alt rezultat decît cel pe care îl ştim. Din păcate, societatea română era prea pervertită de tribulaţiile statului său. Oricum, faptul că între mişcarea naţionalistă modernă română şi fascism nu a existat nici o legătură este dovedit şi de eşecul înfiinţării la Bucureşti a *Fasciei Naţionale Române* şi a *Acţiunii Româneşti*, de inspiraţie fascistă (adică socialist italiană), la Cluj. Existenţa lor efemeră şi ridicolul doctrinei lor au arătat că naţionalismul românesc avea cu totul alte surse. Antisemitismul lor exagerat a părut ca un abuz chiar şi pentru omul de rînd, apoi, ca un import prea străin şi prea strident. Aici, Corneliu Zelea Codreanu a avut probabil rolul său decisiv. Ştim că a călătorit în Occident şi că s-a documentat asupra mişcărilor naţional-socialiste. Conform unui raport al Serviciului special al Siguranţei din Iaşi, datat 17 noiembrie 1922, şi preluat de scriitorul Paul Ştefănescu, Corneliu Zelea Codreanu urmărea şi studia în detaliu mişcarea naţionalistă din Germania, întreţinînd corespondenţă cu diferitele fracţiuni şi grupări naţionaliste de acolo[462]. Fie că a încercat mai întîi popularitatea naţionalismului românesc, fie că a aşteptat cu răbdare

[462] Paul Ştefănescu, *Asasinatele politice în istoria României*, Ed. Vestala, Bucureşti, 2000, p. 106.

ridicarea național-socialismului occidental la putere, Codreanu, în ciuda vîrstei sale, pare omul politic român cel mai bine calculat și lucid din această perioadă. *El a dat impresia că știe ce urmează*. Iar cînd a urmat ce a urmat, poziția lui s-a întărit accelerat, atingînd pragul autorității. Exact în acest moment a fost suprimat de Carol al II-lea.

Legiunea a cunoscut umbre încă de la debutul său. Să analizăm cîteva.

Există un episod pe care lucrările de repunere în discuție a Mișcării legionare îl ocolesc. În primăvara anului 1923, după apariția Ligii Apărării Național Creștine și după votarea Constituției democratice, un grup al studențimii române a imaginat o conspirație menită să răzbune „trădarea" partidelor politice care acceptaseră încetățenirea evreilor. S-a constituit un comitet de acțiune – o infirmare a principiilor lui Codreanu expuse mai sus – compus din Ion I. Moța, Tudose Popescu, Ilie Gîrneață și Corneliu Zelea Codreanu, care avea misiunea să pregătească un Congres al L.A.N.C. Se hotărește „lupta împotriva partidelor politice, considerate ca înstrăinate de neam". Acțiunea avea rolul de a potența politic Liga lui A.C. Cuza, prin exagerarea pericolului evreiesc, deși Constituția din 1923 nu făcea decît să confirme o stare de fapt. Ei au fost încurajați și de atitudinea Partidului Național Român al lui Iuliu Maniu, în care vedeau de timpuriu un aliat, și care denunțase Constituția, dar din cu totul alte motive. Lovită politic de guvern, L.A.N.C. își va dovedi neputința și fragilitatea. În aceste condiții se produce *Complotul din Dealul Spirii* – o întrunire în casele lui Nicolae Dragoș din strada 13 septembrie nr. 41, unde conducătorii mișcării studențești, între care și Corneliu Z. Codreanu, întocmesc o listă neagră și unde „se hotărăște împușcarea politicienilor trădători și a plutocraților evrei"[463]. Liderii complotului vor fi arestați și depuși la închisoarea Văcărești. Aici, Corneliu Z. Codreanu, va înființa Frățiile de Cruce, ca „un corp de elită al tinerimii", pornind de la principiul că prezența lor în închisoare este o formă de jertfă pentru ideea redeșteptării neamului. Tot aici, Ion I. Moța îl împușcă

[463] Preot Ștefan Palaghiță, *Garda de Fier spre reînvierea României*, Ed. Roza vînturilor, București, 1993, p. 16 (Cronologia).

pe studentul Vernichescu, demascat drept trădător al Conspirației din Dealul Spirii. Oamenii politici – între care Nicolae Iorga a fost un promotor – au minimalizat și chiar privit cu îngăduință aceste fapte, considerîndu-le acte ale unor minți tinerești înfierbîntate. Într-o țară unde ofițerii își făceau dreptate în fața vecinilor de cartier cu pistolul și unde, aduși în fața Tribunalului, se descoperea că erau decorați pînă peste frunte, eroi ai războiului, sprijiniți de înalte protecții și achitați pentru aceste considerente, achitarea tinerilor conspiratori nu a reprezentat o prea mare surpriză.

Momentul este important pentru istoria Mișcării legionare. Programul politic al grupării studențești naționaliste poate fi oricînd discutat, dacă încercăm să privim lucrurile din unghiurile argumentului și contraargumentului. Să studiem cele șase puncte ale programului, care nu prezentau ce vor să facă naționaliștii, ci anume care sunt intențiile evreilor la care trebuie reacționat:

1. Vor căuta să rupă legăturile sufletești ale neamului cu *cerul* și *pămîntul*; (era o referire la ateism și la campania împotriva naționalismului românesc, acțiuni confirmate de realitatea mediatică).
2. Pentru ca aceasta să reușească, vor căuta să pună mîna pe presă; (lucrurile sunt deja clare și corespondeau adevărului).
3. Vor întrebuința orice prilej pentru ca în tabăra poporului român să fie dezbinare, neînțelegeri, ceartă, și dacă e posibil, chiar îl vor împărți în mai multe tabere, care să se lupte între ele; (fenomenul dezbinării nu era produs de evrei, dar el putea fi accentuat printr-o serie de diversiuni).
4. Vor căuta să acapareze cît mai mult mijloacele de existență ale românilor; (era o aluzie la dominația din economie, dar fenomenul se izola tot mai mult la nivel comercial, iar guvernarea naționalistă liberală va tăia curînd în carnea vie a intereselor străine).
5. Îi vor îndemna sistematic (pe români, n.a.) pe calea desfrîului, nimicindu-le familia și puterea morală; (greu de precizat cum se putea produce acest fapt, care, de altfel, prezentat așa, dădea impresia că familia românească este compusă din inocenți și puritani).

6. Îi vor otrăvi şi ameţi cu tot felul de băuturi şi otrăvuri; (era un reflex tîrziu al problemei rachiului falsificat, pe care cîrciumari evrei îl vînduseră cu ani în urmă în satele din Moldova)[464].

Valoarea acestui text este dată de identificarea precisă a tipurilor de acţivităţi conduse de terorismul bolşevic pe teritoriul României. Ele nu pot fi însă generalizate la adresa întregii comunităţi evreieşti şi nu corespundeau decît intenţiilor evreilor comunişti. Nu ştim – pentru că nu avem un text de gen – în ce măsură Corneliu Zelea Codreanu înţelegea prin *jidani*, pe aceia care purtau acest nume cu mîndrie: evreii comunişti din Ucraina. Cert este însă că în faptul *Conspiraţiei din Dealul Spirii*, lucrurile se mai lămuresc. Programul de asasinate prevăzut de gruparea studenţească a lui Codreanu conţinea patru categorii de „trădători": şase miniştrii români în frunte cu George Mîrzescu, rabinii din Bucureşti, bancherii Aristide şi Mauriciu Blank, liderii evrei din presă. A afirma că miniştrii Cabinetului român, rabinii şi bancherii erau vînduţi bolşevismului reprezintă deja o serioasă alterare, dacă nu o compromitere a mesajului anticomunist cu care se născuse mişcarea. În plus, nu le-a trecut prin cap – din naivitate sau din ignoranţă – că legile împotriva terorismului date de guvern îi vizau în primul rînd pe comunişti, nu pe tinerii naţionalişti, ale căror procese pentru infracţiuni evidente se cam terminau în coadă de peşte şi a căror imagine publică era mereu protejată de mari personalităţi politice şi culturale. În al doilea rînd, afirmaţia că „în dosul fiecărui om politic cumpărat există un cap de rabin care a studiat şi a ordonat Cahalului sau bancherului jidan respectiv să plătească", nu poate fi serioasă. Influenţele nefaste de acest gen veneau, o dată cu capitalul dirijat din exterior, dintr-o zonă aflată într-un conflict latent cu rabinii din România. Aceştia încercau cu disperare să limiteze intervenţiile străine în înţelegerile făcute cu liderii politici români, astfel încît să nu pericliteze supravieţuirea cît mai liniştită a comunităţii în ţara noastră. Apoi, asasinarea celor doi bancheri Blank ar fi fost o mare gafă, pentru că ei finanţau partidul lui Iuliu Maniu, aliatul de

[464] *Apud* Corneliu Zelea Codreanu, *op. cit.*, p. 118.

Stînga împotriva Constituției democratice, nu pe liberali. Sigur, pe ultimul loc veneau și adevărații inamici – comuniștii din presă. *Conspirația din Dealul Spirii* marchează istoricește primul pas important spre pierderea premizelor înalte cu care pornise mișcarea naționalistă a tineretului în 1919. Ea a dat primul semnal că politizarea mișcării, prin atașarea la diversiunea politicianistă L.A.N.C. a lui A.C. Cuza, a rănit ideea încă din față. Vor rămîne multe fapte și gesturi dincolo de perioada eroică și curată 1919 – 1923, dar istoricului îi va fi greu să le califice altfel decît ca atitudini politice. Căderea mișcării studențești și apoi a Legiunii în excese a fost, de fapt, o expresie a slăbiciunii. Se pare că o anumită realitate crudă a generat nevoia de excese: poporul nu reacționa la stimulul naționalist. Abia tîrziu, situația politică dezastruoasă din țară, contextul internațional, crimele făcute de evreii comuniști în Basarabia, participarea amplă a preoțimii de jos la Mișcarea legionară, numeroasele agresiuni și crime la adresa legionarilor, care le-au confirmat jertfa, vor trezi interesul românului.

La 25 octombrie 1924, agasat, provocat și bruscat în timp ce pleda într-un proces, Corneliu Z. Codreanu îl împușcă pe un anume Manciu, șeful poliției din Iași. Cazul pare șocant, dar el avea o întreagă istorie în spate. La sfîrșitul lunii mai 1924, Codreanu și 50 de aderenți fuseseră arestați abuziv de Manciu, în timp ce lucrau la o grădină de zarzavaturi în slujba comunității. După arestare, Manciu i-a supus torturilor. În fața acestui abuz, la care Codreanu a răspuns inițial cu seninătate și fără nici o reacție, în Iași s-au declanșat acțiuni de protest și Manciu a fost destituit. Amenințat cu pistolul în clădirea Tribunalului, Codreanu va trage primul. Incidentul îl va urmări pentru restul vieții, fiind asociat mereu și cu crimele făcute de legionari mai tîrziu. La 26 mai 1925, Tribunalul din Turnu Severin îl va achita și steaua lui va urca spre o popularitate națională. A.C. Cuza se va dovedi complet depășit de noua situație din L.A.N.C. și, credincios liniei parlamentare, se va opune căii deschise de acțiunile dure ale tineretului organizației sale. Înțelegînd că poate să-și exploateze popularitatea, Corneliu Z. Codreanu va candida la alegerile pentru Camera Deputaților în județul Putna, pe care le va pierde penibil.

A fost încă un pas major spre eroare, prima încălcare evidentă a principiilor pe care le promova şi prima pată pe imaginea sa istorică. Vor urma alte tentative politice de acest gen, simptom al pierderii de timpuriu a substanţei doctrinare curate de la care pornise.

Concluzii

Este important să reţinem că ceea ce numim de regulă *Mişcarea legionară* a fost în realitate un complex de fenomene ideologice, doctrinare, politice şi de sorginte civică militantă care naşte nevoia unor periodizări şi clasificări. Termenul general de *Mişcare legionară* nu acoperă corect întreaga fenomenologie. Astăzi, supravieţuitorii acestui fenomen se împart, de exemplu, în două aripi distincte: codrenişti, ataşaţi Legiunii Arhanghelului Mihail, şi gardişti asociaţi lui Horia Sima. Mişcarea legionară a cunoscut diferite etape istorice, din care noi am prezentat aici doar primii ani (1919 – 1930), cînd s-au petrecut, cum am văzut, destul de multe evenimente în interiorul mişcării. Începutul a fost exemplar, plin de fapte remarcabile. Mişcarea legionară s-a născut exclusiv ca o forţă anticomunistă, la timpul potrivit şi cu o doctrină naţionalistă întoarsă la originile sale conservatoare. Simtomele sale antisemite au fost o reacţie la predominaţia comunistă a studenţior evrei din mediul universitar, la agresiunile încărcate de ură ale presei comuniste şi mai tîrziu a fost extinsă nedrept asupra întregii comunităţi. Încadrarea în gruparea politică a lui A.C. Cuza a accentuat caracterul antisemit al mişcării, profund negaţionist, dar mişcarea a avut şi propria sa linie constructivă, pornind de la principiile naţionaliste cunoscute. Dedicată clasei muncitoreşti, pervertite de sindicalismul infestat cu bolşevism, mişcarea va lua un caracter declarat socialist, dar într-o combinaţie fără succes. Succesul a venit mai tîrziu şi s-a datorat conjuncturii.

Cum naţional-socialismul se declara peste tot cînd contrarevoluţionar, în sensul luptei împotriva bolşevismului, cînd revoluţionar în sensul schimbării sistemului democratic, confuzia doctrinară a afectat şi Mişcarea legionară. De altfel, în afara doc-

trinei naționaliste de tip nou, mai mistice, mai dinamice, mai militante, programul economic la Mișcării legionare se reducea doar la niște vagi proiecte cooperatiste importate de la Virgil Madgearu și de prin reforma agrară a lui Mussolini. În continuare, Legiunea Arhanghelului Mihail va evolua spre compromisul politic, pe de o parte, și spre efortul de a-și conserva aura de *altceva* pe scena publică românească, de exemplu moral necesar reformării societății românești și de fermitate, pe de altă parte. Paradoxul ei este că putea supraviețui și, poate, chiar să învingă și fără antisemitism. Dovada o constituie felul în care spiritul Legiunii a supraviețuit în comunism, transportat de legionari deveniți comuniști și, mai ales, de personalități culturale care mimau Stînga, dar au rămas pînă la capăt oameni de Dreapta, de extracție naționalistă codrenistă. Unii dintre ei l-au influențat pe Nicolae Ceaușescu – acesta avusese un scurt episod legionar în biografia sa –, amintindu-i realități nedeformate de propaganda sovietică. Deși se vorbește cu ușurință despre „naționalismul comunist" din perioada ceaușistă, el a fost în realitate o continuare subterană și bine protejată cultural a Dreptei naționaliste. Personalitatea exponențială a continuității filonului naționalist autentic – acuzat și astăzi prostește de comunism – este poetul Adrian Păunescu. Poezia lui este varianta criptată a celor mai vechi mesaje ale Dreptei tradiționale românești.

Legiunea Arhanghelului Mihail a fost o creație românească, cu origini mult înaintea fascismului și nazismului, cu sursele doctrinare în naționalismul clasic român, care a fost întotdeauna de Dreapta, și s-a constituit într-un strigăt al conștientizării degradării ființei naționale. Ea a fost reacția la prea lungul conflict organic dintre societatea românească și suprastatul său artificial. Legiunea Arhanghelului Mihail a căutat să reconstruiască de jos societatea românească prin elementul său cel mai înaintat, tinerii, readucînd-o la principii morale, la credință autentică și în jurul instituțiilor sale tradiționale. Din acest loc vine explicația pentru adeziunea la Legiune a personalităților de Dreapta din perioada interbelică: regizorul Haig Acterian, filozoful Ernest Bernea, sociologul Traian Brăileanu, inginerul Gheorghe Clime, poetul Aron Cotruș, scriitorul Constantin Gane, poetul Radu Gyr,

profesorul specialist în fizica nucleară Gheorghe Manu, marele istoric Petre P. Panaitescu, marele istoric Mihail Polichroniade (ambii interzişi în ultimii 55 de ani şi de aceea necunoscuţi) – toţi aceştia membrii ai Legiunii, şi simpatizanţii activi: poetul Ion Barbu, poetul şi filozoful Lucian Blaga, poetul Dan Botta, generalul Platon Chirnoagă, filozoful Emil Cioran, poetul Nichifor Crainic, marele filozof şi scriitor Mircea Eliade, scriitorul Horia Vintilă, filozoful Nae Ionescu, savantul în domeniul chimiei Gheorghe G. Longinescu, marele economist Mihail Manoilescu, marele geograf Simion Mehedinţi, filozoful Constantin Noica, marele fiziolog Nicolae C. Paulescu, descoperitorul insulinei, marele filolog Sextil Puşcariu, filozoful Petre Ţuţea, marele poet şi filozof Mircea Vulcănescu.

Oamenii aceştia n-au fost nebuni!

Ceva profund a apropiat elita intelectuală de curentul militant condus de Corneliu Zelea Codreanu, cu toate că s-au amestecat şi apoi s-au despărţit cu tot felul de ambuscaţi de tip Gîrneaţă, Trifa, Papanace şi alţii ca ei. Legiunea a fost un ultim puseu de demnitate şi inspiraţie a vechiului filon conservator al românului simplu, compromis însă de o societate care începuse deja să urmeze previziunile sumbre ale lui Caragiale, copiind un stat impropriu, în loc să transforme ea statul după principiile sale generatoare. Să ne gîndim puţin, din perspectiva tuturor informaţiilor prezentate în acest volum: în ce mediu a evoluat Mişcarea legionară? Partidul Naţional Liberal – decapitat; Partidul Naţional Ţărănesc – populist, stîngist, compromis repede în afaceri şi speculaţii bancare; regele detronat şi aventurierul deviant sexual Carol Caraiman urcat pe Tron; partidele aduse în stare de figuraţie; economia pusă la dispoziţia capitalului străin; românii condiţionaţi din exterior de interesul asupra Dunării, petrolului şi „chestiunii evreieşti". Era în întregime un aspect de criză profundă a societăţii româneşti. Prea tînără şi prea grăbită, Mişcării legionare i s-a arătat vinovatul în conspiraţia evreiască mondială, asociindu-se astfel schizofreniei ideologice care a însîngerat lumea înainte de jumătatea veacului trecut. Dar, pe fond, ea a reprezentat o dovadă de vitalitate a poporului român.

Adevăratele cauze ale ascensiunii Mişcării legionare au fost slăbirea pînă la figuraţie a mecanismelor statului birocratic şi bugetar, ruperea pactului cu societatea prin lovitura de stat din 7–13 iunie 1930, guvernarea scandaloasă a lui Carol al II-lea, toate aducînd gruparea naţionalistă militantă a lui Corneliu Zelea Codreanu în condiţia de ultimă rezervă politică a ţării şi forţînd apoi statul să apeleze şi la ultima soluţie de guvernare cunoscută de istorie: Armata.

Mai rămîne în discuţie imaginea acestei organizaţii. Ea este prezentată ca formaţiune extremistă de Dreapta. Analiza atentă a doctrinei sale şi a evoluţiei pe scena politică românească o prezintă mai de grabă ca o mişcare *de tipul* socialismului fascist sau nazist incipient, adică de Stînga. Destinul Mişcării legionare, aşa cum vom vedea în volumul următor, a fost şi el diferit de cel al fascismului şi nazismului. În timp ce nazismul, de exemplu, a evoluat spre o Dreaptă militaristă şi agresivă internaţional, expansionistă, Mişcarea legionară a involuat spre Stînga, inclusiv spre forme revoluţionare marxiste, topindu-se apoi în comunism. Să analizăm pe scurt acele considerente care au conturat imaginea de Dreapta a Mişcării legionare:

1. A rămas ca mentalitate (greşită) că atitudinea antisemită este un indiciu al Dreptei. Aşa cum am arătat, această proiecţie propagandistică este falsă. Stînga şi regimurile comuniste de după 1950 au fost la fel de antisemite, ca să nu mai punem la socoteală atitudinea constantă a Bisericilor creştine.
2. Atitudinea violentă, categorică împotriva democraţiei. Legionarii aveau într-adevăr această atitudine, dar prin „democraţie" trebuie să înţelegem sistemul politic bolnav al ţării, politicianismul, corupţia, clientelismul, cosmopolitismul caracteristic statului birocratic şi bugetar. Totodată, şi comunismul era adversar al democraţiei.
3. Opţiunea pentru pedeapsa cu moartea. Dreapta este de regulă adepta aplicării pedepsei cu moartea, dar în cadrul unui sistem politic de autoritate, bazat pe ordine publică. O Dreaptă autentică foloseşte pedeapsa cu moartea numai împotriva actelor grave îndreptate împotriva persoanei şi a naţiunii, nu pentru eliminarea adversarilor politici.

4. Atitudinea anticomunistă. Fără îndoială că această valoare a Mişcării legionare definea nuanţa sa de Dreapta şi realimenta imaginea respectivă, dar trebuie spus că organizaţia va aluneca treptat spre Stînga revoluţionară, dorind să distrugă tot şi pe oricine i se opune pentru a transforma statul. În ce anume, nu vom şti niciodată.
5. Naţionalismul. Această valoare este autentică numai slujită de o ideologie curată de Dreapta. Raportarea la tradiţie şi la realism politic, social şi economic defineşte şi astăzi Partidul Conservator din Marea Britanie şi Partidul Republican din SUA. Credinţa – indiferent care – joacă un rol în orice guvernare a partidelor de Dreapta din Occident. Mişcarea legionară practica doctrinar cultul tradiţiei, dar se dovedea complet lipsită de realism. Influenţată de socialismul german şi italian, ea va ajunge să lupte pentru a prelua puterea şi a se alia cu Germania şi Italia, folosind speculativ bazele sale naţionaliste, fără a putea prezenta un program social, economic şi politic viabil. Actele exponenţiale ale degradării substanţei sale naţionaliste au fost: desconsiderarea legilor ţării, încercarea de a se substitui Poliţiei, conflictul violent cu Armata. Or, se cunoaşte că orice formaţiune politică sau civică autentică de Dreapta se constituie doctrinar pe principiul ordinii, prin respectul legii, prin sprijin acordat Poliţiei şi Armatei. Neavînd masele de partea ei, Dreapta nu poate învinge decît prin exemplul de moralitate, fermitate, intransigenţă, clarviziune asupra problematicii naţionale.

Privind toate aceste deviaţii de fond ale activităţii Mişcării legionare nu trebuie să ne mai surprindă eşuarea sa în violenţă şi stîngism revoluţionar, mai accentuat după asasinarea Căpitanului. Slăbiciunile sale doctrinare şi lipsa de consistenţă a programului său social şi economic au făcut-o extrem de vulnerabilă la infiltraţii şi manipulare. Mişcarea legionară va ajunge după 1930 un instrument de manevră pe scena politică românească, fie din partea lui Carol al II-lea, a PNŢ sau a SSI-ului, fie din partea lui Hitler sau a lui Stalin. Supravieţuitorii Mişcării legionare de atunci se prezintă astăzi, cu foarte mici excepţii, ca cei mai puţin informaţi asupra dedesubturilor organizaţiei din care au făcut parte. Unii dintre ei,

de exemplu, habar nu aveau că organizaţia poseda un steag verde, care era ţinut numai în locuri special amenajate ale Caselor Verzi, şi au reacţionat cu vehemenţă cînd s-a vorbit despre el în anii '90. Ei sunt în continuare prizonierii pasiunii, curăţeniei sufleteşti şi credinţei cu care s-au angajat în mişcarea naţionalistă – unii încă mai judecă destinul organizaţiei din perspectivă antisemită –, fără să mai poată înţelege lucid cît de uşor au fost manipulaţi şi cîte interese străine au slujit inconştient.

În perspectiva timpului, trecerea Mişcării legionare de la iniţiativele sale curate la violenţă politică şi antisemitism pronunţat a fost o extrapolare de la lupta cu o mînă de comunişti evrei dezaxaţi, aflaţi în ţară, la alianţa cu o Mare Putere antisemită, care lupta cu evreii din toată lumea. Forţele între care s-a băgat Mişcarea legionară erau complet disproporţionate. De aceea, imaginea Mişcării legionare plăteşte şi azi preţul naivităţii. Un sistem democratic sănătos, condus de lideri rutinaţi – cum am avut –, în stare să se bată cu armele democraţiei pe plan european, să le pună probleme Marilor Puteri – cum le-au pus în 1878 şi 1919 –, să negocieze la sînge atuurile României, să se sacrifice la momentul oportun în folosul naţiunii, ar fi avut un succes mult mai vizibil azi.

*

Conservarea democraţiei parlamentare şi a luptei politice deschise şi corecte între PNL şi PNŢ, ar fi produs şi o salvare a vieţii democratice româneşti, a şanselor de modernizare şi îmbunătăţire a vieţii cetăţenilor. Curentul politic de Dreapta ar fi constituit în continuare marea rezervă a statului, şi împotriva nazismului şi împotriva bolşevismului, împingînd încet România spre modelul britanic, unde se află cea mai apropiată soluţie de spiritul conservator românesc, dedicat fundamental tradiţiei şi realismului. Calitatea de entitate latină *insulară* a României o apropia şi mai mult de acel model britanic. Chiar zdrobită la nivelul elitelor, Dreapta ar fi supravieţuit, cum s-a întîmplat în alte ţări, pînă în 1990, cînd s-ar fi ridicat din propria sa cenuşă. Pe cînd aşa, politica românească s-a reconstruit numai pe moştenirea dictaturii comuniste, prelungită în trecut cu alte două dictaturi: carlistă şi antonesciană. De aceea, actul din 7–13 iunie 1930, cînd regimul

parlamentar a fost batjocorit şi sfîşiat printr-o lovitură de stat dată împotriva Constituţiei democratice, a Monarhiei, a economiei naţionale şi, în ultimă consecinţă, împotriva sistemului democratic, rămîne cea mai gravă faptă antinaţională din secolul al XX-lea.

***